

NAMIK KEMAL UNIVERSITY
FACULTY of ECONOMICS and ADMINISTRATIVE SCIENCES
NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ ve İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ

Cilt/Volume: 9 - Sayı/Number: 17 - Haziran/June: 2020

BJS2

**BALKAN JOURNAL
OF SOCIAL SCIENCES**

**BALKAN SOSYAL
BİLİMLER DERGİSİ**

e-ISSN146-8494

Balkan Sosyal Bilimler Dergisi

Balkan Journal of Social Sciences

YIL/YEAR: 2020 • CILT/VOLUME: 9 • SAYI/NUMBER: 17

Yazılarda ifade edilen görüş ve düşünceler yazarlarının kişisel görüşleri olup derginin ve bağlı bulunduğu kurumun görüşlerini yansıtmaz.

The opinions and views expressed in the papers published in the journal are only those of the author(s) and do not necessarily reflect the views of the journal and its publisher.

Dağıtım / Distribution

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi tarafından yayımlanmaktadır

Published by Tekirdağ Namık Kemal University Faculty of Economics and Administrative Sciences

e-ISSN	: 2146-8494
Basım Tarihi / Published Date	: 30.06.2020
Yayın Sezonu / Pub. Date Season	: Haziran 2020 <i>June 2020</i>
Cilt / Volume	: 9
Sayı / Number	: 17
İlk Yayın Tarihi / Founded	: 2012
Basım Yeri / Place of Publication	: Tekirdağ
Yayın Türü / Publication Type	: Yılda iki defa elektronik olarak yayınlanan uluslararası hakemli ve süreli yayındır <i>Is an international, periodical, double-blind peer-reviewed and online academic journal published biannually</i>
Yayın Dili / Official Language	: Türkçe ve İngilizcedir; ancak her sayıda ki makale sayısının en fazla üçte biri kadar olmak üzere diğer dillerdeki çalışmalara da yer verilebilir. <i>Turkish and English; however, studies in other languages may be included, up to a third of the number of articles in each issue.</i>
Periyot / Frequency	: Haziran ve Aralık <i>June and December</i>
Yayıncı / Publisher	: NKU İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi <i>NKU Faculty of Economics and Administrative Sciences</i>
Adres / Correspondence Address	: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Değirmenaltı Kampüsü, 59030, Süleymanpaşa, Tekirdağ/Türkiye
e-mail	: bjss@nku.edu.tr
Telefon / Telephone	: +90 282 250 2800
Fax	: +90 282 250 9927
Homepage / Homepage	: https://dergipark.org.tr/bsbd

Yayın Kurulu • Editorial Board

Sahibi / Owner

NKÜ İİBF Dekanlığı adına / On behalf of NKU FEAS Deanship

Prof. Dr. Prof. Dr. Mümin ŞAHİN (Rektör)
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye

Baş Editör / Editor-in-Chief

Prof. Dr. Prof. Dr. Rasim YILMAZ
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye

Editörler / Editors

Prof. Dr. Ahmet KUBAŞ
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Alpay HEKİMLER
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. David WEIR
York St. John University / United Kingdom

Prof. Dr. Dimitar NIKOLOSKI
University St. Kliment Ohdriski-Bitola / Republic of North Macedonia

Prof. Dr. Ensar NIŞANCI
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Günther LOSCHNIGG
University of Graz / Austria

Prof. Dr. Konstantin TSVETKOV
University of Agribusiness And Rural Development / Bulgaria

Prof. Dr. Letlhokwa George MPEDI
The University of Johannesburg / South Africa

Prof. Dr. Luca NOGLER
University of Trento / Italia

Prof. Dr. Murat ÇETİN
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye

Doç. Dr. Durmuş Çağrı YILDIRIM
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye

Doç. Dr. Emrah İ. ÇEVİK
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye

Doç. Dr. Hakan CAVLAK
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye

Doç. Dr. Nüket KIRCI ÇEVİK
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye

Doç. Dr. Ömer ESEN
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye

Doç. Dr. Seda H. BOSTANCI
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye

Doç. Dr. Seda YILDIRIM
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye

Doç. Dr. Veli SIRIM
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Simla GÜZEL
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye

Bilim Kurulu • Science Board

Prof. Dr. Adem ESEN İstanbul Üniversitesi/ Türkiye	Prof. Dr. Luca NOGLER University of Trento/Italia
Prof. Dr. Ahmet KUBAŞ Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi/ Türkiye	Prof. Dr. Mehmet DURKAYA Giresun Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali Murat YEL Marmara Üniversitesi/ Türkiye	Prof. Dr. Mehmet Yusuf YAHYAGİL Yeditepe Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Alpay HEKİMLER Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi/ Türkiye	Prof. Dr. Mustafa Yaşar TINAR Dokuz Eylül Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Birsen ELSER Kırklareli Üniversitesi/ Türkiye	Prof. Dr. Müjdat ŞAKAR Marmara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Carol Daugherty RASNIC Virginia Commonwealth University/United States of America	Prof. Dr. Oscar Alberto POMBO El Colegio de la Frontera Norte/Mexico
Prof. Dr. Cem KILIÇ Gazi Üniversitesi/ Türkiye	Prof. Dr. Otto KAUFMANN Max Planck Institute/Germany
Prof. Dr. Derman KÜÇÜKALTAN İstanbul Arel Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Peter HERRMANN Max Planck Institute/Germany
Prof. Dr. Devrim ULUCAN Maltepe Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Rahmi YAMAK Karadeniz Teknik Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Filiz GİRAY Uludağ Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Rasim YILMAZ Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Gerhard RING TU Bergakademie Freiberg/Germany	Prof. Dr. Sudi APAK İstanbul Esenyurt Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Günther LOSCHNIGG University of Graz/Austria	Prof. Dr. Yakup KÜÇÜKKALE Karadeniz Teknik Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. İsmail TATLIOĞLU Bahçeşehir Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Aykut Hamit TURAN Sakarya Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Letlhokwa George MPEDI University of Johannesburg/South Africa	Doç. Dr. Esra ALBAYRAKOĞLU Bahçeşehir Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Levent AKIN Ankara Üniversitesi / Türkiye	Dr. Mi Jung PARK Freie Universität Berlin/Germany

Amaç ve Kapsam Aims and Scope

Balkan Sosyal Bilimler Dergisi (BJSS), sosyal ve beşeri bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmaları bilimsel bir yaklaşımla ele almak amacıyla yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi, Haziran ve Aralık sayıları olmak üzere yılda iki defa düzenli olarak yayımlanmaktadır.

BJSS’de yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu, yazarlarına aittir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi’ne ait olup yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz veya elektronik ortama taşınmaz.

BJSS’de sosyal bilimlerle (dil bilimi, din bilimleri, edebiyat, eğitim bilimleri, felsefe, güzel sanatlar, iktisat, işletme, maliye, psikoloji, siyaset bilimi, sosyoloji, tarih, uluslararası ilişkiler vb.) alakalı konularda özgün ve nitelikli bilimsel çalışmalar yer almaktadır.

Dergilerimizde yayınlanan tüm makaleler çevrimiçi olarak erişime açıktır ve makale yayını için herhangi bir ücret talep edilmemektedir.

Balkan Journal of Social Sciences (BJSS) is a peer-reviewed international journal that publishes original and qualified works with a scientific approach in the fields of social sciences and human sciences. The Journal is published biannually in June and December.

Scientific and legal liabilities of the articles published in BJSS belong to the authors. The copyrights of the works that are published in the journal are transferred to Tekirdağ Namık Kemal University. No part of this publication may be duplicated and published elsewhere including electronically without permission of the Publisher.

BJSS focuses on, but not limited to the following topics: business, economics, educational sciences, finance, fine arts, history, international relations, linguistics, literature, philosophy, political science, psychology, sociology and theology, etc. All articles published in our journals are open access and freely available online. All articles published in our journals are open access, freely available online and no fee is charged for publishing articles.

Balkan Sosyal Bilimler Dergisi (BJSS) aşağıdaki indekslerle taranmaktadır:

Balkan Journal of Social Sciences (BJSS) indexed and abstracted in:

- EBSCOhost
- Index Copernicus
- JournalTOCs (Journal Tables of Contents)
- Arastirmax (Arastirmax Scientific Publication Index)
- SOBIAD (SOBIAD Citation Index)
- ResearchBib (Academic Resource Index)
- SIS (Scientific Indexing Services)
- BASE (Bielefeld Academic Search Engine)
- CEENDX (Central and East European Index)
- SJIF (Scientific Journal Impact Factor)
- ACAR Index (Akademik Araştırmalar İndeksi)
- IJIFACTOR (International Journal Impact Factor)
- JF (Journal Factor)
- ASI (Advanced Science Index)

İÇİNDEKİLER • CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Erkan AKGÖZ, Gulmira SAMATOVA	5
<i>Turizm Sektöründe Mesleki Algı ile Mesleki Bağlılık Arasındaki İlişkinin Demografik Özelliklere Göre İncelenmesi</i> <i>Analyzing the Relationship between Professional Perception and Professional Commitment in Tourism Sector in Terms of Demographic Features</i>	
Ersan ÖZKAN, Fikret KARADENİZ	15
<i>Gelir Vergisi Mükelleflerinin Vergi Afları Karşısında Tutum ve Davranışlarını Belirlemeye Yönelik Bir Saha Araştırması: Tekirdağ İli Örneği</i> <i>A Field Research for Determining Attitudes and Behaviors of Taxpayers Towards the Tax Amnesties: Province of Tekirdağ Example</i>	
İbrahim DURMUŞ	25
<i>Çalışanların İşlerine Teşvik Ettirilmesinin Risk Eğilimleri Üzerindeki Etkisinde Yaratıcılıklarının Aracı Rolü</i> <i>Intermediary Role of Creativity on the Impact of Employee Encouragement on Risk Trends</i>	
Ahmet ULUSOY, Mustafa TEKDERE	37
<i>AB Üyesi Ülkelerdeki Yerel Vergi Uygulamaları ve Türkiye'deki Belediyeler İçin Vergi Önerileri</i> <i>Local Tax Applications in EU Member Countries and Tax Recommendations for Municipalities in Turkey</i>	
İlkin MARKOÇ	71
<i>AirBnB'nin Mahalle Dinamiklerine Sosyo-Ekonomik Etkisi: Beşiktaş, İstanbul</i> <i>AirBnB's Socio-Economic Effects to Neighborhood Dynamics: Besiktas, Istanbul</i>	
İshak TORUN	83
<i>Tarikat ve Cemaatlerin Siyasetle İlişkisi</i> <i>Cult and Religious Communities Relation with Politics</i>	
Necla TUNAY, Fuat ÇAMLİBEL, Kaşif Batu TUNAY	95
<i>Ekonomik Dalgalanmaların Sigorta Şirketlerinin Pazar Payları ve Prim Üretimleri Üzerindeki Etkileri</i> <i>The Effects of Economic Fluctuations on Market Shares and Premium Products of Insurance Companies</i>	
Gülin S. BOLATAN	103
<i>Kurumsal Kaynak Planlaması Uygulaması Performansına Etki Eden Faktörler</i> <i>Factors That Affect Enterprise Resource Planning Implementation Performance</i>	
Salih ÖZTÜRK, Ömer Sinan PEHLİVAN	113
<i>Türkiye'de Demokrasi ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları İlişkisi: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi (1974-2018)</i> <i>The Relationship between Democracy and Foreign Direct Investment in Turkey: Toda-Yamamoto Causality Analysis (1974-2018)</i>	

Veli SIRIM, Mehmet ERASLAN	119
<i>Demokratikleşme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Etkileşim</i> <i>Interaction Between Democratization and Economic Growth</i>	
Ethem ESEN, Muhammad Akbar FARAHMAND	131
<i>Sabit Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Afganistan Üzerine Ampirik Bir Analiz</i> <i>The Relationship Between Fixed Capital Investments and Economic Growth: An Empirical Analysis on Afghanistan</i>	
Seyfettin ÜNAL, Fatma KÖSE	137
<i>MIST Ülkelerinin Borsa Endeksleri Arasındaki Eşbütünleşme İlişkisi</i> <i>Co-integration Relationship among MIST Economies' Stock Market Indices</i>	
Cüneyt KOYUNCU, Hüseyin Safa ÜNAL	146
<i>Ekonomik Özgürlük Yoksullukla Mücadelede Etkili mi?</i> <i>Is Economic Freedom Effective on Poverty Alleviation?</i>	
Özer ÖZÇELİK, Adil AKINCI	152
<i>İşgücü Piyasasında Beveridge Eğrisinin Geçerliliği: Türkiye Uygulaması</i> <i>Validity of the Beveridge Curve in the Labor Market: The Case of Turkey</i>	
Jülide YALÇINKAYA KOYUNCU, Hüseyin Safa ÜNAL	162
<i>GSYH'nin Yeni Açık İşler Üzerindeki Etkisi: ARDL Analizi</i> <i>The Role of GDP on the New Job Vacancies in Turkey: ARDL Analysis</i>	
Murat ÇİFTÇİ	170
<i>David Harvey'in Mekân-Zaman Sabiteleri Kuramının 2008 Sonrası Konut Üretiminde</i> <i>Desantralizasyonunda İzdüşümü: Atkinson Bölgesel Eşitsizlik Endeksi Yöntemiyle Türkiye'den Bir</i> <i>Kant</i> <i>Projection of David Harvey's Spatio-Temporal Fixe Model on the Housing Production Decentralization</i> <i>Post- 2008: An Evidence from Turkey with the Atkinson Regional Inequality Index Method</i>	
Selim YILDIRIM, Serdar ÖGEL, Omar ALHAJRABEE	185
<i>Enflasyon ve Faiz Oranlarının Hisse Senedi Getirilerine Etkisinin Araştırılması: BİST Mali Endeksi</i> <i>Üzerinde Ampirik Uygulama</i> <i>Analysis of Inflation and Interest Rates Effects on Stock Returns: Empirical Application on</i> <i>BIST Financial Index</i>	
Yaşar ALKAN	192
<i>MacIntyre'in Erdem Peşinde Eserinde İktisadi Adalet</i> <i>Economic Justice in MacIntyre's After Virtue</i>	
Ahmet Yavuz ÇAMLI	202
<i>Talcott Parsons'ın Düşüncesinde Pratik-Rasyonellik Tasarımı</i> <i>Practical-Rationality Design in Talcott Parsons' Thought</i>	
Hassan SYED, Sema YILMAZ GENÇ	209
<i>Genel Veri Koruma Düzenlemesi: Dönüştürücü Bir Yasa</i> <i>General Data Protection Regulation: A Transformative Law</i>	

Araştırma Makalesi • Research Article

Turizm Sektöründe Mesleki Algı ile Mesleki Bağlılık Arasındaki İlişkinin Demografik Özelliklere Göre İncelenmesi *

Analyzing the Relationship between Professional Perception and Professional Commitment in Tourism Sector in Terms of Demographic Features

Erkan Akgöz ^{a,**}, Gülmira Samatova ^b

^a Doç. Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu, Turizm ve Otel İşletmeciliği, 720038, Bişkek/ Kırgızistan.
ORCID: 0000-0001-6723-0271

^b Öğr. Gör. Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu, Gastronomi ve Mutfak Sanatları, 720038, Bişkek/ Kırgızistan.
ORCID: 0000-0002-7237-9510

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 19 Haziran 2019

Düzeltilme tarihi: 05 Eylül 2019

Kabul tarihi: 22 Eylül 2019

Anahtar Kelimeler:

Yiyecek-İçecek

Mesleki Algı

Mesleki Bağlılık

ARTICLE INFO

Article history:

Received June 19, 2019

Received in revised form September 05, 2019

Accepted September 22, 2019

Keywords:

Food and Beverages

Professional Perception

Professional Commitment

ÖZ

Yiyecek-içecek işletmeleri rekabet üstünlüğü elde edebilmek amacıyla mesleki algısı ve bağlılığı üst düzeyde olan personel istihdam etme gayreti içerisinde dirler. Çalışanların mesleki algı ve bağlılıklarının hangi durumlara göre değiştiğinin araştırılması gerekmektedir. Araştırma için gerekli veriler, ilgili alan yazından yararlanılarak anket formu hazırlanmış ve Bişkek'te faaliyet gösteren yiyecek-içecek işletmelerinde çalışanlardan elde edilmiştir. Frekans analizi ile çalışanların demografik özellikleri tespit edilmiştir. Mesleki algı ile mesleki bağlılık arasındaki ilişkinin demografik özelliklere göre değişikliği de farklı analizleri yapılmıştır. Mesleki algı ile mesleki bağlılık arasındaki ilişki ise regresyon ve korelasyon analizi ile araştırılmıştır. Yapılan analizler sonucunda mesleki algının mesleki bağlılık üzerine pozitif ve anlamlı düzeyde etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca mesleki algı ile mesleki bağlılık arasında pozitif ve anlamlı orta dereceli bir ilişkinin olduğu da tespit edilmiştir. Araştırma elde edilen verilerden yararlanılarak ilgili kişi ve kuruluşlar için öneriler sunulmuştur.

ABSTRACT

Food and beverage businesses endeavour to employ staffs who have high professional perception and adherence level in order to gain competitive advantage. Professional perception and adherence of the staff should be studied to find out which conditions change them. The data required for the research was prepared from the relevant literature and the questionnaire was prepared and obtained from the employees of the food and beverage businesses in Bishkek. Demographic characteristics of employees are determined by frequency analysis. The relationship between professional perception and professional adherence was studied by regression and correlation analysis. According to the results of analysis, professional perception has positive and significant effect on professional adherence. Furthermore, a positive and significant mid-level relationship was established between professional perception and professional adherence as well. Some suggestions were offered to the related persons and businesses by making use of the data obtained from the research.

1. Giriş

Teknolojik gelişmeler ile birlikte her geçen gün daha hızlı büyüyen turizm sektörü emek yoğun bir sektördür. Bu alanda faaliyet gösteren işletmeler genel olarak insan

gücüne dayalı hizmet sunmaktadırlar. Kaliteli hizmet sunarak rekabet ortamında mücadele edebilmek için de mesleki yeterliliklerini kazanmış, kurumsal bağlılığı üst düzeydeki kalifiye personel ile mümkün görülmektedir. Her

* Bu çalışma, 17-21 Nisan 2019 tarihlerinde Antalya'da düzenlenen International Human and Civilization Congress From Past to Future (INESS 2019) isimli kongrede bildiri olarak sunulmuştur.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: eakgoz@selcuk.edu.tr

Atıf/Cite as: Akgöz, E., & Samatova, G.. (2020). Turizm Sektöründe Mesleki Algı ile Mesleki Bağlılık Arasındaki İlişkinin Demografik Özelliklere Göre İncelenmesi. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(17), 5-13.

mesleğin kendine has birtakım özellikleri ve standartları bulunmaktadır. Türk Dil Kurumu mesleği “belli bir eğitim ile kazanılan sistemli bilgi ve becerilere dayalı, insanlara yararlı mal üretmek, hizmet vermek ve karşılığında para kazanmak için yapılan kuralları belirlenmiş iş” (TDK, 2019) olarak tanımlamasına rağmen bazı sektörlerde yerine getirilen görev ve sorumluluklar meslek olarak bile kabul edilmemektedir. Oysa meslek; kişilerin hayatlarını devam ettirebilmek için yoğun bir eğitim ve çalışma süreci sonucunda elde ettiği unvan olarak tanımlanmaktadır. Kişiler sadece para kazanmak veya maddi ihtiyaçlarını karşılamak için bu unvanı almaya gayret göstermezler. Bilgi, beceri ve yeteneklerini geliştirmek; itibar kazanmak, kendisi, ailesi, çevresi ve tüm insanlar için önemli olduğunu hissetmek için de yaparlar. Bireyin yapmış olduğu meslek, kendisini hem maddi hem de manevi yönden olumlu veya olumsuz etkilemektedir (Elchardus ve Smits, 2008; Sarıkaya ve Khorshid, 2009). Bu açıdan bireyler mesleki tercihlerde bulunurken öncelikle o mesleğe ait oldukça detaylı bir araştırma yapar ve çeşitli yönlerini değerlendirirler. Bunu yaparken de kendi kişisel özellikleri ve beklentileri ile birlikte o mesleği icra ederken kullanılan araç-gereçleri, malzemeleri de dikkate alırlar. Meslek tercihi için sadece bunları incelemek yetmez, ekonomik, siyasal ve teknolojik gelişmeleri de takip etmek gerekir. Çünkü mesleki tercihler, genel olarak görev yapılan mesleğe yönelik davranışlar sonucunda oluşan algılara göre belirlenmektedir (Teng, 2008). Bireylerin meslekleri ile ilgili algıları, o meslekle arasında psikolojik bir bağın kurulmasına da neden olmaktadır (Lee, Carswell ve Allen, 2000). Kişisel beklenti ve inançlarla oluşan olumlu bir algı, örgütsel bağlılıktan ziyade mesleki bağlılık oluşturmaktadır (Nesje, 2016). Bundan dolayı mesleki algı ve mesleki bağlılık arasındaki ilişkinin öncelikle demografik özelliklere incelenmesi gerekmektedir.

2. Kavramsal Çerçeve

Ulusal ve uluslararası alan yazın incelendiğinde turizm mesleği ile algının genel olarak olumsuz veya belirsiz olduğu anlaşılmaktadır. Ancak turizm sektöründe mesleğini icra edenlerin ise kariyerlerine turizmde devam etme arzularının olduğu da belirtilmektedir (Çuhadar ve Çetintürk, 2016). Turizm mesleğine ilişkin bu çelişkinin giderilmesi için araştırmanın bu bölümünde mesleki algı ve bağlılık kavramları açıklanmaktadır.

2.1. Mesleki Algı

Turizm sektörü emek yoğun olduğundan üretilen ürün ve hizmetlerin kalitesi istihdam edilen personelin niteliğine göre değişiklik göstermektedir. Kalifiye personelin turizm işletmelerinde istihdam edilmesi, sektöre ilişkin mesleki algı ve mesleki bağlılıkları büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda bireylerin meslekleri ile ilgili seçim yapması, bilgi edinmesi, olumlu duygu beslemesi, değerlendirme süreci profesyonel algı olarak tanımlanmaktadır (Seymen vd., 2017: 404).

Bireyin yapmış olduğu meslek, toplum tarafından takdir edilmesi ve prestijli iş olarak kabul edilmesi, kişinin mesleğine ilişkin algısını olumlu yönde etkilemektedir. Mesleki algıları üst düzeyde olan kişilerin hem iş hayatında hem de sosyal hayatta daha başarılı ve huzurlu olmasına katkı sağlamaktadır (Yılmaz ve Tanrıverdi, 2017: 624).

Sektörler, işletmeler, departmanlar ve kişiler arası iletişimin yoğun olmasıyla birlikte emek yoğun faaliyet gösteren turizm işletmelerinde görevlendirilen personelin mesleki algısı ile ilgili pek çok araştırma yapılmıştır. Bu çalışmalardan birisinde Bamford (2012), turizm mesleği ile ilgili algının sektördeki düşük ücret uygulaması, uzun çalışma saatleri, mesleğin itibarsızlığı, toplum, yöneticiler ve çalışma arkadaşları tarafından saygı duyulmaması gibi birçok faktörden dolayı olumsuz olduğu belirtilmektedir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen, çalışma ortamının fiziksel koşulları, elit insanlarla birlikte olma ve etkin bir takım ruhu oluşturulması gibi bazı olumlu yönlerinin olduğuna da dikkat çekmektedir (Bamford, 2012: 121). Bir başka çalışmada ise turizm sektöründe görev yapmak için özel becerilere gerek olmadığı, çalışanların basit iş yaptığı ve düşük ücretle istihdam edildiği, bundan dolayı da kamuoyu tarafından önemsiz bir meslek olarak algılandığı ifade edilmektedir. Aynı şekilde turizm işletmelerinin subjektif yönetime yatkın; yarı zamanlı veya sezonluk çalışmanın ağırlıkta; kariyer imkânlarının zayıf; personel devir hızının yüksek; sendikal örgütlerden yoksun; özel ve sosyal yaşamın ise kısıtlı olduğu bir meslek olarak algılandığı belirtilmektedir (Seymen vd., 2017: 404). Yukarıdaki olumsuz algılar, kalifiye iş gücü elde etmenin önünde bir engel olarak kabul edilmektedir (Pol ve Patil, 2015: 47).

Ancak turizm mesleği ile ilgili tüm bu olumsuz algılar ile birlikte turizm eğitimi alan kişilerin, turizm ile ilgili meslek algılarının belirsiz olduğu, gelecekte turizm sektöründeki kariyerlerine devam etme ve turizm sektöründe üst sıralarda yer alma isteklerinin olduğunu ortaya koyan çalışmalar da bulunmaktadır (Çuhadar ve Çetintürk, 2016: 56). Dolayısıyla turizm sektöründeki başarı olumlu bir mesleki algının oluşmasını/oluşturulmasını gerektirmektedir.

2.2. Mesleki Bağlılık

Meslek; kişilerin bir dizi eğitim sonucunda edindiği, fizyolojik ve sosyolojik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla belirli bir düzen ve kurallar çerçevesinde yürütmüş olduğu faaliyetler bütünü olarak tanımlanmaktadır. Meslekler nitelikleri ve bireylere sağlamış olduğu imkânlar açısından çeşitlilik göstermektedir. Bundan dolayı kişiler meslek seçerken tüm ihtiyaçlarını karşılayan, toplum tarafından belirli bir saygınlığı olan ve kendisine üst düzeyde doyum sağlayan mesleklere yönelmektedirler (Erdoğan ve Kahraman, 2012: 230). Bireylerin isteyerek veya zorunlu olarak tercih ettikleri ve devam ettirdikleri meslekler arasında duygusal tepkiler oluşmaktadır. Bu tepkiler zamanla kişinin mesleği ile özdeşleşmesine ve mesleki bağlılığa dönüşmektedir.

Konu ile ilgili alan yazın incelendiğinde mesleki bağlılık, örgütsel bağlılık ve kariyer bağlılığı gibi başlıklar altında pek çok araştırmanın yapıldığı görülmektedir. Bunlar üzerinde en fazla durulan bağlılık türü ise mesleki bağlılıktır. Bireyin sahip olduğu bilgi, beceri ve uzmanlık gibi kazanımlar sonucunda yapmış olduğu işin hayatındaki önemini kavraması mesleki bağlılık olarak ifade edilmektedir (Özdevecioğlu ve Aktaş, 2007: 4). Mesleki bağlılık toplumda en önde gelen değerlerden biridir (Çaylıkoca, 2017: 7). Ayrıca mesleki bağlılığın iş-aile çatışmasına aracılık rolü olduğundan çalışanların mesleğini sevmesi ve mesleği için birtakım fedakârlıklara katlanması, yaşam tatminlerini olumlu yönde geliştirmektedir. (Özdevecioğlu ve Aktaş, 2007: 14).

Profesyonel bağlılık olarak da adlandırılan mesleki bağlılık, uzmanlık kazanma amacı taşıyan bireyin yaşamında mesleğine verdiği önem derecesini ifade etmektedir (Yıldız vd., 2019: 3). Turizm sektöründe istihdam edilenlerin genç yaşta olmaları, iş hayatına yeni başlamış olmaları mesleki bağlılığın önemini daha da artırmaktadır. Bu bağlamda turizm sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin yöneticileri, mesleki bağlılığı üst düzeyde olanları seçmesi, işletmeye kazandırması ve etkin bir kariyer planlama yapması büyük önem arz etmektedir (Avcı vd., 2017: 115). Çünkü kariyer planlama; personelin kurumsal hedefler doğrultusunda, önceden veya kurumda görev yaparken kazandığı bilgi, beceri ve yeteneklerin tespit edilmesi; geleceğe yönelik beklenti, amaç ve hedeflerin oluşturulması; bu hedeflere ulaşabilmek için hangi plan ve programların uygulanması gibi stratejileri içermektedir (Ece ve Esen, 2017: 127). Bundan dolayı kariyer planlama mesleki bağlılığı artırmakta, nitelikli çalışanları sektöre ve işletmeye kazandırmakta, rekabet ortamı oluşturmaktadır.

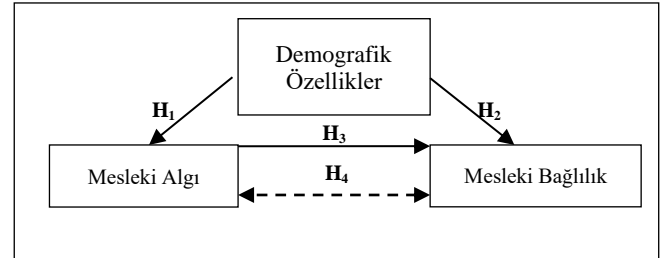
Kurumsal ve mesleki bağlılık alanında yapılmış araştırmalar incelendiğinde, çalışmaların genel olarak kurumsal bağlılık üzerine yoğunlaştığı, mesleki bağlılık ile ilgili olanların ise daha az olduğu anlaşılmaktadır. Bu araştırmalar bireylerin mesleklerine yönelik tutum ve davranışları kurumsal bağlılıklarını doğrudan etkilediğini göstermektedir. Ancak kişilerin mesleklerine bağlı olmaları, görev yaptıkları kurumlara bağlı olacakları anlamına gelmeyebilir. Çünkü kurumlar, bireylerin mesleki ihtiyaçlarını karşılıyorsa, o işletmede görev yapanların kurumsal bağlılık düzeylerini artırabilir. Aksi durumda ise birey kurumdan ayrılma niyetinde olabilir (İyitoğlu, 2015: 87).

İlgili literatürden turizm sektöründe olumsuz bir mesleki algının olduğu, mesleki bağlılık konusunda da birtakım eksikliklerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu durum ise sektörde niteliksiz personelin istihdam edilmesine, çeşitli kariyer planlama sorunlarının olmasına ve yüksek derecede işgücü devir hızının yaşanmasına neden olmaktadır. Tüm bu olumsuzluklar kişilerin, işletmelerin ve destinasyonların rekabet gücünü zayıflatmakta, arzu edilen sonuçların elde edilmesine engel teşkil etmektedir.

3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada turizm sektöründe çalışanların mesleki algıları ile mesleki bağlılıkları arasındaki ilişki incelenmektedir. Ulusal ve uluslararası literatürden yararlanılarak araştırma için aşağıdaki model oluşturulmuştur.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Hazırlanan bu model ile demografik özelliklerin mesleki algı ve mesleki bağlılık arasındaki ilişkinin olabileceği ifade varsayılmıştır. Ayrıca mesleki algının mesleki bağlılığı etkileyebileceği araştırılmıştır. Bununla birlikte Mesleki bağlılık ile mesleki algı arasında da bir ilişkiden söz edilebileceği varsayılmıştır. Modele uygun sonuçlara ulaşabilmek için Kuşluyan ve Kuşluyan (2000), Çetin vd. (2016), Yıldız vd. (2019) ve El-Houshy'nın (2014) yapmış olduğu çalışmalardan yararlanılarak anket formu hazırlanmıştır. Anket formunda mesleki algı ve bağlılık ile ilgili beşer ifadede oluşan ölçekler kullanılmıştır. İfadeler 5'li likert ölçeğine göre; "1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5=Tamamen Katılıyorum" şeklinde derecelendirilmiştir. Anket formunda demografik özellikler ve mesleki bulgular için de on beş (15) soruya yer verilmiştir. Anket formu ile elde edilen veriler kullanılarak, araştırma için belirlenen aşağıdaki hipotezler test edilmiştir.

H1: Demografik özellikler ile mesleki algı arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır.

H2: Demografik özellikler ile mesleki bağlılık arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır.

H3: Çalışanların mesleki algısı mesleki bağlılıklarını olumlu yönde etkilemektedir.

H4: Çalışanların mesleki bağlılıkları ile mesleki algıları arasında pozitif bir ilişki vardır.

Araştırmanın evrenini Bişkek'te faaliyet gösteren yiyecek-içecek işletmelerinde çalışanlar oluşturmaktadır. Veriler Mart 2019 tarihinde kolayda örneklem yöntemiyle 216 kişiden elde edilmiştir.

Araştırma verilerinin güvenilirliğini ölçmek için Cronbach's Alpha Katsayısı testi tercih edilmektedir. Bu teste göre ölçeğin güvenilirliği 0,00-0,40 arası güvenilir değil, 0,41-0,60 arası düşük güvenilirlikte, 0,61-0,80 arası orta güvenilir, 0,81-1,00 arası ise yüksek derecede güvenilir olarak değerlendirilmektedir (Kılıç, 2016: 48). Bu bulgulara göre, çalışmada kullanılan mesleki algı ölçeğinin düşük düzeyde (0,604) güvenilir olduğu, mesleki bağlılık ölçeğinin ise orta derecede (0,766) güvenilir olduğu sonucu elde edilmiştir.

Boyutların aritmetik ortalamaları incelendiğinde ise mesleki algı boyutundaki ortalama mesleki bağlılık ortalamasından yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca belirlenen hipotezleri test edebilmek için verilerin doğru dağıldığını kontrol etmek gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda verilerin çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri kontrol

edilmelidir. Eğer bu değerler ± 1 aralığında ise verilerin normal olduğu kabul edilir (Huck, 2015). Tablo 1 incelendiğinde hem mesleki algı hem de mesleki bağlılık değerleri ± 1 aralığında olduğundan verilerin normal dağıldığı ve parametrik testler için uygun olduğuna karar verilmiştir.

Tablo 1. Güvenirlik-Geçerlilik ve Normallik Tablosu

Ölçek	Madde Sayısı	Art. Ort.	SS.	Alfa	Çarpıklık (Skewness)	Basıklık (Kurtosis)
Mesleki Algı	5	3,100	0,616	0,604	-0,088	-0,211
Mesleki Bağlılık	5	2,990	0,506	0,766	-0,731	0,787

4. Araştırmanın Bulguları

Araştırma ile ilgili sonuçları belirlemek için frekans, betimleyici, farklılık, regresyon ve korelasyon analizleri yapılmıştır. Yapılan analizler ile ilgili bulgular aşağıda yer almaktadır.

4.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bulgular Tablo 2’de yer almaktadır. Buna göre; katılımcıların % 45,8’i erkek, % 54,2’si kadınlardan oluşmaktadır. Turizm sektörü dinamik olduğunda araştırma kapsamında yer alanların tamamı 35 yaşın altındaki kişilerden oluşmaktadır. Hem katılımcıların genç yaşta olması hem de turizm sektörünün çalışma koşullarının etkisinden dolayı araştırma kapsamındaki yaklaşık 3/2’si bekârlardan (% 67,6) oluşmaktadır. Kırgız ve Ruslardan oluşan katılımcıların eğitim durumu incelendiğinde de en az ön lisans düzeyinde eğitim aldıkları görülmektedir.

Tablo 2. Katılımcılara İlişkin Demografik Bulgular

		n	%
Cinsiyet	Erkek	99	45,8
	Bayan	117	54,2
Yaş	20 ve altı	35	16,2
	21-25	112	51,9
	26-30	42	19,4
	31-35	27	12,5
Medeni Durum	Evli	70	32,4
	Bekâr	146	67,6
Milliyet	Kırgız	163	75,5
	Rus	53	24,5
Eğitim Durumu	Ön Lisans	67	31,0
	Lisans	149	69,0
Toplam		216	100,0

4.2. Katılımcılar ile İlgili Mesleki Bulgular

Katılımcıların meslekleri ile ilgili durumları Tablo 3’de belirtilmektedir. İlgili tablo incelendiğinde araştırma kapsamında yer alanların yaklaşık yarısı (% 49,1) garson olarak görev yapmaktadır. Çalışma biçimleri incelendiğinde ise tam zamanlı çalışanların oranının % 92,6 olduğu görülmektedir. Araştırma ile ilgili en dikkat çekici bulgular

ise katılımcıların çalışma süresi ve turizm ile ilgili eğitim alıp almadıkları ile ilgili verilerdir. Buna göre katılımcıların % 62,0’si günde 9-13 saat, % 22,7’sinin ise günlük 14-18 saat görev yapmaktadırlar. Araştırma kapsamında yer alan kişilerin yarısından fazlası (% 59,3) turizm ile ilgili herhangi bir eğitim almadan bu alanda çalışmaktadırlar. Bu veriler ile birlikte araştırma kapsamında yer alan kişilerin zor çalışma koşullarında görev yapmalarına rağmen % 56,7’si yapmış olduğu işten memnun olduklarını belirtmektedirler. Aynı şekilde katılımcıların sadece % 20,8’i kazandığı ücretten memnun olmadıklarını, geri kalanların ise memnun veya kararsız oldukları görülmektedir. Katılımcıların meslekleri ile ilgili diğer bulgular Tablo 3’te detaylı bir şekilde gösterilmektedir.

4.3. Mesleki Algı ve Mesleki Bağlılığa İlişkin Tanımlayıcı Bulgular

Yiyecek-İçecek sektöründe çalışanların mesleki algı ve bağlılıkları ile ilgili düşüncelerini açıklamak için Tablo-4 hazırlanmıştır. Tanımlayıcı bulgularda aritmetik ortalama aralıkları; 1.00-1.80; “çok kötü”, 1.81-2.60; “kötü”, 2.61-3.40; “orta”, 3.41- 4.20; “iyi” ve 4.21-5.00; “çok iyi/mükemmel” şeklinde kabul edilmektedir (Yaman ve Tekin, 2010). Bu sonuçlara göre yiyecek-içecek sektöründe çalışanların mesleki algıları ile ilgili düşüncelerinde en yüksek ortalama “Ailem ve akrabalarım bu meslekle gurur duyar” ifadesine aittir. Katılımcıların mesleki algı ile ilgili en fazla olumsuz görüş belirttikleri ifade ise “Anne ve babalar kız çocukların çalışmasına izin vermez” ifadesidir. Katılımcıların mesleki bağlılık ile ilgili düşünceleri ise mesleki algı ifadelerinden daha yüksek aritmetik ortalamaya sahiptir. En büyük aritmetik ortalama “Bu meslek yaşam boyu sürdürebileceğim ideal bir meslektir” ifadesinde tespit edilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Meslekleri ile İlgili Bulgular

		n	%
İşletmedeki Görevi	İşletme sahibi	16	7,4
	Yiyecek içecek müdürü	36	16,7
	Finans ve Muhasebe müdürü	22	10,2
	Misafir ilişkileri	11	5,1
	Garson	106	49,1
	Komi	25	11,6
Çalışma Biçimi	Tam zamanlı	200	92,6
	Yarı zamanlı	16	7,4
Günlük Çalışma Süresi	4-8 saat	33	15,3
	9-13saat	134	62,0
	14-18	49	22,7
Sektörde Çalışma Süresi	1-5	148	68,5
	6-10	68	31,5
Turizm Eğitim	Ön lisans	67	31,0
	Lisans	21	9,7
	Turizm eğitimi almadım	128	59,3
Bildiği Yabancı Dil*	İngilizce	169	78,2
	Rusça	173	80,1
	Almanca	27	12,5
	Türkçe	42	19,4
	Diğer	11	5,1
Bu sektörde Çalışma Nedeni*	Geçici bir süre para kazanmak için	131	60,6
	Almış olduğu eğitime uygun olduğu için	11	5,1
	Yiyecek içecek sektörü avantajlı olduğu için	73	33,8
	Başka bir seçeneğim olmadığı için	11	5,1
Yürütmekte olduğunuz görevden memnun musunuz?	Evet	122	56,5
	Hayır	35	16,2
	Kararsızım	59	27,3
Çalıştığınız işletmedeki aylık ücretiniz	250 altında	67	31,0
	251-500	91	42,1
	501-750	31	14,4
	751-1000	27	12,5
Aldığınız Ücretten Memnun musunuz?	Evet	80	37,0
	Hayır	45	20,8
	Kararsızım	91	42,1

* Birden fazla seçenek işaretlenmiştir.

Tablo 4. Katılımcılara İlişkin Mesleki Algı ve Bağlılıkla Betimsel Bulguları

	İfadeler	Ort.	SS.
Mesleki Algı	Ailem ve akrabalarım bu meslekle gurur duyar	3,125	1,024
	Yiyecek-içecek sektöründe çalışmak saygın bir meslektir	2,986	0,976
	Yiyecek içecek sektöründe çalışmak önemli ve faydalıdır	2,407	1,044
	Anne ve babalar kız çocukların çalışmasına izin vermez	4,306	0,846
	Anne ve babalar kız çocukların bu meslekte çalışan ile evlenmesini istemez	2,676	1,046
Mesleki Bağlılık	Aynı düzeyde parayı kazanabileceğim bir iş bulursam bu mesleği bırakırım	2,764	1,147
	Mesleki yaşamımı yiyecek-içecek sektöründe sürdürmek istiyorum	2,828	0,983
	Tekrar seçme şansım olsa yine bu mesleği seçerim	2,815	1,088
	Bu meslek yaşam boyu sürdürebileceğim ideal bir meslektir	3,130	1,017
	Bu mesleği seçtiğim için hayal kırıklığı yaşıyorum	3,435	1,115

4.4. Araştırmanın t Testi Sonuçları

Birbirinden bağımsız iki (2) grubun veya örneklemin bağımlı bir değişkene göre karşılaştırılması ve ortalamaları arasında belirli bir güven düzeyinde (% 95, % 99) anlamlı (önemli) bir farkın olup olmadığını test etmek için t testi tercih edilmektedir (Ural ve Kılıç, 2013: 196). Bundan dolayı katılımcıların cinsiyet ve medeni durumları ile mesleki algı ve bağlılıklarıyla ilgili düşüncelerinde anlamlı

bir farklılığın olup olmadığını araştırmak için t testi yapılmıştır.

Katılımcıların cinsiyetleri ile mesleki algıları arasındaki düşüncelerinde anlamlı bir farklılığın olup olmadığını gösteren Tablo 5 incelendiğinde katılımcıların turizm mesleği ile ilgili algılarında “Yiyecek-içecek sektöründe çalışmak saygın bir meslektir” ifadesinde anlamlı farklılık bulunmaktadır. Bu durum araştırma için belirlenen H_1

numaralı hipotezin kabul edildiğini göstermektedir. Diğer ifadelerde ise herhangi anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Araştırma kapsamında yer alan kişilerin cinsiyetlerine göre mesleki bağlılıklarında farklılığın olup olmadığını tespit etmek için hazırlanan Tablo 5

incelendiğinde katılımcıların cinsiyetleri farklı olsa da mesleki bağlılıklarına ilişkin düşüncelerinde herhangi anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir. Bu sonuç araştırma için H₂ numaralı hipotezin ret edildiğinin kanıtı olarak değerlendirilmektedir.

Tablo 5. Cinsiyet ile Mesleki Algı ve Mesleki Bağlılık Arasındaki İlişki

İfadeler		Cinsiyet	n	Ort.	SS.	F	P
Mesleki Algı	Ailem ve akrabalarım bu meslekle gurur duyar	Erkek	99	3,222	1,065	2,796	0,200
		Bayan	117	3,043	0,986		
	Yiyecek-içecek sektöründe çalışmak saygın bir meslektir	Erkek	99	3,162	1,027	0,662	0,015
		Bayan	117	2,838	0,909		
	Yiyecek içecek sektöründe çalışmak önemli ve faydalıdır	Erkek	99	2,495	1,053	0,131	0,258
		Bayan	117	2,333	1,034		
	Anne ve babalar kız çocukların çalışmasına izin vermez	Erkek	99	4,293	0,884	0,745	0,841
		Bayan	117	4,316	0,816		
	Anne ve babalar kız çocukların bu meslekte çalışan ile evlenmesini istemez	Erkek	99	2,747	1,003	1,916	0,356
		Bayan	117	2,615	1,082		
İfadeler		Cinsiyet	n	Ort.	SS.	F	P
Mesleki Bağlılık	Aynı düzeyde parayı kazanabileceğim bir iş bulursam bu mesleği bırakırım	Erkek	99	2,737	1,148	0,016	0,755
		Bayan	117	2,786	1,151		
	Mesleki yaşamımı yiyecek-içecek sektöründe sürdürmek istiyorum	Erkek	98	2,898	1,060	0,540	0,340
		Bayan	117	2,769	0,913		
	Tekrar seçme şansım olsa yine bu mesleği seçerim	Erkek	99	2,818	1,091	0,013	0,967
		Bayan	117	2,812	1,090		
	Bu meslek yaşam boyu sürdürebileceğim ideal bir meslektir	Erkek	99	3,202	1,040	0,668	0,337
		Bayan	117	3,068	0,998		
	Bu mesleği seçtiğim için hayal kırıklığı yaşıyorum	Erkek	98	3,480	1,028	3,484	0,588
		Bayan	116	3,397	1,186		

Turizm sektöründe çalışanların büyük bir çoğunluğu bekarlardan oluşmaktadır. Bu durum katılımcıların mesleki algı ve mesleki bağlılıklarında anlamlı bir farklılığa neden olup olmadığını araştırmak için Tablo 6 hazırlanmıştır. Tablo 6 incelendiğinde çalışanların medeni durumlarına göre

mesleki algı ve bağlılıklarında anlamlı farklılığın olmadığı tespit edilmiştir. Ancak araştırma sonuçları kişilerin medeni durumları farklı olsa da mesleki algı ve mesleki bağlılık ile ilgili ifadelerle ilişkin memnuniyetlerinin genel olarak orta (2.61-3.40) düzeyde olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 6. Mesleki Algı ve Mesleki Bağlılığın Medeni Duruma Göre Karşılaştırılması

İfadeler		Medeni Durum	n	Ort.	SS.	F	P
Mesleki Algı	Ailem ve akrabalarım bu meslekle gurur duyar	Evli	70	3,243	1,042	0,824	0,243
		Bekâr	146	3,068	1,015		
	Yiyecek-içecek sektöründe çalışmak saygın bir meslektir	Evli	70	2,943	1,006	0,187	0,653
		Bekâr	146	3,007	0,965		
	Yiyecek içecek sektöründe çalışmak önemli ve faydalıdır	Evli	70	2,386	1,067	0,420	0,833
		Bekâr	146	2,418	1,036		
Anne ve babalar kız çocukların çalışmasına izin vermez	Evli	70	4,386	0,786	1,009	0,319	
	Bekâr	146	4,267	0,873			
Anne ve babalar kız çocukların bu meslekte çalışan ile evlenmesini istemez	Evli	70	2,600	1,013	0,044	0,461	
	Bekâr	146	2,712	1,063			
İfadeler		Medeni Durum	n	Ort.	SS.	F	P
Mesleki Bağlılık	Aynı düzeyde parayı kazanabileceğim bir iş bulursam bu mesleği bırakırım	Evli	70	2,743	1,112	0,349	0,853
		Bekâr	146	2,774	1,167		
	Mesleki yaşamımı yiyecek-içecek sektöründe sürdürmek istiyorum	Evli	70	2,900	1,024	0,333	0,456
		Bekâr	145	2,793	0,964		
	Tekrar seçme şansım olsa yine bu mesleği seçerim	Evli	70	2,814	1,107	0,139	0,996
		Bekâr	146	2,815	1,083		
	Bu meslek yaşam boyu sürdürebileceğim ideal bir meslektir	Evli	70	3,114	1,029	0,022	0,878
		Bekâr	146	3,137	1,015		
	Bu mesleği seçtiğim için hayal kırıklığı yaşıyorum	Evli	70	3,414	1,110	0,164	0,853
		Bekâr	144	3,444	1,121		

4.5. Araştırmanın Anova Sonuçları

Bağımsız örnekleme ilişkin iki (2) veya daha fazla grubun bağımlı bir değişkene göre ortalamalarının karşılaştırılarak, aralarında güven düzeyinde anlamlı bir farkın olup olmadığını belirlemek için Anova (Analysis of Variance) testi tercih edilmektedir (Ural ve Kılıç, 2013: 209). Bundan

dolayı çalışanların günlük çalışma süresine göre mesleki algı ve mesleki bağlılıklarında anlamlı bir farklılığın olup olmadığını belirlemek için Avnova testi yapılmıştır. Test sonuçları incelendiğinde kişilerin çalışma süreleri ile mesleki algı ve mesleki bağlılık düzeyleri arasında herhangi anlamlı bir farklılık görülmemektedir.

Tablo 7. Katılımcıların Mesleki Algı ve Bağlılık Düzeylerinin Günlük Çalışma Sürelerine Göre Karşılaştırılması

		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	Anlamlılık
Mesleki Algı	Gruplar Arası	0,480	2	0,240	0,630	0,533
	Gruplar İçi	81,040	213	0,380		
	Genel	81,520	215			
Mesleki Bağlılık	Gruplar Arası	0,562	2	0,281	1,102	0,334
	Gruplar İçi	54,379	213	0,255		
	Genel	54,941	215			

Araştırma kapsamında yer alan her gruptaki katılımcı sayısı otuz (30) kişiden az olduğu için Kruskal-Wallis testi uygulanmıştır (Ural ve Kılıç, 2013: 80). Çalışanların mesleki algı ve mesleki bağlılıklarının turizm eğitimi alma durumlarına göre ile ilgili ilişkiyi incelemek için hazırlanan Tablo 8 incelendiğinde kişiler farklı derecede turizm eğitimi almış olmalarına rağmen hem mesleki algı hem de mesleki bağlılık ile ilgili düşüncelerinde anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir.

Tablo 8. Katılımcıların Mesleki Algı ve Bağlılıklarının Turizm Eğitimi Alma Durumlarına Göre Karşılaştırılması

	Mesleki Algı	Mesleki Bağlılık
Ki Kare	0,58	0,411
Serbestlik Derecesi	2	2
Anlamlılık	0,171	0,814

Aynı şekilde kişilerin turizm işletmelerinde yapmış oldukları görevler de mesleki algı ile mesleki bağlılık arasında farklılık gösterebilir. Bunu test etmek için Kruskal-Wallis testi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda aşağıda yer alan Tablo 9'a göre katılımcılar görev yapmış olduğu işletmede farklı statülerde görev yapmalarına rağmen mesleki algı ve mesleki bağlılık ile ilgili düşüncelerinde anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 9. İşletmedeki Göreviniz ile Mesleki Algı ve Bağlılık Arasındaki İlişki

	Mesleki Algı	Mesleki Bağlılık
Ki Kare	1,650	6,833
Serbestlik Derecesi	5	5
Anlamlılık	0,895	0,233

4.6. Mesleki Algının Mesleki Bağlılığa Etkisi

Turizm sektöründe çalışanların mesleki algılarının mesleki bağlılıklarına etkisini belirlemek için regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre (Tablo 10) mesleki algının mesleki bağlılık üzerine pozitif ve anlamlı düzeyde bir etkisinin olduğu görülmektedir. Yapılan analiz sonucunda elde edilen veriler mesleki algı ve mesleki bağlılık arasındaki modelin anlamlı olduğu anlaşılmaktadır.

Model anlamlı olmakla birlikte çalışanların mesleki bağlılıklarına ilişkin mesleki algılarında bir (1) birimlik artış, mesleki bağlılıklarında 0,437 birimlik artışa yani orta düzeyde bir artışa neden olmaktadır. Araştırma sonucunda elde edilen bu veriler H₃ numaralı hipotezi kabul edildiğini doğrulamaktadır.

Tablo 10. Mesleki Algının Mesleki Bağlılığa Etkisinin Regresyon Analiz Sonuçları

Model	Standardize edilmemiş katsayılar		Standardize edilmiş katsayılar	t Değeri	Anlam Düzeyi
	B	Std. Hata	Beta		
(Sabit)	1,879	0,160		11,777	,000
Mesleki Algı	0,359	0,050	0,437	7,106	,000

Bağımlı değişken: Duyusal Bağlılık; R: 0,437; R²:0,191; Düzeltilmiş R²: 0,187; Model için F: 50,489; p<0.01

4.7. Mesleki Algı ile Mesleki Bağlılık Arasındaki İlişki

Turizm sektöründe mesleki algı ile mesleki bağlılık arasındaki ilişkiyi incelemek için de korelasyon analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Tablo 11 hazırlanmış ve ilgili tablo incelendiğinde mesleki algı ile mesleki bağlılık arasında pozitif ve anlamlı orta dereceli bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç araştırma için belirlenen H₄ numaralı hipotezin kabul edildiğini göstermektedir.

Tablo 11. Mesleki Algı ile Mesleki Bağlılık Arasındaki İlişkinin Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Ort.	SS.	Mesleki Algı	Mesleki Bağlılık
Mesleki Algı	3,1	0,615	1	
Mesleki Bağlılık	2,99	0,505	,437**	1

** p<0.01.

5. Sonuç ve Öneriler

Turizm sektörü ürün ve hizmet üretiminde genel olarak insan gücünden faydalanmaktadır. Bu özelliğinden dolayı işletmelerin başarı ve başarısızlığı da istihdam ettiği personelin mesleki algılarına ve bağlılıklarına endekslenmiş durumdadır. Araştırma ile ilgili literatür incelendiğinde mesleklere ilişkin algının oluşmasında birçok faktörün etkili olduğu ve kişiden kişiye farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Kişinin yaptığı işin kendisine yapmış olduğu katkının yanı sıra toplum nezdinde de bir prestije sahip olması o mesleğe olan algıyı olumlu yönde etkilemektedir. Mesleki algıları yüksek olanların mesleklerine daha fazla bağlı olacağı; mesleki bağlılıkları yüksek olanların da yapmış oldukları görev ve sorumlulukları önemseyeceği; bunun neticesinde de daha kaliteli sonuçlar elde edileceği herkes tarafından kabul edilmektedir.

Gerçekleştirilen bu çalışmada turizm sektöründe çalışanların büyük bir kısmının mesleki eğitim almadan bu alanda istihdam edildiği ve günlük çalışma sürelerinin oldukça uzun olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum sektörde ve işletmedeki istihdamlarını da olumsuz etkilemektedir. Ayrıca turizm sektöründe görev yapan kişilerin bu işi bir meslek olarak değil de geçici bir süreliğine para kazanma aracı olarak algıladıkları da görülmektedir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen çalışanların büyük bir kısmı turizm sektöründe görev yapmaktan ve aldıkları ücretten memnun olduklarını belirtmektedir.

Yapılan çalışmada sonucunda incelenen kaynaklar ve elde edilen verilerden faydalanarak sektör temsilcilerine, işletme yöneticilerine, eğitimcilere ve çalışanlara yönelik aşağıda belirtilen öneriler sunulmuştur. Buna göre;

- (i) Turizm sektörü yapısı itibariyle çarpan katsayısı oldukça yüksek olduğundan birçok sektörü etkilemektedir. Sektör emek yoğun olduğundan mesleki algısı ve bağlılığı yüksek olan kişilerin istihdam edilmesi büyük önem arz etmektedir. Bundan dolayı öncelikle turizm ile ilgili mesleki yeterliliklerin, standartların ve tanımların bir an önce belirlenmesi gerekmektedir.
- (ii) İşletmelerin başarı ve başarısızlığında en büyük pay çalışanlara aittir. Personelin çalışma ortamlarını güvenli ve eğlenceli hale getirmek, kişisel gelişimlerine yardımcı olmak, objektif kriterlere göre kariyer planlaması yapmak, çalışanların hem mesleki algılarını hem de bağlılıklarını önemli derecede etkileyebilmektedir.
- (iii) Her mesleğin kendine göre avantajları ve zorlukları bulunmaktadır. Mesleklere ilişkin tüm detayların etkin bir şekilde anlatılmasında büyük önem bulunmaktadır. Bu kapsamda ulusal ve uluslararası alanda söz sahibi uzman kişiler tarafından eğitimler, seminerler ve konferanslar düzenlemek sadece meslek mensuplarında değil, toplumun her kesiminde o mesleğe ilişkin olumlu algının oluşmasına katkı sağlayacaktır.

- (iv) Mesleğe ilişkin temel bilgi ve beceriler eğitim kurumlarında verilir. Ancak eğitim kurumlarında öğrenilenler ile sektördeki uygulamalar farklılık gösterebilir. Dolayısıyla mesleki eğitim için eğitim kurumları ile sektör temsilcilerinin koordineli hareket etmesi gerekmektedir.
- (v) Sektörde faaliyet gösteren işletme yöneticileri, çalışanları sadece birer üretim aracı olarak değerlendirmemesi gerekir. Çalışanlarının ekonomik ihtiyaçlarının yanında sosyal ve kültürel gereksinimlerinin karşılanması, çalışanların motivasyonlarını yükseltecek, işe ve mesleğe olan algılarını olumlu yönde etkileyecek, kurumsal bağlılığını da artıracaktır.

Kişinin kariyer planlamasında başarı, araştırma yapmayı, küresel gelişmeleri ve yenilikleri takip etmeyi, sabırlı olmayı gerektirir. Mesleki kariyer ve başarı uzun bir süreç sonunda oluşur. Bu bağlamda kişi mesleğe ilişkin algılarını olumlu yönde geliştirir ve kendi hedefleri ile görev yaptığı işletmenin amaçlarını birleştirirse başarı daha kısa sürede gerçekleşir.

Kaynakça

- Avcı, U., Dönmez, F. G., & Artun, C. (2017). Mesleki Doyum ve Mesleği Bırakma Niyeti İlişkisi: Turizm Çalışanları Üzerine Görgül Bir Araştırma. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(3), 111-127.
- Bamford, K. L. (2012). Undergraduate student perceptions of a career in the tourism and hospitality industry in New Zealand. Dunedin, New Zealand: A thesis submitted for the degree of Master of Tourism at the University of Otago.
- Çaylıkoca, A. (2017). Örgütsel Bağlılığın Mesleki Bağlılık Üzerine Etkisi: Konaklama İşletmelerinde Bir Araştırma. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1-17.
- Çetin, A., Tekmen, E. E., & Şentürk, M. (2016). Mesleki Bağlılık ve Mesleki Öz-yeterlik Algısının Bilgi Paylaşma Davranışına Etkisi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 289-315.
- Çuhadar, M., & Çetintürk, İ. (2016). Ön Lisans Düzeyinde Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Kariyere Yönelik Algıları: Süleyman Demirel Üniversitesi Örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(17), 51-69.
- Ece, Ş., & Esen, E. (2017). Kariyer Planlamasının Örgüte Bağlılık ve İşten Ayrılma Niyetine olan Etkisi. *"İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 19(1), 127-146. doi:10.246/ısguc.346283
- Elchardus, M., & Smits, W. (2008). The vanishing flexible: ambition, self-realization and flexibility in the career perspectives of young Belgian adults. *Work, Employment*

- and Society*, 22(2), 243-262. doi:10.1177/0950017008089103
- El-Houshy, S. S. (2014). Hospitality Students ' Perceptions towards Working in Hotels: a case study of the faculty of tourism and hotels in Alexandria University. *The 6. Internationl Scientific Conference, Tourism in a Changing World: Opportunities and Challenges* (s. 800-819). Egypt.
- Erdinç, S. B., & Kahraman, S. (2012). Turizm Mesleğini Seçme Nedenlerinin İncelenmesi. *VI. Lisansüstü Turizm Öğrencileri Araştırma Kongresi*, (s. 229-237). Kemer/Antalya.
- Huck, S. W. (2015). *Reading Statistics and Research*. Boston: Pearson.
- İyitoğlu, V. (2015). İş Etiği Kurallarının Uygulanmasının Örgütsel ve Mesleki Bağlılığa Etkisi: Ön Lisans Turizm Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 12(1), 82-98.
- Kılıç, S. (2016). Cronbach'ın Alfa Güvenirlik Katsayısı. *Journal of Mood Disorders (JMOOD)*, 6(1), 47-48. doi:10.5455/jmood.20160307122823
- Kuşlivan, S., & Kuşlivan, Z. (2000). Perceptions and attitudes of undergraduate tourism students towards working in the tourism industry in Turkey. *Tourism Management*, 21(3), 251-269. doi:10.1016/S0261-5177(99)00057-6
- Lee, K., Carswell, J., & Allen, N. (2000). A Meta-Analytic Review of Occupational Commitment: Relation with Person and Work-Related Variables. *Journal of Applied Psychology*, 85(5), 799-811. doi:10.1037/0021-9010.85.5.799
- Neşje, K. (2016). Personality and professional commitment of students in nursing, social work, and teaching: A comparative survey. *International Journal of Nursing Studies*, 53, 173-181. doi:10.1016/j.ijnurstu.2015.08.001
- Özdevecioğlu, M., & Aktaş, A. (2007). Kariyer Bağlılığı, Mesleki Bağlılık ve Örgütsel Bağlılığın Yaşam Tatmini Üzerindeki Etkisi: İş-Aile Çatışmasının Rolü. (28), 1-20.
- Pol, R. S., & Patil, H. (2015). Perception of Final Year Hotel Management Students towards Working in Hotel Industry. *ATITHYA: A Journal of Hospitality*, 1(2), 46-53.
- Sarıkaya, T., & Khorshid, L. (2009). Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimini Etkileyen Etmenlerin İncelenmesi: Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 393-423.
- Seymen, O., Bolat, T., Bolat, O. İ., & Kinter, O. (2017). Turizm Sektöründe Çalışma Koşulları Algısı, Hizmet Verme Yatkınlığı ve Mesleki Yabancılaşma İlişkisi: Turizm Eğitim Alan Öğrenciler Açısından Bir Değerlendirme. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(3), 401-430.
- TDK. (2019). www.tdk.gov.tr: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5cd6c82aeb59b9.90682376, E. Tarihi: 03/05/2019
- Teng, C.-C. (2008). The effects of personality traits and attitudes on student uptake in hospitality employment. *International Journal of Hospitality Management*, 27(1), 76-86. doi:10.1016/j.ijhm.2007.07.007
- Ural, A., & Kılıç, İ. (2013). *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi (4. Baskı)*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yaman, S., & Tekin, S. (2010). Öğretmenler İçin Hizmet-İçi Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirilmesi. *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(I-II), 76-88.
- Yıldız, S., Göktaş, L. S., Habil, T., & Dinçer, F. İ. (2019). Turizm Meslek Lisesi Öğrencilerinin Demografik Değişkenlerine Göre Mesleki Bağlılık Düzeylerinin İncelenmesi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 1-12. doi:10.26677/tutad.2019.43
- Yılmaz, A., & Tanrıverdi, H. (2017). Aşçıların meslek uyumu ve meslek algısı düzeyleri üzerine bir araştırma. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 621-639.

Araştırma Makalesi • Research Article

Gelir Vergisi Mükelleflerinin Vergi Afları Karşısında Tutum ve Davranışlarını Belirlemeye Yönelik Bir Saha Araştırması: Tekirdağ İli Örneği *

A Field Research for Determining Attitudes and Behaviors of Taxpayers Towards the Tax Amnesties: Province of Tekirdağ Example

Ersan Özkan ^{a,**}, Fikret Karadeniz ^b

^a Maliye Bilim Uzmanı, Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye A.B.D., 59030, Tekirdağ/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-9621-7858

^b Maliye Bilim Uzmanı, Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye A.B.D., 59030, Tekirdağ/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-9445-1221

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 18 Eylül 2019

Düzeltilme tarihi: 29 Eylül 2019

Kabul tarihi: 01 Ekim 2019

Anahtar Kelimeler:

Gelir Vergisi

Vergi Afları

Tekirdağ

ARTICLE INFO

Article history:

Received September 18, 2019

Received in revised form September 29, 2019

Accepted October 1, 2019

Keywords:

Income Tax

Tax Amnesty

Tekirdağ

ÖZ

Vergi kavramı mükellefler üzerinde olumlu veya olumsuz düşünceleri çağırabilir. Mükelleflerin bazıları vergiyi sosyal bir sorumluluk olarak görürken, bazıları ise vergiye karşı olumsuz düşüncelere sahip olabilmektedir. Bu araştırma Tekirdağ ilindeki gelir vergisi mükelleflerini kapsamaktadır. Araştırmada gelir vergisi mükelleflerinin vergi afları karşısında tutum ve davranışlarının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Tekirdağ ilinde bir saha araştırması yapılmış ve elde edilen veriler SPSS 22.0 paket programı yardımı ile “T-Testi”, “ANOVA Testi” ve “Korelasyon Analizi” gibi bir dizi istatistiksel sınamaya tabi tutulmuştur. Araştırmada mükelleflerinin, vergi aflarına karşı aşırı bir tepki göstermedikleri ve bazı dönemlerde vergi aflarını kurtarıcı olarak gördükleri sonucu elde edilmiştir. Vergi aflarının ekonomide durgunluk yaşanan dönemlerde ve daralma yaşanan sektörleri kapsayan biçimde uygulanması başarısını etkileyecektir.

ABSTRACT

The concept of tax may evoke positive or negative thoughts on taxpayers. While some taxpayers see tax as a social responsibility, others may have negative thoughts about tax. This study covers income taxpayers in Tekirdağ province. In this study, it is aimed to reveal attitudes and behaviors of taxpayers against tax amnesties. A field study was conducted in Tekirdağ and the data obtained were subjected to a series of statistical tests such as “T-Test”, “ANOVA Test” and “Correlation Analysis with the help of SPSS 22.0 package program. Taxpayers do not overreact to tax amnesties and in some periods, they consider tax amnesty as a savior in the study, it was concluded that taxpayers did not show excessive reaction to tax amnesties and they see it as a savior in some periods. It is concluded that tax amnesties will be successful in periods of economic recession and on Sectoral application.

1. Giriş

Devletlerin ekonomik anlamda en önemli finansman kaynağı olan vergiler iktisadi ve sosyal amaçları gerçekleştirilmede önemli bir araçtır. Türk vergi mevzuatında ve özellikle Vergi Usul Kanunu’nda vergi devletin amme

hizmetlerini yerine getirmek amacıyla egemenlik hakkına dayanarak, kişilerden ve kuruluşlardan kanun yoluyla cebren toplanan paralar şeklinde tanımlanmıştır. 1982 Anayasasınının 73. Maddesinin “Vergi Ödevi” başlığı altında ise vergiye ilişkin “Herkes, kamu giderlerini karşılamak

* Bu çalışma, 09-12 Kasım 2017 tarihinde Şanlıurfa’da düzenlenen I. Uluslararası El-Ruha Sosyal Bilimler Kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: ersan_ozk@hotmail.com

Atıf/Cite as: Özkan, E., & Karadeniz, F. (2020). Gelir Vergisi Mükelleflerinin Vergi Afları Karşısında Tutum ve Davranışlarını Belirlemeye Yönelik Bir Saha Araştırması: Tekirdağ İli Örneği. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(17), 15-23.

üzere, mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi, resim, harç ve benzeri yükümlülükler kanunla konular, değiştirilir veya kaldırılır.” şeklinde bir açıklama yapılmıştır. Anayasanın vergi yükümlülüğü açıklamasından anlaşılacağı üzere vergilemede adalet ilkesine vurgu yapılmaktadır. Vergi afları, belirli bir süre içerisinde bir gurup mükellefin yasal düzenlemelerin dışında tutularak, ceza ve faizleri içine alacak şekilde geçmiş dönemlere ait vergi borçlarının yapılandırılmasıdır (Baer ve Borgne, 2008).

Vergi afları vergide adalet ilkesi kapsamında değerlendirildiğinde tartışmaya neden olan konulardan biridir. Vergi aflarının vergi adaletini bozduğu ve vergi mükelleflerinin vergi ödeme istekleri üzerinde olumsuz etkiler yarattığından söz edilmektedir. IMF tarafından 2006’da yayımlanan bir çalışmada, vergi afları nedeni ile oluşan kayıpların, kazanımlarından daha fazla olduğu belirtilmektedir (Borgne, 2006). Sıkça uygulanan vergi afları mükelleflerin vergi kaçırmanın meşru olduğu algısına kapılmalarına zemin hazırlayabilir. Bu da vergiye uyumu olumsuz etkileyebilmektedir (Braithwaite, 2002). Vergisini düzenli olarak ödeyen mükelleflerde düzenli vergi ödemeyen mükelleflerin kayırıldığı düşüncesi gelişebileceği gibi, tekrar vergi affı çıkar düşüncesinin yarattığı olumsuz etkiler özellikler gelir vergisi mükellefi olan kesim üzerinden elde edilen vergi tahsilatlarını olumsuz etkileyebilmektedir.

Bilindiği gibi verginin tahakkukundan ziyade tahsilatı daha önemlidir. Araştırmaya konu olan Tekirdağ ili, vergi tahakkuk ve tahsilatları bakımından 81 il içerisinde oldukça başarılı bir grafik çizmektedir. Tekirdağ 2013-2017 yılları arasında en çok vergi tahsilatı yapılan ilk 15 il içerisinde yer almaktadır. Gelir vergisi tahakkuk miktarı bakımından ise ilk 20 il içerisinde 18’nci sıradadır.

Tablo 1. Tekirdağ İli Vergi Tahakkuk ve Tahsilatı Sıralaması

Tekirdağ 2013-2017 Vergi Tahakkuk ve Tahsilatları

Yıl	İller Sıralaması	Gelir Vergisi Tahakkuk Miktarı	İller Sıralaması	Bütçe Bütüt Vergi Tahsilatı
2013	17	84.558.520,20	9	3.560.178.683
2014	18	90.072.864,92	9	4.413.253.859
2015	18	122.132.641,37	9	4.852.669.898
2016	18	139.719.277,81	12	5.059.326.506
2017	18	171.546.583,50	10	6.540.034.734

Kaynak: T.C. Gelir İdaresi Başkanlığı (2019)

Tekirdağ ilindeki gelir vergisi mükelleflerinin vergi aflarına karşı tutum ve davranışlarının ortaya çıkarılması amacı ile hazırlanan bu çalışmada, vergi aflarının uygulanmasına yönelik çeşitli öneri ve görüşlere yer verilmiştir. Araştırmanın ilk üç bölümünde teorik açıdan vergi afları ele alınmıştır. Dördüncü bölümde vergi afları hakkında yapılan araştırmalara yönelik literatür taraması üzerinde

durulmuştur. Beş ve altıncı bölümde ise araştırmadan elde edilen istatistiki bilgiler bulunmaktadır. Son bölümde ise elde edilen sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

2. Vergi Affı Uygulama Gerekçeleri

Devletler siyasi, ekonomik ve mali bunalımların ardından vergi affı uygulamalarına gerek duyabilmektedirler; ancak vergi aflarının uygulanmasının altında yatan en önemli neden mükelleflerin ve ülkelerin mali çıkmaz içerisinde olmasıdır (Savaşan ve Çoban, 2005). Uygulanan vergi afları sayesinde (Heper ve Dönmez, 2004);

- (i) Vergi gelirlerinde ani bir artış meydana gelebilir.
- (ii) Vergi idaresi üzerindeki iş yükü azaltılarak kamuda tasarruf sağlanabilir.
- (iii) Vergiye gönüllü uyum ve vergi ödeme isteklerinde bir artış olabilir.
- (iv) Mükellefleri kayıt altına alınarak, devletin uzun dönem geliri artırılabilir.

Vergi afları yukarıda sayılan genel gerekçeler dışında çeşitli gerekçelerle de ilişkilendirilebilir. Vergi aflarının altında yatan gerekçeleri iktisadi, mali, siyasi, teknik ve idari gerekçeler olmak üzere sınıflandırmak mümkündür.

2.1. İktisadi ve Mali Gerekçeler

Mükelleflerin ve ülke gelirlerinin mali çıkmaz içerisinde olması, vergi aflarının uygulanmasındaki en önemli gerekçelerden biridir (Savaşan ve Çoban, 2005). Kamu harcamalarının artması ve ülkenin iktisadi çıkmaza girmesi finansman ihtiyacını gerekli kılmaktadır Vergi toplama oranlarının düşük seviyelerde seyretmesi, toplanamayan vergi alacaklarının en azından bir kısmının toplanabilmesi ve buna ek olarak mükelleflerin dar boğazdan kurtulabilmesi için vergi afları gerekli görülmektedir (Edizdoğan ve Gümüş, 2013).

Vergi afları vergi sorumluluğundan kaçan mükellefleri belirlemek, kayıt altına almak ve ekonomiye katkı sunmak için bir avantaj olarak görülmektedir (Tolger, 2003). Durgunluk ve ekonomik krizler sonrasında işletmelerin biriken vergi borçları ekonomide sıkışmalara neden olmaktadır. Ekonomide yaşanan bu sıkışmaları aşmak ve ekonomiyi canlandırmak için vergi affı uygulamalarına başvurulduğu görülmektedir. Ayrıca; siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar nedeni ile vergi dışı kalan fonların varlığı vergi aflarının uygulanmasındaki en önemli gerekçeler arasında yer almaktadır.

2.2. Siyasi Gerekçeler

Vergi afları, siyasi otoritenin vazgeçilmez propaganda unsurlarından biridir. Siyasi iktidar açısından başvurulacak en kolay yol mevcut sorunları vergileme süreçlerinin dışında kamusal araç ve yöntemler kullanmaksızın çözümlenektir. Bu yöntem uzlaşma olarak “bir suçu, bir kusuru veya bir hatayı bağışlama” olarak nitelendirilmektedir (Başaran,

2011). Vergi aflarının uygulanmasında en önemli unsur siyasi otoritedir. Siyasiler vergi aflarını siyasi bir tasarruf aracı olarak kullanabilmektedirler (Bülbül, 2003). Siyasi otoritenin oy kaygısı vergi aflarının uygulamaya geçirilmesinde etkili olan faktörler arasındadır. Oy kaygısı yaşayan siyasi iktidarlar seçim dönemleri yaklaştıkça seçmenleri kendi taraflarına çekebilmek için vergi affı uygulamasına başvurabilmektedir. Bunun yanı sıra iktidara gelen siyasilerin seçmelere jest niyetiyle vergi affı uygulamalarına başvurdukları görülmektedir. Ayrıca yeni mali politikalar oluşturma çabaları, doğal afet gibi toplumu etkileyen olaylar sonrasında veya darbe gibi usulsüzce toplum düzenini değiştiren vakalar sonrasında iktidara gelen idari yönetimlerin toplumsal gerginliği azaltmaya yönelik vergi affı uygulamalarına başvurdukları görülmektedir.

2.3. Teknik ve İdari Gerekçeler

Vergi aflarının uygulanmasında birçok gerekçe olmasına rağmen teknik ve idari gerekçeler önemli bir yere sahiptir. Vergi sisteminde meydana gelen aksaklıklar, yetersizlik ve sistemin anlaşılabilirliği gibi sebeplerle aksayan vergi sistemini düzenlemek veya vergi sisteminde köklü bir revizyona gitmek için vergi aflarına başvurulmaktadır. Geçmiş dönemlerde uygulanan vergi sistemini tasfiyesi için de vergi aflarına başvurulduğu görülmektedir (Keleş, 2002). İdari açıdan bakıldığında ise vergi afları, birikmiş ve tahsili giderek güçleşen vergi alacaklarının kısmen de olsa tahsil edilebilmesi, sonuçlandırılmamış ve sonuçlandırılması uzun zaman alabilecek vergi işlemlerinin eritilmesi, idarenin birikmiş iş yükünün azaltılması (Akdoğan, 2011) ve mükellefleri ekonomik açıdan rahatlatmak için gerekli görülmektedir.

3. Cumhuriyet Tarihinde Geçmişten Günümüze Uygulanan Vergi Afları

Ülkemizde cumhuriyet tarihinden günümüze otuz altı kez vergi affı yapıldığı görülmektedir. İlk vergi affı 1924 yılında, en son uygulanan vergi affı ise 2018 yılında yapılmıştır. Tablo-2 de görüldüğü üzere cumhuriyet tarihinde yıl içerisinde iki veya üç defa vergi affı yapılan yıllar bulunmaktadır. Buna karşın atı ve yedi yıl gibi uzunca bir süre vergi affı yapılmayan yıllarda mevcuttur.

Türkiye ekonomik kriz geçmişi fazla olan bir ülkedir. Türkiye’de vergi afları sadece siyasi amaç güdülerek değil, ekonomik kriz dönemlerinin öncesinde veya sonrasında ya da ekonomik kriz dönemleri içerisinde uygulandığı görülmektedir. Türkiye’de 1929, 1948, 1986 ve 1999 ekonomik krizleri öncesindeki 1928, 1947, 1985, 1998 yıllarında daralan ekonomiyi rahatlatmak amacı ile vergi affı uygulanmıştır. Türkiye’de vergi aflarının ekonomik krizlerin etkili olduğu dönemlerde de uygulandığı görülmektedir. 1974, 2001 ve 2008 yıllarındaki ekonomik kriz dönemlerinde vergi affına başvurulmuştur.

Türkiye’de 1980 yılındaki ekonomik kriz sonrası 1981, 1982 ve 1983 yıllında üç yıl üst üste vergi affı uygulanmıştır. Yine 1991 yılındaki ekonomik krizin ardından 1992 yılında, 2001 ekonomik krizi sonrasında 2002 yılında vergi affı uygulandığı görülmektedir. Buna karşın 1954, 1958 ile 1994 yıllarında yaşanan ekonomik krizler sırasında, öncesinde veya sonrasında vergi affı uygulanmıştır. Ayrıca ekonomik krizlerin olmadığı dönemlerde de vergi aflarına başvurulduğu görülmektedir. Bu durum vergi aflarının çeşitli amaçlar için kullanıldığının göstergesidir.

Tablo 2. Cumhuriyet’ten Günümüze Türkiye’de Vergi Afları

1	17.05.1924	Umuru Belediye Mütcellik Ahkâmı Cezaiye Hakkında Kanun
2	05.08.1928	Elviye Selâse Vergilerinin Sureti Cibayetine Dair Kanun
3	15.03.1934	4530 Sayılı Varlık Vergisinin Bakayasının Terkinine Dair Kanun
4	04.07.1934	2566 Sayılı Vergi Bakayasının Tasfiyesine Dair Kanun
5	29.06.1938	3568 Sayılı Arazi Vergisinin Mali Yıl Sonuna Kadar Olan Bakiyesinin Terkinine Dair Kanun
6	13.06.1946	4920 Sayılı Devlet Orman İşletmelerinin Bazı Vergilerden Muaf Tutulması Hakkındaki Kanun
7	21.01.1947	5050 Sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Artıklarının Silinmesi Hakkında Kanun
8	26.10.1960	113 Sayılı Af Kanunu
9	28.12.1961	281 Sayılı Vergi Cezaları Gecikme Zamlarının Tecil Ve Tasfiyesine Dair Kanun
10	23.02.1963	218 Sayılı Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun
11	13.06.1963	252 Sayılı Spor Kulüplerinin Vergi Borçlarının Bir Defaya Mahsus Olmak Üzere Affı Hakkında Kanun
12	05.09.1963	325 Sayılı Yasa Kamu İktisadi Teşebbüslerinin 1960 ve Daha Önceki Yıllarına Ait Bir Kısım Vergi Borçlarının Tasfiyesi Hakkında Kanun
13	16.07.1965	691 Sayılı Belediyelerin ve Belediyelere Bağlı Müessese ve İşletmelerin Bir Kısım Borçlarının Hazinece Terkin ve Tahkimi Hakkında Kanun
14	03.08.1966	780 Sayılı Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun
15	28.02.1970	1319 Sayılı Emlak Vergisi Kanunu’yla Getirilen Af
16	15.05.1974	1803 Sayılı Cumhuriyet’in 50. Yılı Nedeniyle Bazı Suç Ve Cezaların Affı Hakkında Kanun
17	20.03.1981	2431 Sayılı Tahsilâtın Hızlandırılması ve Beyan Dışı Kalmış Servet Unsurlarıyla Vesikasız Emtianın Beyanına İlişkin Kanun
18	02.03.1982	2431 Sayılı Kanun’a Ek
19	22.02.1983	2801 Sayılı Bazı Kamu Alacaklarının Özel Uzlaşma Yolu İle Tahsil Hakkında Kanun
20	04.02.1985	Bazı Vergi Kanunlarında Değişiklik Yapılması Hakkında 3239 Sayılı Kanun’un Geçici 4. Maddesi

21	03.12.1988	3505 Sayılı Kanun (Geçici Birinci Madde)
22	28.12.1988	3512 Sayılı Kanun
23	15.12.1990	3689 Sayılı Kanun (Geçici Birinci Madde)
24	21.02.1992	3787 Sayılı Kanun
25	05.09.1997	400 Sayılı Tahsilât Genel Tebliği
26	22.07.1998	4369 Sayılı Yasa
27	06.02.2001	414 Sayılı Tahsilât Genel Tebliği
28	07.03.2002	4746 (4748) Sayılı Kanun İle Emlak Vergisi İle İlgili Af Düzenlemesi (Emlak Vergisi Kanunu Geçici Madde 21)
29	27.02.2003	4811 Sayılı Vergi Barışı Kanunu
30	22.11.2008	5811 Sayılı Bazı Varlıkların Milli Ekonomiye Kazandırılması Hakkında Kanun
31	25.02.2011	6111 Sayılı Bazı Alacakların Yapılandırılması ile Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve Diğer Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun
32	29.05.2013	6486 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2. Varlık Barışı)
33	10.09.2014	6552 Sayılı İş Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Bazı Alacakların Yapılandırılmasına İlişkin Kanun
34	19.08.2016	6736 Sayılı Kanun ile Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılmasına İlişkin Kanun Tasarısı
35	03.06.2017	Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılmasına Dair 7020 Sayılı Kanun
36	18.05.2018	Vergi ve Diğer Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun 7143

Kaynak: Edizdoğan ve Gümüş (2013: 114), Resmî Gazete (10.03.2017, 03.06.2017, 18.05.2018).

4. Literatür İncelemesi

Demir ve Yüksel (2010), yapmış oldukları çalışmalarında mükelleflerce tahmin edilemeyen vergi aflarının başarılı olabileceğine, afların uygulandıktan sonra yoğun vergi denetimi, sert cezalar ve yaptırımlar aracılığı ile desteklenmesi durumunda vergi katılımının artırabileceğine değinmişlerdir. Yine aynı araştırmalarında siyasi ve ekonomik istikrarsızlıkların mevcut olduğu dönemlerde mükelleflere ödeme için gerekli zaman kazandıran afların başarılı olabileceğine yer vermişlerdir.

Sağlam (2013), tarafından Hitit Üniversitesi İ.İ.B.F. son sınıf öğrencilerini konu alan çalışmada, vergi ödemelerinde tutarlılık göstermeyen mükelleflere yönelik uygulanacak yaptırımların vergi bilincini arttıracığı; ancak öğrenciler arasında vergi aflarının vergi bilincini azalttığı düşüncesinin hâkim olduğu görülmüştür.

Cansız (2015), yapmış olduğu araştırmasında vergi aflarının parasal ve biçimsel sorumluluk sahibi mükellefler üzerinde verginin geleneği ve vergilemenin adil olduğu algısını zayıflatarak olumsuz etki oluşturabileceği sonucuna ulaşmıştır. Demir ve Küçükilhan (2013), tarafından yapılan araştırmada ise vergi aflarının, pozitif yönlerinden ziyade, dürüst ve vergi ödemelerinde tutarlılık gösteren mükellefleri cezalandıran olumsuz uygulamalar olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Alm vd. (1993), tarafından Kolorado'da yapılan çalışmada vergi aflarının vergi uyumu üzerinde etkili olmadığı, vergi gelirlerinde önemli bir artış sağlamada yetersiz kaldığı sonuçları elde edilmiştir. Feld vd. (2007), ise yapmış oldukları araştırmalarında vergi aflarının devletin güvenilirliğini azalttığını ve cezaların caydırıcılığı üzerinde olumsuz etkilere neden olduğu sonuçlarına ulaşmışlardır.

Armağan ve Şencan (2013), tarafından yapılan araştırmada "4811 sayılı Vergi Barışı Kanununun" vergi tahsilatında

artışa neden olduğu, fakat uygulanan vergi aflarının vergi bilinci ve vergi ahlakı üzerinde olumsuz etkiler yarattığı, mükelleflerin süre gelen yıllar içerisinde sıkça uygulanan vergi afları nedeni ile afları beklentiden çok bir kural olarak algılanmaya başladıkları sonuçlarına ulaşmışlardır. Yine aynı araştırmada mükelleflerin vergisel sorumluluklarını yerine getirmede rahat davranmaya başladıkları, dürüst mükelleflerin dahi aynı tutum içine girdikleri, bu nedenle vergi kayıp ve kaçaklarının arttığı değerlendirilmiştir.

Çetin (2007), yapmış olduğu araştırmasında mükelleflerin vergi aflarının devam edeceğine dair inançlarının vergi ödeme isteklerini ve vergiye gönüllü uyumlarını azalttığı, uygulamaya konulan her vergi affının ardından vergiye gönüllü uyum seviyesinin düştüğü, hatta vergi aflarının vergi uyumu üzerinde tahribata neden olduğu sonuçlarını elde etmiştir.

Muter vd. (1993), tarafından Manisa ilinde yapılan anket çalışmasında mükelleflerin vergi aflarını bir defaya mahsus olumlu buldukları; fakat vergi kaçakçılığına tepki gösteren mükelleflerin, vergi affı uygulamalarına karşı olumsuz tavır takındıkları sonuçları elde edilmiştir. Aynı araştırmada vergi aflarının vergi tahsilatlarını hızlandırma amacıyla yapılırsa dahi vergi bilincini zayıflattığı, vergi sistemini zaafa uğrattığı ve vergi ödemelerindeki gecikmede ödüllendirici bir işleve sahip olduğu sonuçları elde edilmiştir.

Çelikkaya ve Gürbüz (2006), tarafından Eskişehir ilinde yapılan çalışmada, vergi mükelleflerinin af uygulamalarına olumlu bakmadıkları; fakat özellikle tüccar sınıfında yer alan mükelleflerin büyük çoğunluğunun af beklentisi içerisinde oldukları görülmüştür.

Yeniçeri (2005), İstanbul ilinin Esenler, Fatih, Beşiktaş ve Etiler semtlerindeki 400 farklı sosyo-demografik özelliklerine sahip vergi mükellefi üzerinde anket uygulaması gerçekleştirmiştir. Araştırma sonucunda yüksek gelire sahip mükelleflerin vergi affı beklentilerinin vergi

ödemelerinde daha isteksiz davranmalarına neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Altuğ vd., (2010), tarafından "Türkiye'de Vergi Bilinci İstanbul Araştırması" konulu proje kapsamında saha araştırması gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonrasında mükelleflerin çoğunun vergi aflarına karşı olumsuz bir bakışa sahip olduğu, yine mükelleflerin çoğunluğunda vergi aflarının vergi adaletsizliğini arttırdığı ve vergi aflarının haksız bir uygulama olduğu düşüncesinin yaygın olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Demir vd. (2016), tarafından Sivas ilinde gerçekleştirilen çalışmada Sivas Defterdarlığında görevli personeller üzerinde anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışma sonucunda Sivas Defterdarlığında görevli personelin vergi aflarına olan bakış açısının demografik özellikler bakımından anlamlı bir farklılık göstermediği ve vergi affına yönelik düşüncelerin benzerlik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Organ ve Yegen (2013), tarafından Adana ilinde serbest muhasebeci mali müşavir ve yeminli mali müşavirler üzerinde anket çalışması yapılmıştır. Çalışmada sıklıkla uygulanan vergi aflarından faydalanamayan mükelleflerin vergi ödeme isteklerinin düştüğü sonucunu elde etmişlerdir. Mutlu ve Taşcı (2013), tarafından Malatya ilinde gerçekleştirilen çalışmada vergi afları ve af beklentilerinin mükelleflerin adalet algılarını etkilediği ve vergiye gönüllü uyumda olumsuz etkiler yarattığı sonucunu elde etmişlerdir

Çiçek vd. (2008), tarafından Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yapılan çalışmada bölge illerde bulunan mükelleflerin vergi aflarına yönelik farklı tutum ve davranışlar içinde oldukları sonuçlarına ulaşılmıştır. Araştırmada Gaziantep ilindeki mükellefler vergi aflarının dürüst mükellefleri cezalandırdığı görüşüne sahip iken, Mardin, Şanlıurfa ve Adıyaman ilinde bulunan mükelleflerin vergi aflarının devlete olan güveni sarstığı görüşüne sahip oldukları, Diyarbakır ilindeki mükelleflerin ise vergi aflarını çok yararlı olarak değerlendirdikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Dam (2006), Hindistan'da 1981 ve 1997 yıllarında vergi affı uygulandığını ve 1981 yılında uygulanan vergi affının güçlü bir mekanizma ile desteklenmediği için başarısız olduğunu; ancak 1997 yılında uygulanan vergi affının sporcular, sanatçılar, televizyon kanalları ve medya sektörü ile desteklenmesi sonucunda başarıya ulaştığı aktarmaktadır.

Malik ve Schwab'e (1991) göre vergi aflarının sıklıkla uygulanması aflarının önceden tahmin edilir hale gelmesine neden olmakta ve vergi suçlarının işlenmesine yönelik teşvik edici bir etki yaratmaktadır. Bu durum vergi mükelleflerinin vergi uyumlarını olumsuz etkilemektedir. Vergi aflarının uygulanma olasılığının artması durumunda mükelleflerin eksik beyanda buldukları görülmektedir.

İpek vd. (2012), Trakya bölgesinde yaptıkları anket çalışmasında, katılımcıların %59,3'ünün vergi suçlarının tekrarlanmasından vergi aflarını sorumlu tuttuğu ve

katılımcıların %80,1'inin ise vergi affı çıkacağını bilmeleri halinde vergisel yükümlülüklerini yerine getirmede istekli davranmayacakları sonuçlarını elde etmişlerdir.

Mikesel (1984), göre vergi afları mükelleflerin vergi ödemelerinde hukuka uygun davranmalarına katkıda bulunan bir araçtır. Vergi afları dürüst vergi mükelleflerinin vergi yüklerinin azaltılması, kötü niyetli mükelleflerinde vergi sitemine kazandırılması ve vergi gelirlerinde bir artışa neden olması amacı ile uygulanabilmektedir.

Kellner'e (2004) göre ise ülkeler mali, ekonomik veya siyasi kriz içine düşebilirler. Vergi afları kriz dönemlerindeki olumsuz etkileri ortadan kaldırmada kullanılabilir. Andreoni (1991)'e göre ise sıklıkla tekrarlanan vergi afları mükelleflerin vergi uyumu üzerinde olumsuz etkilere neden olmakla birlikte vergi sitemini de olumsuz etkilemektedir.

Gerçekleştirilen literatür taramasında vergi aflarıyla ilgili çalışmalar mükelleflerin tepkilerinin çeşitli durumlar karşısında değişim sergilediğine işaret etmektedir. Mükelleflerin yaşadığı bölgeler, ekonomik durumları ve iş olanakları gibi birçok değişik faktör vergi aflarına yönelik tutum ve davranışlarında belirleyici rol oynamaktadır.

5. Yöntem

5.1. Araştırmanın Amacı

Gerçekleştirilen araştırma Tekirdağ ilini kapsamaktadır. Araştırmanın en önemli amacı gelir vergisi mükelleflerinin vergi afları karşısındaki tutum ve davranışlarının ortaya çıkarılmasıdır. Vergi aflarını kapsayan yeni uygulama modellerinin geliştirilmesine yönelik önerilerde bulunmak araştırmanın diğer önemli çıkarımları arasında yer almaktadır.

5.2. Ana kütle ve Örneklem

Gelir İdaresi Başkanlığının verilerince Tekirdağ ilinde Kasım 2017 yılı itibari ile faal durumda olduğu belirtilen 24.554 gelir vergisi mükellefi araştırmanın anakütlesini oluşturmaktadır (T.C. Gelir İdaresi Başkanlığı, 2017). Gerçekleştirilen bu çalışmada anket uygulamasına başvurulmuştur. Araştırmada anket uygulanacak kişi sayısının belirlenmesi için aşağıdaki formül kullanılmıştır (Newbold, 1995);

$$n = \frac{Np(1-p)}{(n-1) + \sigma_{px}^2 p(1-p)} \quad (1)$$

n = Örneklem Hacmi
N = Anakütle
 σ_{px}^2 = Oranın Varyansı
p = Oran %5

Gelir idaresi verilerince belirlenen anakütle sayısı dikkate alınarak %95 güven aralığında, \pm %5 tolerans hacmine göre il genelinde ulaşılması gereken kişi sayısı 378 olarak belirlenmiştir. Kişi sayısının belirlenmesinin ardından ilçelerin nüfus oranları dikkate alınmış ve yapılan hesaplama ile ilçeler bazında anket uygulanacak kişi sayısı da belirlenmiştir.

Tablo 3. Örneklem Sayısı Hesaplaması

İlçeler	2017 İlçe Nüfusları	İlçelerin Toplam Nüfusundaki %'si	Ulaşılmaması Gereken Örneklem Kişi Sayıları
Çorlu	260.437	25,90	98
Süleymanpaşa	196.031	19,50	74
Çerkezköy	157.931	15,71	59
Kapaklı	112.269	11,17	42
Ergene	60.881	6,06	23
Malkara	52.456	5,22	20
Saray	49.180	4,89	18
Hayrabolu	32.035	3,19	13
Şarköy	31.518	3,13	12
Muratlı	28.127	2,80	10
Marmaraeğlisi	24.598	2,45	9
Toplam	1.005.463	100	378

Kaynak: Nüfusu (2018)

Kişi sayısının belirlenmesinin ardından hazırlan anket formları il ve ilçeler bazında gelir vergisi mükellefi olan kişilere uygulanmıştır. Ankette Likert tipi sorular kullanılmıştır. Likert tipi sorular araştırılan konuda tutum veya görüş içeren bir ifade ve bu ifadeye katılım düzeyini belirten seçenekleri içerir. Bu seçenekler “en yüksekte en düşüğe” veya “en iyiden en kötüye” doğru dereceli bir şekilde sıralanır. Analiz aşamasında bu seçeneklere birer sayısal değer atanır böylece nitel veri nicel veriye dönüştürülerek analiz edilir (Turhan vd., 2015).

Gerçekleştirilen anket uygulamasında, beşli Likert ölçeğine göre (kesinlikle katılıyorum, katılıyorum, kararsızım, katılmıyorum, kesinlikle katılmıyorum) hazırlanmış sekiz vergi temalı soru bulunmaktadır. Anket soruları seçiminde vergi afları konusunda yapılan araştırmalar dikkate alınmıştır. Ankette yer alan ilk iki soru mükelleflerin vergi hakkındaki tutumları ve ekonomik durumlarını belirlemeye yöneliktir. 3,4,5 ve 6'ncı sorular mükelleflerin vergi afları hakkındaki düşüncelerini belirlemeye, 7 ve 8'nci sorular ise vergi afları karşısındaki davranışlarını belirlemeye yöneliktir. Anket uygulamasındaki son dört soru da mükelleflerin demografik özelliklerini belirlemek içindir.

Araştırmada rastgele örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Anketler yüz yüze görüşme ile gelir vergisi mükellefi olan kişilere uygulanmıştır. Katılımcıların soruları doğru algılamaları konusunda hassasiyet gösterilmiş ve katılımcılar tarafından soruların doğru algılandığı ve doğru bir biçimde cevaplandığı varsayılmıştır. Araştırma kapsamında geri dönen anket formları arasında eksik ve tutarsız bilgilerin yer aldığı formlar değerlendirme kapsamına alınmamıştır. İl genelinde ulaşılması hedeflenen 378 kişi araştırmaya dâhil edilmiştir. Araştırmadan elde edilen veriler SPSS 22.0 istatistik paket programı kullanılarak analiz edilmiştir.

6. Bulgular

6.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Tekirdağ ilinde araştırmaya katılan gelir vergisi mükelleflerinin %64,1'i erkek, %34,9'u kadındır. Katılımcıların %61,6'ı evli iken, %38,4'ü bekârdır. Katılımcıların %5,0'i 18-24 yaş, %26,2'si 25-34 yaş, %47,1'i 35-44 yaş, %10,6'sı 45-54 yaş, %11,1'i ise 55 yaş ve üzeridir. Katılımcıların %28,0'i ilk ve ortaokul, %25,9'i lise, %27,0'u yüksekokul, %19,0'u lisans ve lisansüstü eğitime sahip kişilerden oluşmaktadır.

Tablo 4. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	Frekans	%	Yaş	Frekans	%
Kadın	132	34,9	18-24	19	5,0
Erkek	246	69,1	25-34	99	26,2
Toplam	378	100,0	35-44	178	47,1
Eğitim	Frekans	%	45-54	40	10,6
İlk-Orta	106	28,0	55 ve üstü	42	11,1
Lise	98	25,9	Toplam	247	100,0
Ön lisans	102	27,0	Medeni D. Frekans		
Lisans ve Lisans Üstü	72	19,0	Evli	223	61,6
Toplam	378	100,0	Bekâr	145	38,4
			Toplam	378	100,0

6.2. Araştırmanın Frekans Analizi

Araştırmaya katılan gelir vergisi mükelleflerinin %78,3'ü verginin sosyal bir sorumluluk olduğu, düşüncesine sahip iken, %10,1'i vergiyi sosyal bir sorumluluk olarak görmemektedir. Gelir vergisi mükelleflerin %47,6'sının vergi ödemelerinde zorlandıkları, %58,7'sinin vergi affı uygulamalarını doğru buldukları, %59,0'unun vergi afları yapılacağını bilseler dahi vergilerini düzenli olarak ödeyeceklerini, ancak buna karşın %55,1 gibi bir çoğunluğun vergi aflarının vergi adaletini zedelediği görüşüne sahip olduğu görülmüştür. Mükelleflerin %51,8'i vergi aflarının vergi ödeme isteğini azalttığı, %37,3'ü ise vergi aflarının sık ve gereğinden fazla yapıldığı, %63,2'si de vergi aflarında vergi borçlarının silinmesi gerektiği düşüncesine sahiptir.

Tablo 5. Vergi Soruları Frekans Analizler

Vergi sosyal bir sorumluluktur.				
Değişken	Frekans.	%	Değ.%	Top.%
Kesinlikle Katılıyorum	201	53,2	53,2	53,2
Katılıyorum	95	25,1	25,1	78,3
Kararsızım	44	11,6	11,6	89,9
Katılmıyorum	7	1,9	1,9	91,8
Kesinlikle Katılmıyorum	31	8,2	8,2	100,0
Toplam	378	100,0	100,0	
Vergi affı uygulamalarını doğru buluyorum.				
Değişken	Frekans.	%	Değ.%	Top.%
Kesinlikle Katılıyorum	90	23,8	23,8	23,8
Katılıyorum	132	34,9	34,9	58,7
Kararsızım	40	10,6	10,6	69,3
Katılmıyorum	59	15,6	15,6	84,9
Kesinlikle	57	15,1	15,1	100,0

Katılmıyorum				
Toplam				
	378	100,0	100,0	
Vergi affı yapılacağı bilsem de vergilerimi düzenli olarak öderim.				
Değişken	Frekans.	%	Değ.%	Top.%
Kesinlikle Katılıyorum	121	32,0	32,0	32,0
Katılıyorum	102	27,0	27,0	59,0
Kararsızım	83	22,0	22,0	81,0
Katılmıyorum	16	4,2	4,2	85,2
Kesinlikle Katılmıyorum	56	14,8	14,8	100,0
Vergi ödemelerinde zorlanıyorum.				
Değişken	Frekans.	%	Değ.%	Top.%
Kesinlikle Katılıyorum	55	14,6	14,6	14,6
Katılıyorum	135	35,7	35,7	50,3
Kararsızım	43	11,4	11,4	61,6
Katılmıyorum	94	24,9	24,9	86,5
Kesinlikle Katılmıyorum	51	13,5	13,5	100,0
Vergi afları vergi ödeme isteğini azaltmaktadır.				
Değişken	Frekans.	%	Değ.%	Top.%
Kesinlikle Katılıyorum	103	27,2	27,2	27,2
Katılıyorum	93	24,6	24,6	51,9
Kararsızım	38	10,1	10,1	61,9
Katılmıyorum	100	26,5	26,5	88,4
Kesinlikle Katılmıyorum	44	11,6	11,6	100,0
Vergi afları sık ve gereğinden fazla yapılmaktadır.				
Değişken	Frekans.	%	Değ.%	Top.%
Kesinlikle Katılıyorum	65	17,2	17,2	17,2
Katılıyorum	76	20,1	20,1	37,3
Kararsızım	86	22,8	22,8	60,1
Katılmıyorum	93	24,6	24,6	84,7
Kesinlikle Katılmıyorum	58	15,3	15,3	100,0
Vergi afları sık ve gereğinden fazla yapılmaktadır.				
Değişken	Frekans.	%	Değ.%	Top.%
Kesinlikle Katılıyorum	111	29,4	29,4	29,4
Katılıyorum	97	25,7	25,7	55,0
Kararsızım	38	10,1	10,1	65,1
Katılmıyorum	108	28,6	28,6	93,7
Kesinlikle Katılmıyorum	24	6,3	6,3	100,0
Vergi afları vergi adaletini zedelemektedir.				
Değişken	Frekans.	%	Değ.%	Top.%
Kesinlikle Katılıyorum	111	29,4	29,4	29,4
Katılıyorum	97	25,7	25,7	55,0
Kararsızım	38	10,1	10,1	65,1
Katılmıyorum	108	28,6	28,6	93,7
Kesinlikle Katılmıyorum	24	6,3	6,3	100,0
Vergi aflarında vergi borcu silinmelidir.				
Değişken	Frekans.	%	Değ.%	Top.%
Kesinlikle Katılıyorum	127	33,6	33,6	33,6
Katılıyorum	112	29,6	29,6	63,2
Kararsızım	47	12,4	12,4	75,7
Katılmıyorum	35	9,3	9,3	84,9
Kesinlikle Katılmıyorum	57	15,1	15,1	100,0
Vergi aflarında vergi borcu silinmelidir.				
Değişken	Frekans.	%	Değ.%	Top.%
Kesinlikle Katılıyorum	127	33,6	33,6	33,6
Katılıyorum	112	29,6	29,6	63,2
Kararsızım	47	12,4	12,4	75,7
Katılmıyorum	35	9,3	9,3	84,9
Kesinlikle Katılmıyorum	57	15,1	15,1	100,0
Vergi aflarında vergi borcu silinmelidir.				
Değişken	Frekans.	%	Değ.%	Top.%
Kesinlikle Katılıyorum	127	33,6	33,6	33,6
Katılıyorum	112	29,6	29,6	63,2
Kararsızım	47	12,4	12,4	75,7
Katılmıyorum	35	9,3	9,3	84,9
Kesinlikle Katılmıyorum	57	15,1	15,1	100,0

6.3. T- Testi Hipotezleri ve T- Testi Bulguları

(i) Vergi sosyal bir sorumluluktur.

H₀: Mükelleflerin verginin sosyal bir sorumluluk olduğuna dair düşünceleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H₁: Mükelleflerin verginin sosyal bir sorumluluk olduğuna dair düşünceleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

(ii) Vergi affı olacağı bilsem de vergilerimi düzenli olarak öderim.

H₀: Mükelleflerin vergi aflarına rağmen düzenli vergi ödeme tutarlılıkları cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H₁: Mükelleflerin vergi aflarına rağmen düzenli vergi ödeme tutarlılıkları cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

(iii) Vergi afları vergi adaletini zedelemektedir.

H₀: Mükelleflerin vergi aflarının vergi adaletini zedelediğine dair düşünceleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H₁: Mükelleflerin vergi aflarının vergi adaletini zedelediğine dair düşünceleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

(iv) Vergi affı uygulamalarını doğru buluyorum.

H₀: Mükelleflerin vergi affı uygulamalarını doğru bulduklarına dair düşünceleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H₁: Mükelleflerin vergi affı uygulamalarını doğru bulduklarına dair düşünceleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

(v) Vergi afları vergi ödeme isteğini azaltmaktadır.

H₀: Mükelleflerin vergi aflarının vergi ödeme isteğini azalttığına dair düşünceleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H₁: Mükelleflerin vergi aflarının vergi ödeme isteğini azalttığına dair düşünceleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

(vi) Vergi afları sık ve gereğinden fazla yapılmaktadır.

H₀: Mükelleflerin vergi aflarının sık ve gereğinden fazla yapıldığına dair düşünceleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H₁: Mükelleflerin vergi aflarının sık ve gereğinden fazla yapıldığına dair düşünceleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Tablo 6. Cinsiyete Göre T-Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	t	p	H ₀
Vergi sosyal bir sorumluluktur.	1,608	,054	Red Edilemez
Vergi affı olacağını bilsem de vergilerimi düzenli olarak öderim	,016	,090	Red Edilemez
Vergi afları vergi adaletini zedelemektedir.	,667	,262	Red Edilemez
Vergi affı uygulamalarını doğru buluyorum	4,728	,039	Red
Vergi afları vergi ödeme isteğini azaltmaktadır.	1,503	,081	Red Edilemez
Vergi afları sık ve gereğinden fazla yapılmaktadır.	,304	,000	Red

Cinsiyete göre T-Testi sonuçlarında hipotezler 1, 2, 3, 5'te (H₀) red edilemez olduğu, 4 ve 6'da (H₀) red edildiği görülmektedir. Buna göre mükelleflerin verginin sosyal bir sorumluluk olduğuna dair düşünceleri, vergi aflarına rağmen düzenli vergi ödeme tutarlılıkları, vergi aflarının vergi adaletini zedelediğine dair düşünceleri, vergi aflarının vergi ödeme isteğini azalttığına dair düşünceleri cinsiyete göre farklılık göstermemektedir. Mükelleflerin vergi affı uygulamalarını doğru bulduklarına dair düşünceleri ile vergi aflarının sık ve gereğinden fazla yapıldığına dair düşünceleri cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

(vii) Vergi sosyal bir sorumluluktur.

H₀: Mükelleflerin verginin sosyal bir sorumluluk olduğuna dair düşünceleri medeni duruma göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H₁: Mükelleflerin verginin sosyal bir sorumluluk olduğuna dair düşünceleri medeni duruma göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

(viii) Vergi affı olacağını bilsem de vergilerimi düzenli olarak öderim.

H₀: Mükelleflerin vergi aflarına rağmen düzenli vergi ödeme tutarlılıkları medeni duruma göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H₁: Mükelleflerin vergi aflarına rağmen düzenli vergi ödeme tutarlılıkları medeni duruma göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

(ix) Vergi afları vergi adaletini zedelemektedir.

H₀: Mükelleflerin vergi aflarının vergi adaletini zedelediğine dair düşünceleri medeni duruma göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H₁: Mükelleflerin vergi aflarının vergi adaletini zedelediğine dair düşünceleri medeni duruma göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

(x) Vergi affı uygulamalarını doğru buluyorum.

H₀: Mükelleflerin vergi affı uygulamalarını doğru bulduklarına dair düşünceleri medeni duruma göre anlamlı

bir farklılık göstermemektedir.

H₁: Mükelleflerin vergi affı uygulamalarını doğru bulduklarına dair düşünceleri medeni duruma göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

(xi) Vergi afları vergi ödeme isteğini azaltmaktadır.

H₀: Mükelleflerin vergi aflarının vergi ödeme isteğini azalttığına dair düşünceleri medeni duruma göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H₁: Mükelleflerin vergi aflarının vergi ödeme isteğini azalttığına dair düşünceleri medeni duruma göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

(xii) Vergi afları sık ve gereğinden fazla yapılmaktadır.

H₀: Mükelleflerin vergi aflarının sık ve gereğinden fazla yapıldığına dair düşünceleri medeni duruma göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H₁: Mükelleflerin vergi aflarının sık ve gereğinden fazla yapıldığına dair düşünceleri medeni duruma göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Tablo 7. Medeni Duruma Göre T-Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	t	p	H ₀
Vergi sosyal bir sorumluluktur.	3,565	,110	Red Edilemez
Vergi affı olacağını bilsem de vergilerimi düzenli olarak öderim	2,743	,000	Red
Vergi afları vergi adaletini zedelemektedir.	2,912	,155	Red Edilemez
Vergi affı uygulamalarını doğru buluyorum	,743	,000	Red
Vergi afları vergi ödeme isteğini azaltmaktadır.	,560	,000	Red
Vergi afları sık ve gereğinden fazla yapılmaktadır.	11,660	,000	Red

Medeni duruma göre T-Testi sonuçlarında hipotez 7 ve 9'da (H₀) red edilemez olduğu, hipotezler 8, 10, 11, 12'de (H₀) red edildiği görülmektedir. Buna göre mükelleflerin verginin sosyal bir sorumluluk olduğuna dair düşünceleri ve vergi aflarının vergi adaletini zedelediğine dair düşünceleri medeni duruma göre farklılık göstermemektedir. Ancak vergi affı uygulamalarını doğru bulduklarına dair düşünceleri, vergi aflarının vergi ödeme isteğini azalttığına dair düşünceleri, vergi aflarına rağmen düzenli vergi ödeme tutarlılıkları ve vergi aflarının sık ve gereğinden fazla yapıldığına dair düşünceleri farklılık göstermektedir.

6.4. Anova Testi Hipotezleri ve Anova Testi Bulguları

(xiii) Vergi sosyal bir sorumluluktur.

H₀: Mükelleflerin verginin sosyal bir sorumluluk olduğuna dair düşünceleri eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H₁: Mükelleflerin verginin sosyal bir sorumluluk olduğuna dair düşünceleri eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

(xiv) Vergi affi olacağını bilsem de vergilerimi düzenli olarak öderim.

H₀: Mükelleflerin vergi aflarına rağmen düzenli vergi ödeme tutarlılıkları eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H₁: Mükelleflerin vergi aflarına rağmen düzenli vergi ödeme tutarlılıkları eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

(xv) Vergi afları sık ve gereğinden fazla yapılmaktadır.

H₀ Mükelleflerin vergi afların sık ve gereğinden fazla yapılmakta olduğuna dair düşünceleri eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H₁ Mükelleflerin vergi afların sık ve gereğinden fazla yapılmakta olduğuna dair düşünceleri eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

(xvi) Vergi affi uygulamalarını doğru buluyorum.

H₀: Mükelleflerin vergi affi uygulamalarını doğru bulduklarına dair düşünceleri eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H₁: Mükelleflerin vergi affi uygulamalarını doğru bulduklarına dair düşünceleri eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Tablo 8. Eğitim Durumuna Göre ANOVA Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Eğitim Durumu	f	p	H ₀
Vergi sosyal bir sorumluluktur.	İlk ve Ortaokul	1,345	,259	Red Edilemez
	Lise			
	Yüksekokul			
Vergi affi olacağını bilsem de vergilerimi düzenli olarak öderim.	Lisans ve L.üstü	5,928	,001	Red
	İlk ve Ortaokul			
	Lise			
Vergi afları sık ve gereğinden fazla yapılmaktadır.	Yüksekokul	4,918	,002	Red
	İlk ve Ortaokul			
	Lise			
Vergi affi uygulamalarını doğru buluyorum	Lisans ve L.üstü	6,308	,000	Red
	Yüksekokul			
	İlk ve Ortaokul			

Eğitime göre Anova Testi sonuçları neticesinde 13'te (H₀) red edilemez olduğu, hipotezler 14, 15 ve 16'da (H₀) red edildiği görülmektedir. Buna göre mükelleflerin verginin sosyal bir sorumluluk olduğuna dair düşünceleri eğitime göre farklılık göstermemektedir. Ancak vergi aflarına rağmen düzenli vergi ödeme tutarlılıkları, vergi aflarının sık ve gereğinden fazla yapıldığına dair düşünceleri ve vergi affi uygulamalarını doğru bulduklarına dair düşünceleri eğitime göre farklılık göstermektedir.

(xvii) Vergi sosyal bir sorumluluktur.

H₀: Mükelleflerin verginin sosyal bir sorumluluk olduğuna dair düşünceleri yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H₁: Mükelleflerin verginin sosyal bir sorumluluk olduğuna dair düşünceleri yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

(xviii) Vergi affi olacağını bilsem de vergilerimi düzenli olarak öderim.

H₀: Mükelleflerin vergi aflarına rağmen düzenli vergi ödeme tutarlılıkları yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H₁: Mükelleflerin vergi aflarına rağmen düzenli vergi ödeme tutarlılıkları yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

(xix) Vergi afları sık ve gereğinden fazla yapılmaktadır.

H₀: Mükelleflerin vergi afların sık ve gereğinden fazla yapılmakta olduğuna dair düşünceleri yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H₁: Mükelleflerin vergi afların sık ve gereğinden fazla yapılmakta olduğuna dair düşünceleri yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

(xx) Vergi affi uygulamalarını doğru buluyorum.

H₀: Mükelleflerin vergi affi uygulamalarını doğru bulduklarına dair düşünceleri yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H₁: Mükelleflerin vergi affi uygulamalarını doğru bulduklarına dair düşünceleri yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Tablo 9. Yaş Göre ANOVA Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Yaş	f	p	H ₀
Vergi sosyal bir sorumluluktur.	18-24	3,079	,016	Red
	25-34			
	35-44			
	45-54			
	55+			
Vergi affi olacağını bilsem de vergilerimi düzenli olarak öderim.	18-24	4,741	,001	Red
	25-34			
	35-44			
	45-54			
	55+			
Vergi afları sık ve gereğinden fazla yapılmaktadır.	18-24	5,962	,000	Red
	25-34			
	35-44			
	45-54			
	55+			
Vergi uygulamalarını doğru buluyorum	18-24	7,010	,000	Red
	25-34			
	35-44			
	45-54			
	55+			

Yaşa göre ANOVA Testi sonuçları neticesinde hipotez 17, 18, 19 ve 20’de (H_0) red edilmiştir. Buna göre mükelleflerin verginin sosyal bir sorumluluk olduğuna dair düşünceleri, vergi aflarına rağmen düzenli vergi ödeme tutarlılıkları, vergi aflarının sık ve gereğinden fazla yapıldığına dair düşünceleri ile vergi aflarını doğru bulduklarına dair düşünceleri yaşa göre farklılık göstermektedir.

6.5. Korelasyon Analizi Hipotezleri ve Bulguları

H_0 : Mükelleflerin vergi ödemeleri ile vergi aflarını doğru bulduklarına dair düşünceleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H_1 : Mükelleflerin vergi ödemeleri ile vergi aflarını doğru bulduklarına dair düşünceleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 10. Korelasyon testi sonuçları

Korelasyonlar H_0 Red Edilmiştir.	Vergi affı uygulamalarını doğru buluyorum.
Pearson Correlation	-,265**
p	,000
N	378

Hipotez, Tablo 10’da sınanmıştır ve H_0 red edilmiştir. Mükelleflerin vergi ödemeleri ile vergi aflarını doğru bulduklarına dair düşünceleri arasında negatif bir ilişki olduğu ortaya çıkarılmıştır. Vergi ödemelerinde zorluk çeken mükelleflerin vergi affı uygulamalarını doğru ve yerinde bulmadıkları, vergi ödemelerinde zorluk çekmeyen mükelleflerin ise uygulamaya konulan vergi aflarını yerinde bir uygulama olarak gördükleri sonuçları elde edilmiştir.

H_0 : Mükelleflerin verginin sosyal bir sorumluluk olduğuna dair düşünceleri ile vergi aflarının sık ve gereğinden fazla yapıldığına dair düşünceleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H_1 : Mükelleflerin verginin sosyal bir sorumluluk olduğuna dair düşünceleri ile vergi aflarının sık ve gereğinden fazla yapıldığına dair düşünceleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 11. Korelasyon testi sonuçları

Korelasyonlar H_0 Red Edilmiştir.	Vergi sosyal bir sorumluluktur
Pearson Correlation	,262**
p	,000
N	378

Hipotez, Tablo 11’de sınanmış ve H_0 red edilmiştir. Bu durumda mükelleflerin verginin sosyal bir sorumluluk olduğuna dair düşünceleri ile vergi aflarının sık ve gereğinden fazla yapıldığına dair düşünceleri arasında bir ilişki olduğu ortaya çıkarılmıştır. Verginin sosyal bir sorumluluk olduğu düşüncesine sahip olan mükellefler

uygulamaya konulan vergi aflarının sıklıkla ve gereğinden fazla yapıldığını düşünmektedirler. Vergiyi sosyal bir sorumluluk olarak görmeyen mükellefler ise vergi aflarının sık ve gereğinden fazla yapıldığı düşüncesine sahip değildirlir.

H_0 : Mükelleflerin düzenli vergi ödeme tutarlılıkları ile vergi aflarının sık ve gereğinden fazla yapıldığına dair düşünceleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H_1 : Mükelleflerin düzenli vergi ödeme tutarlılıkları ile vergi aflarının sık ve gereğinden fazla yapıldığına dair düşünceleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 12. Korelasyon testi sonuçları

Korelasyonlar H_0 Red Edilemez.	Vergi afları sık ve gereğinden fazla yapılmaktadır
Vergi affı olacağımı bilsem de vergilerimi düzenli olarak öderim.	Pearson Correlation -,045 p ,384 N 378

Hipotez, Tablo 12’de sınanmış ve H_0 red edilememiştir. Mükelleflerin düzenli vergi ödeme tutarlılıkları ile vergi aflarının sık ve gereğinden fazla yapıldığına dair düşünceleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür. Bu durum mükelleflerin düzenli vergi ödeme tutarlığı ile vergi aflarının sık ve gereğinden fazla yapıldığına dair düşüncelerinin ilişkilendirilmediği sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

7. Sonuç

Tekirdağ ilindeki gelir vergisi mükelleflerin verginin sosyal bir sorumluluk olduğuna dair düşünceleri cinsiyet, eğitim ve medeni durumlarına göre farklılık göstermemektedir. Mükelleflerin vergi aflarına rağmen düzenli vergi ödeme tutarlılıkları cinsiyet ve medeni durumlarına göre farklılık göstermemektedir. Mükelleflerin vergi aflarının vergi adaletini zedelediğine dair düşünceleri ile vergi aflarının vergi ödeme isteğini azalttığına dair düşünceleri cinsiyete göre farklılık göstermemektedir. Tekirdağ ilindeki gelir vergisi mükelleflerinin verginin sosyal bir sorumluluk olduğuna dair düşünceleri ve vergi ödeme tutarlılıklarında cinsiyet ve medeni durum faktöründen kaynaklanan düşünce farklılıklarının olmadığı görülmüştür. Ayrıca gelir vergisi mükelleflerin verginin sosyal bir sorumluluk olduğuna dair düşüncelerinde eğitim düzeyinden kaynaklanan farklı görüşlerin olmadığı, vergi adaletine ve vergi ödeme isteklerine yönelik düşüncelerinde de cinsiyet faktörünün etkisinin bulunmadığı ortaya çıkarılmıştır.

Buna karşın mükelleflerin vergi affı uygulamalarını doğru bulduklarına dair düşünceleri ile vergi aflarının sık ve gereğinden fazla yapıldığına dair düşünceleri cinsiyet, medeni durum, eğitim ve yaşa göre farklılık göstermektedir. Yine vergi aflarının vergi ödeme isteğini azalttığına dair düşünceleri medeni durumlarına göre farklılık göstermektedir. Mükelleflerin vergi aflarına rağmen düzenli vergi ödeme tutarlılıkları medeni durum, eğitim ve yaşa göre

farklılık göstermektedir. Verginin sosyal bir sorumluluk olduğuna dair düşünceleri ise yaşa göre farklılık göstermektedir. Tekirdağ ilindeki gelir vergisi mükelleflerinin sahip oldukları cinsiyet, yaş, medeni durum ve eğitim gibi demografik özelliklerinin vergiye yönelik düşüncelerinde farklılıklara yol açtığı görülmüştür.

Araştırmada, vergi ödemeleri ile vergi afları arasında negatif bir ilişki saptanmıştır. Vergi ödemelerinde zorluk çeken mükelleflerin vergi affı uygulamalarını doğru ve yerinde bir uygulama olarak görmedikleri, vergi ödemelerinde zorluk çekmeyen mükelleflerin ise vergi affı uygulamalarını doğru ve yerinde bir uygulama olarak gördükleri sonucu elde edilmiştir. Bu durum, Tekirdağ ilindeki gelir vergisi mükelleflerinin vergi ödemelerinde zorlansalar dahi vergi aflarının etkisi ile artış gösteren su istimal ve kolaycılık anlayışından rahatsız oldukları; ancak ekonomik zorluklar nedeni ile vergi aflarını kurtarıcı olarak gördükleri şeklinde yorumlanabileceği gibi, vergi ödemelerinde zorluk çekmeyen mükellefler açısından ise vergilerini ödemedi zorluk çeken mükellefleri düşünerek iyi niyet algısı içerisinde olabilecekleri ya da vergi ödemelerinde zorluk yaşamasalar dahi, vergi aflarından faydalanmak istedikleri şeklinde yorumlanabilir. Zira araştırmada gelir vergisi mükelleflerin vergi aflarına ılımlı yaklaştıkları ve %58,7'sinin vergi affı uygulamalarını doğru bulduğu, %30,7'sinin ise doğru bulmadığı görülmektedir.

Araştırmada vergi sorumluluğu ile vergi affı uygulamaları arasında pozitif bir ilişki saptanmıştır. Verginin sosyal bir sorumluluk olduğu düşüncesine sahip olan mükellefler vergi aflarının sıklıkla ve gereğinden fazla yapıldığını düşünmektedirler. Vergiyi sosyal bir sorumluluk olarak görmeyen mükellefler ise vergi aflarının sık ve gereğinden fazla yapıldığı düşüncesine sahip değildirlere. Araştırmaya katılan gelir vergisi mükelleflerinin %78,3'ü verginin sosyal bir sorumluluk olduğunu düşünmekte iken 10,1'i vergiyi sosyal bir sorumluluk olarak görmemektedir. Mükelleflerin düzenli vergi ödeme tutarlılıkları ile vergi aflarının sık ve gereğinden fazla yapıldığına dair düşünceleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Gerçekleştirilen araştırmada Tekirdağ ilinde vergi aflarının toplumsal yapı üzerinde aşırı bir tepkiye neden olmadığı, mükellefler arasında çeşitli görüş farklılıklarının bulunduğu ve genel olarak mükelleflerin vergi affı uygulamalarını olumlu karşıladığı görülmektedir. Bu nedenle Vergi afların sıkça uygulanması yerine ekonomide daralma yaşanan dönemlerde ve daralma yaşanan sektörleri kapsayan biçimde uygulanması başarısını etkileyecektir.

Kaynakça

- Akdoğan, A. (2011). *Türk Vergi Sistemi ve Uygulaması*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Alm, J., & Beck, W. (1993). Tax amnesties and compliance in the long run: A time series analysis. *National Tax Journal*, 46(1), 53-60.

- Altuğ, E. F., Çak, M., Şeker, M., & Bingöl, Ö. (2010). *Türkiye'de Vergi Bilinci İstanbul Araştırması*. No:134. İstanbul: İSMMMO Yayınları.
- Andreoni, J. (1991). The desirability of a permanent tax amnesty. *Journal of Public Economics*, 45(2), 143-159.
- Armağan, R., & Şencan, D. (2013), "Türkiye'de Vergi Bilinci ve Ahlakı Üzerine Ampirik Çalışmalar Destekli Bir Değerlendirme" 1st International Conference on New Directions in Business, Management, Finance and Economics (ICNDBM 2013), 12-14 September, Eastern Mediterranean University, Famagusta- Northern Cyprus.
- Baer, K., & Borgne, E. L. (2008), "Tax Amnesties". In Theory, Trends, and Some Alternatives, International Monetary Fund Washington DC.
- Başaran, M. (2011). 6111 sayılı Kanun düzenlemesi ışığında kamu mali otoritesi/hazine ile vergisel sorunları olan mükelleflere tanınan olanaklar. *Vergi Sorunları Dergisi Eki*, 270.
- Braithwaite, V. (2002). *Taxing Democracy*. England: Ashgate Publishing Ltd. (Accessed on), <https://dspace2.flinders.edu.au/xmlui/bitstream/handle/2328/13626/Wenzel%20Taxing%20Democracy.pdf?sequence=1>
- Bülbül, D. (2003). Vergi aflarının ekonomik ve sosyal etkileri- I. *Yaklaşım Dergisi*, 131, 205-209.
- Cansız, H. (2015). Defterdarlık Çalışanlarının Vergi Algıları: Afyonkarahisar Örneği. *Yönetim ve Ekonomi*, 22(2), 433-450.
- Çelikkaya, A., & Gürbüz, H. (2006). Mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu etkileyen faktörlerin analizi: Bir alan çalışması. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 21(247), 122-139.
- Çetin, G. (2007). Vergi aflarının vergi mükelleflerinin tutum ve davranışları üzerindeki etkisi. *Yönetim ve Ekonomi*, 14(2), 171-187.
- Çiçek, H., Karakas, M., & Yıldız, A. (2008). *Güney Dogu Anadolu Bölgesi'nde Vergi Yükümlülerinin Vergiyi Algılama ve Tutum Analizi: Bir Alan Arastirmasi*. Maliye Bakanlığı Strateji Gelistirme Başkanlığı, Ankara: Ümit Oset Matbaacılık.
- Dam K. (2006), Tax Evasion And Avoidance The Commonwealth Associatin of Tax.
- Demir, İ. C., & Küçükilhan, M. (2013). Vergi Mükelleflerinin Kayıt Dışı Ekonomi Algısı: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 31-48.
- Demir, M., Demirgil, B., Mazman İtik, Ü. & Deniz, Y. (2016). Vergi Dairesi Personeli Açısından Vergi Aflarının Etkinliği: Sivas İlinde Bir Araştırma. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(2), 275-302.

- Edizdoğan N., & Gümüş E. (2013). Vergi afları ve türkiye’de vergi aflarının değerlendirilmesi. *Maliye Dergisi*, 164, 99-119.
- Heper, F., & Dönmez, R. (2004). *Vergi Hukuku*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1536
- İpek, S., Aktaş, E., & Kaynar, İ. (2012). Demografik Faktörlerin vergi Affına Bakış Üzerindeki Etkileri: Trakya Bölgesinde Ticari Kazanç Elde Eden Yükümlülere Yönelik Bir Uygulama. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 62 (2), 79-98.
- Kargı, V., & Yüksel, C. (2010). Türkiye’de Vergi Aflarının Vergi Adaleti ve Mükellefler Üzerine Etkileri. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, (54), 23-44.
- Keleş, Y. (2002). Yine Mi Af? Mükellefler Ne Zaman Vergi Öderler?. *Vergi Dünyası Dergisi*, 249, 75-84.
- Kellner, M. (2004). Tax Amnesty 2004/2005–An Appropriate Revenue Tool?. *German Law Journal*, 5(4), 339-346.
- Le Borgne, M. E. (2006). *Economic and political determinants of tax amnesties in the US States* (No. 6-222). International Monetary Fund.
- Malik, A. S., & Schwab, R. M. (1991). The economics of tax amnesties. *Journal of Public Economics*, 46(1), 29-49.
- Mikesell, J. L. (1984). Tax amnesties as a tool for revenue administration. *State Government*, 57(4), 114-120.
- Muter, N.B., Sakınç, S., & Çelebi, K. (1993), Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tutum ve Davranışları Araştırması Manisa İli Vergi Mükellefleri Üzerine Bir Anket Çalışması, Celal Bayar Üniversitesi İİBF, Manisa.
- Mutlu, A. & Taşcı, K. (2013). Vergi Dairelerinin Mükellefe Davranış Biçimlerinin Vergilemede Gönüllü Uyuma Etkisi: Malatya Örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(45), 214-232.
- Newbold, P. (1995). *Statistics for Business and Economics*. New Jersey: Prentice-Hall International.
- Nufusu (2018). *Tekirdağ Nüfusu 2017*. (Erişim: 17.02.2018), <https://www.nufusu.com/il/2017/tekirdag-nufusu>
- Organ, İ. & Yegen, B. (2013). Vergi Bilinci ve Vergi Ahlakı Oluşumunda Muhasebe Meslek Mensuplarının Rolü: Adana Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(4), 241-271.
- Resmî Gazete (2016). 6736 Sayılı Kanun ile Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılmasına İlişkin Kanun Tasarısı. (Erişim: 10.03.2017), www.resmigazete.gov.tr
- Resmî Gazete (2017). Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılmasına Dair 7020 Sayılı Kanun. (Erişim: 05.08.2019), <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/06/20170603-21.htm>
- Resmî Gazete (2018). Vergi ve Diğer Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun. (Erişim: 05.08.2019), <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/05/20180518-3.htm>
- Sağlam, M. (2013). Vergi Algısı ve Vergi Bilinci Üzerine Bir Araştırma: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencilerinde Vergi Algısı ve Bilinci. *Sosyoekonomi*, 19(19), 315-334.
- Savaşan, F., & Çoban, F. (2005). Bir Politik Çevrim Enstrümanı Olarak Vergi Afları. *Ekonomistler Bülteni*, 54. Sayı. İstanbul.
- T.C. Gelir İdaresi Başkanlığı (2017). Tablo:2 Gelir Vergisi Faal Mükellef Sayılarının İllere Göre Dağılımı. (Erişim: 04.07.2018), https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/AIGMS/2017/TABLO_2.xls.htm
- T.C. Gelir İdaresi Başkanlığı (2019). Bütçe Gelirleri (1923 - 2018). (Erişim: 04.07.2018), https://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.htm
- Torgler, B. (2003). Tax Morale Theory And Empirical Analysis of Tax Compliance, Dissertation, der Universität Basel zur Erlangung der Würde eines Doktors der Staatswissenschaften, 650- 661.
- Turhan İ., Şimşek Ü., & Aslan H. (2015). Eğitim Araştırmalarında Likert Ölçeği ve Likert Tipi Soruların Kullanımı ve Analizi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 186-203
- Yeniçeri, H. (2004). Beyan Esasına Dayanan Vergilerde Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Psikolojik Nedenlerinin Tespitine Yönelik Bir Uygulama. İçinde: 19. *Türkiye Maliye Sempozyumu*, 10-14 Mayıs, Uludağ Üniversitesi, Antalya, 908-927.

Araştırma Makalesi • Research Article

Çalışanların İşlerine Teşvik Ettirilmesinin Risk Eğilimleri Üzerindeki Etkisinde Yaratıcılıklarının Aracı Rolü

Intermediary Role of Creativity on the Impact of Employee Encouragement on Risk Trends

İbrahim Durmuş^{a,*}

^a Öğr. Gör., Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, 29100, Gümüşhane/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-3872-2258

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 02 Temmuz 2019

Düzeltilme tarihi: 15 Eylül 2019

Kabul tarihi: 02 Ekim 2019

Anahtar Kelimeler:

İş Yerinin Teşvik Politikaları

Çalışanların Yaratıcılığı

Çalışanların Risk Eğilimi

ARTICLE INFO

Article history:

Received July 02, 2019

Received in revised form September 15, 2019

Accepted October 02, 2019

Keywords:

Work Incentive Policies

Employee Creativity

Employee Risk Tendency

ÖZ

Günümüz çalışma ortamında teşvik, yaratıcılık ve risk alma eğilimleri çalışanlar ve organizasyonlar için oldukça önemlidir. Daha önce gerçekleştirilen çalışmalarda genel olarak çalışanların iş yerleri tarafından teşvik edilmesinde onların motivasyonları ve performanslarına meydana gelen değişimler araştırılmıştır. Araştırmada ulaşılabilen daha evvelki birçok çalışmadan farklı olarak çalışanların iş yerleri tarafından teşvik edilmelerinde risk eğilimlerinin bundan nasıl etkilendiği ve çalışanların yaratıcılık davranışlarının aracı etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. Araştırma sonuçlarında iş yerlerinin teşvik politikalarının çalışanların risk alma eğilimleri üzerinde pozitif ve anlamlı etkisinin olduğu, çalışanların yaratıcılığının bu iki değişken arasında tam aracılık rolü üstlendiği gözlemlenmiştir. Ayrıca araştırmada iş yerinin teşvik politikalarının çalışanların yaratıcılığı üzerinde pozitif ve anlamlı etkilerinin olduğu ve çalışanların yaratıcılığının da risk alma eğilimleri üzerinde yine pozitif ve anlamlı etkilerinin olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

ABSTRACT

In today's work environment, incentives, creativity and risk-taking tendencies are very important for employees and organizations. In previous studies, changes in motivation and performance of employees in general are encouraged. In this study, unlike many previous studies, it has been investigated how risk tendencies are affected in the encouragement of employees by workplaces and whether the creativity behaviors of employees are mediated. According to the results of the research, it is observed that the incentive policies of the workplaces have a positive and significant effect on the risk-taking tendencies of the employees and the creativity of the employees plays a full mediating role between these two variables. In addition, it was concluded that the incentive policies of the workplace had positive and significant effects on the creativity of the employees and that the creativity of the employees also had positive and significant effects on the risk-taking tendencies.

1. Giriş

Günümüz çalışma ortamında iş yerleri, çalışanlarının işlerine daha iyi kanalize olabilmelerini sağlamak için çeşitli teşvik çalışmaları ortaya koymaktadırlar. İş yerlerinin bu teşvikleri çalışanlarının risk eğilimlerini etkileyebilecektir. Ayrıca iş yerlerinin çalışanlarını işlerine yönelik teşvik etmelerinin çalışanların risk eğilimi üzerindeki etkilerinde çalışanların yaratıcılığının da önemli katkıları olabilir. Bu

açıdan daha evvel gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde genellikle çalışanların yaratıcılığı bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Araştırmada önceki çalışmalardan farklı olarak çalışanların yaratıcılığı aracı değişken olarak incelenmiş ve literatüre farklı bir bakış açısı kazandırılmak istenmiştir.

Genel olarak yaratıcılığın oldukça geniş bir yapı alanı vardır (Tierney vd., 1999). Bu yapı alanı içerisinde yaratıcılığın önemi sürekli artmaktadır. Ayrıca yaratıcılığın yönetsel

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: ibrahimdurmus@gumushane.edu.trAtıf/Cite as: Durmuş, İ. (2020). Çalışanların İşlerine Teşvik Ettirilmesinin Risk Eğilimleri Üzerindeki Etkisinde Yaratıcılıklarının Aracı Rolü. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(17), 25–35.

uygulamalar ile birlikte örgütlerde sorun çözmede oldukça aktif bir rolü söz konusu olmaktadır (Williams, 2001). Bu açıdan çalışanların bireysel yaratıcılıklarını geliştirmek için iş yerleri; kendi beklentilerine yönelik çalışanları entelektüel olarak yönlendirme, bilişsel ve sosyolojik destek sağlama gibi bireysel odaklı eylemlere teşvik edebilirler (Dong vd., 2017). Nihai olarak ise çalışanların yaratıcılığının organizasyonların devamlılığı için önemli olması; çalışanların neden yaratıcı çabalara katılmaları gerektiğini ortaya koyabilmelerini açıklayan ve algıladıklarından emin olmalarını sağlayan risk eğilimlerinin de incelenmesi gerekecektir (Dewett, 2004).

Günümüzde kamu sektörü çalışanlarının kaynak tahsisi ve hesap verebilirlik açısından faaliyet gösterdiği rekabet ortamının giderek artması özel sektörün çalışma ortamına benzer bir durum meydana getirmiştir (Jurkiewicz vd., 1998). Bu açıdan araştırmada kamu ve özel sektör ayrımı yapılmadan kamuda veya özel sektörde çalışan bireylerin; iş yerleri tarafından uygulanan teşvik politikaları, çalışanların risk eğilimi ve çalışanların yaratıcılıkları araştırılmıştır.

2. Kuramsal Çerçeve

2.1. İş Yerlerinin Teşvik Politikaları

Organizasyonlarda yöneticiler ve çalışanlar arasındaki iletişim önemlidir (Keefe, 2004). Örgüt içerisinde çalışanların diğer çalışanlar ile etkileşim içerisinde olduğunda çalışanın işin bir parçası olup olmadığına dair izlenimlerini şekillenmektedir. Bu durum çalışanın görevinin tanımlanmasına ve işine bağlanmasına yardımcı olur. Bireylerin iş sanatçılıklarında görevleri sırasında yaptıkları fiziki ya da bilinçli değişiklikler işlerinin ilişkisel sınırları olarak tanımlanabilir. Bu açıdan organizasyonlarda çalışan işçiler iş zanaatkarlarıdır ve işçilikleri bir eylem olarak ifade edilebilir (Wrzesniewski ve Dutton, 2001).

Organizasyonlardaki değişimler çalışanları kısıtlayabilir veya çatışmalara sebep olabilir. Bu açıdan değişim çalışanlarda uyum yetenekleri ile ilgili eşitsizlik oluşturabilir. Çalışanların sürekli değişim ile başa çıkabilmeleri için rehberliğe ve desteğe ihtiyacı söz konusu olabilir (Carter vd., 2013). Bununla birlikte örgütte çalışanlar arasında ortak çalışma davranışları sergilenir ise çalışanlar arasında daha iyi işler ortaya koyularak çalışanlar işlerine yönelik teşvik edilmesi sağlanabilir (Lambooy vd., 2007).

İş yerlerinde bireysel, grupsal ve organizasyon seviyelerinde performansa bağlı olan çalışanların bilgi paylaşımı davranışları ile iş yerinin teşvik politikaları (ödülleri gibi) oldukça önemlidir (Bartol ve Srivastava, 2002). Çalışanların performansını artırmak için işleri ile ilgili faaliyetleri teşvik etmek örgütsel performanslarının artmasını sağlayabilecektir. Yani çalışanların teşvik edilmesi (veya güçlendirilmesi) ile bilgi ve becerilerinin artmasına, önemli kaynaklara erişim sağlayarak algı ve tutumlarının değiştirilmesine, çalışanların moral ve motivasyonlarını

artırarak ise performanslarının olumlu yönde etkilenmesine imkân sağlayabilir (Kassahun, 2007).

Herhangi bir çalışan iş sorunlarını çözmek için bilgi talebinde bulunduğu bilginin bütünlüğü/doğruluğu oldukça önemlidir. Bilgi aktarımı sırasında çarpıtılır ise problemlerin çözümü için faydalı olmayabilir. Bu durumda talep edilen bilgi çalışanın iş performansını olumsuz yönde etkileyebilir (Zhang ve Venkatesh, 2013). Bunun için çalışanların bilgi paylaşımlarını ve öz yeterliliklerini vurgulayan faaliyetler ve davranışlar yöneticiler veya organizasyon tarafından teşvik edilmelidir (Ma vd., 2013). Ayrıca çalışanların organizasyondaki davranışlarını anlamalı ve yaratıcılıklarını teşvik etmek için bir kültür oluşturulmalıdır (Beheshtifar ve Zare, 2013).

İş yerlerinin teşvik politikaları ile ilgili daha önce gerçekleştirilen çalışmalar ve teşvik konusunda etkili olabilecek diğer çalışmalar incelendiğinde; Gupta ve Singhal (1993) çalışmaları sonucunda kurum içi teşvik stratejilerinin çalışanların sadakatini, yenilikçiliğini ve yaratıcılıklarını olumlu yönde etkileyebileceğini ifade etmişlerdir. Cummings ve Oldham (1997) araştırmalarında yenilikçi problem çözme stilleri olan çalışanları teşvik etmenin ve iş arkadaşları arasındaki rekabetin çalışanların yaratıcılığını artırmada önemli ve olumlu bir etkisinin olduğunu sonucuna ulaşmışlardır. Madjar vd. (2002) ise araştırmalarında çalışanların teşvik edilmesinde iş yeri dışından önemli kişilerin yapacağı desteğin, çalışanların hem yaratıcılıklarını hem de işlerine yönelik tepkilerini etkileyebileceğini ifade etmişlerdir. Araştırmalarında daha önce yapılan çalışmaları örnek vererek çalışanların yaratıcılıklarında çocukluk dönemlerindeki ilişkilerinin de etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Foss vd. (2009) çalışmalarında çalışanların bilgi paylaşımlarının motivasyonlarını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Hirst vd. (2009a) araştırmaları sonucunda öğrenmenin çalışanlar için faydalı olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca öğrenmenin çalışanların bireysel yaratıcılıklarını teşvik edebileceğini ifade etmişlerdir. Zhang ve Bartol (2010) ise çalışmaları sonucunda çalışanların güçlendirilme rolünün ve liderliğin çalışanların yaratıcılığını teşvik ettiği sonucuna ulaşmışlardır.

2.2. Çalışanların Yaratıcılığı

Yaratıcılık kavramı dinamik ve karmaşıktır. Yaratıcılık deneyimler, alan bilgisi ve sosyo-kültürel değerler ile değişmektedir (Chen ve Kaufman, 2008). Yaratıcılık; fırsatları değerlendirebilme, problem çözebilme, yenilik ile değişim açısından yeni fikirler geliştirme talebinde olan iş yerleri için oldukça önemlidir (McFadzean, 1999). Bu durum çalışanların bireysel yaratıcılıklarının firma düzeyinde ortaya çıkacak sonuçları etkileyebileceğini ortaya koymaktadır (McMahon ve Ford, 2013). Örneğin çalışanların içsel motivasyonları veya emeklerine duydukları sevgi onların yaratıcılığını artırabilir (Gu vd., 2015). Bu durum çalışanların yaratıcılığının firmalar için potansiyel bir iyileştirme kaynağı olduğunu ortaya

koymaktadır (Carrier, 1998). Çalışanların yaratıcılığı modern organizasyonların büyümesini sağlamak için önemli bir rol oynar. Bu açıdan her türlü organizasyonda yaratıcılık gereklidir. Örgütlerin hızlı değişime ayak uydurabilmeleri için yaratıcı çalışanlara ihtiyaçları vardır (Jafri vd., 2016).

Çalışanlar işleri konusunda aşamalı olarak yeni fikirler ortaya koyarak yaratıcılıkları konusunda amirlerinden veya diğer çalışanlardan daha iyi durumda olabilirler (Ng ve Feldman, 2012). Güçlü yaratıcı rollere sahip olan çalışanların organizasyon içerisinde yaratıcı davranışlar ile alakasız veya düşük değerli koşullar altında çalıştıklarında ise yaratıcılık yönlerini ortaya koymaları zorlaşabilir (Farmer vd., 2003). Bu açıdan organizasyon içerisinde problemler doğru bir şekilde tespit edilmeli ve yaratıcı sonuçlara ulaşılabilmesi için çözüm üretmenin önemli olduğu vurgulanmalıdır (Henker vd., 2015). Ayrıca çalışanların yaratıcılıklarının anlaşılmasında organizasyon içerisinde zengin bilgilerin toplanmasına yönelik çalışmalar verimli sonuçlar elde edilmesini sağlayacaktır (Unsworth, 2001).

Çalışanların yaratıcılığına yönelik literatürde daha önce gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde; Oldham ve Cummings (1996) araştırmalarında geleneksel performans ölçüsünden yüksek puan alan bireylerin yaratıcılıklarının da yüksek olduğu dolayısı ile performansları ile pozitif ve anlamlı ilişkilerinin olduğu sonuçlarına ulaşmışlardır. Tierney ve Farmer (2004) çalışmalarının sonucunda çalışanın yaratıcılık hissine sahip olabilmesinde, çalışanın amirinin eylemleri ile ilgili olduğunu ortaya koymuşlardır. Yani çalışanların yaratıcılığını beklentilerini üst yönetime ileten amirlerin önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Baucus vd. (2008) ise çalışmalarında yaratıcılığa ilişkin literatürün risk almayı savunduğunu ifade etmişlerdir. Ancak çalışmalarında risk alma davranışı ile etik davranış arasındaki dengeye dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Araştırmalarında çalışanların alabilecekleri risk türlerinde üstlenilen riskin kapsamını ve kuruluşun paydaşları için oluşabilecek olumsuz sonuçları anlamaları gerektiğini ifade etmişlerdir. Gong vd. (2009) çalışmaları sonucunda çalışanların yaratıcılığının kuruluşlara fayda sağladığını ifade etmişlerdir. Ayrıca araştırmalarında yöneticilerin yaratıcılığı ön planda olan çalışanları tercih ederek onlardan daha fazla yararlanabileceklerini vurgulamışlardır. Choi vd. (2009) araştırmaları sonucunda organizasyonda destekleyici olmayan iklimin ve önleyici liderliğin çalışanların yaratıcılığını olumsuz olarak etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Hirst vd. (2009b) çalışmalarında takımların lider prototipikliğini üst düzeyde tanımlamalarının çalışanların yaratıcılık çabaları ile güçlü ve pozitif ilişkilerinin olduğunu ifade etmişlerdir. Tang ve Chang (2010) araştırmalarının sonucunda rol belirsizliğinin çalışanların yaratıcılığı ile negatif, rol çatışmasının ise pozitif ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Hon ve Leung (2011) ise çalışmaları sonucunda çalışanların motivasyonlarını kendilerine özgü kültürel değerleri ile dikkate aldıklarında en üst seviyede yaratıcılıklarını ortaya koyduklarını ifade etmişlerdir. Zhou ve Shipton (2012)

çalışmaları sonucunda alınan terfiinin bireysel yaratıcılığı arttırdığını ancak birey ve çevre arasındaki karmaşık faktörlerin etkileşiminin de önemli olduğunu vurgulamışlardır. Moghimi ve Subramaniam (2013) ise araştırmaları sonucunda örgütsel iklim ile çalışanların yaratıcılık davranışları arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

2.3. Çalışanların Risk Eğilimi

Risk alma eğilimi; bir birey tarafından başarısızlık ile sonuçlanan durumlara maruz kalmadan önce talep edilen veya önerilen bir durumun başarısı ile ilgili ödülleri alma olasılığı olarak tanımlanabilir (Brockhaus, 1980). Organizasyonlarda riski yönetebilmek için zor olan riskin kabul edilemez bir tehdit yerine kabul edilebilir bir teşvik olabileceğinin belirsizliğini öğrenmektir. Bu şekilde hem modern hayatın kısıtlamaları hem de geleceğin fırsatları riskleri yönetmek ile ortaya çıkabilecektir (Kloman, 1992).

Risk alma ve ahlak kavramları birbirleri ile uyumlu olarak değerlendirilmelidir (Berman ve West, 1998). Bu durum organizasyon içerisinde çalışanların aldıkları risklerin ahlaki olması gerektiğini ortaya koyabilir. Bu açıdan hiçbir risk eğilimi problemsiz değildir (MacCrimmon ve Wehrung, 1990). Risk alan bir kişiliğin ve yaratıcı bir problem çözme tarzının yaratıcılık ile bağlantısı olabilir (Jaskyte ve Kisieliene, 2006). Yani çalışanların iş yerlerinin faaliyetlerine katkısı olabileceği düşündükleri riskleri almaları organizasyon açısından olumlu sonuçlar ortaya koyabilecektir. Her ne kadar risk eğilimi problem ile özdeşleştirilmiş olsa da örgütün bütünlüğü açısından faydalı çıktılar alınmasına yol açabilir.

Daha önce çalışanların risk eğilimi ile ilgili yapılan çalışmalar dikkate alındığında risk eğiliminin sosyo-politik faktörlerin karışımından oluştuğu görülmektedir. Ayrıca bu çalışmalarda risk teşvik eden ve kontrol altında tutan kurumlara olan güvenin ve riskler üzerindeki bireysel kontrollerin algılanabileceğini ileri sürülmüştür (Nicholson vd., 2005). Bu açıdan Bellante ve Link (1981) araştırmaları sonucunda çalışanların iş gücüne katılımlarında kamunun özel sektörden daha az riskli olduğunu ifade etmişlerdir. Çalışmalarında kamu güvenliği ve iş güvenliğinin bireyleri kamuya yönlendirebildiğini ifade etmişlerdir. Sitkin ve Pablo (1992) çalışmaları sonucunda çalışanların eylemsizliklerinin ve geçmiş deneyim sonuçlarının risk eğilimleri üzerinde etkilerinin olabileceğini ifade etmişlerdir. Ayrıca çalışmalarında örgütsel kontrol sistemlerinin ve risk eğilimlerinin risk algılamalarının ek belirleyicisi olduklarını ifade etmişlerdir. Xiao vd. (2001) çalışmalarında aile şirketi sahiplerinin risk alma davranışlarını incelemişlerdir. Çalışmaları sonucunda çalışanlarının sayısının risk alma tutumlarını ve davranışlarını etkileyebildiği sonucuna ulaşmışlardır. Colquitt vd. (2007) ise araştırmaları sonucunda bütünlüğün risk alma üzerinde artan oranda etkileri olduğu ve iyiliğin üretkenlik karşıtı davranışı üzerine yine artan etkileri olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Araştırmalarında ayrıca yeteneğin

hem risk alma hem de örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde arttırıcı etkileri olduğunu ve güven eğiliminin hem vatandaşlık davranışı hem de üretkenlik karşıtı davranış üzerinde artan etkilerinin olduğu sonuçlarını elde etmişlerdir.

3. Yöntem

3.1. Araştırmanın Amacı

Gelecekteki çalışmalarda çalışanların yaratıcılığına aracılık edebilecek etkenlerin araştırılması gerekmektedir (Chang vd., 2014). Bu açıdan çalışmada iş yerlerinin çalışanları teşvik politikalarının risk eğilimleri üzerindeki etkisinde çalışanların yaratıcılığının aracılık etkisinin araştırılması amaçlanmıştır. Çalışanların yaratıcılığına etki edebilecek birçok aracı değişken söz konusu olabilir. Ancak çalışanların yaratıcılığının aracılık etkisinin araştırılmasının da literatüre önemli katkıları olabileceği düşünülmektedir.

3.2. Ana kütle ve Örneklem Süreci

Gerçekleştirilen çalışmanın bulguları ve analizlerine ilişkin veriler 2019 yılı içerisinde Türkiye’de Karadeniz Bölgesi’nde yer alan Trabzon ve Gümüşhane illerinde kamuda (Üniversiteler, SGK, Valilik, İşkur, Belediyelerde çalışanlara) ve özel sektörde (AVM’ler, giyim mağazaları, farklı şirketlerin farklı departmanlarında çalışan) faaliyette bulunan 420 çalışan üzerinde elektronik anket yöntemi kullanılarak erişim sağlanmıştır. Araştırmada çalışanların iş yerleri tarafından teşvik edilmeleri, yaratıcılık davranışları ve işlerine yönelik risk eğilimleri ölçülmeye çalışılmıştır. Araştırmada SPSS 21 ve AMOS 24 paket programları kullanılarak analizler gerçekleştirilmiş ve ilgili sonuçlar yorumlanmıştır.

3.3. Veri Toplama Yöntemi

Araştırmada çalışanlara uygulanan ölçekler daha önce gerçekleştirilen benzer çalışmalar dikkate alınarak tablo 1’de verilen çalışmalar kapsamında araştırma verileri oluşturulmuştur. Çalışmada anakütle olarak belirlenen ortalama 500 çalışan içerisinde 420 çalışandan geri dönüş sağlanmış ve uygulama gerçekleştirilmiştir. Araştırmada belirlenen anakütleyle ilişkin değerler $n = (Nt^2 pq) / (d^2 (N-1) + t^2 pq)$ formülü kullanılarak $\alpha = 0,05$ önem seviyesindeki kritik değer 1,98 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen sonuç araştırma örnekleminin evreni temsil edebilme yeteneğine sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Özdamar, 2003). Ayrıca çalışmanın araştırma ölçeğine ilgili maddeler eklenirken çalışanların kültürel değerleri dikkate alınmış ve çalışanların iş yerleri tarafından teşvik ettirilmesi, yaratıcılıkları ve risk eğilimleri ölçülmeye çalışılmıştır.

Gerçekleştirilen araştırmanın ölçekleri oluşturulurken Dewett’in (2006) araştırmasından iş yerinin teşvik politikaları ile ilgili 5 soru, çalışanların yaratıcılığına ilişkin 3 soru ve çalışanların risk eğilimlerine ilişkin 3 soru çalışma ölçeğine uyarlanmıştır. Ayrıca çalışma ölçeğine Gong vd.

(2009) çalışmalarından 2 soru çalışanların yaratıcılığı ölçeğine ve Dulebohn ve Murray’ın (2007) araştırmalarından 2 soru çalışanların risk eğilimi ölçeklerine uyarlanmıştır. Sonuç olarak araştırma ölçeğinde her boyutun 5 maddesi yer almaktadır.

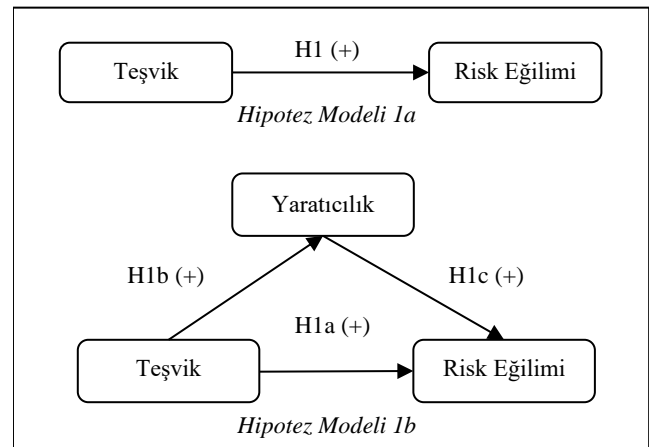
Tablo 1. Araştırmada Kullanılan Ölçekler

Ölçekler	Maddeler	Kaynaklar
İşyerinin Teşvik Politikası (T)	5	Dewett (2006)
Çalışanların Yaratıcılığı (Y)	5	Dewett (2006), Gong vd. (2009)
Çalışanların Risk Eğilimi (R)	5	Dewett (2006), Dulebohn ve Murray (2007)

3.4. Araştırma Modeli

Daha önce literatürde çalışanların iş yerlerindeki davranış şekillerini ölçen birçok çalışma söz konusudur. Araştırmalarda özellikle çalışanların çalışma ortamı, ast-üst ilişkileri, çalışanların motivasyonları, yaratıcılığı, performansları, risk alma davranışları, iş yerinin teşvik politikaları (ödül sistemleri), sosyo-politik ve kültürel çevrenin etkileri gibi birçok çalışmaya rastlanılmaktadır. Araştırmada daha evvel gerçekleştirilen çalışmalardan farklı olarak iş yerlerinin çalışanları işlerine yönelik teşvik etme durumlarının çalışanların risk alma davranışları üzerindeki etkileri ölçülürken çalışanların yaratıcılıklarının ne gibi etkilerinin olduğu araştırılmanın sorusunu oluşturmaktadır. Bu açıdan çalışmada Dewett (2006), Dulebohn ve Murray (2007), Hirst vd. (2009b), Gong vd. (2009), Zhang ve Bartol (2010), Ma vd. (2013), Geng vd. (2014), Henker vd. (2015)’nin daha önce gerçekleştirdikleri çalışmalar dikkate alınarak araştırma modeli Şekil 1’deki gibi oluşturulmuştur.

Şekil 1. Çalışmanın Hipotez Modeli

Çalışmada Şekil 1’de ortaya koyulan araştırmanın hipotezleri aşağıdaki gibi ifade edilebilir;

H₁: Çalışanların iş yerleri tarafından teşvik edilmeleri risk eğilimlerini pozitif yönlü anlamlı olarak etkiler.

H_{1a}: Çalışanların iş yerleri tarafından teşvik edilmesinin risk eğilimleri üzerindeki etkisinde yaratıcılık davranışları aracı rol üstlenmektedir.

H_{1b}: Çalışanların iş yerleri tarafından teşvik edilmesi yaratıcılıklarını pozitif yönlü anlamlı olarak etkiler.

H_{1c}: Çalışanların yaratıcılıkları risk alma eğilimlerini pozitif yönlü anlamlı olarak etkiler.

4. Analiz ve Bulgular

4.1. Katılımcıların Demografik Verileri

Araştırmanın demografik verileri Tablo 2’de belirtilmiştir.

Tablo 2. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	Frekans	%	Yaş	Frekans	%
Kadın	240	57,1	23 veya altı	15	3,6
Erkek	180	42,9	24-28 yaş	114	27,1
Toplam	420	100,0	39-33 yaş	138	32,9
			34-38 yaş	84	20,0
			39-43 yaş	30	7,1
Aylık Gelir	Frekans	%	Yaş	Frekans	%
2000 TL ve altı	33	7,9	44 ve üzeri yaş	39	9,3
2001-3500 TL	72	17,1	Toplam	420	100,0
3501-5000 TL	153	36,4	Tecrübe	Frekans	%
5001-6500 TL	108	25,7	1-4 yıl	132	31,4
6501 ve +	54	12,9	5 - 8 yıl	141	33,6
Toplam	420	100,0	9 – 12 yıl	57	13,6
			13 - 16 yıl	30	7,1
			17 yıl ve +	60	14,3
İdari Görev	Frekans	%	Toplam	Frekans	%
Evet	99	23,6	Eğitim Durumu	Frekans	%
Hayır	321	76,4	İlköğretim	3	,7
Toplam	420	100,0	Ortaokul veya	15	3,6
			Lise	15	3,6
			Önlisans	180	42,9
			Lisans	207	49,3
			Lisansüstü	420	100,0
			Toplam	420	100,0
Kurum Türü	Frekans	Yüzde			
Özel Sektör	105	25,0			
Kamu Sektörü	315	75,0			
Toplam	420	100,0			

Tablo 2’de elde edilen sonuçlara bakıldığında; araştırmaya katılanların çoğu kadın çalışanlardan (240 kişi % 57.1) oluşmaktadır. Çalışmaya katılan çalışanların birçoğu lisansüstü (207 kişi % 49,3) ve lisans eğitim düzeyine (180 kişi % 42,9) sahip oldukları gözlemlenmektedir. Çalışanların aylık gelirleri dikkate alındığında en fazla 3501 ve 5000TL (153 kişi % 36,4) gelire sahip olan bireyler olduğu görülmektedir. Çalışanların tecrübeleri dikkate alındığında 5-8 yıl (141 kişi % 33,6) ve 1-4 yıl (132 kişi % 31,4) arası deneyime sahip olanların çoğunlukta olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmaya katılanlar yaşları açısından değerlendirildiğinde en fazla 39-33 yaş (138 kişi % 32,9) ve 24-28 yaş (114 kişi % 27,1) aralığına sahip olan çalışanların olduğu görülmektedir. İdari görev açısından değerlendirildiğinde birçok çalışanın idari görevinin olmadığı (321 kişi % 76,4) ve kurum türü açısından değerlendirildiğinde birçok katılımcının kamuda (315 kişi % 75) çalıştığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

4.2. Faktör ve Güvenilirlik Analizleri

Araştırmada uygulanan SPSS sonuçlarına göre çalışma modelinin tamamının güvenilirliği ,874 (Cronbach Alpha) ve geçerliliği ,851 (KMO) olarak hesaplanmıştır. Araştırmada üç değişkenin toplam varyansa katkıları ise 75,719 olduğu gözlemlenmiştir. Elde edilen bu veriler çalışmanın geçerli ve güvenilir sonuçlar ortaya koyduğunu göstermektedir.

Tablo 3. Faktör ve Güvenilirlik Analizleri

Faktörler	Maddeler	Cronbach’s Alpha	KMO
İşyerinin Teşvik Politikaları (T)	5	,890	,839
Çalışanların Yaratıcılığı (Y)	5	,930	,831
Çalışanların Risk Eğilimi (R)	5	,927	,883

Çalışmanın faktör ve güvenilirlik analizleri sonuçları Tablo 3’te dikkate alındığında iş yerinin teşvik politikaları, çalışanların yaratıcılığı ve çalışanların risk eğilimleri ölçekleri güvenilir ve geçerli sonuçlar ortaya koymuşlardır (Dyne vd., 2002). Tablo 4’te ilgili değişkenlerin güvenilirliklerinin yanında açıklanan varyansa toplam katkıları, faktör yükleri ve R² sonuçları ifade edilmiştir.

Tablo 4’te elde edilen analiz sonuçları dikkate alındığında; araştırma ölçeklerinin güvenilirliği açısından değerlendirildiğinde sırası ile en fazla güvenilirlik çalışanların yaratıcılığı ölçeği (.930), çalışanların risk eğilimi ölçeği (.927) ve iş yerinin teşvik politikaları (.890) ölçeği olarak sıralanmıştır. Çalışma ölçeklerinin toplam varyansa katkıları açısından bakıldığında en çok katkı sırası ile çalışanların yaratıcılığı (78,202), çalışanların risk eğilimi (77,459) ve iş yerinin teşvik politikaları (69,684) olarak sıralanmaktadır. Bu sonuçlar araştırma ölçeklerinin kabul edilebilir veri uyumuna sahip olduklarını ortaya koymaktadır (Saraç vd., 2014; Battal vd., 2017).

Çalışma ile elde edilen veriler faktör yükleri açısından değerlendirildiğinde iş yerinin teşvik politikaları ölçeğine en fazla katkıyı T5 (0,86) seçeneği sağlamıştır. Bu seçenekte çalışanlar iş yerlerinde problemlere farklı şekillerde çözümler üretildiğini ifade etmişlerdir. Çalışanların yaratıcılıklarını ortaya koyan ölçek dikkate alındığında faktör yükleri açısından en çok katkı Y2 (0,89) seçeneği ile elde edilmiştir. Bu seçenekte çalışanlar işlerinde özgün ve değerli fikirler ortaya koyduklarını ifade etmişlerdir. Çalışanların risk eğilimlerine yönelik ölçeğin faktör yükleri dikkate alındığında ise ölçeğe en fazla katkı R3 (0,90) seçeneği ile sağlanmıştır. Bu seçenek tüm modelin en yüksek faktör yükünü oluşturmaktadır. Çalışanlar bu seçenek ile işlerini kalitesini artırmak için tehlikeli bir durum olsa da risk alacaklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 4. Araştırmanın Faktör ve Güvenilirlik Analizleri Elde Edilen Sonuçlar

Faktörler	Alpha (Yüzde)	Açıklanan Varyans (%)	Faktör Yükleri	R ²
T1 İş yerim yenilikler ortaya koymamı teşvik eder.			0.76	0.58
T2 İş yerimde tüm çalışanların yeni bir şeyler oluşturabileceğine inanılır.			0.83	0.69
T3 İş yerim farklı şeyler denemem için imkân sağlar.	,890	69,684	0.85	0.72
T4 İş yerimde çalışanlarda orijinal fikirler aranır.	(%89,0)		0.82	0.67
T5 İş yerimde problemlere farklı şekilde çözümler üretilir.			0.86	0.74
Y1 İş yerimde problemlere yeni ve uygulanabilir çözümler üretilir.			0.83	0.69
Y2 İşimde özgün ve değerli fikirler ortaya koyarım.	,930	78,202	0.89	0.79
Y3 İş yerimde yaratıcı ve faydalı öneriler sunarım.	(%93,0)		0.87	0.76
Y4 İş yerimde performansımı artırmak için özgün ve pratik fikirler araştırırım.			0.81	0.66
Y5 İşim ile ilgili orijinal ve pratik fikirler sunarım.			0.88	0.77
R1 İş yerimde işim ile ilgili risk alan cesur biriyimdir.			0.78	0.61
R2 Sonunda başarısızlık olsa da en iyi sonucu almak için risk alırım.	,927	77,459	0.83	0.69
R3 İşimin kalitesini artırmak için tehlikeli bir durum olsa da risk alırım.	(%92,7)		0.90	0.81
R4 Genel olarak risklerden kaçınmam.			0.89	0.79
R5 İş yerimde risk alıp yeni şeyler denerim.			0.89	0.79

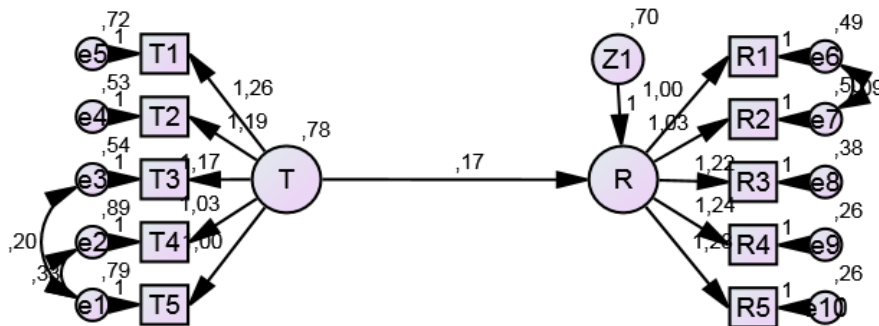
4.3. Araştırma Modelinin Yapısal Eşitlik Modeline Uygunluğu

Çalışmada AMOS paket programı kullanılarak ortaya koyulan analiz sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. İndeksler, Referans Değerleri ve Araştırmanın Model 1a'ya Göre Uygulama Modeli Sonuçları

İndeksler	Referans Değeri	Uygulama Modeli
CMIN/DF	$0 < \chi^2/sd \leq 5$	4,296
RMSEA	$<,05-;08 \leq$,077
CFI	$>,90$,965
IFI	$>,90$,965
TLI	$>,90$,949
RMR	$<,1$,058

Çalışmada elde edilen YEM sonuçları dikkate alındığında araştırma modelinin ilgili referans değerleri kapsamında olduğu ve çalışmanın uygulanabilir olduğunu

Şekil 2. Model 1a Yapısal Eşitlik Modeli Sonuçları

Şekil 2 ile elde edilen sonuç dikkate alındığında; çalışanların iş yerlerindeki teşvik politikalarının risk alma eğilimlerini pozitif ve anlamlı olarak etkilediği görülmektedir. Model 1a ile ilgili daha güvenilir analiz sonuçları elde edebilmek için

göstermektedir (Liu vd., 2012). Çalışmada model 1a'ya ilişkin Regresyon analizi sonuçları Tablo 6'da ifade edilmiştir.

Tablo 6. Araştırmanın Model 1a'ya Göre Regresyon Ölçüm Modeli Sonuçları

Model İlişkilendirmeler	Estimate	S.E.	P	Hipotez	Açıklama
T → R	,173	,053	,001	H1	Kabul

Araştırmada Tablo 6'da elde edilen sonuç dikkate alındığında çalışanların iş yerleri tarafından işleri ile ilgili teşvik edilmelerinin risk alma eğilimleri üzerinde pozitif ve anlamlı etkilerinin olduğu gözlemlenmektedir. Bu sonuç araştırmada oluşturulan H₁ hipotezinin kabul edildiğini ortaya koymaktadır. İlgili analiz sonucu Şekil 2'de ortaya koyulmuştur.

teşvik ve risk eğilimi ölçeklerinde modifikasyon gerçekleştirilmiştir ve ilgili sonuçlar Tablo 5'te ifade edilmiştir.

4.4. Araştırma Model 1b'nin Aracı Etkili Yapısal Eşitlik Modeline Uygunluğu

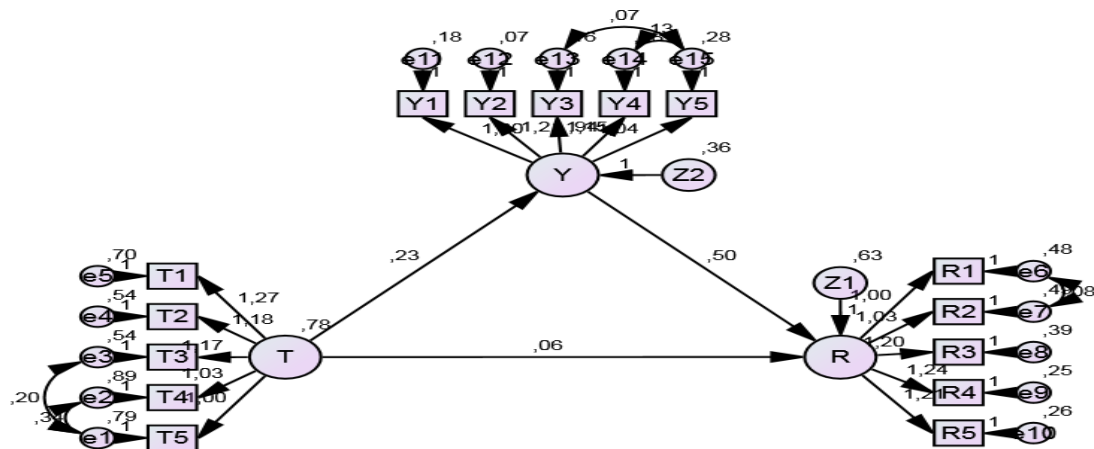
Araştırma modeli 1b ile ilgili elde edilen analiz sonuçları Tablo 7'de belirtilmiştir.

Tablo 7. İndeksler, Referans Değerleri ve Uygulama Modeli Tablosu

İndeksler	Referans Değerleri	Uygulama Modeli
CMIN/DF	$0 < \chi^2/sd \leq 5$	4,153
RMR	<,1	,060
RMSEA	<,05-,08≤	,075
TLI	>,90	,933
IFI	>,90	,948
CFI	>,90	,947

Çalışmada YEM sonuçları ve referans değerleri dikkate alındığında çalışmanın kabul edilebilir veri aralıklarında olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar çalışmanın uygulanabilir olduğunu ortaya koymaktadır (Kim vd., 2009). Araştırmalarda dolaylı etkilerin ne düzeyde etkili olduğunu ortaya koyabilmek için aracı etkili modeller uygulamaya alınmıştır. Çalışmada çalışanların iş yerleri tarafından teşvik edilmesinin risk eğilimleri üzerindeki etkisinde yaratıcılıklarının aracılık etkisi daha önce gerçekleştirilen çalışmalar dikkate alınarak yorumlanmıştır. Daha önce gerçekleştirilen çalışmalarda tam aracılık etkisi birinci modelde oluşturulan değişkenlerin (iş yerinin teşvik politikasının çalışanların risk eğilimleri üzerindeki etkisi, standardize β değerleri dikkate alınarak), yani bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisi ölçülmektedir. Aracı etkili modelde (model1b) ise bağımsız değişkeninin (çalışanların iş yeri teşvik politikaları) bağımlı değişken (Çalışanların risk eğilimi) üzerindeki etkisinde

Şekil 3. Model 1b Yapısal Eşitlik Modeli

Şekil 3'te elde edilen sonuçlar dikkate alındığında bütün hipotezler kabul edilmiştir. Yani iş yerinin teşvik politikaları çalışanların yaratıcılığı üzerinde pozitif ve anlamlı bir etki göstermiştir. Çalışanların yaratıcılığı ise çalışanların risk eğilimleri üzerinde yine pozitif ve anlamlı bir etki ortaya

üçüncü ölçeğin (çalışanların yaratıcılığı) nasıl bir etkisi olduğu ortaya koyulmaktadır. Aracı etkili modelde bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisi azalıyor ve p (istatistiksel önem) değeri anlamsızlaşıyor ($p > 0,05$) ise tam aracılık etkisi olduğu sonucuna ulaşılabilir (Choi vd., 2009; Hırs vd., 2009b; Özbek, 2011; Henker vd., 2015; Zhang ve Bartol, 2010; Ma vd., 2013; Gu vd., 2015). Çalışmanın aracı etkili modeli sonuçlarının yorumlanabilmesi için uygulanan regression modeli analiz sonuçları Tablo 8'de belirtilmiştir.

Tablo 8. Araştırmanın Regresyon Ölçüm Modeli Sonuçları

Model İlişkilendirmeler	Standardize β	S.E.	p	Hipotez Açıklama
T \rightarrow Y	,226	,040	***	H1b Kabul
Y \rightarrow R	,499	,075	***	H1c Kabul
T \rightarrow R	,062	,053	,239	H1a Kabul

Daha önce aracılık etkisi ile ilgili yukarıda ifade edilen çalışmalar dikkate alınarak ve Tablo 8'de elde edilen sonuçlar şöyle değerlendirilebilir; çalışmada iş yerlerinin teşvik politikası ile çalışanların yaratıcılıkları arasında anlamlı ($p < 0,05$ yani $p = .000$) ve pozitif (0,226) etkisinin olduğu görülmektedir (H_{1b} kabul). Ayrıca çalışanların yaratıcılıklarının risk eğilimlerini pozitif (0,499) ve anlamlı ($p < 0,05$ yani $p = .000$) bir şekilde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (H_{1c} kabul). Araştırmada iş yerinin teşvik politikalarını risk alma eğilimleri üzerindeki etkisinde çalışanların yaratıcılıklarının tam aracılık etkisi olduğu ($p > 0,05$ yani $p = ,239$) sonucuna (H_{1a} kabul) ulaşılmıştır. Model 1b'ye ait YEM sonuçları Şekil 3'te verilmiş ve ilgili sonuçlar yorumlanmıştır.

koyuştur. Nihai olarak ise iş yerinin teşvik politikalarının çalışanların risk eğilimleri üzerindeki etkisinde çalışanların yaratıcılıkları aracılık rolü üstlenmiştir. Bu sonuç iş yerinin teşvik politikalarının çalışanların risk eğilimleri üzerindeki etkisinde çalışanların yaratıcılığının güçlü bir aracı etkisinin

olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca iş yerlerinin çalışanları teşvik politikalarının çalışanların risk eğilimi üzerinde doğrudan (Model 1a) ve dolaylı (Model1b) etkilerinin olduğunu ortaya koymaktadır.

5. Sonuç ve Tartışma

Günümüz özel sektör ve kamu sektöründe çalışan bireyler iş yerlerinde birçok etmenle karşı karşıya kalabilmektedirler. Bu açıdan iş yerlerinin çalışanları teşvik etme politikaları, çalışanların yaratıcılığı ve çalışanların risk alma eğilimlerinin ortaya koyulması oldukça önemlidir. Araştırma 2019 yılı içerisinde kamuda ve özel sektörde faaliyette bulunan 420 çalışan üzerinde gerçekleştirilmiştir ve ilgili sonuçlar yorumlanmıştır.

Araştırma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde bütün hipotezler kabul edilmiştir. Yani iş yerlerinin çalışanları teşvik politikaları çalışanların risk eğilimlerini pozitif ve anlamlı olarak etkilemiştir. İş yerlerinin teşvik politikaları çalışanların yaratıcılıklarını pozitif ve anlamlı olarak etkilemiştir. Çalışanların yaratıcılıkları risk eğilimlerini pozitif ve anlamlı olarak etkilemiştir. Ayrıca iş yerinin teşvik politikalarının çalışanların risk eğilimleri üzerindeki etkisinde çalışanların yaratıcılıkları tam aracı etkiye sahip olmuştur.

Konu ile ilgili literatürde daha önce gerçekleştirilen çalışmalar dikkate alındığında; Madjar vd. (2002) çalışmalarında çalışanların teşvik edilmesine organizasyon dışından önemli kişilerin vereceği desteğin çalışanların işlerine yönelik tepkilerini yaratıcılıklarını etkileyebileceğini ifade etmişlerdir. Lambooi vd. (2007) ise çalışmalarında çalışanlar arasında ortak çalışma davranışlarının oluşturulmasının çalışanları teşvik edebileceğini ifade etmişlerdir. Bartol ve Srivastava (2002) ise araştırmalarında iş yerlerinin teşvik politikalarının performans ve bilgi paylaşımı açısından önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Kassahun (2007) ise araştırmasında çalışanların teşvik edilmesinin çalışanın bilgi ve becerisinin artmasına, algı ve tutumlarının olumlu yönde değişmesine dolayısı ile çalışanların motivasyonlarının artacağına ve performansları bunlardan olumlu yönde etkilenebileceğini vurgulamıştır. Gerçekleştirilen çalışmanın sonuçlarında iş yerinin teşvik politikaları çalışanların risk eğilimlerini pozitif ve anlamlı olarak etkilediği gözlemlenmiştir. Ayrıca çalışmada iş yerinin teşvik politikalarının çalışanların yaratıcılığını da pozitif ve anlamlı olarak etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar çalışanların iş yeri dışından önemli kişilerden destek görebilme ihtimallerinin olduğunu, çalışanların ortak çalışma alanı oluşturabildiklerini, çalışanların motivasyonlarının ve performanslarının da bu durumlardan olumlu yönde etkilenebileceğini ortaya koyabilmektedir.

Çalışanların yaratıcılığına yönelik yapılan araştırmalar incelendiğinde; Gupta ve Singhal (1993) iş yerlerinin teşvik stratejilerinin çalışanların yaratıcılığını artırdığını ifade etmişlerdir. Moghimi ve Subramaniam (2013) örgütsel iklim ile çalışanların yaratıcılıkları arasında pozitif bir

ilişkinin olduğunu ortaya koymuşlardır. Hon ve Leung (2011) çalışanların kendilerine özgü değerlerini dikkate aldıklarında motivasyonları ile birlikte yaratıcılıklarının üst düzeylerde olabileceğini ifade etmişlerdir. Tang ve Chang (2010) araştırmalarında rol belirsizliğinin çalışanların yaratıcılığı ile negatif ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Baucus vd. (2008) ise çalışmalarında çalışanların yaratıcılığına ilişkin literatürün risk almaları destekler nitelikte olduğunu vurgulamışlardır. Jaskyte ve Kisieliene (2006) araştırmalarında risk alan bir kişiliğin yaratıcılıkla ilişkili olabileceğini ifade etmişlerdir. Araştırma sonuçlarında çalışanların yaratıcılığının risk alma eğilimlerini pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilediği, iş yerinin teşvik politikalarının da çalışanların yaratıcılığını pozitif ve anlamlı yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca araştırmada iş yerinin teşvik politikalarının çalışanların risk eğilimleri üzerindeki etkisinde çalışanların yaratıcılıklarının aracılık rolü üstlendiği gözlemlenmiştir. Bu sonuçlar daha önce gerçekleştirilen birçok çalışmayı desteklemekte ve literatüre yaratıcılık ve risk eğiliminin yanında iş yerinin teşvik politikaları açısından da yeni katkılar sağlayabilmektedir.

Çalışanların risk eğilimlerine yönelik daha önce gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde Sitkin ve Pablo (1992) araştırmalarında çalışanların eylemsizliklerinin ve geçmiş deneyimlerinin risk eğilimleri üzerinde etkisi olduğunu ifade etmişlerdir. Xiao vd. (2001) çalışanların sayısının risk alma tutum ve davranışları üzerinde etkili olabildiğini belirtmişlerdir. Colquitt vd. (2007) araştırmalarında yeteneğin risk alma üzerinde etkilerinin olduğunu vurgulamışlardır. Araştırma sonuçları çalışanların iş yeri tarafından teşvik edilmelerinin ve yaratıcılıklarının risk alma eğilimleri üzerinde pozitif ve anlamlı etkilerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum çalışanların geçmiş deneyimlerini dikkate alabileceklerini veya çalışanların yaratıcılıkları ve iş yerinin teşvik politikalarının yanında yeteneklerinin de risk eğilimleri üzerinde etkisinin olabileceğini ortaya koymaktadır. Elde edilen sonuçlar ile iş yerlerinin teşvik politikalarının çalışanların yaratıcılıkları ve risk alma eğilimleri üzerinde oldukça önemli etkilere sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

5.1. Araştırmanın Teorik Bulguları

Gerçekleştirilen çalışmanın teorik bulguları aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- (i) Günümüz iş yerlerinin türlerine (kamu-özel) bakılmaksızın uygulamış oldukları teşvik politikaları çalışanların motivasyonları ve performansları açısından oldukça önemlidir.
- (ii) İş yerlerinde çalışanların yaratıcılık davranışları ile yeni fikirler ortaya koyabilmeleri örgütler açısından oldukça önemlidir.
- (iii) Çalışanların risk eğilimlerinde geçmişteki tecrübeleri onlara nasıl hareket etmeleri gerektiğine yönelik ipuçları verebilir.

- (iv) İş yerlerinde bütünlük içerisinde gerçekleştirilen çalışmalar çalışanların teşvik edilmesi için önemli bir etkidir.

5.2. Araştırmanın Pratik Bulguları

Araştırma sonuçlarında elde edilen pratik bulgular aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- (i) İş yerlerinin çalışanlar için uygulamış oldukları teşvik politikaları çalışanların yaratıcılıklarını önemli ölçüde etkilemektedir.
- (ii) İş yerlerinin çalışanlar için uygulamış oldukları teşvik politikaları çalışanların risk eğilimlerini önemli derecede etkilemektedir.
- (iii) İş yerlerinde çalışanların yaratıcılıklarının risk eğilimleri üzerinde önemli etkileri olmaktadır.
- (iv) İş yerlerinin çalışanlar için uygulamış oldukları teşvik politikalarının çalışanların risk eğilimleri üzerindeki etkisinde çalışanların yaratıcılıklarının tam aracı etkisi söz konusudur.
- (v) Sonuç olarak çalışanların iş yerlerinde karşılaştıkları farklı ortamlar onların yaratıcılıklarını ve risk alma eğilimlerini şekillendirebilmektedir. Bu durum çalışma ortamındaki yöneticilerin çalışanlara yaklaşımlarını, oluşturdukları imkânları ve çalışanlar ile karşılıklı iletişimlerinin çalışanların yaratıcılığı ve risk eğilimlerini etkileyebileceğini ortaya koymaktadır.

5.3. Araştırmanın Sınırları

Araştırma 2019 yılı içerisinde Karadeniz Bölgesi'nde Trabzon ve Gümüşhane illerinde özel sektörde veya kamuda faaliyette bulunan 420 çalışan ile sınırlı tutulmuştur.

5.4. Öneriler

Günümüzde teknolojinin hızlı bir şekilde gelişmesi iş yerlerinde çalışanların iletişim şekillerini ve iş yapma sürelerini değiştirebilmiştir. Bu açıdan gelecekte çalışanların teknoloji bağımlılıklarının iş yerleri üzerindeki motivasyonları, performansları, risk eğilimleri ve yaratıcılıkları gibi etmenler üzerinde ne gibi etkilerinin olduğu araştırılabilir.

Sonuç olarak farklı organizasyonlarda faaliyette bulunan çalışanların işlerine yönelik teşvik ettirilmeleri örgütün amaçları doğrultusunda alınabilecek riskleri şekillendirebilmektedir. Ayrıca çalışanların yaratıcılıkları da risk eğilimlerini etkileyebilmektedir. Bu açıdan çalışanların teşvik ettirilmesinde organizasyon imkanları ve çalışanların aile yapısı da araştırılabilir.

Kaynakça

Bartol, K.M., & Srivastava, A. (2002). Encouraging Knowledge Sharing: The Role of Organizational Reward

Systems. *Journal of Leadership and Organization Studies*, 9 (1), 64-76.

Battal, F., Durmuş, I., & Çınar, E. (2017). The Effects of Organizational Citizenship Behaviors and Decision-Making Styles on Transformational Leadership Behavior. *Turkish Studies*, 12 (31), 1-28.

Baucus, M.S., Norton, W.I., Baucus, D.A., & Human, S.E. (2008). Fostering Creativity and Innovation without Encouraging Unethical Behavior. *Journal of Business Ethics*, 81 (1), 97-115.

Beheshtifar, M., & Zare, E. (2013). Employee Creativity: A Compulsory Factor in Organizations. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 5 (2), 242-247.

Bellante, D., & Link, A.N. (1981). Are Public Sector Workers More Risk Averse than Private Sector Workers? *Industrial and Labor Relations Review*, 34 (3), 408-412.

Berman, E.M., & West, J.P. (1998). Responsible Risk-Taking. *Public Administration Review*, 58 (4), 346-352.

Brockhaus, R.H. (1980). Risk Taking Propensity of Entrepreneurs. *Academy of Management Journal*, 23 (3), 509-520.

Carrier, C. (1998). Employee Creativity and Suggestion Programs: An Empirical Study. *Creativity and Innovation Management*, 7 (2), 62-72.

Carter, M.Z., Armenakis, A.A. Feild, H.S., & Mossholder, K.W. (2013). Transformational Leadership, Relationship Quality, and Employee Performance During Continuous Incremental Organizational Change. *Journal of Organizational Behavior*, 34 (7), 942-958.

Chang, S., Jia, L., Takeuchi, R., & Cai, Y. (2014). Do High-Commitment Work Systems Affect Creativity? A Multilevel Combinational Approach to Employee Creativity. *Journal of Applied Psychology*, 99 (4), 665-680.

Chen, M-H., & Kaufmann, G. (2008). Employee Creativity and R&D: A Critical Review. *Creativity and Innovation Management*, 17 (1), 71-76.

Choi, J.N., Anderson, T.A., & Veillette, A. (2009). Contextual Inhibitors of Employee Creativity in Organizations the Insulating Role of Creative Ability. *Group & Organization Management*, 34 (3), 330-357.

Colquitt, J.A., Scott, B.A., & LePine, J.A. (2007). Trust, Trustworthiness, and Trust Propensity: A Meta-Analytic Test of Their Unique Relationship with Risk Taking and Job Performance. *Journal of Applied Psychology*, 92 (4), 909-927.

Cummings, A., & Oldham, G.R. (1997). Enhancing Creativity: Managing Work Contexts for the High Potential Employee. *California Management Review*, 40 (1), 22-38.

Dewett, T. (2004). Employee Creativity and the Role of Risk. *European Journal of Innovation Management*, 7 (4), 257-266.

Dewett, T. (2006). Exploring the Rple of Risk in Employee

- Creativity. *First Quarter*, 40 (1), 27-45.
- Dong, Y., Bartol, K.M., Zhang, Z-X., & Li, C. (2017). Enhancing Employee Creativity via Individual Skill Development and Team Knowledge Sharing: Influences of Dual-Focused Transformational Leadership. *Journal of Organizational Behavior*, 38, 439-458.
- Dulebohn, J.H., & Murray, B. (2007). Retirement Savings Behavior of Higher Education Employees. *Research in Higher Education*, 48 (5), 545-582.
- Dyne, L.V., Jehn, K.A., & Cummings, A. (2002). Differential Effects of Strain on two Forms of Work Performance: Individual Employee Sales and Creativity. *Journal of Organizational Behavior*, 23, 57-74.
- Farmer, S.M., Tierney, P., & Kung-Mcintyre, K. (2003). Employee Creativity in Taiwan: An Application of Role Identity Theory. *Academy of Management Journal*, 46 (5), 618-630.
- Foss, N.J., Minbaeva, D.B., Pedersen, T., & Reinholt, M. (2009). Encouraging Knowledge Sharing among Employees: How Job Design Matters. *Human Resource Management*, 48 (6), 871-893.
- Geng, Z., Liu, C., Liu, X., & Feng, J. (2014). The Effects of Emotional Labor on Frontline Employee Creativity. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 26 (7), 1046-1064.
- Gong, Y., Huang, J-C., & Farh, J-L., (2009). Employee Learning Orientation, Transformational Leadership, and Employee Creativity: The Mediating Role of Employee Creative Self-Efficacy. *The Academy of Management Journal*, 52 (4), 765-778.
- Gu, Q., Tang, T.L-P., & Jiang, W. (2015). Does Moral Leadership Enhance Employee Creativity? Employee Identification with Leader and Leader-Member Exchange (LMX) in the Chinese Context. *Journal of Business Ethics*, 126 (3), 513-529.
- Gupta, A.K., & Singhal, A. (1993). Managing Human Resources for Innovation and Creativity. *Research Technology Management*, 36 (3), 41-48.
- Henker, N., Sonnentag, S., & Unger, D. (2015). Transformational Leadership and Employee Creativity: The Mediating Role Focus and Creative Process Engagement. *Journal of Business and Psychology*, 30 (2), 235-247.
- Hirst, G., Dick, R.V., & Knippenberg, D.V. (2009b). A Social Identity Perspective on Leadership and Employee Creativity. *Journal of Organizational Behavior*, 30 (7), 963-982.
- Hirst, G., Knippenberg, D.V., & Zhou, J. (2009a). A Cross-Level Perspective on Employee Creativity: Goal Orientation, Team Learning Behavior, and Individual Creativity. *Academy of Management Journal*, 52 (2), 280-293.
- Hon, A.H.Y., & Leung, A.S.M. (2011). Employee Creativity and Motivation in the Chinese Context: The Moderating Role of Organizational Culture. *Cornell Hospitality Quarterly*, 52 (2), 125-134.
- Jafri, M.H., Dem, C., & Choden, S. (2016). Emotional Intelligence and Employee Creativity: Moderating Role of Proactive Personality and Organizational Climate. *Business Perspectives and Research*, 4 (1), 54-66.
- Jaskyte, K., & Kisieliene, A. (2006). Determinants of Employee Creativity: A Survey of Lithuanian Nonprofit Organizations. *International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 17 (2), 133-141.
- Jurkiewicz, C.L., Massey, T.K., & Brown, R.G. (1998). Motivation in Public and Private Organizations: A Comparative Study. *Public Productivity & Management Review*, 21 (3), 230-250.
- Kassahun, T. (2007). Management Practices as Leverages of Employee Performance. *Indian Journal of Industrial Relations*, 42 (3), 332-354.
- Keefe, L. (2004). Encouraging Employee Communication. *The CPA Journal*, 74 (6), 16.
- Kim, T-Y., Hon, A.H.Y., & Crant, M. (2009). Proactive Personality, Employee Creativity, and Newcomer Outcomes: A Longitudinal Study. *Journal of Business and Psychology*, 24 (1), 93-103.
- Kloman, H.F. (1992). Rethinking Risk Management. *The Geneva Papers on Risk and Insurance. Issues and Practice*, 17 (64), 299-313.
- Lambooj, M., Flache, A., Sanders, K., & Siegers, J. (2007). Encouraging Employees to Co-operate: The Effects of Sponsored Training and Promotion Practices on Employees Willingness to Work Overtime. *The International Journal Resource Management*, 18 (10), 1748-1767.
- Liu, D., Liao, H., & Loi, R. (2012). The Dark Side of Leadership: A Three-Level Investigation of the Cascading Effect of Abusive Supervision on Employee Creativity. *The Academy of Management Journal*, 55 (5), 1187-1212.
- Ma, Y., Cheng, W., Ribbens, B.A., & Zhou, J. (2013). Linking Ethical Leadership to Employee Creativity: Knowledge Sharing and Self-Efficacy as Mediators. *Social Behavior and Personality*, 41 (9), 1409-1420.
- MacCrimmon, K.R., & Wehrung, D.A. (1990). Characteristics of Risk Taking Executives. *Management Science*, 36 (4), 422-435.
- Madjar, N., Oldham, G.R., & Pratt, M.G. (2002). There's No Place like Home? The Contributions of Work and Nonwork Creativity Support to Employees Creative Performance. *The Academy of Management Journal*, 45 (4), 757-767.
- McFadzean, E. (1999). Encouraging Creative Thinking. *Leadership & Organization Development Journal*, 20 (7), 374-383.
- McMahon, S.R., & Ford, C.M. (2013). Heuristic Transfer in the Relationship Between Leadership and Employee Creativity. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 20 (1), 69-83.
- Moghimi, S., & Subramaniam, I.D. (2013). Employees

- Creative Behavior: The Role of Organizational Climate in Malaysian SMESs. *International Journal of Business and Maagement*, 8 (5), 1-12.
- Ng, W.T., & Feldman, D.C. (2012). A Comparison of Self-Ratings and Non-Self-Report Measures of Employee Creativity. *Human Relations*, 65 (8), 1021-1047.
- Nicholson, N., Soane, E., O’Creevy, M.F., & Willman, P. (2005). Personality and Domain-Specific Risk Taking. *Journal of Risk Research*, 8 (2), 157-176.
- Oldham, G.R., & Cummings, A. (1996). Employee Creativity: Personal and Contextual Factors at Work. *The Academy of Management Journal*, 39 (3), 607-634.
- Özbek, M.F. (2011). Örgüt İçerisindeki Güven ve İşe Yabancılaşma İlişkisinde Örgüte Uyum Sağlamanın Aracı Rolü. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16 (1), 231-248.
- Özdamar, K. (2003). *Modern Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Kaan Kitabevi: Eskişehir (1-270).
- Saraç, M., Efil, I., & Eryılmaz, M. (2014). A Study of the Relationship Between Person-Organization fit and Employee Creativity. *Management Research Review*, 37 (5), 479-501.
- Sitkin, S.B., & Pablo, A.L. (1992). Reconceptualizing the Determinants of Risk Behavior. *The Academy of Management Review*, 17 (1), 9-38.
- Tang, Y-T., & Chang, C-H. (2010). Impact of Role Ambiguity and Role Conflict on Employee Creativity. *African Journal of Business Management*, 4 (6), 869-881.
- Tierney, P., & Farmer, S.M. (2004). The Pygmalion Process and Employee Creativity. *Journal of Management*, 30 (3), 413-432.
- Tierney, P., Farmer, S.M., & Graen, G.B. (1999). An Examination of Leadership and Employee Creativity: The Relevance of Traits and Relationship. *Personnel Psychology*, 52, 591-620.
- Unsworth, K. (2001). Unpacking Creativity. *The Academy of Management Review*, 26 (2), 289-297.
- Williams, S. (2001). Increasing Employees Creativity by Training Their Managers. *Industrial and Commercial Training*, 33 (2), 63-68.
- Wrzesniewski, A., & Dutton, J.E. (2001). Crafting a Job: Revisioning Employees as Active Crafters of Their Work. *The Academy of Management Review*, 26 (2), 179-201.
- Xiao, J.J., Alhabeeb, M.J., Hong, G-S., & Haynes, G.W. (2001). Attitude toward Risk and Risk-Taking Behavior of Business-Owning Families. *The Journal of Consumer Affairs*, 35 (2), 307-325.
- Zhang, X., & Bartol, K.M. (2010). Linking Empowering Leadership and Employee Creativity: The Influence of Psychological Empowerment, Intrinsic Motivation and Creative Process Engagement. *The Academy of Management Journal*, 53 (1), 107-128.
- Zhang, X., & Venkatesh, V. (2013). Explaining Employee Job Performance: The Role of Online and Offline Workplace Communication Networks. *MIS Quarterly*, 37 (3), 695-722.
- Zhou, Q.G.H., & Shipton, H. (2012). Context Matters: Combined Influence of Participation and Intellectual Stimulation on the Promotion Focus-Employee Creativity Relationship. *Journal of Organizational Behavior*, 33 (7), 894-909.

Araştırma Makalesi • Research Article

AB Üyesi Ülkelerdeki Yerel Vergi Uygulamaları ve Türkiye'deki Belediyeler İçin Vergi Önerileri*

Local Tax Applications in EU Member Countries and Tax Recommendations for Municipalities in Turkey

Ahmet Ulusoy^a, Mustafa Tekdere^{b,**}

^a Prof. Dr., Beykent Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, İstanbul/Türkiye.

ORCID: 0000-0001-8407-2770

^b Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Bankacılık ve Finans Bölümü, 24050, Erzincan/Türkiye.

ORCID: 0000-0002-6570-8072

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 17 Haziran 2019

Düzeltilme tarihi: 27 Eylül 2019

Kabul tarihi: 11 Ekim 2019

Anahtar Kelimeler:

Yerel Yönetim

Yerel Vergi

Belediye

ARTICLE INFO

Article history:

Received June 17, 2019

Received in revised form September 27, 2019

Accepted October 11, 2019

Keywords:

Local Government

Local Tax

Municipality

ÖZ

Türkiye'de nüfus potansiyeli, gelir ve harcama düzeyi nedeniyle en önemli yerel yönetim birimi, belediyelerdir. Ancak belediyelerin üstlendikleri görev ve sorumluluklar kapsamında yaptıkları harcamalar ile öz gelirleri ve özellikle vergi gelirleri arasında önemli bir tutarsızlık bulunmaktadır. Bu çalışmada belediyelerin içerisine düştüğü mali tutarsızlıktan kurtarılması amacıyla, uzun yıllardır üye olmaya çalışılan Avrupa Birliği'nin örneklem olarak incelenmesine karar verilmiştir. İnceleme sonucunda ilgili ülkelerde yerel düzeyde uygulanan farklı vergi türleri ve vergileme sistemleri ele alınarak, Türkiye'deki belediyelerin gelir sorununu çözüme yolunda vergi gelirlerini artırma odaklı alternatif çözüm önerileri sunulmaya çalışılmıştır. Nihai amaç; Türkiye'deki belediyeleri görevleriyle orantılı gelir kaynaklarına sahip kılma sürecinde, öz gelirler içerisindeki vergi gelirlerinin artışı esas alan yapısal bir dönüşüm sağlamaktır. Araştırma sonucunda belirtilen dönüşümü sağlayacak farklı birçok vergi uygulaması olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

ABSTRACT

The most important units of local government are municipalities in Turkey due to its population potential and income/expenditure levels. However, there is a significant inconsistency between the expenditures of municipalities in the context of their duties and responsibilities and their own-revenues and especially tax revenues. In this study, in order to get rid of the financial inconsistency of municipalities, it has been decided to examine the European Union which Turkey has been trying to become a member for many years. As a result of the study, different tax types and taxation systems applied at the local level in the relevant countries are discussed. Alternative solutions are proposed to increase the tax revenues of municipalities in Turkey in order to solve their income problems. The ultimate aim is a structural transformation that enables growth of tax revenues in achieving municipal duties in Turkey. As a result of the research, it was concluded that there are many different tax applications to provide the stated transformation.

1. Giriş

Yerel yönetimlerin ekonomik büyüme ve kalkınma, katılımcılık, demokrasi, hesap verebilirlik, mali disiplin ve mali sorumluluk gibi birçok konuda pozitif etkileri

bulunmaktadır. Bununla birlikte toplum devleti daha çok yerel yönetimler tarafından verilen hizmetler ile tanınmaktadır. Pozitif etkilerin maksimize edilebilmesi ve toplumun devlet algısını olumlu etkileyebilmek adına, yerel

* Bu çalışma, 2018 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen "Yerel Vergi Sistemlerinin Karşılaştırmalı Analizi: Türkiye'deki Belediyelerin Finansmanı Açısından Bir Model Önerisi" adlı Doktora tezinden türetilmiştir.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: mtekdere@erzincan.edu.tr

Atıf/Cite as: Ulusoy, A., & Tekdere, M. (2020). AB Üyesi Ülkelerdeki Yerel Vergi Uygulamaları ve Türkiye'deki Belediyeler İçin Vergi Önerileri. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(17), 37–70.

yönetimlerin daha etkin ve verimli çalışması gerekmektedir. Bu nedenle yerel yönetimlerin sorunlarını tespit etmek ve hızlı biçimde çözmek gibi sürekli bir motivasyon içinde bulunulması zorunludur.

Türkiye’de üstlendikleri hizmetler, yaptıkları harcamalar ve hitap ettiği nüfus potansiyeli itibariyle yerel yönetimler içerisinde en önemli konumda olan idareler, belediyelerdir (Çetinkaya ve Demirbaş, 2010: 2; Yakar ve Gündüz, 2014: 118; Alkan, 2005: 283). Çünkü 2018 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçlarına (ADNKS) göre toplam nüfusun %93.76’sı belediye (özellikle büyükşehir belediyeleri) sınırları kapsamında yaşamaktadır (TÜİK, 2019). Ayrıca 2018 yılı itibariyle toplam yerel yönetim harcamalarının yaklaşık %72’si, belediyelerin egemenliği altında gerçekleşmektedir. Söz konusu kapsama belediyelere bağlı idareler dahil edildiğinde ise oran %87 düzeylerine ulaşmaktadır (Muhasebat Genel Müdürlüğü, 2019). Bu durum, toplumsal sorunların çözümü açısından belediyelerin ne kadar önemli olduğunu açıkça göstermektedir. Belediyeleri toplumsal sorunları daha etkin biçimde çözen bir birime dönüştürmek için öncelikle, bünyelerinde barındıkları sorunları çözerek sürece başlanmalıdır. Belediyelerin temel sorun alanlarının başında ise; mali sorunları gelmektedir.

Türkiye’de yerel yönetimler arasında kilit taşı niteliğine sahip belediyelerin (Nadaroğlu, 2001: 263) en önemli mali sorunlarından birisi; öz gelirlerinin ve özellikle öz gelirler içerisinde yer alan vergi gelirlerinin harcamalara kıyasla oldukça yetersiz olmasıdır. Söz konusu yetersizlik, genel bütçe vergi gelirleri tahsilatından aktarılan paylar ile giderilmeye çalışılmaktadır.

2018 yılı itibariyle¹ toplam belediye harcamalarının %49.35’i büyükşehir belediyeleri, %43.29’u ilçe ve belde belediyeleri, %7.48’i ise büyükşehir dışı il belediyeleri tarafından gerçekleştirilmektedir. 6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun sonrası süreçte büyükşehir belediyeleri harcama sorumluluğu açısından ilk sırayı almaya başlamıştır. Belediyelere ait vergilerin (harçlar hariç²) harcamaları karşılama düzeyine bakıldığında ise; 2018 yılında tüm belediyelerde oran %8.86, büyükşehir belediyelerinde %0.7, büyükşehir dışı il belediyelerinde %5.72, ilçe ve belde belediyelerinde ise %18.7 olarak şekillenmektedir (Muhasebat Genel Müdürlüğü, 2019).

Vergilerin ve diğer öz gelir kaynaklarının, toplam gelirler içerisindeki payının ve harcamaları karşılama düzeyinin azalması, belediyelerin merkezi kaynaklara olan bağımlılığını gün geçtikçe arttırmış ve tüm belediyeler açısından merkezi transferlere oransal bağımlılık düzeyi, 6360 sayılı Kanun ve proje nitelikli yardımlarla birlikte, %60-65 aralığına kadar gelmiştir (Yılmaz, 2015: 19; Çetinkaya ve Demirbaş, 2010: 11). Genel olarak öz gelirlerin özelde ise vergi gelirlerinin çok düşük olması belediye seviyeleri arasında büyükşehir belediyelerini,

yardım ve bağışlarda dâhil edildiğinde, yaklaşık %80 oranında merkezi kaynaklara bağımlı hale getirmiştir (Muhasebat Genel Müdürlüğü, 2019).

Veriler, nüfusun büyük kısmına hizmet vermek zorunda olan büyükşehir belediyelerinin, vergi gelirleri en düşük ve dolayısıyla merkezi transferlere bağımlılığı en yüksek yerel birimler olduğunu göstermektedir. Süreç gittikçe yerel hizmet sunumunda büyükşehir modelini cazip hale getirmekle birlikte, ilgili birimlerin mali açıdan daha bağımsız ve özerk hareket etmeleri durumunda elde edilebilecek birtakım olumlu edinimlerden mahrum kalınmasına zemin hazırlamaktadır (Ulusoy ve Tekdere, 2017: 453).

Oysa çağdaş yerel yönetim anlayışı gereği yerel yönetim harcamaları öz gelirlerle ve özellikle öz gelirler içerisinde yer alan vergilerle finanse edilmelidir. Çünkü vergiler, öz gelirler içerisindeki en düzenli, sağlıklı, sürdürülebilir ve istikrarlı finansman araçları olarak kabul edilmektedir. Ayrıca hizmeti sunan birimler ile hizmeti finanse eden kişiler arasındaki doğrudan bağlantıyı güçlendirerek, tarafların mali ve siyasi sorumluluğunu artırmaktadır. Bu nedenle mali özerklik ve yerelleşme kuramları çerçevesinde reformlar yapılarak, vergiler ve diğer öz gelirler devamlı olarak artırılmaya çalışılmaktadır.

Yerel yönetimlere hangi açıdan bakılırsa bakılınsın özerk olmaları konusunda bir fikir birliği mevcuttur. Bunun mali açıdan ilk şartı; öz gelir kaynaklarının yeterli seviyeye çıkarılmasından geçmektedir. Özellikle öz gelir kaynaklarından yerel vergiler, gelir yönlü mali özerkliğin temelini oluşturmaktadır. Yerel yönetimlerin öz gelir kaynaklarının ve özellikle öz gelirler içerisindeki vergi gelirlerinin toplam gelirler içerisindeki payı, harcamaları karşılama düzeyinin yüksekliği ve oranlarının yerel yönetimlerce belirlenmesi durumu, en önemli mali özerklik göstergeleri olarak kabul edilmektedir. Öz gelirlerin aksine özellikle merkezi transferlerin ve şartlı yardımların yüksek olması ise mali özerkliği sınırlamaktadır (Ulusoy ve Akdemir, 2009: 282; Gündüzöz, 2012: 757; Korlu ve Çetinkaya, 2015: 96; Güngör, 2015: 12; Özer, 2015: 536-537).

Yerel halka yüzünü dönmüş, her geçen gün yeni hizmetler üstlenen, endüstriyel gelişim karşısında çevre koşullarını koruyabilen ve yaşam kalitesini artırabilen belediyelerin varlığı için mali özerklik yaklaşımıyla tutarlı biçimde ilave gelir kaynaklarına sahip olunması gerekmektedir. Zaten normatif açıdan bakıldığında ve çağdaş yerel yönetim anlayışı çerçevesinde belediyelerin harcamalarını kendi gelirleri ile finanse etmesi gerekir. Pratik olarak vergi gelirlerinin belediyelerin temel gelir kaynağı olarak kabul edilmesi, transferlerin/yardımların ise tamamlayıcı, düzenleyici ve içselleştirici olması benimsenmiştir (Bağlı, 2014: 40).

Vergi gelirleri mali özerkliğin güçlenmesinin temel koşullarından biri olmakla birlikte, belediyelerin ürettiği kamusal hizmetlerin sürekliliği ve kalitesi, bütçe dengesinin

kurulması, katılımcı bütçe oluşturulması, birikmiş borçların ödenmesi ve borç-faiz sarmalından kurtulmak açısından önem arz etmektedir (Yılmaz vd., 2012: 252). Belediyelerin merkezi idareye bağımlı olmaksızın sahip olduğu vergi gelirleri arttıkça mali özerkliği sağlanmakta ve bu durum belediyelerin hizmet planlamasını daha iyi yapabilmesine, daha rahat hareket edebilmesine ve etkin hizmet sunmasına, hesap verebilirlik ve saydamlığın artmasına ve kendi girişimci güçlerinin gelişmesi gibi birçok pozitif gelişmeye katkı sağlamaktadır (Çetinkaya ve Demirbaş, 2010: 3; Tortop, 2008: 13).

Anlatılanlar kapsamında yapılması gereken; vergileri belediyelerin temel finansman kaynağı haline getirmeye çalışmak, bir diğer ifadeyle belediye düzeyinde vergiler ile harcamalar arasındaki tutarsızlığı ortadan kaldırmaktır. Bu kapsamda çalışmanın amacı; Türkiye'deki belediyeleri harcamaları ile orantılı gelir kaynaklarına sahip kılma sürecinde, öz gelirler içerisindeki vergi gelirlerinin artışı esas alan yapısal bir dönüşüm sağlamak olarak ifade edilebilir. Söz konusu amaç doğrultusunda çalışmada öncelikle yerel vergi kavramı, yerel vergilerin özellikleri ve etkileri incelenmiştir. Daha sonra uzun yıllardır üye olmaya çalıştığımız AB üyesi ülkelerdeki yerel vergi uygulamaları en güncel boyutları ile analiz edilmiş, genel çıkarımlar yapılmış ve Türkiye'deki belediyelerin gelir sorununu çözme yolunda vergi gelirlerini artırma odaklı alternatif çözüm önerileri sunulmaya çalışılmıştır. İnceleme sonucunda belirtilen dönüşümü sağlayacak farklı birçok vergi uygulaması olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2. Yerel Vergi Kavramı ve İyi Bir Yerel Verginin Özellikleri

Prensip olarak aşağıda yer alan beş farklı koşulu karşılayan vergiler, tam bir yerel (ulusaltı) vergi olarak tanımlanabilir. Bu koşullar (Bird, 2010: 6; Bahl ve Bird, 2008: 6-7):

- (i) Yerel yönetimlerin vergiyi uygulama veya uygulamama konusunda karar verme hakkının olması,
- (ii) Yerel yönetimlerin verginin nihai matrahını belirleyebilmesi,
- (iii) Yerel yönetimlerin vergi oranına karar verebilmesi,
- (iv) Yerel yönetimlerin vergiyi yönetebilmesi (değerleme/hesaplama, tahsil, uygulama/zorlama) ve
- (v) Yerel yönetimlerin topladıkları tüm geliri elde edebilmesi, şeklinde ifade edilebilir.

Belirtilen koşullara rağmen gerçek dünyada bahsedilen özelliklerden bir veya ikisine sahip olan vergiler de yerel vergi olarak adlandırılabilir ve verginin kime ait olduğu konusunda belirsizlikler olabilir (Bird, 2010: 6; Bahl ve Bird, 2008: 7).

Bailey'e (1999: 152) göre yerel vergi; bir yerel otorite tarafından vergi matrahının tanımlanması ve/veya vergi oranlarının belirlenmesi vasıtasıyla vergi gelirinin tespiti ve

elde edilen vergi hasılatının yerel otoritenin amaçları için kullanıldığı vergilerdir. Ebel ve Talierecio'ya (2005: 924) göre; bir yerel yönetim verginin matrahı veya oranı üzerinde siyasi bir kontrol gücüne sahipse, ilgili vergiler yerel vergiler olarak tanımlanabilmektedir. Yerel yönetimlerin vergi oranı ve matrahı üzerinde bir kontrol gücü yoksa ve vergi gelirinin nasıl paylaşılacağı konusuna merkezi yönetim karar veriyorsa, ilgili vergi yerel bir vergi olarak tanımlanamaz. Gelişmekte olan ülkelerde yerel yönetimler vergi gelirlerinin büyük kısmını vergi paylaşımı yoluyla elde etmektedir. Buna karşılık gelişmiş ülkelerde yerel yönetimler, vergi matrahı ve oranı üzerinde kontrol gücüne sahiptir ve paylaşılan vergilerde, gelirin paylaşımı konusundaki değişiklikleri onaylama gücü bulunmaktadır.

Yerel yönetimlerin üstlendikleri sorumlulukları hakkıyla yerine getirebilmesi veya gelir paylaşımını merkezi yönetimin keyfiyetine bırakmamak için belirli ilke ve kurallar kapsamında, objektif kriterlere dayanan vergi dağılımları yapılmalıdır. Böylece hangi yönetim birimine hangi vergi türlerinin aktarılacağı tartışması belirli bir mantık silsilesine dayandırılmaktadır. Vergi tahsisine esas teşkil eden bu ilkeler genel hatlarıyla şöyledir:

- (i) Yönetim düzeyleri arasında akışkanlığı yüksek olan veya mobil matraha sahip vergilerin kontrolü merkezi yönetimlere bırakılmalıdır. Yerel yönetimlerin sınırlarını aşmayan, düşük mobilizasyona sahip vergiler ise yerel yönetimlere bırakılabilir. Bu kapsamda yerel yönetimler açısından arazi ve emlak üzerinden alınan vergiler, en uygun vergiler olarak ortaya çıkmaktadır (Ulusoy ve Akdemir, 2013: 96-97; Bailey: 1999: 155; Bird, 1995: 24).
- (ii) Yönetimler arasında gelir eşitsizliği meydana getiren vergiler, merkezin kontrolü altında olmalıdır. Bir diğer ifadeyle üretim faktörlerinin ve kaynakların yerleşim birimleri arasındaki değişimi ve herkesin kendi hizmet ihtiyacı ve gelir yapısı doğrultusunda yer değiştirmesi bir yandan etkinlik sağlarken, diğer yandan yerel ve bölgesel eşitsizliklere neden olmaktadır. Dolayısıyla yerel birimlerin farklı oran ve uygulamalarla kaynak dağılımını ve üretim faktörlerinin mobilizasyonunu etkileyeceği (kaynak dağılımında sapmaların meydana gelmesi) vergi ve benzeri gelirlerin merkezi yönetim gibi daha üst birimlere verilmesi uygundur (Kelly, 1998: 9; Darby vd., 2003: 9).
- (iii) Vergi ve benzeri gelirler yerelleştiğinde, bu gelirlerin elde edilmesi için yapılan idari maliyetler artıyorsa ilgili gelirlerin daha alt yönetim düzeylerine aktarılmasından vazgeçilmelidir. Bu anlayışa uygun olarak mükellefin vergiye uyum maliyeti düşük tutulmalı ve vergi yalınlığı³ oluşmasına özen gösterilmelidir. Bir başka ifadeyle verginin etkin ve verimli biçimde yönetimi kolay olmalıdır (Kelly, 1998: 10; Bird, 1995: 24; Güner, 2006: 62).

- (iv) Yerel yönetimlere aktarılan vergi ve benzeri gelirler bu yönetimlerin ihtiyaçlarını karşılayacak yeterlilik, esneklik ve etkinlikte olmalıdır (Ulusoy ve Akdemir, 2014: 105; Bird, 1995: 24; Bailey, 1999: 154; Güner, 2006: 62; Nacar, 2005: 164). Yerel yönetimler eğer toplam kamu harcamalarının %15'ini gerçekleştiriyorsa ve toplam kamu gelirlerinden %5'lik bir pay alıyorsa bu adil değildir, denge sağlanmalıdır. Denge sağlandığı takdirde merkezi yönetimden transfer edilecek kaynaklara olan bağımlılık ve borçlanma azaltmakta, politik baskılara karşı yerel yönetimler daha güçlü hale gelmektedir.
- (v) Gelir dağılımı ve ekonomik istikrar gibi makroekonomik amaçları yerine getirmede etkili vergiler merkezi yönetime bırakılmalıdır (Ulusoy ve Akdemir, 2014: 104; İpek, 2010: 38). Yerel yönetimlere sınırsız gelir artışı sağlayacak vergilendirme yetkisi verilmesi durumunda merkezi yönetimin elindeki gelir kaynakları azalır, bölgesel farklılıkların ve makroekonomik dengesizliklerin yaşanması ihtimali artar. Ayrıca yerel yönetimler mali politikaları ulusal politikalara aykırı biçimde yürütebilirler. Özellikle gelirin yeniden dağıtım politikalarının kişiler ve yönetimler arasında uygulanması zorlaşabilir (Prud'homme, 1994: 31). Anlatılanlara ilave olarak vergi kaynağının kuruması, çifte vergileme olayının görülmesi ve vergi eşgüdümü sorunu gibi sonuçlarla karşılaşılabilir. Yerel yönetimler arasında vergi rekabeti oluşması sonucunda ise merkezin denkleştirici kaynaklarına olan talepler artabilir.
- (vi) Yerel yönetimlere tahsis edilecek vergiler, tahmin edilebilir ve istikrarlı olmalıdır. Ayrıca vergi mükelleflerce adil olarak algılanmalı, kolay anlaşılabilir ve uyulabilir olmalıdır (Bahl ve Bird, 2008: 9; Bird, 1995: 24; Bailey, 1999: 154; Ökmen ve Koç, 2015: 552).
- (vii) İdareler arasında düzensiz ya da dengesiz biçimde dağılmış vergilenebilir kaynaklar (örneğin doğal kaynaklar) yerel yönetimlere bırakılmamalıdır (Akdemir, 2014: 138).
- (viii) Ağırlıklı olarak yarı kamusal hizmetler sundukları için yerel yönetimlere, vatandaşların elde ettiği fayda kadar ödeme yapmasını sağlayacağı vergilerin (fayda vergileri⁴) bırakılması daha uygundur (Ulusoy ve Akdemir, 2013: 96). Bu sayede yerel düzeyde sunulan kamusal hizmetlerin finansmanına doğrudan katılım sağlanmaktadır. Artan katılım ise hesap verebilirlik ve şeffaflık fonksiyonlarına işlerlik kazandırmaktadır. Ayrıca vergi tabanının hesap verebilirliğin sağlanması adına görünür olması da önemlidir (Bahl ve Bird, 2008: 9; Bailey, 1999: 154; Bird, 1995: 24; Darby vd., 2003: 8-9; Gündüz, 2008: 13; Güner ve Yılmaz, 2006: 84).

- (ix) Gelir kaynaklarının bölüşümünde bahsedilen tüm bu kriterlerin dışında geleneksel faktörlerde etkili olabilir. Artık köklü yerel yönetim geleneğinden dolayı yerel yönetimlerle bütünleşmiş veya yerel yönetimlerle anılır ve bilinir hale gelmiş vergiler bulunmaktadır. Bu vergilerin yerel yönetimlerden alınması önemli tepkileri beraberinde getirebilmektedir (Nadaroğlu, 2001: 82).

Anlatılanlardan görüleceği üzere yerel yönetimler; tüketici tercihlerini yansıtan, fayda esasına dayalı, matrah mobilizasyonu düşük (yerel niteliği ağır basan), diğer birimlere ihraç edilmeyen (tax export), yönetimler arası zararlı vergi rekabetine yol açmayan, makroekonomik istikrar aracı olarak kullanılmayan, yeterli, etkin, istikrarlı, öngörülebilir, kolay yönetilir, adil ve hesap verilebilirliğe uygun vergilere sahip olmalıdır (Ulusoy ve Akdemir, 2013: 96; Bird, 2010: 21-22; Kitchen, 2004: 29'dan aktaran: Ulusoy ve Akdemir, 2013: 95; Wellisch, 2004: 18-19; Bailey, 1999: 154; UN-HABITAT, 2009: 22; Freire ve Garzon, 2014: 150). Özellikle gelir, kar ve servet üzerine konulan vergiler, yerel yönetimlerin dengeli ve yeterli gelir kaynaklarına sahip olması yolunda oldukça mobil kaynaklardır (Bailey, 1999: 156).

Vergilerin dağılımı sürecinde merkezi yönetimler gelir ihtiyacının da fazla olmasına binaen genellikle verimi yüksek olan kaynakları kendilerine almakta, verimi düşük ve izlenmesi kolay kaynakları ise yerel yönetimlere aktarmaktadır (Tortop, 1996: 52; Sakıncı, 2012: 115-130). Ayrıca belirtilen ilkeler arasında çelişkilerde ortaya çıkabilmektedir. Yerel yönetimlere mali ihtiyaçlarını tam anlamıyla karşılamak için kaynak aktarırken etkinlikten taviz verilebileceği gibi, makro düzeyde sorunlarla da karşılaşılabilir. Etkinlikten taviz vermeme ve makro sorunlara karşı güçlü araçlara sahip olma arzusuyla hareket edildiğinde ise yerel yönetimler sorumluluklarını layıkıyla yerine getirecek gelir kaynaklarına sahip olamayabilirler (Yılmaz vd., 2012: 74). Bahsedilen ikilemden kurtulmak için yerel yönetimler merkezi yönetimin ek kaynaklarına başvurma veya borçlanma ihtiyacı duyarlar ki, bu durum uzun vadede yerel yönetimleri mali açıdan sürdürülemez noktaya taşımakta ve ülke kredibilitesini düşürebilmektedir.

Yerel yönetimler ile merkezi yönetim arasında vergi sorumluluğunun paylaşımı konusunda genel geçer ve ideal bir prensip bulunmamaktadır. Bu nedenle yerel yönetimler ile merkezi yönetim arasında hizmet paylaşımı gerçekleştikten sonra, yerel yönetimlerin ilgili hizmetleri gerçekleştirme için gerekli gelir ihtiyacının da giderilmesi sorunu, kamu mali yönetim sistemlerinin en önemli konusu olmaktadır. Her iki idare arasında gelirin paylaşımına etki eden birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerden belki de en önemlisi devlet yapısının federal veya üniter olmasıdır. Çünkü federal devletlerde gelir paylaşımı konusunda daha açık ve net yasal düzenlemelerle birlikte geniş bir kaynak bölüşümü yapılırken, üniter devletlerde kaynaklar daha çok merkezi yönetimin elinde toplanmakta ve yerel yönetimlere kaynak tahsisi konusunda oldukça cimri davranılmaktadır.

(Mutluer ve Öner, 2009: 36). Bir diğer ifadeyle Dünya'da yerel yönetimlere görev tahsisi yönünden oldukça cömert davranılırken, maalesef gelir tahsisi konusunda aynı davranış sergilenmemektedir. Oysa gelir tahsisinin görev tahsisi ile doğrudan bağlantısı vardır (Tortop vd., 2014: 127).

Bununla birlikte yönetim kademeleri arasında doğru gelir tahsisi konusunda açık bir ilke yoktur ve uygulamalar çerçevesinde birtakım tartışmalar bulunmaktadır. Söz konusu süreçte iki temel problem vardır. Birincisi; merkezi yönetimin birçok vergiyi yerel yönetimlerden daha etkin biçimde toplayabilmesidir. İkincisi ise potansiyel vergi matrahlarının bir yerel yönetim sınırından diğerine büyük ölçüde değişkenlik göstermesidir. Bu sorunlardan ilki; dikey dengesizliğe, ikincisi ise; yatay dengesizliğe yol açmaktadır (Bahl ve Bird, 2008: 6).

Yerel vergilere dair özellikler/ilkeler çerçevesinde hareket edildiğinde, yerel yönetimlere önemli gelir kaynaklarını aktarmak oldukça zor olacaktır. Aktarılabilecek gelir kaynakları yerel sınırları aşmayacak, fayda esasına dayalı vergiler, harçlar ve katılma paylarıyla sınırlı kalacaktır. Bu durum yerel yönetimlerin üstlendikleri hizmetleri finanse etmeye genellikle yetmemektedir. O halde yapılması gereken; gelir kaynaklarının artırılması veya görev tahsisinin azaltılmasıdır. İkincisi, hâkim ekonomi ve siyaset teorisi çerçevesinde kaynakların etkin kullanımı gerekçesi ile genellikle yapılmamaktadır. Bu nedenle ülkeler kendi siyasi, idari, hukuki, ekonomik, mali ve sosyal koşullarının elverdiği ölçüde artan kaynak bölüşümü uygulamalarına başvurumaktadırlar (Nadaroğlu, 2001: 87). Ayrıca bazı gelir kaynakları yerel birimlere verilebilir görülmele birlikte, özellikle vergiler açısından matrah ve oran belirleme konusunda sınırlı bir yetki alanı tanınmaktadır. Fakat ilgili sınıflandırmalar uygulamada her zaman genel geçer bir yöntem olarak kabul edilmemekte ve ülkenin kendine özgü koşullarına, gelişmişlik seviyelerine, yerel birimlerin ihtiyaç boyutuna ve tahsis edilen görevlere göre değişebilmektedir. Ancak yerel yönetimlerin hizmet sunumunda gösterdiği etkinliği gelir yönetiminde gösterememesi, mali kaynakların genellikle merkezi yönetimin elinde kalmasına zemin hazırlamaktadır (Akdemir, 2014: 138-139).

3. Yerel Vergilerin Olumlu ve Olumsuz Tarafları

Yerelleşmenin en önemli faydası; vatandaşlara olan yakınlık dolayısıyla onların tercihleri hakkında daha iyi bilgi sahibi olmanın getirdiği etkinlik artışıdır. Yerel yönetimler değişen hizmet talepleri karşısında farklılaştırılmış paketler sunarak, refah artışına katkı sağlayabilmektedir. Merkezi yönetim ise tüm vatandaşlara standart bir hizmet paketi sunarak refah kayıpları oluşturabilmektedir (Bahl ve Bird, 2008: 2). Söz konusu fayda ilişkisinden hareketle, yerel vergiler veya vergilerin yerelleşmesi hakkında birtakım çıkarımlarda bulunulabilir.

Yerel vergiler ile ilgili muhtemel olumlu sonuçlar şunlardır (Bahl ve Bird, 2008: 2-6; Wellisch, 2004: 17-22; Ulusoy ve Akdemir, 2009: 264-267; Gündüzöz, 2012: 898-901; Çelik,

2013: 23; Korlu ve Çetinkaya, 2015: 98-99; Güner, 2006: 63; Çoban, 2014: 28-32):

- (i) Vergilerin yerelleşmesi sonucu; vergilemede mükellef uyumu, yeni teknik ve yaklaşımlar geliştirilebilir.
- (ii) Yerel vergiler hizmeti sunan birimler ile hizmeti finanse eden kişiler arasında doğrudan bağlantı kurulmasını sağlayarak; mali ve siyasi sorumluluğu, hesap verebilirliği ve şeffaflığı artırabilir.
- (iii) Merkezi idarenin tek taraflı kararlarına, baskılarına, popülist uygulamalara ve hizmet sunum süreçlerindeki partizanca yaklaşımlara karşın, yerel yönetimlerin hizmet üretim aşamalarında daha rasyonel ve objektif adımlar atmasını sağlayabilir.
- (iv) Hizmeti sunan yerel birimler ile hizmeti finanse eden kişiler arasında vergiler nedeniyle artan bağlantı; yerel düzeyde halk katılımını artırır, demokrasiyi geliştirir ve halka yakın denetim mekanizmalarının etkinliğini genişletebilir.
- (v) Yerel vergiler halkın tercihleri ile tutarlı hizmet anlayışına ve katılımcı bütçe çalışmalarına katkı sağlayabilir.
- (vi) Yerel vergiler ile diğer öz gelirlerdeki artış, yerel mali özerkliği artırabilir ve yerel yönetimlerin siyasi konumunu güçlendirebilir.
- (vii) Yerel vergilerin transferlerin yerini alması sonucunda, yerel yönetimlerin merkezi yönetim nezdinde yaşanacak konjonktürel mali sorunlardan olumsuz etkilenme ihtimali daha sınırlı olabilecektir.
- (viii) Özellikle faydalanma esasına uygun yerel vergiler, mükelleflerin üzerindeki mali aldanma riskini azaltabilecektir.
- (ix) Yerel vergilerdeki artışla sağlanan gelir-gider dengesi, yerel yönetimlerin borç-faiz sarmalına yakalanma ihtimalini azaltacak ve bütçenin daha etkin hizmet sunma potansiyeli artabilecektir. Ayrıca sorumlulukların merkezileşmesi, özelleştirilmesi veya bütçe dışı uygulamalarla finanse edilmesi gibi eğilimleri de azaltabilecektir.
- (x) Yerel vergilerdeki artış sayesinde merkezi yönetimin vatandaş ile belediye arasındaki finansal aracılık rolü zayıflayacak, yerel yönetimler kendilerini merkezi yönetime değil vatandaşa karşı sorumlu hissedecek ve fiilen harcama yapan birimlerin üzerindeki hesap verebilirlik baskısı artacaktır. Süreç; vatandaşların tercihleriyle ve yerel önceliklerle tutarlı, daha etkin ve verimli hizmet sunumu sağlayarak, yerel düzeyde vatandaş memnuniyetini yükseltebilecektir.

Yerel vergiler ile ilgili muhtemel olumsuz sonuçlar ise şunlardır:

- (i) Vergilerin yerelleşmesi mali koordinasyonu zayıflatabilir ve merkezi yönetimin makroekonomik istikrarsızlıklarla mücadele gücünü sınırlayabilir.
- (ii) Vergilendirme sürecinde ölçek ve alan ekonomilerinden elde edilebilecek kazancı azaltarak, idari maliyetleri artırabilir.
- (iii) Mükelleflere ait bütün vergisel yükümlülüklerin kavranması ve takibi sürecini zorlaştırabilir.
- (iv) Farklı vergisel muameleler nedeniyle vergilendirme sistemindeki üniter anlayışı zayıflatabilir.
- (v) Yönetimler arasındaki rekabet vergi gelirlerinin gelişimini olumsuz etkileyebilir ve politik gerginliği artırabilir.
- (vi) Kaynakların etkin dağılımını bozarak, bölgelerarası dengesizlikleri genişletebilir.
- (vii) Vergi ihracı sorununu yol açabilir ve yerel sınırları aşan dışsallıkların içselleştirilmesi süreçleri zorlaştırabilir.

Bahsedilen potansiyel etkiler; yerel yönetimlere yüklenen görevler, yerel yönetimlerin sorumlu oldukları alanlar, siyasi, idari, mali, demografik ve kültürel anlayışlar çerçevesinde değişkenlik göstermektedir.

4. AB Üyesi Ülkelerdeki Yerel Vergi Uygulamaları⁵

Avrupa Birliği; 3 federal, 22 üniter ve 3 bölgesel ülkeden oluşmaktadır. Federal ülkeler; Almanya, Belçika ve Avusturya'dır. Bölgesel ülkeler ise; İspanya, İtalya ve Portekiz olarak ifade edilebilir. Bu noktada bölgesel devlet kavramının analiz edilmesi önemlidir.

Gözler'e (2004: 67-79) göre bölgesel devlet; "içinde bölgesel yasama yetkisi dahil bazı önemli yetkilere sahip özerk bölgelerin bulunduğu üniter devlete verilen isimdir. İspanya ve İtalya gibi ülkelerde bazı bölgelere, klasik yerel yönetim kuruluşlarından farklı olarak, bölgesel yasama iktidarı (norm koyma yetkisi) da tanınmıştır. Keza özerk bölgelerin yetkisi anayasa tarafından da güvence altına alınmıştır. Bu noktalar bakımından bölgesel devlet federal devlete benzemektedir. Ancak özerk bölgeler, tam bir federe devlet olarak kabul edilemezler." Anlatılanlar kapsamında bölgesel devleti; üniter devlet ile federal devlet arası bir yapılanma olarak ifade etmek mümkündür.

OECD tarafından hazırlanan "İspanya Ülke Profili" raporunda İspanya şöyle tanımlanmaktadır: "1978 Anayasasına göre İspanya, özerkliği anayasal olarak kabul edilmiş üç kademeli bir yerel yönetim sistemine sahip (137. madde) üniter bir devlettir. Gerçekte ise İspanya bölgesel topraklardaki belediyelerin ve illerin organizasyonuna karar verme imkânı da dâhil olmak üzere, geniş bir özerkliğe sahip olan özerk toplulukları ile yarı federasyondur (quasi-federal country). Bununla birlikte federasyonların aksine belediye ve illerin fonksiyonları ve finansmanına bölgesel anayasa

veya kanunlarla değil, ulusal kanunlarla yön verilmektedir. Yerel yönetimler merkezi hükümet ve bölgeler tarafından müştereken yönetilmektedir" (OECD, 2016a: 1, OECD, 2018: 4, DEXIA ve CEMR, 2012: 6). Avrupa Bölgeler Komitesi'ne göre ise İspanya; "1978 Anayasası altında parlamenter monarşi ile idare edilen yüksek derece yerleşmiş üniter bir devlet olarak tanımlansa da, "Estado de las Autonomías (Özerklikler Devleti)" olarak da bilinen bölgeselleşmiş bir devlettir" (European Committee of the Regions/Division of Powers, 2018).

OECD tarafından hazırlanan "İtalya Ülke Profili" raporunda İtalya şöyle tanımlanmaktadır: İtalya "belediyeler, iller ve bölgelerden oluşan üç kademeli bir yerel yönetim sistemine sahiptir. Özellikle 2001 yılındaki anayasa reformu ve 2009 yılındaki Mali Federalizm Yasası bölgelere artan bir özerklik verdiği için İtalya genellikle bölgeselleşmiş devlet olarak bilinmektedir" (OECD, 2016b: 1, DEXIA ve CEMR, 2012: 6, DEXIA, 2008: 4). Avrupa Bölgeler Komitesi'ne göre ise İtalya şöyle tanımlanmaktadır: "1947 Anayasasına göre İtalya Cumhuriyeti yerel özerklik ve yerelleşme ilkelerini kabul etmekle birlikte üniter bir devlettir. Bununla beraber günümüzde İtalya bölgeselleşmiş bir devlet olarak bilinmektedir. Bu bağlamda bölgeselleşme faşist merkezileşme dönemine tepki olarak II. Dünya Savaşı'ndan sonra kademeli olarak oluşturulmuştur" (European Committee of the Regions/Division of Powers, 2018).

OECD tarafından hazırlanan "Portekiz Ülke Profili" raporunda Portekiz şöyle tanımlanmaktadır: "Portekiz, 1976 Anayasası ile yerel yönetim ve yerelleşme ilkelerini kabul eden, çift kademeli bir yerel yönetim sistemine sahiptir. Bu kademeler; 2 deniz aşırı özerk bölge (Azores ve Madeira) ve 308 belediyeden oluşmaktadır. AB seviyesinde en uzak bölgeler olarak kabul edilen iki özerk bölge, özel statü ve yasama yetkisine sahiptir" (OECD, 2016c: 1, DEXIA ve CEMR, 2012: 6). Avrupa Bölgeler Komitesi'ne göre Portekiz "asimetrik bölgeselleşmiş" bir devlet olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca Portekiz'de merkezi, bölgesel (özerk bölgeler) ve yerel düzey (belediyeler ve mahalleler) olmak üzere üç yapı bir yönetim sistemi vardır. Özerk bölgelerin kendi siyasi ve idari statüleri ile yasama özerklikleri bulunmaktadır. Geniş yasama yetkilerinden yararlanarak merkezi yönetimin yetkisi altındaki iç güvenlik, savunma ve dış politika alanlarının dışında kendi politikalarını tanımlayabilirler (European Committee of the Regions/Division of Powers, 2018). Bu ifadeler Portekiz hakkındaki "üniter devlet" tanımlamasını zayıflatarak, bölgesel devlet tanımlamasını güçlendirmektedir (DEXIA, 2008: 5). Anlatılanlar kapsamında özellikle federal ve bölgesel ülkelerdeki yerel vergi uygulamaları incelenirken, ilgili ülkelerdeki devlet yapılanmasının önemli ölçüde etkili olduğu unutulmamalıdır.

4.1. Üniter Ülkeler

4.1.1. Letonya

Üye ülkelerden Letonya’da yerel yönetimlerin başlıca gelir kaynağı, vergilerdir. Paylaşılan vergiler ise yerel yönetim vergi gelirlerinin temelini oluşturmaktadır. Vergiler ve Harçlar Kanunu,⁶ yalnızca devlet (merkezi yönetim) vergilerinin yasal altyapısını oluşturur. Bu kapsamda yerel yönetimlerin vergi gelirleri, dört farklı devlet (merkezi yönetim) vergisinden alınan paylardan oluşmaktadır. Bu vergiler; kişisel gelir vergisi (pay, yerel yönetim alanında toplanan vergilerin yaklaşık % 80’idir ve her yıl tekrar görüşülür), doğal kaynak vergileri⁷, piyango ve şans oyunları vergisi⁸, arazi ve binalar üzerine uygulanan emlak vergisidir (pay % 100’dür) (OECD, 2016d: 2; Vilka, 2012: 378-379; Governatori, 2012: 127; Alcidi vd., 2014: 122; EIPA ve ECR, 2012: 546). Yerel yönetimler pay aldıkları vergilerde merkezi yönetim tarafından belirlenmiş vergi oranlarını değiştirememektedir. Ancak 2013 yılından beri yerel yönetimlere (belediyelere) emlak vergisi oranlarının düzenlenmesi konusunda artan bir özerklik verilmiştir. Bu kapsamda belediyeler % 0.2 - 1.5 aralığında değişen oranlar uygulayabilirler. Özel koşullar altında vergi oranını üst sınırı % 3’e kadar çıkarmaktadır. Ayrıca yerel yönetimlerin verginin matrahı ile indirim ve muafiyetleri konusunda merkezi yönetim ile birlikte takdir hakkı bulunmaktadır (European Commission, 2018). Kişisel gelir vergisi yerel yönetim vergi gelirlerinin % 85’ine, emlak vergisi ise % 14’üne tekabül etmektedir. Dolayısıyla söz konusu iki kaynak yerel yönetimler için oldukça önemlidir (OECD, 2016d: 2).

4.1.2. İsveç

İsveç’te yerel yönetim gelirlerinin büyük kısmı vergilendirme ve diğer gelirlerden sağlanmakla birlikte, 1/3’ünden daha düşük bir kısmı transferlerden oluşmaktadır. Belediyeler ve il konseyleri oldukça benzer bir gelir yapısına sahiptir. Yerel yönetim vergi gelirlerinin neredeyse tamamı yerel kişisel gelir vergisinden (belediye gelir vergisi) sağlanmaktadır. Söz konusu vergi merkezi kişisel gelir vergisinden bağımsız olarak uygulanan yerel yönetimlere ait bir vergidir. Bu vergi işsizlik yardımları ve sağlık sigortası ödemeleri, emekli maaşları, ücretler ve aylık maaşlar gibi alanlardan elde edilen gelirlere uygulanmaktadır (OECD, 2016e: 2). Verginin matrahı merkezi idare tarafından belirlenirken, oranı yerel yönetimler tarafından (merkezi idare ile iş birliği içinde) belirlenmekte ve yerel birimler arasında değişkenlik göstermektedir (Akdemir ve Karakurt, 2016: 147). Ayrıca ilgili vergi yerel yönetimler için en önemli vergi türüdür. Örneğin 2013 yılında yerel yönetim vergi gelirlerinin % 97’sini bu vergi oluşturmuştur (toplam yerel gelirlerin ise yaklaşık 2/3’dür) (OECD, 2016e: 2).

İsveç’te yerel yönetimlerin ikinci önemli vergi geliri kaynağı, emlak vergisidir. Dünya’daki birçok ülkenin aksine İsveç’te emlak vergisi daha çok merkezi niteliğe sahip bir vergidir. Bu kapsamda verginin oranı, matrahı, indirim ve muafiyetleri merkezi idare tarafından belirlenmektedir

(Akdemir ve Karakurt, 2016: 147). Özel konutlar veya apartmanlar üzerinden alınan ve “belediye emlak ücreti/emlak vergisi ücreti” olarak adlandırılan kaynaktan elde edilen gelir, yerel yönetimlerin gelir kaynakları arasında yer almaktadır. Ücret olarak ifade edilmesine rağmen resmi olarak devlet emlak vergisi kapsamındadır. Ticari ve endüstriyel mülkler, rüzgâr türbinleri, hidroelektrik santraller, apartmanlar ve konutlar için boş araziler ise devlet emlak vergisine tabidir. Bir diğer ifadeyle yerel ve merkezi yönetimler arasında emlak vergisi matrahı üzerinden bir paylaşım gerçekleştirilmiştir (European Commission, 2018; Global Property Guide, 2018). Örneğin 2018 yılında özel konutlarda mülkün değerlendirme bedelinin % 0.75’i oranında (2018’de maksimum tutar 7.812 SEK), apartmanlarda ise mülkün değerlendirme bedelinin % 0.3’ü oranında (2018’de maksimum tutar 1.337 SEK) vergi alınmaktadır. Vergileme mülkün değerlendirme bedeline oran uygulama yoluyla veya maktu bir bedel tespiti ile gerçekleşmektedir (Visma Skatteprogram, 2018).

Belediyeler ve il konseyleri aynı vergi tabanına sahiptirler. Ayrıca sahip oldukları vergi oranlarını (yerel kişisel/belediye gelir vergisinde) bağımsız bir şekilde belirleyebilirler. Ulusal parlamentonun vergi oranlarını sınırlama yetkisi olsa da mevcut durumda herhangi bir limit uygulanmamaktadır (OECD, 2016e: 2; Sveriges Kommuner och Landsting, 2018; Wagenaar-Kroon ve Mosler-Törnström, 2014). 2018 yılında yerel kişisel gelir vergisinin ortalama toplam oranı % 32.12’dir. Bunun % 20.74’ü belediyelere, % 11.39’u ise il konseyleri/bölgelere aittir⁹ (SCB, 2018). Teknik olarak vergiler merkezi yönetim tarafından toplanmakta ve her bir vergi tabanı ve vergi oranı esas alınarak tekrar yerel birimlere dağıtılmaktadır (European Commission, 2012: 295).

4.1.3. Fransa

Fransa’da paylaşılan vergiler 2003-2004 yerelleşme yasaları ve özellikle yerel işletme vergisini kaldıran ve yerel vergi sistemini büyük ölçüde değiştiren 2010 yılındaki yerel vergi reformundan beri artmasına rağmen, yerel yönetimlerin vergi gelirlerinin büyük kısmı kendilerine ait vergilerden oluşmaktadır. Reform illerin ve bölgelerin vergileme gücünü azaltmanın dışında, yerel yönetim kademeleri arasında vergi uzmanlaşması gibi bir durum da ortaya çıkarmıştır (OECD, 2016f: 2; DEXIA ve CEMR, 2012: 8). 2010 yılında yerel işletme vergisinin yerine “bölgesel ekonomik katkı” adında yeni bir vergi getirilmiştir. Bu vergi kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır. Bunlar: İşletme emlak vergisi (CFE) ve işletme katma değer vergisidir (CVAE). İşletme emlak vergisi (CFE), taşınmaz malın yıllık kira bedeli üzerinden alınmaktadır. Vergiden yararlanan yerel otoriteler tarafından her mali yıl için belirlenen oranların, bina veya arazinin kira değeriyle çarpılması sonucu ödenecek vergi miktarı bulunmaktadır. İşletme katma değer vergisi (CVAE) ise, işletmenin oluşturduğu katma değer belirli bir yüzdesinin (vergi oranı: % 1.5) vergilendirilmesine dayanmaktadır. İşletme katma değer vergisinde yıllık ciro su belirli seviyesinin altındaki

şirketlere vergi indirimi yapılabilmektedir. Ayrıca söz konusu iki verginin birleşimi (bölgesel ekonomik katkı) işletme katma değerinin % 3'ünü aşmamaktadır. Bölgesel ekonomik katkı vergisinin matrahı ile indirimleri ve muafiyetleri merkezi yönetim tarafından belirlenirken, oranlar üzerinde yerel yönetimlerin değişiklik yapma gücü vardır. Vergi geliri merkezi yönetim ile bölgeler, iller ve belediyeler arasında paylaşılmaktadır¹⁰ (European Commission, 2018; Governatori, 2012: 113; Akdemir, 2014: 108).

Belediyelerin vergi gelirleri arasında emlak vergisi (binalar¹¹ ve arazi¹² üzerine), yerel ikamet vergisi¹³, ikinci ev vergisi¹⁴, işletme emlak vergisi (CFE) ve işletme katma değer vergisi (CVAE) gibi temel vergiler bulunmaktadır (OECD, 2016f: 2). Bunların dışında belediyeler maden lisansı vergisi, yüksek gerilim hattı direkleri üzerinden götürü vergi, elektrik nihai tüketim vergisi, mülkiyet işlemleri vergisi¹⁵, iletişim/ağ şirketleri vergisi (IFER)¹⁶ ve eğlence, oyun ve gösteri vergisi gibi kaynaklardan da gelir elde etmektedir. Ayrıca belediyeler evsel atık vergisi, süpürme vergisi, turist vergisi, maden sularından alınan ek vergi, ticari arazi vergisi ve su alanlarının yönetimi ile sellerin önlenmesi konusunda vergiler alabilirler. Anlatılanlara ilave olarak deniz aşırı iki yönetim olan Saint-Martin ve Saint-Barthélemy'de (Guadeloupe) belediyeler taşıt kayıt/tescil vergisi üzerinden ek vergi alabilmektedir (Legifrance, 2018).

İllerin vergi gelirleri emlak vergisi (binalar üzerine), işletme katma değer vergisi (CVAE), iletişim/ağ şirketleri vergisi (IFER), maden lisansı vergisi ve mülkiyet işlemleri vergisinden¹⁷ oluşmaktadır (OECD, 2016f: 2; Legifrance, 2018). Bölgesel (Korsika dâhil) vergi gelirleri ise iletişim/ağ şirketleri vergisi (IFER), taşıt kayıt/tescil sertifikası vergisi, sürücü belgesi vergisi, çiraklık vergisi ve işletme katma değer vergisini (CVAE) kapsamaktadır. Bölgeler ve iller sigorta sözleşmeleri vergisi ve petrol ürünleri vergisi gibi dolaylı vergilerden paylar almaktadır (OECD, 2016f: 2; DEXIA ve CEMR, 2012: 18; Governatori, 2012: 114). Enerji ürünleri üzerinden alınan vergide bölgesel otoriteler kendi oranlarını marjinal olarak değiştirebilirler. Deniz aşırı illerde petrol ürünleri için özel bir vergi bulunmaktadır. Sigorta sözleşmeleri vergisi ise sigorta şirketleri üzerine uygulanmaktadır. Vergi oranı riske bağlı olarak % 7 ile % 30 arasında değişkenlik göstermektedir (iller pay almaktadır) (European Commission, 2018). Fransa'da yerel yönetimler tütün ürünleri üzerinden alınan vergiden de gelir elde etmektedir. Fakat bu gelir Korsika ve deniz aşırı illerdeki yerel yönetimlerin, Korsika ve deniz aşırı illerde satılan tütün ürünlerinden elde ettiği gelir ile sınırlıdır (European Commission, 2018). Bunlara ilave olarak Korsika bölgesel yönetime bölgeye gidiş ve gelişlerde kullanılan hava ve deniz taşımacılığı üzerinden vergi almaktadır (sadece Korsika'yı kapsamakta). Korsika meclisi tarafından belirlenen maksimum limit yolu başına 4.57 Euro'dur. Guyana bölgesinde ise altın madeni çıkarımı işleminden vergi alınmaktadır. Vergi matrahı çıkarılan altının net ağırlığıdır (Legifrance, 2018).

4.1.4. Çekya

Çekya'da vergi gelirleri yerel yönetim gelirleri açısından önemli bir kaynak olmasına rağmen, vergi gelirlerinin çoğu paylaşılan vergiler sınıfında olduğu için yerel yönetimler gelirleri üzerinde çok az bir özerkliğe sahiptir. Genel olarak yerel yönetimler, özelde ise bölgeler merkezi yönetim fonlarına (ödenekler) bağımlıdır. Yerel yönetimler ağırlıklı olarak paylaşılan vergilerle (243/2000 sayılı Yerel Finans Yasası'na göre dağıtılan) finanse edilmektedir. Hem bölge hem de belediye seviyesinde başlıca paylaşılan vergiler; kişisel gelir vergisi, kurumlar vergisi, katma değer vergisi ve serbest meslek sahiplerinin gelir vergisidir (OECD, 2016g: 2; Governatori, 2012: 71). Ayrıca oranı ve matrahı merkezi yönetim tarafından belirlenen piyango, kumar ve bahis vergisinden de belediyeler pay almaktadırlar (European Commission, 2018). Vergi gelirleri artan gelirin bir yüzdesi olarak tahsis edilmekte ve sonra kompleks bir formüle göre yerel yönetimler arasında tekrar dağıtılmaktadır. Bölgelerin payı yasa da belirlenmiştir. Belediyelerin payı ise farklı kriterlere göre hesaplanmaktadır ve bu kriterlerin en önemlilerinden biri demografidir. Finans Yasası'nda yapılan son değişiklikler birkaç vergi üzerinde yerel yönetimlerin payını artırmıştır. Belediyelerin vergi gelirleri bölgelere kıyasla daha yüksektir. Çünkü belediyeler kendilerine ait vergileri toplayabilmektedirler (bölgelerin vergi gelirleri yalnızca paylaşılan vergilere dayanmaktadır) (OECD, 2016g: 2). Belediyelere ait vergiler ise; yerel şirketlerden elde edilen gelir vergisi, arazi ile binalar üzerine uygulanan emlak vergisi¹⁸, eğlence vergisi (konaklama vergisi dahil)¹⁹, köpek vergisi²⁰ ve motorlu taşıtlar vergisinden²¹ oluşmaktadır (OECD, 2016g: 2). İlgili vergilerin matrah ve oranlarının tespitinde merkezi yönetimin önemli bir etkisi vardır. Ayrıca 2009'da vergi oranları konusunda belediyelere bazı özerklikler vermek için marjinal oran uygulaması getirilmiştir. Yerel yönetimler için en önemli finansman kaynakları paylaşılan vergiler sınıfında; KDV, kendi vergi gelirleri sınıfında (belediyelerde) ise; emlak vergisidir (OECD, 2016g: 2; Alcidi vd., 2014: 49; Governatori, 2012: 72).

4.1.5. Finlandiya

Finlandiya'da belediyeler kendi gelirleri üzerinde önemli ölçüde özerkliğe sahiptir. Gelirin ana kaynağı vergidir ve vergi gelirleri OECD'deki üniter ülkeler ortalamasının (% 37) üzerinde ve OECD ortalaması (% 44) ile uyumlu bir seviyeye sahiptir. Mevcut reform çerçevesinde bölgesel finansman konusunda yeni bir kanun geliştirilmektedir. Sağlık ve sosyal korumanın finansmanı ile yakından bağlantılı reformun amacı, bölgelerin finansmanında merkezi yönetime birincil sorumluluğu vermektir (OECD, 2016h: 2). Finlandiya'da yerel yönetimler sundukları hizmetleri vergiler, merkezi yönetim transferleri, satış gelirleri ve çeşitli ücret ve harçlardan elde edilen gelirler ile finanse etmektedir. Tüm belediye gelirinin yaklaşık yarısı belediye gelir vergisi ve emlak vergisi ile kurumlar vergisi üzerinden alınan paydan oluşmaktadır (The Association of Finnish Local and Regional Authorities, 2018; Torres

Pereira ve Van Overmeire, 2017: 32; Akdemir ve Karakurt, 2016: 144). Kamu vergi gelirlerinin ve GSYH'nin yüzdesi olarak OECD ortalamalarının üzerinde olan yerel vergi gelirleri, çoğunlukla yerel yönetimlerin kendilerine ait vergilerinden oluşmaktadır. Yalnızca bir vergi merkezi yönetim ile paylaşılmaktadır. Bu vergi, 1993 yılında oluşturulan kurumlar vergisidir. Belediyelere dağıtılan pay belediye ekonomisine uyum sağlamak amacıyla düzenli biçimde ayarlanmaktadır. 2018'de belediyelere ait oran % 31.35'tir (OECD, 2016h: 2; Ministry of Finance, 2018d).

Finlandiya'da yerel yönetimlerin kendilerine ait vergi gelirleri arasındaki en büyük pay, belediye gelir vergisine aittir. Vergi matrahına merkezi yönetim karar vermektedir. Fakat belediyeler oranlar üzerinde tamamen kontrol sahibidir (OECD, 2016h: 2). Bir diğer ifadeyle belediyeler vergi oranlarını yıllık olarak belirleme yetkisini elinde bulundurmaktadır. 2018 yılında vergi oranları % 17 ile % 22.5 arasında değişmektedir. Ortalama oran ise % 19.86'dır (Ministry of Finance, 2018c).

Ayrıca belediyelerin (beş vergiden oluşan) emlak vergisi uygulama yetkisi bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri, genel emlak vergisi ve sürekli ikamet edilen binaların vergisidir. Vergiler merkezi vergi idaresi tarafından toplanmakta ve her belediye merkezi yönetim tarafından konulmuş alt ve üst limitler çerçevesinde sahip olduğu emlak vergisi oranlarını belirlemektedir (OECD, 2016h: 2; Mäenpää, 2012: 196-197; Ministry of Finance, 2018b; European Commission, 2018; European Committee of the Regions/Division of Powers, 2018).

4.1.6. Slovenya

Slovenya'da belediyelerin finansmanı ile ilgili 1 Ocak 2007'de yeni bir Kanun (Law on Financing of Municipalities²²) yürürlüğe girmiş ve 1998 yılındaki Kanun değiştirilmiştir. Yeni kanun dikey eşitleme sistemini konsolide etmek ve mali özerkliklerini artırmak amacıyla belediyelere ek kaynaklar getirmiştir. Belediye vergileri; paylaşılan vergiler ve kendilerine ait vergilerden oluşmaktadır. Paylaşılan vergiler kapsamında belediyeler kişisel gelir vergisinden pay almaktadır. 2007 yılındaki reforma kadar kişisel gelir vergisinin payı toplam kişisel gelir vergisi gelirinin % 35'idir. Reformdan sonra bu pay ilgili kanun ile % 54'e çıkarılmış ve dikey vergi eşitlemesi güçlendirilmiştir. Belediyelerin Finansmanı Kanunu'na göre belediyelerin kendilerine ait vergi gelirleri arasında emlak vergisi, veraset ve intikal vergisi, emlak alım-satım vergisi, gemi/tekne vergisi ve şans oyunları vergisi vardır. Emlak vergisi şu anda reform aşamasındadır. Reform kapsamında 2014 yılında yeni bir Emlak Vergisi Kanunu kabul edilmiş fakat Anayasa Mahkemesi tarafından yürürlükten kaldırılmıştır. Reform emlak vergisinin belediyeler ile merkezi yönetim arasında paylaşımını esas alan bir sistem kurmayı planlamıştır (reform kapsamında artık belediyeler vergi tabanı ve vergi muafiyetlerini belirleyemeyecekti). Kanunun yürürlükten kaldırılması üzerine Slovenya hükümeti alternatif emlak vergisi reformu

hazırlamayı planlamaktadır.²³ Anlatılanlar kapsamında belediyelerin finansmanı bakımından en önemli vergi kaynaklarının kişisel gelir vergisi ve emlak vergisi olduğu söylenebilir (OECD, 2016i: 2; Law on Financing of Municipalities, 2007; Brezovnik vd., 2016: 45-46; Grad, 2012: 57; Pevcin, 2012: 709). Ayrıca Turizmin Gelişimini Teşvik Kanunu'na²⁴ göre belediyelerin "turist vergisi" adında bir gelir kaynağı daha olduğu görülmektedir (Law on the Promotion of Tourism Development, 2004). Slovenya'da belediyelerin finansmanı "yeterli harcama ve yeterli finansman" ilkesine dayanmaktadır. Yeterli finansman ilkesi mali kaynakları yeterli harcama seviyesi ile tutarlı biçimde eşitlemeyi amaçlamaktadır. Eğer kişisel gelir vergisi payından ve kendilerine ait vergilerden elde ettiği gelirler belediyelerin harcamalarını finanse etme konusunda yetersiz kalıyorsa, eşitleme transferleri şeklinde merkezi makamlardan ek fonlar alınabilmektedir (OECD, 2016i: 2; Alcidi vd., 2014: 179; Governatori, 2012: 161).

4.1.7. Hırvatistan

Hırvatistan'da "Yerel ve Bölgesel Özerk Yönetim Finansmanı Kanunu" yerel yönetim gelir çeşitlerini ve dağılımlarını tanımlamaktadır. En büyük gelir kaynağı kişisel gelir vergisidir. Kişisel gelir vergisi, hem vergi geliri (ek vergi) hem de transfer olarak hizmet veren bir gelir kaynağıdır. Vergi gelirinin % 75'i ulusal hükümete borçlu olan kişisel gelir vergisi mükelleflerinin ödeyeceği miktarın üzerine % 18'e ulaşan (örneğin Zagreb'de) ek kişisel gelir vergisi koyarak elde edilen gelirden sağlanmaktadır (OECD, 2016j: 2; European Commission, 2018). Diğer vergiler arasında emlak vergileri (toplumsal harçlar) vardır. Bu vergiler belediyeler, iller ve merkezi yönetim arasında paylaşılır. Emlak vergisi hasılatının % 60'ı yerel yönetimlere (iller ve belediyeler) verilmekte, % 40'ı ise merkezi yönetime kalmaktadır (OECD, 2016j: 2; World Bank, 2013: 20; European Committee of the Regions/Division of Powers, 2018).

Vergi sisteminde yapılan reformlar çerçevesinde Hırvatistan'da, 2016 yılında Yerel Vergiler Yasası oluşturulmuş ve 2017 yılından itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Yerel Vergiler Yasası²⁵ ve ilgili diğer yasalar kapsamında 2018 yılı itibarıyla idari bölgeler; veraset ve intikal vergisi, motorlu taşıtlar vergisi (motorlu kara taşıtları vergisi)²⁶, bot/gemi vergisi ve kumar/slot makineleri vergisi (oyun ve eğlence amacıyla kullanılan makineler) gibi gelir kaynaklarına sahiptir. İller ve belediyelerin ise 2018 yılı itibarıyla; tüketim vergisi²⁷, yazlık ev/tatil evi vergisi²⁸, kamu arazisinin kullanımı vergisi ve emlak transferi vergisi²⁹ gibi gelir kaynakları bulunmaktadır. Daha önce belediyeler tarafından uygulanan "şirket adı vergisi" ise işletmelerin üzerindeki yükü azaltmak amacıyla kaldırılmıştır. Ayrıca yerel yönetim birimlerinin vergi özerkliği sınırlıdır. Çünkü vergi matrahları ve oranları merkezi yönetim tarafından belirlenmektedir. Yerel birimlerin ise merkezi yönetim tarafından belirlenen limitler çerçevesinde oranlara karar verme yetkisi vardır (Ministry

of Finance, 2018e; Institute of Public Finance, 2018: 4-5; Local Taxes Act, 2016; World Bank, 2013: 20).

4.1.8. Macaristan

Macaristan'da yeni Yerel Yönetim Yasası yerel yönetimlerin finansal kaynakları ve borçlanma kurallarını değiştirmiştir. İdari bölgelerin vergi uygulama/koyma yetkisi yoktur. Belediyeler ise kendi yetki alanlarında vergi uygulayabilmektedir. Yerel vergi gelirlerinin en büyük kısmı (en önemli belediye vergisi) yerel işletme vergisinden elde edilmektedir. Bu vergi belediye alanında kayıtlı ve yerleşmiş şirketlere uygulanmakta ve şirketlerin gayri safi karı esas alınmaktadır (geçici ve sürekli ticari aktivitelerde). Vergi oranı belediyeler tarafından belirlenmekle birlikte % 2 ile sınırlıdır. Ayrıca yerel işletme vergisi yerel yönetimlerin ekonomi politikaları (kalkınma, yatırım ve teşvik) açısından önemli bir araçtır (OECD, 2016k: 2; Steiner, 2016: 12). Emlak vergisi ise ikinci en yüksek vergidir. Bina vergisi ve arazi vergisinin dâhil olduğu emlak vergisi mülklerin sahipleri tarafından ödenmektedir. Ödeme sürecinde ya alan veya taban alanı ya da düzeltilmiş piyasa değeri esas alınmaktadır. Vergi oranları her bir belediye tarafından belirli limitler dâhilinde tespit edilmektedir.³⁰ Ayrıca yerel seviyede kasaba vergisi³¹, hane halkı (özel kişi) toplumsal vergisi³² ve turist vergisi gibi bazı küçük vergiler bulunmaktadır (OECD, 2016k: 2; Steiner, 2016: 12, Doing Business in Hungary, 2018; Beer-Tóth, 2009: 250-251; Erdős, 2009: 5). Anlatılanlara ilave olarak paylaşılan vergiler kapsamında belediyeler matrahı, oranı, indirim ve muafiyetleri merkezi yönetim tarafından belirlenen motorlu taşıtlar vergisinden yararlanmaktadır. İlgili vergi yılda iki kez olmak üzere (15 Mart ve Eylül'de) yerel yönetimler tarafından toplanmaktadır (European Commission, 2018; Deloitte, 2017b: 25; OECD, 2016k: 2).

4.1.9. Danimarka

Danimarka'da 2007 yılındaki reform yerel yönetimlerin finansmanında büyük değişiklikler meydana getirmiştir. Önceki uygulamada yer alan illerin aksine yeni bölgelerin vergi koyma yetkisi olmadığı için yerel yönetim gelirleri içerisinde vergilemenin payı azalmıştır (2005'te % 82 iken, 2013'te 1/3'e düştü). Vergiler belediyeler için temel finans kaynağı iken, hibe ve sübvansiyonlar mevcut durumda bölgelerin temel finans kaynağı olmuştur. Bir diğer ifadeyle; bölgesel finansman başlıca merkezi yönetim ve belediye katkılarından yapılan transferlerden sağlanmaktadır. Reformdan beri yalnızca belediyeler vergi koyabilmektedir ve vergiler belediye gelirlerinin % 70'ini temsil etmektedir. Belediyelerin sahip olduğu önemli vergiler; yerel kişisel gelir vergisi ve arazi vergisidir. Yerel gelir vergisi ulusal gelir vergisi ile birlikte merkezi yönetim tarafından toplanırken, arazi vergisi belediyeler tarafından toplanmaktadır. Arazi vergisi³³ oranları belediyeler arasında değişkenlik göstermektedir. Bir diğer ifadeyle belediyeler, Maliye Bakanlığı'nın tespit ettiği limitler çerçevesinde arazi vergisi ve yerel gelir vergisi oranlarını belirleyebilmektedir. 2018 yılında yerel gelir vergisi oranı % 22.5 ile % 27.8

arasında değişmektedir. Verginin 2018 yılındaki ulusal ortalaması ise % 24.91'dir (OECD, 2016l: 2; European Commission, 2018; European Commission, 2012: 221-222; SKAT, 2016: 9-10). Ayrıca yerel yönetimler matrah ve oranı merkezi yönetim tarafından belirlenen kurumlar vergisinden 2018 yılı itibarıyla % 15.24 oranında pay almaktadır (European Commission, 2018; Akdemir ve Karakurt, 2016: 142). Yine matrah ve oranı merkezi yönetim tarafından belirlenen "ölen kişilerin mülkleri üzerindeki devlet gelir vergisi" gelirinin ise 2/3'ünü merkezi yönetim alırken, 1/3'ünü yerel yönetimler almaktadır (European Commission, 2018). Belirtilen vergilerin dışında yerel yönetimlerin "kilise vergisi" adında bir gelir kaynağı daha vardır. Danimarka nüfusunun yaklaşık % 80'i Danimarka Ulusal Evanjelik Lüteriyen Kilisesi üyesidir. Bu üyeler kilise vergisi ödemektedir. Bu vergi belediyelerdeki kiliselerin idaresi ve bakımı için alınmaktadır. Verginin boyutu belediyeler arasında değişmekte ve vergi diğer doğrudan vergilerle birlikte toplanmaktadır. Başka kilise ya da dini kuruluşların üyeleri katkıda bulunabilmekle birlikte yapılan katkıların vergiden düşülmesine izin verilmektedir. 2018 yılında kilise vergisi oranı (ulusal ortalama) % 0.68'dir. (SKAT, 2016: 9; Denmark Skatteministeriet, 2018; European Commission, 2018).

4.1.10. Güney Kıbrıs

Güney Kıbrıs'ta yerel yönetimlerin sahip olduğu tüm vergi geliri; (yerel) emlak vergisi³⁴, belediye meslek vergisi, otel konaklama vergisi ve eğlence vergisi gibi temel vergilerden sağlanmaktadır. Emlak vergisi taşınmaz malın piyasa değerine bağlı olarak hesaplanmaktadır. Artan vergi oranı değer kategorisine bağlı olarak % 0.6 – 1.9 arasında değişmektedir. 1985 yılında uygulamaya giren belediye meslek vergisi çalışan sayısı, sermaye ve ciroya bağlı olarak şirketlere uygulanmaktadır. Belediyelerin gelir kaynakları arasında yer alan vergiler ve diğer gelirler (harç, resim ve ücret gibi) toplam gelirin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Merkezi transferler ise yaklaşık % 40'lık bir yüzdeye sahiptir (OECD, 2016m: 2; Coucounis, 2012: 104; Governatori, 2012: 124; Union of Cyprus Municipalities, 2018).

4.1.11. Polonya

Polonya'da mali hükümler 1999 tarihli Yerel Yönetim Gelir Yasası'nda ortaya konulmaktadır (2003 ve 2004 yılında yenilendi). 2004 reformuyla yerel yönetimler ile merkezi yönetim arasındaki finansal ilişkiler ciddi biçimde değiştirilmiş ve yerel yönetimlere daha fazla mali özerklik verilmiştir. Ancak yerel yönetimlerin merkezi yönetim transferlerine bağımlılığı devam etmektedir. Bölgeler ve iller çoğunlukla transferlere dayalı biçimde merkezi yönetim tarafından finanse edilmektedir. Belediyeler ise daha farklılaştırılmış bir gelir yapısına sahiptir (OECD, 2016n: 2). Polonya'da yerel yönetim vergi sistemi hem paylaşılan vergilerden (her üç seviye için) hem de yerel birimlerin kendi sahip olduğu vergilerden (yalnızca belediye seviyesi için) oluşmaktadır. Paylaşılan vergi geliri; kişisel gelir

vergisi ve kurumlar vergisi payından elde edilmektedir (OECD, 2016n: 2). Elde edilen gelir kendi sorumluluk alanlarında toplanan toplam gelirin sabit bir yüzdesine göre yerel yönetimlere dağıtılmaktadır. Kişisel gelir vergisinde belediyelerin, illerin ve bölgelerin payı sırasıyla % 39.34, % 10.25 ve % 1.60'tır. Kurumlar vergisinde ise sırayla % 6.71, % 1.40 ve % 14.75'tir. Tüm yerel yönetim seviyelerinde (özellikle il ve bölgelerde) paylaşılan gelirler büyük öneme sahiptir (Law on Revenues of Local Government Units, 2003³⁵; Kotarba ve Kołomycew, 2014: 21-22; Kulesza ve Sześciło, 2012: 498-499; Sauer, 2013: 14-15). Belediyelerin kendine ait vergileri arasında; orman vergisi³⁶, tarım vergisi ve arazi ile binalar üzerine uygulanan emlak vergisi³⁷ bulunmaktadır (OECD, 2016n: 2). Diğer belediye vergileri ise; ulaşım araçları vergisi (MTV kapsamında)³⁸, medeni hukuk işlemleri üzerine vergi, veraset ve intikal vergisi, damga vergisi³⁹ ve vergi kartı şeklinde gerçek kişilerin ödediği gelir vergileridir. Belediyeler bazı vergilerde belirli muafiyetlere ve istisnalara izin vermek ve kanunen tespit edilen limitler kapsamında vergi oranlarını belirlemek serbestisine sahiptir (Law on Local Taxes and Fees⁴⁰, 1991; Law on Revenues of Local Government Units⁴¹, 2003; Sauer, 2013: 14-15; Kotarba ve Kołomycew, 2014: 21-22; Kulesza ve Sześciło, 2012: 498-499).

4.1.12. Lüksemburg

Lüksemburg Büyük Dukalığı'nda yerel yönetimlerin sahip olduğu vergilerin başında 1936'da oluşturulan belediye ticaret vergisi (impôt commercial communal) gelmektedir. Bu vergi yalnızca ticari şirketlerin karı üzerine uygulanmaktadır. Her belediye merkezi yönetim tarafından onaylanmış vergi tabanına uygulanacak bir oran belirlemektedir. Vergi oranı lokasyona bağlı olarak % 6.75 ile % 12 arasında değişmektedir (OECD, 2016o: 2; Deloitte, 2016: 17; Governatori, 2012: 136). İkinci en yüksek vergi arazi ve binaların üzerinden alınan emlak vergisidir (impôt foncier). Vergi oranı mülkün üniter değerine ve tipine bağlı olarak % 0.7 ile % 1 arasında değişmektedir. Toplam belediye gelirleri içerisinde küçük bir paya sahip diğer yerel vergiler⁴² ise; gayrimenkul transfer vergisi üzerine ek vergi, köpek vergisi, şans oyunları/kumar vergisi, turist vergisi, eğlence vergisi, yoğun sektörlerde inşaat üzerine vergi ve ikinci ev vergisidir (OECD, 2016o: 2; Deloitte, 2016: 20; Governatori, 2012: 136). Ayrıca paylaşılan vergi sistemi kapsamında belediyeler matrahı, oranı, indirim ve muafiyetleri merkezi yönetim tarafından belirlenen kişisel gelir vergisinden pay almaktadırlar (European Commission, 2018; Akdemir, 2014: 97).

4.1.13. Yunanistan

Yunanistan'da yerel yönetimlerin⁴³ finansal kaynakları sınırlıdır ve harcama sorumluluklarını yetersiz biçimde yansıtmaktadır. Ancak Kallikratis reformu ile yerel yönetimlerin kaynakları değiştirilmiş, genel transferlerin payı azaltılmış ve onlara daha fazla vergi geliri tahsis edilmiştir. Reform ile genel transferlerin payı azaltılmasına rağmen Yunanistan'da yerel yönetimlerin en önemli gelir

kaynağı merkezi yönetim transferleridir (Kendrikoi Autoteleis Poroï). Merkezi yönetim transfer sisteminde (belediyeler için) kişisel gelir vergisi, katma değer vergisi ve emlak vergisi gibi kaynakların toplam hasılatı etkili olmaktadır (bölgelerde sadece kişisel gelir vergisi ve katma değer vergisi hasılatı etkilidir). Ayrıca bölgelerin hiç vergi geliri yoktur ve tamamen merkezi yönetim transferlerine bağımlıdır. Belediyelerin vergi gelirlerinin tamamı ise kendilerine ait vergilerden oluşmaktadır. Eski sistemde belediye vergi gelirinin yaklaşık % 90'ı emlak vergisinden sağlanmaktaydı. Ancak 2014 yılında yeni bir emlak vergisi (Birleşik Emlak Vergisi/EN.F.I.A: temel vergi ve ek vergi olarak iki unsurdan oluşur) oluşturulmuştur (OECD, 2016p: 2; Torres Pereira ve Mosler-Törnström, 2015; Deloitte, 2018a: 2-3). Yapılan yeni düzenleme kapsamında artık belediyelerin emlak vergisi geliri bulunmamaktadır. Matrahı, oranı, indirim ve muafiyetleri merkezi yönetimin tarafından belirlenen emlak vergisi gelirinin tamamı merkezi yönetime aittir (European Commission, 2018). Yerel yönetim birimleri ilgili vergiden yalnızca merkezi yönetim tarafından yapılan transferler kapsamında dolaylı olarak yararlanabilmektedir. Anlatılanlara ilave olarak belediyelerin gelirleri arasında atık yönetimi ve cadde temizleme vergisi, yol ve cadde aydınlatma vergisi, bira vergisi, mülkiyet transfer vergisi üzerine ek vergi⁴⁴, reklam vergisi ve turist vergisi (geçici ikamet, geceleme veya kalma olarak ifade edilen bu vergi, kıyı bölgelerinin birkaçında önemli bir gelir kaynağıdır) gibi bazı kaynaklar yer almaktadır (OECD, 2016p: 2; Torres Pereira ve Mosler-Törnström, 2015; Hlepas, 2012: 275).

4.1.14. İrlanda

Son yıllarda artış göstermesine rağmen İrlanda'da yerel meclislerin vergi geliri oldukça sınırlıdır. Merkezi yönetim transferleri yerel meclis gelirlerinin yaklaşık yarısını oluşturmaktadır. Ayrıca yerel meclislerin kullanım harcı ve ücretlerinden elde ettiği gelirler önemli ölçüde artış göstermiştir. Yerel vergi gelirlerinin büyük kısmı yerel yönetimlerin sahip olduğu sadece bir kaynaktan sağlanmaktadır. Bu kaynak; "commercial rate" olarak adlandırılan bir yerel emlak vergisidir. Bir diğer ifadeyle, yerel vergi gelirleri özellikle emlak vergilerinden oluşmaktadır (ticari mülkler üzerine uygulanmakta). Temmuz 2013'ten beri yerel yönetimler ikamet edilen mülkler üzerine uygulanan yeni bir emlak vergisi geliri daha elde etmişlerdir (önceki uygulamada bu vergi "household charge" olarak adlandırılmaktaydı). Bu iki vergi tek bir yerel vergidir. Söz konusu verginin uygulanması ve oranları her bir yerel otoritenin konusunun sınırları içerisinde. 2015'ten itibaren yerel yönetimlere yerel mülkiyeti ve finansal özerkliklerini artırmak amacıyla yerel emlak vergisi oranları konusunda yeni yetkiler aktarılmıştır. Her bir mülkün değerlemesinde kullanılan ve değerlendirme ofisleri tarafından belirlenen yıllık değerlendirme oranına (oranlar kapsamında ödenebilir miktarı elde etmek için), her bir yerel otoritenin seçilmiş üyeleri tarafından yıllık bütçelerinde karar verilmektedir. Piyasa değeri 1 milyon Euro'ya kadar

olan mülklerde oran % 0.18 iken, 1 milyon Euro'yu aşan mülklerde oran % 0.25 olarak belirlenmiştir (OECD, 2016r: 2; Citizens Information, 2018; Deloitte, 2017c: 30; Scannell, 2012: 326; EIPA ve ECR, 2012: 455). 2015'ten beri ulusal olarak toplanan emlak vergisi hasılatının % 20'si, 1999'da oluşturulan Yerel Yönetim Fonu vasıtasıyla ve eşitleme amacıyla merkezi transferler kapsamında yeniden yerel yönetimlere dağıtılmaktadır. Kalan % 80'i ise doğrudan yerel yönetimler tarafından alıkonulmaktadır (OECD, 2016r: 2; Department of Housing, Planning and Local Government, 2018). Bir diğer ifadeyle elde edilen tüm gelirden yerel yönetimler yararlanmaktadır. Fakat % 20'lik kısım eşitleme transferi niteliğindedir.

Benzer bir uygulama motorlu taşıtlar vergisi konusunda da geçerlidir. Motorlu taşıtlar vergisinin matrahı, oranı, indirim ve muafiyetleri merkezi yönetim tarafından belirlenmektedir. Tahsil edilen vergi gelirinden merkezi yönetim ile yerel yönetim ortak biçimde yararlanmaktadır. Vergi kapsamında elde edilen gelir, merkezi yönetim tarafından yönetilen Yerel Yönetim Fonuna dahil edilmektedir. İlgili fon üzerinden yerel yönetimlere ödenek tahsisi yapılmaktadır. Bu nedenle söz konusu gelir transfer sınıflaması altında yer almaktadır (OECD, 2016r: 2; European Commission, 2018). Anlatılanlara ilave olarak Çevre, Toplum ve Yerel Yönetim Bakanlığı tarafından atık depolama tesisindeki atıkların bertaraf edilmesi amacıyla her ton başına bir vergi uygulanmaktadır. Oranı, matrahı ve muafiyet ile indirimleri merkezi yönetim tarafından belirlenen bu vergi, katı atık depolama vergisidir. İlgili verginin gelirinden yerel yönetimler yararlanmaktadır (European Commission, 2018).

4.1.15. Birleşik Krallık

İngiltere, İskoçya ve Galler'de yerel vergi gelirleri barınma amacı dışında (non-domestic properties⁴⁵) kullanılan arazi, bina veya bina bölümünden alınan işyeri/iş vergisi payından (business rates - national non-domestic rates) ve ikamet amacıyla kullanılan (domestic properties⁴⁶) mülklerden alınan belediye (meclis/konut) vergisinden (council tax⁴⁷) oluşmaktadır. Her iki vergi de taşınmaz mallar üzerinden alınan emlak vergisidir. Belediye vergisi belediyelerin sundukları hizmetleri finanse edebilmeleri için mülkün kira değeri, evin değeri, ikamet eden kişinin durumu ve gelir seviyesine dayanarak çeşitli sınıflar altında (council tax band) ikamet eden kişiden alınan ve Büyük Britanya'da uygulanan (Kuzey İrlanda'da farklı bir sistem vardır) en önemli yerel vergidir (OECD, 2016s: 2; Adam vd., 2007: 25; Sandford, 2014: 17). Ayrıca yerel yönetim gelirlerinin yaklaşık % 25'i belediye vergisinden sağlanmaktadır. Kalan gelirler merkezi yönetim transferleri ve hizmet sunumu nedeniyle alınan harçlardan elde edilmektedir (Alcidi vd., 2014: 205; Koçak, 2008: 147). Barınma amacı dışında kullanılan arazi, bina veya bina bölümünden alınan işyeri/iş vergisi payı (business rate⁴⁸) yerel yönetimler tarafından merkezi yönetim adına toplanmaktadır. Vergi toplandıktan sonra gücün devredildiği uluslara (İskoçya ve Galler) ve İngiltere'ye kişi başı miktarlar, sosyal yapı ve diğer faktörler

esas alınarak Birleşik Krallık yönetimi tarafından tekrar dağıtılmaktadır. Yerel yönetimler kendi sınırları içerisinde toplanan verginin % 50'sini almaktadırlar. 2017/2018 döneminde işyeri vergisi gelirlerinin % 100'ünü alma adına yerel yönetimler için belirli alanlarda pilot programlar yürütülmektedir. İngiltere'de 2011'deki finansal reform bahsedilen her iki verginin yerelleşmesi yoluyla yerel yönetimlerin vergileme gücünü artırmıştır (OECD, 2016s: 2; European Commission, 2018).

Kuzey İrlanda'da yerel vergi gelirleri ikamet amacıyla veya bu amacın dışında kullanılan mülklere uygulanan vergiler olarak ifade edilen ve "district rate" olarak adlandırılan emlak vergisinden sağlanmaktadır (OECD, 2016s: 2). Her yerel meclis kendi alanlarında geçerli olacak yıllık emlak vergisi oranını belirlemektedir. Buradan elde edilen gelirler kendi alanlarındaki yerel hizmetleri finanse etmek için doğrudan yerel meclislere gitmektedir (Northern Ireland Assembly Research and Information Service, 2018). Ayrıca Kuzey İrlanda'da ikamet amacıyla veya bu amacın dışında kullanılan mülklere uygulanan "regional rate" adında bir gelir kaynağı daha bulunmaktadır. İlgili kaynağa ait oranlar Kuzey İrlanda Hükümeti tarafından yıllık olarak belirlenmektedir. Elde edilen gelir hükümetin sorumluluğu altındaki merkezi kamu hizmetlerini finanse etmek amacıyla kullanılmaktadır. Her iki kaynak (regional rate - district rate) bölgesel yönetim ajansı tarafından birleştirilerek toplanmaktadır (Northern Ireland Assembly Research and Information Service, 2018; European Commission, 2018; Northern Ireland Direct Government Services, 2018). Bir diğer ifadeyle, merkezi yönetim ile yerel yönetimler aynı matrah üzerinden, fakat farklı isimler altında gelir elde etmektedir. Özetle ilgili birimler arasında matraha dayalı bir paylaşım vardır.

4.1.16. Romanya

Romanya'da 273/2006 sayılı Yerel Kamu Finansı Yasası ve 571/2003 sayılı Romanya Mali Kanunu'nun IX. başlığında yerel yönetimlere gelir tahsisinin kuralları belirtilmektedir. Yerelleşme sürecine rağmen yerel yönetimler hala merkezi yönetim transferlerine bağımlıdır. Vergi gelirleri ise oldukça sınırlıdır. 571/2003 sayılı Romanya Mali Kanunu'nun yerine getirilen 227/2015 sayılı yeni Romanya Mali Kanunu'nda 2018 yılında yapılan son değişiklikler çerçevesinde yerel vergiler; bireylerin ve tüzel kişilerin arazi ve binaları üzerine konulan emlak vergisi, ulaşım araçları vergisi (MTV kapsamında)⁴⁹, adli damga vergisi⁵⁰, belirli sertifika, lisans ve yetkilerin verilmesiyle ilgili vergiler, tanıtım ve reklamla ilgili vergiler ve kamu performansından elde edilen gelirler üzerine vergilerden (sanatsal performans, spor yarışmaları ve diğer eğlence aktiviteleri üzerindeki "şov/gösteri veya performans vergisi") oluşmaktadır. Bunların dışında yerel meclisler ve il meclisleri kamu alanlarının (anıt evler, tarihi, mimari ve arkeolojik anıtlar ve müze gibi yerlere girişler dâhil) geçici olarak kullanımını, yerel kamu altyapısını kullanan ekipman ve gelir getiren ekipman kullanımını veya sahipliği üzerine de vergi uygulayabilmektedir. Daha önce yerel vergiler

içerisinde yer alan “otel vergisi” ise 1 Ocak 2016’dan itibaren kaldırılmıştır. Vergiler hem iller hem de belediyeler tarafından uygulanmakta ve toplanmaktadır. Emlak vergisinin oranı, matrahı (sadece inşaatlar üzerinde), indirim ve muafiyetleri konusunda yerel yönetimlerin merkezi yönetim ile birlikte takdir yetkisi bulunmaktadır. Her yerel yönetim belirlenen aralıklar kapsamında oranlar üzerinde değişiklik yapabilmektedir. Ayrıca önceden yerel yönetim vergileri olarak kabul edilen paylaşılan vergiler (kişisel gelir vergisi, katma değer vergisi), 2008 ulusal hesap sistemi reformundan beri (2014 yılında uygulanmaya başladı) transfer kategorisi altında sınıflandırılmaktadır (OECD, 2016t: 2; Agenția Națională de Administrare Fiscală, 2018; Buzescu Ca, 2018; KPMG, 2015: 9; Tanasescu, 2012: 535). Birtakım sınıflama değişikliklerine rağmen matrahı, oranı, indirim ve muafiyetleri merkezi yönetim tarafından belirlenen kurumlar vergisinden (mikro girişimcilerin gelirleri ve karları üzerinden alınan vergiden) yerel yönetimlerin yararlandığı bilinmektedir (European Commission, 2018).

4.1.17. Bulgaristan

Bulgaristan’da 2000’li yıllarda belediyelerin mali yapısını düzenlemek (belediyelerin gelir yapısı, vergileme gücü ve borçlanma gibi) ve belediyelere gittikçe daha fazla finansal özerklik vermek amacıyla çeşitli yasalar kabul edilmiştir. Bu kapsamda Bulgaristan’da 2003 yılında yerel paylaşım düzenlemelerini (paylaşılan vergi sistemini) kaldıran önemli bir vergi reformu gerçekleştirilmiştir. Reform neticesinde belediyelerin şu anda; turizm/turist vergisi, patent/lisans vergisi, veraset vergisi, ulaşım/nakliye taşıtları vergisi (MTV kapsamında)⁵¹, mülkiyet edinme vergisi, bağış vergisi ve emlak vergisi⁵² gibi kendilerine ait vergi gelirleri bulunmaktadır. Emlak vergisi, ulaşım/nakliye taşıtları vergisi ve mülkiyet edinme vergisi toplam yerel vergi gelirlerinin % 95’ini oluşturmaktadır. Veraset vergisi hasılatı önemsizdir. Turizm/turist vergisi ve patent/lisans vergisi hasılatının birleşimi ise yerel vergi gelirlerinin % 5’inden daha azına tekabül etmektedir. 2005’e kadar yol vergisi yerel vergiler içerisinde önemli bir paya sahipken, taşıt pulları (road vignettes) uygulamasının başlaması ile söz konusu vergi kaldırılmıştır. Ayrıca 2008 yılından beri belediyelerin yasayla öngörülen sınırlar dâhilinde yerel vergi oranlarını belirleme yetkisi bulunmaktadır (OECD, 2016u: 2; Local Taxes and Fees Act, 1997; Nenkova, 2014: 347; Ruskov ve Kollegen, 2018; Vodenicharov, 2012: 83).

4.1.18. Hollanda

Hollanda; GSYH, toplam vergi gelirleri ve toplam yerel yönetim gelirleri içerisindeki yerel vergi gelirleri oranı açısından çok düşük oransal değerlere sahiptir. Yerel vergi oranları OECD ortalamasının çok altında, hatta OECD’de en düşük seviyelerin arasındadır. Belediye vergi gelirlerinin büyük bir kısmı ikamet edilen ve ikamete uygun olmayan mülklerin sahipleri veya kullanıcıları tarafından ödenen ve mülkün değeri üzerinden alınan emlak vergilerinden sağlanmaktadır. 2006 yılından beri ikamet edilen mülklerin

sahipleri sadece sahiplik vergisi (owner tax - the owner’s part) ödemek zorundadır (kullanım için yapılan ödeme/the user’s part, 2006 yılında kaldırıldı). Belediyelerin vergi oranlarını tespit etme yetkisi vardır. Vergi matrahı merkezi yönetim tarafından belirlenir. Fakat matraha ait değerler her yıl yerel yönetimler tarafından güncellenmektedir. İndirim ve muafiyetler konusunda hem merkezi yönetimin hem de yerel yönetimin takdir yetkisi bulunmaktadır (European Commission, 2018; OECD, 2016ü: 2). Diğer vergiler ise; belediye arazisinin kullanımı için ödenen vergi, su kirliliği vergisi, kanalizasyon ve çöp toplama vergisi, köpek vergisi (hondenbelasting), park vergisi ve turist vergisidir. İl vergi gelirlerinin neredeyse tamamı merkezi yönetim tarafından sınırlandırılmış bir oran çerçevesinde motorlu taşıtlar vergisi⁵³ üzerine konulan ek vergiden sağlanmaktadır (OECD, 2016ü: 2; EIPA ve ECR, 2012: 658; Van Haaren-Dresens, 2012: 474; Bosch ve Espasa, 2006: 144; I Amsterdam, 2018; Municipalities Act, 1992; Association of Netherlands Municipalities, 2007: 55).

4.1.19. Slovakya

Slovakya’da vergi gelirleri belediyelerin ve bölgelerin mali kaynaklarının yalnızca küçük bir kısmını oluşturmaktadır (OECD’deki en düşük seviyeler arasında). 2015 yılına kadar bölgeler yalnızca ticari amaçlar için kullanılan taşıtlara uygulanabilen motorlu taşıt vergisi koyma yetkisine sahiptir. Günümüzde ise bölgelerin sahip olduğu vergi geliri yoktur (OECD, 2016v: 2; European Commission, 2018). 582/2004 sayılı Yerel Vergiler Yasasına göre⁵⁴ belediyelerin uygulayabileceği vergiler ise; emlak vergisi, köpek vergisi⁵⁵, kamusal alanların kullanımı vergisi, konaklama vergisi⁵⁶, satış makineleri (otomat) vergisi, nükleer tesis vergisi, kasabaların tarihi bölgelerine motorlu araçların girişi ve kalmasıyla ilgili vergi (MTV kapsamında)⁵⁷ ve kazanmayan oyun (slot) makineleri vergisidir.⁵⁸ Belediyeler ilgili vergi tabanları üzerinde geniş bir özerkliğe (muafiyetler, oran azaltma), tüm yerel vergilerin oranlarını belirlemeye ve vergileri uygulama veya uygulamama konusunda karar verme serbestisine sahiptirler. Arazi, daire ve inşaat gibi taşınmaz mallar üzerinden alınan emlak vergisi⁵⁹ yerel yönetim vergi gelirlerinin yaklaşık %60’ını oluşturmaktadır. Ayrıca emlak vergisinden elde edilen gelirin tamamı belediyelere aittir (OECD, 2016v: 2; Local Taxes and Local Fee for Municipal Waste and Minor Construction Waste, 2004). Merkezi yönetim (stopaj vergisi hariç) kişisel gelir vergisinden elde edilen geliri belediyelere (2018 yılında gelirin % 70’ini) ve bölge yönetimlerine (2018 yılında gelirin % 30’unu) transfer etmektedir. Özellikle belediye toplam gelirin büyük kısmı kişisel gelir vergisinden sağlanmaktadır. 2005 tarihli Yerel Finansman Yasası ile oluşturulan paylaşılan vergi sistemi (özelde kişisel gelir vergisi) ulusal hesap sisteminde yaşanan değişiklikler sonucunda transfer olarak sınıflandırılmaya başlanmıştır (OECD, 2016v: 2; European Commission, 2018). Ayrıca yerel yönetimlerin matrahı, oranı, indirim ve muafiyetleri merkezi yönetim tarafından belirlenen şans

oyunları vergisi gelirinden de yararlandığı görülmektedir (European Commission, 2018).

4.1.20. Litvanya

Litvanya'da ulusal hesap sistemi reformuna kadar vergi geliri olarak düşünülen kişisel gelir vergisi paylaşımı, 2014 yılından beri merkezi devlet transferi olarak sınıflandırılmaktadır. 2016'da oranı artan ve sistemi değişen paylaşım geliri, toplam yerel yönetim gelirlerinin 1/3'ünü oluşturmaktadır. Kişisel gelir vergisi, merkezi idare tarafından toplanmakta ve belirli kurallar çerçevesinde merkezi ve yerel idareler arasında tekrar dağıtılmaktadır. 2018 yılında ilgili vergiden elde edilen gelirin % 17.18'i devlet bütçesine, % 82.82'si ise yerel yönetim bütçesine aktarılmaktadır. Yerel yönetimlere aktarılan oranın % 78.45'i sabit/değişmez oran iken, % 4.37'si değişkendir. Yerel yönetimlerin ilgili vergi üzerinde herhangi bir gücü/yetkisi bulunmamaktadır. Bu nedenle ilgili vergi yerel bir vergi olarak kabul edilmemektedir (OECD, 2016y: 2; European Commission, 2018; Davulis vd., 2013: 43-44; Davulis, 2014: 64). Ayrıca Litvanya karasında ve Litvanya'nın Baltık Denizi'ndeki ekonomik bölgesinde çıkarılan petrol ve doğal gaz kaynakları üzerinden alınan bir vergi bulunmaktadır. İlgili vergi gelirinin % 90'ı devlet bütçesine gitmektedir. Kalan % 10'u ise hidrokarbonların çıkarıldığı bölgedeki belediyenin bütçesine aktarılmaktadır. Bununla birlikte ilgili verginin matrahı, oranı, indirim ve muafiyetleri merkezi yönetim tarafından belirlenmektedir (European Commission, 2018).

Günümüzde Litvanya'da yerel vergi gelirleri iki emlak vergisi (toplam yerel yönetim vergi gelirlerinin % 63'ü), damga vergisi (yerel yönetim vergi gelirinin % 22'si), çevre kirliliği vergisi ve doğal kaynaklar üzerine konulan vergilerden oluşmaktadır (her biri % 6). Belediyeler 2013 yılından beri kanunla konulan sınırlar dâhilinde veya merkezi yönetim tarafından alınan kararlar kapsamında, taşınmaz mallar⁶⁰ ve arazi⁶¹ üzerine konulan emlak vergisi oranlarını belirleyebilmektedir. Diğer vergi oranları ise genellikle merkezi seviyede tespit edilmektedir (OECD, 2016y: 2). Sonraki yıllarda bireyler ve kurumlar üzerindeki damga vergisi uygulaması kaldırılmıştır. Artık belirli işlemlerden noter ücreti alınabilmektedir (Deloitte, 2017d: 2-4). Bir yerel yönetim doğal kaynaklar⁶², çevre kirliliği⁶³ ve kişisel gelir üzerine vergi koymakta özgür değildir. Çünkü bu vergilerden elde edilen gelirler kanunla belirlenen oranlar çerçevesinde merkezi ve yerel bütçeler arasında dağıtılmaktadır (ilgili vergiler dağıtıcı olarak adlandırılmaktadır). Yerel bütçeler ile bağlantılı diğer vergiler ise; piyango ve şans oyunları üzerindeki vergi⁶⁴, avlanan hayvanlardan elde edilen gelir üzerindeki vergi⁶⁵, işletme belgesi gerektiren herhangi bir faaliyetten alınan gelir üzerindeki vergi ve tarım için kullanılmayan devlet arazisinin satışı ve kiralınmasına⁶⁶ ilişkin vergiler olarak ifade edilebilir (Davulis, 2014: 62-63; Davulis vd., 2013: 41; Šaparnienė ve Lazauskienė, 2012: 401).

4.1.21. Estonya

Estonya'da belediyeler yüksek derecede merkezi yönetim transferlerine bağımlıdır. Ulusal hesap sisteminde yapılan reform sonrasında paylaşılan vergiler, transfer olarak sınıflandırılmaya başlanmıştır. İlgili değişiklik 2014 yılından beri uygulanmaktadır. 2014 yılında başlayan yerel yönetim reformu ile yerel finans sistemi revize edilmiştir. Reform, denkleştirme sisteminin yenilenmesi ve belediyelerin kendi sahip olduğu vergi gelirlerinin planlanması konusunda daha fazla öngöründe bulunmaya katkı sağlayacaktır (OECD, 2016z: 2). Estonya'da belediyelerin kendi vergi kaynakları arasında arazinin (binalar hariç) kadastro değerinin (vergi değeri/takdir edilmiş değer) % 0.1'i ile % 2.5'i arasında değişen ve belediyelerin oranları, matrahı, indirim ve muafiyetleri belirleme konusunda söz sahibi olduğu arazi vergisi (land value tax/arazi değeri vergisi) bulunmaktadır (OECD, 2016z: 2; Deloitte, 2018b: 2-3; Wenner, 2018: 794; European Commission, 2018). Ayrıca yerel yönetimler Yerel Vergi Yasası'na göre isteğe bağlı olan; reklam vergisi, yol ve cadde kapama/işgal vergisi, motorlu taşıtlar vergisi, hayvan vergisi, eğlence vergisi ve park ücretleri/vergisi gibi diğer küçük yerel vergileri de toplamaktadırlar. Yerel vergiler arasında yer alan baş vergisi, tekne vergisi, yerel gelir vergisi ve satış vergisi uygulamaları 2000, 2002 ve 2012 yıllarında kaldırılmıştır (Local Taxes Act, 1994; Hammar ve Verbeek, 2017: 32; OECD, 2016z: 2; Mäeltseems, 2012: 176; European Commission, 2012: 235). Reklam vergisi, yol ve cadde kapama/işgal vergisi ve park ücretleri/vergisi en sık uygulanan vergilerdir. Ancak yerel yönetimlerin 3/4'ünden fazlası hiç yerel vergi uygulamamaktadır (Mäeltseems, 2016: 103; Mäeltseems, 2012: 176). Belediye gelirinin yaklaşık % 50'si merkezi yönetim ile paylaşılan kişisel gelir vergisinden⁶⁷ sağlanmaktadır (Hammar ve Verbeek, 2017: 32; OECD, 2016z: 2; Mäeltseems, 2012: 173). Kişisel gelir vergisi payından sonra gelen en önemli vergi ise arazi vergisidir. Özellikle birçok yaşlı vatandaşın veya düşük ücretli insanın çalıştığı kırsal belediyelerde arazi vergisinin önemi daha da artmaktadır (arazi vergisi/toplam gelir oranı % 1 ile % 50 arasında değişmektedir). Kişisel gelir vergisi payı ise genellikle şehirlerde daha önemli bir konuma sahiptir (kişisel gelir vergisi/toplam gelir oranı % 10 ile % 90 arasında değişmektedir) (Mäeltseems, 2016: 99).

4.1.22. Malta

Malta'da Yerel Konsey Yasası'na göre; 68 yerel konseyin (kunsilli lokali) kendine ait veya paylaşım yöntemiyle sahip olduğu vergi geliri bulunmamaktadır. Bu nedenle yerel gelirlerin en önemli bölümü (yaklaşık %95'i) merkezi transferlerden sağlanmaktadır (OECD, 2016x: 1-2; Rautava ve Dickson, 2017: 13; DEXIA ve CEMR, 2012: 15; DEXIA, 2008: 8; Local Councils Act, 1993; Commonwealth Local Government Forum, 2018).

4.2. Bölgesel Ülkeler

4.2.1. İspanya

İspanya'da son mali yerelleşme reformu ile yerel yönetimlerin finansal yapısı değiştirilmiştir. Reform sonucunda toplam yerel yönetim gelirleri içerisindeki vergi gelirleri önemli ölçüde artmış, transferler ise azalmıştır. 2011'den beri yürürlükte olan ve özerk toplulukların finansal yapısında büyük değişiklikler gerçekleştiren 22/2009 sayılı Kanun oldukça önemlidir. Belediyelerin ve illerin finansmanına ilişkin kanunun revize edilmesi ise Aralık 2013'te kabul edilmiştir (OECD, 2016a: 2; DEXIA ve CEMR, 2012: 18). İspanya'da Bask Bölgesi ve Navarra'nın özerkliği vardır. Bu bölgeler tüketim vergileri, katma değer vergisi ve ithalat vergileri dışındaki tüm vergilerden yararlanırlar. Diğer özerk topluluklar ise üzerinde payının olduğu bazı vergileri merkezi yönetim ile paylaşmaktadır (OECD, 2016a: 2; Ministerio de Hacienda, 2018a). Paylaşılan vergiler kapsamında diğer özerk topluluklar kişisel gelir vergisinin % 50'si, KDV'nin % 50'si, petrol, alkol ve tütün üzerindeki tüketim vergilerinin ise⁶⁸ % 58'ini almaktadırlar. Bunlara ilave olarak belirli ulaşım/nakliye araçları üzerine özel vergi⁶⁹, elektrik vergisi⁷⁰, hidrokarbon perakende satış vergisi, taşıt vergisi⁷¹, şans oyunları vergisi, sermaye transferi vergisi⁷², damga vergisi, veraset ve intikal vergisi⁷³ ve servet vergisinden⁷⁴ elde edilen gelirin tamamı (%100'ü) özerk topluluklara aittir. Bahsedilen vergiler, gelirler açısından özerk topluluklara devredilen/tahsis edilen vergiler niteliğindedir (Governatori, 2012: 106; Ministerio de Hacienda, 2018c; DEXIA, 2006: 16; European Committee of the Regions/Division of Powers, 2018). Ayrıca yerleşik olmayan tüzel kişiler, şirketler, kuruluşlar veya sermaye grupları vb. birimlerin, İspanya sınırları içerisinde elde ettikleri gelirlerden % 25 oranında kurumlar vergisi alınmaktadır. Bu vergi gelirinden (Bask ve Navarra özerk toplulukları dışındaki) özerk topluluklar ulusal kanunlara uygun biçimde faydalanmaktadır. Bask ve Navarra bölgesi özerk toplulukları ise ulusal kanunla eşit düzeyde vergiyi yönetme hakkına sahiptir (European Commission, 2018).

Özerk toplulukların kendilerine ait vergi gelirlerinde standart bir sistem yoktur. Bir diğer ifadeyle vergi gelirleri/türleri topluluklar arasında değişkenlik göstermektedir. Örneğin 2018 yılında Katalonya'da boş ev vergisi, turizm işletmelerinde konaklama vergisi, paketlenmiş şekerli içecekler vergisi, karbondioksit emisyonu vergisi ve büyük ticari kuruluşlar vergisi gibi uygulamalar vardır. Madrid'de ise yerel işletme vergisi üzerine ek vergi, atık vergisi ve yetkili catering kuruluşlarının makinelerinin kurulumu vergisi gibi örnekler bulunmaktadır. Kanarya Adaları'nda petrol türevi yakıtlar üzerine özel vergi, Galicia'da hava kirliliği vergisi, Andalusia'da tehlikeli ve radyoaktif atıkların saklanması vergisi ve tek kullanımlık plastik poşet vergisi, IIIes Balears, Asturias ve Murcia'da bingo oyunu ödülü vergisi, Aragon'da su kirliliği vergisi ve çeşitli çevresel vergiler ve Estremadura'da avdan elde edilen kar üzerine vergi gibi

çeşitli uygulamaların olduğu görülmektedir. Vergisel farklılıkların elde edilen özerkliğinin bir sonucu olduğu bilinmektedir (Ministerio de Hacienda, 2018d). Belediyeler ise vergi gelirlerinin önemli bir bölümünü kendi sahip olduğu vergilerden elde etmektedir. 75000'den fazla yerleşenin olduğu geniş alanlarda belediyelerin paylaşılan vergi gelirleri de (kişisel gelir vergisi, KDV ve tüketim vergisi) bulunmaktadır. Belediyelerin kendilerine ait vergileri, emlak vergisi⁷⁵, taşıt vergisi⁷⁶, yerel işletme vergisi⁷⁷ ve iki opsiyonel vergiden oluşmaktadır. Opsiyonel vergiler; inşaat, tesisler ve altyapı vergisi ile kentsel nitelikli arazinin değer artış vergisidir⁷⁸. İllerin ise bazı paylaşılmış vergi gelirlerini (kişisel gelir vergisi, KDV ve tüketim vergisi) alma ve yalnızca yerel işletme vergisi üzerine ek vergi uygulama yetkisi bulunmaktadır (OECD, 2016a: 2; Ministerio de Hacienda, 2018b; Moreno, 2012: 621; Governatori, 2012: 108; Bosch ve Durán, 2008: 9-10).

4.2.2. Portekiz

Portekiz'de Anayasa'nın 238. maddesi, Bölgesel Finans Kanunu ve Yerel Finans Kanunu'nda mali hükümlere yer verilmektedir. 2013'te kabul edilen ve 2014'ten beri uygulamada olan Yerel Finans Kanunu⁷⁹ yerel vergi sistemi ile merkezi yönetim transfer sistemini değiştirmiş (transferlerin hesaplanmasındaki yöntem değişti) ve yeni mali kurallar ile denetleme ve iş birliği mekanizmaları getirmiştir. Portekiz'de iki özerk bölgenin (Azores ve Madeira) vergi özerkliği bulunmaktadır. Onlar kendi bölgelerinde oluşan neredeyse tüm ulusal vergi gelirlerini (kişisel gelir vergisi, kurumlar vergisi ve motorlu taşıtlar vergisi dâhil) ellerinde bulundurdıkları/yararlandıkları gibi, yeni vergilerde oluşturabilirler. Ayrıca 2013 yılında Bölgesel Finans Kanunu ile azaltılsa da vergi oran ve tabanları üzerinde güçlü bir kontrole sahiptirler (OECD, 2016c: 2). Belediyelerin hem kendilerine ait vergi gelirleri hem de paylaşılan vergi gelirleri vardır. 2007 Yerel Finans Kanunu'ndan beri belediyeler kişisel gelir vergisinden pay almaktadır. Bu pay yerel sakinlerden toplanan verginin % 5'i ile sınırlandırılmıştır ve belediyeler bu yüzdeyi azaltmaya karar verebilirler (OECD, 2016c: 2; European Commission, 2018). Ayrıca belediyeler matrahı, oranı, indirim ve muafiyetleri merkezi yönetim tarafından belirlenen taşıt (dolaşım) vergisinden bölgelerle birlikte yararlanmaktadır (European Commission, 2018). Belediyelerin kendine ait vergileri ise; emlak vergisi, emlak işlemleri vergisi, belediye transfer vergisi (taşınmaz mülklerde), belediye turist vergisi⁸⁰ ve kurumlar vergisi üzerindeki ek belediye vergisidir (derrama) (OECD, 2016c: 2; Gonçalves ve Moniz, 2012: 520; Wienen ve Çukur, 2012). Belediyeler kurumlar vergisi üzerine % 1.5 oranında ek vergi uygulayabilmektedir. Söz konusu oran maksimum sınır olup zararlar düşülmeden önce kar miktarına uygulanmaktadır. Yerel yönetimlerin ilgili verginin matrahı dışındaki konularda (oran ve indirim gibi) söz hakkı bulunmaktadır (Moore Stephens Europe, 2018: 22; European Commission, 2018). Ayrıca 2017'de uygulamaya giren ve mülkler üzerindeki damga vergisinin yerini alan, 1 milyon Euro'nun

üzerinde değere sahip olan taşınmazlardan (inşaat için arazi vergisi) alınan “ek emlak vergisi” adı altında bir vergi kaynağı daha bulunmaktadır (Moore Stephens Europe, 2018: 37).

Emlak vergisi belediyeler tarafından arazi ve binaların üzerinden yıllık olarak alınmaktadır. Belediyeler emlak vergisi oranını kentsel veya kırsal mülkün vergiye tabi değerine göre belirleme konusunda serbesttir. Kırsal mülklerde oran % 0.8 iken, kentsel mülklerde oran % 0.3 - % 0.45 arasında değişmektedir (European Commission, 2018). 4.9 milyon mülkün yeniden değerlendirilmesini içeren büyük bir girişim sayesinde yakın gelecekte emlak vergisi gelirlerinin artacağı beklenmektedir (OECD, 2016c: 2). Anlatılanlara ilave olarak 2013 tarihli Yerel Finans Kanunu ile 2018 yılından itibaren emlak işlemleri vergisi kaldırılmıştır. Bu alandaki azalış merkezi yönetim tarafından yapılan ek transferler ile telafi edilecektir (OECD, 2016c: 2).

4.2.3. İtalya

2001 yılındaki Anayasa reformu ve 42/2009 sayılı Mali Federalizm Kanunu İtalya'nın kademeli olarak yerelleşmesini konusunda bir dönüm noktası olmuştur. Reformun amacı, yerel yönetimlerin mali özerkliğini, hesap verebilirliğini ve verimliliğini arttırmak ve ülke çapında yerel yönetim hizmetlerinin yeterliliğini garanti altına almaktır. Bu çerçevede yerel yönetimlerin harcama sorumluluklarını karşılama amacıyla ulusal vergilerdeki paylar ve yerel yönetimlerin kendilerine ait vergileri artırılmıştır (bu gelişme merkezi yönetim transferleri ile bir değişim yaşanmasına neden olmuştur) (OECD, 2016b: 2; DEXIA ve CEMR, 2012: 18; Vandelli, 2012: 355). İtalya'da yerel yönetimlerin hem kendilerine ait hem de paylaşılan vergi gelirleri bulunmaktadır. Bununla birlikte bölgelerin kendilerine ait alanlarda yasama gücü vardır ve yerel vergiler oluşturabilir, vergi oranları üzerinde değişiklikler yapabilir ve bölgesel vergiler üzerinde yerel yönetimlerle iş birliği için programlar gerçekleştirebilirler. Fakat temel ilkeler üzerinde merkezin (devletin) kontrolü vardır. Ayrıca yerel yönetimlerin finansmanı konusunda ülke genelinde farklılıklar bulunmaktadır (özellikle 5 özel statülü bölgede) (Wienen ve Dickson, 2017: 29).

Bölgesel vergilerde üretim çıktısı üzerindeki bölgesel vergi veya bölgesel işletme vergisi (IRAP) ilk sırayı almaktadır. Şimdiye kadar bölgeler için en önemli kaynak olan verginin temel oranı 1 Ocak 2015'ten itibaren % 3.9'dur. Bölgeler oranı artırıp azaltabilirler (% 0.92'ye kadar). Bazı iş alanlarında ise özel oranlar uygulanabilmektedir. Bunun dışında bölgeler; bölgesel taşıt vergisi⁸¹, bölgesel kayıt/tescil vergisi, hava taşıtlarından yayılan gürültü emisyonu üzerine bölgesel vergi (IRESA), atık yakma ve depolama üzerine bölgesel vergi, kamusal deniz alanlarında devlet imtiyazları üzerine bölgesel vergi, üniversite öğrenim hakkı için bölgesel vergi, devlet kamusal alan malları üzerindeki imtiyazlarda bölgesel vergi ve taşıt yakıtları üzerine bölgesel vergi gibi çeşitli vergi geliri kaynaklarına

sahiptir. Ayrıca bölgeler bazı devlet vergileri üzerine ek vergiler koyabilmektedir. Bu yüzden devletin vergi baskısı/tazyiki ülke genelinde homojen bir yapıya sahip değildir. Bir diğer ifadeyle baskı bölgelerin mali kararlarına göre değişmektedir. Bu konuda özel statülü bölgeler için özel kurallar bulunmaktadır. Anlatılanlar kapsamında en önemli ek vergi; kişisel gelir vergisi üzerindeki bölgesel ek vergidir (IRPEF). İlgili verginin temel oranı, % 1.23'tür. Devletin belirlediği sınırlar içerisinde oransal değişiklikler yapılabilmektedir. Ayrıca muaf kuruluşlar üzerindeki bölgesel ikame vergisi ve yakıt olarak kullanılan doğal gaz üzerindeki tüketim vergisi üzerine bölgesel ek vergiler konulabilmektedir (Wienen ve Dickson, 2017: 48-49; Ministero Dell'economia E Delle Finanze, 2018). Bunlara ilave olarak özel statülü bölgeler ve merkezi yönetim belirli ulusal vergileri paylaşmaktadır (kişisel gelir vergisi, kurumlar vergisi, KDV, damga vergisi ve tüketim vergisi). Paylaşılan vergiler özel statülü beş bölgenin gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Çünkü bu bölge sınırları içerisinde toplanan ulusal ve bölgesel vergilerin büyük kısmı ilgili bölgelerin bütçelerinde kalmaktadır. Ayrıca transferlerin büyük bölümü otomatik olduğu için bölgeler, çoğu bölgesel vergiyi artırma ihtiyacı da duymamaktadırlar (Wienen ve Dickson, 2017: 50; OECD, 2016b: 2).

İtalya'da illerin vergileri; araç kayıt/tescil vergisi (MTV kapsamında)⁸², araç sigorta vergisi ve çevrenin korunması ve restorasyonu amacıyla alınan ve yerel atık vergisini tamamlayıcı fonksiyona sahip çevre koruma vergisinden (TEFA) oluşmaktadır (Wienen ve Dickson, 2017: 33; OECD, 2016b: 2). Belediyelerin kendilerine ait vergi kaynaklarının başında; tek belediye vergisi ve kişisel gelir vergisi üzerindeki ek vergi gelmektedir. Bunlara ilave olarak belediyelerin sorumluluğu altındaki vergiler; reklam ve afiş vergisi, turist vergisi, belediye inşaat lisansı vergisi ve kamusal alanların ve boşlukların kullanımı vergisidir. Kamusal alanların ve boşlukların kullanımı vergisi daha sonra ücrete dönüştürülmüştür. Ayrıca İtalya'da bazı küçük ada belediyelerinde toplanan ve alternatif turist vergisi olarak bilinen “karaya çıkış katkısı” adında bir gelir kaynağı daha bulunmaktadır. Bazı belediyelerin oranlar üzerinde hareket alanı vardır. Kişisel gelir vergisi üzerindeki ek vergide maksimum oran % 0.8'dir. Başkent Roma'da ise % 0.9'dur (Wienen ve Dickson, 2017: 30-31; Ministero Dell'economia E Delle Finanze, 2018; OECD, 2016b: 2).

2014'te uygulanmaya başlanan tek belediye vergisi (single municipal tax) üçe ayrılmaktadır. Bunlar: Belediye emlak vergisi (IMU), yerel hizmetlerin finansmanı vergisi (TASI) ve atık vergisidir (TARI). Belediye emlak vergisinde vergilenebilir matrah mülkün değerine bağlıdır. Verginin normal oranı % 0.76'dır. Ancak belediyeler bu oranı maksimum % 0.3 oranında artırıp azaltabilirler. Ayrıca vergide bir yıldan diğerine değişiklik gösteren özel muafiyetler bulunmaktadır. Yerel hizmetlerin finansmanı vergisi tüm vatandaşlara eşit biçimde sunulan temizlik, cadde aydınlatma ve yeşil alanlar gibi hizmetlerin finansmanı için alınmaktadır. Atık vergisi ise atıkların toplanması ve bertaraf edilmesi ile ilgilidir (Wienen ve

Dickson, 2017: 30-31; Ministero Dell'economia E Delle Finanze, 2018; OECD, 2016b: 2).

4.3. Federal Ülkeler

4.3.1. Almanya

Almanya Anayasası (Basic Law/Grundgesetz) federal yönetim ile eyaletler arasındaki yönetimlerarası transferler, eşitleme prensipleri ve paylaşılan vergiler gibi birçok konuda ayrıntılı açıklamalara yer vermektedir. Yerel yönetimlerin finansmanı eyaletler tarafından belirlenmesine rağmen Anayasa, belediyeler ile ilgili özel hükümler de barındırmaktadır. 2009 Federalizm reformu (Föderalismusreform II) bazı finansal düzenlemeleri değiştirmiştir. Yerel yönetimlerin finansmanı temel olarak vergi gelirlerine dayanmaktadır. Yerel yönetim geliri, kamu vergi geliri ve GSYH'deki vergi geliri payı, OECD ortalamasının üzerindedir. Ancak yerel yönetimlerin vergi özerkliği nispeten düşüktür. Çünkü federal yönetim paylaşım düzenlemeleri, vergi oranları ve matrahları üzerinde özel bir yasama gücüne sahiptir⁸³ (OECD, 2016: 2). Nitekim Almanya Anayasası'nın 105. maddesinin 2a fıkrasına göre eyaletler; federal yasayla düzenlenen vergilerle aynı cinsten olmayan harcama ve tüketim üzerindeki yerel vergiler konusunda yasama yetkisine sahiptirler. Buna ilave olarak eyaletlerin gayrimenkul alım vergisinde vergi oranını belirleme gücü bulunmaktadır (Basic Law, 1949).

Yerel yönetimlerin vergi sistemi hem kendilerine ait hem de paylaşılan vergi gelirlerine dayanmaktadır. Eyaletler yerel yönetim vergi gelirlerinin yaklaşık 3/4'ünü elde etmekte ve eyalet vergi gelirlerinin büyük kısmı paylaşılan vergilerden sağlanmaktadır. Bunlar özellikle kişisel gelir vergisi⁸⁴, katma değer vergisi ve kurumlar vergisidir (OECD, 2016: 2; European Committee of the Regions/Division of Powers, 2018).

Almanya Anayasası'nın 106. maddesinin 3. fıkrasına göre federal yönetim ve eyaletler, kurumlar ve gelir vergisinden elde edilen gelirleri eşit şekilde paylaşmaktadır. Federasyon ve eyaletlerin katma değer vergisindeki payları ise Federal Konseyin onayına bağlı federal bir yasayla tespit edilmektedir (Basic Law, 1949). Ayrıca paylaşılan vergiler Eşitleme Yasası tarafından tanımlanan eyaletler arasındaki formül temelli mali eşitleme sisteminin bir parçasıdır ve Eyalet KDV gelirlerinin % 25'i eşitleme amacıyla kullanılmaktadır (OECD, 2016: 2). Almanya Anayasası'nın 106. maddesinin 2. fıkrasına ve Maliye Bakanlığı'nın raporuna göre eyaletlerin kendilerine ait vergileri; veraset ve intikal vergisi, gayrimenkul transferi vergisi, bahis ve piyango vergisi, motorlu taşıtlar vergisi, bira vergisi, kumarhane vergisi ve yangından korunma vergisidir (yangın sigortası primlerinin tahsilatı üzerinden ödenir) (Basic Law, 1949; Federal Ministry of Finance, 2016: 30-31; European Committee of the Regions/Division of Powers, 2018). Fakat Almanya Anayasası'nın 106b maddesi çerçevesinde motorlu taşıtlar vergisi, 1 Temmuz 2009 tarihinden itibaren

Anayasa'da yapılan değişiklikler sonucu hem gelir hakkı hem de verginin yönetimi açısından federal yönetime aittir. Yaşanan gelir kaybını telafi etme adına eyaletler federal yönetimin vergi gelirlerinden bir miktar alma hakkı elde etmiştir. Ayrıntılar Federal Konseyin onayına bağlı federal bir yasayla düzenlenmektedir (Basic Law, 1949; Federal Ministry of Finance, 2016: 99).

Almanya Anayasası'nın 106. maddesinin 5-5a fıkrasına göre belediye düzeyinde başlıca yerel olarak paylaşılan vergiler; kişisel gelir vergisi ve KDV'dir (Basic Law, 1949; OECD, 2016: 2, European Committee of the Regions/Division of Powers, 2018). Belediyelerin kendilerine ait başlıca vergileri ise; yerel işletme vergisi, emlak vergisi⁸⁵, köpek vergisi (hundesteuer), eğlence vergisi, ikinci ev vergisi, kültür veya yatak vergisi⁸⁶, avlanma ve balık tutma vergisi, lisans/ruhsat vergisi ve meşrubat/içecek vergisidir (Federal Ministry of Finance, 2016: 30-31; OECD, 2016: 2; European Commission, 2012: 229; Schefold, 2012: 245-246). Bununla birlikte bahsedilen vergilerin bir kısmı bütün eyaletlerde uygulanmamaktadır. Örneğin ikinci ev vergisi sadece birkaç yerel yönetim tarafından kullanılan bir vergi türüdür. Yerel vergiler konusundaki eyalet yasaları vergilendirme konusundaki yasal altyapıyı oluşturmaktadır. Bu yasalar yerel yönetimlere yönetmelik çıkarma hakkı verir ve bir yerel verginin uygulanması veya uygulanmaması ile verginin nasıl yapılandırıldığı hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olunmasını sağlar. Anlatılanlara ilave olarak eyaletler belirli vergilerin uygulanması konusunda yerel yönetimleri zorlayabilir (Federal Ministry of Finance, 2016: 94). Ayrıca Almanya Anayasası'nın 106. maddesinin 6. fıkrasına göre "eğer bir eyalette belediye yoksa tüketim ve harcamalarla ilgili yerel vergilerin yanı sıra, emlak ve ticaret vergilerinden (yerel işletme vergisi) elde edilen gelirler de eyalet adına tahakkuk edecektir. Federal yönetim ve eyaletler ticaret vergilerinden elde edilen gelirin paylaşımına katılabilirler (yani gelirden pay alabilirler). Paylaşımın ayrıntıları Federal Konseyin onayını gerektiren federal bir yasayla düzenlenir" denilmektedir (Basic Law, 1949; Federal Ministry of Finance, 2016: 121).

4.3.2. Belçika

Belçika'da 2011'de düzenlenen ve etkileri 2014'ten itibaren görülmeye başlanan 6. reform kapsamında bölgelerin ve toplulukların finansmanını düzenleyen 1989 tarihli Özel Finansman Yasası (daha önce 1993 ve 2001'de değiştirildi) revize edilmiş ve bölgesel finansal özerklik güçlendirilmiştir. Reform önceden görülen dikey mali dengesizlikleri azaltmak için bölgelerin ve toplulukların kendi gelir kaynaklarını genişletmiştir. Yerel düzeydeki başlıca bölgesel vergiler;⁸⁷ emlak vergisi⁸⁸, trafik hizmetlerine giriş vergisi (MTV kapsamında)⁸⁹, veraset ve intikal vergisi ve emlak satış kaydı vergisidir. 2014 yılında gerçekleştirilen topluluklar ve bölgelerin finansmanı ile ilgili reformdan sonra bölgesel finansal özerklik güçlenmiş ve bölgeler büyüyen yüzdelerde ek kişisel gelir vergisi (kişisel gelir vergisi üzerindeki bölgesel ek vergi)

toplayabilir hale gelmişlerdir. Kişisel gelir vergisinin bölgeselleşmesi gelecekte bölgelerin başlıca kaynağı olacağını göstermektedir. Ayrıca bölgeler ilgili vergi konusunda kendi kurallarını oluşturabilmektedir. 2018 yılında başkent bölgesinde ek vergi oranı % 32.59'dur (OECD, 2016ç: 2; Deloitte, 2017a: 27; Federal Public Service Finance, 2017: 21; European Commission, 2018). Toplulukların başlıca gelir kaynağı ise; kişisel gelir vergisi ve KDV'nin paylaşılması (KDV yalnızca topluluklar için) sonucu elde edilen vergi gelirleridir (federal yönetim tarafından toplanır ve yerel yönetimlere transfer edilir). İller ve belediyelerin federal düzeyde paylaşılan vergi gelirleri yoktur. Fakat bölgelere verilen genel veya özel amaçlı transferlerden (belediye ve il fonları en önemlileri) yararlanabilirler. Belirtilenler belediye ve illerin toplam finansmanının yarısını temsil eder. Geri kalan bölüm ise kendi vergi gelirlerinden oluşur. Bu vergi gelirleri öncelikle federal veya bölgesel seviyede uygulanan temel vergiler üzerindeki ek vergilerden oluşmaktadır (örneğin kişisel gelir vergisi, taşıt vergisi, emlak vergisi ve GSM/telekomünikasyon kuleleri üzerindeki vergiler gibi). Ayrıca yerel seviyede uygulanmakla birlikte yerel otoritelerin üzerinde takdir hakkının olduğu atık ve eğlence vergileri, banka kuruluşları üzerine vergiler, hurdalık üzerine vergiler, avlanma lisansı üzerine vergiler, ikinci ev vergisi, şehir/turist vergisi⁹⁰, terk edilmiş binalar üzerine vergi ve gömü/define vergisi gibi (bazıları belirli koşullar altında uygulanabilen) gelir kalemleri illerin ve belediyelerin bütçelerinde yer almaktadır. Yerel vergilere açık sisteminden dolayı Belçika, diğer ülkelerden farklıdır. Yerel yönetimlerin oranları ve vergi tabanları üzerinde geniş bir hareket alanı vardır ve yeni yerel vergiler oluşturabilirler. Bu nedenle bölgelerde, topluluklarda, illerde ve belediyelerde farklı vergi çeşitlerine rastlanmaktadır. Bahsedilen çeşitliliğe rağmen iller ve belediyelerin kendilerine ait başlıca yerel vergileri; (bölgesel) emlak vergisi, taşıt vergisi⁹¹ (trafik dolaşım vergisi) ve kişisel gelir vergisi üzerindeki ek vergidir (OECD, 2016ç: 2; Federal Public Service Finance, 2017: 13-16; European Committee of the Regions/Division of Powers, 2018; Hammar ve Wüthrich-Pelloli, 2014; Deloitte, 2017a: 27).

4.3.3. Avusturya

Avusturya'da yerel yönetim vergi gelirlerinin neredeyse tamamı, kuralları Mali Eşitleme Yasası tarafından belirlenen paylaşılan vergilerden elde edilmektedir (özellikle eyaletlerde). Eyaletler ve belediyeler için paylaşılan vergiler; katma değer vergisi, kişisel gelir vergisi, tüketim vergileri (alkol, tütün ve enerji ürünleri üzerindeki), kurumlar vergisi, sigorta vergisi ve motorlu taşıtlar vergisinden oluşmaktadır. Genel olarak paylaşılan vergilerin yaklaşık % 67-68'ini federal yönetim, % 20-21'ini eyaletler ve % 11-12'sini belediyeler almaktadır. Yerel yönetimlere tahsis edilen miktarda demografik kriterler ve vergi geliri kriteri dikkate alınmaktadır (OECD, 2016ç: 2; Federal Ministry Republic of Austria, 2018). Ayrıca matrahı, oranı ve indirim ile muafiyetleri merkezi yönetim tarafından

belirlenen mülkiyet transferi vergisi bir diğer paylaşılan vergidir. İlgili vergi gelirinin % 93.74'ü yerel yönetimlere, % 0.55'i eyaletlere ve % 5.70'i merkezi yönetime gitmektedir (European Commission, 2018). Yerel yönetimlerin kendilerine ait vergi gelirleri payı açısından Avusturya, OECD ortalamasının en düşük seviyeleri arasındadır. Eyaletler için ihmal edilebilir bir düzeyde olmasına rağmen, belediyeler kendileri için daha yüksek öneme sahip (inşaat ve arazi üzerine uygulanan) emlak vergisini ve belediye işletme vergisini toplayabilmektedir (OECD, 2016ç: 2). Avusturya'da Mali Denkleştirme Yasası kapsamında, yerel meclisler tarafından özgür biçimde yerel vergiler oluşturabilir. Bu vergiler; ikinci ev vergisi, yangından korunma vergisi, turist/konaklama vergisi, eğlence vergisi, balık tutma ve avlanma vergisi, toplumsal vergi, kamu alanlarının kullanımı vergisi, karşılıksız bağışların vergileri, park edilen arabalar ve hayvan bulundurma üzerine vergiler olarak ifade edilebilir. Vergi yönetimi çoğunlukla federal düzeyde yapılmaktadır. Tüm gelirlerin yaklaşık % 95'i federal gelir ofislerin tarafından toplanmakta, toplam vergi gelirlerinin % 1'den azı eyaletler, % 4'ten fazlası belediyeler tarafından tahsil edilmektedir (OECD, 2016ç: 2; Gamper, 2012: 38; EIPA ve ECR, 2012: 3; Federal Ministry Republic of Austria, 2018).

5. AB Üyesi Ülkelerin Yerel Gelir Yapısı: Oransal Analiz

Türkiye'deki belediyelerin gelir sorununu çözme yolunda vergi gelirlerini artırma odaklı alternatif çözüm önerileri sunma ve Türkiye'deki belediyeleri görevleriyle orantılı gelir kaynaklarına sahip kılma amacını taşıyan bu çalışma kapsamında, AB üyesi ülkelerdeki yerel yönetimlerin gelirlerini oransal düzeyde incelemek oldukça önemlidir. Bu sayede yerel düzeyde vergi uygulamaları incelenen ülkeler hakkında genel bir bakış açısı kazanma ve Türkiye'nin AB içerisindeki konumunu ortaya koyma gibi birtakım imkanlar elde edilebilecektir.

Tablo 1'de Avrupa Birliği üyesi ülkeler ile Türkiye'deki yerel yönetimlerin gelirler açısından karşılaştırmalı analizi yapılmıştır. İlgili tabloya göre; Türkiye'de yerel yönetim vergi gelirlerinin toplam yerel gelirler içerisindeki payı %12.9'dur ve AB ortalamasının yaklaşık 1/3'ü düzeyindedir. Vergi geliri/toplam gelir kıyaslamasında Türkiye'nin gerisinde olan ülkeler; Romanya, Bulgaristan, Hollanda, Slovakya, Litvanya, Estonya ve Malta'dır. Oransal açıdan Türkiye'den üstün olup, AB ortalamasının altında olan ülkeler; Danimarka, Güney Kıbrıs, Polonya, Belçika, Yunanistan, Macaristan, Lüksemburg, İrlanda, Birleşik Krallık ve Avusturya'dır. AB ortalamasının üzerinde olup, en yüksek oransal değerlere sahip olan ülkeler ise; Letonya, İsveç, İspanya, Fransa, Finlandiya, İtalya, Çekya, Portekiz, Almanya, Slovenya ve Hırvatistan'dır. Tablo 1'de dikkat çeken önemli bir diğer nokta; vergi geliri oranı düşük olan ülkelerin hibe ve sübvansiyon geliri oranının yüksek olmasıdır. Türkiye, söz konusu tabloya göre Malta, Litvanya, Estonya, Romanya, Bulgaristan, Slovakya ve Hollanda'dan sonra en yüksek

hibe ve sübvansiyon geliri elden eden 8. ülkedir. AB ortalamasının üzerinde olmakla birlikte, en yüksek oransal değerlere sahip olan bu ülkelerin merkezden transfer edilen kaynaklara olan bağımlılığı açıkça görülmektedir. AB ortalamasının altında olup, hibe ve sübvansiyon geliri oranı en düşük olan ülkeler ise; Letonya, Finlandiya, Fransa, İsveç, Portekiz, İspanya, Çekya, Güney Kıbrıs, Slovenya, Almanya ve İtalya olarak şekillenmektedir. Diğer gelirler

bakımından Türkiye, AB ortalaması ile aynı oransal büyüklüğe sahiptir. AB ortalamasının üzerinde olup, en yüksek oransal değerlere sahip olan ülkelerin başında; İrlanda, Güney Kıbrıs, Portekiz ve Finlandiya gelmektedir. Diğer gelirler açısından en düşük oransal değerlere sahip olan ülkeler ise; Litvanya, Danimarka, Hırvatistan ve Malta'dır.

Tablo 1. AB Üyesi Ülkelerde Yerel Yönetim Gelirlerinin Oransal Dağılımı (2016)

Ülkeler	Vergiler/Toplam Gelir	Ülkeler	Hibeler ve Sübvansiyonlar/Toplam Gelir	Ülkeler	Diğer Gelirler/Toplam Gelir
Letonya	60.8	Malta	94.4	İrlanda	30.9
İsveç	55.1	Litvanya	89.4	Güney Kıbrıs	27.5
Fransa	51.7	Estonya	84.5	Portekiz	27.3
İspanya	51.6	Romanya	81.9	Finlandiya	22.9
Çekya	46.4	Bulgaristan	81.5	Belçika	20.4
Finlandiya	46.2	Slovakya	74.2	Lüksemburg	20.3
Slovenya	41.4	Hollanda	73.2	Avusturya	20.2
Portekiz	40.9	Türkiye	71.8	Slovenya	19.2
İtalya	40.2	Birleşik Krallık	67.0	Almanya	19.1
Almanya	38.8	Avusturya	65.3	Slovakya	18.5
Hırvatistan*	36.6	Yunanistan	64.9	Fransa	17.2
AB (28 ÜLKE)	36.4	Danimarka	59.3	Hollanda	16.7
Macaristan	36.0	Hırvatistan	57.9	Birleşik Krallık	16.7
Danimarka	35.4	Polonya	57.6	Çekya	15.7
Güney Kıbrıs*	33.6	Macaristan	51.8	Türkiye	15.3
Polonya	32.7	Lüksemburg	51.4	AB (28 ÜLKE)	15.3
Belçika	31.0	İrlanda	49.3	İtalya	12.8
Lüksemburg	28.3	Belçika	48.7	İsveç	12.1
Yunanistan	24.5	AB (28 ÜLKE)	48.3	Macaristan	12.1
İrlanda	19.8	İtalya	47.0	Estonya	12.0
Birleşik Krallık	16.3	Almanya	42.7	İspanya	11.3
Avusturya	14.5	Slovenya	39.5	Yunanistan	10.5
Türkiye	12.9	Güney Kıbrıs	38.9	Polonya	9.7
Romanya*	10.8	Çekya	37.9	Letonya	9.1
Bulgaristan*	10.1	İspanya	37.2	Bulgaristan	8.4
Hollanda	10.1	Portekiz	32.9	Romanya	7.3
Slovakya	7.3	İsveç	32.8	Malta	5.6
Litvanya*	5.4	Fransa	31.1	Hırvatistan	5.5
Estonya	3.5	Finlandiya	30.8	Danimarka	5.3
Malta*	0	Letonya	30.2	Litvanya	5.2

Diğer gelirler: Tarife ve ücretler, mülk gelirleri ve sosyal katkılardan oluşmaktadır. Almanya, Avusturya, Belçika ve İspanya'daki eyalet yönetimleri/özerk yönetimler oransal analize dâhil değildir. *Litvanya, Romanya, Bulgaristan, Hırvatistan, Güney Kıbrıs ve Malta'ya ait veriler, 2013 yılı verileridir. Türkiye'ye ait veriler ise 2015 yılına aittir.

Türkiye hibe ve sübvansiyon geliri ile diğer gelirler içerisinde yer alan mülk gelirleri ve sosyal katkıların dışındaki kıyaslamaların hepsinde AB ortalamasının altında kalmıştır. Mülk gelirleri ile sosyal katkıların toplam gelirler içerisindeki payı ise 2015 yılında %4.3'tür (OECD, 2018: 19). Anlatılanlar kapsamında Türkiye; vergilendirme yetkisi olmayan, vergi geliri/toplam gelir oranı düşük ve mali bağımlılığı yüksek bir yerel yönetim profili çizmektedir. Ortaya çıkan bu profil nedeniyle Türkiye, toplam öz gelirler bakımından da AB ortalamasının altında yer almaktadır.

Türkiye açısından belediyelerin ve diğer yerel yönetimlerin öz gelirlerinin ve özellikle vergi gelirlerinin çok düşük seviyelerde olduğuna işaret eden tablo, mali yerelleşme ve özerklik akımının tersi yönde bir işleyişi göstermektedir.

Ayrıca söz konusu durum, mali özerklik üzerinden elde edilebilecek kazanımlardan mahrum kalındığının somut bir ifadesidir.

6. AB Üyesi Ülkeler Kapsamında Yerel Vergiler ile İlgili Genel Çıkarımlar

AB'de yerel düzeyde vergi gelirlerini paylaşılan vergiler (shared taxes) ve kendilerine ait vergiler (own-source/autonomous taxes) olarak temel iki sınıfa ayırmak mümkündür. Paylaşılan vergi sistemi, Avrupa'da çok yaygındır ve yaklaşık 20 ülkede uygulanmaktadır. Paylaşılan vergiler kapsamında genellikle merkezi yönetime ait birtakım ulusal vergilerin gelirleri yerel yönetimlerle paylaşılmaktadır. Bu sistem kapsamında yerel yönetimlerle

kendi sınırları içerisinde elde edilen ulusal vergi gelirleri hasılatı paylaşabildiği gibi, tüm ülke sınırları kapsamında elde edilen ulusal vergi gelirleri hasılatı da paylaşılabilir. Paylaşım sistemine dâhil olan vergilerin matrahı, oranı, muafiyet, istisna ve indirimleri konusunda genellikle merkezi yönetim söz sahibidir. Fakat bazı ülkelerdeki uygulamalarda özellikle oran ile indirim, istisna ve muafiyetler konusunda zaman zaman yerel yönetimlere yetkiler verilmekte veya yerel ve merkezi yönetimler ortak hareket edebilmektedir. Bir diğer ifadeyle yerel yönetimler paylaşılan vergilerin dağıtım kriterleri ve yönetiminin bir veya birkaç aşamasında yetki sahibi olabilmektedir. Sistem temel olarak yerel yönetimlerin ulusal vergi hasılatlarının belirli bir yüzdesini alması esasına dayanmaktadır. Vergiler ulusal seviyede toplanmakta ve daha sonra merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında paylaşılmaktadır. Bu sistem özellikle federal, bölgeselleşmiş ve yeni AB üyesi olmuş devletlerde (Orta ve Doğu Avrupa'da) önemli bir role sahiptir. İlgili ülkelerde merkezi transferlerin yerini alması sonucunda yerel yönetimlerin özerkliği ve yerelleşme adına adımlar atılmış olmaktadır (DEXIA, 2008: 9; DEXIA ve CEMR, 2012: 15; Mello: 2010: 169).

Letonya, İspanya, Fransa, İtalya, Çekya, Almanya, Avusturya ve Litvanya'da yerel/ulusaltı birimlerin (eyalet, özerk bölge, bölge, belediye, topluluk, il) merkezi yönetim veya federal yönetim ile paylaşarak elde ettikleri vergi gelirlerinin sayısı/türü diğer ülkelere kıyasla daha fazladır. Ayrıca paylaşılan vergiler kapsamında en çok kullanılan veya yararlanılan ulusal vergi türü, kişisel gelir vergisidir. Bunların dışında katma değer vergisi, kurumlar vergisi, tüketim vergileri, motorlu taşıtlar vergisi, elektrik vergisi, doğal kaynak vergileri (petrol ve doğal gaz kaynakları/ürünleri üzerine vergi), sigorta vergisi, veraset ve intikal vergisi, servet vergisi, şans oyunları vergisi ve damga vergisi gibi ulusal düzeyde uygulanan bazı vergiler de paylaşılan vergiler çerçevesinde uygulamada yer alabilmektedir. Yerel yönetimler için en uygun kaynak olarak ifade edilen emlak vergisi Letonya, Hırvatistan ve Birleşik Krallık'ta (yalnızca İngiltere, Galler ve İskoçya'da "business rate" olarak) paylaşılan vergiler kategorisi altında bulunmaktadır. Bazı ülkelerde ise paylaşılan vergiler yalnızca belirli alanlar için geçerlidir. Fransa'da Korsika bölgesinde ve deniz aşırı illerde satılan tütün ürünlerinden alınan vergiler buna örnek olarak verilebilir. Almanya'da ise aslında yerel yönetimlere ait olan yerel işletme vergisi eğer eyalette belediye yoksa, federal yönetim ile eyalet yönetimi arasında paylaşılmaktadır. Paylaşılan vergiler çatısı altında yerel ve merkezi birimler arasında farklı oransal dağılımlara rastlanmaktadır. Örneğin İspanya'da Bask Bölgesi ve Navarra dışındaki özerk topluluklar kişisel gelir vergisi ve KDV'nin % 50'sini alırken, taşıt vergisi, elektrik vergisi, veraset ve intikal vergisi, şans oyunları vergisi ve servet vergisi gibi kaynaklardan elde edilen gelirin % 100'ünü almaktadır. Bu sayede yerel yönetimler yerel düzeyde uygulanan sayıca fazla fakat, hasılat bakımından yetersiz

birtakım vergilerle elde edemedikleri geliri, birkaç ulusal vergi gelirinin paylaşımı yoluyla elde edebilmektedir.

Paylaşılan vergiler kapsamında en dikkat çekici uygulama Letonya'da bulunmaktadır. Letonya'da yerel vergilerin toplam yerel gelirler içerisindeki payı 2016 yılında yaklaşık % 60'tır. Bu vergi gelirinin tamamı paylaşılan vergi sistemi kapsamında elde edilmektedir. İlgili sistem içerisinde birçok ülkede yerel yönetimlere ait olan emlak vergisi bile yer almaktadır. Bir diğer ifadeyle yerel yönetimlerin kendilerine ait vergi geliri (own-source/autonomous taxes) yoktur (OECD/Latvia, 2016: 2; OECD, 2018: 19).

Yerel yönetimlerin kendilerine ait vergileri ise genel olarak; vergilendirmeye ilişkin temel konularda (matrah ve oran) yerel yönetimlerin sınırlandırılabilir bir söz hakkının olduğu, vergi gelirinin yerel yönetimler tarafından toplandığı ve merkezi yönetim ile paylaşılmadığı vergileri ifade etmektedir. Bu kapsamda ilgili vergilerin matrahı genellikle merkezi yönetimce veya merkez-yerel ortaklığı ile belirlenmektedir. Fakat özellikle oranlar ile muafiyet, istisna ve indirimler konusunda yerel yönetimlerin ağırlığı bulunmaktadır. Yerel yönetimler söz sahibi olduğu oran ile muafiyet, istisna ve indirim gibi konularda genellikle merkezi yönetim tarafından belirlenen limitler çerçevesinde hareket etmektedir. Letonya, İsveç, Finlandiya, Danimarka, Güney Kıbrıs, İrlanda, Birleşik Krallık ve Malta'nın dışında kalan AB üyesi 20 ülkede yerel yönetimlerin kendilerine ait vergi gelirlerinin sayısı/türü daha fazladır. Özellikle federal ve bölgesel olarak tanımlanan ülkeler ile Fransa'da bu çeşitlilik daha da artmaktadır. Letonya ve Malta'da ise yerel yönetimlerin kendilerine ait vergi geliri yoktur. Yerel yönetimlerin kendilerine ait vergi gelirleri kapsamında tüm ülkelerde (Yunanistan ve Malta hariç)⁹² arazi veya binalar üzerinden alınan emlak vergisinin en yaygın ve etkin uygulamalardan biri olduğu görülmektedir. Ayrıca AB ülkelerinde boş ev vergisi, yazlık/tatil evi vergisi, ikinci ev vergisi, değer artış vergisi ve ek emlak vergisi gibi uygulamalarla emlak vergisini tamamlayıcı niteliğe sahip vergilendirme faaliyetlerinin bulunduğunu söylemek mümkündür. İspanya'da Bask Bölgesi ve Navarra'nın tüketim vergisi, ithalat vergisi ve KDV dışında tüm vergilere sahip olduğu bilinmektedir. Portekiz'de ise özerk bölgelerin (Azores ve Madeira) kendilerine ait vergi gelirleri arasında tüm ulusal vergiler yer almaktadır. İspanya, Fransa, İtalya, Portekiz, Hırvatistan, Belçika, Lüksemburg, Yunanistan ve Hollanda'da yerel yönetimlerin kendilerine ait vergi gelirleri arasında belirli vergiler üzerinden ek vergi yöntemi ile elde ettikleri gelirler bulunmaktadır. Nordik ülkeleri olan İsveç, Finlandiya ve Danimarka'da belediye gelir vergisi (yerel gelir vergisi) uygulamasının etkin olduğu görülmektedir. İtalya, Macaristan, Almanya, Avusturya, İspanya, Lüksemburg, Fransa, Çekya ve Güney Kıbrıs'ta ise (isimleri farklı olabilmekle birlikte) yerel düzeyde işletmelere uygulanan vergiler dikkat çekmektedir.

Dünyanın birçok ülkesinde merkezi seviyede idare edilen veya merkezi yönetim gelirleri arasında yer alan kişisel gelir vergisi, kurumlar vergisi, tüketim vergileri, damga vergisi,

veraset ve intikal vergisi (miras vergisi), şans oyunları vergisi ve motorlu taşıtlar vergisi (taşıtlar vergisi) gibi temel vergilerin, kendilerine ait vergiler sınıfı altında ve/veya ek vergi yöntemiyle, birçok AB ülkesinde yerel yönetim birimlerinin bütçelerine katkı sağlayan gelir kaynakları arasında yer aldığı görülmektedir. AB üyesi 16 ülkede yerel yönetimlerin kendilerine ait vergi gelirleri kapsamında turist/konaklama vergisi uygulaması bulunmaktadır. Ayrıca Avrupa ülkelerinde hayvan besleme alışkanlığının yaygın olduğu bilinmektedir. Bu kapsamda Çekya, Almanya, Lüksemburg, Hollanda ve Slovakya'da yerel düzeyde köpek vergisi alınmaktadır. Avusturya ve Estonya'da da hayvan bulundurma üzerinde vergiler vardır. AB'de yerel yönetimlerin kendilerine ait vergi gelirleri sınıfında en fazla vergiye tabi olan diğer alanlara bakıldığında ise; atıkların bertaraf edilmesi ve depolanması, reklam ve eğlence faaliyetleri, kayıt/tescil işlemleri, mülkiyet işlemleri (alım-satım ve transfer gibi), çevresel kirlilik ve koruma, avlanma faaliyetleri ve kamusal mekânların kullanımı işlemlerinden yerel yönetimlerin vergi geliri elde ettiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Bunların dışında yerel yönetimlerin kendilerine ait vergi gelirleri kapsamında; kentsel nitelikli arazinin değer artış vergisi, inşaat, tesisler ve altyapı vergisi, petrol ve doğal gaz ürünleri/tüketimi üzerine vergi, maden lisansı vergisi, maden ürünleri vergisi, paketlenmiş şekerli içecekler vergisi, içecek/meşrubat vergisi, bingo oyunu ödül vergisi, yerel ikamet vergisi, yüksek gerilim hattı direkleri üzerinden alınan götürü vergi, iletişim/ağ şirketleri vergisi, büyük ticari kuruluşlar vergisi, su alanlarının yönetimi ve sellerin önlenmesi için vergi, yetkili catering kuruluşları makinelerinin kurulumu üzerine vergi, tek kullanımlık plastik poşet vergisi, sürücü belgesi vergisi, çıraklık vergisi, maden suları üzerinden alınan vergi, hava ve deniz taşımacılığı üzerinden alınan vergi, devletin tanıdığı imtiyazlar üzerine vergi, taşıtlar vergisi üzerine vergi, yerel hizmetlerin finansmanı vergisi, araç sigorta vergisi, lisans/ruhsat vergisi (inşaat vb. alanlarda), yoğun sektörlerde inşaat üzerine vergi, bira vergisi, kumarhane vergisi, tekne/gemi vergisi, oyun makineleri vergisi, kilise vergisi, orman vergisi, tarım vergisi, kasaba vergisi, hane halkı toplumsal vergisi, üniversite öğrenim hakkı için vergi, ulaşım/nakliye araçları vergisi, medeni hukuk işlemleri vergisi, cadde temizleme vergisi, süpürme vergisi, yol ve cadde aydınlatma vergisi, yol ve cadde kapama vergisi, park vergisi, bağış vergisi, gömü/defne vergisi, vergi kartı şeklinde gerçek kişilerin ödediği gelir vergileri, hurdalıklar üzerine vergi, işletme belgesi gerektiren herhangi bir faaliyetten alınan gelir üzerindeki vergi, banka kuruluşları üzerine vergi, tarım için kullanılmayan devlet arazisinin satışı ve kiralanmasına ilişkin vergi ve nükleer tesis vergisi gibi farklı vergi türlerinin uygulamada yer aldığı görülmektedir.

7. Sonuç

Anlatılanlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde; AB kapsamında ortak bir yerel yönetim gelir yapısının henüz

oluşturulmadığı sonucunu elde etmek mümkündür. Söz konusu farklılık üzerinde özellikle siyasi ve idari yapılanmanın oldukça etkili olduğu ifade edilebilir. Bununla birlikte AB üyesi ülkelerde yerel düzeydeki vergi uygulamaları örnek alınarak, vergiler ile transferler arasında değiş-tokuş (trade-off) gerçekleştirecek ve Türkiye'deki belediyeleri mali özerklik açısından güçlendirecek birtakım çıkarımlarda bulunulabilir. Bunlar⁹³:

- (i) Paylaşılan vergi sisteminin yerel düzeyde uygulanabilir olduğu,
- (ii) Belediye gelir vergisi (yerel kişisel gelir vergisi), yerel işletme vergisi ve turist/konaklama vergisi gibi yüksek gelir potansiyeline sahip vergilerin yerel düzeyde uygulanabilir olduğu,
- (iii) Yüksek gelir potansiyeline sahip ek vergi/oran yönetiminin yerel düzeyde uygulanabilir olduğu,
- (iv) Paylaşılan vergi sistemi ve ek vergi yönteminden farklı olarak, merkezi yönetim tarafından idare edilen temel bazı vergilerin yerel düzeyde belediyelere tahsisinin uygulanabilir olduğu,
- (v) Türkiye'de uygulaması olan emlak vergisi, yangın sigorta vergisi, çevre temizlik vergisi, ilan ve reklam vergisi, elektrik ve havagazı tüketim vergisi ve eğlence vergisi gibi yerel vergileme alanlarında, AB uygulamaları ile tutarlı biçimde güncellemeler ve değişiklikler yapılabileceği,
- (vi) Boş ev vergisi, yazlık/tatil evi vergisi, ikinci ev vergisi, değer artış vergisi ve ek emlak vergisi gibi uygulamalarla emlak vergisini tamamlayıcı veya geliştirici nitelikte yeni yerel vergilendirmeler yapılabileceği,
- (vii) AB üyesi ülkelerde yerel yönetimlerin gelirleri arasında yer alan kamusal alanlarının kullanımı vergisi, maden ürünleri ve maden lisansı vergisi gibi uygulamaların, Türkiye'de harç ve pay gibi gelir kalemleri adı altında uygulamada olduğu ve AB uygulamaları çerçevesinde güncellenerek daha etkin kaynaklar haline getirilebileceği,
- (viii) Güvenlik veya hobi amacıyla hayvan besleme, araç ve gayrimenkul gibi bazı malların satın alımı sırasında gerçekleştirilen kayıt ve tescil işlemleri, bina, arazi veya arsa gibi taşınmaz mülklerin alımı, satımı ve transferi gibi işlemler, avlanma faaliyetleri ile çevrenin korunması ve kirliliği konusunda yerel düzeyde yeni vergilerin oluşturulabileceği,
- (ix) Belediyeler tarafından sunulan veya sunulacak birtakım hizmetler için inşaat, tesisler ve altyapı vergisi, cadde temizleme vergisi, yol ve cadde aydınlatma vergisi, süpürme vergisi veya yerel hizmetlerin finansmanı vergisi adı altında AB uygulamaları ile tutarlı biçimde yeni yerel vergiler düzenlenebileceği,

- (x) Doğalgaz ile taşıt yakıtları (petrol, LPG, dizel) üzerinden belediyelerin doğrudan vergi geliri elde edebileceği bazı düzenlemeler yapmanın mümkün olduğu,
- (xi) Bingo ve piyango gibi şans oyunlarından ve oyun makineleri üzerinden yerel düzeyde yeni vergiler alınabileceği,
- (xii) Paketlenmiş şekerli içecekler ile maden suları gibi alkolsüz içeceklerden ve bira, şarap, viski vb. alkollü içecekler üzerinden yerel düzeyde yeni vergiler alınabileceği,
- (xiii) Tekne/gemi sahipliği, sürücü belgesi alma, araç sigortası yaptırma ve araç park etme gibi motorlu araç sahipliği ve kullanımını ilgilendiren çeşitli alanlardan yerel düzeyde vergi geliri elde edilebileceği,
- (xiv) Borç, satış, bağış, ortaklık ve konut sözleşmeleri ile mahkeme kararları gibi hukuki işlemlerden, tarım arazileri ve orman alanlarından, bir füzyon reaksiyonunun ve elektrik üretiminin gerçekleştiği nükleer tesisten, tarım için kullanılmayan devlet arazilerinin kiralanması ve satışından, hava ve deniz taşımacılığında, devletin belirli bir kamusal alanla ilgili tanıdığı imtiyazlardan, inşaat vb. alanlar ilgili lisans veya ruhsat işlemlerinden, hurdalıklardan, tek kullanımlık plastik poşetlerden, yerel ikamet, çıraklık, banka kuruluşları, defineler, büyük ticari kuruluşlar, iletişim şirketleri ve üniversite öğrenim hakkının elde edilmesi gibi çeşitli alanlar üzerinden yerel düzeyde yeni vergiler alınabileceği,
- (xv) Söz konusu vergilerin özellikle oranları ile muafiyet, istisna ve indirimleri konusunda yerel yönetimlere belirlenen limitler çerçevesinde takdir hakkı verilebileceği,
- (xvi) Yerel yönetim sınırlarını aşmayan vergilerin matrahları üzerinde yerel yönetimlerin söz sahibi olması veya merkez-yerel ortaklığı ile kararlar alınması gerektiği ve
- (xvii) AB'deki üniter ülkelerde bile geniş özerkliklerin olduğu, ülkelerin gelişmişlik seviyesi, yerel birimlere yüklenen görevler ve vergi türlerine göre farklı mali yapılar bulunduğu gibi birtakım sonuçlara ulaşılabilmektedir.

AB üyesi 20 ülkede uygulaması olan paylaşılan vergi sistemi kapsamında, vergi hasılatlarının paylaşım oranları konusunda, her vergi kaynağı için farklı oranlar belirlenebilir. Örneğin yüksek hasılat sağlayan KDV gibi vergilerde oranlar daha düşük tutulabilir. Belediye sınırları içerisinde elde edilen veya belediyelerin etkisinin olduğu vergiler ile genel olarak matrahı yerel yönetim sınırlarını aşmayan bazı vergilerde (motorlu taşıtlar vergisi gibi), belediyelerle daha büyük oranlarda paylaşımlar yapılabilir. Belediye seviyeleri arasında harcama sorumluluğu açısından farklılıklar olduğu için paylaşım oranları

bakımından da farklılaştırma yapmak gerekmektedir. Bu noktada İspanya uygulamasında olduğu gibi nüfus kriterine öncelik verilebilir. Örneğin nüfusu belirli bir seviyenin üzerinde olan belediyeler paylaşılan vergi sisteminden yararlanabilir, ilgili sistem kapsamında daha yüksek oranda pay alabilir veya pay aldığı vergi geliri türü/sayısı artırılabilir. Türkiye'de belediye seviyelerine göre en fazla harcamayı büyükşehir belediyeleri yapmaktadır. Nüfus kriterine dayalı bir farklılaştırma büyükşehir belediyelerinin harcama sorumluluğunu da gözetecektir. Nüfus kriterine ilave olarak kalkınma endeksi, gelir kapasitesi farklılıkları, kişi başı gelir, milli gelire katkı, nüfus yoğunluğu, yaşlı nüfus, eğitim çağındaki nüfus, turistik özellikler, mevsimsel özellikler, işsiz sayısı, konut sayısı, sosyal yardıma muhtaç kişi sayısı, göçmen sayısı ve vergi hasılatına katkı gibi ek kriterler ile harcama sorumlulukları açısından yapılacak farklılaştırmalara derinlik kazandırılabilir (Nadaroğlu, 2001: 90). Vergilerin temel öğelerini ve paylaşım oranlarını belirleme sürecinde merkezi yönetimin önemli bir ağırlığı olmakla birlikte, belediyelerin görüş ve önerileri de dikkate alınmalıdır.

AB kapsamındaki birçok ülkede farklı yöntemlerle uygulaması olan paylaşılan vergi sisteminin Türkiye için de uygulanabilirliği vardır. Hatta Türkiye'deki belediyeler Letonya'da olduğu gibi sadece paylaşılan vergilerden oluşan bir modelle bile finanse edilebilir. Söz konusu model kapsamında belediyelerin finansmanı sürecinde, Slovenya'da olduğu gibi vergilere finansman önceliği tanınması ilkesi de düşünülebilir. Fakat sistem oluşturulurken özellikle üniter yapının bozulacağı konusundaki endişeleri giderecek düzenlemelere önem verilmesi gerekmektedir. Bahsedilen yapısal reform çerçevesinde merkezi transferler ile paylaşılan vergiler arasında bir değiş-tokuş (trade off) gerçekleşecek ve mali özerklik açısından daha güçlü hale gelen belediyeler, mali özerklik kapsamında elde edilebilecek potansiyel faydalardan maksimum düzeyde yararlanabilecektir.

Kendilerine ait vergiler kapsamında ise öncelikle mevcut vergiler reorganize edilmelidir. Daha sonra yeni vergi uygulamaları ile belediyelerin finans yapısı vergilere odaklı bir hale dönüştürülmelidir.

Belediyeler paylaşılan vergi sistemi veya yüksek hasılat sağlayan kendilerine ait vergiler kapsamında, önemli bir vergi geliri potansiyeline sahip olabileceklerdir. Merkezi transferler yerine ağırlıklı olarak yerel vergilerle finanse edilen belediyelerin bünyesinde vergi idaresine yardımcı olacak birimler kurmak, kayıt dışı ekonomiyle mücadelede ve vergi hasılatları üzerinde pozitif etki yapabilecektir. Merkezi transferler ile vergiler arasında takas gerçekleştiren yapısal bir dönüşüm vasıtasıyla dikey vergi eşitlemesi güçlendirilmiş olacaktır. Bununla birlikte doğrudan vatandaşın alınan vergiler veya vergi payları ile finanse edilen belediyelerde, yerel önceliklerle ve halkın tercihleri ile tutarlı hizmet anlayışı artış gösterebilecektir. Ayrıca vatandaşlar ile belediyeler arasında doğrudan finansal bağlantı kurulmasını sağlayan bu dönüşüm, seçilmişlerin

siyasi ve mali sorumluluğunu, vatandaşların ise hizmetlere olan duyarlılığını ve hesap verebilirlik mekanizmalarını geliştirecektir.

Vergilerin matrahı, oranı, indirim, istisna ve muafiyetleri konusunda merkezi yönetim tarafından belirlenen sınırlar çerçevesinde belediyelere takdir hakkı verilmesi, üniter yapı ile demokrasi, yerleşme ve yönetim gibi olgular arasında denge kurulmasına imkân tanıyacaktır. Ayrıca yerel ekonomik koşullarla tutarlı bir vergi sisteminin oluşturulmasına olanak sağlayarak, vergi hasılatının artmasına katkıda bulunabilecektir. Belediyeler ihtiyaçlarına, nüfusuna, kalkınma endekslerinde edindikleri yere ve türlerine göre vergi tarifelerinde değişiklikler yapabilecektir. Anlatılanlara ilave olarak verginin matrahında yaşanan değişimler daha yakından takip edilecek, vergi tarifeleri daha hızlı ve etkin biçimde güncellenebilecektir. Bu sayede belediyeler sundukları hizmetlerin ve kentleşmenin ortaya çıkardığı tüm maliyetleri içselleştirebilme olanağı elde edecektir.

Temel finansman kaynağı vergiler olan belediyeler, ihtiyaçlarıyla orantılı biçimde daha rasyonel mali planlamalar yapabilecek ve katılımcı bütçe süreçlerini daha aktif biçimde işletebilecektir. Buna ilave olarak yerel hizmetleri doğrudan finanse eden mükelleflerin üzerindeki mali aldanma riski azalacak, borç-faiz sarmalı yüzünden belediye bütçelerinin hizmet sunma kapasitesi olumsuz etkilenmeyecek, belediyeler siyasi baskılara ve popülist yaklaşımlara karşı daha objektif politikalar izleyebilecek, belediyelerin hizmet üretim süreçlerindeki partizanca yaklaşımlar minimize edilecek ve artan demokratik denetim sonucu daha nitelikli, verimli ve etkin hizmet sunumu sağlanabilecektir. Bu süreç; sorumlulukların merkezileşmesi, özelleştirilmesi veya bütçe dışı uygulamalarla finanse edilmesi gibi eğilimleri de azaltacaktır.

Diğer taraftan belediyelere matrah, oran, muafiyet, istisna ve indirimler konusunda takdir hakkı vermenin, bölgeler veya yerel birimler arasındaki dengesizliklerin artmasına neden olacağı belirtilmektedir. Ayrıca vergilerin artan biçimde belediyelere tahsis edilmesi sonucu, merkezi yönetimlerin makro ekonomik istikrarı sağlama konusunda güç kaybedecekleri ifade edilmektedir. Bahsedilen nedenlerden dolayı vergilerin tahsisi, paylaşımı ve verginin temel öğeleri hakkındaki düzenlemelerin, muhtemel tüm ihtiyaçları, farklılıkları, sorunları ve etkileri hesap ederek bütün paydaşlarla birlikte ayrıntılı biçimde dizayn edilmesi gerekmektedir.

Merkezi transferlere olan bağımlılığı vergi gelirlerindeki artışı esas alan yapısal bir dönüşüm ile azaltacak süreç ise şu şekilde işletilmelidir:

- (i) Öncelikle mevcut vergi kaynakları etkinleştirilmelidir. Belediyelere ait mevcut vergilerin matrahları, oranları, muafiyet, istisna ve indirimleri güncellenerek, daha etkin ve verimli kaynaklar haline getirilmelidir. Bu konuda benzer

vergi uygulamalarının olduğu AB ülkeleri incelenerek gerekli adımlar atılmalı ve uyumlaştırma süreçleri hızlandırılmalıdır.

- (ii) Belediye meclislerine merkezi yönetim tarafından belirlenmiş sınırlar kapsamında vergilendirme yetkisi verilmelidir. Bu sayede vergiler üzerinde yerel farklılıklara göre düzenlemeler yapılarak, gelir potansiyeli artırılmalıdır.
- (iii) AB'de yerel düzeyde uygulanan farklı vergi türleri ve vergileme yapıları incelenerek, belediyelerin yeni vergiler uygulamasının yolu açılmalıdır. Bu sayede vergi gelirlerindeki artışa odaklı bir öz gelir artışı sağlanmalıdır. Çağdaş yerel yönetim anlayışı gereği vergiler, belediyelerin temel finansman kaynağı haline getirilmelidir.
- (iv) Az gelir getiren çok sayıda vergi yerine, çok gelir getiren az sayıda vergi yaklaşımı benimsenmelidir. Bir diğer ifadeyle yüksek randımanlı vergilere odaklanılmalıdır.
- (v) Bir sistem tercihi yapılmalıdır. Bu doğrultuda yalnızca paylaşılan vergiler, yalnızca kendilerine ait vergiler veya her iki sistemin karması bir yöntem belirlenebilir. Fakat verginin temel öğeleri üzerinde belediyelerin daha fazla takdir hakkı olması açısından, kendilerine ait vergi sistemi çerçevesinde yapılan düzenlemeler ağırlıkta olmalıdır.
- (vi) Belediye harcamalarının finanse edilmesinde vergi gelirleri yetersiz kalıyorsa, öncelikle harç, ücret, mülk ve teşebbüs gelirleri gibi vergi dışı öz gelir kaynaklarının artırılması konusunda çaba harcanmalıdır. Harç veya ücret adı altındaki benzer uygulamalar, AB üyesi ülkelerdeki yerel düzey uygulamalarla tutarlı biçimde değiştirilip güncellenerek, etkinliği ve verimliliği artırılmalıdır.
- (vii) Vergi gelirleri ile vergi dışı öz gelir kaynakları belediye harcamalarını finanse etme konusunda yetersiz kalıyorsa, merkezi transferler ile finansman açığı kapatılmalıdır. Bir diğer ifadeyle merkezi transferler tamamlayıcı, düzenleyici ve içselleştirici fonksiyonlar üstlenmelidir. Mali özerkliği ve ülke kredibilitelerini olumsuz etkileyen transfer ile borçlanma gelirleri, belediyelerin temel finansman kaynağı haline dönüşmemelidir. Bu sayede hizmeti sunan birimler ile hizmeti finanse eden kişiler arasındaki doğrudan bağlantı, mali ve siyasi sorumluluk duygusu güçlenerek süreklilik kazanacaktır. Söz konusu süreç çerçevesinde merkezi yönetimin vatandaş ile belediye arasındaki finansal aracılık rolü zayıflayacak, yerel yönetimler kendilerini merkezi yönetime değil vatandaşa karşı sorumlu hissedecek ve fiilen harcama yapan birimlerin üzerindeki hesap verebilirlik baskısı artacaktır. Çünkü vatandaş doğrudan ödediği verginin nereye harcandığı konusunda daha yüksek duyarlılıkla hareket edecek, hizmeti sunan birimler

ise yeniden seçilebilmek için kaynakların maliyet-etkin ve verimli kullanımına önem gösterecektir. Süreç; vatandaşların tercihleriyle ve yerel önceliklerle tutarlı, daha etkin ve verimli hizmet sunumu sağlayarak, yerel düzeyde vatandaş memnuniyetini yükseltecektir.

Notlar

¹ 2018 yılına ait veriler, dış denetimi sonuçlandırılmamış bireysel mali tablolar konsolide edilerek hazırlanmış datalardan yararlanılarak hesaplanmıştır.

² Bütçe gelirlerinin incelediği “Ekod4” isimli tablolardan yararlanılarak hesaplanmıştır. İlgili hesaplama kapsamına “harçlar” dahil değildir.

³ Vergi yığılılığı: verginin ödenmesi veya tahsilatı konusunda isteksiz davranılması olarak ifade edilebilir.

⁴ Yerel vergi sisteminin tamamen faydalanma esasına dayandırılması, adil bir gelir dağılımı olmadığı varsayımı altında, başka sorunların oluşmasına neden olacaktır (Nacar, 2005: 163).

⁵ Bu başlık altında ele alınan AB üyesi ülkelerin yerel yönetim yapıları ile ilgili ayrıntılı bilgi için yazarın şu çalışmasına bakınız: “Tekdere (2019). AB Üyesi Ülkelerin Yerel Yönetim Yapıları”. Ayrıca bu başlık altındaki bilgilerde ağırlıklı olarak OECD ve UCLG tarafından ortak biçimde hazırlanan ve Ekim 2016’da yayınlanan “Country Profile” raporlarından ve Avrupa Komisyonu’na ait “Taxes in Europe Database v3” veri tabanından yararlanılmıştır. Raporlarda geçen “Subnational Government” terimi konsolide edilmemiş alt sektörlerin toplamı olarak ifade edilmekte ve federatif yönetimler veya eyaletler (S.1312) ile yerel ve bölgesel yönetimlerden (S.1313) oluşmaktadır. İlgili yönetim birimleri ile ilişkili kamu kuruluşları da kapsama dâhildir (OECD, 2018: 24; DEXIA ve CEMR, 2012: 2). Sayıca fazla olan üniter yapıli ülkelerde federatif yönetimler veya eyaletler olmadığı için kavram doğrudan yerel yönetim olarak çevrilmiştir. Türkiye’nin idari yapısı ile benzeşmeyen federal (Almanya, Belçika, Avusturya) ve üniter/bölgesel ülkeler (İspanya, İtalya, Portekiz) incelenirken yazılan “yerel yönetim” ifadesinin kapsamına ilgili ülkelerdeki eyaletlerin, bölgelerin veya özerk toplulukların dâhil olduğu unutulmamalıdır.

⁶ İlgili Kanun’un 2. bölümünün 8. maddesinde devlete (merkezi yönetime) ait vergiler belirtilmiştir (Likumi.lv, 2018).

⁷ Vergiye tabi konu alanına göre yerel yönetimlere aktarılan oranlar % 40 ile % 100 arasında değişmektedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız (European Commission, 2018).

⁸ Elde edilen gelirin % 25’i kumar oyununun organize edildiği yerdeki yerel yönetimin bütçesine, % 75 ise devlet bütçesine aktarılmaktadır. Devlet ölçeğinde gerçekleşen bir piyangodan elde edilen gelir devlet bütçesine, piyango yerel ölçekli ise yerel yönetim bütçesine dâhil edilmektedir. 1 Ocak 2018 itibarıyla telekomünikasyon yoluyla organize edilen kumar oyunlarından elde edilen tüm gelir, devlet bütçesine dâhil edilmektedir (European Commission, 2018).

⁹ Toplam oran ile yerel birimlere ait oranların toplamı arasında oluşan farklılığın nedeni rakamların yuvarlanmasıdır (SCB, 2018).

¹⁰ Vergi geliri yerel ve merkezi birimler arasında paylaşılmaktadır. Ayrıca yalnızca oranlar üzerinde yerel yönetimlerin söz hakkı vardır. Bu etkenlere rağmen ilgili vergi paylaşım vergiler sınıfına dahil değildir (European Commission, 2012: 250-251).

¹¹ Verginin oranı ile indirim ve muafiyetlerini yerel yönetimler belirlemektedir. Matrah ise merkezi yönetim tarafından tespit

edilmektedir. Elde edilen gelirin tamamı yerel yönetimlere aittir (European Commission, 2018).

¹² 2011’den beri bölgelerde ve il yönetimlerinde arazi vergisi uygulaması yoktur. Arazi vergisi geliri belediyeler ve belediyeler arası iş birliği kuruluşları arasında paylaşılmaktadır. Verginin oranı ile indirim ve muafiyetlerini yerel yönetimler belirlemektedir. Matrah ise merkezi yönetim tarafından tespit edilmektedir (European Commission, 2018).

¹³ Mobilyalı olarak ikamete tahsis edilen konutlar ve onların tamamlayıcı alanları, oturan kişinin sahip veya kiracı olduğuna bakılmaksızın bu vergiye tabidir. Verginin matrahı merkezi yönetim tarafından, oran ile muafiyet ve indirimler ise yerel yönetimler tarafından belirlenmektedir. Ayrıca tüm gelir yerel yönetimlere aittir (European Commission, 2018; Mutluer ve Öner, 2009: 72; Nadaroğlu, 2001: 89).

¹⁴ 2015 yılından itibaren konut erişiminin zor olduğu alanlardaki belediyeler ikinci ev vergisinin kendilerine ait kısmını % 20 oranında artırabilmektedir (European Commission, 2018).

¹⁵ Belirli kayıt işlemleri üzerindeki ek vergiyi ifade etmektedir.

¹⁶ Söz konusu vergi enerji üretimi, telekomünikasyon (radyo istasyonları vb.) ve ulaşım altyapısı faaliyetleri ile ilgilidir.

¹⁷ Vergi oranları merkezi yönetim tarafından belirlenmekle birlikte, belirli koşullar altında iller oranları değiştirebilmektedir (European Commission, 2018).

¹⁸ Verginin matrahı ile indirim ve muafiyetleri merkezi yönetim tarafından belirlenmektedir. Oranlar üzerinde ise yerel yönetimlerin merkezi yönetim ile birlikte takdir hakkı bulunmaktadır. Ayrıca tüm gelir yerel yönetimlere aittir (European Commission, 2018).

¹⁹ Eğlence Vergisi bilette girilen yerlerde giriş ücretinden, geçici ikamet sağlayan yerlerde ise gün/yatak kriterine göre alınmaktadır (European Commission, 2018). Bu kapsamda verginin içerisine “konaklama vergisi de dahil edilmiştir” demek doğru olacaktır.

²⁰ Köpek vergisi, köpek sahiplerinden köpek sayısına göre alınmaktadır (European Commission, 2018).

²¹ Bir motorlu araçla belirlenen yerlere giriş izni alan gerçek ve tüzel kişilerin ödediği vergileri kapsamaktadır. Vergi iznin geçerli olduğu gün sayısına göre hesaplanmaktadır. Elde edilen gelirin tamamı yerel yönetimlere aittir (European Commission, 2018).

²² Kanunun 6. maddesinde vergi gelirlerinden bahsedilmektedir.

²³ 2014 yılındaki iptal süreci sonrası birtakım değişiklikler yapılmıştır. 1 Ocak 2018 itibarıyla Slovenya emlak vergisi sistemi mülkiyet sahipliği üzerine iki mali görev yüklemektedir. Bunlardan biri emlak vergisidir. Diğeri ise arsa kullanım harcıdır (Ministry of Finance, 2018a: 22-23).

²⁴ Kanunun 24 – 32. maddelerinde verginin miktarı, muafiyetler ve belediye bütçesine intikali konusundaki hükümlerden bahsedilmektedir.

²⁵ 3. ve 20. maddelerde vergilerden bahsedilmektedir.

²⁶ Elde edilen gelir vergi mükellefinin ikamet ettiği bölgesel yönetime aittir. Gelirin tamamından bölgesel yönetimler yararlanmaktadır. Vergi Hırvatistan’daki tüm bölgesel yönetimlerde zorunludur. Matrah ile indirim ve muafiyetleri merkezi yönetim belirlemektedir (European Commission, 2018).

²⁷ Tüketim vergisini catering işletmelerindeki gerçek ve tüzel kişiler ödemektedir. Vergi bar ve restoranlarda satılan alkollü ve alkolsüz içeceklerin perakende fiyatları üzerinden hesaplanmaktadır. Vergi oranı ise % 3’e kadar çıkmaktadır (Institute of Public Finance, 2018: 5).

²⁸ Vergi yazlık evin sahibi gerçek ve tüzel kişiler tarafından ödenmektedir. Vergi matrahı kullanılabilir metre kare, binanın yaşı ve altyapı durumuna bağlıdır (Institute of Public Finance, 2018: 5).

²⁹ Emlak transferi vergisinin oranı ve matrahı merkezi yönetim tarafından belirlenmekle birlikte, vergiye ait gelirler tamamen yerel yönetimlere aittir. Vergi oranı ise % 4'tür (European Commission, 2018).

³⁰ Yerel yönetimlerin verginin matrahı ile indirim ve muafiyetleri konusunda merkezi yönetim ile birlikte takdir hakkı bulunmaktadır. Tüm gelir yerel yönetimlere aittir (European Commission, 2018).

³¹ Hâlihazırda bir yasa ile üzerinde yerel vergiler de dâhil herhangi bir kamusal vergi yükü olmayan, vergiye tabi objelerin üzerindeki vergilere, kasaba vergisi denir (Doing Business in Hungary, 2018).

³² Bir dairenin kiralama hakkını elinde bulunduran, bir yapıya veya araziye sahip olan özel kişilerin ödedikleri vergidir (Doing Business in Hungary, 2018).

³³ Verginin matrahı ile indirim ve muafiyetlerini merkezi yönetim belirlemektedir. Elde edilen gelirden bölgesel yönetimlerde yararlanmaktadır (European Commission, 2018).

³⁴ Taşınmazlar üzerindeki mülkiyet vergisi (IPT) 2017 yılında kaldırıldı (Howarth, 2016). Fakat toplulukların ve belediyelerin elde ettiği yerel emlak vergisi kaldırılmadı. Emlak değerine bağlı olarak ödenmeye devam etmektedir (Howarth, 2018).

³⁵ İlgili Yasanın en güncel halinin 4, 5 ve 6. maddelerinde paylaşım oranlarından bahsedilmektedir (Law on Revenues of Local Government Units, 2003).

³⁶ Orman alanlarının yönetimi ve sahipliği ile ilgili bir vergidir. Özellikle kırsal belediyeler için önemli bir gelir kaynağıdır. Bilimsel çalışmalarda "eko-vergi" olarak ifade edilmektedir (Pater, 2013: 323-325).

³⁷ Verginin oranını yerel yönetimler, matrahını ise merkezi yönetim belirlemektedir. İndirim ve muafiyetler ise merkez – yerel ortaklığı ile tespit edilmektedir. Yerel yönetimler tarafından toplanan verginin tüm geliri, yine ilgili birimlere aittir (European Commission, 2018).

³⁸ Verginin oranını yerel yönetimler, matrahını ise merkezi yönetim belirlemektedir. İndirim ve muafiyetler ise merkez – yerel ortaklığı ile tespit edilmektedir. Tüm gelir yerel yönetimlere aittir (European Commission, 2018).

³⁹ Matrahı, oranı ve indirim ile muafiyetleri merkezi yönetim tarafından belirlenen, fakat sadece yerel yönetimlerin yararlandığı vergidir (European Commission, 2018).

⁴⁰ İlgili Yasanın en güncel halinin 1. maddesinin 1. ve 2. fıkrasında yerel vergi gelirlerinden (emlak vergisi ve ulaşım araçları vergisi) bahsedilmektedir (Law on Local Taxes and Fees, 1991).

⁴¹ İlgili Yasanın en güncel halinin 4. maddesinin 1. fıkrasında belediyelerin vergi gelirlerinden bahsedilmektedir (Law on Revenues of Local Government Units, 2003).

⁴² Yerel vergi çeşitleri ile ilgili ilave bilgiler Lüksemburg resmi istatistik sitesindeki "vergi ve sosyal katkılar" başlıklı tablolardan elde edilmiştir (Grand-Duchy of Luxembourg Statistical Portal, 2018).

⁴³ Yerel yönetimler – belediyeler önceki uygulamada kişisel gelir vergisinden % 20 oranında pay alırken, kişisel gelir vergisi üzerinde yapılan son değişiklikler neticesinde bu uygulama kaldırılmıştır (European Commission, 2018).

⁴⁴ Mülkiyet/emlak transfer vergisi transfer edilen mülkün değeri üzerine uygulanır. Oranı % 3'tür. Bir belediye mülkiyet transfer vergisi oranı (% 3) kadar ek vergi alabilmektedir. Yeni binaların

satın alımından KDV uygulanıyorsa, bu vergi tarh edilmez (Deloitte, 2018a: 3).

⁴⁵ Mağaza, büro, bar, depo, fabrika vb.

⁴⁶ Bir ailenin ikamet ettiği konut/ev.

⁴⁷ Belediye vergisi (council tax) önceki uygulamada "general rate" olarak adlandırılmaktaydı (Uzun, 2010: 87). 1990'da yürürlüğe giren kısa ömürlü ve tartışmalı baş vergisinin yerine 1993 yılında getirildi (Watt, 2004: 610; Himsworth, 2012: 676; Adam vd., 2007: 25; Sandford, 2014: 17). Verginin matrahı ve oranını yerel yönetimler belirlemektedir. Muafiyet ve istisnalar konusunda ise yerel-merkez iş birliği vardır (European Commission, 2018).

⁴⁸ Verginin matrahı ve oranını merkezi yönetim belirlemektedir. Muafiyet ve istisnalar konusunda ise yerel-merkez iş birliği vardır (European Commission, 2018).

⁴⁹ Verginin matrahı ve oranını merkezi yönetim belirlemektedir. Yerel yönetimlerin muafiyet ve indirimleri merkezi yönetim ile birlikte düzenleme yetkisi vardır. Vergiden elde edilen tüm gelir yerel yönetimlere aittir (European Commission, 2018).

⁵⁰ Mahkemenin önce bir başvuru veya yasal işlem yapmak isteyen gerçek veya tüzel kişilerin ödediği vergilerdir. Verginin matrahı, oranı, indirim ve muafiyetleri merkezi yönetim tarafından belirlenmektedir (European Commission, 2018).

⁵¹ Verginin matrahı ile indirim ve muafiyetlerini merkezi yönetim belirlemektedir. Oran konusunda ise yerel yönetimlerin merkezi yönetim ile birlikte söz hakkı vardır (merkez – yerel iş birliği). Tüm gelir yerel birimlere aittir (European Commission, 2018).

⁵² Verginin matrahı ile indirim ve muafiyetlerini merkezi yönetim düzenlemektedir. Oranlar konusunda merkezin koyduğu limitler çerçevesinde yerel yönetimlerin takdir hakkı bulunmaktadır. Tüm gelir yerel yönetimlere aittir (European Commission, 2018).

⁵³ Vergi oranı üzerinde illerin merkezi yönetimle beraber takdir hakkı bulunmaktadır. Fakat matrah ile indirim ve muafiyetler merkezi yönetim tarafından tespit edilmektedir. Ayrıca merkezi yönetim tarafından iller için belirlenmiş maksimum bir oran bulunmaktadır (European Commission, 2018).

⁵⁴ Yasaya göre belediyeler, belediye atıkları ve küçük inşaat atıkları için yerel ücret almaktadır.

⁵⁵ Gerçek kişilerin veya tüzel kuruluşların sahip olduğu 6 aydan büyük köpekler için alınan vergidir. Ödenecek vergi belediyeler tarafından belirlenmektedir. Bir diğer ifadeyle genel bir oran bulunmamaktadır (European Commission, 2018).

⁵⁶ Konaklama vergisi (accommodation tax) otel vb. yerlerde geçici konaklamalar üzerinden alınan vergidir. Kalınan gece ve kişi sayısına göre Euro olarak ödenmektedir (European Commission, 2018).

⁵⁷ Verginin oranı, matrahı, indirim ve muafiyetleri yerel yönetimlerce düzenlenmektedir. Ayrıca vergiye ait gelirin tamamı yerel yönetimlere aittir (European Commission, 2018).

⁵⁸ Bilgisayar oyunları için elektronik makineler, mekanik makineler, elektronik makineler, slot makineleri, oyun ve eğlence için diğer cihazlar örnek olarak verilebilir. Verginin matrahı, oranı, indirim ve muafiyetleri yerel yönetimler tarafından belirlenmektedir (Local Taxes and Local Fee for Municipal Waste and Minor Construction Waste, 2004).

⁵⁹ Emlak vergisi üçe ayrılmaktadır. Bunlar: Arazi vergisi, inşaat vergisi ve apartman/daire vergisidir. Arazi vergisinin oranı % 0.25'tir. İnşaatlarda inşaat alanının her metre karesi için alınacak vergi 0.033 Euro'dur. Apartman/daire vergisinde yine metre kare başına alınacak vergi 0.033 Euro'dur (European Commission, 2018).

⁶⁰ Taşınmaz mallardan alınan vergi belediye bütçesine gitmektedir. Ancak bunun kapsamına devlet bütçesine giden ve ticari olmayan amaçlarla gerçek kişilerin sahip olduğu taşınmaz mülklerin (konutlar, garajlar, çiftlikler ve eğlence için kullanılan mülkler dâhil) geliri dâhil değildir. Taşınmaz malın çeşitli belediyelerin sınırları içerisinde bulunduğu durumlarda vergi, ilgili belediyelerin taşınmaz maldan sorumluluğu olduğu kısım oranında vergilendirilmektedir. Ayrıca verginin matrahı merkezi yönetim tarafından belirlenmektedir. Oran ile indirim ve muafiyetler konusunda ise yerel yönetimlerin merkezi yönetim ile birlikte takdir yetkisi bulunmaktadır (European Commission, 2018).

⁶¹ Verginin matrahı merkezi yönetim tarafından belirlenmektedir. Oran ile indirim ve muafiyetler konusunda ise yerel yönetimlerin merkezi yönetim ile birlikte takdir yetkisi vardır. Elde edilen gelir tamamen belediye bütçesine gitmektedir (European Commission, 2018).

⁶² Av hayvanlarının temini konusundaki vergi hariç olmak üzere ilgili vergi devlet bütçesine dâhildir. Verginin matrahı, oranı, indirim ve muafiyetleri merkezi yönetim tarafından belirlenmektedir. Ayrıca önceki uygulamada gelirin % 70'i yerel yönetimlere, kalan % 30'u ise devlet bütçesine gitmektedir. 2018 yılı itibarıyla ise ilgili vergiden elde edilen gelirin tamamı yerel yönetimlere aittir. Ayrıca oranlar ile indirim ve muafiyetler üzerinde yerel yönetimlerin söz hakkı vardır (European Commission, 2018).

⁶³ Mal ve ambalaj atığı ile gerçekleşen çevre kirliliği hariç olmak üzere kirlilik vergisinden elde edilen gelirin % 30'u devlet bütçesine gitmektedir. Kalan % 70 ise çevre korumaya odaklı özel programlar ile belediyelere aktarılmaktadır (European Commission, 2018).

⁶⁴ Ulusal olarak organize edilmiş oyunları oynayan tüzel kişilerin ödediği vergiler devlet bütçesine gitmektedir. Küçük piyango organizasyonlarına katılan tüzel kişilerin ödediği vergiler ise lisansı veren belediyenin bütçesine gitmektedir. Verginin matrahı, oranı, indirim ve muafiyetlerini merkezi yönetim belirlemektedir (European Commission, 2018).

⁶⁵ Doğal kaynaklar üzerinden alınan vergiler kapsamındadır.

⁶⁶ Kiralanan devlet arazisine ait yıllık oran arazinin değerine bağlı olarak % 0.1 ile % 4 arasında değişmektedir (arazi açık artırmayla kiralanmamış ise). Belediyelerin ilgili aralıkta kendi oranlarını belirleme hakkı bulunmaktadır (European Commission, 2018).

⁶⁷ 01.01.2014 tarihinden itibaren yerleşik bir gerçek kişinin vergilendirilebilir gelirin % 11.6'sını yerel yönetimler almaktadır (kesintiler dikkate alınmamaktadır). Gelirin kalan kısmı ise merkezi yönetime aittir (European Commission, 2018).

⁶⁸ Tütün üzerinden alınan tüketim vergisi Kanarya Adaları, Ceuta ve Melilla'da uygulanmamaktadır. Kanarya Adaları, Ceuta ve Melilla'da fermente edilmiş içecekler ve şarap vergisi bulunmamaktadır. Ayrıca Ceuta ve Melilla'da bira vergisi, alkollü içecekler vergisi ve ara ürünler üzerinde vergi yoktur (European Commission, 2018).

⁶⁹ Kanarya Adaları'nda azaltılmış oran uygulanmaktadır. Verginin matrahı ile muafiyet ve indirimleri merkezi yönetim tarafından belirlenirken, oranlar konusunda bölgelerin söz hakkı bulunmaktadır. Vergi İspanya Devlet Vergi Ajansı tarafından toplanmaktadır (European Commission, 2018).

⁷⁰ Hidrokarbon vergisinden merkezi yönetim ve bölgeler yararlanmaktadır. Elektrik vergisinden ise sadece bölgeler yararlanmaktadır. Hidrokarbon vergisi ve kömür vergisi Kanarya Adaları, Ceuta ve Melilla'da uygulanmamaktadır (European Commission, 2018).

⁷¹ Verginin matrahı ile indirim ve muafiyetleri merkezi yönetim tarafından belirlenmektedir. Özerk yönetimlerin ise oranlar konusunda merkezi yönetim ile birlikte değişiklik yapma gücü vardır. Toplanan verginin tüm geliri özerk yönetimlere aittir. Kanarya Adaları'nda azaltılmış oran uygulanmaktadır (European Commission, 2018).

⁷² Özerk toplulukların oranlar ile indirim ve muafiyetler konusunda yetkileri bulunmaktadır. Bazı özerk topluluklarda oranlar % 7'ye kadar (maksimum oran) çıkmaktadır (European Commission, 2018).

⁷³ 16 basamaktan oluşan artan oranlı bir vergi tarifesi vardır. İlk basamaktaki oran % 7.65, en son (yüksek) basamaktaki oran ise % 34'tür. Vergiyi Ceuta ve Melilla dışındaki özerk topluluklar toplamaktadır (European Commission, 2018).

⁷⁴ Özerk topluluklar (Ceuta ve Melilla hariç) sadece vergiyi yönetmekle ve toplamakla kalmaz, aynı zamanda bu alanda bazı yasama yetkilerine de sahiptir. Bask ve Navarra bölgesi özerk topluluklarının bu vergi ile ilgili kendi yasaları vardır (European Commission, 2018).

⁷⁵ Vergi oranı kentsel mülklerde % 0.4, kırsal mülklerde ise % 0.3'tür. Ancak yerel yönetimlerin oranları kanunda belirtilen şartlara uygun biçimde ve belirli sınırlar çerçevesinde artırıp azaltabilirler. Verginin matrahı ile indirim ve muafiyetlerini merkezi yönetim belirlemektedir. Yerel yönetimler tarafından toplanan verginin tüm geliri yine ilgili birimlere aittir (European Commission, 2018).

⁷⁶ Verginin matrahı merkezi yönetim tarafından belirlenmektedir. Yerel yönetimlerin ise oranlar ile indirim ve muafiyetler konusunda değişiklik yapma gücü vardır. Yerel yönetimlerce toplanan verginin tüm geliri yine ilgili birimlere aittir (European Commission, 2018).

⁷⁷ Yerel işletme vergisinde verginin matrahı merkezi yönetim tarafından belirlenmektedir. Yerel yönetimlerin ise oranlar ile indirim ve muafiyetler konusunda değişiklik yapma gücü bulunmaktadır (European Commission, 2018).

⁷⁸ Verginin matrahını merkezi yönetim belirlemektedir. Oranlar ile muafiyet ve istisnalar üzerinde ise hem yerel yönetimlerin hem de merkezi yönetimin takdir hakkı vardır. Yerel yönetimler tarafından toplanan verginin tüm geliri yine ilgili birimlere aittir. Ayrıca yerel yönetimlerin vergiyi uygulamamayı tercih etme hakkı bulunmaktadır (European Commission, 2018).

⁷⁹ İlgili Kanununun 14. maddesinde belediye gelirlerinden bahsedilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız (Ministerio Público, 2018).

⁸⁰ Vergi Lizbon'daki otellerde ve diğer yerel konaklama tesislerinde kalan yerli ve yabancı turistlerden alınmaktadır. Maksimum toplam 7 Euro olmak üzere gecelik 1 Euro alınmaktadır (Lisboa Câmara Municipal, 2015). Porto'da ise verginin miktarı 2 Euro'dur. 13 yaş ve üzerindeki kişiler vergiye tabidir. Ayrıca ilgili vergi kapsamında Başkent Lizbon'a havayolu ve denizyolu ile gelen tüm turistlerden kişi başına 1 Euro tahsil edilmektedir (Doğan, 2017: 274; The Portugal News, 2018).

⁸¹ Bölgesel yönetimlerin verginin matrahı ile indirim ve muafiyetleri üzerinde merkezi yönetim ile birlikte takdir hakkı bulunmaktadır. Verginin oranı ise merkezi yönetim tarafından belirlenmektedir. Elde edilen tüm gelir bölgesel yönetimlere aittir. Vergiyi İtalyan Otomobil Kulübü ve her bölgenin görevlendirdiği diğer organlar toplamaktadır (European Commission, 2018).

⁸² Verginin matrahı ile indirim ve muafiyetleri merkezi yönetim tarafından belirlenmektedir. Yerel yönetimlerin ise oranlar üzerinde merkezi yönetim ile birlikte takdir hakkı vardır. Tüm gelir

yerel yönetimlere (illere) aittir. Vergiyi İtalyan Otomobil Kulübü toplamaktadır (European Commission, 2018).

⁸³ Bu sayede eyaletler arasındaki mali rekabet önlenmektedir (Ulusoy ve Akdemir, 2014: 135).

⁸⁴ Eyaletlerin federal yönetim ile paylaştığı nihai stopaj vergisi, sermaye geliri üzerindeki stopaj vergisi, yerleşik olmayanların gelirleri üzerindeki stopaj vergisi ve ücret vergisi, gelir vergisi kapsamındadır (Federal Ministry of Finance, 2016: 72).

⁸⁵ Verginin oranını yerel yönetimler belirlemektedir. Matrah ile indirim ve muafiyetler üzerindeki takdir hakkı ise merkezi yönetime aittir. Tüm geliri yerel yönetimler elde etmektedir (European Commission, 2018).

⁸⁶ Konaklama zamanına, oda sayısına, konaklama tipine ve odanın gecelik ücretine göre alınan bir konaklama vergisi türüdür (ETOA, 2018; Bozdoğanoglu, 2013: 135; Doğan, 2017: 273).

⁸⁷ Trafik dolaşım vergisi, hizmete giriş üzerine vergi, oyun makineleri lisansı vergisi, bahis ve kumar vergisi ve eurovinyet gibi bölgesel vergiler, gelir vergisi kapsamına alınmış veya bir diğer ifadeyle gelir vergisi içerisine asimile edilmiştir (Federal Public Service Finance, 2017: 192-193).

⁸⁸ Verginin matrahi, oranı, indirim ve muafiyetlerini bölgesel yönetimler belirlemektedir. İller ve belediyeler, bölgesel yönetime ait olan söz konusu verginin üzerinden ek vergi yöntemiyle gelir elde etmektedir. Vergi oranı Flanders'ta nominal kira değerinin % 2.5'i, Wallonia ve Brüksel bölgesinde ise % 1.25'tir. (European Commission, 2018).

⁸⁹ Verginin matrahi, oranı, indirim ve muafiyetlerini bölgesel yönetimler düzenlemektedir. Ayrıca vergiye ait tüm gelir yine bölgesel yönetimlere aittir (European Commission, 2018). Bunlara ilave olarak 2016 yılında bölgelerin gelirleri arasında yer alan Eurovignet uygulaması kaldırılmıştır. Bunun yerine "the kilometer-levy" adında bir uygulamaya geçilmiştir. Fakat tüm gelirini bölgelerin elde ettiği bu kaynak, bir vergi olarak değil ücret olarak düşünülmelidir (European Commission, 2018).

⁹⁰ Belçika'da ulusal seviyede otel ve restoranlara azaltılmış KDV uygulanmaktadır. Standart oran % 21 iken, azaltılmış oran % 6'dır. Yerel seviyede ise belediyeden belediyeye değişmekle birlikte şehir/turist vergisi uygulaması bulunmaktadır. Oda sayısı, otel sınıfı ve gecelik konaklama fiyatı gibi faktörler vergilemede dikkate alınmaktadır (ETOA, 2018; Bozdoğanoglu, 2013: 133-134; Doğan, 2017: 273).

⁹¹ Verginin matrahi, oranı, indirim ve muafiyetlerini bölgesel yönetimler düzenlemektedir. Vergiye ait gelirden bölgesel ve yerel yönetimler beraber yararlanmaktadır (European Commission, 2018).

⁹² Malta'da yerel yönetimlerin emlak vergisi de dahil olmak üzere hiç vergi geliri yoktur. Yapılan son değişiklikler kapsamında artık Yunanistan'da belediyeler emlak vergisi geliri elde edememektedir.

⁹³ Türkiye konusunda ortaya konulan ayrıntılı öneriler için, "Yerel Vergi Sistemlerinin Karşılaştırmalı Analizi: Türkiye'deki Belediyelerin Finansmanı Açısından Bir Model Önerisi" başlıklı doktora tez çalışmasının 4. bölümüne bakınız.

Kaynakça

Adam, S., Emmerson, C., & Kenley, A. (2007). A Survey of UK Local Government Finance. Institute for Fiscal Studies, IFS Briefing Note, Nr. 74, 1-39.

Agenția Națională de Administrare Fiscală (2018). Legea nr.

227/2015 privind Codul fiscal. (Accessed on 08.04.2018), https://static.anaf.ro/static/10/Anaf/legislatie/Cod_fiscal_norme_2016.htm#A486

Akdemir, T. (2014). Yerel Vergi Yönetimi: Ülke Uygulamalarına Yönelik Bir Analiz. İçinde: Mustafa Sakal, Ahmet Kesik, Tekin Akdemir A. Kesik, H. Canpolat (Ed.), *Mali Yerinden Yönetim: Teori, Kavramsal Açıklamalar ve Türkiye'ye İlişkin Değerlendirmeler* (s. 85-144). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Akdemir, T., & Karakurt, B. (2016). Nordik Ülkelerinde İdarelerarası Mali İlişkiler. *KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (11), 127-159.

Alcidi, C., Giovannini A., Infelise, F., & Ferrer, J. N. (2014). Division of powers between the European Union, member states, candidate and some potential candidate countries and local and regional authorities: Fiscal decentralisation or federalism. European Committee of the Regions.

Alkan, A. T. (2005). Şehir ve Şehir Kavramlarını Yeniden Yorumlamakta Belediyelerin Yeni Görevleri Üzerine Düşünceler. İçinde: Vecdi Akyüz (Ed.), *İslam Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler II*, (s. 281-285). İstanbul: İlke Yayıncılık.

Association of Netherlands Municipalities (2007). Local Government in The Netherlands. (Accessed on 08.09.2016). https://www.vng-international.nl/wp-content/uploads/2015/06/Local_Government_in_the_Netherlands.pdf

Bağlı, M. S. (2014). Mali Yerelleşme Düzeyinin Ölçümü (Mali Özerklik Derecesi). *TODAİE Çağdaş Yerel Yönetimler, Çağdaş Yerel Yönetimler*, 23(2), 27-47.

Bahl, R., & Bird, R. (2008). Subnational taxes in developing countries: The way forward. *Public Budgeting & Finance*, 28(4), 1-25.

Bailey, S. J. (1999). *Local Government Economics: Principles and Practice*. UK: Macmillan Press Limited.

Basic Law (1949). Basic Law for the Federal Republic of Germany. (Accessed on 04.02.2018), https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.html#p0585

Beer-Tóth, K. (2009). *Local Financial Autonomy in Theory and Practice: The Impact of Fiscal Decentralisation in Hungary*. Doctoral Thesis. Fribourg: University of Fribourg Switzerland

Bird, R. (1995). *Financing local services: patterns, problems, and possibilities*. Centre for Urban and Community Studies, Major Report 31, Toronto: University of Toronto.

Bird, R. (2010). *Subnational Taxation in Developing Countries: A Review of the Literature*. Policy Research Working Paper 5450, World Bank.

Bosch, N., & Durán, J. M. (2008). The Financing System of Spanish Regions: Main Features, Weak Points and Possible Reforms. In: Núria Bosch and José M. Durán (Ed.), *Fiscal Federalism and Political Decentralization Lessons from*

- Spain, Germany and Canada* (p. 3-26). Studies in Fiscal Federalism and State-Local Finance.
- Bosch, N., & Espasa, M. (2006). *Local government finance in the European Union (EU-15)*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- Bozdoğanoglu, B. (2013). Konaklama Vergisi Uygulaması ve Türkiye’de Uygulanabilirliği. *Maliye Dergisi*, (164), 131-149.
- Brezovnik, B., Finžgar, M., & Oplotnik, Ž. J. (2016). Fiscal Decentralisation in Slovenia, *Lex Localis*, Maribor: Institute for Local Self-Government and Public Procurement, 3-103.
- Buzescu Ca (2018). Romanian Tax Laws. (Accessed on 08.04.2018), <https://www.buzescu.com/romanian-tax-laws/>
- Çelik, A. (2013). Yerel Özerklik Açısından 5393 Sayılı Belediye Kanunu’nun Genel Bir Değerlendirmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 18 (1), 17-28.
- Çetinkaya, Ö., & Demirbaş, T. (2010). Belediye Gelirlerinin Analizi ve Mali Özerklik Açısından Değerlendirilmesi, İstanbul Üniversitesi. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 53, 1-18.
- Citizens Information (2018). Local Property Tax. (Accessed on 29.03.2018), http://www.citizensinformation.ie/en/money_and_tax/tax/housing_taxes_and_reliefs/local_property_tax.html
- Çoban, H. (2014). Mali Yerinden Yönetim Kavramı ve İçeriği, İçinde: Mustafa Sakal, Ahmet Kesik, Tekin Akdemir (Ed.), *Mali Yerinden Yönetim: Teori, Kavramsal Açıklamalar ve Türkiye’ye İlişkin Değerlendirmeler* (s. 24-38). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Commonwealth Local Government Forum (2018). Malta. (Accessed on 21.06.2018), <http://www.clgf.org.uk/regions/clgf-europe/malta/>
- Coucounis, G. (2012). Local Government in Cyprus, Inside: Angel-Manuel Moreno (Ed.), *Local Government in the Member States of the European Union: a comparative legal perspective* (p. 91-110). Spain: National Insitute Of Public Administration.
- Darby, J., Muscatelli, A., & Roy, G. (2003). Fiscal decentralisation in Europe: A review of recent experience. *European Research in Regional Science*, 13, 1-32.
- Davulis, G. (2014). Significance of Local Taxes for Lithuanian Local Government Finance. *International Journal of Economic Theory and Application*, 1 (5), 60-66.
- Davulis, G., Peleckis, K., & Slavinskaitė, N. (2013). Development of Local Municipality Taxes and Principles of Fiscal Policy in Lithuania. *American International Journal of Contemporary Research*, 3 (8), 38-50.
- Deloitte (2016). Taxation and Investment in Luxembourg 2016. (Accessed on 06.06.2018), <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/cn/Documents/international-business-support/deloitte-cn-ibs-luxembourg-tax-invest-en-2016.pdf>
- Deloitte (2017a). Taxation and Investment in Belgium 2017. (Accessed on 06.06.2018), <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/Tax/dttl-tax-belgiumguide-2017.pdf>
- Deloitte (2017b). Taxation and Investment in Hungary 2017. (Accessed on 06.06.2018), <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/Tax/dttl-tax-hungaryguide-2017.pdf>
- Deloitte (2017c). Taxation and Investment in Ireland 2017. (Accessed on 06.06.2018), <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/Tax/dttl-tax-irelandguide-2017.pdf>
- Deloitte (2017d). International Tax Lithuania Highlights 2017. (Accessed on 06.06.2018), <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/cn/Documents/international-business-support/deloitte-cn-ibs-lithuania-int-tax-en-2017.pdf>
- Deloitte (2018a). International Tax Greece Highlights 2018. (Accessed on 13.08.2018), <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/Tax/dttl-tax-greecehighlights-2018.pdf?nc=1>
- Deloitte (2018b). International Tax Estonia Highlights 2018. (Accessed on 13.08.2018), <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/Tax/dttl-tax-estoniahighlights-2018.pdf>
- Denmark Skatteforvaltningen (2018). Tax glossary. (Accessed on 22.03.2018), <http://www.skat.dk/skat.aspx?oid=2656&lang=us>
- Department of Housing, Planning and Local Government (2018). Local Government Finance. (Accessed on 29.03.2018), <http://www.housing.gov.ie/localgovernment/administration/finance/local-government-finance>
- DEXIA & CEMR (2012). Subnational public finance in the European Union. 11th edition, Dexia - CEMR Publisher, (Accessed on 07.09.2016), http://www.ccre.org/docs/Note_CCRE_Dexia_EN.pdf
- DEXIA (2006). Sub-national Governments in the European Union, Trends 2000/2005, Economic Outlook, (Accessed on 07.09.2016), http://www.ccre.org/docs/note_conjoncture_en.pdf
- DEXIA (2008). Sub-national Governments in the European Union: Organisation, responsibilities and finance. The book at a glance, Dexia Editions.
- Doğan, M. (2017). Turizm ve Şehir Vergisi: Kuramsal Bir Analiz ve Türkiye Üzerine Öneriler. *Anatolia: Turizm*

- Araştırmaları Dergisi*, 28 (2), 269-280.
- Doing Business in Hungary (2018). Taxation. (Accessed on 05.03.2018), <http://doingbusinessinhungary.com/taxation#municipal-taxes>
- Ebel, R. D., & Taliercio, R. (2004). Subnational Tax Policy Design and Administration in Transition and Developing Countries. In: *International Symposium on Fiscal Decentralization in Asia*, Tokyo.
- EIPA & ECR (2012). Division of Powers between the European Union, the Member States and Regional and Local Authorities, European Committee of the Regions.
- Erdős, E. (2009). The Local Taxation in the European Union – The Hungarian Local Business Tax (HIPA) Case. *The Juridical Current*, (2), 47-60.
- ETOA (2018). Tax and tourism. (Accessed on 21.05.2018), <https://www.etoa.org/events/policy/regulation-andtaxation/tourist-taxes>
- European Commission (2012). Public finances in EMU – 2012, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, European Economy 4/2012.
- European Commission (2018). Taxes in Europe Database v3. (Accessed on 23.7.2018), http://ec.europa.eu/taxation_customs/tedb/splSearchForm.html
- European Committee of the Regions (2018). Division of Powers. (Accessed on 23.7.2018), <https://portal.cor.europa.eu/division/powers/Pages/default.aspx>
- Federal Ministry of Finance (2016). An ABC of Taxes. (Accessed on 24.01.2018), https://www.bundesfinanzministerium.de/Content/EN/Standardartikel/Press_Room/Publications/Brochures/2012-10-30-abc-on-taxespdf.pdf?blob=publicationFile&v=17
- Federal Ministry Republic of Austria (2018). Fiscal Federalism. (Accessed on 23.03.2018), https://english.bmf.gv.at/budget-economic-policy/Fiscal_Federalism.html
- Federal Public Service Finance (2017). Tax Survey, Staff Service Expertise and Strategic Support, (29). (Accessed on 24.02.2018), https://finance.belgium.be/sites/default/files/downloads/TS2017_V01_entire.pdf
- Freire, M. E., & Garzon, H. (2014). Managing Local Revenues, In: Catherine Farvacque-Vitkovic and Mihaly Kopanyi (Ed.), *Municipal Finance: A Handbook for Local Governments* (p.147-214). Washington.
- Gamper, A. (2012). Local Government in Austria. In: Angel-Manuel Moreno (Ed.), *Local Government in the Member States of the European Union: a comparative legal perspective* (p. 23-44). Spain: National Institute Of Public Administration.
- Global Property Guide (2018). Tax on property income in Sweden. (Accessed on 02.03.2018), <https://www.globalpropertyguide.com/Europe/Sweden/Taxes-and-Costs>
- Governatori, M. (2012). Fiscal decentralisation in the EU – main characteristics and implications for fiscal outcomes.
- Gözler, K. (2004). *Anayasa Hukukuna Giriş*. Bursa: Ekin Yayınevi
- Grad, F. (2012). Local Government in Slovenia. In: Angel-Manuel Moreno (Ed.), *Local Government in the Member States of the European Union: a comparative legal perspective* (p. 577-599). Spain: National Institute Of Public Administration.
- Grand-Duchy of Luxembourg Statistical Portal (2018). Taxes and social benefits. (Accessed on 09.03.2018), http://www.statistiques.public.lu/stat/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=13224&IF_Language=eng&MainTheme=5&FldrName=3&RFPPath=75
- Gündüz, İ. O. (2008). Yerel Yönetimlerin Bir Borçlanma Yöntemi Olarak Tahvil İhracı. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Gündüzöz, İ. (2012). *Belediye Ekonomisi: Belediyelerin Ekonomideki Yeri ve Önemi*. Ankara: Türkiye Belediyeler Birliği.
- Güner, A. (2006). Yönetimler Arası Gelir Bölüşümü: Temel İlke ve Uygulamalar. İçinde: A. Güner, S. Yılmaz, (Ed.), *Mali Yerleşme: Teori ve Uygulama Üzerine Yazılar* (s. 61-82). İstanbul: Güncel Yayıncılık.
- Güner, A., & Yılmaz, S. (2006). Belediye Gelirlerinin Esneklik Analizi. İçinde: A. Güner, S. Yılmaz, (Ed.), *Mali Yerleşme: Teori ve Uygulama Üzerine Yazılar* (s. 83-94). İstanbul: Güncel Yayıncılık.
- Güngör, H. (2015). Belediye Öz Gelirlerinin Tahsilatı ve Denetimi. *İller ve Belediyeler Dergisi*, (811), 10-20.
- Hammar, H., & Verbeek, L. (2017). Local democracy in Estonia, CPL32(2017)04final. The Congress of Local and Regional Authorities, Council of Europe.
- Hammar, H., & Wüthrich-Pelloli, U. (2014). Local and regional democracy in Belgium, CG (27)7FINAL, Strasbourg, 27th SESSION, The Congress of Local and Regional Authorities, Council of Europe.
- Himsworth, C. (2012). Local Government in United Kingdom, In: Angel-Manuel Moreno (Ed.), *Local Government in the Member States of the European Union: a comparative legal perspective* (p. 663-683). Spain: National Institute Of Public Administration.
- Hlepas, Nikolaos-K. (2012). Local Government in Greece, In: Angel-Manuel Moreno (Ed.), *Local Government in the Member States of the European Union: a comparative legal perspective* (p. 257-282). Spain: National Institute Of Public Administration.
- Howarth, N. (2016). “Cyprus Property Taxes in 2017”, Cyprus Property News. (Accessed on 06.06.2018), <http://www.news.cyprus-property->

- buyers.com/2016/12/31/property-taxes-2017/id=00151983
- Howarth, N. (2018). "Cyprus Property Taxes in 2018", Cyprus Property News. (Accessed on 06.06.2018) <http://www.news.cyprus-property-buyers.com/2018/01/04/cyprus-property-taxes-2018/id=00153086>
- I Amsterdam (2018). Types of Taxes in the Netherlands. (Accessed on 11.04.2018), <https://www.iamsterdam.com/en/living/everydayessentials/finance/taxes>
- Institute of Public Finance (2018). Croatian Tax System. (Accessed on 06.06.2018), <http://www.ijf.hr/upload/files/file/ENG/taxtable.pdf>
- İpek, S. (2010). İdarelerarası Vergi Paylaşımına Farklı Bir Yaklaşım: Yerel Vergiler ve Vergi Uyumu. İçinde: F. Altuğ, Ö. Çetinkaya, S. İpek (Ed.), *Mahalli İdareler Maliyesi Üzerine Yazılar* (s. 31-62). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Kelly, R. (1998). *Intergovernmental Revenue Allocation Theory and Practice: Application to Nepal*. UK: Harvard University, Development Discussion Papers, 624, 1-23.
- Kitchen, H. (2004). *Local and Metropolitan Finance, Prepared for a Workshop on: Strengthening Responsive and Accountable Local governance in China*. China: Organized Ministry of China.
- Koçak, Y. (2008). *Karşılaştırmalı Yerel Yönetimler*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Korlu, K., & Çetinkaya, Ö. (2015). Türkiye'deki Belediyelerin Mali Özerkliğinin Öz Gelirler Bağlamında Analizi ve Değerlendirilmesi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3 (4), 95-111.
- Kotarba, B. & Kołomycew, A. (2014). Financial independence of local government units in Poland. *Journal of Universal Excellence*, 3 (4), 18-35.
- KPMG (2015). New Fiscal Code from 2016, Tax Newsflash. (Accessed on 19.06.2016), <https://home.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2015/09/TNF-329-EN-RO.pdf>
- Kulesza, M., & Sześciło, D. (2012). Local Government in Poland. In: Angel-Manuel Moreno (Ed.), *Local Government in the Member States of the European Union: a comparative legal perspective* (p. 485-504). Spain: National Institute of Public Administration.
- Law on Financing of Municipalities (2007). Financing of Municipalities Act (ZFO-1). (Accessed on 29.02.2018), <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO4615#>
- Law on Local Taxes and Fees (1991). (Accessed on 29.02.2018), <https://www.finanse.mf.gov.pl/inne/baza-wiedzy-rss/-/assetpublisher/8PBe/content/id/1169436>
- Law on Revenues of Local Government Units (2003). Ustawa o dochodach jednostek samorządu terytorialnego. (Accessed on 29.02.2018), https://www.finanse.mf.gov.pl/pp/komunikaty-prawne/-/asset_publisher/qqR2/content/id/5254289
- Law on the Promotion of Tourism Development (2004). (Accessed on 29.02.2018), <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO1577>
- Legifrance (2018). Code général des impôts, CGI. (Accessed on 04.03.2018), https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do;jsessionid=58CB72AADE3CC96AC4E389DAA4E48247.tplgfr36s_1?cidTexte=LEGITEXT000006069577&dateTexte=20140101
- Likumi.lv (2018). Taxes and Duties. (Accessed on 01.03.2018), <https://likumi.lv/ta/en/en/id/33946>
- Lisboa Câmara Municipal (2015). Municipal Tourist Tax. (Accessed on 06.03.2018), http://www.cm-lisboa.pt/fileadmin/MUNICIPIO/Camara_Municipal/Financas/Taxas_Municipais/flyerTMT_UK_web.pdf
- Local Councils Act (1993). Chapter 363: Local Government Act. (Accessed on 13.02.2018), <http://www.justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lom&itemid=8833&l=1>
- Local Taxes Act (1994). Local Taxes Act. (Accessed on 13.02.2018), <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/523052014003/consolide>
- Local Taxes Act (2016). Zakon o lokalni porezima. (Accessed on 13.02.2018), https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2016_12_115_2524.html
- Local Taxes and Fees Act (1997). Local Taxes and Fees Act. (Accessed on 13.02.2018), <http://www.nap.bg/en/document?id=107>
- Local Taxes and Local Fee for Municipal Waste and Minor Construction Waste (2004). (Accessed on 13.02.2018), https://www.finance.gov.sk/en/Components/CategoryDocuments/s_LoadDocument.aspx?categoryId=722&documentId=730
- Mäeltsees, S. (2012). Local Government in Estonia. In: Angel-Manuel Moreno (Ed.), *Local Government in the Member States of the European Union: a comparative legal perspective* (p. 157-184). Spain: National Institute Of Public Administration.
- Mäeltsees, S. (2016). Local Self-Government in Estonia. *Administrative Culture*, 17 (2), 79-109.
- Mäenpää, O. (2012). Local Government in Finland. In: Angel-Manuel Moreno (Ed.), *Local Government in the Member States of the European Union: a comparative legal perspective* (p. 185-202). Spain: National Institute of Public Administration.
- Mello, L. D. (2010). Europe, Local Government Finance: The Challenges of the 21st Century, Second Global Report on Decentralization and Local Democracy, GOLD II, Barcelona: United Cities and Local Governments, 151-186.
- Ministerio de Hacienda (2018a). (Accessed on 04.03.2018), <http://www.minhafp.gob.es/enGB/Areas%20Tematicas/Fi>

- nanciacion%20Autonomica/Paginas/Regimen%20foral.aspx
- Ministerio de Hacienda (2018b). (Accessed on 04.03.2018), <http://www.minhfp.gob.es/enGB/Areas%20Tematicas/Financiacion%20Autonomica/Paginas/Regimen%20comun.aspx>
- Ministerio de Hacienda (2018c). (Accessed on 04.03.2018), <http://www.minhfp.gob.es/en-GB/Areas%20Tematicas/Financiacion%20Autonomica/Paginas/tributospropiosautonomicos.aspx>
- Ministerio de Hacienda (2018d). (Accessed on 04.03.2018), <http://www.minhfp.gob.es/enGB/Areas%20Tematicas/Financiacion%20Local/paginas/Financiacion%20local.aspx>
- Ministerio Público (2018). Regime Financeiro Das Autarquias Locais E Entidades Intermunicipais. (Accessed on 06.03.2018), http://www.pgdlisboa.pt/leis/lei_mostra_articulado.php?nid=1989&tabela=leis&so_miolo=
- Ministero Dell'economia E Delle Finanze (2018). (Accessed on 04.03.2018), www.finanze.gov.it
- Ministry of Finance (2018a). Taxation in Slovenia. (Accessed on 12.03.2018), http://www.mf.gov.si/fileadmin/mf.gov.si/uploads/Davki_in_carine/Angle%20C5%A1ki/Taxation_in_Slovenia_2018.pdf
- Ministry of Finance (2018b). Real Estate Taxation. (Accessed on 22.03.2018), <http://vm.fi/en/real-estate-taxation>
- Ministry of Finance (2018c). Taxation of Earned Income. (Accessed on 22.03.2018), <http://vm.fi/en/taxation-of-earned-income>
- Ministry of Finance (2018d). Business Taxation. (Accessed on 22.03.2018), <http://vm.fi/en/business-taxation>
- Ministry of Finance (2018e). Croatian Tax System. (Accessed on 24.03.2018), https://www.porezna-uprava.hr/en/EN_porezni_sustav/Pages/THE-CROATIAN-TAX-SYSTEM.aspx
- Moore Stephens Europe (2018). Doing business in Portugal 2018. (Accessed on 12.06.2018), <https://www.moorestephens.com/MediaLibsAndFiles/media/MooreStephens/Documents/DBI-Portugal-2018.pdf?ext=.pdf>
- Moreno, Angel-M. (2012). Local Government in Spain. In: Angel-Manuel Moreno (Ed.), *Local Government in the Member States of the European Union: a comparative legal perspective* (p. 599-638). Spain: National Institute of Public Administration.
- Muhasebat Genel Müdürlüğü (2019). Mahalli İdareler Bütçe İstatistikleri. (Accessed on 19.09.2019), <https://muhasebat.hmb.gov.tr/mahalli-idareler-butce-istatistikleri>
- Municipalities Act (1992). (Accessed on 13.02.2018), <https://www.government.nl/documents/regulations/2014/09/25/municipalities-act>
- Mutluer, M. K., & Öner, E. (2009). *Teori ve Uygulamada Mahalli İdareler Maliyesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Nacar, B. (2005). Yerel Vergi Düzeni: Kuramsal Temelleri ve Türkiye Uygulaması Üzerine Bir Değerlendirme. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 47, 157-178.
- Nadaroğlu, H. (2001). *Mahalli İdareler: Teorisi-Ekonomisi-Uygulaması*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Nenkova, P. (2014). Fiscal Decentralization and Local Finance Reforms in Bulgaria: A Review of Ten Years' Experience. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 5 (23), 342-352.
- Northern Ireland Assembly Research and Information Service (2018). (Accessed on 21.06.2018), <http://www.assemblyresearchmatters.org/2018/03/22/what-are-rates-and-why-do-we-pay-them/>
- Northern Ireland Direct Government Services (2018). What Rates Pay For. (Accessed on 29.03.2018), <https://www.nidirect.gov.uk/articles/what-rates-pay-for#toc-2>
- OECD & UCLG (2016), Subnational Governments around the world: Structure and finance, A first contribution to the Global Observatory on Local Finances, Part III, Country Profiles, (07.10.2017), https://www.uclg.org/sites/default/files/global_observatory_of_local_finance-part_iii.pdf
- OECD (2016a). Country Profile: Spain. (Accessed on 07.02.2017), <http://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-Spain.pdf>
- OECD (2016b). Country Profile: Italy. (Accessed on 07.02.2017), <http://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-Italy.pdf>
- OECD (2016ç). Country Profile: Belgium. (Accessed on 07.02.2017), <http://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-Belgium.pdf>
- OECD (2016c). Country Profile: Portugal. (Accessed on 07.02.2017), <http://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-Portugal.pdf>
- OECD (2016d). Country Profile: Latvia. (Accessed on 07.02.2017), <http://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-Latvia.pdf>
- OECD (2016e). Country Profile: Sweden. (Accessed on 07.02.2017), <http://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-Sweden.pdf>
- OECD (2016f). Country Profile: France. (Accessed on 07.02.2017), <http://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-France.pdf>
- OECD (2016g). Country Profile: Czech Republic. (Accessed on 07.02.2017), <http://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-Czech-Republic.pdf>

- OECD (2016h). Country Profile: Finland. (Accessed on 07.02.2017), <http://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-Finland.pdf>
- OECD (2016i). Country Profile: Germany. (Accessed on 07.02.2017), <http://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-Germany.pdf>
- OECD (2016i). Country Profile: Slovenia. (Accessed on 07.02.2017), <http://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-Slovenia.pdf>
- OECD (2016j). Country Profile: Croatia. (Accessed on 07.02.2017), <http://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-Croatia.pdf>
- OECD (2016k). Country Profile: Hungary. (Accessed on 07.02.2017), <http://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-Hungary.pdf>
- OECD (2016l). Country Profile: Denmark. (Accessed on 07.02.2017), <http://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-Denmark.pdf>
- OECD (2016m). Country Profile: Cyprus. (Accessed on 07.02.2017), <http://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-Cyprus.pdf>
- OECD (2016n). Country Profile: Poland. (Accessed on 07.02.2017), <http://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-Poland.pdf>
- OECD (2016o). Country Profile: Luxembourg. (Accessed on 07.02.2017), <http://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-Luxembourg.pdf>
- OECD (2016p). Country Profile: Greece. (Accessed on 07.02.2017), <http://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-Greece.pdf>
- OECD (2016r). Country Profile: Ireland. (Accessed on 07.02.2017), <http://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-Ireland.pdf>
- OECD (2016ş). Country Profile: Austria. (Accessed on 07.02.2017), <http://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-Austria.pdf>
- OECD (2016s). Country Profile: United Kingdom. (Accessed on 07.02.2017), <http://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-United-Kingdom.pdf>
- OECD (2016t). Country Profile: Romania. (Accessed on 07.02.2017), <http://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-Romania.pdf>
- OECD (2016u). Country Profile: Bulgaria. (Accessed on 07.02.2017), <http://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-Bulgaria.pdf>
- OECD (2016ü). Country Profile: Netherlands. (Accessed on 07.02.2017), <http://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-Netherlands.pdf>
- OECD (2016v). Country Profile: Slovak Republic. (Accessed on 07.02.2017), <http://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-Slovak-Republic.pdf>
- OECD (2016x). Country Profile: Malta. (Accessed on 07.02.2017), <http://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-Malta.pdf>
- OECD (2016y). Country Profile: Lithuania. (Accessed on 07.02.2017), <http://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-Lithuania.pdf>
- OECD (2016z). Country Profile: Estonia. (Accessed on 07.02.2017), <http://www.oecd.org/regional/regional-policy/profile-Estonia.pdf>
- OECD (2018). Subnational Governments in OECD Countries: Key Data 2018, (Accessed on 23.08.2018), <https://www.oecd.org/regional/regional-policy/Subnational-governments-in-OECD-Countries-Key-Data-2018.pdf>
- Ökmen, M., & Koç, N. (2015). Türkiye’de Belediye Gelirleri İçinde Borçlanma ve Borçların Azaltılması İçin Öneriler. *Yönetim ve Ekonomi*, 22 (2), 551-565.
- Özer, M. A. (2015). Yerel Yönetim Merkezi Yönetim İlişkilerinde Gelir Bölüşümü Sorunu ve Türkiye’deki Son Durumun Değerlendirilmesi. *Türk İdare Dergisi*, (481), 525-558.
- Pater, B. (2013). The Structure of Forest Tax in Poland, IV. *Financial Aspects of Organizational Management*, 323-334.
- Pevcin, P. (2012). Local government in Slovenia: Structure, size, and expenditures. *Croat. & Comp. Pub. Admin.*, 12 (3), 705-724.
- Prud’homme, R. (1994). On the Dangers of Decentralization. Policy Research Working Paper, 1252, The World Bank, 1-38.
- Rautava, R., & Dickson, S. (2017). Local democracy in the Republic of Malta. CPL32(2017)02final, 32nd SESSION, The Congress of Local and Regional Authorities of the Council of Europe.
- Ruskov & Kollegen (2018). Local Taxes and Fees. (Accessed on 17.04.2018), <http://www.bulgaria-tax-law.bg/local-taxes-fees.html>
- Sakınç, S. (2012). *Yerel Yönetimler Maliyesi Teori-Politika-Uygulama*. Ankara: Orion Kitapevi.
- Sandford, M. (2014). English Local Government Finance: Issues and Options. Research Paper 14/43. London: House of Commons Library, 1-47.
- Şaparnienė, D., & Lazauskienė, A. (2012). Local Government in Lithuania. In: Angel-Manuel Moreno (Ed.), *Local Government in the Member States of the European Union: a comparative legal perspective* (p. 389-410). Spain: National Institute of Public Administration.
- Sauer, A. (2013). The System of the Local Self-Governments in Poland. Research Paper 6/2013, Association for International Affairs, 1-25.
- Scannell, Y. (2012). Local Government in Ireland. In: Angel-

- Manuel Moreno (Ed.), *Local Government in the Member States of the European Union: a comparative legal perspective* (p. 309-338). Spain: National Insitute Of Public Administration.
- SCB (2018). Local Taxes. (Accessed on 02.03.2018), <http://www.scb.se/oe0101-en>
- Schefold, D. (2012). Local Government in Germany. In: Angel-Manuel Moreno (Ed.), *Local Government in the Member States of the European Union: a comparative legal perspective* (p. 233-256). Spain: National Institute of Public Administration.
- SKAT (2016). Tax in Denmark. (Accessed on 11.03.2018), <http://skat.dk/getfile.aspx?id=130346>
- Steiner, E. (2016). Introduction to the Hungarian Local Government System. TÖOSZ, 1-16, (Accessed on 10.03.2018). http://www.manorka.net/uploads/images/Kiadv%C3%A1nyok/Local%20Governments_boritoval.pdf
- Sveriges Kommuner och Landsting (2018). Local Self-Government. (Accessed on 02.03.2018), <https://skl.se/tjanster/englishpages/municipalitiescountycouncilsandregions/localselfgovernment.1305.html>
- Tanasescu, S. (2012). Local Government in Romania. In: Angel-Manuel Moreno (Ed.), *Local Government in the Member States of the European Union: a comparative legal perspective* (p. 533-554). Spain: National Institute of Public Administration.
- Tekdere M. (2019). Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerin Yerel Yönetim Yapıları. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 248-282.
- The Association of Finnish Local and Regional Authorities (2018). Local Government Finances. (Accessed on 22.03.2018), <https://www.localfinland.fi/expert-services/finnish-municipalities-and-regions/local-government-finances>
- The Portugal News (2018). Porto introduces tourist tax of €2 per night from March. (Accessed on 06.03.2018), <http://theportugalnews.com/news/porto-introduces-tourist-tax-of-2-per-night-from-march/44260>
- Torres Pereira, A., & Mosler-Törnström, G. (2015). Local and regional democracy in Greece. CG/2015(28)8FINAL, Strasbourg, 28th Session, The Congress of Local and Regional Authorities, Council of Europe.
- Torres Pereira, A., & Van Overmeire, K. (2017). Local and regional democracy in Finland. The Congress of Local and Regional Authorities, Council of Europe.
- Tortop, N. (1996). *Yerel Yönetimler Maliyesi (Görev ve Kaynak Bölüşümü)*, Nr. 263. Ankara: TODAİE.
- Tortop, N. (2008). Yerel Yönetimlerin Hizmet ve Gelir Bölüşümünün Önemi ve Saydamlık. *İller ve Belediyeler Dergisi*, (727), 13-14.
- Tortop, N., Aykaç, B., Yayman, H., & Özer, M. A. (2014). *Mahalli İdareler*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- TÜİK (2019). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi. (Accessed on 19.09.2019), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059
- Ulusoy, A., & Akdemir, T. (2009). Yerel Yönetimler ve Mali Özerklik: Türkiye ve OECD Ülkelerinin Karşılaştırmalı Analizi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (21), 259-287.
- Ulusoy, A., & Akdemir, T. (2013). Yerel Yönetimlerin Finansman Sorunlarının Çözümünde Motorlu Taşıtlar Vergisi Önerisi. *Sosyoekonomi*, 1, 87-116.
- Ulusoy, A., & Akdemir, T. (2014). *Mahalli İdareler*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Ulusoy, A., & Tekdere, M. (2017). Mali Yerelleşme ve Metropolleşme İnkilemi, *SOBİDER*, 4 (15), 436-464.
- UN-HABITAT (2009). Guide to Municipal Finance, The Human Settlements Financing Tools and Best Practices Series, United Nations Human Settlements Programme.
- Union of Cyprus Municipalities (2018). (Accessed on 18.03.2018), <http://www.ucm.org.cy/Webcontent.aspx?Code=EN.ABO UT.LocalAuthorities&Language=English>
- Uzun, F. (2010). İngiltere’de Yerel Yönetimler. *İller ve Belediyeler Dergisi*, (742-743), Türkiye Belediyeler Birliği, 78-89.
- Van Haaren-Dresens, I. (2012). Local Government in The Netherlands. In: Angel-Manuel Moreno (Ed.), *Local Government in the Member States of the European Union: a comparative legal perspective* (p. 459-484). Spain: National Institute of Public Administration.
- Vandelli, L. (2012). Local Government in Italy. In: Angel-Manuel Moreno (Ed.), *Local Government in the Member States of the European Union: a comparative legal perspective* (p. 339-364). Spain: National Institute of Public Administration.
- Vilka, I. (2012). Local Government in Latvia. In: Angel-Manuel Moreno (Ed.), *Local Government in the Member States of the European Union: a comparative legal perspective* (p. 365-388). Spain: National Institute of Public Administration.
- Visma Skatteprogram (2018). (Accessed on 02.03.2018), <https://www.vismaspcs.se/visma-support/visma-skatteprogram/content/online-help/infobanken/fastighetsskatt-avgift-inkomstaret-2018.htm>
- Vodenicharov, A. (2012). Local Government in Bulgaria. In: Angel-Manuel Moreno (Ed.), *Local Government in the Member States of the European Union: a comparative legal perspective* (p. 69-90). Spain: National Institute of Public Administration.
- Wagenaar-Kroon, L., & Mosler-Törnström, G. (2014). Local and regional democracy in Sweden. (Accessed on 17.04.2017),

https://rm.coe.int/168071a4fc#_Toc382224782

- Watt, P. (2004). Financing Local Government. *Local Government Studies*, 30 (4), 609-623.
- Wellisch, D. (2004). *Theory of Public Finance in a Federal State*. UK: Cambridge University Press.
- Wenner, F. (2018). Sustainable urban development and land value taxation: The case of Estonia. *Land Use Policy*, 77, 790-800.
- Wienen, J., & Çukur, D. (2012). Local and regional democracy in Portugal, The Congress of Local and Regional Authorities, Council of Europe. (Accessed on 03.04.2018), https://rm.coe.int/1680719325#_Toc319429928
- Wienen, J., & Dickson, S. (2017). Local and regional democracy in Italy, The Congress of Local and Regional Authorities, Council of Europe. (Accessed on 02.04.2018), <https://rm.coe.int/local-and-regional-democracy-in-italy-monitoring-committee-rapporteurs/1680759b3b>
- World Bank (2002). Romania Local Social Services Delivery Study, Nr. 23492-RO. (Accessed on 17.04.2017), <http://siteresources.worldbank.org/EXTROMA/Resources/Issdmain.pdf>
- World Bank (2013). South East Europe Municipal Finance Review: Local Government Finance in the Western Balkan., Report No: 82649-ECA, Washington.
- Yakar, S., & Gündüz, İ. O. (2014). Türkiye’de Belediyelerin Vergilendirme Yetkisi: “Var” mı “Yok” mu İşte Bütün Mesele Bu. *Sayıştay Dergisi*, (92), 117-141.
- Yılmaz, H. H. (2015). Belediye Gelirlerinin Mali Özerklik Bağlamında Değerlendirilmesi. *Türkiye Belediyeler Birliği, İller ve Belediyeler Dergisi*, (807-808), 10-24.
- Yılmaz, H. H., Emil, M. F., & Kerimoğlu, B. (2012). Yerel Yönetimler Maliyesi – Temel İlkeler ile Mevzuat ve Uygulama Açısından Türk Yerel Yönetim Yapılanmasında Mali Yönetim ve Kaynak Kullanım Sistemi. Yayın No: 10, Ankara: Mali Hizmetler Derneği.

Araştırma Makalesi • Research Article

AirBnB's Socio-Economic Effects to Neighborhood Dynamics: Besiktas, Istanbul

AirBnB'nin Mahalle Dinamiklerine Sosyo-Ekonomik Etkisi: Beşiktaş, İstanbul

İlkim Markoç^{a,*}

^a Dr., Yıldız Technical University, Faculty of Architecture, Department of Architecture, 34347, Istanbul/Turkey.
ORCID: 0000-0002-7805-1153

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 18 Ağustos 2019
Düzeltilme tarihi: 02 Kasım 2019
Kabul tarihi: 19 Kasım 2019

Anahtar Kelimeler:

Uçtan Uca Paylaşım Ekonomisi Platformları
AirBnB
Sosyo-Ekonomik Etkiler
Mahalle
Beşiktaş

ARTICLE INFO

Article history:

Received August 18, 2019
Received in revised form November 02, 2019
Accepted November 19, 2019

Keywords:

P2P Sharing Economy Platforms
AirBnB
Socio- Economic Effects
Neighborhood
Besiktas

ÖZ

İnternet teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte P2P paylaşım ekonomisi modelleri ortaya çıkmıştır. Bu çalışma, P2P paylaşımli ekonomi konut platformlarından biri olan Airbnb'nin sosyo-ekonomik etkilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada, Airbnb kavramı ilk olarak literatür taraması ile incelenmiştir. Airbnb'nin İstanbul'daki hâmi Airbnb web sitesine erişilerek analiz edilmiş ve vaka çalışması için Airbnb'nin en yoğun kullanılan bölgelerinden biri olan Beşiktaş seçilmiştir. Vaka çalışması için üç grup aktör tanımlanmıştır: (i) mülk sahipleri, (ii) misafirler ve (iii) komşular. Bu aktörlerden oluşan bir örneklem (n= 40) ile yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Vaka çalışmasından elde edilen sonuçlara göre, mülk sahipleri ekonomik fayda sağlamakta ve genel olarak farklı kültürden misafirleriyle iyi vakit geçirmektedir. Misafirler, kendilerini daha yerel hissettikleri, ekonomik ve biricik bir konaklama deneyimi yaşamaktadır. Komşuların bazıları Airbnb'nin çevrede tanımadıkları insanlar kısa süreli konakladığı için güvenlik tehdidi oluşturduğunu düşünmektedir. Bazıları ise mahalleye Airbnb ile gelen canlılıktan memnundur. Aktörler arası ilişkiler bağlamında gelişen; ekonomik fayda, kültürler arası paylaşım, sosyalleşme, gürlüğü, hırsızlık, ırkçılık, güven, hijyen, güvenlik tehdidi gibi kodlar Airbnb'nin mahalle dinamiklerine etkisi bağlamında bu çalışma ile üretilmiştir.

ABSTRACT

With the development of Internet technologies, P2P sharing economy models have emerged. This study aims to reveal the socio-economic effects of Airbnb, one of the P2P sharing economy housing platforms. In this study, the Airbnb concept was investigated first by the literature review. The volume of Airbnb in Istanbul was analyzed by accessing the Airbnb website. Besiktas district, which is one of the most used areas of Airbnb, was selected for the case study. For the case study, three groups of actors were identified: (i) the hosts, (ii) the guests and (iii) the neighbors. Semi-structured in-depth interviews were conducted with a sample (n=40) of these actors. According to the results of the field study, the hosts derive economic benefits, and also they enjoy the time spent with guests from different cultural backgrounds. The guests benefit from affordable and unique accommodation options where they feel more like a local. Some of the neighbors are in the opinion that Airbnb poses security threats for the fact that they do not know the people who rent these short-term accommodations. On the other hand, some of the neighbors are pleased that Airbnb reinvigorates the economy in the neighborhoods. With this study, codes such as economic benefit, cross-cultural sharing, socialization, noise, robbery, racism, thrust, hygiene, security threat etc. developed within the context of the relationship of actors are generated in relation to Airbnb's impact on dynamics of neighborhoods.

1. Introduction

Together with the developing social technologies, concepts such as "sharing, bartering, lending, trading, renting, and swapping" have recently been widely placed in our lives. The sharing economy, which has emerged in the last ten years, enables peer-to-peer (P2P) use of products, transportation, and houses through online platforms.

Following the economic crisis that affected the whole world in 2008, sharing economy models became widespread worldwide (Killick, 2015).

It can be said that while the sharing economy provides solutions that make life easier for individuals, it also creates new environmental, economic, and sociological problems. Although sharing has been an important concept throughout

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: ilkimmarkoc@gmail.com

Atıf/Cite as: Markoç, İ. (2020). AirBnB's Socio-Economic Effects to Neighborhood Dynamics: Besiktas, Istanbul. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(17), 71–81.

history, it is only recently that commodities are being shared with strangers via Internet.

Digital technology companies, often supported by venture capital, have created platforms where people can share unused or underused goods and services with those who want to use them for a short time (Riley, 2012).

Sharing with a stranger, especially on P2P platforms offered by social technologies, has become an everyday habit. On P2P platforms, mutual parties' leaving comments and scoring each other, increases the reliability of these environments. In addition to the characteristics of the sharing object, people choose the person to share, based on the previous comments and score. This process makes sharing with a stranger less risky and more attractive (Oskam and Boswijk, 2016).

There are studies compiled in the literature, with the opinions of the users of P2P sharing economy platforms. However, there are only a few studies regarding the impact of these platforms on society. This study aims to reveal the social effects of Airbnb, one of the P2P sharing economy housing platforms, in the neighborhood.

The scope of the study conducted covers only the Airbnb platform, which was founded by three students (Gallagher, 2017). Airbnb is a system established in 2008 where a host leases his entire home or part of it to another person or people on a short-term journey (Jefferson-Jones, 2014).

Airbnb is based on the logic of matching people who lease their homes or parts of them with those seeking short-term rentals. Airbnb has 150M users, 6M houses, with 2M accommodations per night, and 35B USD value in 190 countries around the world. Airbnb's total number of leasable venues worldwide is higher than that provided by chain hotels such as Hilton, Intercontinental, and Marriott (Mudallal, 2015).

In this study, the Airbnb concept was investigated first by the literature review. The volume of Airbnb in Istanbul was analyzed by accessing the Airbnb website. The area selected for the case study is Besiktas district, where Airbnb is quite common. For the case study, three groups of actors were identified: (1) the hosts (2) the guests and (3) the neighbors. Semi-structured in-depth interviews were conducted with a sample (n=40) of these actors. The raw qualitative data obtained from the interviews were processed by the content analysis method.

In the literature review part of this study, the socio-economic effects of Airbnb in the context of Airbnb phenomenon and neighborhood dynamics have been set forth conceptually. Then, the method, research design, and field data derived from the case study are presented. In the discussion part of this study, the results of the case study conducted in Besiktas district and the existing literature data were compared. In conclusion, the socio-economic effects of Airbnb in the context of different actors are emphasized.

2. Literature Review

With the development of Internet technologies, online peer-to-peer (P2P) sharing economy models have emerged. Online payment systems, pricing, and matching algorithms, user-friendly types of software are standard tools of peer-to-peer sharing economy platforms. P2P platforms have their own rules and function as a trusted third party, where they provide an environment of trust between the parties. In general, they earn money from each transaction by receiving a transaction fee or commission. P2P platforms allow consumers to share products, houses, or services instead of buying them and they have the potential to improve consumer welfare by reducing costs associated with adverse outcomes such as environmental pollution, and waste (Benjafaar et al., 2015). In addition to economic and ecological benefits, sharing economy platforms are an online environment where individuals can communicate, share experiences, meet others and socialize. The motivation behind the sharing economy is to benefit from unused or underused goods. The P2P sharing economy platform that this study focuses on is Airbnb, which allows people to share their homes or part of them with others.

2.1. AirBnB Concept

In large cities, the sharing economy has a significant volume. The peer-to-peer sharing economy platforms, which have been in use for the last ten years, are more economical and user-friendly, offering more opportunities than traditional methods. Airbnb, a short-term accommodation rental platform, has introduced a new approach to the tourism sector, and this process has been described in the literature as the post-tourism period (Jefferson-Jones, 2014).

Airbnb emphasizes that it provides an authentic accommodation experience to people by sharing their home in promotional campaigns, and offers the opportunity to maximize the use of unused spaces (Finck and Ranchordas, 2016; Schor, 2014).

Founded in 2008 in San Francisco, Airbnb has become a worldwide phenomenon with exponentially increasing popularity. While Airbnb transforms millions of people into part-time entrepreneurs (Geron, 2013); Brian Chesky, Airbnb's Chief Executive Officer, stated that Airbnb is nothing new. According to Chesky, Airbnb is an old idea (Botsman and Rogers, 2010). Airbnb does not own the place or property listed on its page. It provides a P2P platform for secure exchange between hosts and guests (Geron, 2013).

Germann Molz (2011) states that Airbnb offers a different accommodation experience to a new generation of travelers, and define Airbnb as a network of hospitality. This different accommodation experience is a valuable opportunity to integrate the time spent with non-professional landlords in a private property and maybe with the locals (Bialski, 2012). In other words, Airbnb offers a more authentic way of traveling to those who choose to be travelers rather than

tourists (Steylaerts and O'Dubhghall, 2011). This so-called new urban tourism (Füller and Michel, 2014) does not imply that people have diverged from touristic highlights altogether; instead, they mix visiting these highlights with more local areas (Maitland, 2010). In the cities, it is seen that an increasing number of visitors are moving away from the touristic areas to find accommodation in settlements close to the historical center not organized for tourism (Maitland, 2010; Ioannides et al., 2018). Airbnb defines itself as a platform that meets the demands of new city travelers, providing unique and authentic accommodation and travel experiences while offering the chance to meet local people. By renting a house or a part of it, talking to a local host (Belarmino et al., 2017) unlike a touristic trip, you can live as a temporary resident (Russo and Quagliari, 2016). In addition to these social factors, experiencing this locality with decent prices is the economic component of Airbnb's success (Oskam and Boswijk, 2016; Gutiérrez et al., 2017; Tussyadiah and Pesonen, 2016).

In line with the data provided by Airbnb on its web page; 79% of travelers want to explore a specific neighborhood, and 91% want to experience "living like a local". 74% of Airbnb's properties are located outside the main hotel areas, while Airbnb guests stay 2,1 times longer than regular visitors, 42% of these expenses are spent in the neighborhoods where guests stay. Airbnb claims to benefit local economies all over the world by supporting local people and businesses and encouraging cultural exchange. (<https://www.airbnb.com/tr/economic-impact>).

Despite Airbnb's improvements on productivity and its ability to generate income for homeowners, there are concerns about the economic and welfare effects of Airbnb's presence on the housing market (van der Zee, 2016). In addition to the opportunities that Airbnb offers as a sharing economy model, it also has adverse effects, especially in the context of neighborhood dynamics.

2.2. AirBnB in the Context of Neighborhood Dynamics

In terms of the adverse effects of Airbnb, most cities focus on two issues. These are the scarcity of accessible housing and the social impact of short-term rentals on neighborhood dynamics. The structure of Airbnb, which poses a threat to classical tourism, does not concern the public (Guttentag, 2015).

Local people say that online short-term housing rental vehicles such as Airbnb are getting increasingly crowded and causing an increase in rents (Gravari-Barbas and Guinand, 2017). In times of housing crisis, Airbnb provides a solution to the problem by providing additional income to people who have difficulty in paying their rents or mortgages. It is seen that Airbnb creates a vital economy in the USA with its job opportunities (Zervas et al., 2017). Businesses that provide services not only to the host but also to the guests, from significant disruptions to full management services, also offer economic benefits. Despite

the economic benefits provided by Airbnb, there is a growing worldwide response to the adverse effects of Airbnb in the neighborhood. The noise, traffic, parking problems, waste management, and security problems associated with guests, cause concern in the neighborhood (Gallagher, 2017; Gurran and Phibbs, 2017). For example, in Barcelona, Airbnb has led to the loss of local culture and harmony in the neighborhood (Gallagher, 2017).

Another significant social impact of Airbnb is that it increases the effect of gentrification in the housing sector (Cócola Gant, 2015; Füller and Michel, 2014). Commercial investors purchase housing in the neighborhood and convert them into Airbnb units and generate economic benefits (Gurran and Phibbs, 2017). In this process, residents have to bear the financial burden of rising prices in the rents, retail and service sectors (Jefferson-Jones, 2014; Lines, 2015).

For example, the expansion of Airbnb in New York led to a 6-11% increase in property values (Sheppard and Udell, 2016). Increased property values are positive for hosts, but for those who have difficulty paying increased rents, this gentrification effect results with displacement. In addition to direct displacement, the increase in housing and rental prices is having an exclusive impact for those who want to move to the neighborhood (Cócola Gant, 2016). Another economic problem created by Airbnb for the entire society is that the hosts are not taxed on this exchange (Oskam and Boswijk, 2016).

In the current literature, three regulatory approaches to these socio-economic problems posed by Airbnb have been identified: (1) prohibition, (2) laissez-faire economic system and (3) specific restrictions (Jefferson-Jones, 2014; Miller, 2014; Guttentag, 2015). Of these approaches, laissez-faire should not be considered as a regulation since no concrete measures have been taken. Prohibition is not found to be an appropriate solution. In some regions, local governments place tax on transactions made through Airbnb and if prohibited this shall cause loss of revenue (Jefferson-Jones, 2014), which will arise a lot of reaction (Lines, 2015). Therefore, limiting Airbnb is seen as the most logical approach.

Restrictions can be divided into quantitative and qualitative. Quantitative restrictions can be defined as the limitations on leased units, number of guests, number of days leased, how many times an Airbnb can be rented at most in a year, Airbnb rentals being allowed only in certain locations or maximum limit to the Airbnb units in the neighborhood (Jefferson-Jones, 2014; Guttentag, 2015; Gottlieb, 2013; Miller, 2014; Gurran and Phibbs, 2017). Qualitative restrictions include elements such as accommodation type and availability of a smoke detector. Leasing license requirements of hosts should be taken into consideration together with qualitative and quantitative restrictions (Guttentag, 2015; Miller, 2014). However, different arrangements are needed for different countries and cities since no same strategy can be applied for all due to different conditions of each location (Gurran and Phibbs, 2017;

Guttentag, 2015; Edelman and Geradin, 2016). Some cities that lack traditional accommodation capacity need the Airbnb model to promote tourism whereas some cities want to ban or restrict Airbnb because of its security threat, taxation and other socio-economic impacts (Oskam and Boswijk, 2016). To date, many regulations have been unsuccessful because Airbnb's innovative character is ignored and it is treated as a traditional business company (Espinosa, 2016). However, in the Airbnb model, Airbnb company itself does not hold any responsibility, the exclusive responsibility lies on the hosts (Lines, 2015).

3. Case Study

Following the conceptual framework of the Airbnb concept and the socio-economic impact of Airbnbs' to neighborhood dynamics, a case study was conducted in Besiktas, Istanbul. In this section, the method, scope, sample of the field research, and the data obtained from the field will be presented.

3.1. Method

Besiktas, one of the settlements in Istanbul where Airbnb circulation is the most intense, was selected for the case study to reveal the socio-economic effects of Airbnb. Since the influence of neighborhood dynamics of Airbnb has different meanings for different actors, the sample set is represented by three groups of actors. The sample-set (n=40) consists of three groups of actors as hosts, guests, and neighbors, which were randomly selected from the accessible research universe.

In the field study, structured in-depth interviews were conducted with the hosts (n=11), guests (n=14) and neighbors (n=15) for each group. The research was carried out between 15 July to 15 August 2019, including the official holiday of sacrifice feast and the super cup final (Liverpool vs. Chelsea).

First of all, Airbnb hosts in the neighborhood already known were contacted and asked for help in reaching their guests. Afterwards, local people were interviewed as the actor group, neighbors. The scope of the research has been limited with Besiktas district of Istanbul and three actor groups.

Different structured interviews were designed for different groups of actors. The questions for in-depth interviews to be made with hosts, guests, and neighbors are given in Table 1. The qualitative data were processed with the content analysis method. With the data obtained, first the themes and then the codes were created.

Table 1. In-Depth Interview Questions- Actor groups

Hosts
- How long have you been renting your property on a daily basis?
- How did you decide to rent your house daily?
- How do you entrust your home with a stranger?
- Is there a high demand for daily rental housing?
- Are you renting the entire house or part of it?
- What are the common characteristics of people renting daily housing?
- Has there been any change in the neighborhood dynamics after people started daily renting their houses in the neighborhood?
- Do you think daily housing is a threat to the social structure of the neighborhood?
- Do you think daily rental housing provides any added value? What do you think these added values are?
- Through which platform do you rent?
Guests
- Have you rented daily housing before?
- Why do you rent daily housing instead of staying in a touristic facility?
- Through which platform did you rent this residence?
- Based on which properties did you choose this residence?
- Do you rent the entire house or part of it?
- What are your expectations from the daily rental houses?
- Do you think daily rental housing provides any added value?
- What do you think are these added values of daily rental housing?
- Do you think daily housing is a threat to the social structure of the neighborhood?
- What were the positive experiences with your Airbnb accommodation?
- What were negative experiences with your Airbnb accommodation?
- Do you plan to rent daily housing in the future?
Neighbors
- Who rents Airbnb in your neighborhood?
- What is the common feature of Airbnb guests?
- What are the prominent features of your neighborhood?
- What are the prominent negative features of your neighborhood?
- Has there been any change in the neighborhood dynamics after daily house renting started in your neighborhood?
- Do you think daily housing is a threat to the social structure of the neighborhood?
- Do you think there is any added value provided by Airbnb rentals?
- What is the added value of Airbnb rentals?

3.2. Presentation of Field Data

Area related data were classified on actor basis.

(i) Hosts

Interviewed hosts have been renting their homes on Airbnb for 1-4 years. Some of the hosts stated that they did not use any other sites such as sahibinden.com for posting daily

rentals, and that they considered Airbnb's reciprocal comment system as secure.

The hosts stated that the primary purpose of renting a house through Airbnb is to generate income, and the secondary aim is to meet foreigners (mainly Europeans). Developing language skills by sharing their homes with people from different cultures is another motivation of Airbnb hosts.

Airbnb builds trust between the host and the guests based on their mutual comments. Hosts' priority filter when evaluating guests' offers is the comments posted under their profiles. Another criterion is the profiles of the guests. There are factors such as appearance, sex, race, country of residence, and education. An offer sent by a Northern European woman to the host is to be accepted several times more likely than an offer sent by a Middle Eastern man. Both hosts and neighbors feel distant towards the Middle Easterners. Hosts stated that they do not prefer to rent their houses to the guests from Middle East due to past poor experiences such as difference in perception of hygiene, daily habits, and damage to the property.

Hosts stated that Airbnb is very common in Besiktas and they personally chose to stay with Airbnb whenever they travel abroad. Hosts have stated that depending on their needs sometimes they rent only a room and sometimes the entire house. A few hosts stated that they would be ready to leave their property in case a nice offer comes up for the renting of the entire place. Those same hosts also noted that when they rent out their entire property, they stay with their families or friends.

Hosts gave the following answers when they were asked about the characteristic features of Airbnb and their guests; people who (1) seek economic accommodation, (2) want to live like a local and experience the local culture, (3) prefer to stay in a home environment rather than a hotel, (4) seek new adventures, (5) wish to be in close contact with locals and experience the local culture. In addition to these characteristic features, it is stated that guests want to be social, they do not want to be imprisoned in a hotel, they want to stay in a central settlement, and they plan to benefit from the extra facilities such as gardens, terraces, and kitchens.

When hosts were asked about the short-term renting of residences in their neighborhood and whether there was any change in the neighborhood dynamics, their answers were as follows: "Other people also started to rent their properties on Airbnb"; "the neighbors sometimes have complaints"; "more foreigners are visiting the neighborhood"; "tradesmen generate higher income as tourists shop around"; "the rent prices have increased in the neighborhood". One of the hosts said that he is planning to rent another house himself so that he can put it up on Airbnb, and generate more revenue.

When hosts were asked whether Airbnb posed any threat to the social structure of the neighborhood; they stated that the neighbors regard the people in the housing area whom they

don't know as a security threat. Also, they stated that some people rent their houses for the purpose of making new friends, which brings more foreigners to the neighborhood and rather than considering this as a negative influence they perceive this as an opportunity to integrate with the rest of the world. In this question, the hosts mentioned once more that the guests from Middle East countries are not wanted in the neighborhood, and that there had been some reactions in the past. They underlined some bad past experiences such as robbery and damage to the houses rented on Airbnb, and therefore they emphasized the importance of selecting the guests carefully. One of the hosts stated that Airbnb did not pose a threat to the social structure of the neighborhood, while another noted that the neighbors were satisfied with this diversity as more foreigners came to the neighborhood.

When hosts were asked about the added value provided by Airbnb, the answers were as follows; (1) deriving economic income, (2) meeting new people, (3) guests make financial savings, (4) guests have unique local experiences, (5) supporting small entrepreneurs instead of extensive hotel facilities. In addition to this, hosts stated that they helped the guests about their touristic visit of Istanbul, and prevented them from being overcharged when travelling around, and gave them advices on places to visit, and these arise cultural interactions, and that the diversity in the neighborhood has increased.

(ii) Guests

All of the guests interviewed booked an entire house or a private room in a house through Airbnb. Most of the guests have rented a place on Airbnb before, and most are considering to rent again in the future. All guests interviewed are foreign nationals, and one of them was an Iranian national who the hosts and neighbors had cast out. The guests interviewed rented mostly the entire house. The reason they stated was to have the opportunity to live like a local for a while in a residence and neighborhood where they would not afford to live otherwise.

When the guests are asked why they rent Airbnb instead of staying in a touristic facility, they gave the following answers; (1) it is economical, (2) it is a more comfortable environment, (3) because they like the style of the house, (4) they want to have a unique local experience. Some of the guests stated that they found it more economical and comfortable to stay as a group in a house rather than having to book a couple of hotel rooms since they were crowded. Some preferred to stay in a property with a kitchen and terrace because this way they could save money by cooking instead of dining out. A few of these guests reported that they had friends who visited them in their Airbnb unit, and they had a very pleasant evening.

When the guests were asked which characteristic features, they preferred the Airbnb for, the answers were as follows; (1) location, (2) price, (3) capacity, (4) style of the home, (5) the possibilities of the house, (6) comments, (7) cleanliness.

When guests were asked what they expect from an Airbnb, the answers were as follows; (1) should be in a central location, (2) should be economical, (3) should be clean, (4) should have comfortable beds, (5) and should be safe. In addition to this, the fact that the owner is friendly, understanding, and helpful is among the priority expectations of the guests. Some guests have added that for short-term rentals they expect to have enough kitchen equipment to prepare meals, and a washing machine in the Airbnb.

When guests were asked whether Airbnb provides any added value or not; all but one person said that it does. That one person said that he had no idea about this. Those who believed Airbnb provides added value have mostly stated that the host generated an economic income and the guest saved money compared to when staying in a hotel. Furthermore, the guests stated that the social interaction between hosts, guests and neighbors is a very valuable factor. They explained that they had opportunity to save money both by renting a single property as a group and by shopping from local shops in the neighborhood.

When guests were asked whether Airbnb poses a threat to the social structure of the neighborhood; 4 people stated that it does, whereas 11 people expressed that it does not. The most obvious idea in the minds of those who think that Airbnb poses a threat to the social structure of the neighborhood is that it represents a security threat by leading to strangers staying in a neighborhood for a short time. Some of the guests said it may be true that neighbors feel their privacy may have been violated and therefore they may feel uncomfortable.

When guests were asked about the positive experiences of their stay, they answered as; (1) budget of stay, (2) staying in a fairly central neighborhood, (3) the bed being comfortable, (4) having a kitchen, (5) the view of the house being beautiful, (6) the cleanliness of the Airbnb being satisfactory, (7) the host being polite, helpful, and warm-hearted. A few of the guests stated that they had the opportunity to live like a local in a house where they would never have the chance to live otherwise for a long time.

When guests were asked about the negative experiences of their stay, they answered as; (1) the apartment being old, (2) the residence and spaces being small, (3) the neighborhood being a noisy area and (4) the bathroom and kitchen being old, (5) presence of flies, (6) not being very clean, (7) access being difficult. One of the guests expressed his discomfort about an issue that he was not expecting where the host demanded a cleaning fee even though it was not mentioned before and he had to pay an extra charge of 80 TL, which was about 15 USD. Two of the guests stated that they did not have any negative experiences.

(iii) Neighbors

In the Besiktas district, where Airbnbs are very common, when the neighbors were asked about the people in the neighborhood who rented their houses, their answer was that

mostly foreigners rented their houses. When neighbors were asked about the common characteristics of the guests, the answers were as follows; (1) foreign nationals, (2) young people, (3) people with low-income, (4) crowded groups, (5) people who are adventurous.

When the neighbors were asked about the prominent positive features of their neighborhood, they gave the following answers: (1) it's a central location, (2) all residents know each other, (3) tradespeople are friendly, (4) neighbor relations are strong, (5) robbery is not common. Also, due its central location Besiktas is a neighborhood with easy access to the entire city by public transport. When the neighbors were asked about the negative features of the neighborhood, the most common answers were; housings are very old, there is a parking problem, the rental costs are very high, it is a very noisy area since a lot of students wander in the streets until late at night.

When neighbors were asked if there were any changes in the dynamics of the neighborhood after Airbnb daily house rentals have started in the neighborhood, they answered as follows; (1) Airbnb is becoming more and more common in the neighborhood, (2) foreigners wandering in the street are usually guests of the Airbnb, (3) most Airbnb renting take place between May-September, and (4) residents no longer recognize the people who enter the apartments. Two of the neighbors are of the opinion that Airbnb did not cause any changes in the neighborhood dynamics.

When neighbors were asked whether Airbnb's short-term rental housings pose a threat to the social structure of the neighborhood; 11 of them said it does whereas 4 of them said it does not. The most common concern of those who think Airbnb poses a threat to the social structure of the neighborhood is the security threat created by it, and the reason for this is that people no longer recognize those in their neighborhood. Some of the neighbors stated that the parking facilities in the neighborhood, which are already limited, have become more problematic as the result of Airbnb rentals. While a significant number of neighbors described the most prominent problem posed by Northern European tourists as noise, almost all of them stated that they did not want a Middle Easterner in their next door. When people were asked why they don't want a Middle Easterner as a neighbor, they pointed out that there are some cultural differences such as issue of hygiene and family structure; they also expressed their concern about robbery.

A neighbor explained that especially young and crowded groups are listening to loud music until late at night and disturb the other residents by their weekday entertainments; neighbors' approach to this issue is relatively moderate during the weekends.

One of the neighbors reported that he had met a group of young people at the market and had a good time chatting with them, and this pleased him. A few of the neighbors stressed that criminals prefer to stay in an Airbnb the system does not require identity registration from the guests. Some

neighbors have stated that foreign nationals staying at Airbnb rentals in the Besiktas neighborhood also shop in restaurants and go to cafe there, which is considered as an advantage for the tradespeople.

When the neighbors were asked if there was any added value provided by Airbnb, 12 of them said yes whereas 3 of them said no. The neighbors emphasized that only resulting added value is the revenue that the hosts generate.

Themes obtained from the socio-economic evaluation of Airbnb from interviews with owners, guests and neighbors are presented in Table 2.

Table 2. Themes obtained from the socio-economic evaluation of Airbnb from interviews

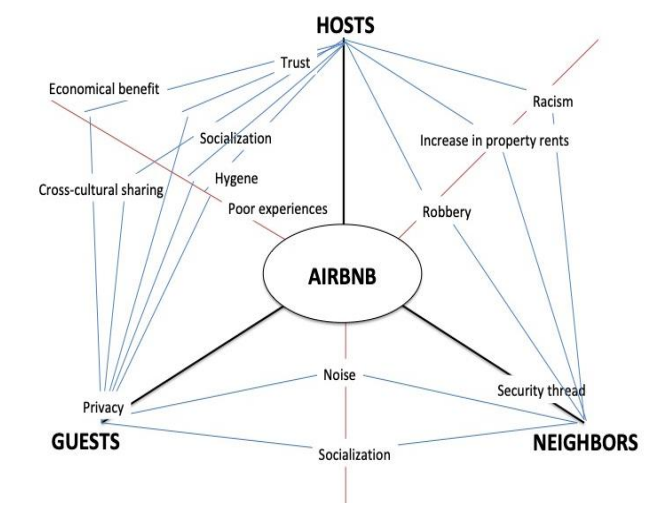
Themes	Actors
Airbnb is based on providing economic benefit to parties.	Hosts Guests Neighbors
Cultural sharing environment.	Hosts Guests Neighbors
Security vulnerability in the neighborhood.	Hosts Guests Neighbors
Neighbor complaints in residential areas	Hosts Guests Neighbors
Issue of racism during Airbnb bookings.	Hosts Guests Neighbors
The opportunity to experience local life with local people rather than staying in a standard hotel.	Hosts Guests Neighbors
Complaints about guests who do not comply with the general rules of the neighborhood or housing units.	Hosts Guests Neighbors
Hosts having exclusive responsibility throughout the entire process.	Hosts Guests Neighbors
Experience the local culture and get the chance to live, for a short-term, in a settlement where one would not otherwise afford to live in.	Hosts Guests
Prices are more affordable than hotels.	Hosts Guests
Having a kitchen where you can cook reduces dining out costs.	Hosts Guests
Bad experiences	Hosts Guests
When you open a house to an unfamiliar person, you may be exposed to individual problems of that person.	Hosts
Neighbors generally don't like having foreigners in the neighborhood.	Neighbors

Codes have been developed as the result of in-depth interviews made with Hosts, Guests and Neighbors. Hosts and guests are the two actor groups those have the most direct relationship, and the most important code arising from this relationship is the economic benefit. Cross-cultural sharing and socializing are the positive codes arising from this relationship. Whereas hygiene, trust, privacy and bad experiences are the negative codes arising from the

relationship of these two actors. Socializing is listed as a positive and noise and security threat is listed as negative codes arising from the relationship between the guests and the neighbors. In the relationship network of hosts and neighbors, it is seen that both parties demonstrate a racist approach towards some guests and this is listed as a negative code. Another negative code arising from the relationship of hosts and neighbors is the concern for robbery.

Codes obtained from the socio-economic evaluation of Airbnb from interviews with owners, guests and neighbors are presented in Figure 1.

Figure 1. Codes obtained from the socio-economic evaluation of Airbnb from interviews

4. Discussion

In this section, the data obtained from the field study is discussed from literature perspective. Discussion is classified according to codes obtained from the field.

(i) Economic benefit

Airbnb does not own any property; the purpose of the Airbnb is to provide to hosts a platform where they can rent their properties for short term. Airbnb turned a lot of people around the world into part-time entrepreneurs. A lot of people join Airbnb system, this commercial initiative, in order to gain an economic benefit. According to the big companies in the sector, the motivation behind the sharing economy is to benefit from less used goods, and the field study carried out in Besiktas supports this perspective.

Airbnb claims to benefit local economies around the world by supporting the local people and businesses (<https://www.airbnb.com.tr/economic-impact>) and the results obtained in the field study in Besiktas are similar. Airbnb also believes that in times of housing crisis the platform provides additional income to people who have difficulty paying their rents or mortgages (Oskam and Boswijk, 2016). Year 2019 when the field study in Besiktas has been carried out, can be considered as a rough period for

Turkey in economic terms. Therefore, the primary motivation of people who put their property or part of them up on Airbnb was to gain economic benefit. Renting through Airbnb has become a very common side business.

The field study in Besiktas also supports the idea that Airbnb creates a significant economy with the job opportunities created in the USA (Zervas et al., 2017).

Sheppard and Udell's (2016) findings that the expansion of Airbnb in New York led to a 6-11% increase in property values, are in line with the field work in this study. Cocola Gant's (2016) stated that Airbnb increases property values, as a positive outcome for hosts, and that this leads to gentrification in the neighborhood. However, in the Besiktas field study, no evidence confirming the above statement was found.

Another problem caused by Airbnb is the tax issue as identified by Oskam and Boswijk (2016), where it is highlighted that no tax is imposed on landlords in relation to Airbnb transactions. Another view raised in this regard is Lines's (2015) opinion that the hosts should be responsible for taxation not the Airbnb company. This view expressed in literature issued until now is parallel with the data obtained from the field study carried out in Besiktas.

(ii) Cross-cultural Sharing

The second most important motivation for the hosts and guests is the cross-cultural sharing environment created during the stays at Airbnbs. This position has been addressed in earlier studies. According to Gutiérrez et al.'s study in 2017, in addition to its economic benefits, sharing economy platforms are online environments where individuals can communicate, share experiences and meet others. The data from field study in Besiktas supports this prevailing tendency.

The field study carried out in Besiktas supports Finck and Ranchordas' (2016) statement that Airbnb provides an authentic accommodation experience to residents by sharing their home in promotional campaigns, while offering homeowners the opportunity to maximize the benefits of unused areas.

The idea that Maitland (2010) and Ioannides et al. (2018) demonstrate in their works "an increasing number of people visiting cities are moving away from touristic areas to find accommodation close to historical centers not organized for tourism" is supported by the field study in Besiktas.

Airbnb has announced on its page that 79% of travelers want to explore a specific neighborhood, 91% want to live like a local, and 42% of guests spend time in neighborhoods where they stay (<https://www.airbnb.com.tr/economic-impact>), and the results of the field research in Besiktas district are parallel.

The idea put forward by Steylaerts and O'Dubhgall (2011) that Airbnb provides a more authentic travel opportunity for

those who choose to become travelers rather than tourists is also supported in this research.

(iii) Socialization

The main reason for the rapid spread of Airbnb is that it provides economic benefits for the parties. When compared with hotel prices, Airbnb prices in the region are more economical for three people and above. Along with this, concept of socialization during the Airbnb renting process is included in the Besiktas field study as a positive code both for hosts and guests. Some people rent a part of their house to a foreigner to experience cross-cultural sharing, to socialize, and to improve their foreign language skills. The theory of socialization has been supported in earlier studies, but it is with this study carried out in Turkey that improving one's language skill has come up for the first time as a benefit of Airbnb rentals.

There are some negative codes listed among process outputs, which have not been announced by the Airbnb company. Recently these negative outputs are on the agenda of various academic environments. The negative codes found in the Besiktas field study are noise, robbery, racism, security threat, hygiene related problems, increase in rent and privacy.

(iv) Noise

Gallagher's 2017 and Gurran and Phibbs's (2017) has shared their views regarding the problem of noise in different studies; the field study carried out in Besiktas supports the fact that despite the economic benefits provided by Airbnb, there is a worldwide response to the negative impacts of Airbnb in the neighborhood, and problems created by guests such as noise, traffic, parking problems, waste management and security are of great concern of the neighborhood.

(v) Robbery

Even though it does not have widespread coverage in worldwide literature, robbery is listed as another negative code in the study carried out in Besiktas. Hosts mentioned that they experienced some cases of robbery in the properties they rented to guests through Airbnb.

(vi) Racism

The chance that the offer you make as a guest to stay in an Airbnb property shall be accepted is closely related with the content of your profile. The gender, social status, race and nationality of the guest are the outstanding factors the host takes into consideration when choosing a guest for an Airbnb deal. The probability that hosts accept a Northern European woman to stay in their property is much higher than they would accept a Middle Eastern or an African-American man. Another important issue expressed in some web mediums around the world but not addressed in scientific studies is the issue of racism faced in Airbnb deals. Just like it is true for the rest of the world, racism also has its place in Airbnb deals made in Besiktas. It is apparent that in Besiktas both the hosts and the neighbors cast out

especially the Middle Easterner guests. In the Besiktas field study, this issue has been evaluated under the scope of racism and is identified as a negative code.

(vii) -Security thread

A negative impact of Airbnb on dynamics of the neighborhood is the security gap created. Oskam and Boswijk (2016) have put this issue forward in their study. In general, some of the hosts and neighbors interviewed in Besiktas stated that foreigners who rent properties in the neighborhood for a short term cause a security threat in the area.

(viii) Issue of hygiene

Airbnb guests rent out the properties over an online application. When booking a place, visitors review the photos and remarks, and read the comments uploaded by Airbnb. They complete the renting procedure without actually seeing the house and upon their arrival sometimes they are faced with hygiene related problems. Hygiene which is a negative code for guests may sometimes be held true for the hosts as well. Hygiene is also listed as a negative code for the host when the guests leave the houses in a dirty condition.

(ix) Increase in property rent

Number of people who rent out their property or part of them on Airbnb to generate economic benefits is increasing every day. People who are turning into part-time entrepreneurs sometimes rent another property in the neighborhood for the purpose of putting it up on Airbnb to generate extra income. The reason that hosts prefer short-term rentals rather than long-term, as this generates higher income, leads to rent increase in the neighborhood. Gravari-Barbas and Guinand's (2017) opinion is that online short-term housing rental platforms such as Airbnb are increasingly crowding the city centers and causing an increase in rents. Increase in rents caused by Airbnb is listed among negative codes of the field study done in Besiktas.

(x) Privacy

When even sharing a place with someone we know may cause problems from time to time, it is not a surprise that opening a house to strangers brings with it some problems. Renting a house/room from someone we do not know, in a place we are not familiar with, can sometimes lead to bad experiences. For example, staying all night with a hooker or dealer in the same house can be a bad experience. Hosts are also exposed to similar risks. Sometimes they may have to be involved in the private life and personal problems of the person from whom they rent a house. Privacy is listed as a negative code among data obtained in Besiktas field study.

In the world-wide literature, the issues of pollution addressed as an environmental impact of Airbnb and threat against classical tourism caused by Airbnb, are not included among the outputs of the field study in Besiktas.

(xi) Pollution

In their studies, Benfaar et al. (2015) stated that the Airbnb has the potential to improve consumer welfare by reducing costs related to negative outputs such as environmental pollution and waste. In the field study conducted in Besiktas district of Istanbul, there was no mention of the environmental effects of Airbnb.

(xii) Threat to classical tourism

Guttentag's (2015) view that Airbnb's structure that poses a threat to classical tourism has not been supported by this field study carried out in Besiktas.

5. Conclusion

The main motivation behind booking and staying in a house on Airbnb rather than a professional touristic enterprise is to gain an economic benefit, which is the case in Besiktas just like it is in the rest of the world. Thrust in this respect is established by the platforms that enable the sharing economy between two foreigners, and these platforms are in operation for a long time. Comments are the most critical factors that parties take into consideration when choosing to make a deal with one another. Thereby a lot of people have become part-time entrepreneurs and are choosing to travel around like locals instead of tourists, to gain local experiences. Guests staying with Airbnb can come together with local culture and live like a local for a short time in a settlement, which they would not have the chance to live otherwise. However sometimes one may have to get involved in the private life of a person by staying in one's apartment or by opening his house to a stranger. On the other hand, just like many examples around the world we see that racism in Airbnb deals is also a very common problem here.

Airbnb presents positive outputs not only for the host and the guest but also for the shops and restaurants in the neighborhood? Both world-wide literature and the results of Besiktas field study show that Airbnb users prefer to prepare meals at home rather than eating at touristic restaurants, which in turn generates economic benefits for the artisans in the neighborhood. Airbnb guests staying in Besiktas support tradesmen and small shops in the neighborhood by shopping from them.

The only unsatisfied actor of Airbnb system, which is perceived as positive by many actors since it provides both economic benefits and allows for cross-cultural sharing, is the neighbors in the neighborhood. Neighbors complain about Airbnb, which do not provide economic benefits to them. Also, neighbors have to deal with problems such as security threat, noise, parking, robbery, and increase in property rent in the neighborhood.

Even though Airbnb system satisfies the small entrepreneurs, the situation is to the contrary for the state, both in Turkey and the world. Airbnb in a way creates financial loss on the side of the state since deals are not subject to taxation on the system. Therefore, it can be said

that realistic legal arrangements for Airbnb should be made in the context of local dynamics.

Future studies on Airbnb, which has widespread in a very short time and is believed to continue this trend, should focus on its social-economic outputs. Airbnb system that satisfies many of the actors may be turned into a more beneficial platform with some restrictions and adjustments to be made.

References

- Belarmino, A., Whalen, E., Koh, Y., & Bowen, J. T. (2017). Comparing guests' key attributes of peer-to-peer accommodation and hotels: Mixed-methods approach. *Current Issues in Tourism*. Advance online publication. doi:10.1080/13683500.2017.1293623
- Benjaafar, S., Kong, G., Li, X., & Courcoubetis, C. (2018). Peer-to-peer product sharing: Implications for ownership, usage, and social welfare in the sharing economy. *Management Science*, 65(2), 477–493.
- Bialski, P. (2012) *Becoming Intimately Mobile*. Frankfurt: Peter Lang.
- Botsman, R., & Rogers, R. (2010) *What's Mine is Yours: The Rise of Collaborative Consumption*. New York: Harper Business.
- Cócola Gant, A. (2015). Tourism and commercial gentrification. In: *RC21 international conference*, Urbino, Italy.
- Cócola Gant, A. (2016). Holiday rentals: The new gentrification battlefield. *Sociological Research Online*, 21(3), 1–9.
- Edelman, B. G., & Geradin, D. (2016). Efficiencies and regulatory shortcuts: How should we regulate companies like Airbnb and Uber? *Stanford Technology Law Review*, 19(2), 293–328.
- Espinosa, T. P. (2016). The cost of sharing and the common law: How to address the negative externalities of home-sharing. *Chapman Law Review*, 19(1), 597–627.
- Finck, M., & Ranchordás, S. (2016). Sharing and the City. *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, 49(5).
- Füller, H., & Michel, B. (2014). 'Stop being a tourist!' New dynamics of urban tourism in Berlin- Kreuzberg. *International Journal of Urban and Regional Research*, 38(4), 1304–1318.
- Gallagher, L. (2017). *The Airbnb story: How three ordinary guys disrupted an industry, made billions ... and created plenty of controversy*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt.
- Germann Molz, J. (2011). CouchSurfing and network hospitality: 'It's not just about the furniture. *Hospitality & Society*, 1 (3), 215–225.
- Geron, T. (2013). Airbnb and the unstoppable rise of the share economy. *Forbes*, 23 January. (Accessed on 10.10.2018), <http://www.forbes.com/sites/tomiogeron/2013/01/23/airbnb-and-the-unstoppable-rise-of-the-share-economy/>
- Gottlieb, C. (2013). Residential short-term rentals: Should local governments regulate the 'industry'? *Planning & Environmental Law*, 65(2), 4–9.
- Gravari-Barbas, M., & Guinand, S. (eds.). (2017). *Tourism and gentrification in contemporary metropolises: International perspectives*. London: Routledge.
- Gurran, N., & Phibbs, P. (2017). When tourists move in: How should urban planners respond to Airbnb? *Journal of the American Planning Association*, 83(1), 80–92.
- Gutiérrez, J., Garcia-Palomares, J. C., Romanillos, G., & Salas-Olmedo, M. H. (2017). The eruption of Airbnb in tourist cities: Comparing spatial patterns of hotels and peer-to-peer accommodation in Barcelona. *Tourism Management*, 62, 278–291.
- Guttentag, D. (2015). Airbnb: Disruptive innovation and the rise of an informal tourism accommodation sector. *Current Issues in Tourism*, 18(12), 1192–1217.
- Ioannides, D., Röslmaier, M., & Van der Zee, E. (2018). Airbnb as an instigator of 'tourism bubble' expansion in Utrecht's Lombok neighbourhood. *Tourism Geographies*, doi: 10.1080/14616688.2018.1454505
- Jefferson-Jones, J. (2015). Airbnb and the Housing Segment of the Modern Sharing Economy: Are Short-Term Rental Restrictions an Unconstitutional Taking. *Hastings Constitutional Law Quarterly*, 42(3), 557.
- Killick, R. (2015). Sharing economy'companies like Uber and Airbnb aren't really 'sharing'anything. *International Business Times*.
- Lines, G. E. (2015). Hej, not hej då: Regulating Airbnb in the new age of Arizona vacation rentals. *Arizona Law Review*, 57(4), 1163–1182.
- Maitland, R. (2010). Everyday life as a creative experience in cities. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 4(3), 176–185.
- Miller, S. R. (2014). Transferable sharing rights: A theoretical model for regulating Airbnb and the short-term rental market. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2514178>
- Mudallal, Z. (2015). Airbnb will soon be booking more rooms than the world's largest hotel chains. *Quartz*. Retrieved from <https://qz.com/329735/airbnb-will-soon-be-booking-more-rooms-than-the-worlds-largest-hotel-chains/>
- Oskam, J., & Boswijk, A. (2016). Airbnb: The future of networked hospitality businesses. *Journal of Tourism Futures*, 2(1), 22–42.
- Riley, T. (2012). 'Collaborative consumption': The new economy. *New Statesman*.
- Russo, A.P. and Quaglieri Domínguez, A. (2014). The spatial logic of home exchanges: Towards a new geography of the quotidian in contemporary tourism. *Scripta Nova XVIII* (483).
- Schor, J. (2014). Debating the sharing economy. Great transition initiative. (Accessed on 12.09.2016), <http://>

www.greattransition.org/publication/debating-thesharing-economy

- Sheppard, S., & Udell, A. (2016). Do Airbnb properties affect house prices?. *Working paper Williams College Department of Economics*. Retrieved from <http://web.williams.edu/Economics/wp/SheppardUdellAirbnbAffectHousePrices.pdf>
- Steylaerts, S., & O'Dubghaill, S. (2011) CouchSurfing and authenticity: Notes towards an understanding of an emerging phenomenon. *Hospitality & Society*, 1 (3), 261–278
- Tussyadiah, I. P., & Pesonen, J. (2018). Drivers and barriers of peer-to-peer accommodation stay: An exploratory study with American and Finnish travellers. *Current Issues in Tourism*, 21(6), 703–720. doi:10.1080/13683500.2016.1141180
- Van Der Zee, R. (2016). The 'Airbnb effect': is it real, and what is it doing to a city like Amsterdam?. *The Guardian*, 6 Oct 2016. (Accessed on 25.06.2019), <https://www.theguardian.com/cities/2016/oct/06/the-airbnb-effect-amsterdam-fairbnb-property-prices-communities>
- Zervas, G., Proserpio D., & Byers, J. (2015). The rise of the sharing economy: Estimating the impact of Airbnb on the hotel industry, *Boston University School of Management Research Paper*.

Araştırma Makalesi • Research Article

Tarikat ve Cemaatlerin Siyasetle İlişkisi

Cult and Religious Communities Relation with Politics

İshak Torun ^a

^a Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, 14030, Bolu /Türkiye.
ORCID: 0000-0002-8299-9924

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 21 Ekim 2019

Düzeltilme tarihi: 25 Kasım 2019

Kabul tarihi: 05 Aralık 2019

Anahtar Kelimeler:

Tarikat

Cemaat

Türkiye

Din

Siyaset

ARTICLE INFO

Article history:

Received October 21, 2019

Received in revised form November 25, 2019

Accepted 05 December 2019

Keywords:

Cult

Religious Community

Turkey

Religion

Politics

ÖZ

Çalışmada, tarikat ve cemaatlerin toplumla, siyasetle ve ticaretle ilişkileri analiz edilmektedir. Çalışmanın konusu genel olarak din ve siyaset, özel olarak tarikat ve cemaatlerle siyaset arasındaki ilişkidir. Türkiye’de son yıllarda ortaya çıkan toplumsal değişme her tür ilişki biçimini işlevsizleştirmektedir. Bu değişim konjonktürü, bütün kurumları değiştirmeye zorlamaktadır. Tarikat ve cemaatler, bir dini kurum olarak, bu değişim sürecini yaşamaktadır. Değişim, kaçınılmaz olarak iki melez tip yaratmaktadır: Ataerkil ilişkileri elimine eden, irfanla bilimi birleştiren, siyasete ve ticarete mesafe koyan, sivil kamusal alana konumlanan, kamusal alanda ümmet ve toplum kimliğini kabul eden birinci tip. Ataerkil ilişkileri ve taassubu korumakta geleneksel, ticaret ve siyasete yönelmekte şehvetli, kamusal alana çıktığında mikro milliyetçi, yozlaşmış ikinci tip. Çalışma konusu, eleştirel yaklaşımla analiz edilmekte ve değerlendirilmektedir. Analizler ise siyaset sosyolojisi çerçevesinde, mücmel bir kapsamda yapılmaktadır.

ABSTRACT

In this study, the relations of cult and religious communities with society, politics and trade are analyzed. The subject of the study is the relationship between religion and politics in general, cults and religious communities and politics in particular. emerging social change in Turkey in recent years has been functionless for all kinds of relationships. This conjuncture of change forces all institutions to change. cults and religious communities, as a religious institution, is going through this process of change. Change inevitably creates two hybrid types: the first type that eliminates patriarchal relations, unites wisdom and science, puts distance to politics and trade, is located in the civil public sphere, and accepts the identity of the ummah and society in the public sphere. The second type, which is traditional in preserving patriarchal relations and commitment, lustful towards trade and politics, micro-nationalist when it emerges in the public sphere. The subject of the study is analyzed and evaluated with a critical approach. Analyzes are carried out within the framework of political sociology in a splendid context.

1. Giriş

Türkiye’de tarikat ve cemaatten bahsetmek yasaklı bir konuyu konuşmak demektir. Yakın geçmişte tarikat ve cemaatlerin bilimsel incelenmesi bile ayıp ve yasaktı. Nitekim Şerif Mardin’in bir cemaatle ilgili yaptığı bilimsel çalışma, laiklerin Dar-ul Hikmet’il İslamiyesi kabilindeki TÜBA’dan atılmasına sebep olmuştu.

Öte yandan Türkiye’de din, diyanet, ibadet ve irşat totaliter rejimlerdeki gibi açıktan ve toptan yasaklanmamış, ancak nicel ve nitel olarak sınırlandırılmıştır. Keza, bugünün tarikat ve cemaat sorunu ile 1923-1950 arasındaki tarikat ve cemaat sorunu aynı değildir. Tarikat ve cemaatler geçmişte yasaklanmak, engellenmek, bastırılmak ve belki yok edilmek dolayımında gündeme gelmekteydi. Bugün ise

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: ishaktoran@ibu.edu.tr

Atıf/Cite as: Torun, İ. (2020). Tarikat ve Cemaatlerin Siyasetle İlişkisi. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(17), 83-94.

devletle, siyasetle, ticaretle, kendi içlerindeki ve aralarındaki sorunlu ilişkiyle gündeme gelmektedir.

Tarikat ve cemaatler, 2010'dan itibaren, özellikle FETO meselesinden sonra, muhafazakârlar tarafından, içerden bakışla, belki özeleştiriyile ele alınmayı beklemektedir. Millet-i mahkûmelikten kurtulan, çevreden merkeze taşınan muhafazakârların başka mazeretleri de kalmamıştır.

Bu makalede tarikat ve cemaatlerin siyasetle, devletle, Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) ile, diğer tarikat ve cemaatlerle, toplumla, ümmetle ve ticaretle aralarındaki ilişkileri incelendi. Konunun çerçevesini genel olarak din ve siyaset, özel olarak dini teşekküllerle siyaset arasındaki ilişki oluşturmaktadır. Konuları bu çerçevede inceleyen disiplinin adı ise siyaset sosyolojisidir. Belirtmek isteriz ki, bu çalışmadan, inceleme konusunun genişliği dolayısıyla, mufassal bir analiz beklenmemelidir.

Çalışmamızda episteminin geleneksel çizgisi baskın olmakla beraber, bir açıdan post-modern episteminin izlerine de rastlanacaktır. Post-modern epistemologlara göre, sosyal bilimlerin objesi kadar öznesi de sübjektiftir; içinde yaşadığı kültürün, değer ve normların etkisi altındadır (Hekman, 1999: 232). Çalışmada, özellikle son kısımlara doğru değerlendirmelerin giderek yoğunlaştığı, bakış açılarının değerlendirmelere yön verdiği, hatta bunun kişiselleşen gramer kullanımına kadar yansıdığı görülecektir.

2. Tarikat ve Cemaat Olgusu

2.1. Tarikat ve Cemaat Kavramları

Günümüz tarikatları, işlevleri itibariyle, büyük ölçüde cemaattir. Cemaatler, geçmiş dönemde devletin, medreselerin, tarikatların, vakıfların ve mahalle mescitlerinin yaptığı tedris, tebliğ, irşat, terbiye ve dayanışma işlevlerini görmek üzere ortaya çıkmışlardır. Bugünkü tarikatlar da büyük ölçüde cemaatlerin yaptığını yapmaktadır. Dolayısıyla günümüz tarikatlarını dini cemaat kategorisi içinde değerlendirmek mümkündür.¹

Geleneksel tarikatlar, geçmişte, saydığımız işlevlerin başka kurumlarca yapıldığı rahatlığıyla, mikro ve makro dünyayı (masivayi) terk edip tamamen ahrete yönelmişlerdi. Hedef bireysel terakki ve tekâmül idi. Farklı olarak, medresede ilim tahsiliyle öğrenilemeyecek dini pratiklerin yaygın eğitimini tarikatlar yapmaktaydı. Tarikatların, yaparak ve yaşayarak İslami terbiye kazandırma işlevini günümüzün dini cemaatleri de yapmaktadır. Cemaatler bu yönleriyle tarikatların işlevini üstlenmiştir. Onun için, betimlediğimiz dini teşekküller bazen “dini cemaat”, bazen “tarikat ve cemaatler” olarak adlandırılmaktadır.²

Dini teşekküllerle ilgili, işlevlerin önem derecesi ve yekûn içinde tuttukları miktar itibariyle, şu belirlemeyi yapmak mümkündür. Tarikatlar gördükleri işlev itibariyle daha çok dini cemaatlere, dini cemaatler ise tarikattan daha çok modern sivil toplum örgütlerine (STÖ) benzemektedir

(Torun, 2015: 144; Yelken, 2011). Bazı dini cemaatlerin, değişim rüzgârının etkisiyle, siyasal ve ekonomik kamusal alana savruldukları gözlenmektedir. Bu durum din- siyaset ilişkilerinin dengesini bozan güncel bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır

2.2. Günümüz Tarikat ve Cemaatlerin Ortaya Çıkması

İslam, geleneksel dönemde, mesela Osmanlı'da hem devletin kurucu ideolojisi hem de toplumsal ilişkilerin değer ve normuydu. Devlet, Müslümanlığın ve Müslümanların siyasi alandaki hamisiydi. Medrese, vakıf, tarikat, tekke, zaviye ve mahalle mescitleri ise Müslümanların sivil korunaklarıydı.

1908'de, İslam'ın siyasi misyonu İttihatçı iktidar elitleri tarafından inkâr edildi. İttihatçıların siyasal alanla sınırlı reddiyesi, 1923'ten itibaren sivil alana taşarak radikalleşti. İslam'ın siyaseten reddi, laikliğin kabulüyle tescillenip hayata geçirildi. İslam'ın sivil toplumdan ayıklanması için medrese, vakıf, tarikat, tekke, zaviye ve mahalle mescitleri yasaklandı. İslam'dan boşalan etik (moral) ve ideolojik boşluk vulger materyalizmle doldurulmak istendi. Benimsenen vulger materyalizm, L.Büchner'in Madde ve Güç kitabıyla özdeşleşen erken dönem Alman materyalizmi ve A.Comte'un pozitivismi ile özdeşleşen erken dönem Fransız materyalizminin bir senteziydi (Hanioglu, 2009: 163).

Vulger materyalizmi bilimecilik olarak ta adlandırılmaktadır. Bilimecilik, bilimin bir amaca ulaştıran alet ve araç olmaktan çıkarılıp, bir amaç, bir gaye ve bir erek haline getirilmesidir. Bu konumlanmasıyla bilim aynı zamanda din, ideoloji, felsefe ve ahlaktır. Bilim, bütün bu sıralananların yerine kendisini koyma iddiasındadır. Bilimin bu kesin, mutlak ve diğer bütün bilme kategorilerini dışlayan mütehakkim hegemonyası, M.Weber'i milat alırsak, 20.yy'ın başlarından itibaren kırılmıştır. Bugünkü bilim, post-modern eleştiriler bir kenara, K. Popper'in başarıyla betimlediği şekilde (Magee, 1982), son derece mütevazı sınırlara çekilmiştir.

Devletin, özellikle sivil kamusal alanda, bastırıcı ve ideolojik aygıtlarıyla İslam'ın üzerine yürümesi, dindar muhafazakârları eski tarikatları ihya etmek ve dini cemaatleri kurmak suretiyle örgütlenmeye itmiştir. Yasaklı olan tarikat ve cemaatler, toplumda gördükleri işlev dolayısıyla, zamanla meşruiyet kazanmışlardır (Çakır, 11.07.2019).

2.3. Tarikat, Cemaat ve Sivil Toplum Örgütü

Dini cemaatler, F. Tönnies'in konuyla ilgili düşünceleri bağlamında, daha çok cemiyete benzemektedir.³ Cemaat, tarihsel olarak köy, mahalle, aşiret, etnik ve mezhep gruplarını ima eder. Geleneksel cemaatte insanlar ekonomik, sosyal, siyasal, inanış, kültürel, estetik, eğitim ve meslek olarak birbirinin benzeridir. Benzerlik cemaatin tipik karakteridir. İnsanları birbirine bağlayan şey akrabalık, hısımlık, komşuluk, din ve mezhep aidiyeti gibi sempatik

duygudaşıktır. Ben yoktur, biz vardır. Cemaatte, Kohlbergci ahlak kuramına göre, ahlaki doğru ve yanlış bize nispet edilen tutumlar tarafından belirlenmektedir: Yani bize faydalı olan doğru, bizden ise haklı!

Bütün aktiviteler cemaatin mahrem kamusalında gerçekleşmektedir. Diğer cemaatlerle ilişkiler çok sınırlıdır. Kent ve ulus toplumuyla ilişkiler yoktur. Çünkü modern kent ve modern ulus toplumu yoktur. Bütün cemaatleri ortak bir paydada birleştiren kamusal alan, ortak kültür ve ortak kimlik henüz gelişmemiştir. Her cemaat ayrı birer dünyadır. Cemaat bireyleri için bütün dünya, içinde yaşadığı cemaatin dünyasından ibarettir. Her birey kendi köyünde, aşiretinde, mahallesinde doğmakta, büyümekte, orada geçimini sağlamakta, evlenmekte, çocuk çocuğa karışmakta, orada ölmekte ve oranın mezarlığına gömülmektedir (Ünsaldı vd., 2018: 163-167; Torun, 2008; Torun, 2002: 77-81; Gezgin, 1990:193).

Geleneksel kentin mahalleleri köyden farksızdır. Her mahalle diğerlerinden izoledir. Hatta somut duvarlarla birbirlerinden ayrılmıştır. Aralarında geçiş olmayan kompartımanlar gibidir (Faruqhi, 1997: 64, 165, 166). Hâsılı, geleneksel kentler kent değil, birbirinden izole cemaatler topluluğudur.

Geleneksel cemaat hayatı sanayileşme ve kentleşmeyle beraber değişime uğradı. Pazar gelişti. Kırsal nüfus kentlere göçtü. Sanayileşme ile geçimlikten daha fazlasını üretmek mümkün oldu. Zengin- fakir sınıfı doğdu. Eğitim yaygınlaştı. Yeni meslekler ortaya çıktı. Toplum eğitim, gelir ve mesleklere göre hiyerarşik biçimde kademelendi. İnsanlar sadece eğitim, meslek ve gelir açısından değil, aynı zamanda düşünsel, siyasal, etik ve estetik bakımından da birbirinden farklılaştı. Sempatik duygudaşlık farklılaşmış bireyleri bir arada tutmakta artık yetersiz kaldı.

Modern toplumsal değişme hızlandıkça köy, mahalle, aşiret ve tarikat gibi geleneksel cemaatler işlevini kaybetti. Ya kentlerin ve büyük toplumun ortak / üst kimliğinde atomize olup ortadan kalktılar ya da modern grup ve kurumlar içinde konsolide olarak, ama farklı formlarda yaşama şansı elde ettiler.

Diğer yandan modern bireyler, münhasır bir hedef etrafında bir araya gelerek sivil, siyasal ve ekonomik cemiyet grupları kurmaya başladı. Geleneksel cemaat grupları birbirine denk, birbirine rakip ve alternatif kimlikler iken, cemiyetler ortak / üst / ulusal kimlik çatısı altındaki birer alt kimliklerdir. Modern cemiyetler, alanlara göre farklı şekillerde ifade edilmektedir: İkincil grup, resmi grup, rasyonel grup, iradi grup, kazanılmış kimlik vb.

Bilmek gerekir ki bu tarz sosyal kavramsallaştırmaların tümü, Weber'in dediği gibi, birer ideal tiplemedir. Renkleri siyah ve beyaza indirgeyerek yapılan ideal tiplmeler bize analiz kolaylığı sağlamaktadır (Weber, 1985: 77; Bottomer, 1990: 185-187; Kapani, 1992: 68). Bu bağlamda geleneksel toplum (cemaat) birden, bütün renkleriyle yok olmamakta, keza modern toplum (cemiyet) da birden ortaya çıkmamaktadır. Yani gerçek hayatta, Göle'nin (2007)

kavramsallaştırdığı türden, gelenekselle modernlik iç içe geçerek ya da geleneksel olan modern olanın içinde konsolide olarak melez modernlikler yaratmaktadır.

Hâsılı, Türkiye'deki cemaatler farklı (melez) modernlik olgusuna iyi bir örnektir. Şu kadar ki günümüzün dini cemaatleri, geleneksel cemaate benzediğinden daha fazla modern cemiyete (sivil topluma) benzemektedir. Tek tip modernliğe inananlar, melez modernlik örneği olan dini cemaatleri bütünüyle geleneksel cemaatlere eşitleyip, onları tarih dışılıkla ve işlevsizlikle infaz etmektedir. Öte yandan melezleşmenin başarısız olduğu durumlarda, işine geldiğinde geleneksel işine geldiğinde modernlik iddiasını taşıyan yoz, dejenere, arabesk cemaatler türemektedir. Modernlik karşıtı tutucular ise bu dejenere, yoz cemaatleri, anlayışla karşılamanın ötesine geçip, onları savunusunu yapmaktadır. Her iki aşırıılıktan kaçınmanın yolu bu iki cemaat tipinin doğru analiz edilmesine bağlıdır.

Türkiye, özellikle 2000'lerden sonra çok hızlı bir değişim sürecine girmiştir. Bu değişim ve dönüşüm dini cemaatleri de etkisine almıştır. Sentez yapmayı başaranlar cemiyete (sivil topluma) benzemişlerdir. Bunlar siyasal ve ekonomik kamusal alandan uzaklaşıp, sivil kamusal alana yönelmişlerdir. Bir nevi STÖ olmuşlardır. Bu özelliklere haiz cemaatler, gelişmiş ülkelerde, hükümet dışı kuruluşlar konsepti içinde, STÖ olarak kabul edilmektedir (Torun, 2008).

Türkiye'deki bazı cemaatler değişim dinamiğini idrak edememektedirler. Eskiye ait kültürel yapı ile iktidarını kaybetmekten korkan cemaat (ve tarikat) elitleri değişime direnmektedir. Eski dünyaya ait kabile (cahiliye) asabiyesini terk edememek ise onları topluma paralel / alternatif kimlikler haline getirmektedir. Sorun şu ki modernliğin getirdiği nimetlerden de vazgeçmemektedirler. Aksine siyasal kamusal alan ve ekonomik kamusal alana karışmakta çok istekli davranmaktadırlar. İktidar ve ekonomik rant herkes gibi onların da başlarını döndürmektedir. Kabile asabiyesiyle birleşen bu iştah onları şirket ve devlet olmaya sürüklemektedir.

Değerlendirme yapmak gerekirse; tarikat ve cemaatler vazgeçemedikleri kabile asabiyesi yüzünden hem iç tutarlılıklarını hem de diğer toplumsal kesimlerle, diğer dini gruplarla, ümmetle ve devletle ilişkilerini bozmaktadırlar. Bu durum modern toplum hayatı için sorunlu alanlar yaratmaktadır.

3. Tarikat ve Cemaatlerin Siyasetle İlişkisi

Sivil toplumla aynı anlama geldiği varsayımıyla kamusal alan sivil, siyasal ve ekonomik olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Bu üç alanda üç tip grup etkinlik göstermektedir: STÖ'ler, siyasi kurum ve gruplar, şirket ve lobiler. STÖ kâr ve iktidar amacı gütmeyen baskı grubudur. Siyasi grupların amacı kendilerini ve/veya ideolojilerini iktidar yapmak, şirketlerin ise üyelerinin çıkarını maksimize etmektir. Üçü de meşru ve gereklidir. Ancak faaliyet gösterdikleri alanlar (sektörler) ve buna bağlı olarak

kuralları farklıdır. Birbirinin alanlarına girmeleri etik ve hukuki sorunlara yol açmaktadır.

STÖ, faaliyet alanı itibarıyla çıkar ve iktidar peşinde koşmaz, bütün toplumun menfaati için çalışır. Toplum ve devlet nezdinde ayrıcalıklı muamele görür. Bundan dolayı herkes, her grup kendisini sivil toplum olarak lanse etmek istemektedir.

STÖ'nün sekiz özelliğinden bahsedilebilir (Tosun, 2005: 11; Çaha, 1997: 31-32): i) Farklılık, ii) Gönüllülük, iii) Devletten görece özerklik, iv) Örgütlülük, v) Baskı mekanizması uygulama, vi) Alenilik vii) Sınırlı bir konuda faaliyet göstermek viii) Grubun ve üyelerinin iktidarına ve çıkarına çalışmamak.

Dini cemaatler yukarıdaki kriterler çerçevesinde STÖ'ye yakın durmaktadır. Gönüllülük, özerklik ve toplum menfaati için çalışmak konularında büyük ölçüde STÖ'ye benzerlik göstermektedir. Farklılık ve alenilik konularında ise geleneksel cemaatlere benzemektedirler. Diğer kriterleri her dini grup için ayrı ayrı yorumlamak gerekir.⁴

Cemaate girmek ve çıkmanın iradeye bağlı olması, devletin emriyle kurulmaları ve işlerini emirle yapmaları STÖ'nün tipik özelliğidir. Cemaatler bu yönleriyle STÖ'ye benzemektedirler. Ancak şekil ve ayrıntılarda bile benzerlik arayışları onları geleneksel cemaatlere eşitlemektedir. Keza cemaatlerin genelinde geçerli olan bir ağanın, beyin, mehdinin, şeyhin, ulunun, pederşahın şahsında fani olmak, onun arkasında istifleşmek sivillikle ilgili değildir. Cemaatler, bu kriter dolayımında STÖ'ye değil, kabilelere ve geleneksel tarikatlara benzemektedir.

STÖ'de bireysellik ve eşitlikçi ilişkiler söz konusudur. Yönetim konusunda ortaya çıkan farklılaşma ise demokratik sınırlar içinde kalmaktadır. Örgütlenme olduğu için yönetim ve bürokrasi kaçınılmazdır. Ancak yönetim kurulları ve yöneticiler seçimle gelip gitmektedirler. Yönetimin meşruiyeti nihai analizde üyelerine, üyelerinin anonim kimliğine dayanır. Grubun yönetimi bir ağanı, beyin, pederşahın, şeyhin, mehdinin ve ulunun elinde ise, yönetim işleri bunların şahsi mülkü addediliyorsa, burada STÖ değil, geleneksel cemaat söz konusudur. Bu bağlamda geleneksel cemaat yapısı patrimonial siyasal kültüre, STÖ yapısı ise demokrasi kültürüne hayat vermektedir (Torun, 2008).

Öte yandan gelir ve mesleki farklılaşma, siyasi görüş farklılıkları, farklı ortamlarda sosyalleşmiş olmak dini tarikat ve cemaatlerin herkesi birbirine benzetmesini, bir şeyhin, ulunun, mehdinin ve pederşahın vesayetini sokmasını giderek zorlaştırmaktadır. Değişen şartlar onları sivil, siyasal ve çıkar grubu olmaya itmektedir. Din ve diyanet STÖ ile uyumlu oldukları için değişimin sivil toplum yönünde olması sorun yaratmamaktadır. Çünkü her ikisi de hayır hasanat gibi iktidar ve çıkar beklentisi olmayan amaç taşıyorlar. İktidar ve çıkar ile din ve diyanet birbirleriyle pek uyumlu olmadıkları için değişimin çıkar grubu ve siyasi gruplar yönünde olması sorunlara yol açmaktadır.

Baskı mekanizması, STÖ'lerin siyasetle ilişkisini belirlemede adeta turnusol kâğıdı işlevi görmektedir. Baskı mekanizması hem STÖ'nün hem de siyasi grup ve çıkar gruplarının ortak özelliğidir. Ancak STÖ'nün baskı mekanizması işlevi kendi faaliyet konusuyla sınırlıdır. Ayrıca kendi üyelerinin siyasi ve ekonomik çıkarlarına yönelik değildir.

STÖ'nün siyasetle ilişkisini belirlemede angaje kavramını kullanılmaktadır. STÖ ve STÖ olma iddiasındaki bir dini cemaat ilke olarak siyasete angaje olamaz. Bir siyasi partinin bütünüyle yanında ya da bütünüyle karşısında yer alamaz. Angaje olmanın iki göstergesi vardır. İlki bir siyasi grupta / siyasi harekette / siyasi akımda ne savunuluyorsa veya neye karşı çıkılıyorsa onu savunmak veya ona karşı çıkmaktır. İkincisi bir siyasi grupta / siyasi harekette / siyasi akımda ne savunuluyorsa veya neye karşı çıkılıyorsa onu eleştirmek veya onu savunmaktır. İki durumda da angaje olma söz konusudur. Siyasete angaje olmuş cemaatler (veya STÖ'ler) siyasallaşmakla, bir parti veya siyasi akımın uzantısı ve arka bahçesi olmakla müttehemdirler.

Öte yandan bir partiye oy vermek, başkalarını bir partiye vermeye davet etmek otomatikman siyasallaşmak, siyasete angaje olmak şeklinde değerlendirilemez. Şu kadar ki, bir partiden veya yöneticiden yapılan talepler veya onlara yöneltilen eleştiriler dini cemaatin (veya STÖ'nün) münhasır faaliyet konusuyla ilgili olmalı ve amme menfaatini esas almalıdır. Keza, bu talep ve eleştiriler kapalı kapılar ardında değil, aleni olarak yapılmalıdır. Bu münhasır muhalefet, kamuoyunun rızasına ve denetimine sunulmalıdır. Mesela bir dini cemaat başörtüsüyle, dini tedrisatla, Ayasofya Camii'nin açılmasıyla ilgili yönetime baskı yapabilir, bu minvalde şu ya da bu yönde oy vereceğini deklere edebilir, oyunu bu doğrultuda kullanabilir, kullanmayı telkin ve tavsiye edebilir. Bunu yapmak baskı mekanizmasını kullanmak anlamına gelir. Herhangi bir partiye oy vermemek, yönetime baskı yapmamak, hiçbir siyasi konuya duyarlı olmamak ise dünyaya kahretmiş geleneksel tarikatların işi olabilir. Partizanlık zaten otantik tarikatların var oluş gayesine; züht ve takva misyonlarına aykırıdır. Çünkü siyaset dünyadır, hem de şehvetli taraftandır!

Tarikat, cemaat veya STÖ'nün siyasete doğrudan karışması siyaseti ve toplumsal düzeni toptan tehdit eden savaş, kaht, ilhak ve darbe gibi kriz zamanlarında söz konusu olabilir. 15 Temmuz 2016'daki darbe girişimine karşı sokaklara çıkan, darbeye karşı duruşlarını açık eden cemaatlerin, tarikatların ve STÖ'lerin durumu buna örnektir. Keza Ahilerin ilk dönemlerde gördükleri işlevler bu istisnai duruma örnektir. Ahiler ilk dönemde asayiş, güvenlik, sosyal yardımlaşma, üretimin örgütlenmesi dâhil her konuda sorumluluk almıştı.⁵

15 Temmuz 2016'da bir tarikatın, cemaatin ve STÖ'nun darbeye karşı siyasi tavır alması siyasallaşma olarak değerlendirilemez. Çünkü kriz hali siyasetin, toplumsal kuralların, yaptığımız tüm ayrımların ve mülahazaların anlamını yitirdiği keredir. Aksine bir kişinin veya bir STÖ'nun tavır almaması paradoks olurdu.⁶ Belki her

durumda dünyadan elini eteğini çekmiş mistik tarikat ve kendi halinde yaşayan bireyler bundan istisna tutulabilir. Günümüzde, Türkiye özelinde, böyle mistik bir tarikat kalmış mıdır(?)

Kriz zamanları dışında muhalif veya iktidar partisine, bir yönetime, bir siyasi görüşe kafadan karşı çıkmak veya kafadan yandaş olmak siyasallaşmak anlamına gelir. Böyle bir dini cemaat veya STÖ, STÖ olmaktan çıkmış, siyasi bir fırka veya bir siyasi partinin arka bahçesi olmuş demektir. Keza bir STÖ veya STÖ nitelikli bir dini cemaatin dini tebliğ, irşat konuları dışında, muhalif veya muvafık doğrultuda siyasi polemige girmesi, partizanlık yapması, siyasi gazete çıkarması, yönetime baskı kurması siyasallaşma olarak değerlendirilmelidir.

Belirtmek gerekir ki, dini cemaat veya STÖ üyelerinin kendi nam ve hesaplarına siyaset konuşmaları, siyasetle ilgilenmeleri, siyasete girmeleri ayıp ve yasak addedilemez. Yine bir bireyin kendi nam ve hesabına bir siyasi firkaya veya siyasi harekete dâhil olması da ayıp ve yasak sayılmaz. Çünkü sivilik savunusu siyaseti inkâr anlamı taşımamaktadır.

Bizim siyasallaşmaya yüklediğimiz olumsuz anlam, bir STÖ veya STÖ nitelikli dini cemaatlarla sınırlıdır. Eğer bir dini grup siyasi bir hareket olmaya karar verirse, siyasallaşmayı olumsuzlayan çekinceler doğal olarak geçerliğini kaybedecektir. Konuyu artık başka açıdan, yani siyasi düzlemde konuşmak gerekmektedir. Bu doğrultuda siyaseti amaçlayan bir dini hareket için üç etik sınır ileri sürülebilir. i) Silahlı, yıkıcı, devrimci, negatif bir siyasi duruşun takip edilmemesi, ii) STÖ iddiasında bulunulmaması, iii) Dinin araçsallaştırılmaması; yani dini kutsalların siyasete malzeme yapılmamasıdır.

Sivil nitelikli bir dini cemaatin siyasete angaje olamaması, siyaset yapamaması gerektiği gibi ticaret de yapamamalı, şirket de kuramamalıdır. Çünkü ticaret ve şirketlerin amacı kârdır, kârı maksimize etmektir. Bu nedenle şirket işletmek ve ticaret yapmak sivil toplum nitelikli cemaatin amme menfaati nosyonuna zarar verebilir. STÖ ve STÖ nitelikli dini cemaatler, ilke olarak, yardım ve bağışlarla faaliyetlerini sürdürmelidir.

Bir STÖ'nün veya dini cemaatin ticaret yapması ve şirket işletmesi ekonomik rekabete de zarar verebilir. Bir ülke ordusunun fabrikası, ticarethanesi olması da bu kabilden sayılmalıdır. Bu, Mısır ve Türkiye gibi para kazanmanın etkin yolunun siyasetten geçtiği ülkelerde özellikle önemlidir. Ekonominin kurumsallaşmadığı ülkelerde, kaba bir genellemeyle, siyasete bulaşan ticarete de bulaşır, ticarete bulaşan siyasete de bulaşır.

Son tahlilde STÖ'ler, dini cemaatler, ordu gibi amme menfaatini esas alan grup ve kurumlar siyaset ve ticarete mesafe koymalıdır. Ya da STÖ iddiasından, amme menfaati taşıma iddiasından vazgeçmeli, kendilerini siyasi grup veya şirket olarak deklere etmelidirler.

4. Tarikat, Cemaat ve Diyanet İşleri Başkanlığı

4.1. Aynı İş Yapan Rakipler Olarak Tarikat, Cemaat ve Diyanet İşleri Başkanlığı

Türkiye'de dini eğitim ve öğretim Milli Eğitim Bakanlığı'nın (MEB) ve Yüksek Öğretim Kurumu'nun (YÖK) uhdesinde, ibadetin örgütlenmesi, dini tebliğ ve irşat Diyanet İşleri Başkanlığı'nın (DİB) uhdesinde olmak üzere devlet tekelindedir.⁷ Cari mevzuata göre hiç kimse dini talim, tedris, tebliğ için cemiyet (sivil ve siyasi örgüt) kuramaz, bunlara üye olamaz, yardım edemez, bunları savunamaz, bunlar adına faaliyette bulunamaz. Keza herhangi sivil bir kurum ibadethane açamaz, bunlara imam atayamaz, bunları işletemez (Kara, 2000). Bu yasaklı durum halen devam etmektedir.

Diyanet İşleri Başkanını devlet atar. Atanan başkan, tipik kamu görevlisi gibi emir komuta zinciri içinde hareket eder. DİB bünyesinde iş görenlerin tümü devlet memurudur. Dini irşadın nerede, ne zaman, kime, ne kadar verileceğini DİB belirler. İbadethane (Cami ve mescit) açılması, din görevlisinin atanması DİB'in inisiyatifindedir. Türkiye'nin bütün camilerinde, bütün hutbelerinde DİB'in dikte ettiği metin okunur. Hiçbir din görevlisi, DİB görevlendirmedeği sürece, kendi mescidinde doğaçlama ve irticalen hitap edemez. DİB'in YÖK gibi özerkliği bulunmamaktadır. Vaiz ve hatiplerin akademisyenler gibi akademik özerklikleri, kürsü özgürlükleri yoktur. DİB'e bağlı vaiz ve imamlar tipik kamu görevlisidir. Emredildiyse yapar, emredildiği kadarını yapar, emredilene ise yapmamaktadır.

Din görevlisi namaz kıldırmak, hutbe okumak gibi asli görevleri dışında, DİB ayrıca emretmediği sürece, irşat, tedris ve tebliğ yapamaz. Çünkü dini faaliyet yapmak DİB'in ikincil işlevidir. Birincil işlevi dini faaliyetleri, dini hareketleri, dini yorumları, dini tedris, talim ve irşadı kontrol etmek, sınırlamak ve düzenlemektir.⁸ DİB devletin denetimi, kontrolü ve onayı dışında bir dini düşünce, akım ve hareket ortaya çıkmasını diye dini faaliyette bulunur (Kara, 2000: 45).

Gerçi Anayasa'nın 24. Maddesi'nde "Herkes, vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir. ...ibadet, dini ayin ve törenler serbesttir" der. Ancak devrim yasaları, diğer mevzuat hükümleri göz önünde alındığında ibadet hürriyetinin vicdan ve özel alanla sınırlı olduğu anlaşılır. 24. Maddenin iddia ettiği ibadet hürriyeti belki Türkiye'de azınlık statüsünde yaşayan gayrimüslimler için söylenebilir.

430 Sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu (TTK) ve 677 Sayılı Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması hakkındaki Kanun ibadet ve dini eğitimi konusunda halkın örgütlenmesini, mesela ibadethane açmasını, okul açmasını, imam ve öğretmen görevlendirmesini, hutbe vermesini, bunları yapmak üzere cemaat ve cemiyet kurmasını külliyen yasaklar. Ancak herkes kendi evinde, kendi ailesiyle sınırlı olmak üzere ibadetinde özgürdür. Yine dini eğitimi, Anayasa'nın 24. Maddesinden anlaşılacağı üzere, yasalar bir kişinin dini eğitimi kendi çocuğuna vermesini sınırlandırmaz. Ancak bu

hizmeti devlet dışında herhangi bir kurumdan, şahıstan (komşusu bile olsa) alamaz. Kendisi de başkasına, komşu çocuğuna bile olsa dini eğitim veremez. Kamusal alandaki bütün dini aktiviteler devletin denetim ve gözetimi altında olmak zorundadır.

633 Sayılı DİB Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanunu'nun 1. Maddesi, Anayasanın 136. Maddesinin verdiği yetkiye dayanarak, İslam dininin inanç, ibadet, ahlak esaslarıyla ilgili işlerini yürütmeyi, tebliğ ve irşat görevlerini yapmayı ve ibadethane işletmeyi, DİB uhdesinde olmak üzere, devletin tekelinde olduğunu tanımlar. Aynı yasanın 35. Maddesi ise ibadethane açma tekeline açıklık getirir.

633 Sayılı kanunun 1. Maddesinin DİB'e attığı görevler şu şekilde özetlenebilir: i) İbadethane açılmasına izin vermek, ii) Vaaz ve hutbe irat etmek, iii) Halkın dinle ilgili merak ettiği sorularına cevap vermek, iv) Kitap, dergi, takvim ve kaset vb. basmak.

Anlaşılabileceği üzere, DİB'in görevlerinin cami açmak, imam atamak ve yaygın dini eğitim yapmakla sınırlıdır. Ama daha da önemlisi DİB'in bu işlevleri yapmasının gayesi, Anayasa'nın 136. Maddesinde düzenlendiği üzere, dine hizmet amaçlı değildir; dini, milli birlik ve bütünleşmeyle, laiklikle bağdaştırma amaçlıdır. Açıkça ifade etmeyi göze almak gerekirse, DİB dini hassasiyetle değil, dinle resmî ideolojiyi bağdaştırma, sivil dini yorum ve hareketleri kontrol etme amacıyla kurulmuştur (Kara, 2000: 44, 45, 46; Öcal, 1998: 243). Bunun tam olarak anlaşılması için Cumhuriyet'in din eğitimi tarihine göz atmak gerekir.

1924 yılında, 430 ve 677 Sayılı devrim yasalarıyla, örgün dini eğitim veren medreseler, yaygın dini eğitim veren tekke ve zaviyeler yasaklanmış ve Şer'îye ve Evkaf Vekaleti kaldırılmıştır. Bu kurumların yaptığı dini faaliyetlerden örgün dini eğitim MEB'e⁹, yaygın dini eğitim ve ibadetin örgütlenmesi ise DİB'e verilmiştir. Bu doğrultuda, 1924 yılında, İstanbul Üniversitesi bünyesinde bir ilahiyat fakültesi ve MEB uhdesinde 29 imam hatip lisesi açılmıştır. Ancak imam hatipler mezunlarına devlet memurluğunun yasaklanması, tahsisatlarının kesilmesi, öğretmenlerinin görevden alınması gibi baskılarla öğrenci sayıları iyice azalmış, 4 yıl içerisinde de ikisi hariç tümü kapatılmıştır. Kalan ikisi de 2 yıl sonra kapatılmıştır. Bundan 3 yıl sonra, 1933'te, var olan bir ilahiyat fakültesi de kapatılmıştır. 1933'ten 1949 yılına kadar dini adamı yetiştiren hiçbir okul kalmamıştır. Öyle ki bu tarihler arasında DİB'in bile kendi içinde, kendi imamlarına hizmet içi eğitim verecek bir birimi yoktur. Asıl trajik olan ise ilk ve orta dereceli okullarda okutulan din derslerinin sınırlandırılması ve hatta sıfırlanmasıdır. Devrim yasaları çıkmadan önce okutulan din derslerinin tümü 1924'te liselerden, 1927'de ortaokullardan ve 1929-1931 yılları arasında ise öğretmen okullarından kaldırılmıştır. Sonuç itibarıyla gerek ilahiyatçı gerekse imam hatip gibi uzmanların yetiştirilmesi, gerekse ilk ve orta dereceli okullarda din derslerinin verilmesi 1930'lu yıllara kadar azaltılarak sınırlandırılmış, bu tarihten 1949'a kadar da sıfır durumu devam etmiştir (Öcal, 1998: 244).

Yapılan bütün olumsuz eleştirilere rağmen, DİB ile ilgili sorunun, DİB'in yaptığı dini hizmetlerin negatifliğinden, yanlışlığından kaynaklandığı söylenemez. Sorun onun yaptıklarının azlığından ve yapmadıklarının başkalarına da yasaklanmış olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁰ Tarikat ve cemaatler tam da bu eksik ve yetersiz işlevlerin karşılanması için, toplumdan gelen talebi karşılamak üzere ortaya çıkmışlardır. Tarikat ve cemaatler DİB'in yapmadığını ve yapmakta yetersiz kaldığını yaparak toplumun onay ve desteğini almaktadır.

4.2. Toplumsal Meşruiyet Kazanan Tarikat ve Cemaatlerin Mecra Arayışı

Tarikat ve dini cemaatlerle alakalı güncel sorun, yukarıdaki başlıklarda betimlediğimiz üzere, dini faaliyetlerin sınırlandırılması ve yasaklanmasından kaynaklanıyor. Aksine ibadet özgürlüğü ve dini eğitim konusundaki sınırlama ve baskıların fiilen kalktığından hareketle, tarikat ve cemaatlerin giderek işlevlerini kaybetmesinden ve yozlaşmasından kaynaklanıyor. Yine, yukarıdaki anlatılanlara bir sınır olması açısından söylemek gerekir ki, DİB, Anadolu inanç coğrafyasının baskın mezhebi Sünnilik üzere inşa edilmiştir. DİB bu yönü ile toplumda yaygın bir meşruiyete sahiptir. Binaenaleyh Türkiye'deki cemaat ve tarikatlarla DİB arasında esaslı anlayış farklılığı bulunmamaktadır. Cemaat ve tarikatlarla DİB arasındaki husumet, daha çok, aynı işi yapanlar arasındaki rekabet niteliğindedir. Hatta cemaat ve tarikatların kendi aralarındaki husumet, DİB ile cemaat ve tarikatlar arasındaki husumetten daha fazladır.

Toplumsal kamuoyunda meşruluk kazanan tarikat ve cemaatler yasaklar nedeniyle yıllarca merdiven altı teşekküller gibi işlemiştir. Bu nedenle, bunların kendi üyeleri arasındaki ilişkileri, diğer dini gruplarla rekabetleri, siyasetle ve ticaretle münasebetleri konusunda çıkan sorunlar çözülememektedir. DİB'in gizli raporu bu ihtiyacı yansıtmaktadır. Tabi ki, sorunun DİB tarafından ele alınması, tarikat ve cemaatlerin yasaklılık yarasına dokunmaktadır. Çünkü tarikat ve cemaatleri yasaklayan mevzuat halen yürürlüktedir.

Öte yandan tarikat ve cemaatlerin yasaklılık durumu, Türkiye'ye mahsus siyasi konjonktürde fiilen kırılmıştır. Bu konjonktür çok partili siyasi hayata geçmekle, hukuk devletinin giderek yerleşikliğiyle, demokratikleşmenin ivme kazanmasıyla, sağ partilerin iktidara gelmesiyle ve muhafazakârların bürokrasiye nüfuz etmesiyle olgunlaşmaktadır.

Dindar muhafazakârlar, yerleşik devlete ve onun yasaklarına karşı sağ partilere angaje olarak ve bürokraside kadrolaşarak kendilerini korumuşlardır. Bu nedenle popüler siyaset ve kamuda yer tutmak muhafazakârların hiç düşmeyen gündemi olmuştur. İktidar kavgaları ve bürokratik ayak oyunları hep hikmet, ahlak, estetik, bilim ve haklı ekonomik uğraşın önüne geçmiştir. Tarikat ve cemaatler bu atmosferde değişip şekillenmiştir.

Sonuçta, tarikat ve cemaatler merdiven altı olmanın serbestliğiyle, tarikat ve cemaatlere gösterilen toplumsal meşruiyetin arkasına da sığınarak ve Haldun'un betimlediği asabiyei işleterek devlet ve şirket olmaya yönelmektedirler.¹¹ Oysa ideolojik devletten gelen meydan okumanın görece kırıldığı ve yasakların fiilen kalktığı konjonktürde, giderek sivil kamusal alana ve sivil toplum olmaya yönelmeleri beklenirdi.

5. Ümmet ve Topluma Alternatif Olarak Tarikat ve Cemaatler

Geleneksel cemaatlerin, geleneksel dönemde, üst kimlik sorunlarının olmadığı iddiası "*Tarikat, Cemaat ve Sivil Toplum Örgütleri*" başlığı altında incelendi. Binaenaleyh alt kimlik-üst kimlik meselesi ortak kamusal alanın, ortak kültür ve kimliğin var olduğu modern dönemin ürünüdür. Batı'da, sanayileşme ve Fransız ihtilali sonrasında, kırsal alanda yaşayan birbirinden farklı köyler, aşiretler, dini cemaatler modern kentlere göç ettiler. Kentlere yeni göç eden din, dil, kültür itibarıyla birbirinden farklı bireylerin topluma, toplum kurallarına entegrasyonu sorunu böylelikle ortaya çıktı.

Modern toplum hayatı ortak kültürle, ortak dil ve ortak toplumsal kurallarla nizam bulabilir. Durkhem'in dediği gibi, modern toplum işbölümü toplumdur (Aron, 1989: 225-232). İşbölümü teşrik-i mesaiyi, teşrik-i mesai ise kuralları gerektirmektedir. Bireyler ortak kültür ve ortak toplumsal kuralları öğrenerek, bunların gereği davranışları kazanarak, benimseyerek, öğrendikleri doğrultusunda davranış sergileyerek topluma entegre olmaktadır. Bu bağlamda, topluma karıştığında, ortak kamusal alana çıktığında ortak kurallara uyan, uymayı kabul eden grupların kimliği alt kimlik olarak kabul edilmektedir. Kuralları reddeden, uymayan, uyum gösteremeyen gruplar ise karşı / paralel / alternatif kimlik olarak adlandırılmaktadır. Eğer entegrasyon karşılığı siyasi bir şuurla yapılıyorsa kimliğin siyasallaştırıldığı, etnik milliyetçilik ve kimlik siyaseti yapıldığı iddiası gündeme gelmektedir (Torun, 2015: 103 - 105).

Geleneksel cemaatler doğaları itibarıyla etnik milliyetçidir. Her biri adeta kendi yağıyla kavrulan ayrı bir cumhuriyettir. Kent toplumunun, ortak kültür ve kuralların bulunmadığı yerde ayrı cumhuriyet olmak sorun teşkil etmemekteydi. Ancak modern toplumda kimsenin ne böyle bir lüksü ne de böyle bir grupla yaşama şansı olabilir. Bu, Almanya'ya giden Türk işçilerinin de kırdan kente göç eden köylünün de ortak kamusal alanda aynı okulu, çarşığı, apartmanı, toplu taşıma araçlarını, işyerini paylaşan Kürtlerin de farklı dini inanışlara sahip cemaatlerin de sorunudur.

Toplumu toplum yapan ortak hukuk kuralları, ortak din kuralları, ortak ahlak kuralları, ortak görgü kuralları ve ortak örf-adetlerdir. Tabii ki bunlara ortak dili, değerleri, inançları, tasayı, bayrak ve istiklal marşı gibi simgeleri de ilave etmek gerekir. Kurallar, toplum içinde nimet ve külfetin, hak ve sorumluluğun kime, ne kadar, nasıl dağıtılacağını belirler. Kuralların olmadığı yerde kimse

çalışmaz, meslek tutmaz, tasarruf etmez, yatırım yapmaz, çocuk doğurmaz, iş kurmaz, bir şey üretmez. Lig sonunda kimin şampiyonluk kupasını kaldıracağını, kimin iktidar olacağını, kimin profesörlüğe yükseltileceğini, kimin kime yol vereceğini, kimin kiminle evleneceğini, kimin hangi arabaya sahip olacağını kurallar belirler. Kurallar yok ise toplum yoktur. Kuralları kabul etmeyen birey ve grupla aynı toplumsal hayatı paylaşmak mümkün değildir.

İbn-i Haldun'a göre, geleneksel dönemde, asabiyesi (dayanışması) en güçlü cemaat (kabile) ötekilerini biat ettirir veya karşısına dikilenleri kılıçtan geçirerek devlet olurdu. Yeni bir devlet kurar veya var olanın yerine geçer. Siyasal iktidar olur, iktidar olmak üzerinden gelen ekonomik ranta el koyar. Haldun'a göre, devlet olmak her cemaatin fitratında vardı. Yeterince güçlü olduğunu değerlendirdiği anda fitratının gereğini yapmak üzere harekete geçirdi (Haldun, 1990: 436; Stowasser, 1984:176) .

Haldun'un anlatısı, siyasal alanla sınırlı ve devlete kimin hâkim olacağıyla ilgilidir. Geleneksel dönemde, kim devlet olursa olsun, sonuçta herkes yine kendi cemaatinde yaşamaya devam ederdi. Şu kadar ki, hâkim cemaat mahkûm ettiği topluluğu kendisiyle bir arada yaşamaya zorlarsa, kendi kültür ve kimliğini ta başlangıçta dayatırdı. Ancak bunu gerçekleştirmek kolay değildi. Bunu yapabilmesi, mahkûm cemaatten daha kalabalık ve kendi kültürünün mahkûm cemaatin kültüründen daha gelişmiş olmasına bağlıydı. Aksi halde, kendisi mahkûm cemaat tarafından asimile edilmesiyle karşı karşıya kalırdı. Kısaca geleneksel dönemde hâkim olmak asimile etmek için yetmezdi.

Cemaat kültürü ile ortak toplumsal kültür birbiriyle aynı değildir. Ortak kültür bir etnisitenin kültürü değil, bütün etnisitelerin ortak paydası ve asgari müşteregidir. Bu bağlamda ortak kültür çoğunluk tarafından, eğitim ve kültür politikaları, kitle iletişim araçlarıyla ortaya çıkan kültürdür. Bu kültür biraz da anonimdir. Geleneksel dönemde olmayan şeydir.

Binaenaleyh dini cemaatler, günümüz şartlarında, ortak toplumsal kurallara uymuyor, reddediyorsa bu cemaatleri toplum ve ümmet birliğine bir tehdit olarak değerlendirmek gerekir. Böyle tarikat ve cemaatler ümmetçi veya İslamcı olarak da nitelendirilemezler. Bunlar olsa olsa topluma ve ümmete alternatif / paralel / karşıt kimlikler olarak nitelendirilebilir. İslam, ümmet, ittihad-i İslam, halifelik gibi İslamcılığı ve ümmetçiliği çağrıştıran adları taşısalar bile, bunların hep Müslümanları kestiğini, patlattığını, başlarına bomba yağdırdığını, onları soyduğunu, doğal kaynaklarını kendi asabiyesine peşkeş çektiğini, fırsatını bulduğunda devletin kasasını boşalttığını gözlemliyoruz. Bunlar ancak bir düşman gaflet edip de tümüne birden saldırırsa birbiriyle ittifak ederler, aksi halde ittifak etmezler. Bu tarikat ve cemaatlerin cahiliye asabiyesini bilen odaklar ellerini kirletmeden, birini diğerine kırdırarak Müslüman ülkeler üzerindeki kirli emellerine ulaşmaktadırlar.

Geleneksel nitelikli dini cemaatler sosyolojik olarak birbirine karışamazlar, karışıp toplum ve ümmet olamazlar. Bir araya gelmeleri hattı zatında fitne ve fesat olur. Belki siyaseten ittifak yapabilirler. Bunun için aralarından bir kabilenin veya Yavuz Selim gibi bir sultanın bunların tümünü zorla biat ettirmesi gerekir. Bu birlik hali onların sosyolojik olarak bir araya geldiklerini göstermemektedir. Kendi rızalarıyla bir araya gelmeleri ancak bir düşmanın ortak saldırısına maruz kalmaları durumunda mümkün olur. Düşman gidince herkes kendi sosyolojik çeperine çekilir, aralarındaki kavgalarına kaldıkları yerden devam ederler. Bunların dillerine pelesenk ettikleri biatin İslam ile alakası bulunmadığını belirtmek gerekir.

İslam'ın geleneği ve teorisinde geçen biat kurallara itaat etmek, kurallar çerçevesinde bir sözleşme yapmak demektir: Egemen olan İslam'ın kurallarıyla muamele eder, yani adalet eder. Yönetilenler de bağlılık etmez, itaat eder. Oysa asabiye ontolojisiyle hareket eden dini cemaatin kafasındaki biat, bir ağaya, beye, pedersaha, şeyhe mutlak itaat etmek, onların velayet ve vesayetine girmek demektir. Geleneksel cemaatin siyasal kültürünü İslam değil, ataerkil kültür belirlemektedir. Gerek cemaat içinde gerekse cemaatler arasındaki iktidar ilişkilerinin kaynağı ataerkillikten mütevellit vesayet kültürüdür. Bu kültür, karşılıklı sözleşme çerçevesinde kurallara uymayı değil, yöneticinin otoritesine mutlak surette itaat etmeyi ve sadık olmayı emreder. Kabilde yönetim yerine riyaset, yönetici yerine reis vardır. Reisin nüfuzu yönetim işiyle, mudebbirlikle sınırlı değildir, aksine sınırsızdır. Reise itaat etmek onun haremine, himayesine dâhil olmak demektir. Reis sorgulanamaz ve beğenmemelik edilemez. Reise itaatsizlik ve sadakatsizlik gösterilemez. İktidar reisin babasından kalan mülk gibidir! İstedğine verir, istediğiyle paylaşır, istediğini istediği makama getirir!¹² Mülkü üstünde kimse hak iddia edemez, kenarından koparamaz, bölemez, sorgulayamaz. Buna teşebbüs edenleri namus cinayetiyle cezalandırır! Namus cinayeti reisin hakkıdır! Hatta namus cinayeti işleyemeyecek reis namussuz olarak muamele görür (!)

Asabiye motivasyonu ile hareket eden bir dini cemaate ve bireye devlet, devletin herhangi bir kurumu emanet edilemez. İlk işi diğer cemaatleri biate ve boyun eğdirmeye zorlamak olacaktır. Kendilerini hâkim millet olarak konumlandırıp, iktidarı ve beyt-ul malı mülk olarak kaydedecektir. Çünkü iktidar ve beyt-ul mal onun gözünde asabiye gücüyle temellük edilen ganimettir. Asabiye din ile özdeşleştirdiği için ahlaksızlığına sınır yoktur. Onlar için din (aslında asabiye) adına, kendi grubu yararına yaptığı her şey mubahtır. Yalan söylemek, yalancı şahitlik etmek, başkalarının hakkını yemek, başkalarının ayağını kaydırmak, mahremelerini tecessüs etmek, komplo kurmak, sınav sorularını çalmak, gerekirse canlarını almak onun için gaza ve kahramanlıktır! Dindar- laik fark etmez, kendilerine koşulsuz boyun eğmeyen herkes hasımdır. Etnik Kürt milliyetçilerini ne motive ediyorsa, asabiyeyle hareket eden dini cemaatleri de aynı şey motive etmektedir. Bu niteliklere haiz asabiye İslam'da cahiliye sıfatıyla nitelendirilmektedir.¹³ En açık örnekler şunlardır:

Türkiye'de FETO, Suriye'de DAESH ve Afganistan'da Taliban ve Afrika'da Boko Haram.

Osmanlı devleti, asabiyenin devlet üzerindeki etkisini ortadan kaldırmak için devşirme sistemini, evlat katlını, harem yapılanmasını kurumlaştırmıştı (Akgündüz, 2012). Devletin herhangi bir yerinde bir cemaatin yoğunlaşmasına müsaade edilmemişti. Devlet bütün etnik aidiyetlerin dışında, üzerinde tutulmuştu. Devlet, böylece âli vasfı kazanmıştı. Bugünkü modern devletleri âli yapan vasıf, M.Weber'in betimlediği biçimdeki, hukuk devleti olsa gerekir. Hukuk devleti gücün hukukta olması, hukukla kullanılması, hukukla denetlenmesi, eşit uygulanması ve objektif yorumlanması demektir. Bu bağlamda hukuksuz devleti kabile, onun yöneticisini de kabile reisi olarak tanımlamak mümkündür.¹⁴

Dini cemaatlerin, geleneksel cemaat yerine cemiyete benzemeleri modern toplum için bir zorunluluktur. Bu genellenin istisnası dünya nimetlerinden, dünyanın her türlü lüksünden, katından, yatından, arabasından, cahından, fantezisinden kaçan, ürken, uzaklaşan, teknik ifadeyle dünya ve masivaya sırtını dönen kişi ve tarikatlar olabilir. Böyle bir tarikat ve cemaat varsa bunlara saygı göstermek, korumak, kollamak, sayılarının artması için dua etmek ve hatta onlardan istifade etmenin yollarını aramak gerekir! Onları iktidarın peyki yapmak, makam mevki vermek, beyt-ul malı onlara peşkeş çekmek onlara kötülük olarak değerlendirilmelidir. Onları siyasete teşvik etmek, onlara şirket kurmaları için yardım etmek iyilik olarak değerlendirilemez? Mefhum-u muhalifle iktidarın, makamın, mevkiin, paranın, lüksün peşinde koşan tarikata tarikat ve dini cemaat değil, bir çıkar grubu ve/veya siyasi grup muamelesi yapmak gerekir.

Sonuçta, günümüz tarikatları büyük ölçüde dini cemaat, dini cemaatler de bir nevi STÖ niteliği taşımaktadırlar. Bu hüküm, geleneksellik modernliğin başarılı sentez yaptığı durumlarla sınırlıdır. Sentez geleneksel toplumun diğerkâmlık, feragat, fedakârlık, dayanışma, yardımseverlik, tevazu, irfan gibi hasletlerinin bilimle, etikle, estetikle, empatiyle, bireyleşmeyle, eşitlikçilikle, hürriyetle harmanlanmasıdır. Aksine geleneksel topluluğun pedersahilik, ağalık, beylik, despotluk, asalaklık, hasetlik, bencillik, kin, nefret, kabile taassubu, kabile tarafgirliği, kan davası, namus cinayeti, riyaset, vesayet ve körü körüne biat gibi kötü hasletlerle modernliğin lüksünü, şatafatını, israfçılığını, gösterişçiliğini, tüketimciliğini, hazcılığını, samimiyetsizliğini, bencilliğini bir araya getirmektedir.

Son tahlilde, günümüzde otantik tarikat ve cemaat pek mümkün görünmemektedir. İki ihtimal vardır: Ya sağlıklı sentez yaparak sivil topluma benzemek ya da yozlaşmak.

6. Sonuç, Değerlendirme ve Öneriler

Tarikat ve cemaatler İttihat Terakki döneminde İslam'a siyaseten mesafe koyulmasıyla başlayan, Cumhuriyet döneminde bütünüyle engel olunmasıyla sonuçlanan konjonktürde, toplumun dini açıdan tedrisi, tebliği, irşadı,

terbiyesi ihtiyacını karşılamak üzere ortaya çıkmışlardır. Tarikat ve cemaatleri devlet yasaklamış, ama onlar toplumun talep ettiği dini faaliyetleri yaptıkları için meşruiyet kazanmışlardır. Meşru ama yasak kuruluşlar olarak günümüze kadar gelmişlerdir.

Yaptıkları dini tebliğ, tedris, irşat, terbiye gibi faaliyetler onları var eden birincil işlevlerdir. Cumhuriyetin iktidar elitlerinin çepere ittiği dindar muhafazakârların kamusal merkeze taşınmasında aracılık etmeleri ise onları var eden ikincil işlevlerdir.¹⁵

Dini faaliyetleri sınırlandıran, yasaklayan ve dindar muhafazakârları çepere iten bürokratik devlet engeli 1950 ile 2010’lu yıllar arasında tedricen fiilen kalkmıştır. Devlet, gelenen noktada, dini faaliyetlere engel olmaktan daha çok, dini faaliyetleri yapan, kolaylaştıran, yardımcı olan, himaye eden ve hatta dindar muhafazakârları kayıran bir konuma geçmiştir. Yani tarikat ve cemaatleri yaptıkları dini faaliyetler üzerinden var eden konjonktür görece değişmiştir. İşlevleri azalan ve değişen tarikat ve cemaatler için bu durum bir kimlik krizi olarak görünmektedir.

Tarikat ve cemaatler geleneksel cemaatlerden sivil, siyasal ve ekonomik baskı gruplarına doğru evrilmektedir. Bunlardan bir kısmı sivil kamusal alana yönelip STÖ olmaya özenirken, bazıları iktidar ve kazanç peşinde koşan baskı gruplarına özenmektedirler. FETO, ikinci yola tevessül edenlerin tipik örneğidir. Bu sorunun incelendiği makalede sırasıyla aşağıdaki özetler yapıldı, değerlendirme ve önerilerde bulunuldu:

- (i) Dini cemaatler, ilk nüveleri II. Meşrutiyet döneminde görülmekle beraber, Cumhuriyet döneminde gelişip bugünkü şeklini almışlardır. Geleneksel tarikatlardan daha çok STÖ’lere benzemektedirler. Tarikatların ise kadim bir geçmişi vardır. Ancak Türkiye’deki sosyal ve siyasal değişimlere bağlı olarak, onlar da değişmiş ve büyük ölçüde dini cemaat niteliği kazanmışlardır.
- (ii) Dini teşekküller Cumhuriyet döneminde toptan yasaklanıp baskı altına alınmıştı. Bundan dolayı illegal örgütler olarak yer altına inmişlerdi.
- (iii) İslam, Osmanlı’da düzenin en önemli kurucu ideolojisiydi. İslam, İslami kurumlar ve Müslümanlar devletin himayesi altındaydı. İslam’ın ahlaki değer ve normlarının sivil alandaki ihyasını ise lonca, vakıf, medrese, tarikatlar ve mahalle mektepleri yapıyordu.
- (iv) 1908’de İttihatçı kadroların iktidara gelmesiyle, devletin dinle arasına mesafe girdi. Devlet İslam’ın hamiliğini terk etti. Bu tarihten itibaren dindar Müslümanlar dine ve dindarlara yönelen ideolojik, felsefi, sosyolojik, kültürel meydan okumayla başa kaldı. Dini cemaatlerin ilk prototipleri, buna tepkiyle, o zaman ortaya çıktı. Devletin dine (İslam’a) koyduğu mesafe Cumhuriyetle birlikte iyice açıldı. Hatta bütünüyle koptuğundan bile bahsedilebilir. İslam, devletin ideolojisi olmaktan

çıkarılıp siyasal alanın dışına atıldı. Sivil alanı İslami değer ve normlardan temizlemek devlet politikası haline getirildi. Bu doğrultuda medrese, tekke, zaviye, tarikat ve vakıflar yasaklandı. Bütün dini faaliyetler genel olarak devletin, özel olarak DİB ve MEB’in uhdesine bırakıldı.

- (v) Tarikat ve cemaatler, 1950’lere kadar, yasak ve baskılar nedeniyle çok varlık gösteremediler. Küçük ve cılız bir şekilde kamusal merkezin çeperinde tutunmaya çalıştılar. Bu statüko, 1950’den itibaren, dış konjonktür etkisiyle değişmeye başladı. Sovyetlere karşı Batı bloğunda yer alma zorunluluğu, Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) İslam’ı destekleyen dış politikası devletin dine karşı baskıcı politikalarında esnemeye yol açtı. Tarikat ve cemaatler bu tarihten sonra sayısal ve hacimsel olarak artıp genişlediler.
- (vi) Devlet, 1950’den sonra, tabiri caizse ikiye ayrıldı. Bir tarafta din ve dindarlara resmî ideolojinin hasım politikalarını savunan bürokratik iktidar çevresi, diğer tarafta muhafazakârların desteklediği siyasal iktidar çevresi.¹⁶ Olağan her durumda iktidar olan merkez sağ partiler, rakipleri bürokratik iktidara karşı tarikat ve cemaatleri desteklediler. Tarikat ve cemaatler de onları destekledi. Tarikat ve cemaatler bu şekilde kamusal merkeze taşındılar. Siyasal iktidarlardan ve toplumdan gördükleri destek sayesinde meşruiyet kazandılar. Ama yasaklılık pozisyonlarında bir değişiklik olmadı.
- (vii) Tarikat ve cemaatlerin bugünkü sorunlaşma ve tartışma düzlemi dünkünden tamamen farklıdır. Dün dine baskı dolayısıyla gündeme gelirlerken, bugün dini araçsallaştırmalarından dolayı gündeme gelmektedirler.
- (viii) Dine karşı geleneksel hasım politikaları savunan bürokratik iktidar kadroları, 2010’lardan itibaren, kurumlardaki gücünü hemen hemen kaybetti.¹⁷ Cumhurbaşkanlığı, emniyet, milli istihbarat, ordu, yargı, üniversite, milli eğitim ve diğer bütün kurumlardaki bürokratik oligarşinin hegemonyası fiilen sona erdi.
- (ix) Tarikat ve cemaatler eskiden devletin yapmadığı ve yaptırmadığı işlevleri yerine getiriyor, çepere itilmiş kesimleri merkeze taşıyor, kente gelen köylüleri topluma entegre ediyor, alt tabakadan kesime dayanışma imkânı sağlıyor, bürokratik iktidara karşı siyasal iktidarı destekleyerek demokrasinin gelişmesine katkı sunuyordu. Ama bürokratik vesayetin fiilen ortadan kalktığı, dine ve dindara hasım devlet politikalarının gücünü yitirdiği, muhafazakârların kamusal merkeze taşındığı, hükümetin İslam’ı ve Müslümanları koruduğu, tarikat ve cemaatlerin meşruiyet kazandığı, refah seviyesinin arttığı, eğitim seviyesinin yükseldiği, bireyleşme ve sivil toplumun görece güç kazandığı

günümüzde yukarıdaki anlatının önemi görece ortadan kalktı.

- (x) Tarikat ve cemaatlerin yeni şartlara uyum sağlayıp yeniden yapılanmaları bir zaruret halini almıştır. Yozlaşan bazı tarikat ve cemaatler çıkar ve iktidar amaçlı baskı gruplarına, şirketlere ve siyasi gruplara özenmeyi maslahat sanmaktadır.
- (xi) Tarikat ve cemaatler önceleri, devletin baskıcı politikalarından korunmak için toplum ve ümmet paydasında bir araya geliyorlardı. Baskı ortadan kalkınca cemaatler arası ittifak ta ve ümmetçilik te çöktü. Yerine cahiliye asabiyesinden beslenen negatif cemaat milliyetçiliği geçti.
- (xii) Klasik işlevselcilere, mesela T. Parsons'a göre dini teşekküller toplumsal ihtiyaçların ürünüdür (Giddens, 2013: 55-56). Yani kurumları var eden işlevlerdir. Kurumları işlevler var eder, değişirse kurumlar da değişir. Ancak bu sebep sonuç ilişkisi uygulamada işlevselcilerin söylediği gibi yürümektedir. Bazı kurumlar değişime başarıyla uyum sağlayıp kendilerini yeniden yapılandırırken, bazıları değişime ayak uyduramamaktadır. Eski yapıda kazanılmış kültür, eski alışkanlık ve ezberler, kazanılmış avantajlı statüler değişime karşı ayak diremektedir. Bu etkenlere sosyal psikolojisinin konusu olan kurumsal yabancılaşmayı da ilave etmek gerekir.
- (xiii) Kurumsal yabancılaşma sonucunda amaçlarla araçlar yer değiştirmesi söz konusudur. Tarikat ve cemaatleri var eden dine hizmet amacı, grup elitlerinin benlik erozyonları üzerinden zamanla araç haline gelmektedir. Mesela FETO gibi dini teşekküllerin egemen elitleri yabancılaşma sonucunda, tarikat ve cemaatle ilişkilerini şu şekilde formüle etmeye başladılar. Ben (biz) olmasam (olmasak) tarikat / cemaat mahvolur, tarikat / cemaat olmazsa İslam mahvolur (Torun, 03. 05. 2014).
- (xiv) Tarikat ve cemaatlerin önlerinde iki alternatif bulunuyor. Birincisi eski ve yeninin zayıf yönlerini ayıklayıp, güçlü yönlerini bir araya getirerek sağlıklı bir sentez yapmaktır. İkincisi ise işine geldiğinde eskiye, işine geldiğinde yeniye yönelen çift kişilikli yoz bir tip olmaktır. Çözüm sivil kamusal alana yönelerek sağlıklı sentez yapmaktır. Öte yandan bütün dini oluşumları devletin denetimi ve boyunduruğu altına almak şeklindeki kadim devlet geleneğimiz sivilleşmenin önünde tehdit olarak durmaktadır.
- (xv) Tarikat ve cemaatler siyaset ve ticaret ile aralarına mesafe koyup, pederşahlık ve kabile asabiyesinden vazgeçip, STÖ olmak motivasyonu, sivil kamusal alana yerleşmelidirler. Kâr ve kazanç arzusu taşıyanlar pekâlâ ticaret yapabilir. İktidarı arzulayan ise siyasi fırka ve grup kurabilir veya hazır olanlara

dâhil olabilir. Ama tarikat ve cemaat olma iddiasından vazgeçmek şartıyla!

- (xvi) Tarikat ve cemaatlerin sivil toplum kulvarına girmesi kuşkusuz sivil toplumu güçlendirecek ve demokratikleşmeye katkı sağlayacaktır. Tabi ki patrimonyal devlet geleneği sivil toplum yolunda onların önünü kesmez, onları kendi denetimine almaz ise!
- (xvii) Tarikat ve cemaatlerle ilgili önerdiğimiz bütün çözümler, ancak tarikat ve cemaatleri yasaklayan, dini işleri devletin tekeline ve denetimine veren mevzuatın düzeltilmesine bağlıdır. Bu bağlamda (liberal) demokratik bir anayasanın yapılması Türkiye'nin acil ihtiyacıdır. Aksi halde, dini teşekkülleri değişime davet etmek gerçekçi olmadığı gibi, inandırıcı da değildir.
- (xviii) Dini işlevleri yasaklayan, devlet tekeline veren mevzuat düzeltildikten sonra yapılacak ikinci eylem, DİB'den, sivil temsilcilerden, otoritesine güvenilen ilahiyatçılardan oluşan Osmanlı'daki Meşiat-İslamiye'ye veya Dar'ül Hikmet-il İslamiye gibi özerk bir kuruluşu ihdas etmektir. Bu özerk kurum tarikat ve cemaat piyasasındaki rekabeti denetleme, istismarı engelleme ve asayiş sağlama adına norm koyma, yani fetva verme (içtihat) işini üstlenebilir.
- (xix) Son olarak, bu alanda düzenleme yaparken radikal yaklaşımdan uzak durulmalıdır. İslahatçı çözüm yaklaşımı toplumsal gerçekliğimize, siyasal kültürümüze uygun olacaktır. Mesela, DİB'in bütünüyle lağvedilmesi yerine, görece özerkleştirilerek dini faaliyet piyasasına, sivil dini teşekküllerin arasında piyasa dengeleyicisi olarak katılması çok daha iyi olabilir.

Notlar

¹ Tarikatların ortaya çıkma süreci, tarikatların cemaatlere benzemesi ve cemaatin işlevleriyle ilgili geniş bir analiz için bkz. (Torun, 2008: 254-255)

² Tarikatlar, DİB'nin cemaatler raporunda, "geleneksel dini-kültürel oluşumlar" şeklinde adlandırılıp, eski tarikatların devamı olarak değerlendirilmektedir. Dini cemaatler ise "dini-sosyal teşekküller" olarak adlandırılıp, yeni sosyo-politik şartların ürünü oldukları belirtilmektedir (DİB, 2019: 18).

³ Konuyla ilgili literatürdeki tartışmalar için bkz. (Torun, 2015: 142-143; Yıldız, 2006; Göle, 2003: 89; Türköne, 2003; Doğan, 2000: 30; Atar, 1998; Çaha, 1997: 32)

⁴ STÖ'nün özellikleri ve cemaatlerle kıyası konusunda etraflı analiz için bkz. (Torun, 2015:138-144; Torun, 2008:253-258)

⁵ Ahilerin başına daha sonradan Kedhuda atanarak, lonca adı altında maalesef devletin denetim ve gözetimi altına sokulmuştu (Torun, 2008).

⁶ Tavır almaktan kastımız, 15 Temmuz 2016 gecesinde darbeye kalkışanlara karşı bazılarının fiili ve sözel, bazılarının ise niyet olarak tutum takınmasıdır. Darbe gecesini bakalım hangi taraf galip

gelecek diye seyredenleri bu üç kategori içinde değerlendirmedığımızı belirtmek isteriz.

⁷ 633 Sayılı yasanın 1. Maddesi ve diğer ilgili maddelerinden anlaşılacağı üzere ibadetin örgütlenmesi ve dini eğitimin verilmesiyle ilgili denetim ve gözetim konusu Müslümanlarla ilgili olup, azınlık olarak tanımlanan gayrimüslim cemaatleri kapsamamaktadır. Önceleri müteakabiliyet esasına göre düzenlenen azınlıkların ibadethane ve dini eğitimle ilgili konuları, Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne taraf olduktan sonra özerklik kazanmıştır. Bu doğrultuda azınlıklar kendi ibadethanelerini açmada, din adamı görevlendirmede, dini eğitim vermede Müslümanlara nispeten daha özerk hale gelmişlerdir. Cemevi'ne ibadethane statüsü verilmemesi, görevlilerin üyeler tarafından belirlenememesi sorunları Aleviliğin Müslümanlık içinde değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır (Torun, 2015: 130).

⁸ Anayasa'nın 24. Maddesinde, "Din ve ahlak eğitim ve öğretimi devletin gözetim ve denetimi altında yapılır" diye açık şekilde belirtilmiştir.

⁹ O dönemde üniversiteler MEB'e bağlıdır. Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) 1982 Anayasasıyla özerkleştirdiği için, bugün, dini eğitim ve öğretim tekelinin MEB ve YÖK'e ait olduğunu söylemek daha doğru olacaktır.

¹⁰ DİB'in işlevleri, 2010 yılında çıkan 6002 Sayılı yasa, 2018 yılında çıkarılan Kanun Hükmünde Kararname ile hafızlık kursları, yurtdışı hizmetleri, medyada faaliyet göstermek ve cami dışında sosyal organizasyonlar yapmak şeklinde genişletilmiştir. FETO sorunundan sonra devlet tarikat ve cemaatlerin alanını daraltmak için DİB'in etkinlik alanını genişletmek istemektedir. Bunun cari yasalara rağmen ne dereceye kadar yapılabileceğini zamanla göreceğiz.

¹¹ Haldun, siyasetle ilgili realist, hatta kötümser yorumuyla reel siyasetçilerin safına dâhil olur. Bu nedenle Maciavelli ile aynı çizgide bulunduğunu söyleyenler vardır. Çünkü asabiye sadece Müslümanlarla sınırlandırmaz, bütün insanlık tarihine teşmil eder (Haldun, 2011: 572; Togan, 1985: 160). Ancak bilmek gerekir ki, Haldun'un siyasetle ilgili düşüncelerinin tümü bundan ibaret değildir. "Tabii mülk" diye adlandırdığı yönetim biçimi siyaset işlerinde büyük ölçüde ana eklemi oluşturur (Çiftçi, 2018: 523-529). Ancak "siyasi mülk" ve "hilafet" yönetim türleriyle, yukarıdaki yargıya karşıt olarak, ideal siyaset bilimcilerinin yanında yer alır.

¹² Onlar, Beyt-ül mal ve emaneti ehline vermek gibi dini ayetlerin sadece ölümlerin arkasından okunması gerektiğini düşünürler. Ulu'l emre itaat İslam'da farz olduğu doğrudur. Ama, bunun adaletle hükmetmek şartına bağlı olduğu tarihten varededir. Asabiye saik'yle hareket edenler, maalesef ayetlerin işlerine gelen kısmına nazar ediyor. Mesela, Nisa Suresi'nin 58. Ayetinde, mealen, yöneticilere "...emaneti ehline vermeyi ve halk arasında adaletle hükmetmeyi..." mutlaka" nitelemesi ile emredilirken, arkasından gelen 59. Ayette, bu sefer halka dönüp, "...ulu'l emre (yöneticiye) itaat edin..." denir.

¹³ Kabile asabiyesinin yasaklılığı ve haramlığıyla ilgili birçok kutsal nakil yapılabilir. Bunlardan biri Hucurat Suresinin 13. Ayetidir. Diğer İslam peygamberi Hz. Muhammed'in irat ettiği Veda Hutbesi'dir. Anonim oldukları için kaynak gösterip aktarmaya gerek görülmedi.

¹⁴ Hukuk devletiyle Weber tanımladığı biçimsel (usuli) hukuk devleti kast edilmektedir (Çoban, 2015: 12-13 vd.; Ökçesiz, 1998: 52). Biçimsel hukuk devleti kaynağa değil, uygulamaya ve usule ilişkindir. Kaynağının dini naslara veya (doğal hukuk öğretisinin

varsaydığı) evrensel akla dayanması ikinci derecede önemlidir. Nitekim Kaşıkçı cinayeti sonrası İslam hukukuna dayalı Suudi Arabistan'nın terör devleti olmakla itham edilmesinin sebebi bu olmalıdır (Torun, 04.12.2018).

¹⁵ İşlevleri bu şekilde ayırıp literatüre kazandıran kişi R.Merton'dır. Geniş bilgi için bkz. (Giddens, 2013: 55-56)

¹⁶ Mustafa Erdoğan'ın popülerleştirdiği bürokratik iktidar – siyasi iktidar dikotomisi için bkz. (Torun, 2015: 43-46, 84; Erdoğan, 2003; Erdoğan, 2000: 107-108)

¹⁷ Siyasal iktidarın vesayetçi bürokratik iktidarla mücadelesi sürecinde cemaatlerin sivil kulvardan çıkarak siyasi hayata karışmasını, cemaat kimliklerinin üst kimliğe alternatif hale gelmesini betimleyen anlatı için bkz. (Torun, 2015: 219-224)

Kaynakça

- Akgündüz, A. (2012). *Osmanlı'da Harem*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Aron, R. (1989). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*. Korkmaz Alemdar (Çev.). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Atar, Y. (1998). Demokratik Toplumda Sivil Toplumun Fonksiyonu ve Sivil Toplum-Devlet DUALİZMİ. *Yeni Türkiye*, (18), 98-101.
- Bottomere, T., & Nisbet, R. (1990). *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*. Mete Tunçay ve Aydın Uğur (Çev. ve Der.). Ankara: Verso Yayınları.
- Çaha, Ö. (1997). 1980 Sonrası Türkiye'de Sivil toplum Arayışları. *Yeni Türkiye*, 3 (18), 28-64.
- Çakır, R. (11.07.2019). Türkiye'de Din –siyaset İlişkilerinde Yepyeni Bir Dönem. *Medyascope.tv*. (Erişim: 29.11.2019), <https://www.youtube.com/watch?v=5VO1MBUvtJk>
- Çiftçi, A. (2018). İbn-i Haldun. İçinde: Adem Çaylak (Ed), *İslami Siyasi Düşünceler Tarihi* (s.507-529). Ankara: Savaş yayınevi.
- Çoban, A.R. (2015). Giriş. İçinde: A.R.Çoban vd., (Ed.), *Hukuk Devleti*. Ankara: Adres Yayınları, 11-19.
- DİB (2019). *Diyanetin Tarikatlar Raporu*. O.Yıldırım (Yayınma Hazırlayan). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Doğan, İ. (2000). *Sivil Toplum*. Ankara: Sistem Yayıncılık.
- Erdoğan, M. (2000). *Demokrasi, Laiklik, Resmi İdeoloji*. Ankara: Liberte Yayınevi.
- Erdoğan, M. (2003). Türkiye'nin Siyasi Rejimini Tanımlamak. *Tercüman Gazetesi*. 03.11.2003 tarihli yazı.
- Faroqhi, S. (1997). *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan 20. Yüzyıla*. Elif Kılıç (Çev.), No.48. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Gezgin, M.F. (1990). Cemaat-Cemiyet Ayrımı ve Ferdinand Tönnies. İçinde: *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mehmet Eröz'e Armağan*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, (229), 183-201.

- Giddens, A. (2013). *Sosyoloji*. Cemal Güzel. (Yayın Hazırlayan). İstanbul: Kırmızı Yayınevi
- Göle, N. (2003). Kamusal Alan ve Sivil Toplum Üzerine. *Sivil Toplum*, 1(3), 89-98.
- Göle, N. (2007). *İslam ve Modernlik Üzerine Melez Desenler*. İstanbul: Metis Yayınları
- Hanioglu, Ş. (2009). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Zihniyet Siyaset ve Tarih*. İstanbul: Bağlam Yayınları
- Hekman, S. (1999). *Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik*. Hüsamettin Arslan ve Bekir Balkız (Çev.), İstanbul: Paradigma Yayınları.
- İbn-i Haldun, (1990). *Mukaddime*. Cilt 1, Zakir Kadiri Ugan (Çev.). İstanbul: MEB.
- İbn-i Haldun, (2018). *Mukaddime*. Cilt 1, Süleyman Uludağ (Haz.). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kapani, M. (1992). *Politika Bilimine Giriş*. 6. b., İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Kara, İ. (2000). Din ile Devlet Arasında Sıkışmış Bir Kurum: Diyanet İşleri Başkanlığı. *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (18), 29-55.
- Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Türkçe Meali (2013). Hayrettin Karaman vd., (Haz.). Ankara: Diyanet Yayınevi.
- Magee, B. (1982). *Karl Popper'in Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı*. Mete Tunçay (Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Öcal, M. (1998). Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Din Eğitim ve Öğretimi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 7 (7), 241-270.
- Ökçesiz, H. (1998). Hukuk Devleti Olgusu. *Hukuk Devleti*, H.Ökçesiz (Ed.) (s.44-56), İstanbul: AFA.
- Stowasser, B. (1984). İbn-i Haldun'un Tarih Felsefesi: Devletlerin ve Uygarlıkların Yükseliş ve Çöküşü. *A.Ü.SBF Dergisi*, (XXXIX).
- Torun, İ. (2002). *Yusufeli Kasabasının Toplum Yapısı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Torun, İ. (2008). Cemaatten Kitleye, Kitleden Örgütlü Topluma: Türkiye'de Cumhuriyet ve Demokrasi. İçinde: Nafiz Tok (Ed.), *Cumhuriyetçilik*, (s.229-269). Ankara: Orion.
- Torun, İ. (2014). *Dünyevi Başarı- Uhrevi Kurtarılmışlık Üzerinden Gülen Cemaati*, Star Gazetesi, 03.05.2014 tarihli yazı. (Erişim: 29.11.2019), <https://www.star.com.tr/acikgorus/dunye-basari-uhrevi-kurtarilmislik-denkleminde-gulen-cemaati-haber-878611/>
- Torun, İ. (2015). *Türkiye'nin Siyasallaşmış Sosyal Sorunları*. İstanbul: Nobel Yayınevi
- Torun, İ. (2018). Kaşıkçı Cinayeti, Suud ve Terör Devleti. *Yenişafak Gazetesi*, 04.12.2018 tarihli yazı. (Erişim: 29.11.2019), <https://www.yenisafak.com/hayat/kasikci-cinayetsuud-ve-teror-devleti-3412909>
- Tosun, G. E. (2005). Türkiye'de devlet – Sivil Toplum İlişkisi ve Demokrasinin Pekışmesinin Önündeki Engeller. *Sivil Toplum ve Demokrasi*, (s.123-143). İstanbul: Kaknüs.
- Türköne, M. (2003). Müslümanlar ve Çoğulcu Bir Toplum Tasarımı. İçinde: Mustafa Dirik (Ed.), *Türk Modernleşmesi*, (324-332). Ankara: Lotus Yayınevi.
- Ünsaldı, L., & E. Geçgin, (2018). *Sosyoloji Tarihi: Dünya'da ve Türkiye'de*. Ankara: Heretik
- Weber, M. (1985). *Protestan Ahlaki ve Kapitalizmin Ruhu*. Zeynep Aruoba (Çev.). İstanbul: Hil Yayınları.
- Yelken, R. (2011). Cemaatler Dışa Açılarak Cemiyete Dönüşüyor. *Star Gazetesi*, 08. 04. 2011 tarihli yazı. (Erişim: 08. 04. 2011), <http://www.stargazete.com/politika/cemaatler-disa-acilarak-cemiyete-donusuyor-342499.htm>
- Yıldız, Ö. (2006). Neoliberalizm, Sosyal Devlet ve Türkiye'de Vakıflar. *Sivil Toplum*, 4(15), 15-24.

Araştırma Makalesi • Research Article

Ekonomik Dalgalanmaların Sigorta Şirketlerinin Pazar Payları ve Prim Üretimleri Üzerindeki Etkileri *

The Effects of Economic Fluctuations on Market Shares and Premium Products of Insurance Companies

Necla Tunay ^a, Fuat Çamlıbel ^{b,**}, Kaşif Batu Tunay ^c

^a Dr.Öğr. Üyesi., Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Yüksekokulu, Sigortacılık Bölümü, 34722, İstanbul/Türkiye.

ORCID: 0000-0002-8765-276X

^b Öğr.Gör., Cumhuriyet Üniversitesi, Zara Ahmet Çuhadaroğlu Meslek Yüksekokulu, Finans-Bankacılık ve Sigortacılık, 58700, Sivas/ Türkiye.

ORCID: 0000-0002-0439-2502

^c Prof.Dr., Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Yüksekokulu, Sermaye Piyasası Bölümü, 34722, İstanbul/Türkiye.

ORCID: 0000-0002-9040-583

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 21 Ekim 2019

Düzeltilme tarihi: 30 Kasım 2019

Kabul tarihi: 05 Aralık 2019

Anahtar Kelimeler:

Sigorta

Ekonomik Döngüler

Panel Nedensellik Testleri

ARTICLE INFO

Article history:

Received October 21, 2019

Received in revised form November 30, 2019

Accepted December 5, 2019

Keywords:

Insurance

Business Cycles

Panel Casualty Tests

ÖZ

Sigorta şirketlerinin prim üretimlerinin ekonomik döngülerden etkilendiği kabul edilmektedir. Bu nedenle çalışmada hayat ve hayat sigortası şirketlerinin prim üretimleri ile ekonomik dalgalanmalar arasındaki etkileşimler araştırılmıştır. Gelişmiş ve gelişmekte olan 30 ülkeden derlenen bir örneklem kullanılarak Demitrescu-Hurlin nedensellik testlerine dayalı analizler icra edilmiştir. Ulaşılan bulgular sigorta faaliyetlerinin ekonomik faaliyetlerdeki dalgalanmalardan güçlü şekilde etkilendiklerini göstermiştir. Ancak bu etkinin hayat dışı sigortalara oranla hayat sigortası alanında daha sınırlı olduğu saptanmıştır. Hayat dışı sigorta primleri gelir ve satın alma gücündeki değişimlere oldukça duyarlıdır ve ekonominin daralma dönemlerinde düşme eğilimindedir. Bunun sonucu olarak ekonomi daraldığında sigorta şirketlerinin pazar payları da gerilemektedir.

ABSTRACT

It is accepted that premium production of insurance companies is affected by economic cycles. Therefore, in this study, the interactions between life and life insurance companies' premium productions and economic fluctuations were investigated. Demitrescu-Hurlin causality tests were conducted using a sample of developed and emerging economies. The findings show that insurance activities are strongly affected by the fluctuations in economic activities. However, this effect was found to be more limited in the field of life insurance than non-life insurance. Non-life insurance premiums are highly sensitive to changes in income and purchasing power and tend to decline during periods of contraction in the economy. As a result, the market share of insurance companies declines when the economy contracts.

1. Giriş

2008'de yaşanan Küresel Kriz başta gelişmiş ülkeler olmak üzere çok sayıda ülkenin ekonomisinde önemli zararlar

doğmasına yol açmıştır. Bu krizin hem finans sisteminin çeşitli alt sektörlerine hem de reel ekonomiye önemli etkileri olmuştur. Avrupa ülkelerine sirayet ettikten sonra başta İrlanda, İspanya, Portekiz, Yunanistan ve İzlanda gibi

* Bu çalışma21-23 Eylül 2017 tarihlerinde Nevşehir'de düzenlenen "I. International Symposium of Silk Road Academic Studies" isimli kongrede bildiri olarak sunulmuştur.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: fcamlibel@cumhuriyet.edu.tr

Atıf/Cite as: Tunay, N., Çamlıbel, F., & Tunay, K.B. (2020). Ekonomik Dalgalanmaların Sigorta Şirketlerinin Pazar Payları ve Prim Üretimleri Üzerindeki Etkileri. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(17), 95–101.

ülkeler olmak üzere bir borç krizi hüviyeti kazanmıştır. Avrupa’da bu gelişmeleri takiben sigorta şirketlerinin önemli sorunlar yaşamaya başladıkları gözlemlenmiştir. Varlık fiyatlarındaki aşırı oynaklık ve dengesizlik, belirsizliklerin artması ve prim üretimindeki düşüşler sigorta şirketlerinin mali bünyelerinin sarsılmasına yol açmıştır. Bu süreçte sigorta şirketlerinin finansal performanslarının azaldığı, ödeme kabiliyetlerinin düştüğü, büyük reasürans firmalarının portföylerini tehlikeye düşürecek oranda risklerin arttığı görülmüştür.

Dünyada sigorta şirketlerinin 20 trilyon doları bulan bir aktif büyüklükleri olduğu ve yatırım portföylerinin kurumsal yatırım portföylerinin üçte birine denk geldiği saptanmıştır. İş hacmi bu denli yüksek olan sigorta şirketlerinin küresel çaptaki finansal krizlerden şiddetli bir şekilde etkilenmeleri kaçınılmazdır. Diğer yandan son yirmi yılda yapılan birçok deneysel çalışmanın sonuçları, finansal krizlerin ekonomik faaliyet hacmi üzerinde dramatik etkileri olduğunu göstermektedir. Büyük çaplı finansalkrizler, gelişmiş ekonomileri bile durgunluğa itebilmekte veya finansal varlık fiyatlarındaki aşırı dalgalanmalar ekonomik faaliyet hacmini olumsuz etkileyebilmektedir. Bu gibi gelişmelerden tüm finansal araçlar gibi sigorta şirketleri de etkilenmekte, özellikle ekonominin yavaşladığı dönemlerde prim üretiminde önemli düşüşler gözlenmektedir. Dolayısıyla ekonomik faaliyet hacmindeki dalgalanmaların sigorta prim üretimleri üzerindeki etkisinin saptanması hedeflenmiştir.

Bu araştırma için gelişmiş ve gelişmekte olan 30 ülkeden 1995-2014 dönemini kapsayan yıllık veriler kullanılmıştır. İncelenen ülkelerde kriz öncesi ve sonrası gelişmelerin sigorta şirketleri üzerindeki etkilerinin doğru bir şekilde gözlemlenebilmesi için bu zaman aralığı özellikle tercih edilmiştir. 1990’ların ortaları ile 2007’ye kadar geçen süreçte bazı ekonomik dalgalanmalar yaşanmış olsa da finansal serbestleşmenin artması nedeniyle örneklerdeki çoğu ülkede finansal sistem aralıksız büyümüştür. Krizin ve ardından meydana gelen durgunluğun etkileri 2014’den sonra azaldığından, bu tarihten sonrası da dikkate alınmamıştır. Böylece örneklem dönemi bir genişleme, kriz ve ardından daralma fazlarını kapsayan 20 yıllı sınırlanmıştır. Diğer yandan, çok sayıda ülkenin örnekleme dahil edilmesi nedeniyle verilerin derlenmesinde bazı güçlüklerle karşılaşıldığı ve ülke bazında bazı verilere ulaşılamadığı da ifade edilmelidir.

Çalışmada sigorta şirketlerinin ekonomik faaliyet hacmindeki değişimlerden nasıl etkilendiklerinin saptanabilmesi için prim üretimlerindeki ve pazar paylarındaki değişimler incelenmiştir. Analizler güncel bir panel veri analiz yöntemi olan Dumitrescu-Hurlin nedensellik testleriyle icra edilmiştir. Söz konusu yöntem, hem bu gibi panel veri setlerinde sıkça gözlenen kesit bazında heterojenlik sorunundan etkilenmediğinden hem de alternatiflerine oranla nedensellik ilişkilerini daha doğru bir şekilde saptadığından tercih edilmiştir. Çalışma temelde iki bölümden oluşmaktadır. İlgili literatürdeki deneysel çalışmaların bulgularının tartışılmasının ardından,

ekonometrik analizler sunulmakta ve bunların sonuçları değerlendirilmektedir.

2. Literatür İncelemesi

Gelişmiş ülkeler kadar yükselen ekonomilerde de sigorta şirketleri Küresel Krizden ve ardından içine girilen durgunluktan şiddetle etkilenmiştir. Diğer yandan AIG örneğinde olduğu gibi banka temelli risklere teminat veren bazı büyük sigorta şirketlerinin de kriz de rolleri olduğu tartışılmaktadır. Bu nedenle finansal krizlerin sigorta sektörüne etkileri konusundaki çalışmaların arttığı görülmektedir. Bu bağlamda; sigorta sektöründe sistemik riskin artan önemi konusunda Acharya vd. (2009), Wagner (2010), Baluch vd. (2011), Cummins ve Weiss (2010), Bernoth ve Pick’in (2011), Acharya ve Richardson (2014), piyasa disiplini ve yasal düzenlemeler konusunda Eling ve Toplek (2009), Harington (2009), Acharya vd. (2009), Chen vd. (2010), Eling ve Schmeiser (2010), sigorta sektörü ile sermaye piyasaları arasındaki yakınsama konusunda Cummins ve Weiss (2010), Milidonis ve Stathopoulos (2011), ülkeler arası gelişmişlik farklılıklarının etkileri konusunda Cummins ve Weiss (2010), Milidonis ve Stathopoulos (2011) gibi araştırmacıların çalışmaları örnek verilebilir.

Kuşkusuz bu kriz sürecinde ipotek karşılığı konut kredisi veren kuruluşlar ve bankalar sigorta şirketlerine oranla daha çok sarsılmıştır. Hatta bazı yatırım bankalarının ve ticari bankaların iflas ettikleri, birçoğunun da kamu otoritelerince çeşitli yapılandırma planları ile iflastan kurtarıldıkları görülmüştür. Sigorta şirketlerinin krizden temelde iki şekilde etkilendikleri söylenebilir. Nispeten az bir bölümü, banka ve diğer bazı finansal araçların faaliyet risklerine teminat vermişler, bu nedenle önemli kayıplara uğramışlardır. Sigorta şirketlerinin finansal yapıları bu tür finansal risklere uygun tasarlanmadığından, uğranan kayıpların büyük olması o kadar da şaşırtıcı değildir. ABD’de bu tür kayıplar son derece büyük olmuştur. Sigorta şirketlerinin birçoğu ise, yatırım portföylerinde yer alan menkul değerlerin getirilerinin kriz nedeniyle önemli düşüşler göstermesinden ciddi mali zararlara uğramışlardır. Avrupa’daki sigorta şirketlerinin kayıpları genelde bu gruba girmektedir.

Impawido ve Tower (2009), Klein vd. (2009), Schich (2009, 2010), Liedtke ve Schanz (2010) Kocovic vd. (2011) gibi araştırmacılar krizin sigorta şirketlerine etkilerini çeşitli yönleriyle incelemiştir. Bunlardan bazıları, sigorta şirketlerinin krizin etkilerini düşürdüklerini (örneğin Schich 2009, 2010) ileri sürse de, sigorta şirketlerinin krizden fazlasıyla olumsuz etkilendikleri konusunda bir genel kabul vardır. Kovovic vd. (2011) gibi bazı araştırmacılar, sigorta sisteminin sağlamlığı ve bunun uzun dönemde sürdürülebilirliğinin temini için karşılıklı bağlılık gösteren risklere dikkati çeker. Yönetim anlayışının bu tür riskleri dikkate alacak şekilde geliştirilmesi gerektiğini savunur.

Sigorta şirketlerinin en önemli fon kaynakları kısmı primler olması ve primlerin poliçe sahiplerinin gelir akışlarından

yüksek ölçüde etkilenmesi nedeniyle, bu şirketlerin fonları döngüsel hareketlerden çok etkilenmektedir. Dolayısıyla döngü karşıtı fonlama (countercyclical funding) ve ödeme gücü kuralları (solvency rules) gibi uygulamalarla bu etkinin düşürülmesi önerilmektedir. Diğer yandan, değerlendirme kuralları piyasa hareketlerine duyarlı hale getirilerek karar alma sürecinin etkinliğinin yükseltilmesi gerekmektedir. Mal ve sorumluluk ve hayat sigortası şirketleri kadar özel emeklilik şirketlerinin de kaynak ve kullanım yapıları ekonomik faaliyet hacmindeki dalgalanmalara duyarlıdır. Ekonominin yavaşlaması prim üretimini azaltırken, piyasa oynaklıkları da tüm sigorta şirketlerinin yatırım portföylerini tehdit etmektedir. Bu çerçevede etkin gözetim ve denetim mekanizmaları geliştirilmesi bir zorunluluktur (Kovovic vd., 2011; Impavido ve Tower, 2009).

2008 Eylül ayında ABD’de Lehman Brothers yatırım bankasının iflasının ardından kriz Avrupa’ya sirayet etmiş ve hızla yayılmıştır. Bir süre sonra da borç krizine dönüşmüştür. Bunda kabaca finansal kesimdeki zararların kamu kesimine devralınması ve artan kamu borçlarının ödenemez boyutlara ulaşması etkili olmuştur. Bu gelişmelerden Avrupa’daki sigorta şirketleri de ciddi olarak etkilenmesine rağmen, konuya dair çalışmaların sayısı azdır. Needleman vd. (2012), Malafronte vd. (2014), Bijlsma ve Vermeulen (2015) gibi araştırmacılar, borç krizinin sigorta şirketlerine yansımalarını ele almışlardır.

Avrupa’da faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin yıllık raporlarının anlaşılabilirlik (readability) düzeylerini inceleyen Malafronte vd. (2014), 2005-2010 döneminde bu düzeyi ölçen bir endeks oluşturmuştur. Ardından söz konusu endeks yardımıyla sigorta şirketlerinin risk bilgilerini analiz etmişlerdir. Finansal krizin raporlama tercihleri üzerindeki etkilerini, risk açıklama (risk disclosure) uygulamaları ile şirketlerin karakteristikleri arasındaki ilişkileri incelemiştir. Elde ettikleri sonuçlar, sigorta şirketlerince halka açıklanan yıllık raporların anlaşılabilirliğinin düşük olduğunu göstermektedir. Bununla beraber krizi takiben firmaların risk açıklama düzeylerinin yükseldiği de saptanmıştır. Diğer yandan, yapılan açıklamaların sayısı ile kalitesi arasında önemli bir ilişki tespit edilememiştir. Bu çalışmanın diğer önemli bir sonucu da sigorta şirketlerinin karlılıkları, rezervleri, risklilikleri ve merkezlerinin bulunduğu ülke gibi özelliklerinin açıkladıkları risk bilgisi miktarını önemli oranda etkiliyor oluşudur. Krizden sonra sigorta şirketlerinin bu gibi açıklamalarının arttığı gözlemlenmiştir.

Hollanda merkezli 63 sigorta şirketinin ticari davranışlarını ve portföy değerlerindeki değişimi inceleyen Bijlsma ve Vermeulen (2015), ilginç bulgulara ulaşmıştır. 2006-2013 döneminde üçer aylık verilerle yapılan bu analiz, küresel krizin çeşitli aşamalarında ve Avrupa borç krizi esnasında Hollanda’daki sigorta şirketlerinin riskli varlıklardan güvenli varlıklara geçiş süreçlerine (flight to quality effect) odaklanmıştır. Ulaşılan bulgular, şirketlerin riskli varlıklar yerine daha güvenli varlıkları tercih ettiklerini, ama portföylerini kaydırmadıklarını ortaya koymuştur. Yani

şirketler portföylerini uluslararası piyasalardan Hollanda piyasasına kaydırmamakta (flight home effect), sadece portföy bileşimlerini riski düşürecek şekilde değiştirmektedirler.

3. Ekonometrik Analiz

3.1. Modellerin Yapısı ve Analiz Yöntemi

Çalışmada sigorta şirketlerinin faaliyetlerinin ekonomik faaliyet hacmindeki ciddi değişimlerden nasıl etkilendiği araştırılacaktır. Bu nedenle örneklem döneminde çıktı açığı ve işsizlik oranı gibi ekonomik faaliyet hacmini yansıtan değişkenlerin seyri dikkate alınmıştır. Ayrıca ekonomik faaliyet hacmi değiştikçe fiyatlar genel düzeyinin de değiştiği ve bunun sigorta ürünlerine olan talep üzerinde ciddi etkileri olduğu varsayılarak enflasyon hareketleri de analize dahil edilmiştir. Birçok ülkede sigorta hem gelir düzeyinin hem de tasarrufların birer fonksiyonudur. Kişi başına gelir düzeyindeki artışların ve bununla bağlantılı şekilde tasarrufların yükselmesinin sigorta ürünlerine olan talebi arttıracığı öngörülebilir. Söz konusu değişkenler kriz ve durgunluk dönemlerinde önemli ölçüde düştüklerinden sigorta talebi üzerinde krizlerin dolaylı etkilerini yansıtıkları kabul edilebilir. Bu nedenle analizlerde hem kişi başına gelir hem de brüt tasarrufların dikkate alınması uygun görülmüştür.

Çalışmada analiz aracı olarak Dumitrescu-Hurlin testleri kullanılacaktır. Granger (1969) nedensellik testi zaman serilerinin analizi için geliştirilmiş olmasına rağmen, kesit ve zaman boyutları olan verilerin analizinde de kullanılabilir. Holtz-Eakin, Newey ve Rosen (1988), Hurlin ve Venet (2001), Hurlin (2004, 2005) çalışmalarıyla geliştirilen panel Granger testi, bilindik Granger testinin aksine “nedensellik olmadığı” (non-casuality) savını test eder. Panel Granger testi önemli avantajlar sunmaktadır. Bunlar münferit heterojenliği kontrol altına alması, özellikle kesite oranla zaman boyutu uzun örneklerde regresyon tahmininin doğruluğunu artırması, tanımlama sorunlarını azaltması (özellikle münferit dinamikler için) ve toplama eğilimi (aggregation bias) olmaksızın geçici etkileri modelleyebilmesi şeklinde sıralanabilir (Lin ve Ali, 2009).

Doğrusal bir panel veri modeli çerçevesinde iki değişken arasındaki nedensellik aşağıdaki eşitliğe göre test edilebilir:

$$y_{it} = \alpha_i + \sum_{k=1}^K \gamma^{(k)} y_{it-k} + \sum_{k=1}^K \beta^{(k)} x_{it-k} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Burada α_i , i kesitleri arasındaki münferit spesifik etkiyi kapsar; $\gamma^{(k)}$ ve $\beta^{(k)}$ katsayılarınsa tüm kesitler için sabit oldukları varsayılmıştır

Hurlin (2004), homojen nedensel olmayan yokluk hipotezine karşı heterojen nedensel olmayan yokluk hipotezini ortaya atmıştır. Bu yeni yaklaşım x ’den y ’ye doğru Granger nedenselliğinin bütün birimler için değil, sadece bir kısmı için geçerli olabilmesini mümkün

kılmaktadır. Böylece (1) numaralı eşitlik aşağıdaki yapıya dönüşmektedir:

$$y_{it} = \alpha_i + \sum_{k=1}^K \gamma_i^{(k)} y_{it-k} + \sum_{k=1}^K \beta_i^{(k)} x_{it-k} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

Burada $\gamma_i^{(k)}$ ve $\beta_i^{(k)}$ katsayıları her i birimi veya kesiti için değişebilmektedir. Hurlin'in (2004), $i=1, \dots, N$ birimleri için standart homojen panel Granger testini münferit Wald istatistiklerinin ortalaması ile birleştirmektedir. Sonradan Hurlin (2005) dengesiz panel veri setleri için de bu testin bir benzerini geliştirmiştir. Hurlin'in (2004, 2005) geliştirdiği testler analiz edilecek değişkenlerin kovaryans durağan olmalarını gerektirmektedir. Bu çerçevede değişkenlere panel birim kök testleri uygulanarak kovaryans durağan olup olmadıklarının belirlenmesi gerekmektedir. Bu çerçevede Im, Pesaran ve Shin (2003), Pesaran (2007) gibi araştırmacılarca geliştirilen testler kullanılabilir.

Dumitrescu ve Hurlin (2012), heterojen panel veri setleri için Granger testini daha da geliştirmiştir. Günümüzde bu alandaki uygulamalı analizlerde nedensellik testi yaygın olarak onların geliştirdikleri haliyle kullanılmaktadır. Dumitrescu ve Hurlin testi, homojen nedensel olmayan ve heterojen nedensel olmayan testlerin bir bileşimi gibidir. İki standartlaştırılmış test istatistiği tanımlanmıştır. İlki münferit Wald istatistiklerinin kesin asimptotik momentlerini temel alır. İkincisi ise, z testi olarak anılır ve sonlu T örneklemeleri için yaklaşıklaştırılmış momentlere dayanmaktadır.

3.2. Veri Seti

Çalışmada gelişmiş ve yükselen ekonomilerden derlenen kapsamlı bir veri seti kullanılmıştır. Bu çerçevede, 30 ülkenin sigorta sektörlerini yansıtan 1995-2014 dönemindeki yıllık veriler derlenmiştir. Örneklemde yer alan ülkelerin listesi çalışmanın sonunda Ek Tablo 1'de sunulmuştur. Değişken bazında gözlem sayısı 600, toplam

gözlem sayısı 5400'dür. Sigorta verileri OECD'nin resmi internet sitesi üzerinden Insurance Activity Indicators başlıklı veri setinden, çıktı açığı, işsizlik oranı, brüt tasarruflar ve kişi başına gelir düzeyi IMF World Economic Outlook Database'den alınmıştır. Uluslararası finansal krizleri yansıtan gölge değişken dizisi ise Anderson'un (2013) çalışmasından hareketle tarafımızca oluşturulmuştur. Bu çerçevede 1994 Tekila Krizi (Tequila Crisis), 1997 Asya Krizi, 1998 Rusya Krizi, 2000 Dotcom Balonu (Dotcom Bubble), 2007-2008 Küresel Finansal Krizinin meydana geldiği yıllar bir diğerleri sıfır olarak alınmıştır.

3.3. Bulgular

Analizlerin ilk aşamasında değişkenlerin durağanlıkları sınanmıştır. Bu çerçevede sırasıyla Levin, Lin, Chu t testi, Im, Pesaran ve Shin W testi ile Choi ki kare testleri uygulanmıştır. Tablo 1'de sunulan test sonuçları incelendiğinde, tüm değişkenlerin düzey hallerinde durağan oldukları saptanmıştır.

Analizlerin ikinci ve son aşamasında Dumitrescu-Hurlin testleri icra edilmiş ve elde edilen sonuçlar sırasıyla Tablo 2, Tablo 3 ve Tablo 4'de sunulmuştur. Tablo 1'de sigorta şirketlerinin pazar payları ile kişi başına gelir düzeyi, tasarruf, işsizlik oranı, çıktı açığı ve enflasyon oranı arasındaki nedensellik ilişkileri raporlanmıştır. Sigorta şirketlerinin pazar paylarının analize dahil edilen tüm değişkenlerden etkilendikleri görülmektedir. Enflasyon oranıyla bir ilişki belirlenmemiştir, ama diğer değişkenler için bu etkinin artan gecikme uzunluklarında bile gözlenmesi nedeniyle oldukça tutarlı olduğu söylenebilir. Diğer yandan pazar paylarının da söz konusu değişkenlerin nedeni olduğu yönünde anlamlı test değerleri elde edilmiştir. Enflasyon oranının birinci, kişi başına gelir düzeyinin dördüncü, tasarrufların ikinci hariç tüm gecikmelerinde pazar payının ilgili değişkenin nedeni olmadığı gözlemlenmiştir.

Tablo 1. Panel Birim Kök Testleri

	Pazar Payı	Hayat Dışı Prim Üretimi	Hayat Prim Üretimi	Kişi Başına Gelir Düzeyi	Tasarruflar	İşsizlik Oranı	Çıktı Açığı	Enflasyon
Levin, Lin&Chu t Testi ¹	-3.3382***	1.3223	-7.8967***	-11.7596***	-4.5052***	-6.4926***	-7.3301***	-8.7250***
Im, Pesaran&Shin W Testi ²	-2.5001***	-1.8987**	-4.2930***	-5.4244***	-2.5342***	-6.4254***	-8.3070***	-9.5450***
ADF-Fisher Ki Kare Testi ²	85.5085**	102.9280***	174.3390***	134.2800***	81.4367**	151.6560***	175.5320***	199.8960***
PP-Fisher Ki Kare Testi ²	95.9192***	106.6320***	129.7180***	171.6990***	68.3240	68.5328	117.3970***	313.2520***
Gecikme Sayısı ³	4	4	4	4	4	4	4	3

(1) H₀: Genel birim kök süreci olduğu varsayılır.

(2) H₀: Münferit birim kök süreci olduğu varsayılır.

(3) Uygun gecikme sayısı Schwarz bilgi kriterine göre seçilmiştir.

(***), (**), (*) test değerlerinin sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeylerinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 2'de hayat dışı sigorta primleri ile analize dahil edilen makro ekonomik değişkenler arası nedensellik ilişkileri sunulmuştur. Sonuçlar hayat dışı prim üretiminin kişi başına gelir düzeyi, tasarruf oranı, işsizlik oranı ve enflasyon oranından güçlü ve istikrarlı bir şekilde etkilendiği yönündedir. Bu değişkenler sigortalıların gelirleri ve satınalma güçlerini yansıtmaktadır ve düşmeleri halinde

sigorta prim tahsilatlarının düşmesi de son derece doğal bir sonuçtur. Bu bulgu gelişmiş ve gelir düzeyi yüksek ekonomilerde bile sigorta ürünlerinin müşterilerin gelir ve alım güçlerine hassas olduğunu göstermektedir. Gelir düzeyi, tasarruf ve işsizlik oranlarının da hayat prim üretiminden etkilendikleri görülmektedir.

Tablo 2. Demitrescu-Hurlin Panel Nedensellik Testleri: Sigorta Şirketlerinin Pazar Payları

Yokluk Hipotezi:	Gecikme: 1			Gecikme: 2			Gecikme: 3			Gecikme: 4		
	W Testi	Z Testi	p Değeri	W Testi	Z Testi	p Değeri	W Testi	Z Testi	p Değeri	W Testi	Z Testi	p Değeri
K.B. Gelir → Pazar Payı	2.8360	5.1320	0.0000	5.7053	6.4431	0.0000	6.8338	4.0742	0.0001	7.5103	1.5255	0.1271
Pazar Payı → K.B. Gelir	2.9208	5.3889	0.0000	4.0343	3.2212	0.0013	5.3246	2.0803	0.0375	8.7163	2.4887	0.0128
Tasarruf → Pazar Payı	1.5114	1.1169	0.2640	2.9174	1.0677	0.2857	5.2360	1.9632	0.0496	6.9875	1.1080	0.2679
Pazar Payı → Tasarruf	2.1846	3.1576	0.0016	3.9011	2.9644	0.0030	5.7006	2.5770	0.0100	8.0101	1.9247	0.0543
İşsizlik Oranı → Pazar Payı	1.7083	1.7140	0.0865	4.2126	3.5650	0.0004	6.0365	3.0208	0.0025	9.2557	2.9194	0.0035
Pazar Payı → İşsizlik Oranı	3.3337	6.6405	0.0000	4.0938	3.3359	0.0009	5.9889	2.9580	0.0031	11.5181	4.7262	0.0000
Çıktı Açığı → Pazar Payı	2.3300	3.5982	0.0003	4.2247	3.5883	0.0003	5.4336	2.2243	0.0261	7.3614	1.4066	0.1595
Pazar Payı → Çıktı Açığı	0.8588	-0.8610	0.3893	3.7069	2.5899	0.0096	4.9603	1.5990	0.1098	6.9469	1.0756	0.2821
Enflasyon Oranı → Pazar Payı	1.1369	-0.0180	0.9856	2.3308	-0.0633	0.9495	4.0969	0.4583	0.6467	6.7782	0.9409	0.3467
Pazar Payı → Enflasyon Oranı	1.3026	0.4841	0.6283	3.2209	1.6529	0.0983	8.6231	6.4382	0.0000	12.3606	5.3990	0.0000

Anlamli test değerleri *italik* olarak belirtilmiştir. → “homojen nedeni değildir” anlamına gelmektedir.

Tablo 3’de hayat sigortası primlerinin makroekonomik değişkenlerle nedensellik ilişkileri görülmektedir. Sonuçlar hayat prim üretiminin enflasyon dışındaki hiçbir değişkenden etkilenmediğini göstermektedir. Bu örneklemedeki ölkelerde halkın hayat sigortalarına verdiği önemin ne denli yüksek olduğunu göstermektedir. Ekonomik daralma, işsizlik ve ciddi gelir kayıpları halinde bile hayat sigortası talebinin büyük bir düşüş göstermediği söylenebilir. Hayat primlerinin enflasyona duyarlılığı, örneklemedeki ölkelerde ciddi bir fiyat istikrarı sorunu olmadığından dikkatli yorumlanmalıdır. Enflasyonun ılımlı

seyrettiği bu gibi ölkelerde satın alım gücünün bu nedenle düşme olasılığı az olduğundan, böyle bir durum marjinal kabul edilebilir ve meydana gelmesi halinde insanların hayat sigortası taleplerini düşürmeleri olasılık dahilindedir. Çünkü aşırı fiyat yükselişleri onlar için olağan üstü bir durum olacaktır. Hayat sigortası prim üretiminden tasarruflara doğru nedensellik ilişkisi önemlidir. Çünkü hayat sigortası poliçeleri, özellikle de birikimli poliçeler tasarruf aracı özelliği de taşırlar. Diğer yandan hayat sigortalarından diğer değişkenlere doğru ilişkiler pek de anlamlı değildir.

Tablo 3. Demitrescu-Hurlin Panel Nedensellik Testleri: Sigorta Şirketlerinin Hayat Prim Üretimleri

Yokluk Hipotezi:	Gecikme: 1			Gecikme: 2			Gecikme: 3			Gecikme: 4		
	W Testi	Z Testi	p Değeri	W Testi	Z Testi	p Değeri	W Testi	Z Testi	p Değeri	W Testi	Z Testi	p Değeri
K.B. Gelir → H.Prim Ür.	1.5656	1.2815	0.2000	2.7883	0.8188	0.4129	3.9395	0.2503	0.8024	8.0469	1.9540	0.0507
H.Prim Ür. → K.B. Gelir	2.7233	4.7906	0.0000	3.7152	2.6060	0.0092	4.8098	1.4002	0.1615	6.4252	0.6590	0.5099
Tasarruf → H.Prim Ür.	1.3342	0.5799	0.5620	2.5983	0.4525	0.6509	4.0255	0.3640	0.7159	5.7439	0.1149	0.9085
H.Prim Ür. → Tasarruf	1.7087	1.7151	0.0863	4.8979	4.8864	0.0000	8.1563	5.8214	0.0000	9.6211	3.2113	0.0013
İşsizlik Oranı → H.Prim Ür.	1.3272	0.5589	0.5762	3.8853	2.9339	0.0033	5.2755	2.0154	0.0439	5.6829	0.0662	0.9472
H.Prim Ür. → İşsizlik Oranı	0.5516	-1.7921	0.0731	1.8965	-0.9008	0.3677	4.2505	0.6612	0.5085	6.7396	0.9101	0.3628
Çıktı Açığı → H.Prim Ür.	1.0715	-0.2162	0.8289	2.9091	1.0517	0.2929	4.2369	0.6432	0.5201	10.2061	3.6785	0.0002
H.Prim Ür. → Çıktı Açığı	1.3554	0.6441	0.5195	2.9601	1.1500	0.2501	4.8162	1.4087	0.1589	7.3936	1.4324	0.1520
Enflasyon Oranı → H.Prim Ür.	4.2781	9.5032	0.0000	3.7761	2.7234	0.0065	5.0933	1.7747	0.0759	6.9310	1.0629	0.2878
H.Prim Ür. → Enflasyon Oranı	2.5349	4.2193	0.0000	3.9764	3.1095	0.0019	4.8650	1.4731	0.1407	4.9975	-0.4812	0.6304

Anlamli test değerleri *italik* olarak belirtilmiştir. → “homojen nedeni değildir” anlamına gelmektedir.

Tablo 4’de hayat dışı sigorta prim üretimleri ile diğer değişkenler arası nedensellik ilişkilerinin Demitrescu ve Hurlin (2012) yöntemine göre yapılan sınamaları sunulmuştur. Sonuçlar kişi başına gelir, tasarruflar ve işsizlik oranı ile prim üretimi arasında karşılıklı nedensellikler olduğu ve örneklemin elverdiği azami gecikmelerde büyük ölçüde bu ilişkinin sürdüğünü göstermektedir. Diğer yandan enflasyondan prim üretimine doğru güçlü ve istikrarlı bir nedensellik ilişkisi olduğu saptanmıştır. Elde edilen bulgular çıktı açığı ile prim üretimi arasında hiçbir nedensellik ilişkisi olmadığını göstermektedir. Genel olarak kişilerin gelir düzeyinin, gelirin bir fonksiyonu olan tasarrufun, gelir düzeyini değiştirme potansiyeli olan işsizliğin ve gelirin alım gücünü etkileyen enflasyonun prim üretimi üzerinde etkili olduğu gözlenmektedir. Hayat sigortaları teminat altına alınan

riskler gerçekleşmediğinde, birçok ölkede birikim aracı işlevi de görmektedir. Bu nedenle tasarrufları etkilemesi olağan görülebilir. Tasarrufların gelirle ilişkisi nedeniyle, prim üretiminin geliri açıklaması olasıdır. İşsiz kalan insanların geçmiş birikimlerini kullanması nedeniyle tasarruf işlevi olan hayat sigortalarının primlerinin işsizlikle belirli ölçüde bir bağı olması da mümkün olabilir. Ancak makro değişkenlerden prim üretimine doğru nedenselliklerin çok daha güçlü dayanakları olduğuna inanılmaktadır.

Tablo 4. Demitrescu-Hurlin Panel Nedensellik Testleri: Sigorta Şirketlerinin Hayat Dışı Prim Üretimleri

Yokluk Hipotezi:	Gecikme: 1			Gecikme: 2			Gecikme: 3			Gecikme: 4		
	W Testi	Z Testi	p Değeri	W Testi	Z Testi	p Değeri	W Testi	Z Testi	p Değeri	W Testi	Z Testi	p Değeri
K.B. Gelir → H.D.Prim Ür.	1.9240	2.3677	0.0179	3.7653	2.7026	0.0069	4.2726	0.6904	0.4900	7.3182	1.3722	0.1700
H.D.Prim Ür. → K.B. Gelir	1.6110	1.4191	0.1559	4.0543	3.2597	0.0011	5.3141	2.0664	0.0388	7.6164	1.6103	0.1073
Tasarruf → H.D.Prim Ür.	1.8065	2.0115	0.0443	4.4880	4.0960	0.0000	6.2824	3.3457	0.0008	8.6260	2.4166	0.0157
H.D.Prim Ür. → Tasarruf	1.8526	2.1513	0.0315	3.5680	2.3222	0.0202	4.0796	0.4354	0.6632	7.9501	1.8768	0.0605
İşsizlik Oranı → H.D.Prim Ür.	2.9077	5.3494	0.0000	4.0598	3.2704	0.0011	5.5761	2.4126	0.0158	10.9259	4.2532	0.0000
H.D.Prim Ür. → İşsizlik Oranı	2.6401	4.5382	0.0000	4.1224	3.3911	0.0007	5.5569	2.3871	0.0170	7.0939	1.1930	0.2329
Çıktı Açığı → H.D.Prim Ür.	0.9249	-0.6607	0.5088	2.7408	0.7273	0.4671	4.5814	1.0984	0.2720	6.6099	0.8065	0.4200
H.D.Prim Ür. → Çıktı Açığı	1.2829	0.4245	0.6712	3.2081	1.6282	0.1035	4.6102	1.1365	0.2558	6.8080	0.9647	0.3347
Enflasyon Oranı → H.D.Prim Ür.	2.0883	2.8658	0.0042	4.0812	3.3116	0.0009	6.7245	3.9298	0.0001	9.1624	2.8449	0.0044
H.D.Prim Ür. → Enflasyon Oranı	1.5144	1.1261	0.2601	2.8854	1.0059	0.3145	4.4788	0.9629	0.3356	5.9575	0.2855	0.7753

Anlamli test değerleri *italik* olarak belirtilmiştir. → “homojen nedeni değildir” anlamına gelmektedir.

İncelenen örneklem genelde gelişmiş ekonomileri kapsamamasına ve sigorta şirketlerinin ekonomideki pay ve ağırlıklarının nispeten yüksek olmasına rağmen sigorta temelli değişkenlerden makro değişkenlere doğru nedenselliklere ihtiyatla yaklaşılmalıdır. Bu tür ilişkiler makro değişkenlerin mikro değişken üzerindeki gücünün adeta bir yankı gibi gecikmeli yansımalarına bağlanmalıdır. Örneğin pazar payının enflasyonun nedeni olması, geçmiş enflasyonun pazar payı üzerindeki etkisinin cari dönemdeki yankısı gibi değerlendirilmelidir. Ama hayat prim üretiminin tasarruflar üzerindeki etkisi için bir önceki paragraftaki gibi makul açıklamalar getirilebilir.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Çalışmada otuz gelişmiş ve yükselen ekonomiyi kapsayan bir örneklem üzerinden sigorta şirketlerinin faaliyetlerinin ekonomik faaliyet hacmindeki değişimlerden ne yönde etkileneceği araştırılmıştır. Ele alınan değişkenlerin etkileşimleri son dönemde uygulamalı finans yazınında yaygın kullanım alanı bulan Demitrescu-Hurlin nedensellik testleri ile analiz edilmiştir.

Ulaşılan bulgular sigorta şirketlerinin pazar paylarının, hayat ve hayat dışı prim üretimlerinin ekonomik faaliyet hacmindeki dalgalanmalardan etkilendiklerini göstermektedir. Çıktı açığı ve işsizlik oranları ekonomik faaliyet hacmindeki daralma ve genişlemelerin etkilerini doğrudan yansıtan değişkenlerdir. Kişi başına gelir düzeyi, tasarruf ve enflasyon oranları dolaylı da olsa güçlü şekilde ekonomik faaliyetlerdeki hareketlerden etkilenecektir. Tüm bu değişkenlerin sigorta şirketlerinin hem prim üretimlerini hem de pazardaki paylarını güçlü ve istikrarlı şekilde açıkladıkları gözlenmiştir.

Bununla beraber hayat sigortası primlerinin ekonomik dalgalanmaların olumsuz etkilerine daha az duyarlı olduğu da belirlenmiştir. Bu durum incelenen örneklemde yer alan ülkelerde insanların sigorta bilinçlerinin yüksek olmasına ve hayatlarına karşı risklerden korunmayı ekonomik gelişmelerden bağımsız olarak değerlendirdikleri anlamına gelmektedir. Hayat primlerinin gelir ve alım gücüne olan duyarlılığının, hayat dışı primlere oranla düşük olduğu da

görülmüştür. Hayat dışı sigortalar, ekonomideki gelişmelere oldukça duyarlıdır ve olasılıkla ekonominin daralma dönemlerinde hayat dışı prim üretimi düşecektir. Bu kuşkusuz şirketlerin pazar payına da aynı şekilde yansiyacaktır.

Kaynakça

- Acharya, V. V., & Richardson, M. (2014). Is the insurance industry systemically risky. In: J. H. Biggs and M. P. Richardson (eds), *Modernizing insurance regulation*, 151-180, USA: John Wiley & Sons Inc.
- Acharya, V. V., Biggs, J., Richardson, M., & Ryan, S. (2009). *On the financial regulation of insurance companies*. Stern School of Business, Working paper. (Accessed on 05.05.2019), <http://web-docs.stern.nyu.edu/salomon/docs/whitepaper.pdf>
- Anderson, S. (2013). A history of the past 40 years in financial crises. *International Financing Review, Londres, İngiltere, 2000*, 48-52.
- Baluch, F., Mutenga, S., & Parsons, C. (2011). Insurance, systemic risk and the financial crisis. *The Geneva Papers on Risk and Insurance-Issues and Practice*, 36(1), 126-163.
- Bernoth, K., & Pick, A. (2011). Forecasting the fragility of the banking and insurance sectors. *Journal of Banking & Finance*, 35(4), 807-818.
- Bijlsma, M., & Vermeulen, R. (2016). Insurance companies' trading behaviour during the European sovereign debt crisis: Flight home or flight to quality?. *Journal of financial stability*, 27, 137-154.
- Chakraborty, D. (2010). Global Financial Crises, India and Insurance and Pension Industry: Why and What Next. In: *Institute of actuaries on India, 12th global conference of actuaries* (pp. 18-19), 18-19 February 2010, Mumbai.
- Chen, M. C., Chang, C. C., Lin, S. K., & Shyu, S. D. (2010). Estimation of housing price jump risks and their impact on the valuation of mortgage insurance contracts. *Journal of Risk and Insurance*, 77(2), 399-422.
- Chen, R., & Wong, K. A. (2004). The determinants of financial health of Asian insurance companies. *Journal of risk and*

- insurance*, 71(3), 469-499.
- Cummins, J. D., & Weiss, M. A. (2009). Convergence of insurance and financial markets: Hybrid and securitized risk-transfer solutions. *Journal of Risk and Insurance*, 76(3), 493-545.
- Cummins, J. D., & Weiss, M. A. (2014). Systemic risk and the US insurance sector. *Journal of Risk and Insurance*, 81(3), 489-528.
- Dumitrescu, E. I., & Hurlin, C. (2012). Testing for Granger non-causality in heterogeneous panels. *Economic modelling*, 29(4), 1450-1460.
- Eling, M., & Schmeiser, H. (2010). Insurance and the credit crisis: Impact and ten consequences for risk management and supervision. *The Geneva Papers on Risk and Insurance-Issues and Practice*, 35(1), 9-34.
- Eling, M., & Toplek, D. (2009). Modeling and management of nonlinear dependencies—copulas in dynamic financial analysis. *Journal of Risk and Insurance*, 76(3), 651-681.
- Granger, C. W. (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methods. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 37(3), 424-438.
- Harrington, S. E. (2009). The financial crisis, systemic risk, and the future of insurance regulation. *Journal of Risk and Insurance*, 76(4), 785-819.
- Hurlin, C. (2004). *Testing Granger causality in heterogeneous panel data models with fixed coefficients* (Mimeo). Orléans: University of Orléans.
- Hurlin, C. (2005). Un test simple de l'hypothèse de non-causalité dans un modèle de panel hétérogène. *Revue économique*, 56(3), 799-809.
- Hurlin, C., & Venet, B. (2001). Granger causality tests in panel data models with fixed coefficients. *Cahier de Recherche EURISCO, September, Université Paris IX Dauphine*.
- Im, K. S., Pesaran, M. H., & Shin, Y. (2003). Testing for unit roots in heterogeneous panels. *Journal of econometrics*, 115(1), 53-74.
- Klein, R. W., Ma, G., Ulm, E. R., Wang, S., Wei, X., & Zanjani, G. (2009). The financial crisis and lessons for insurers. *report for the Society of Actuaries*.
- Kočović, J., Rakonjac-Antić, T., & Jovović, M. (2011). The impact of the global financial crisis on the structure of investment portfolios of insurance companies. *Economic Annals*, 56(191), 143-161.
- Liedtke, P. M., & Schanz, K. U. (2010). The Global Financial Crisis and the Insurance Industry Frequently Asked Questions. *SC9 Insurance and Finance Research on Finance Issues in Insurance, Genf, 11*, 2010.
- Lin, E. S., & Ali, H. E. (2009). Military spending and inequality: Panel Granger causality test. *Journal of Peace Research*, 46(5), 671-685.
- Malafronte, I., Porzio, C., & Starita, M. G. (2013). Disclosure practices and financial crisis: Empirical evidences in the European insurance industry. *The British Accounting Review*, 38(4), 387-404.
- Milidonis, A., & Stathopoulos, K. (2011). Do US insurance firms offer the “wrong” incentives to their executives?. *Journal of Risk and Insurance*, 78(3), 643-672.
- Needleman, P., Rastogi, R., & Murray, C. (2012). Managing insurers through the Eurozone crisis: An unfolding story. *Emphasis*, No. 1, 2-7.
- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of applied econometrics*, 22(2), 265-312.
- Schich, S. (2010). Insurance companies and the financial crisis. *OECD Journal: Financial market trends*, 2009(2), 123-151.
- Schich, S. (2010). The role of insurance in the recent financial crisis. *Insurance Markets and Companies: Analyses and Actuarial Computations*, 1(1), 45-53.
- Tower, I., & Impavido, G. (2009). *How the financial crisis affects pensions and insurance and why the impacts matter* (No. 9-151). International Monetary Fund.
- Wagner, W. (2010). Diversification at financial institutions and systemic crises. *Journal of Financial Intermediation*, 19(3), 373-386.

Ekler

Ek 1. Analize Dahil Edilen Ülkeler

ABD	Hollanda	Lüksemburg
Almanya	İngiltere	Macaristan
Avusturalya	İrlanda	Meksika
Avusturya	İspanya	Norveç
Belçika	İsveç	Polonya
Çek Cumhuriyeti	İsviçre	Portekiz
Danimarka	İtalya	Slovakya
Finlandiya	İzlanda	Türkiye
Fransa	Japonya	Yeni Zelanda
Güney Kore	Kanada	Yunanistan

Araştırma Makalesi • Research Article

Kurumsal Kaynak Planlaması Uygulaması Performansına Etki Eden Faktörler*Factors That Affect Enterprise Resource Planning Implementation Performance*Gülin İdil S. Bolatan ^{a,*}

^a Dr. Öğrt. Üyesi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, İşletme Mühendisliği Bölümü, 07450, Antalya/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-9668-3584

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 25 Kasım 2019

Düzeltilme tarihi: 20 Aralık 2019

Kabul tarihi: 31 Aralık 2019

Anahtar Kelimeler:

Kurumsal Kaynak Planlaması (KKP)

KKP Performansı

Varyans (ANOVA) Analizi

ARTICLE INFO

Article history:

Received November 25, 2019

Received in revised form December 20, 2019

Accepted December 31, 2019

Keywords:

Enterprise Resource Planning (ERP)

ERP Performance

Analysis of Variance (ANOVA)

ÖZ

Kurumsal Kaynak Planlaması (KKP) firmanın tüm bölümleri arasında entegrasyonu sağlayan bir planlama sistemidir. Bu çalışmanın amacı KKP uygulaması (KKP kurulumu öncesinden kurulumun sonrasına kadar) performansına etki eden faktörlerin belirlenmesidir. Bu amaç için öncelikle KKP uygulamasında başarılı olmuş firmalar ile bir anket çalışması yapılmıştır. 75 adet firma anket çalışmasına katılmıştır. Bu firmalar KKP'nin firmaya uyarlanmasında ve KKP kullanımında başarılı olmuş, firma süreçlerinin plan, kontrol ve takibini KKP üzerinden sorunsuz gerçekleştiren firmalardır. Daha sonra firmaların özellikleri, kullandıkları KKP programının özellikleri, KKP performansları ve KKP performanslarına etki eden faktörler analiz edilmiştir. Analiz için SPSS 21.0 programı kullanılmış, t testi ve ANOVA yöntemleri ile analizler yapılmıştır. Literatür araştırması sonucunda 16 KKP performans faktörü belirlenmiştir. Daha sonra bu değişkenler dört ana faktör altında değerlendirilmiştir. KKP performans faktörleri; “çalışanlar”, “iş süreçleri ve altyapı”, “KKP programının özellikleri”, “yönetim”dir. Bu dört faktörün kurumsal kaynak planlaması uygulaması performansına etkisi analiz edilmiştir. Araştırma sonuçları KKP programının özellikleri faktörünün KKP üzerindeki etkisinin diğer faktörlere göre daha çok olduğunu göstermiştir.

ABSTRACT

Enterprise Resource Planning (ERP) is a planning system that provides the integration of departments in a firm. The purpose of this study is to determine factors affecting ERP implementation performance. In order to achieve this purpose, a survey was conducted on the companies that have been successful in ERP implementation by sending out a questionnaire. Then, the company characteristics, their ERP program features, their ERP implementation performance and factors that affect ERP implementation performance were analyzed. After literature search, we determined 16 ERP performance factors. We formed four ERP performance groups by using these factors. ERP performance factors are “workers”, “work process and substructure”, “features of ERP program”, and “management”. We analyzed these the impact of factors on ERP performance. The results of the survey have shown that the features of ERP program have a stronger impact on ERP performance than other factors.

1. Giriş

Kurumsal Kaynak Planlaması (KKP) farklı departmanların ihtiyaçlarını karşılamak için tüm departmanları ve fonksiyonları entegre eden bir yazılım sistemidir (Botta-Genoulaz ve Millet, 2006). En temel özelliği her departmanın tek veritabanı kullanarak firmaya ait üretim bilgileri, insan kaynağı bilgileri, stok bilgileri, satın alma ve satış bilgileri vb. tüm bilgilerin aynı veri tabanında en güncel şekilde toplanmasıdır. Bu özelliği ile KKP uygulamaları en güncel şekilde raporlama yapılmasına imkân sağlamaktadır.

Günümüzde organizasyonlar daha iyi iş performansı göstererek artan rekabet ortamında öne geçmek için yeni sistemler arayışı içindedirler. Yeni sistemler kullanarak üretim ve yönetim süreçlerini kısaltmakta, maliyetleri düşürmekte ve böylece şirket karlılığını ve müşteri memnuniyetini arttırmaktadırlar. Karlılığın ve müşteri memnuniyetinin artması da rakiplerin önüne geçmek için önemli faktörlerdir. KKP uygulaması firmalara kaynaklarını daha etkin kullanarak verimliliklerini arttırabilmelerini sağlayan bir sistemdir (Botta-Genoulaz ve Millet, 2006). Bu çalışmada KKP kullanan firmaların KKP performansları,

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: gulin.bolatan@alanya.edu.trAtıf/Cite as: Bolatan, S.G.İ. (2020). Kurumsal Kaynak Planlaması Uygulaması Performansına Etki Eden Faktörler. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(17), 103-112.

KKP performansına etki eden faktörler, performans faktörleri ile firma özellikleri arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Firmalar KKP başarısını sağlamak ve KKP performanslarını arttırarak KKP sistemlerinden en çok faydayı sağlamak istemektedirler. Bu sebeple KKP performansına etki eden faktörlerin belirlenmesi ve bu faktörlerin etki derecelerinin analiz edilmesi, KKP kullanan firmalara sağlayacağı fayda yönünden önem taşımaktadır. KKP kullanan firmalar tüm iş süreçlerinde çeşitli iyileşmeler görmektedirler (Ram vd., 2014a). Bu iyileşmeler KKP performansının bir sonucudur. Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde KKP başarı faktörlerini araştıran çok sayıda çalışma olduğu görülmüştür. KKP uygulamaları firmanın satın almadan, satışa kadar tüm iş süreçlerini ve tüm departmanlarını entegre eden bir sistem olduğu için KKP performans faktörleri tüm firmayı kapsayan faktörler olmalıdır. Bu çalışmada öncelikle literatür araştırması yapılarak KKP sisteminin performans ölçütleri ve KKP sistem performansına etki eden faktörler bulunmuştur. KKP kullanan firmalara anket gönderilerek bulunan bu faktörlerin KKP performansını nasıl etkilediği incelenmiştir.

2. Literatür İncelemesi

2.1. Kurumsal Kaynak Planlaması (KKP)

KKP sistemleri genel bir veri tabanı çevresinde firmanın işletme fonksiyonlarını entegre eden ve firmanın ihtiyaçlarına göre iş süreçlerini standartlaştıran modüler yazılım paketleridir (Tenhiala ve Helkiö, 2014; Boudreau ve Robey, 2005; Ranganathan ve Brown, 2006; Sasidharan vd., 2012). Uluslararası faaliyet gösteren şirketlerin alt birimlerini bütünleştirme ihtiyaçlarından doğan bütünleşik bilişim sistemi kurumsal kaynak planlaması (KKP) olarak adlandırılmıştır (Kaya ve Türen, 2017). KKP sistemlerini kullanmak firmalara iş süreçleri, yönetim ve stratejik açıdan birçok fayda sağlamaktadır (Ram vd., 2014a; Woo, 2007). KKP sistemleri firmalara ürün ve hizmetlerinin üretiminde, dağıtımında çeviklik sağlayarak değişen pazar şartlarında rekabet avantajı elde etmelerini sağlar (Ram vd. 2014b; Koh ve Simpson, 2007). KKP uygulaması sonrasında firmada verimlilik faktöründe artış görülmekte, kalite iyileşmekte, kaynaklar daha etkin kullanılmakta, firmanın müşteri memnuniyeti artmaktadır (Botta-Genoulaz ve Millet, 2006). Başarılı ERP projelerinin yanında başarısızlıkla sonuçlanmış ERP projeleri de bulunmaktadır. ERP sistemleri açık müşteri / sistem şeklinde çalışırlar ve aynı zamanda gerçek zamanlıdır. Müşteriler, KKP kullanan bir işletme sistemine uzaktan bağlanabilir ve bu sayede birçok bilgiye ulaşabilir (Kant ve Odabaş, 2019).

2.2. KKP Başarı Faktörleri

Literatür incelendiğinde uyarılmanın KKP uygulama projeleri için en büyük zorluk olduğu görülmektedir (Parthasarathy ve Sharma; 2014). Bunun sebebi firmalar KKP sistemine geçerken KKP sistemlerinin firmaya uyarlanması, firmanın KKP sistemine uygun hale

getirilmesi veya her iki uyarılmanın yapılması konusunda firmaların kararsızlık yaşamasıdır. Uyarılmanın en başarılı şekilde yapılması firmanın iş süreçleri ve altyapısının ayrıntılı analizine bağlıdır. Çünkü öncelikle KKP programının neye uyarlanacağını veya neyin KKP programına uyarlanacağını belirlenmesi gereklidir. Firma KKP sistemine uygun hale getirilecek ise çalışanların bu konudaki gayret ve uğraşları önemlidir. Çünkü iş süreçlerinin KKP programına uygun hale gelmesi ile çalışanların alıştıkları çalışma şekillerini değiştirmeleri söz konusu olabilmektedir. Yönetimin bu uyarılma süresince gerekli desteği vermesi de önemli bir husustur. Firmaların iş süreçlerini değiştirmeyip KKP programını iş süreçlerine uygun hale getirmesi KKP başarısı için önemlidir (Parthasarathy ve Sharma, 2014; Holland ve Light, 1999). Dolayısıyla seçilecek KKP programının özelliklerinin firmanın iş süreçlerinin yeniden KKP sistemine göre uyarlanmasından daha önemli bir başarı faktörü olduğu düşünülebilir.

KKP sistemlerinin başarısında firmadaki son kullanıcının kullanımının da önemli rolü vardır (Nwankpa ve Roumani, 2014; Boudreau ve Robey, 1999). Amoako-Gyampah ve Salam (2004), Elbertsen vd. (2006), Kwahk ve Ahn (2010) çalışmalarında son kullanıcı faktörünün KKP başarısına etkisini araştırmışlardır. Çalışanların alacağı sorumluluk ve gösterecekleri beceriler KKP başarısında önemli bir yere sahiptir (Kwahk ve Ahn (2010). Amoako-Gyampah (1999) ve Chien ve Tsaor (2007) çalışanların ilgisi ile KKP başarısı arasında bir ilişki olduğunu belirtmiştir. Çalışanlar arasındaki iletişim, çalışanlara verilecek eğitim gibi faktörler de KKP başarısını etkilemektedir (Amoako-Gyampah ve Salam, 2004). İletişim faktörünün KKP başarısına olumlu yönde bir etkisi bulunmaktadır (Ngai vd., 2008). Organizasyonel olarak hazır olmak faktörü Tenhiala ve Helkiö (2014), Kwahk ve Lee (2008), Motwani vd. (2005) tarafından KKP başarı faktörü olarak düşünülmüştür. Organizasyonel hazır olma doğrudan o firmanın çalışanları ile ilgili bir faktör olduğu için “çalışanlar” faktörü KKP başarı faktörü olarak belirlenmiştir.

Nwankpa ve Roumani (2014), KKP başarısında yöneticilerin önemli bir role sahip olduklarını belirlemişlerdir. Yöneticilerin KKP kullanımı ile pozitif yönde bir ilişkisi olduğu sonucunu bulmuşlardır. Ayrıca çalışanların memnuniyetinin KKP başarısı ile pozitif yönde bir ilişkiye sahip olduğunu belirlemişlerdir. Üst yönetimin desteği KKP başarısı için bir kritik başarı faktörüdür (Tenhiala ve Helkiö, 2014; Dezdar ve Sulaiman, 2009; Ngai vd. 2008). Amoako-Gyampah ve Salam (2004) ve Dong (2001) de çalışmalarında yönetim desteği ile KKP uygulamalarının başarısı arasında pozitif bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir. Allen vd. (2002) çalışmalarında yönetim desteği ile KKP başarısı arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Ngai vd. (2008) yaptıkları çalışmada KKP başarısını en çok etkileyen faktörü yönetim desteği olarak bulmuşlardır.

İş süreçleri ve yeniden mühendislik de KKP başarı faktörlerinden biri olarak literatürde birçok çalışmada yer

almaktadır (Tenhiala ve Helkiö, 2014; Dezdar ve Sulaiman, 2009; Ngai vd., 2008; Finney ve Corbett, 2007; Nah ve Delgado, 2006; Devaraj ve Kohli, 2000; Grover vd., 1998). Holland ve Light (1999) iş süreçleri ve yeniden yapılandırmanın KKP başarısını etkilediğini belirtmişlerdir (Amoako-Gyampah ve Salam (2004). Tenhiala ve Helkiö (2014) tarafından yapılan çalışmada iş süreçleri ve yeniden mühendislik faktörü ile KKP başarısı arasında ilişki olmadığı sonucu bulunmuştur. Ancak bu faktör ile ilgili tüm literatür göz önüne alındığında çalışmada iş süreçleri ve altyapı faktörü, KKP performans faktörü olarak alınmıştır.

KKP sisteminin kalitesi Chien ve Tsaur (2007), Dezdar ve Sulaiman (2009), Ram vd. (2013) tarafından KKP kritik başarı faktörü olarak alınmıştır (Tenhiala ve Helkiö, 2014). Holland vd. (1999) KKP programının yazılımsal ve teknik özelliklerinin KKP'nin başarısızlık risklerini azaltacağını belirtmişlerdir (Allen vd., 2002). Dolayısıyla KKP programının özelliklerinin KKP başarısını etkilediği söylenebilir. Kaya ve Türen (2017) çalışmalarında KKP başarı faktörleri olarak çalışanların süreçlere hakimiyetinde artış, karar verme hızında iyileşme, seviyeler arasında ve müşteri-tedarikçi arasında bilgi paylaşımında artış, imalat safha takibinde iyileşme ve üretim planındaki hatalarda azalma gibi değişkenler "karar verme süreçlerinde gelişme" ile ilgili başarı faktörleri altında toplanmıştır. Kullanılan bilginin kaliteli ve kesintisiz hale gelmesi, bir noktadan gerekli bilgilere ulaşma, KKP'nin firma ölçeği ve niteliği ile uyumu, raporlamanın kolaylaşması gibi "KKP'nin uyumu" ile ilgili başarı faktörleri altında yer almıştır.

3. Yöntem

3.1. Ana kütle ve Örneklem

Bu çalışmada KKP performansına etki eden faktörler araştırılmıştır. Bunun için bir anket çalışması yapılmıştır. Araştırmada 75 firma yer almaktadır. Bu firmaların çoğunluğunu 40 yaş üstü, büyük ölçekli firmalar oluşturmaktadır. Doğru bulgular elde edebilmek için çalışmanın ana kütlesi, KKP programını en az 5 yıldır kullanan firmalar olarak belirlenmiştir. Örneklem yöntemi olarak kolayda örneklem yöntemi seçilmiştir. Bunun sebebi Türkiye'de KKP kullanan firmaların çok sayıda olmaması ve bu firmalara anket cevaplatmaktaki zorluktur. Anket yapılan pilot çalışma ile iki firma yöneticisi tarafından değerlendirildikten sonra firmalara cevaplamaları için gönderilmiştir.

3.2. Veri Toplama ve Analiz Yöntemleri

Yapılan literatür araştırması sonucunda KKP performansına etki eden 16 temel performans değişkeni bulunmuştur. Daha sonra bu değişkenler birbirine yakın olan değişkenler aynı gruba alınarak dört ana faktör altında gruplandırılmıştır. Bu faktörler; "çalışanlar", "iş süreçleri ve alt yapı", "KKP programının özellikleri", "yönetim" dir. Çalışmada bu 4 faktörün kurumsal kaynak planlaması uygulaması

performansına etkisi analiz edilmiştir. Ankette toplam 37 adet soru vardır. İlk 10 soru firma özelliklerini öğrenmeye yönelik sorulardır. 11 adet soru KKP performansını ölçmeye yöneliktir. 16 adet soru ile de KKP performansına etki eden faktörler sorulmuştur. KKP performansına etki eden faktörler ankette; KKP program özellikleri, çalışanlar, iş süreçleri ve altyapı, yönetim şeklinde gruplanmıştır. Ankette sorulan sorular çalışmanın sonunda yer almaktadır. Araştırmaya katılan her bir firmaya sadece bir adet anket yaptırılmıştır. Toplamda 75 adet anket toplanmıştır.

Firmaların KKP performanslarını ölçmek için literatür araştırması sonucunda 11 adet KKP performans ölçütü belirlenmiştir. Çalışmada yer alan KKP performans ölçütleri şöyledir:

- (i) Firmada bölümler arasındaki entegrasyon (KKPP1).
- (ii) Firmada kullanılan teknolojilerin tek platformda birleştirilmesi ve standartlaşmanın sağlanması (KKPP2).
- (iii) Dokümantasyonun ve raporlamanın düzenli yapılması (KKPP3).
- (iv) İş takibi ve verilerin karar verme sürecinde kullanılabilirliği (KKPP4).
- (v) Maliyetler (KKPP5).
- (vi) Hammaddede temin süresi (KKPP6).
- (vii) Müşteri memnuniyet oranı (KKPP7).
- (viii) Üretimdeki gecikme süreleri (KKPP8).
- (ix) Siparişlerin zamanında teslim oranı (KKPP9).
- (x) Planlama ve karar alma süreçlerinin süresi (KKPP10).
- (xi) Üretim/Hizmet verimliliği (KKPP11).

Araştırmada firmaların KKP başarısını ölçmek için literatür araştırması sonucunda belirlenen 11 adet KKP başarı faktörü kullanılmıştır. Bu faktörlerin belirlenmesi için Somers vd.'nin (2001), Talu'nun, (2004), Wu vd.'nin, (2006), Chien vd.'nin (2007) çalışmalarından yararlanılmıştır. KKP uygulamasında başarılı olmuş firmalar ile yapılan araştırmalar, firmaların KKP uygulaması sonrasında bu faktörlerde iyileşme yaşadıklarını göstermiştir (Sönmeztürk ve Gözlü, 2008). Firmaların KKP başarısı, KKP uygulaması sonrasında bu faktörlerde gördükleri iyileşme derecelerine göre belirlenmiştir. Ankette bu faktörlerin firmada KKP uygulamasından gördüğü etkinin derecesi 5'li likert ölçek kullanılarak ölçülmüştür. Bu faktörlerde daha çok iyileşme görmüş firmaların KKP başarısının daha çok olduğu düşünülmüştür. Yapılan ankette elde edilen veriler SPSS 21 istatistik paket programı kullanılarak analiz edilmiştir.

3.3. Araştırma Sorusu ve Hipotezler

Çalışmadaki araştırma sorusu "KKP performans faktörleri ile firma özellikleri arasında ilişki var mıdır?" şeklinde belirlenmiştir. KKP performansını etkileyen bütün faktörler; üretim, finans, muhasebe, pazarlama, insan kaynakları gibi

tüm KKP modüllerini de etkileyecektir. Araştırmada KKP performans faktörleri ile firma özellikleri arasındaki ilişkiler, kurulan hipotezler ile test edilmiştir. Çalışmada kurulan hipotezler şöyledir:

H₁: Büyük ölçekli firmalar ile küçük ölçekli firmalar arasında “çalışanlar” KKP performans faktörü açısından fark vardır.

H₂: Farklı sermaye yapısına sahip firmalar arasında “yönetim” KKP performans faktörü açısından fark vardır.

H₃: Farklı sektörlerde bulunan firmalar arasında “yönetim” KKP performans faktörü açısından fark vardır.

H₄: Farklı sektörlerde bulunan firmalar arasında “KKP program özellikleri” KKP performans faktörü açısından fark vardır.

H₅: Firmaların KKP kullandıkları süreye göre “iş süreçleri ve altyapı” KKP performans faktörü açısından fark vardır.

H₆: Firmaların kullandıkları KKP programına göre “iş süreçleri ve altyapı” KKP performans faktörü açısından fark vardır.

H₇: Firmaların faaliyet gösterdikleri süreye göre “iş süreçleri ve altyapı” KKP performans faktörü açısından fark vardır.

4. Bulgular

4.1. Araştırmaya Katılan Firmaların Özelliklerine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan firmaların özelliklerine ilişkin bulgular Tablo 1’de görülmektedir. Araştırmaya katılan firmaların %50,7’si 1975 ve öncesinde kurulan firmalardır. En çok %69,3 ile yerli firmalar araştırmamıza katılmıştır. Araştırmaya katılan firmalar 17 farklı sektörde faaliyet göstermektedir. Araştırmaya katılan firmaların çoğunluğu gıda, otomotiv ve elektrik-elektronik sektörlerinde faaliyet göstermektedirler. Firmaların çoğunluğu (%16) 10 yıldır KKP kullanmaktadır.

4.2. Analiz Sonuçları

KKP performans faktörleri ile KKP performansı ve KKP performans faktörleri ile KKP performans ölçütleri arasındaki ilişkiyi analiz etmek için korelasyon analizi yapılmıştır. Çalışmada SPSS 21.0 programı kullanılmıştır.

Tablo 2’de KKP performans ölçütleri ve KKP performansını etkileyen faktörler arasındaki korelasyonlar görülmektedir. Pearson korelasyon katsayıları şöyle yorumlanmaktadır: Pearson korelasyon katsayıları; 0,00 ve 0,25 arasında ise çok zayıf ilişki, 0,26 ile 0,49 arasında ise zayıf ilişki, 0,50 ile 0,69 arasında ise orta seviyede ilişki, 0,70 ile 0,89 arasında ise yüksek seviyede ilişki, 0,90 ile 1,00 arasında ise çok yüksek seviyede ilişki bulunmaktadır (Kalaycı, 2009). Tablo 2’de görüldüğü gibi çalışanlar faktörü, firmada en çok bölümler arasındaki entegrasyon ile pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişkiye (0,430) sahiptir. Çalışanlar faktörü ikinci olarak en çok firmada kullanılan teknolojilerin tek platformda

birleştirilmesi ve standartlaşmanın sağlanması değişkeni ile pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişkiye (0,418) sahiptir.

İş süreçleri ve alt yapı faktörü ise en çok üretim/hizmet verimliliği değişkeni ile pozitif ve anlamlı bir ilişkiye sahiptir (0,346). İkinci olarak en çok pozitif ve anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu değişken ise bölümler arasındaki entegrasyondur.

KKP programının özellikleri faktörü en çok iş takibi ve verilerin karar verme sürecinde kullanılabilirliği değişkeni ile pozitif ve anlamlı bir ilişkiye sahiptir. İkinci olarak en çok pozitif ve anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu değişken ise bölümler arasındaki entegrasyondur.

Ortalama KKP kullanım süresi ise 8 yıl olarak bulunmuştur. KKP kullananlar tüm firmaların yaklaşık olarak yarısını oluşturmaktadır. Çalışan sayısı 250’den fazla olan firmalar büyük ölçekli firma, çalışan sayısı 250’den az olan firmalar ise küçük ve orta ölçekli firma olarak kabul edildiği için Tablo 1’de görüldüğü gibi araştırmamıza katılan firmaların büyük bölümü %62,7 yüzde ile büyük ölçeklidir. Tablo 1’de görüldüğü gibi araştırmamıza katılan firmaların büyük bölümü %62,7 yüzde ile büyük ölçeklidir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Firmaların Özelliklerine İlişkin Bulgular

Kuruluş Tarihi	(%)	Sektör	(%)
1975 ve öncesi	50,7	Elektrik-elektronik	10,7
1976 ve sonrası	39,3	Otomotiv	10,7
Çalışan Sayısı	(%)	Gıda	10,7
250 ve 250’den az	36	Bilişim	9,3
251 ve üstü	62,7	Kimya	9,3
ERP Programı	(%)	Tekstil	8
SAP	56	İnşaat	6,7
Diğer programlar	38,7	Metal sanayi	6,7
Firma tarafından geliştirilen	5,3	İlaç	5,3
ERP Kullanılan Süre	(%)	Enerji	5,3
10 yıl ve 10 yıldan çok	44,4	Hızlı tüketim	4
10 yıldan az	55,6	Diğer	13,4
Sermaye Yapısı	(%)		
% 100 Yerli	69,3		
% 100 Yabancı	17,3		
Yerli-Yabancı Ortaklık	10,7		

KKP programının özellikleri faktörü en çok iş takibi ve verilerin karar verme sürecinde kullanılabilirliği değişkeni ile pozitif ve anlamlı bir ilişkiye sahiptir. İkinci olarak en çok pozitif ve anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu değişken ise bölümler arasındaki entegrasyondur.

Yönetim faktörünün en çok pozitif ve anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu değişken teknolojilerin tek platformda birleştirilmesi ve standartlaşmanın sağlanması değişkenidir. İkinci olarak en çok ise bölümler arasındaki entegrasyon değişkeni ile pozitif ve anlamlı bir ilişkisi vardır.

Tablo 2. KKP performans ölçütleri ve KKP performansını etkileyen faktörler arasındaki korelasyonlar.

	Çalış.	İSAY	KKPÖ	Yön.	KKPP 1	KKPP 2	KKPP 3	KKPP 4	KKPP5	KKPP6	KKPP7	KKPP8	KKPP9	KKPP10	KKPP11
Çalış.	1														
İSAY	,819**	1													
KKP PÖ	,669**	,680**	1												
Yön.	,545**	,509**	,780**	1											
KKPP1	,430**	,340**	,460**	,286*	1										
KKPP2	,418**	,320**	,367**	,311**	,601**	1									
KKPP3	,249*	,242*	,316**	,153	,405**	,465**	1								
KKPP4	,343**	,335**	,516**	,258*	,548**	,495**	,652**	1							
KKPP5	,186	,109	,293*	,141	,640**	,497**	,278*	,488**	1						
KKPP6	,279*	,198	,249*	,015	,330**	,271*	,278*	,432**	,498**	1					
KKPP7	,174	,158	,228	,103	,231*	,325**	,306**	,383**	,304**	,404**	1				
KKPP8	,245*	,304**	,303**	,128	,378**	,336**	,350**	,501**	,330**	,498**	,438**	1			
KKPP9	,21	,283*	,319**	,268*	,319**	,314**	,239*	,389**	,412**	,356**	,443**	,408**	1		
KKPP10	,240*	,310**	,401**	,161	,331**	,219	,318**	,447**	,374**	,451**	,476**	,335**	,598**	1	
KKPP11	,278*	,346**	,262*	,172	,303**	,356**	,398**	,487**	,417**	,380**	,423**	,509**	,636**	,477**	1

** Korelasyonlar 0,01 düzeyinde anlamlı; *Korelasyonlar 0,05 düzeyinde anlamlı

Tablo 3. KKP performansı ve KKP performansını etkileyen faktörler arasındaki korelasyonlar

	KKP Performansı	Çalışanlar	İş Süreçleri ve Altyapı	KKP Program Özellikleri	Yönetim
KKP Performansı	1				
Çalışanlar	,408**	1			
İş Süreçleri ve Altyapı	,385**	,819**	1		
KKP Program Özellikleri	,493**	,669**	,680**	1	
Yönetim	,260*	,545**	,509**	,780**	1

** Korelasyonlar 0,01 düzeyinde anlamlı; *Korelasyonlar 0,05 düzeyinde anlamlı.

Bu analiz KKP performans faktörlerinin dördünün de en çok “bölümler arasındaki entegrasyon” değişkeni ile pozitif yönde bir ilişkiye sahip olduklarını göstermektedir. Dolayısıyla KKP performans faktörlerinde görülen iyileşmenin en çok firmadaki entegrasyonu pozitif yönde etkilemesi beklenmektedir.

Tablo 3’de KKP performansı ve KKP performansını etkileyen faktörler arasındaki korelasyonlar görülmektedir. Tablo 3’de görüldüğü gibi KKP performansı çalışmada belirlenen tüm faktörler ile pozitif bir korelasyona sahiptir. Tablo 3’de yer alan korelasyon değerleri karşılaştırıldığında KKP performansı ile en çok ilişkiye sahip olan faktör KKP program özellikleri olarak belirlenmiştir. KKP Performansı ile ilişki seviyesi açısından faktörler çoktan aza şöyle sıralanmaktadır:

- (i) KKP Program Özellikleri
- (ii) Çalışanlar
- (iii) İş Süreçleri ve Altyapı
- (iv) Yönetim

Hipotezlerin testi sonucu elde edilen bulgular şöyledir:

H₁: Büyük ölçekli firmalar ile küçük ölçekli firmalar arasında çalışanlar ERP performans faktörü açısından fark vardır.

Bu hipotezde çalışan sayısı 50’den az olan firmalar (küçük ölçekli) ve çalışan sayısı 250’den fazla olan firmalar (büyük ölçekli) çalışanlar ERP performans faktörü açısından karşılaştırılmıştır. Bu hipotez bağımsız gruplar t testi ile analiz edilmiştir. Bu test sonucunda elde edilen veriler Tablo 4’de görülmektedir. Yapılan t testi sonucunda 0,05 anlamlılık düzeyinde anlamlılık değeri 0,894 olup bu değer 0,05’den büyük olduğu için H₁ hipotezi reddedilmiştir. Büyük ölçekli firmalar ile küçük ölçekli firmalar arasında çalışanlar ERP performans faktörü açısından fark yoktur. Bu sonuç çalışanların ERP uygulaması için gösterdikleri motivasyon ve katkının o firmanın çalışan sayısından bağımsız olduğunu göstermektedir.

Tablo 4. Firmaların Ölçeğine Göre Çalışanlar ERP Performans Faktörünün Oluşturduğu Bağımsız Gruplar t Testi Tablosu

Faktörler	F	Anlamlılık	t	Anlamlılık
Eşit varyans varsayımında				
Eşit olmayan varyans varsayımında	0,010	0,921	-0,133 0,055	0,894 0,957
Çalışanlar Faktörü				
Eşit olmayan varyans varsayımında			-0,135 0,055	0,893

H₂: Farklı sermaye yapısına sahip firmalar arasında yönetim ERP performans faktörü açısından fark vardır.

Çalışmamızda araştırmaya katılan firmalar 3 farklı sermaye yapısına sahiptir. 1.gruptakiler yerli firma (%100 yerli sermaye), 2. gruptakiler yabancı firma (%100 yabancı sermaye), 3. gruptakiler yerli ve yabancı ortaklı firma şeklinde gruplanmıştır. 3 farklı grup arasında fark olup olmadığı test edileceğinden dolayı H₂ hipotezinin testinde, tek yönlü ANOVA kullanılacaktır. Tablo 5’de varyansların homojenliği testi görülmektedir. Anlamlılık değeri 0,310’dur. Bu değer 0,05’den büyük olduğu için varyanslar homojendir. Tek yönlü ANOVA analizinin temel varsayımı olan varyansların homojenliği sağlanmıştır.

Tablo 5. H₂ için Varyansların Homojenliği Testi

Levene İstatistiği	sd1	sd2	Anlamlılık Değeri
1,190	2	70	0,310

Tablo 6. H₂ için Varyans Analizi

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Anlamlılık Değeri
Gruplar Arası	0,089	2	0,044	0,128	0,880
Grup İçi	24,192	70	0,346		
Toplam	24,281	72			

H₂ için yapılmış tek yönlü ANOVA testi sonucu Tablo 6’da görülmektedir. Anlamlılık değeri (0,880), 0,05’den büyük olduğu için H₂ reddedilir. Farklı sermaye yapısına sahip firmalar arasında yönetim KKP performans faktörü açısından fark yoktur sonucu bulunur. Yerli firma (%100 yerli sermaye), yabancı firma (%100 yabancı sermaye), yerli ve yabancı ortaklı firmalar arasında, KKP uygulamalarına yönetim tarafından verilen desteğin farklı olmadığı sonucunu çıkarılabilir.

H₃: Farklı sektörlerde bulunan firmalar arasında yönetim KKP performans faktörü açısından fark vardır.

H₃ hipotezinin testinde tek yönlü ANOVA (tek yönlü varyans analizi) yöntemi kullanılmıştır. Varyans analizindeki grupların örneklem sayılarının birbirine yakın olması daha sağlıklı sonuçlar elde edilmesini sağladığından dolayı araştırmada örneklem sayıları birbirine yakın olan 5

sektör arasında karşılaştırma yapılmıştır. Bu sektörler; Gıda (10,7), Otomotiv (10,7), Elektrik-elektronik (10,7), Kimya (9,3) ve Bilişim (9,3) sektörleridir.

Tablo 7’de varyansların homojenliği testi görülmektedir. Anlamlılık değeri 0,05’den büyük olduğu için (0,424) varyanslar homojendir. Tek yönlü ANOVA analizinin temel varsayımı sağlanmıştır.

Tablo 7. H₃ için Varyansların Homojenliği Testi

Levene İstatistiği	sd1	sd2	Anlamlılık Değeri
0,995	4	33	0,424

Tablo 8’de H₃ için yapılmış tek yönlü ANOVA testi sonucu görülmektedir. Anlamlılık değeri (0,869), 0,05’den büyük olduğu için H₃ reddedilir. Farklı sektörlerde bulunan firmalar arasında yönetim KKP performans faktörü açısından fark yoktur.

Tablo 8. H₃ için Varyans Analizi

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Anlamlılık Değeri
Gruplar Arası	0,475	4	0,119	0,316	,869
Grup İçi	12,420	33	0,376		
Toplam	12,895	37			

H₄: Farklı sektörlerde bulunan firmalar arasında KKP program özellikleri KKP performans faktörü açısından fark vardır.

Bu hipotezin testi için tek yönlü ANOVA (tek yönlü varyans analizi) yöntemi kullanılmıştır. H₃ hipotezinin testinde belirtilen 5 sektör arasında karşılaştırma yapılmıştır. Varyansların homojenliği testi Tablo 9’da görülmektedir. Anlamlılık değeri 0,05’den büyük olduğu için (0,424) varyanslar homojendir. Tek yönlü ANOVA analizinin temel varsayımı sağlanmıştır.

Tablo 9. H₄ için Varyansların Homojenliği Testi

Levene İstatistiği	sd1	sd2	Anlamlılık Değeri
1,423	4	33	0,248

Tablo 10. H₄ için Varyans Analizi

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Anlamlılık Değeri
Gruplar Arası	0,775	4	0,194	0,557	,695
Grup İçi	11,482	33	0,348		
Toplam	12,257	37			

H₅: Firmaların KKP kullandıkları süreye göre iş süreçleri ve altyapı KKP performans faktörü açısından fark vardır.

Çalışmada firmalar KKP kullandıkları süre açısından 2 gruba ayrılmıştır. 10 yıldan az süredir KKP kullananlar 1. grup, 10 yıl ve 10 yıldan çok KKP kullananlar ise 2. grup şeklinde tanımlanmıştır. H₅ hipotezi bağımsız gruplar t testi ile analiz edilmiştir. Test sonucunda 0,05 anlamlılık düzeyinde bulunan değerler Tablo 11’de gösterilmiştir.

Tablo 11. H₅ Hipotezi İçin Bağımsız Gruplar t Testi Tablosu

Faktörler	F	Anlamlılık	t	Anlamlılık
Eşit varyans varsayımında	4,300	0,042	-0,56	0,956
İş süreçleri ve altyapı faktörü				
Eşit olmayan varyans varsayımında				
Eşit olmayan varyans varsayımında			-0,58	0,954

Tablo 11’de görüldüğü gibi anlamlılık değeri 0,05 anlamlılık düzeyinde 0,954 bulunmuştur. Bu değer 0,05’den büyük olduğu için H₅ reddedilir. Firmaların KKP kullandıkları süreye göre iş süreçleri ve altyapı KKP performans faktörü açısından fark yoktur. Dolayısıyla KKP kullanmaya yeni başlayan firmalar ile uzun yıllar boyunca KKP kullanan firmaların iş süreçleri ve altyapı faktörü açısından bir farka sahip olmadığı görülür. Bunun sebebi iş süreçleri ve altyapının KKP uygulamasına geçiş sürecinde analiz edilerek KKP uygulamasına uyarlanması olabilir. KKP uygulamasına geçişten sonra KKP kullanım süresi arttıkça iş süreçleri ve altyapıda herhangi büyük bir değişim görülümüyor olabilir.

H₆: Firmaların kullandıkları KKP programına göre iş süreçleri ve altyapı KKP performans faktörü açısından fark vardır.

Çalışmada firmalar kullandıkları KKP programı açısından SAP programı kullanan, diğer programları kullanan ve firma tarafından geliştirilen programı kullanan şeklinde 3 grupta incelenmiştir. H₆ hipotezinin testinde, tek yönlü ANOVA kullanılmıştır. Çünkü 3 farklı grup arasında fark olup olmadığı test edilmiştir.

Varyansların homojenliği testi Tablo 12’de görülmektedir. Anlamlılık değeri 0,188’dir. Bu değer 0,10’dan büyük olduğu için varyanslar homojendir. Tek yönlü ANOVA analizinin temel varsayımı böylece sağlanmıştır.

Tablo 12. H₆ için Varyansların Homojenliği Testi

Levene İstatistiği	sd1	sd2	Anlamlılık Değeri
0,835	2	70	0,438

H₆ için yapılmış tek yönlü ANOVA testi sonucu Tablo 13’de görülmektedir. Anlamlılık değeri (0,900), 0,05’den küçük olduğu için H₆ hipotezi reddedilir. Firmaların kullandıkları KKP programına göre iş süreçleri ve altyapı KKP performans faktörü açısından fark yoktur sonucu bulunur. Bu sonuç kullanılan tüm KKP programlarında iş süreçleri ve altyapı faktörüne aynı önemin verilmesi gerektiğini göstermiştir. SAP programı kullananlar, SAP dışındaki programları kullananlar ve firma tarafından geliştirilen programı kullanan firmalar arasında iş süreçleri ve altyapı KKP performans faktörü açısından fark yoktur. KKP programlarının başarısı için uyarılma mutlaka gereklidir. Bu sebeple de iş süreçleri ve altyapının analiz edilerek

programa uygun hale getirilmesi veya programın iş süreçleri ve altyapıya uygun hale getirilmesi şarttır.

Tablo 13. H₆ İçin Varyans Analizi

	Kareler Toplamı	sd	Ortalamanın Karesi	F	Anlamlılık Değeri
Gruplar Arası	0,073	2	0,036	0,105	0,900
Grup İçi	24,138	70	0,345		
Toplam	24,211	72			

H₇: Firmaların faaliyet gösterdikleri süreye göre iş süreçleri ve altyapı KKP performans faktörü açısından fark vardır.

H₇ hipotezini test etmek için firmalar, 1975 ve öncesi kurulan firmalar ile 1975 sonrası kurulan firmalar olmak üzere 2 gruba ayrılmıştır. H₇ hipotezi bağımsız gruplar t testi ile analiz edilmiştir. t testi sonucunda 0,05 anlamlılık düzeyinde bulunan değerler Tablo 14’de gösterilmiştir. Anlamlılık değeri 0,255 olup bu değer 0,05’den büyük olduğu için H₇ reddedilir. Firmaların faaliyet gösterdikleri süreye göre iş süreçleri ve altyapı KKP performans faktörü açısından fark yoktur. Bu sonuç firmaların faaliyet gösterdikleri süre farklı da olsa firmaların iş süreçleri ve altyapı faktörüne vermeleri gereken önemin değişmemesi gerektiğini göstermiştir. Örneğin faaliyete yeni başlamış bir firma da KKP programı için uyarılma sürecinde iş süreçlerini ve altyapısını ayrıntılı şekilde analiz etmelidir.

Tablo 14. H₇ Hipotezi İçin Bağımsız Gruplar t Testi Tablosu

Faktörler	F	Anlamlılık	t	Anlamlılık
Eşit varyans varsayımında	0,261	0,611	1,147	0,255
İş süreçleri ve altyapı faktörü				
Eşit olmayan varyans varsayımında				
Eşit olmayan varyans varsayımında			1,143	0,257

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada kurumsal kaynak planlaması performansına etki eden faktörler üzerinde durulmuş ve bir anket çalışması ile KKP uygulamasında başarılı olmuş firmaların özellikleri, KKP performansları, KKP performansına etki eden faktörler araştırılarak bu unsurlar arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir.

Öncelikle literatür araştırması yapılarak KKP performans faktörleri ve KKP performansını oluşturan ölçütler belirlenmiştir. Bu faktör ve ölçütler araştırmaya katılan firmalar tarafından bir anket ile değerlendirilmiştir. Çalışmada KKP performans faktörleri; çalışanlar”, “iş süreçleri ve alt yapı”, “KKP programının özellikleri”, “yönetim” olarak belirlenmiştir. Avunduk ve Gülerüz (2018) de çalışmalarında ERP sisteminin yönetsel kararlara olumlu yönde etki ettiği sonucunu bulmuşlardır. Araştırmamız sonucunda bu KKP performans faktörlerinin tümünün “bölümler arasındaki entegrasyon” ile pozitif

yönde bir ilişkiye sahip olduğu bulunmuştur. Dolayısıyla KKP performans faktörlerinde görülen iyileşmenin en çok firmadaki entegrasyonu pozitif yönde etkilemesi beklenmektedir. Çark'a (2019) göre KKP sistemleri yönetim kontrol sistemleri üzerinde etkilidir ve KKP sistemleri yönetim kontrol sistemleri için kullanışlı bir alt yapı sunmaktadır. Literatürde pek çok araştırma KKP başarısında yönetimin kilit rol oynadığını söylemektedir (Tenhiala ve Helkiö, 2014; Dezdar ve Sulaiman, 2009; Ngai vd. 2008).

KKP performansı ve KKP performans faktörleri arasındaki korelasyonlar karşılaştırıldığında KKP Performansı ile ilişki seviyesi açısından faktörler çoktan aza şöyle sıralanmaktadır: KKP program özellikleri, çalışanlar, iş süreçleri ve altyapı, yönetim. Dolayısıyla KKP performansını en çok KKP program özelliklerinin etkilediği söylenebilir. Çalışanlar faktörünün KKP performansını en çok etkileyen ikinci faktör olduğu görülmektedir. Bu sebeple KKP performansını arttırmak isteyen firmaların öncelikle firmalarına uygun, kullanıcı ihtiyaç ve beklentilerini karşılayan bir program seçmeleri ve çalışanlarına gerekli önemi vererek motivasyonlarını sağlamaları gerekmektedir. Nwankpa ve Roumani (2014), Boudreau ve Robey (1999). Amoako-Gyampah ve Salam (2004), Elbertsen vd. (2006), Kwahk ve Ahn (2010) da çalışmalarında bu çalışma ile aynı olarak çalışanlar faktörünün KKP'ye olumlu etkisi olduğu sonucunu bulmuşlardır. KKP programının özellikleri faktörü ile çalışan faktörünün KKP performansı ile ilişkisinin iş süreçleri ve altyapı ile yönetim faktörlerinden daha büyük seviyede bulunması KKP programının seçim aşamasının ve çalışanların KKP sistemini benimsemesinin önemini göstermiştir. KKP programı seçim aşamasını önemsemeyip, çalışanlarına da gerekli önemi vermeyen firmalar yönetimden KKP uygulaması için yeterli desteği alsalar ve iş süreçlerini, altyapılarını KKP sistemi için uygun hale getirirler bile KKP performanslarını büyük miktarda arttırmayacaklardır. Doğru KKP programını seçmiş firmalar; iş süreçlerinde çok fazla değişikliğe de gereksinim duymayacaklardır. Bu sebeple doğru özelliklerde programın seçimi KKP performansını açısından oldukça önemlidir. Holland vd. (1999) ile Allen vd. (2002) çalışmalarında bu çalışmadakine benzer olarak KKP özelliklerinin KKP başarısını etkilediği sonucunu bulmuşlardır.

Çalışmada araştırmaya katılan firmaların özellikleri, kullandıkları KKP programının özellikleri, KKP performansları ve KKP performans faktörleri araştırılmış, bu unsurlar arasındaki ilişkiler çeşitli hipotezler kurularak incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar şöyledir: Büyük ölçekli firmalar ile küçük ölçekli firmalar arasında çalışanlar KKP performans faktörü açısından fark yoktur. Bu sonuç firmalardaki çalışan sayısı ile çalışanların KKP uygulaması için motive edilmesi, ikna edilmesi ve çalışanların KKP performansı için işbirliğinde bulunması, eğitimler alması ölçütleri arasında bir ilişki olmadığını göstermektedir. Büyük ölçekli firmaların çalışan sayısının küçük ölçekli firmalara göre çok olması çalışanların motivasyon ve

katkısının daha zor sağlanacağını düşündürmektedir. Ancak araştırmamız çalışan sayısının, çalışan KKP performans faktörünü etkilemediğini göstermiştir. Farklı sermaye yapısına sahip firmalar arasında yönetim KKP performans faktörü açısından fark yoktur. Çalışma yerli, yerli - yabancı ortaklı ve yabancı firmalar arasında yönetimin KKP uygulamasına destek vermesi, projeyi yakından takip etmesi konularında bir fark olmadığı sonucunu bulmuştur. Dolayısıyla yönetimin KKP projesine etkisi konusunda yerli veya yabancı firma olma arasında bir fark yoktur. Farklı sektörlerde bulunan firmalar arasında yönetim KKP performans faktörü açısından fark yoktur. Sektörlere göre yönetim KKP performans faktörü açısından fark olmaması tüm sektörlerde KKP uygulaması performansı için yönetimin gerekli desteği vermesi gerektiğini göstermiştir. Yönetim faktörünün KKP performansına etkisi sektörden sektöre değişmemektedir. Farklı sektörlerde bulunan firmalar arasında KKP program özellikleri KKP performans faktörü açısından fark yoktur. KKP program özelliklerinin KKP performansına etkisi sektörden sektöre değişmemektedir. Firmaya uygun olan programın seçilmesi, programın firmaya uyarlanması, doğru yazılım ve tedarikçinin seçilmesi gibi konular her sektör için önem taşımaktadır. Firmaların KKP kullandıkları süreye göre iş süreçleri ve altyapı KKP performans faktörü açısından fark yoktur. KKP sistemlerinin teknolojik alt yapı işlevine vurgu yapmışlardır. 10 yıl ve 10 yıldan fazla süredir KKP kullanan firmalar ile 10 yıldan az süredir KKP kullanan firmalar arasında, KKP için gerekli altyapı yatırımlarının yapılması, iş süreçlerinin KKP programı için yeniden yapılandırılması konularında bir fark olmadığı sonucu elde edilmiştir. Firmaların kullandıkları KKP programına göre iş süreçleri ve altyapı KKP performans faktörü açısından fark yoktur. Bu sonuç SAP kullananlar, SAP dışındaki diğer programları kullananlar ve firma tarafından geliştirilen programı kullananlar arasında iş süreçlerinin KKP programına uyarlanması, altyapı yatırımlarının yapılması konularında bir farka sahip olmadıklarını göstermiştir. Tüm KKP programları için iş süreçleri ve altyapı KKP performans faktörü aynı etkiye sahiptir. Örneğin firmaların kendi programını geliştirmesi firma iş süreçlerini program için yeniden yapılandırmasına gerek olmadığı anlamına gelmemektedir. Firmaların faaliyet gösterdikleri süreye göre iş süreçleri ve altyapı KKP performans faktörü açısından fark yoktur. Kısa süredir faaliyet gösteren firmaların uzun süredir faaliyet gösteren firmalara göre iş süreçlerini KKP programına uyarlamalarının, gerekli altyapı değişiklikleri yapmalarının daha kolay olacağı düşüncesi bulunmaktadır. Ancak araştırmamız sonucunda firmaların faaliyet süresi ile iş süreçleri ve altyapı faktörü arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür. Parthasarathy ve Sharma (2014), Holland ve Light (1999) ise bu çalışmadakinden farklı olarak altyapının KKP başarısı için önemli olduğunu belirtmişlerdir.

ERP kullanmaya başlayacak firmalar kullanacakları ERP programının özelliklerine çok dikkat etmelidir. Firma özelliklerine uygun, kullanıcı beklenti ve ihtiyaçlarını

karşılayan bir ERP programının seçimi ERP uygulamasından alacakları performansı etkileyecektir. ERP sistemi seçimi sürecinde ihtiyaçların iyi tespit edilip buna uygun bir programın seçilmesi, seçilen ERP sisteminin firma yapısına ve süreçlerine uygun hale getirilmesi ERP uygulamasından iyi bir performans alınabilmesi için önemlidir.

ERP performansı ile en çok ilişkiye sahip olan ikinci faktör ise çalışanlar faktörü olarak bulunmuştur. Çalışanlar faktörünün iş süreçleri ve altyapı ile yönetim değişkenlerinden daha büyük seviyede ERP performansı ile ilişkili olması bu faktörün ERP performansı için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bir firmanın tüm iş süreçleri ve altyapısı ERP uygulaması için geliştirilip hazırlansa da yönetim ERP programına tüm desteğini verse de ERP performansı için bu iki faktörden daha önemlisi firmanın çalışanlarının ERP uygulamasına katkısıdır. Çalışanların motivasyonunun sağlanması, ERP kullanımının gerekliliğinin ve nedenlerinin tüm çalışanlara anlatılması, çalışanların değişime karşı direnç göstermemelerinin sağlanması, çalışanlar arasında işbirliği oluşturulması ERP performansı için oldukça önem taşımaktadır.

Çalışmada KKP performansını etkileyen faktörler belirlenip bu faktörler KKP performansını etkileme seviyeleri ile karşılaştırılmış, KKP performans faktörleri ile firma özellikleri arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir. Bu çalışmanın KKP performansını arttırmak isteyen firmalar için faydalı olacağı düşünülmektedir. Firmaların KKP performansını arttırmaları ise firmalara tüm iş süreçlerinde faydalar sağlayacak, karlılıkları artacak, zamandan ve maliyetten tasarruf sağlayacaklardır.

Kaynakça

- Allen, D., Kern, T., & Havenhand, M. (2002). ERP Critical Success Factors: an exploration of the contextual factors in public sector institutions. In: *Proceedings of the 35th Hawaii International Conference on System Sciences*.
- Amoako-Gyampah, K. (1999). User involvement, ease of use, perceived usefulness and behavioral intention: a test of the enhanced TAM in ERP implementation environment. *Proceedings of the 30th DSI*, 80–807.
- Amoako-Gyampah, K., & Salam, A. F. (2004). An extension of the technology acceptance model in an ERP implementation environment. *Information & Management*, 41, 731–745.
- Avunduk, H., & Güteryüz, Ö. (2018). Kurumsal kaynak planlaması (ERP) ve yönetsel kararlara etkisinin analizi: bir tekstil firmasında nitel bir araştırma. *JoCReBE*, 8(1), 41-52.
- Botta-Genoulaz, V., & Millet, P. (2006). An investigation into the use of ERP systems in the service sector. *Int. J. Production Economics*, 99, 202–221.
- Boudreau, M. C., & Robey, D. (1999). Organizational transition to enterprise resource planning systems: Theoretical choices for process research. In: *Proceedings of the International Conference on Information Systems*, 291–299.
- Boudreau, M.-C., & Robey, D. (2005). Enacting integrated information technology: a human agency perspective. *Organ. Sci.*, 16 (1), 3–18.
- Çark, Ö., (2019). *Kurumsal Kaynak Planlama (KKP) Sistemleri*. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Chien, S.W., & Tsaur, S. M. (2007). Investigating the success of ERP systems: Case studies in three Taiwanese high-tech industries. *Computers in Industry*, 58, 783–793
- Devaraj, S., & Kohli, R. (2000). Information technology payoff in the health-care industry: a longitudinal study. *J. Manag. Inf. Syst.*, 41–67.
- Dezdar, S., & Sulaiman, A. (2011). The influence of organizational factors on successful ERP implementation. *Manag. Decis.* 49, 911–926.
- Dong, L. (2001). Modeling top management influence on ES implementation. *Business Process Management Journal*, 7 (3), 243–250.
- Elbertsen, L., Benders, J., & Nijssen, E. (2006). ERP use: Exclusive or complemented?. *Industrial Management & Data Systems*, 106(6), 811–824.
- Finney, S., & Corbett, M. (2007). ERP implementation: a compilation and analysis of critical success factors. *Bus. Process. Manag. J.*, 13, 329–347.
- Grover, V., Teng, J., Segars, A.H., & Fiedler, K. (1998). The influence of information technology diffusion and business process change on perceived productivity: the IS executive's perspective. *Inf. Manag.*, 34, 141–159.
- Holland, C.P., & Light, B.A. (1999). Critical success factors model for ERP implementation. *IEEE Software*, 16 (3), 30–36.
- Holland, C.P., Light, B.A., & Gibson, N. (1999). A critical success factors model for enterprise resource planning systems implementation. In: *7th European Conference on Information Systems*, Copenhagen.
- Kalaycı, Ş. (2009). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- Kant, B., & Odabaş, M.S., (2019). ERP Sistemlerinin Farklı Uygulama Alanlarında Kullanımının Kronolojik İncelenmesi. *Black Sea Journal of Engineering and Science*, 2(3). 106-111.
- Kaya, B., & Türen U. (2017). Kurumsal Kaynak Planlaması Projelerinin Nihai Başarı Faktörlerinin Firma Performansı Üzerindeki Etkileri. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 8(19), 53-71.
- Koh, S.C.L., & Simpson, M. (2007). Could enterprise resource planning create a competitive advantage for small businesses?. *Benchmark. Int. J.*, 14, 59–76.
- Kwahk, K.-Y., & Ahn, H. (2010). Moderating effects of localization differences on ERP use: A socio-technical

- systems perspective. *Computer in Human Behavior*, 26, 186–198.
- Kwahk, K.Y., & Lee, J.N. (2008). The role of readiness for change in ERP implementation: theoretical bases and empirical validation. *Inf. Manag.*, 45, 474–481.
- Motwani, J., Subramanian, R., & Gopalakrishna, P. (2005). Critical factors for successful ERP implementation: exploratory findings from four case studies. *Comput. Ind.*, 56, 529–544.
- Nah, F.F.H., & Delgado, S. (2006). Critical success factors for enterprise resource planning implementation and upgrade. *J. Comput. Inf. Syst*, 46, 99.
- Ngai, E.W.T., Law, C.C.H., & Wat, F.K.T. (2008). Examining the critical success factors in the adoption of enterprise resource planning. *Comput. Ind*, 59, 548–564.
- Nwankpa, J., & Roumani Y. (2014). Understanding the link between organizational learning capability and ERP system usage: An empirical examination. *Computers in Human Behavior*, 33, 224–234
- Parthasarathy, S., & Sharma, S. (2014). Determining ERP customization choices using nominal group technique and analytical hierarchy process. *Computers in Industry*, 65, 1009–1017.
- Ram, J., Corkindale, D., & Wu, M.-L. (2013). Examining role of system quality in ERP projects. *Ind. Manag. Data Syst.*, 113.
- Ram, J., Corkindale, D., & Wu, M.L. (2014a). ERP adoption and the value creation: Examining the contributions of antecedents. *J. Eng. Technol. Manage*, 33, 113–133.
- Ram, J., Wu, M.L., & Tagg, R. (2014b). Competitive advantage from K ERP projects: Examining the role of key implementation drivers. *International Journal of Project Management*, 32, 663–675
- Ranganathan, C., & Brown, C.V. (2006). ERP investments and the market value of firms: toward an understanding of influential ERP project variables. *Inform. Syst. Res.*, 17 (2), 145–161.
- Sasidharan, S., Santhanam, R., & Brass, D.J. Sambamurthy, V. (2012). The effects of social network structure on enterprise systems success: a longitudinal multilevel analysis. *Inform. Syst. Res.*, 23 (3), 658–678.
- Tenhiala, A., & Helkiö, P. (2014). Performance effects of using an ERP system for manufacturing planning and control under dynamic market requirements. *Journal of Operations Management*, 18.
- Woo, H.S. (2007). Critical success factors for implementing ERP: the case of a Chinese electronics manufacturer. *J. Manuf. Technol. Manage*, 18, 431–442.

Araştırma Makalesi • Research Article

Türkiye’de Demokrasi ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları İlişkisi: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi (1974-2018)

The Relationship between Democracy and Foreign Direct Investment in Turkey: Toda-Yamamoto Causality Analysis (1974-2018)

Salih Öztürk^a, Ömer Sinan Pehlivan^{b,*}

^a Prof. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, 54830, Tekirdağ/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-6851-951X

^b Öğr. Gör., Kırklareli Üniversitesi, Vize Meslek Yüksekokulu, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, 39460, Kırklareli/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-2059-2560

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 07 Ocak 2020

Düzeltilme tarihi: 16 Ocak 2020

Kabul tarihi: 21 Ocak 2020

Anahtar Kelimeler:

Demokrasi

Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi

ARTICLE INFO

Article history:

Received January 7, 2020

Received in revised form January 16, 2020

Accepted January 21, 2020

Keywords:

Democracy

Foreign Direct Investment

Toda-Yamamoto Causality Analysis

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, 1974-2018 döneminde demokrasi rejiminin doğrudan yabancı yatırımlara etkisini araştırmaktır. Demokrasi rejiminin ekonomik yapının gelişimine katkıda bulunup bulunmadığı konusunda az sayıda çalışma yapılmakta olup demokrasinin doğrudan yabancı yatırımların artmasının bir nedeni olup olmadığı araştırılmaktadır. Çalışmada PP ve ADF birim kök testleri kullanılarak değişkenlerin durağanlık durumları incelenmiştir. Değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin olup olmadığı Toda-Yamamoto Nedensellik Testi uygulaması yapılarak test edilmiştir. Birim kök testlerinden elde edilen sonuçlarda değişkenlerin birinci farkında durağan oldukları belirlenmiştir. Toda-Yamamoto nedensellik analizinde demokrasiden doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına çift yönlü bir nedensellik bulunmuştur

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the effect of the democracy regime on foreign direct investments in the period of 1974-2018. Few studies have been conducted to see whether the democracy regime contributes to the development of the economic structure and whether there is a reason for the increase in foreign direct investment. In this study, the stationarity of the variables was examined by using PP and ADF unit root tests. Toda-Yamamoto Causality Test was used to test the causality between the variables. Results from unit root tests in the Toda-Yamamoto causality analysis, a two-way causality from democracy to direct foreign investments was found.

1. Giriş

Gelişmişlik kavramının ekonomik, sosyal, toplumsal ve siyasal boyutları bulunmaktadır. Gelişmişlik kavramının içeriğinde ekonomik ve insani veriler yer almaktadır. Demokrasi ve ekonomik gelişme arasında çeşitli

sınıflandırmalar yapılabilmektedir. Bir kesim demokrasinin doğrudan yabancı yatırımları arttırarak ekonomik gelişmeye katkı sağladığı görüşüne sahip olduğu ve otoriter siyasal rejimlerin demokrasilere göre ekonomik gelişmeyi daha olumlu etkilediği görüşünde birleşmektedirler. Buna karşın diğer bir yaklaşımda ise siyasal rejimlerin doğrudan yabancı

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: omersinan.pehlivan@klu.edu.tr

Atıf/Cite as: Öztürk, S., & Pehlivan, Ö.S. (2020). Türkiye’de Demokrasi ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları İlişkisi: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi (1974-2018). *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(17), 113–118.

yatırımlar üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı iddia edilmektedir.

Ülkeye giren doğrudan yabancı yatırımların artışı genel olarak ülkelerin gelişmişlik seviyesinin bir göstergesi olarak da bilinmektedir. Gelişmiş ülke kavramı ekonomik olarak gelişmenin yanında sosyal gelişme ile birlikte yönetim şekli olan demokrasiyi de beraberinde getirmektedir. Küreselleşme ile birlikte dünyada sermaye hareketleri hızla serbestleşmiş özellikle gelişmekte olan ülkelerin gereksinim duyduğu sermayenin doğrudan yabancı yatırımlar vasıtasıyla karşılanması ekonomilere büyük katkı sağlamıştır. Bu noktadan hareketle gelişmekte olan ülkelerin yönetim şekli de bu tür sermayenin ülke içine çekilmesinde etkili olacağı düşüncesi geniş çevrelerce kabul görmektedir.

Demokrasi kültürü toplumda herkesçe kabul gören kişisel özgürlükler, insan haklarına saygı, hoşgörü, farklı düşüncelere saygı, hukuk devleti, ifade ve düşünce özgürlüğü gibi demokratik değerlerin toplum tarafından benimsendiği bir yönetim şeklidir. Uluslararası kurum ve kuruluşlarda bu değerler demokratik değerler olarak benimsemekte ve bu şekilde tanımlanmaktadır. Bir ülkede sürdürülebilir bir demokrasi rejimi için ülke vatandaşları ve politik liderler demokrasiyi benimsemiş ve uygulamada da bağlı olduğunu göstermelidir (Gökçe, 2017: 451).

Gelişmekte olan ülkelerin demokrasi ile doğrudan yabancı yatırımları arttırarak ekonomik gelişmişlikleri iyi bir seviyeye çekmek istemeleri temel hedefleri arasında olmaktadır. Ekonomik krizlerin ortaya çıktığı dönemlerde doğrudan yabancı sermayenin ülke içinde tutulabilmesi ülkeyi terk etmemesi için istikrarlı ve sağlıklı işleyişe sahip kurumların tesis edilmesi gerekmektedir (Bayrak ve Esen, 2013:134). Demokratik bir hukuk devletinin varlığı mevcut krizlerin en az hasarla atltilmasında kilit rol oynamaktadır (Doğan, 2005: 51).

Demokrasi bireylerin ülkenin idaresinde etkili olduğu düşüncesinden hareketle kişisel hak ve özgürlüklerin sağlandığı bir sistem olarak toplumun yaşam standartlarında iyileşmelere sebebiyet vermektedir. Demokrasinin özellikle gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaç duyduğu sermaye hareketliliği ve ekonomik performans üzerinde olası etkileri çok sayıda araştırmacı tarafından irdelenmiş ancak farklı görüşler elde edilmiştir. Demokrasi ve özgürlüklerin kişilerin toplumdaki yaşam tarzına ve davranış biçimlerine yaptığı katkılarla ekonomik gelişimin ortaya çıkmasında önemli bir rol üstlendiği görülmektedir (Beşkaya ve Manan, 2009).

2. Literatür İncelemesi

Literatürde demokrasi ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkisinin incelendiği sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalarda elde edilen bulgular, ele alınan örneklem, analiz yöntemi ya da döneme göre farklılıklar olduğu gözlenmektedir.

Bu çalışmalardan biri olan Yang (2007) 1983–2002 dönemi 134 gelişmekte olan ülkelerin siyasi rejimler ve Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY) girişleri arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Rejim türü ölçülerinden bağımsız olarak, demokrasi ve DYY girişleri arasında sistematik bir ilişki olduğuna dair bir kanıt olmadığını, demokrasi rejiminin olmasının yüksek seviyelerde DYY çekmeye yardımcı olmadığını göstermektedir (Yang, 2007: 419).

Arslan ve Ökten (2010) 1970-2010 yılları arasını kapsayan dönemde demokrasi ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki ilişkiyi Johansen (1988) eşbütünlüşme analizi ile incelemiş elde edilen bulgulara göre, doğrudan yabancı yatırım (DYY) ile demokrasi arasında uzun vadeli bir ilişki olduğu ve demokrasiden doğrudan yabancı yatırımlara doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu görülmüştür.

Asiedu ve Lien (2010) Demokrasinin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisini ampirik olarak incelemiştir. Çalışmada demokrasi ve DYY arasındaki ilişkinin doğal kaynak ihracatı yapan ülkeler için aynı olduğu varsayımı altında demokrasinin DYY üzerindeki etkisinin doğal kaynakların türüne göre değil büyüklüğüne bağlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Mathur (2011) yabancı yatırımcıların yatırım kararları alırken siyasi özgürlükler yerine ekonomik özgürlüklerle daha fazla önem verdiğini bu nedenle, daha fazla demokratik ülke, ekonomik özgürlükler garanti edilmediğinde daha az Doğrudan Yabancı Yatırım akışı alabileceğini savını ortaya koymuştur. Bunun bir nedeni olarak gelişmekte olan ekonomileri demokratikleştirmenin, yatırımcıların rekabet halindeki siyasi çıkarların varlığından dolayı istediği türden ekonomik reformları gerçekleştirememesi olabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca Çin ve Singapur gibi ülkelerin demokrasi endeksinde zayıf görünen ancak mülkiyet hakları endeksinde nispeten yüksek olan ülkelerin doğrudan yabancı yatırım girişleri açısından iyi sonuç verdiğini savunmaktadır.

Yıldırım ve Tosuner (2014) çalışmalarında doğrudan yabancı yatırımların eğitim seviyesi üzerindeki etkisini 1999-2011 dönemleri için Orta Asya Ülkelerinden Azerbaycan Özbekistan Kazakistan Kırgızistan ve Türkmenistan üzerinde panel veri analizi ile incelemişler doğrudan yabancı yatırımların beşeri sermayenin gelişmesi üzerinde etkisinin olduğu sonucuna varmışlardır.

Ay vd. (2016) çalışmalarında (1995-2013) yılları arasında gelişmekte olan ülkeler için yolsuzluk ile demokrasinin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına etkisini panel veri yöntemi kullanarak analiz etmişlerdir. Eşbütünlüşme ve VEC hata düzeltme modeli sonuçlarına göre yolsuzlukların azalması ve demokrasi seviyesinin artması doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına pozitif yönde etki etmektedir.

Arun ve Yıldırım (2017) çalışmalarında patent başvuru sayısı, Ar-Ge harcamaları ve fikri mülkiyet ödemelerinin

doğrudan yabancı yatırımlara olan etkisini Güney Kafkasya bölgesi için Azerbaycan Gürcistan ve Türkiye üzerinde panel veri analizi ile incelemişler. Bölge içi ekonomilerin ev sahibi ülkelerin yenilikçi firmaları ile birlikte hareket etmelerinin doğrudan yabancı yatırımları arttıracığı sonucuna ulaşılmıştır.

Gossel (2018) demokrasi ile doğrudan yabancı yatırımların etkisini 1985-2014 dönemi için incelemiştir. Çalışmada Afrika’da 30 ülke için “yardım eli” hipotezinin en uygun olup olmadığını belirlemek amacıyla yolsuzluğun DYY yatırımcıları bölgenin zayıf demokratik düzenleyici ve kurumsal durumunu aşmak için kullanıldığını ve dolayısıyla “yardım eli” nin daha yaygın olduğu sonucuna varılmıştır.

Sofuoğlu vd. (2019) Ekonomik özgürlüklerin doğrudan yabancı yatırımlara olan etkisini Pedroni eşbütünleşme testi, panel FMOLS ve panel DOLS yöntemleri kullanarak 10 ülke için incelemişlerdir. Demokrasi verisi olarak alınan ekonomik özgürlüklerin doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde uzun dönemli bir ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Ekonomik özgürlüklerde ortaya çıkan bir iyileşmenin doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde artış yarattığı sonucuna ulaşılmıştır.

3. Model, Veri Seti ve Uygulanan Ekonometrik Yöntem

3.1. Veri Seti

Bu çalışmada 1974-2018 yıllarına ait veriler zaman serileri kullanılarak Türkiye’de demokrasinin doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde nedensellik ilişkisi analiz edilecektir. Bu çalışma için hazırlanan veri seti tabloda verilmektedir.

Tablo 1. Değişkenlerin Tanımlanması

CL	Demokrasi verisi olarak sivil özgürlükler endeksi
LNFDİ	Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Doğal Logaritması Alınarak)

Tablo1’de bağımlı değişken LNFDİt (DYY) doğrudan yabancı yatırımları bağımsız değişken olarak da CL politik haklar ve sivil özgürlükler endeksini ifade etmektedir.

Doğrudan yabancı yatırımların verileri yıllık olup OECD’den (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) alınmış olup serinin büyük olan sayı değerinin düşürülmesi amacıyla serinin doğal logaritması alınmıştır. CL sivil özgürlükler endeksinin yıllık verileri Freedom House kuruluşunun web sitesinden temin edilmiştir. Endeks incelendiğinde 1 ile 7 puan aralığından olup, 1 demokrasi düzeyinin en yükseği olarak tanımlanırken 7 ise en düşük demokrasi seviyesini göstermektedir.

3.2. Ekonometrik Metodoloji ve Bulgular

Bu çalışmada ekonometrik metodoloji olarak üç adımlı bir strateji izlenmiştir. Birinci adımda; seriler için bütünleşme dereceleri araştırılacak ikinci adımda durağan olup olmadıklarına ADF ve PP birim kök testleriyle bakılacak ve son olarak değişkenlerin nedensellik ilişkileri ise Toda-Yamamoto nedensellik analizi ile incelenecektir.

3.2.1. Arttırılmış Dickey-Fuller Birim Kök Testi (ADF)

ADF birim kök testi, bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerinin bağımsız değişken biçiminde modele eklenmesi ile elde edilir (Sevüktekin ve Çınar, 2017: 336).

Trendsiz ve Sabit Terimsiz:

$$\Delta Y_t = \delta Y_t - 1 + \sum_{j=1}^p \Delta \delta Y_t - j + \epsilon_t \quad (1)$$

Sabit Terimli:

$$\Delta Y_t = \mu + \delta Y_t - 1 + \sum_{j=1}^p \Delta \delta Y_t - j + \epsilon_t \quad (2)$$

Trendli ve Sabit Terimli:

$$\Delta Y_t = \mu + \beta t + \delta Y_t - 1 + \sum_{j=1}^p \Delta \delta Y_t - j + \epsilon_t \quad (3)$$

Elde edilen test sonucunda test istatistiği Dickey-Fuller tarafından hesaplanmış olan MacKinnon (1996) tarafından tekrardan düzenlenmiş tablo değerleri ile test edilir. Sıfır hipotezi ($H_0: \delta=0$) serinin durağan olmadığını, birim kök içerdiğini, alternatif hipotez ($H_1: \delta \neq 0$) ise serinin durağan olduğunu, birim kök içermediğini gösterir.

3.2.2. Phillips-Perron Testi

Phillips ve Perron (1988) birim kök için nonparametrik yeni bir test ortaya koymuşlardır. Aşağıdaki denklem modellerini ele alırsak,

$$Y_t = \mu + \phi 1 Y_t - 1 + \epsilon_t \quad (4)$$

$$Y_t = Y_{t-1} + \epsilon_t \quad (5)$$

PP testi, Dickey ve Fuller testi için belirlenen hata terimlerinin aralarında zayıf bağımlılığa ve heterojenliğe izin verdiği bir testtir.

Tablo 2. Birim Kök Testleri (Düzye Değerler)

Değişkenler		ADF Testi		Sonuç	PP Testi		Sonuç
		t- istat	Prob		t-istat	Prob	
LNFDI	Sabitli	-1,304	0,732	I0	-0,70	0,83	I0
	Sabitli+Trendli	-3,970	0,0171**		-3,88 **	0,021	
	Sabitsiz+Trensiz	0,99	0,91		2,51	0,99	
CL	Sabitli	-1592	0,477		-1,841	0,356	
	Sabitli+Trendli	-1,55	0793		-1,290	0,627	
	Sabitsiz+Trensiz	0,195	0,738		0,148	0,724	

Düzye değerleri incelendiğinde LNFDI serisi sabitli ve trendli modele göre durağandır. Demokrasi değişkeni

durağan olmadığı anlaşıldığından birim kök testi araştırması için 1.farkları alınıp tekrardan incelenmiştir.

Tablo 3. Birim Kök Testleri (Birinci Farklar)

Değişkenler		ADF Testi		Sonuç	PP Testi		Sonuç
		t- istat	Prob		t-istat	Prob	
ΔLNFDI	Sabitli	-9,442	0,000***	I1	-9,896	0,000***	I1
	Sabitli+Trendli	-9,330	0,000***	I1	-9,740	0,000***	I1
	Sabitsiz+Trensiz	-9,203	0,000***	I1	-9,203	0,000***	I1
ΔCL	Sabitli	-6,002	0,000***	I1	-6,002	0,000***	I1
	Sabitli+Trendli	-5,957	0,000***	I1	-5,958	0,000***	I1
	Sabitsiz+Trensiz	-6,000	0,000***	I1	-6,001	0,000***	I1

Değişkenlerin birinci farkı alındığından değişkenlerin artık %1 anlamlılık düzeyinde durağan oldukları görülmektedir.

3.2.3. Toda Yamamoto Nedensellik Analizi

Toda-Yamamoto nedensellik analizinde seriler düzye değerleri ile kullanılır. Engle-Granger (1969) nedensellik analizi için serilerin durağan hale getirilmeli, Toda-Yamamoto (1995) nedensellik analizi için seriler fark almadan düzye değerleri ile kullanıma imkân tanımaktadır. Bu durum serilerde bilgi kaybının önüne geçecek olup daha duyarlı olarak analiz edilecektir. Toda-Yamamoto (1995) nedensellik analizi yapılabilmek için ilk olarak bir VAR modeli kurulup gecikme uzunluğunun (p) belirlenmesi ile mümkündür. Daha sonra bulunan gecikme uzunluğuna en yüksek bütünleşme derecesi (dmax) eklenir. Ortaya konacak VAR modeli denklemi:

Tablo 4. Gecikme Uzunluğu

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-139.8716	NA	3.472353	6.920567	7.004156	6.951006
1	-68.27956	132.7073	0.128499	3.623393	3.874160*	3.714708
2	-62.29376	10.51164*	0.116859*	3.526525*	3.944469	3.678717*
3	-58.49571	6.299204	0.118526	3.536376	4.121498	3.749445
4	-55.38344	4.858179	0.124737	3.579680	4.331980	3.853626

Tablo 4’de görüldüğü üzere optimal gecikme uzunluğu AIC, FPE, LR ve HQ seçim kriterlerine göre 2’dir. Optimal gecikme sayısına max bütünleşme derecesi için hem LNFDI hemde CL serilerine bakıldığında maximum bütünleşme derecelerinin dmax=1 olarak bulunduğu + dmax seviyesinin 2+1=3 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sebeple toplamda 3 gecikme dikkate alınarak yeniden bir VAR modeli tahmin edilmiştir.

$$Y_t = \alpha_0 + \sum_{t=1}^{p+dmax} \alpha_1^t + \sum_{t=1}^{p+dmax} \alpha_2^t + u_t \quad (6)$$

$$X_t = \beta_0 + \sum_{t=1}^{p+dmax} \beta_1^t + \sum_{t=1}^{p+dmax} \beta_2^t Y_{t-i} + v_t \quad (7)$$

6 no’lu denklem için hipotezler:

H₀: Y den X’e doğru bir nedensellik yoktur H₁: Y’den X’e doğru bir nedensellik vardır.

Model de kullanılacak gecikme uzunluğu VAR analizi yapılarak belirlenmiştir. Tablo4 olarak gösterilmektedir.

Tablo 5. Tanısal Testler

Tanısal Testler		
R ²	0.995	
Breusch-Godfrey LM testi	1.963283	(0.7425)
ARCH LM testi	39.39830	(0.3204)

VAR modelinin doğru kurulup kurulmadığının göstergesi olarak tanısal testlere bakıldığında; köklerin birim çember içerisinde yer aldığı modelin doğru kurulduğu, hata terimleri ile bağlantılı olarak otokorelasyon ve değişen varyans problemlerinin olmadığı ortaya çıkarılmıştır. Bu sebeple kurulan modelin uygun bir model olduğu görülmektedir. Elde edilen bulgular neticesinde Toda-Yamamoto nedensellik analizi için VAR modelinden SUR modele (Seemingly Unrelated Regresison) geçilmiş ve wald testi uygulanmıştır. Sonuçlar Tablo6'de gösterilmektedir.

Tablo 6. Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	Kİ-KARE test istatistiği	Olasılık değeri	Sonuç
DYY(FDİ) →CL	65,127	0,00000	Nedensellik Var
CL→ DYY(FDİ)	64,102	0,00000	Nedensellik Var

4. Sonuç ve Değerlendirme

Doğrudan yabancı yatırımların gelişmekte olan ülkelere doğru hareket etmesini kolaylaştıracak birtakım düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Türkiye dışa açılma yönünde kararlar aldığı 24 Ocak 1980 kararları ile korumacı dış ticaret politikasını terk ederek rakipleri ile rekabet edebileceği bir politika olan ihracat yapmaya yönelik dış ticaret politikası uygulama modeline geçişin alt yapısını hazırlamıştır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artması ile gelişmekte olan ülkeler ihtiyaç duydukları ham madde ve ara mal gereksinimlerini ithalat yolu ile ya da yabancı sermaye ülke içine çekerek elde etme yolunu seçmişlerdir. Doğrudan yabancı sermayenin ülkelere gidişini etkileyecek birçok faktör bulunmaktadır. Daha ucuz enerji ucuz iş gücü hammaddeye yakınlık gibi sayılabilecek önemli sebepler bulunmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının kırılğan bir ekonomide ülke dışına çıkmasının önüne geçmek için gelişmekte olan ülkeler birçok hukuki prosedürleri hayata geçirmiş olmaları gerekmektedir. Bu çalışmada 1974-2018 döneminde demokrasi rejiminin doğrudan yabancı sermaye yatırımlara etkisi araştırılmaktadır. Demokrasi rejimi ekonomik yapının gelişimine katkıda bulunup bulunmadığı konusunda bir nedensellik analizi ile araştırılmıştır. PP ve ADF birim kök testleri kullanılarak değişkenlerin durağanlık durumları incelenmiş ve bütünleşme dereceleri için birinci farklarında durağan oldukları tespit edilmiştir. Değişkenler arasında nedensellik ilişkisi Toda-Yamamoto Nedensellik Testi uygulaması yapılarak test edilmiştir. Toda-Yamamoto nedensellik analizinde demokrasiden doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelik çift yönlü bir nedensellik bulunmuştur.

Kaynakça

Arslan, Ü., & Ökten, N. (2010). The Relations Between FDI and Democracy. *International Research Journal of Finance and Economics*, 112.

Arun, K., & Yıldırım, D. Ç. (2017). Effects of foreign direct investment on intellectual property, patents and

R&D. *Queen Mary Journal of Intellectual Property*, 7(2), 226-241.

Asiedu, E., & Lien, D. (2011). Democracy, Foreign Direct Investment and Naturel Resources. *Journal of International Economic*, 112-119.

Ay, A., Kızılkaya, O., & Akar, T. (2016). Gelişmekte Olan Ülkelerde Yolsuzluk ve Demokrasi'nin DYY Üzerindeki Etkisi:Amprık Bir İnceleme. *Business and Economics Resarch Journal*, 73-88.

Bayrak, M., & Esen, Ö. (2013). Examining the policies in Turkey that have been implemented during the structural reform process from the standpoint of growth-unemployment. *International Journal of Economics and Finance*, 5(6), 134-150.

Beşkaya, A., & Manan, Ö. (2009). Ekonomik Özgürlükler ve Demokrasi İle Ekonomik Performans Arasındaki İlişkilerin Zaman Serileri İle Analizi: Türkiye Örneği. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 47-76.

Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American statistical association*, 74(366a), 427-431.

Doğan, A. (2005). Demokrasi ve Ekonomik Gelişme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 50-69.

Enders, W. (2004). *Applied Econometrics Time Series*. New York: Jhon Wiles and Sons.

Engle, R. F., & Granger, C. W. (1987). Co-integration and error correction: representation, estimation, and testing. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 251-276.

Gökçe, A. F. (2017). Öğretmenlerin Demokrasi Anlayış Bağlamında Gelişmişlik Seviyesinin Demokratik Siyasi Kültürün Oluşması Üzerindeki Etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 448-459.

Gossel, S. J. (2018). FDI, Democracy and Corruption in Sub-Saharan Africa. *Journal of Policy Modeling*, 647-662.

Johansen, S. (1988). Statistical Analysis of Cointegration Vectors. *Journal of Economics Dynamics and Control*, 231-254.

Karlık, S. R. (2005). *Cumhuriyet'in ilanından Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm*. İstanbul: Beta Basım Yayıncılık.

Mathur, A. (2011). Foreign Direct Investment, Corruption and Democracy. *Journal Applied Economics*, 991-1002.

Pesaran, M. S. (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16, 289-326.

Phillips, P. C., & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.

Sevüktekin, M., & Çınar, M. (2017). *Ekonomik Zaman Serileri Analizi*. Bursa: Dora Yayıncılık.

- Sofuoğlu, E., Kizilkaya, O., & Uysal, D. (2019). Ekonomik Özgürlükler ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar Arasındaki İlişki: Panel Eşbütünleşme Analizi. *Business and Economics Research Journal*, 341-355.
- Sohaq, K., Begum, R., & Syed Abdullah, S. (2015). Dynamics of Energy Use, Technological Innovation, Economic Growth Trade Openness in Malaysia. *Energy*, 1497-1507.
- Solarin, S. A., & Shahbaz, M. (2013). Trivariate Causality Between Economic Growth, Urbanisation and Electricity Consumption in Angola: Cointegration and Causality Analysis. *Energy Policy*, 876-884.
- Toda, H., & Yamamoto, T. (1995). Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes. *Journal of Econometrics*, 225-250.
- TUIK (2019). Veri tabanı. <http://www.tuik.gov.tr>
- Tunç, H. (2008). Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1113-1132.
- World Bank (2019). World Development Indicators Database. (Accessed on 24.01.2019), <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators>,
- Yang, B. (2007). Autocracy, democracy, and FDI inflows to the developing countries. *International Economic Journal*, 21(3), 419-439.
- Yenilmez, F., & Erdem, M. S. (2018). Türkiye ve Avrupa Birliği'nde Ekonomik Büyüme ile Enerji Tüketimi Arasındaki İlişki: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 71-95.
- Yıldırım, D. Ç., & Arun, K. (2019). Effects of economic clusters, FDI and R&D on Innovation: Developing Countries in European Monetary Union Example. *International Journal of Innovation: IJI Journal*, 7(2), 236-251.
- Yıldırım, D. Ç., & Tosuner, Ö. (2014). The effects of FDI on human capital stock in Central Asian Turkic Republics. *Eurasian Journal of Business and Economics*, 7(14), 51-60.

Araştırma Makalesi • Research Article

Demokratikleşme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Etkileşim

Interaction Between Democratization and Economic Growth

Veli Sırım ^{a,*}, Mehmet Eraslan ^b^a Doç. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, 59030, Tekirdağ/Türkiye.

ORCID: 0000-0002-8130-6153

^b Yüksek Lisans Öğrencisi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, 59030, Tekirdağ/Türkiye.

ORCID: 0000-0002-5251-0251

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 25 Aralık 2019

Düzeltilme tarihi: 10 Şubat 2020

Kabul tarihi: 18 Şubat 2020

Anahtar Kelimeler:

Demokrasi

Demokratikleşme

Ekonomik Gelişme

ARTICLE INFO

Article history:

Received December 25, 2019

Received in revised form February 10, 2020

Accepted February 18, 2020

Keywords:

Democracy

Democratization

Economic Development

ÖZ

Demokrasi ile ekonomik büyümenin karşılıklı etkileşim boyutunun belirlenmesi, demokratikleşme süreci içinde bulunan ülkeler açısından oldukça önemli bir konudur. Büyüme ve kalkınmanın hızlanmasında demokrasinin etkili bir rolü olduğu gibi, demokratikleşme sürecinin hız kazanmasında ekonomik gelişme ve kalkınmanın ayrı bir önemi söz konusudur. Demokratik rejimlerin otokratik rejimlere göre, politik istikrarsızlığı önlemede, toplumda oluşan her türlü çatışmaları yönetmede ve ülkede oluşacak toplumsal yıkımların önüne geçmede daha başarılı olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca demokrasiler, ülkedeki beşerî sermaye stokunu arttırmakta ve daha adil bir gelir dağılımı imkânı sunarak ekonomik gelişmeye hız kazandırmaktadır. Bu noktadan hareketle, bu makalede demokrasi ve ekonomik gelişme ilişkisinin belirginleştirilmesine katkı sağlamak amacıyla bu iki değişken arasındaki ilişkiler üzerine teorik araştırmalar yapılmıştır. Bu makalede, öncelikle kavramsal olarak tanımlar yapılmış, ardından literatürdeki çalışmalardan bahsedilmiştir; demokrasi ile ekonomik büyüme üzerine literatürdeki üç temel yaklaşımdan bahsedilmiştir. Sonraki bölümlerde ise ekonomik büyümenin demokrasi üzerine etkisi üzerinde durulmuş, ardından demokrasinin büyümeyi etkilediği kanallardan söz edilmiştir.

ABSTRACT

Determining the extent of the interaction between democracy and economic growth is an important issue for the countries in the process of democratization. As democracy has an effective role in accelerating growth and development, economic development and development have a special importance in accelerating the democratization process. It has been observed that democratic regimes are more successful than autocratic regimes in preventing political instability, managing all kinds of conflicts in the society and preventing social destruction in the country. In addition, democracies increase the human capital stock in the country and accelerate economic growth by providing a more equitable income distribution. From this point of view, in this article, theoretical researches have been made on these two variables in order to contribute to the clarification of the relationship between democracy and economic development. In this article, firstly conceptual definitions are made and then the studies in the literature are mentioned; three basic approaches in the literature on democracy and economic growth are mentioned. Then, the effect of economic growth on democracy was discussed, and then the channels where democracy affects growth were mentioned.

1. Giriş

Demokrasiyi kavramsal olarak, halkın yönetim sürecinde aktif ve etkili bir biçimde rol alması ile hem bireye hem de topluma yönelik hakların varlığının sağlandığı bir sistem şeklinde tanımlamak mümkündür. Yani kabaca demokrasi, halkın kendi kendini yönetmesi şeklinde de ifade edilebilir. Demokrasi içinde barındırdığı bazı özellikler sayesinde, halkların varlıklarını sürdürebilmeleri için hayat tarzlarında

bazı özgürlüklere sahip olmalarını sağlamaktadır. Bireylerin ve toplumun ülke yönetimi için verdikleri destek, demokratik ülkeler açısından oldukça önemlidir. Bu yüzden demokratik ülkeler, bireylerin sahip oldukları özgürlükleri ve mülkiyet haklarını korumakta ve bireylere daha kaliteli eğitim olanakları sağlamaktadırlar. Ayrıca bireylerin hayat standardını arttırmakta ve toplumsal huzuru sağlayacak politikalar uygulamaktadırlar. Bu şekilde bireylerin hak ve özgürlüklerinin güvence altında tutulduğu toplumlarda,

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: vsirim@nku.edu.tr

Atıf/Cite as: Sırım, V., & Eraslan, M. (2020). Demokratikleşme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Etkileşim. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(17), 119–130.

üretim sürecinde verimlilik artışı sağlanmakta ve daha çok yatırımın yapılması için uygun ortam tesis edilmektedir (Manan, 2009: 27).

Bugüne kadar ekonomik büyümenin belirleyicileri arasında; emek artışı, sermaye ve doğal kaynakların artışı, teknolojik gelişme, ticaret olanakları, kültürel yapı ve coğrafi koşullar gibi birçok faktörün etkili olduğu savunulmaktaydı. Ancak son zamanlarda ülkeler arası ekonomik büyüme farklılıklarının açıklanmasında, fert başına hasıla düzeyi, işgücü, beşerî ve beşerî olmayan sermaye farklılıklarından ziyade, ülkelerin politik ve sosyal yapıları, yönetim kaliteleri gibi faktörlerdeki farklılıklardan kaynaklandığını savunan bir görüş birliğinin olduğu belirtilmektedir. Ülkelerdeki demokrasi yapısı, sosyal ve ekonomik hayat için son derece önemli bir faktör haline gelmiştir. İlave olarak, politik ve sivil özgürlükler ile ekonomik hakların da birey ve toplumun siyasi, sosyal ve ekonomi gibi alanlarda alacakları kararları doğrudan etkilemesi, demokrasinin ekonomi ve diğer alanlar için uygulanacak politikalar üzerinde ne kadar etkili olacağını göstermektedir (Çukurçayır ve Tezcan, 2011: 49).

Demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki 19. yüzyıldan bu yana birçok siyaset ve sosyal bilimcilerin ilgisini çeken bir konu olmuştur. O yıllarda siyaset bilimcileri, kapitalizmin gelişmesinin neticesi olarak demokrasinin ilerleyeceğini öngörmüşlerdir (Cevizli, 2013: 1). İkinci Dünya Savaşı sonrasında iktisat ve siyaset bilimcileri ekonomik kalkınma için ikincil problemin demokrasi olduğunu ifade etmişlerdi. O dönemde hâkim olan görüş demokrasinin ekonomik büyümenin bir neticesi olduğuydu. Yine o dönemde siyaset bilimi için önemli olan birçok siyasi gelişme teorisi ortaya çıkmıştır (Doğan, 2005: 1) Nitekim demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi konu alan ilk çalışma Seymour Martin Lipset tarafından (1959 yılında) bu dönemde gerçekleştirildi. Lipset'e göre; demokrasi ancak belli bir ekonomik büyümenin ardından mümkün hale gelebilecektir (Lipset, 1959). Lipset, demokrasinin yalnızca gelişmiş ülkelerde devamlılık göstereceğini ifade etmiştir. Gelişmiş ülkelere nazaran daha fakir olan ülkelerde ancak diktatörlük veya oligarşi ile yönetim altında tutulabileceğini ileri sürmüştür (Cirhinlioğlu, 1999: 61).

Demokratikleşme ile birlikte bireylerin ve toplumların yaşam standartlarının olumlu yönde gelişmesi sebebiyle, demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki birçok araştırmaya konu olmaya devam etmiştir. Lipset'ten sonra demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi birçok araştırmacı farklı yönlerden ele alarak farklı değerlendirmelerde bulundular. Yapılan bu araştırmalar sonucunda bazı araştırmacılar demokrasi ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin olmadığını savunmuş, bazı araştırmacılar ise iki değişken arasında bir ilişkinin varlığını savunmuşlardır. Demokrasi ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin varlığını savunanlardan bazıları, bu ilişkinin yönünün pozitif olduğunu savunurken bazıları da iki değişken arasında negatif ilişkinin varlığını savunmuşlardır.

Ayrıca demokrasinin ekonomik büyümeyi etkilediği gibi ekonomik büyümenin de demokrasiyi etkilediğini yani çift yönlü bir etkileşimin var olduğunu da vurgulayanlar olmuştur (Manan, 2009: 27-28).

Bu noktada çalışmada, demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin belirginleştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki çift yönlü etkileşimin durumu ve bu konu üzerindeki teorik yaklaşımlar incelenecek, demokrasinin ekonomik büyümeyi etkilediği kanallar ve bu kanalların ne düzeyde etkilediklerinden bahsedilecektir.

2. Literatür İncelemesi

Helliwell (1994), çalışmasında 1960 ile 1985 arasındaki dönem boyunca 125 ülke için kesitsel ve havuzlanmış verileri kullanarak, demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki çift yönlü bağlantıları değerlendirmiştir. Çalışmada, fert başına düşen hasıla düzeyinin demokrasiler üstünde oluşturduğu etkinin anlamlı olmadığı sonucunu çıkarmıştır. Ayrıca çalışmada, demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde oluşturduğu olumlu etkinin eğitim ve yatırım gibi faktörlere bağlı olarak belirleneceği ifade edilmiştir (Helliwell, 1994: 225).

Robert J. Barro (1996), büyüme ve demokrasi ilişkisi için 1960'tan 1990'a kadar yaklaşık 100 ülkeden oluşan bir panel için analiz gerçekleştirdi. Analiz sonucunda demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığı sonucuna ulaştı. Çalışmaya göre büyüme üzerinde olumlu etkiler yapan değişkenler, hukukun üstünlüğünün sürdürülmesi, serbest piyasalar, daha az kamu tüketimi ve yüksek beşerî sermayesidir. Bu tür değişkenler ve kişi başına düşen reel GSYH düzeyi sabit tutulduktan sonra, demokrasinin büyüme üzerindeki genel etkisi zayıf derecede olumsuzdur. Barro, demokrasinin düşük siyasi özgürlük seviyelerine sahip ülkelerde büyümeyi arttırdığı, ancak orta düzeyde bir özgürlük seviyesine sahip ülkelerde ise büyümeyi bastırdığı sonucuna varmıştır.

Diğer bir çalışmada da Tavanis ve Wacziarg (2001: 1341) demokrasi ve ekonomik büyümeyi 65 gelişmekte olan ülke için analiz etmiştir. Çalışmada 1970 ile 1989 yılları arasındaki veriler panel veri analiz tekniği ile incelenmiştir. Çalışmada demokrasinin ekonomik büyümeyi etkilediği yedi kanaldan söz edilmiştir. Sonuç olarak da demokrasinin, beşerî sermaye stokunu arttırarak ve gelir dağılımındaki eşitsizliği azaltarak ekonomik büyümeyi destekleyeceği belirtilmiştir.

Bhagwati (2002) demokrasinin ekonomik kalkınmaya katkı sağladığı hipotezini reddetmektedir. Çalışmada varılan başlıca sonuç, demokrasi ile kalkınma arasında gerekli bir denge olmadığıdır. Bhagwati, otoriter rejimlerle karşılaştırıldığında, demokrasinin, sürdürülebilir kalkınma için çok gerekli olan yenilikçi ve girişimci süreci kolaylaştıran bir ortamı teşvik etme olasılığının daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Öte yandan, demokrasinin ancak pazarların ve rekabetin genişlemesiyle birlikte ekonomik

büyüme için daha iyi olacağını ifade etmiştir. Ona göre, piyasaları olmayan demokrasinin kayda değer bir büyüme sağlama olasılığı da düşüktür.

Francisco L. Rivera-Batiz (2002) çalışmasında 1960 ile 1990 yılları için demokrasinin bir ülkenin yönetim kalitesi üzerindeki etkisiyle uzun vadeli büyümeyi nasıl etkilediğini incelemiştir. Çalışmada, demokrasinin büyümenin kilit bir belirleyicisi olduğu belirtilmiştir. Ancak bu durumun yalnızca gelişmiş yönetimle ilişkili olduğu sürece mümkün olabileceği ifade edilmiştir. Öte yandan çalışmaya göre, demokrasinin gelişmiş yönetimle ilişkili olmadığı durumlarda, büyüme üzerinde çok az etkisi olacaktır. Ayrıca yönetim kalitesinin yüksek olduğu otoriter ülkelerde, büyümenin de yüksek seviyelerde olması muhtemeldir.

Kurzman vd. (2002), 1951-1980 dönemlerine ait veriler ile 106 ülke için demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki kısa ve uzun dönem etkilerini araştırmışlardır. Analiz sonucunda, demokrasinin ekonomik büyümeyi önemli ölçüde engellemediği ve birçok durumda onu hafifçe artırdığı sonucuna varmışlardır.

Yay (2002), demokrasi ve ekonomik büyüme üzerine yaptığı çalışmada 75 az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeye yönelik 1971-1990 yıllarını kapsayan bir analiz yapmıştır. Demokrasiyi temsilen Freedom House endeksinin kullanıldığı çalışmada, demokrasi ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki bulamamıştır.

Acemoğlu vd. (2008) yapmış oldukları bu çalışmada, demokrasi ile ekonomik büyüme ilişkisi incelenmiştir. Çalışma için 1970-1995 yıllarını kapsayan veriler kullanılmıştır. Sonuç olarak, demokrasi düzeyinin ekonomik büyüme üzerinde nedensel bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir.

Beşkaya ve Manan (2009), demokrasi ve ekonomik büyüme ilişkisini Türkiye için incelemiştir. Araştırmada demokrasi düzeyini temsilen Freedom House endeksi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, bazı modellerde negatif yönlü, bazı modellerde ise pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu yüzden demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin belirsiz olduğu yönünde bir sonuca varmışlardır.

Ghada Fayad vd. (2011) yaptıkları çalışmada kişi başına düşen gelir ile demokrasi arasında anlamlı ve olumsuz bir ilişkinin olduğunu belirtmiştir. Çalışmada yüksek kişi başına gelir demokrasiyi engellerken, düşük düzeydeki kişi başına gelir seviyesi ise demokratikleşmeyi tetiklemektedir.

Hayaloğlu (2015) MINT ülkelerine yönelik olmak üzere 1990-2012 yıllarını kapsayan ve panel veri analiz tekniğini kullanarak, demokrasi ve ekonomik büyüme ilişkisini araştırmıştır. Demokrasi düzeyini temsilen çeşitli değişkenlere yer verilen çalışmada, demokrasi seviyesi ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir bağlantı tespit edilmiştir. Özetle, MINT ülkeleri için demokrasi seviyesini arttıran politikalar, bu ülkelerin ekonomik gelişimleri için önemli bir katkı sağlamaktadır.

Acaravcı vd. (2015), demokrasi, internet kullanımı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri 1999-2012 yıllarını kapsayacak şekilde dinamik panel veri analiz yöntemi ile analiz etmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre, demokrasi fert başına hasıla düzeyini negatif yönde etkilemektedir. Ekonomik büyüme, demokrasinin gelişme hızı ve internet kullanımı artış hızı gibi faktörler arasında nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

Koçak ve Uzay (2017), 1975-2014 yılları için Türkiye'de demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışmada, işgücü, sermaye, demokrasi ve ekonomik büyüme gibi faktörler arasında uzun dönemli bir denge ilişkisi olduğu belirtilmiştir. Ayrıca çalışma sonucunda, demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin pozitif yönlü ve istatistikî olarak da anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

3. Kavramsal Yaklaşım

3.1. Demokrasinin Tanımı

Demokrasi; kökeni Yunanca'dan gelen ve siyaset biliminde çokça kullanılan özel bir kavramdır. Kavram, Yunanca'da tam yurttaşlık ya da halk kitlesi manasında kullanılan "demos" sözcüğü ile egemen olmak veya iktidarı kullanmak manasına gelen "kratein" sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşan "dimokratia" kelimesinden türetilmiştir. Türkçe diline ise Fransızca'dan "démocratie" kelimesinden geçmiştir. Bu çerçevede en kısa tanımıyla demokrasi; "halkın kendi kendini yönetmesi" şeklinde ifade edilebilir. Demokrasi ilk defa M.Ö. 5. ile 4. yüzyılları arasında ortaya çıkmıştır. Bu dönemlerde kavramsal olarak halk meclislerinin egemenliği ya da iktidar gücünü kullanmak manalarında kullanıldığı gibi Antik Yunan şehirlerinde de uygulanan bir yönetim biçimi olduğunu söylemek mümkündür (Schmidt, 2001: 13).

3.2. Demokrasi Türleri

Literatüründe demokrasi kavramı ile ilgili çok sayıda alt başlık bulunmaktadır. Bu demokrasi türlerine örnek vermek gerekirse (Aktan, 1999: 600):

- (i) Doğrudan Demokrasi,
- (ii) Yarı Doğrudan Demokrasi,
- (iii) Temsili Demokrasi,
- (iv) Klasik Demokrasi,
- (v) Genel Oy Demokrasisi,
- (vi) Sınırlı Oy Demokrasisi,
- (vii) Sosyal Demokrasi,
- (viii) Marksist Demokrasi,
- (ix) Ekonomik Demokrasi,
- (x) Endüstriyel Demokrasi,
- (xi) Siyasal Demokrasi,
- (xii) Çoğulcu Demokrasi,
- (xiii) Çoğunlukçu Demokrasi,

- (xiv) Oybirliği Demokrasisi,
- (xv) Özgürlükçü Demokrasi,
- (xvi) Parlamenter Demokrasi,
- (xvii) Katılımcı Demokrasi,
- (xviii) Liberal Demokrasi vs.

Bu kadar çok sayıda demokrasi türü olmasının temel sebebi kişi özgürlüklerinin ve bireysel isteklerin belli bir sınırının olmamasıdır. Yukarıda sayılan demokrasi türlerinden egemenlik hakkının kullanılması açısından uygulama alanı bulan üç demokrasi türü ayrı bir öneme sahiptir. Bunlar doğrudan ve yarı-doğrudan demokrasi ile temsili demokrasi biçimleridir (Gözler, 2004: 115).

Doğrudan demokrasi; egemenlik hakkının halk tarafından herhangi bir aracı olmaksızın doğrudan kullanıldığı bir demokrasi türüdür. Devlet yönetimi için alınması lüzumlu olan bütün kararlar bizzat halk aracılığı ile belirlenmektedir. Eski Yunan şehir devletlerinde uygulama alanı bulmuş olan bu demokrasi türü, günümüzde artan nüfusla birlikte pek tercih edilen bir yönetim biçimi olmamaktadır. Doğrudan demokrasi şu anda yalnızca İsviçre'de bulunan birkaç kantonda (Glaris, Unterwald, Appenzell) uygulanmaya devam etmektedir (Tunç, 2008: 117).

Temsili demokrasi; egemenlik hakkının halk tarafından seçilen temsilcilerce kullanılması şeklinde ifade edilebilir. Bu demokrasi türünde devlet yönetimi milletin seçtiği temsilciler aracılığıyla sağlanmaktadır. Seçilen bu temsilciler de belli bir şehri veya bölgeyi değil, bütün milleti temsil etmektedirler. Günümüzde en yaygın olarak kullanılan demokrasi türüdür. Türkiye, ABD, Almanya, İngiltere ve Japonya gibi ülkelerde tercih edilen bir demokrasi türüdür (Gözler, 2004: 117).

Yarı doğrudan demokrasi; esasen bu demokrasi türünü doğrudan demokrasi ile temsili demokrasinin birleşimiyle oluşan bir demokrasi türü olarak nitelendirmek pek de yanlış olmaz. Nitekim egemenlik hakkının milletin seçmiş olduğu temsilciler aracılığıyla kullanılması sebebiyle temsili demokrasiye benzemektedir. Ancak halk vetosu, referandum ve halk teşebbüsü gibi araçlarla halkın, egemenlik hakkının doğrudan kullanabilmesi nedeniyle de doğrudan demokrasiye de benzemektedir. Bu noktada yarı doğrudan demokrasi türünü, doğrudan ve temsili demokrasinin bir karması şeklinde tanımlayabiliriz. Günümüzde İtalya ve İsviçre yarı doğrudan demokrasi ile yönetilen ülkeler arasında yer almaktadır (Gözler, 2004: 120).

3.3. Demokrasinin Ölçülmesi: Demokrasi Endeksleri

Günümüze kadar demokrasinin ölçülmesinde birçok farklı endeks, yöntem olarak kullanılmıştır. Bu endeksler bazı göstergeleri temel alarak ülkeler için belli bir puan aralığında puanlama yapmakta ve ülkelerin demokrasileri hakkında değerlendirmelerde bulunmaktadırlar. Böylece ülkelerin demokratik bir yapıya sahip olup olmadıkları

sorusuna cevap aramaya çalışmaktadırlar. Literatürde kullanılan endekslerin bazıları şunlardır (Manan, 2009: 41).

- (i) Freedom House (Özgürlük Evi) Endeksi,
- (ii) Polity Endeksi,
- (iii) Bollen Endeksi,
- (iv) Poe ve Tate Endeksi,
- (v) Democracy index (Demokrasi endeksi)
- (vi) Vanhanen Endeksi vs.

Bu endeksler içerisinde günümüzde pek çok araştırmacı tarafından kullanılan bir endeks olmasından dolayı ve sundukları veri setlerinin güncel olması sebebiyle "Freedom House (Özgürlük Evi) Endeksi" ayrı bir öneme sahiptir. Bu yüzden bu çalışmada sadece bu endeksin tanımı yapılacaktır.

ABD merkezli bağımsız bir düşünce örgütü olan Özgürlük Evi'nin ilk yılsonu özgürlük incelemeleri 1950'lerde Özgürlük Bilançosu olarak başladı. 1972'de Freedom House, Karşılaştırmalı Özgürlük Çalışması adlı yeni ve daha kapsamlı bir yıllık çalışma başlattı. Harvard tarafından Seattle'daki Washington Üniversitesi'nden bölgesel çalışmalarda uzmanlaşan bir uzman olan Raymond Gastil, 151 ülke ve 45 bölgeye siyasi haklar ve sivil özgürlükler notu veren ve bunları "Özgür", "Kısmen Özgür" veya "Özgür Değil" olarak kategorize eden bir metodoloji geliştirdi. Bulgular her yıl Freedom House'un iki ayda bir yayımlanan Freedom dergisinde yayımlandı (Freedom House, 2018a).

Tablo 1. Sivil Haklar ve Politik Ağlar Puanlama Aralığı

Siyasi Haklar (PR)		Sivil Özgürlükler (CL)	
Toplam puan	PR Değerlendirme	Toplam puan	CL Değerlendirme
36-40	1	53-60	1
30-35	2	44-52	2
24-29	3	35-43	3
18-23	4	26-34	4
12-17	5	17-25	5
6-11	6	8-16	6
0-5	7	0-7	7

Kaynak: Freedom House (2018a).

Tablo 2. Özgürlük Puan Ortalaması ve Özgürlük Durumu

PR ve CL Notlarının Birleşik Ortalaması (Özgürlük Puanı)	Özgürlük Durumu
1.0 - 2.5 arası	Özgür
3.0 - 5.0 arası	Kısmen Özgür
5.5 - 7.0 arası	Özgür değil

Kaynak: Freedom House (2018a).

Özgürlük Evi (Freedom House) tarafından her yıl yayınlanan Gastil indeksi, Raymond Gastil tarafından sivil özgürlükler ve siyasi hakları baz alınarak belirlenen ve

demokrasiyi ölçebilen, ülkeler arası karşılaştırma imkânı sağlayan bir endekstir. Endeks 2 ve 14 arasında değerler alır. Değerin 2 olması sivil özgürlükler ve siyasi hakların varlığını gösterirken, değer 14 çıkması ise sivil özgürlükler ve siyasi hakların olmadığını ifade eder. En alttaki tabloda ise sivil özgürlükler (CL) ve siyasi hakları

(PR) notlarının birleşik ortalaması (Özgürlük Puanı) yer almaktadır. Her yıl yayınlanan Dünya Özgürlük Raporu'nda ülkeler bu değere göre, 1-2,5 değerleri için özgür, 3,0-5,0 değerleri için kısmen özgür ve 5,5-7 değerleri için ise özgür olmayan ülkeler şeklinde sınıflandırılır (Freedom House, 2018a).

Tablo 3. Bazı Ülkelerin Freedom House 2018 Verileri

Ülkeler	Siyasi Haklar (Pr)	Sivil Özgürlükler (Cl)	Özgürlük Puanı	Toplam Puan	Özgürlük Durumu
Finlandiya	1	1	1.0	100	Özgür
Yeni Zelanda	1	1	1.0	98	Özgür
Danimarka	1	1	1.0	97	Özgür
Japonya	1	1	1.0	96	Özgür
Belçika	1	1	1.0	95	Özgür
Birleşik Krallık	1	1	1.0	94	Özgür
Almanya	1	1	1.0	94	Özgür
Hırvatistan	1	2	1.5	86	Özgür
Yunanistan	2	2	2.0	85	Özgür
Güney Afrika	2	2	2.0	78	Özgür
Brezilya	2	2	2.0	78	Özgür
Hindistan	2	3	2.5	77	Özgür
Arnavutluk	3	3	3.0	68	Kısmen Özgür
Meksika	3	3	3.0	62	Kısmen Özgür
Nijerya	3	5	4.0	50	Kısmen Özgür
Kuveyt	5	5	5.0	36	Kısmen Özgür
Türkiye	5	6	5.5	32	Özgür Değil
Katar	6	5	5.5	24	Özgür Değil
Rusya	7	6	6.5	20	Özgür Değil
İran	6	6	6	18	Özgür Değil
Çin	7	6	6.5	14	Özgür Değil
Suudi Arabistan	7	7	7	7	Özgür Değil
Kuzey Kore	7	7	7	3	Özgür Değil

Kaynak: Freedom House (2018b)

4. Demokrasi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Teorik Yaklaşımlar

Demokrasi ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerine yapılan çalışmalar sonucu, teoride üç temel yaklaşım üzerine bir sınıflandırmanın olduğunu görmekteyiz. Birinci yaklaşıma göre, demokratik yönetimlerin, otoriter yönetimlere nazaran ekonomik büyüme üzerinde sağladıkları katkı daha çoktur. Bu yüzden bu yaklaşım demokrasiyi ekonomik büyümenin ön koşulu şeklinde nitelendirmektedir. İkinci yaklaşım ise birinci yaklaşımın bu görüşünü eleştirmiştir. İkinci yaklaşım içerisinde bir grup demokrasiyi ekonomik büyümenin sağlanması için ön koşul olarak görülmesine karşı çıkarken, diğer bir grup da otoriter yönetimlerin demokratik yönetimlere göre ekonomik büyüme üzerinde daha çok katkı sağladıklarını öne sürmüşlerdir. Üçüncü yaklaşımın ise, görüş olarak birinci ve ikinci yaklaşımların arasında bir yerde durduğunu söylemek yanlış olmaz. Üçüncü yaklaşıma göre, yönetim sistemlerinin nitelikleri ile ekonomik büyüme arasında söz konusu olan ilişki açık ve net değildir. Yani ekonomik büyüme için demokratik yönetimlerin mi yoksa otokratik yönetimlerin mi daha çok katkı sağlayacakları konusunda bir sonuca ulaşılamaz (Doğan, 2005: 3).

4.1. Demokrasiyi Ekonomik Büyümenin Ön Koşulu Olarak Gören Yaklaşımlar

Demokratikleşme ile iktisadi büyüme arasında "demokratikleşme ekonomik büyümeye yol açmaktadır" şeklinde bir neden-sonuç ilişkisinin var olduğunu belirlemek oldukça güç bir durumdur. Ancak demokratikleşme ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir etkileşimin varlığını kabullenmek için de birçok makul gösterge bulunmaktadır (Doğan, 2005: 3-4).

Gelişmiş ülke, en temel ifadeyle yüksek gayri safi milli hasılaya sahip veya kişi başına düşen hasılanın fazla olduğu ülkeler şeklinde ifade edilmektedir. Ancak gelişmiş ülke tanımı için hangi göstergelerin kullanılması gerektiği iktisat biliminde hala tartışma konusu olmaktadır. Nitekim sanayileşme, eğitim, sağlık, demokrasi, milli gelir, ticaret yapısı, gelir dağılımı gibi kriterlerde ülkelerin gelişmişlik düzeyleri için gösterge olabilmektedir. Ancak günümüzde bu kriterlerin birçoğu içinde barındıran "İnsani Gelişme Endeksi" gelişmişlik düzeyinin açıklanmasında daha çok tercih edilen bir endeks olmuştur. Bu endekse göre gelişmiş ülke, yüksek insani gelişmişlik endeksi göstermiş ülkelerdir.

Bu endekse uymayan ülkeler de daha çok gelişmekte olan ülkeler olarak adlandırılır (Cevizli, 2013: 37)

İnsani Gelişme Endeksi (Human Development Index-HDI), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 1990 yılından bu yana dünya ülkelerinin okuma-yazma oranlarını, eğitim ve sağlık imkânlarını, gelir düzeylerini ve bireylerin yaşama uzunluğunu baz alarak hazırladığı bir endekstir. 2018 yılında yayımlanan rapora göre, çok yüksek insani gelişme grubunda olan 59 ülke, yüksek insani gelişme grubunda 53 ülke, orta insani gelişme grubunda 39 ülke ve düşük insani gelişme grubunda ise 38 ülke yer almaktadır. Türkiye ise, 189 ülke içerisinde 64. sırada ve 0,791 puanla da "yüksek insani gelişme grubu" içerisinde bulunmaktadır. Raporda yer alan 59 yüksek insani gelişme endeksine sahip ülkelerden birkaçı hariç (Brunei Darussalam, Suudi Arabistan, BAE, Katar gibi) neredeyse tamamı demokrasi ile yönetilen ülkelerdir (HDI, 2018: 2).

Öte yandan dünyadaki zengin ekonomilere sahip ülkelerin çoğu, demokratik bir yönetime sahiptirler. Yukarıda da ifade edildiği gibi dünyadaki 59 çok yüksek insani gelişme endeksine sahip ülkelerinde büyük bir kısmı demokratik yönetim biçimine sahip ülkelerdir. Kuşkusuz bu değerlendirme, zengin ekonomilerin büyüme performanslarına katkı sağlayan beşerî ve beşerî olmayan sermayelerinin, teknolojik gelişmelerinin ve diğer üretim faktörlerinin önemlerinin inkâr edildiği anlamını taşımaz (Cevizli, 2013: 37). Bu değerlendirmeden kasıt, demokratikleşme ve ekonomik büyüme arasında bir tamamlayıcılık ilişkisinin varlığıdır. Nitekim demokratikleşme ve büyüme birbirini döndüren çarklar gibidir. Birinin yokluğunda diğersinin de düzgün dönmesi pek mümkün olmamaktadır. Bu yüzden demokratik yapının daha sağlam olabilmesi için, büyümeyi teşvik edecek iktisadi ve sosyal politikalara ihtiyaç vardır. Aynı şekilde ekonomik büyümenin sağlanması için de belirlenecek stratejik politikaların seçimi, uygulanması ve başarılı olabilmesi için demokratik bir siyasal süreç içerisinde kararların alınması gerekmektedir (Ghali, 2003: 12).

Demokratik yapıların, ekonomik büyümeye farklı açılardan olumlu katkı sağlayacağı yönünde birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalara göre demokratikleşme, tüketim ve yatırım artışı için uygun ortamı oluşturarak, kısa vadede dengeli ve sürdürülebilir büyümeyi sağlamaya yardımcı olmaktadır. Demokratikleşme, yaşamak için riskin daha az olduğu bir ortam sunması sebebiyle de ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etki oluşturmaktadır. Ayrıca, demokrasilerin sahip oldukları sağlam ve sağlıklı kurumlar sayesinde, ekonomik ve sosyal hayatta oluşan krizler karşısında daha az kayıpla ve daha kolayca bu krizleri atlattıkları ve hukukun üstünlüğünün hâkim olduğu bir devlet sunma olasılıklarının yüksek olması sebebiyle de ekonomik büyümeye olumlu katkı sağlamaktadırlar (Karakayalı ve Yanıkaya, 2005: 118-119).

Liberal demokrasi, pek çok iktisatçı ve sosyal bilimci için ekonomik büyümenin sağlanmasında ihtiyaç duyulan bir faktördür. Kuvvetler ayrılığı, dernek kurma ve ifade

özgürlüğü, kişi hak ve özgürlüklerinin korunması, demokratik ve çok partili seçimlerin varlığı gibi liberal demokrasi unsurlarının, ekonomik büyüme için gerekli olan kurumsal süreci ve ortamı yaratacağı düşünülmektedir. Bu düşünceye göre demokrasi, ekonomideki yetkinin daha kolay devredilmesini, sürdürülebilir ve dengeli büyüme için gerekli yatırım ortamının sağlanmasını ve ülkedeki doğal kaynakları büyüme için lüzumlu alanlara doğru aktarılmasını sağlamaktadır (Adejumobi, 2000: 4-5).

Bhagwati (2002: 158-159) demokrasinin büyüme üzerindeki etkisini belirlemek için tek başına ele alınmasının doğru olmadığını öne sürmektedir. Ona göre, ancak rekabetçi piyasaların varlığı eşlik ettiğinde demokrasi parlayabilir. Piyasaları olmayan demokrasinin kayda değer bir büyüme sağlama olasılığı düşüktür. Bir ülkenin demokratik kurumları yeni fikirler ve yeni teknolojilerin yaratılmasını kolaylaştırır bile, bu fikirleri ve teknik bilgilerin, etkin inovasyon ve üretken verimliliğe dönüştürme yeteneği piyasaların yokluğunda engellenir. Bu yüzden Bhagwati demokrasi ve piyasaları, uzun süreli büyüme ve kalkınmanın temelleri için gerekli olan ikiz sütunlar olarak tanımlamaktadır. Piyasalar, uygun politika oluşturma yoluyla oluşturulmalı ve desteklenmelidirler. Bu bağlamda, ticaretin serbestleşmesi ve açıklığının önemli bir rolü olduğunu belirtmiştir. Sonuç olarak Bhagwati'ye göre, liberalleşmiş uluslararası ticaret ortamında piyasalar, ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı teşvik etmek için demokratik üretken kurumlarla beraber ortak hareket etmek zorundadırlar.

Demokrasi, yürütme gücünün kötüye kullanımını sınırlamak için kurduğu hesap verebilirlik mekanizmaları yoluyla ekonomik büyümeye yardımcı olur ve ekonomide istenmeyen devlet müdahaleleri için periyodik bir ceza sistemi sağlarken, ekonomi için arzu edilen müdahalelere de ödül sistemi sağlamaktadır. Fakat kamuya (yürütmeye) ait bir şikâyet sisteminin bulunduğu demokratik yönetimlerde, bilhassa miktarı düşük olan cezalar için çok fazla şikâyet oluşturulabilir. Söz konusu durum otokratik yönetimlerle kıyaslandığında, yürütme faaliyeti üzerindeki denetimin gereğinden fazla olması sebebiyle ekonomik ve sosyal hayat için uygulanması gereken projeler için bir gecikmeler sorunu meydana getirecektir (Bardhan, 2004: 13-14).

Persson, demokrasi rejimleri ile uzun süreli ekonomik kalkınma üzerine bir çalışma yapmıştır. Çalışmaya göre demokrasi rejimleri, ülkelerin ekonomik büyüme performanslarını teşvik eden sosyal altyapı sistemlerinin oluşmasına, farklı düzeylerde ve ciddi katkılar sağladığını açıklamaktadır. Sözü edilen sosyal altyapı; beşerî ve beşerî olmayan sermayeyi teşvik eden, bireylerin mülkiyet haklarının anayasal olarak muhafaza edildiği, kaynak kullanımında etkinliğin sağlandığı serbest bir ticari rejimi ifade etmektedir. Persson'a (2005: 22) göre, parlamenter demokrasi yönetimleri ile orantılı ve kalıcı demokrasiler ekonomik büyümeyi destekleyen yapısal politikaların benimsenmesi konusunda, cumhurbaşkanlığı (başkanlık),

çoğunluk ve geçici demokrasi yönetimlerine nazaran daha çok teşvik etmektedirler.

4.2. Demokrasiyi Ekonomik Büyümenin Ön Koşulu Olarak Görmeyen Yaklaşımlar

Literatürde bazı araştırmacılar, demokratikleşmeyi ekonomik büyümenin ön koşulu olarak kabul etme fikrine karşı çıkararak bir önceki yaklaşımı eleştirmişlerdir. Bu araştırmacılar, ülkelerin istikrarlı ve sürdürülebilir büyüme performanslarına, demokratik rejimlere kıyasla otokratik yönetimlerin daha fazla katkıları olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Nitekim Doğu Asya'daki ekonomilerin göstermiş oldukları yüksek büyümeyi buna kanıt olarak göstermektedirler. Singapur'un kurucusu ve en uzun süreli başbakanı olan Lee Kuan Yew, "yumuşak" otoriter yönetimini Singapur'un yüksek büyüme oranlarını sürdürmesini sağlayan asıl olgu olduğunu dile getirmiştir. Lee Kuan Yew, ekonomik büyüme için ihtiyaç duyulan asıl etkenin demokratikleşmeden ziyade, "disiplin" olgusu olduğuna inanıyordu. Onun bu düşüncesinin temel dayanağı ise, siyasi hak ve özgürlüklerin genişletilmesi için kullandığı tabiriyle "demokrasinin coşkusu"; disiplinsiz ve düzensiz davranışlara neden olarak, ekonomik büyümenin önünde engel olmaktadır. Gerçekten de Hong Kong, Singapur, Güney Kore, Tayvan ve Çin gibi Doğu Asya ekonomileri o mucizevi yıllarda olağanüstü bir başarı sergilediler ve hiçbir özünde gerçek anlamda demokrasiye sahip değillerdi. Bu durumdan dolayı birçok araştırmacı, demokrasi ile ekonomik büyüme arasında bir uyumsuzluğun olduğunu dile getirmiştir. Bhagwati de demokratikleşme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi "acımasız ikilem" (cruel dilemma) olarak tanımlamıştır. Demokrasinin ekonomik büyüme için zorunlu bir gereklilik olmadığını belirtmiştir. Ona göre demokratikleşme, ekonomik büyümeden feragat ettiğimiz takdirde gerçekleşecektir (Bhagwati, 2002: 151).

Demokratik yönetimlerin, diğer politik yönetimlere kıyasla ekonomik büyüme üzerinde çok daha negatif etki doğurduğu düşünülmektedir. Bu sebeple demokrasi ve büyüme ilişkisinin zıt yönlü (trade-off) olduğu iddia edilmektedir. Demokratik rejimlerde, bireylere verilen oy hakkı ekonomik kalkınmayı baltalayabilir. Şöyle ki, bireyler mevcut iktidardan günlük tüketimleri için gerekli olan, daha çok kısa vadede tatmin olacakları tüketim harcamalarının yapılmasını talep ederler. Bu yüzden rekabet içindeki siyasi partiler arasından, kendileri için en çok fayda sağlayacak hizmetleri sunan, kendilerine gelir veya sosyal yardım aktaran partileri seçme eğilimde olurlar. Benzer şekilde, işçiler de demokrasilerin vermiş oldukları örgütlenme, sendika kurma haklarıyla yüksek ücretler talep edecekler ve grev, iş durdurma gibi haklarını kullanarak üretim düşüşüne neden olacaklardır. Bu durum, üretim ve karı düşürecek ve özel kesim yatırımlarında da azalmalar meydana getirecektir. Sonuç olarak, siyasilerin yeniden seçilme çabaları üretim kaynaklarını ekonomik büyüme için gerekli olan uzun vadeli yatırımlara aktarılması yerine, tüketim ve transfer harcamalarına kaymasına neden olacak ve

ekonomik büyümeyi olumsuz etkiletecektir (Yay, 2002: 37-38).

Son zamanlarda özellikle gelişmekte olan ülkelerde demokratik rejimlerin, siyasiler ile bürokratlar arasında gerçekleşen rüşvet ve yolsuzluk olaylarının artmasına neden olduğu yönünde iddialar ortaya atılmaktadır. Rüşvet ve yolsuzluğun yaygınlaşması, kaynakların daha etkin olabileceği yatırım alanlarına hareket etmesini engelleyerek büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Ancak otokratik yönetimler, bu şekilde bürokrat ve seçmenlerin baskılarına ve kaynakların verimsiz sektörlerde kullanılmasına karşı kendilerini daha iyi korumaktadır. Böylelikle otokratik yönetimler, daha rasyonel alınan kararlar ile verimli yatırım alanlarına doğru kaynakların aktarılması sağlanmış olurlar (Şanlısoy, 2010: 195).

Otokratik yönetimlerin büyüme üzerine daha olumlu yönde katkı sağlayacağını ileri süren diğer bir çalışmada da yukarıda ifade edildiği üzere bireyler ve sendikalar gibi sivil toplum kuruluşlarının tüketimi kamçılama yönünde oluşturdukları baskılar karşısında otokratik rejimler daha güçlü durmaktadır. Hatta bu yönetimler, tüketimi hızlıca sınırlayabildikleri gibi ekonomideki tasarrufların da kolayca artmasını sağlayabilirler. Bu iki etki sayesinde otokrasi rejimlerinde ekonomik büyüme daha çabuk gerçekleşir. Aynı zamanda, diktatörlüklerin ulusal politikaları belirleme konusunda, demokrasi rejimlerine göre hem daha bağımsız hem de daha hızlı karar almaları, büyüme üzerindeki olumlu etkiyi arttıracaktır. Şüphesiz böyle bir sonucun oluşması için diktatörlerin kendi menfaatlerinden ziyade toplumun menfaatlerini göz önünde bulundurmaları gerekmektedir (Karakayalı ve Yanıkkaya, 2005: 119).

Son olarak Bardhan (2004: 5) otokrasi yönetimlerinin ekonomideki koşulların iyi gittiği dönemlerde var olma şanslarının yüksek olduğunu, ekonomik koşulların kötü gittiği dönemlerde ise, meşruluklarını çabucak yitirdikleri için bu rejimlerin var olma şanslarının düşük olduğunu belirtmiştir. Ona göre, bu kötü dönemlerde demokrasi yönetimleri meşruluklarını çabucak kaybetmedikleri için, var olma şansları daha yüksektir.

4.3. Yönetim Sistemlerinin Niteliği ile Ekonomik Büyüme İlişkisinin Açık ve Net Olmadığını Belirten Yaklaşımlar

Yönetim sistemlerinin niteliği ile ekonomik büyüme ilişkisi üzerine çalışmalar yapan araştırmacılara göre, yönetim rejimleri ile büyüme arasında net olmayan ve üzerinde kesin bir sonuca varılamayan bir ilişki söz konusudur. Bu görüşe göre, ülkeler arası büyüme/gelişme farklılıklarına neden olan unsur yönetim sistemleri değil, devletlerin sahip oldukları imkânları nasıl kullandıklarıdır. İktisadi büyüme ve kalkınmanın sağlanması için, bunu amaç edinen bir devletin ve yöneticilerin olması şarttır. Bu yüzden, ekonomik büyümeyi hedefleyen hükümetlerin otokratik veya demokratik rejimlere sahip olmaları hiç fark etmez, ülkedeki ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi söz konusu

olacaktır. Bu hükümetler, bireysel çıkarlar yerine toplumsal çıkarları ön planda tutarak ekonomik büyümeyi sağlayacaklardır (Şanlısoy, 2010: 196).

Adejumobi, ülkelerin yönetim sistemlerinin, ekonomik gelişimleri açısından ne tür bir etki doğuracağı ve büyüme için politik rejimlerin zorunlu olup olmadıkları hususlarının, belirlenemeyeceğini vurgulamıştır. Ona göre, bir politik rejimin doğası, bir ülkedeki ekonomik büyüme ve gelişme oranını mutlaka belirleyemeyebilir. Nitekim bazı ülkelerdeki otoriter rejimler, ekonomik disiplin ve yapısal reformlar için dikkate değer bir esneklik göstermiş ve bu nedenle ülkelerinde muazzam ekonomik büyüme sağlamıştır. 1970'lerde ve 1980'lerde Latin Amerika'da bürokratik otoriter model ve 1980'lerde ve 1990'ların başında Doğu Asya'daki gelişimsel otoriter rejimler bu konuda öğreticidir. Adrian Leftwich'in iddia ettiği gibi ekonomik kalkınmada fark yaratan şey, rejimin türleri veya siyasi yönetim tarzı değil, devletin doğasıdır. Ona göre, devlet tipi, gelişimsel olsun ya da olmasın, ekonomik büyüme hedefi için oldukça önemlidir. Bir ülkede ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi için, devletin gelişimsel bir devlet olması gerekir (Adejumobi, 2000: 5-6).

"Gelişimsel devlet", esas olarak oryantasyonda milliyetçi olan ve önceliğini kalkınma görevini belirleyen devlettir. Halkın sosyal refah hedefinden ödün vermemekle birlikte, hızlı sermaye birikimi ve sanayileşme sürecini kolaylaştırabilmesi gereken bir devlettir. Böyle bir devlet iki özelliğe sahip olmalı. Birinci özelliği, görevli özerkliğe sahip olmalı, böylece rekabet eden sosyal güçlerden bağımsız hareket edebilmelidir. İkinci özellik olarak da devlet aynı zamanda meşruyetten yararlanmalıdır. İkinci özellik, böyle bir devletin demokratik içeriğini ima eder. Gelişimsel bir devletin inşa edilmesi için yapısal ve süreç olmak üzere iki boyutu vardır. Yapısal boyut, güçlü bir bürokrasinin ve ekonomik politikaları etkin bir şekilde yönetme ve uygulama ve ekonomik büyüme sürecinde özel sektörle yakın bir ilişki kurma kapasitesine sahip devlet kurumlarının kurulmasını içerir. Süreç boyutu ise, ulusal kalkınma sürecine bağlı olan gelişimsel bir elitin yetiştirilmesini içerir. Böyle bir elit, hukukun üstünlüğüne güçlü bir inanca sahip olacak ve yatırım yanlısı bir ekonomik iklim sağlayacaktır. Ekonomik çevre, yerel yatırımcıları ve iş adamlarını desteklemeli ve aynı zamanda yabancı sermayeyi de desteklemelidir. Ekonomiyi izleme ve düzenleme kapasitesini de yeterince arttırmalıdır (Adejumobi, 2000: 10).

Dolayısıyla demokratik bir politikanın anayasası, en iyi huyulu biçimde bile olsa, bir ülkedeki ekonomik kalkınmayı zorunlu kılmayabilir. Sosyal ilerlemeyi teşvik edebilir, ancak hızlı bir ekonomik büyümeyi gerektirmez. Açıkçası, demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki oldukça karmaşıktır. Ayrıca, iki önemli hedef arasında içsel gerilimler ve çelişkiler vardır. Gerçek şu ki, öncelikle ele alınması gereken konu, demokrasi ile kalkınma arasında eksik olan bağlantılar veya boşluklardır (Adejumobi, 2000: 5-6).

Bu yaklaşımı destekler nitelikte bir açıklamada bulunan Benjamin Morton Friedman'a göre ise, bir politik rejimin ekonomik büyüme ve kalkınma açısından mutlak manada en iyisi olduğunu belirlemek oldukça zordur. Çünkü bazı diktatörlük yönetimlerinde toplumsal çıkarlara yönelik politikalar olabilirken, bazı demokratik rejimlerde de rüşvet, yolsuzluk, adam kayırmaca gibi olaylar gerçekleşebilmektedir (Barış ve Erdoğan, 2018: 91).

Dolayısıyla, otokratik rejimlerde yöneticiler oyunu doğru oynayabilirlerse, yani toplumsal çıkarlara yönelik girişimlerden yana davranırlarsa ekonomik büyüme gerçekleşebilir. Diğer yandan demokratik rejimler yönetim yapısı gereği, toplumsal çıkarları göz önünde tutar ve ülke menfaatine aykırı davranışların gerçekleşmesinin önüne geçer. Ancak, yukarıda da ifade edilen rüşvet, yolsuzluk, akraba kayırmacılığı gibi eylemlerin gerçekleşmesi, kaynak israfına yol açarak ekonomik büyümenin önünde bir engel oluşturacaktır (Manan, 2009: 58).

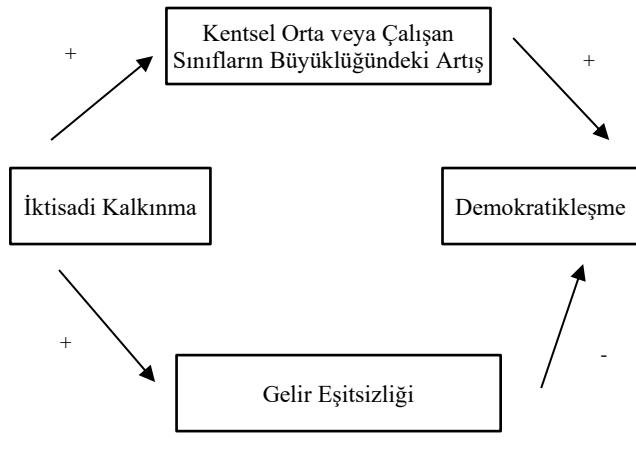
5. Ekonomik Büyümenin Demokrasiye Etkisi

Demokratikleşme ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir etkileşimin var olduğu kabul edilir. Demokratikleşme, ekonomik büyümeyi etkilediği gibi, büyüme de demokratikleşme sürecini etkilemektedir. Lipset Hipotezi olarak bilinen bu teori, demokratik bir yönetim sürecinin oluşması ve varlığını sürdürmesinin ön koşulu olarak, ekonomik büyüme ve kalkınmanın gerçekleşmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu hipoteze göre, ülkedeki refah düzeyi demokrasi sürecine önemli katkılar sunmaktadır. Literatürde de ekonomik büyümenin demokratikleşme süreci üzerindeki etkisini konu edinen pek çok çalışmada, büyümenin demokrasi üzerinde olumlu bir etki yaptığundan söz edilmektedir (Manan, 2009, s. 61). Nitekim Stephanie Olk, demokratikleşmeyi, ekonomik büyümenin bir yan ürünü olarak ortaya çıkacağını belirtmiştir. Olk'a (2003: 14) göre, istikrarlı ve sürdürülebilir büyümenin gerçekleşmesi için tasarruflarda ve buna bağlı olarak yatırımlarda bir artış meydana gelecektir. Artan tasarruf ve yatırımlar toplumsal kültürde bazı değişimlerin yaşanmasını sağlayacak ve nihayetinde bu durum demokratikleşme sürecine katkı sağlayacaktır. Sonuç olarak, ekonomik büyüme/gelişme sağlanırsa, demokratikleşme sürecinde de önemli ilerlemeler meydana geleceği düşünülmektedir.

Şekil 1'de belirtildiği üzere, ekonomik kalkınma tarımda çalışan işgücünün sanayi ve hizmet sektörlerine kaymasını sağlar. İşgücünün sanayi ve hizmet sektörlerine doğru hareket etmesi, kentsel orta veya çalışan sınıfların büyüklüğünde bir artış sağlamaktadır. Bu artış da demokratikleşme üzerinde pozitif bir etkiye yol açmaktadır. Öte yandan ekonomik kalkınma, gelir dağılımında bir eşitsizlik oluşturacaktır. Söz konusu durum, çalışan sınıflar içinde gelir farklılıklarına yol açarak bir kutuplaşmaya sebep olacaktır. Dolayısıyla gelir dağılımındaki eşitsizlik arttıkça, demokratikleşme sürecini negatif yönde

etkilemekte ve demokrasinin istikrarsız bir hal almasına neden olmaktadır (Muller, 1995: 968-969).

Şekil 1. İktisadi Kalkınma, Gelir Eşitsizliği ve Demokrasi İlişkisi

Kaynak: Muller (1995: 969).

İktisadi kalkınma, ülkelerin ekonomik ve sosyal açıdan olumlu yönde değişmesine, daha iyi eğitim almış nitelikli nüfusa sahip olmasına ve kültür yapılarının gelişmesini imkân sağlayarak, demokratikleşme sürecine katkı sağlamıştır (Cevizli, 2013: 61). Benzer şekilde Lipset'e (1959: 78-79) göre kalkınma, toplumdaki okuma yazma oranını ve eğitim düzeyini artırır, bu sayede vatandaşların baki açılarını genişletir, hoşgörülü davranmalarını sağlar, aşırılıkçı ve monist doktrinlere bağlı kalmaları konusunda onları kısıtlar ve rasyonel politik seçimler yapma kapasitelerinin artırır. İktisadi olarak gelişmiş toplumlarda, ülke refahı artacağı için bireyleri hayatın merkezinde tutan, kişi hak ve özgürlüklerine önem veren demokratik yönetimlere yönelik ihtiyaçlarda artmaktadır. Böylece ekonomik büyüme ve kalkınma demokratik rejimlerin de gelişmesini sağlamaktadır (Manan, 2009: 63).

6. Demokrasi ile Ekonomik Büyüme İlişkisinde Etkileşim Kanalları

Tavares ve Wacziarg (2001: 1343), demokrasinin büyüme üzerinde etki oluşturduğu yedi kanaldan bahsetmişlerdir. Bu etkileşim kanalları şunlardır; politik istikrarsızlık, yönetim kalitesi, kamu kesimi büyüklüğü, beşerî sermaye düzeyi, gelir eşitsizliği, ticari açıklık ve fiziki sermaye düzeyidir.

6.1. Politik İstikrarsızlık

Yönetim stabilitesi, politik sistemlerinin önemli bir özelliğidir. Politik istikrarsızlık, gelecekteki politikalar konusunda belirsizliğe yol açar ve yöneticilerin ekonominin özel kaynakları karşısında yağmacı davranışlar benimsemeleri için bir teşvik yaratır. Demokrasinin önemli özelliklerinden biri iktidardaki politik güçlerin değişmesi için şeffaf kuralların sağlanmasıdır. Ayrıca, politikaların ve politika belirleyicilerin seçimi konusunda açık bir tartışmayı teşvik ederek aşırılıkçılığı ve iktidarı meşru olmayan

yollarla ele geçirmeyi engeller. Dolayısıyla, demokrasiler, otokrasilerin şiddetli ve düzensiz değişiklikler yaşadığı barışçıl ve öngörülebilir bir siyasi iktidar aktarımı sergileyebilir. Politik istikrarsızlığın azalmasından kaynaklanan düşük belirsizlik derecesi, yatırım ve büyümeyi teşvik ederek ekonomik büyüme ve kalkınma üzerinde olumlu katkılar sağlayacaktır (Tavares ve Wacziarg, 2001: 1344).

6.2. Yönetim Kalitesi

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), iyi yönetimin; gelişmekte olan ülkelerin gelişmelerinin sağlanmasında ve bu ülkelerdeki yoksulluk sorununun giderilmesi için büyük önem arz eden bir faktör olduğunu belirtmiştir (UNDP, 2002: 52). Demokratikleşme, yönetimin kalitesini olumlu yönden etkileyebilir. Otokrasi yönetimlerindeki keyfi güce sahip olan yöneticiler, genelde toplumun menfaati yerine küçük bir azınlığın çıkarlarına yönelik politikalar oluşturma eğilimindedirler. Oysa demokrasiler, politikacıları düzenli kamuoyu incelemeleri ile denetleme imkânı sunmakta, muhalefet partileri şeklinde uygun alternatifleri teşvik ederek yönetim gücünü kötüye kullanmalarının önüne geçmekte ve politika yapma sürecinin kontrolünü kolaylaştırmaktadır (Tavares ve Wacziarg, 2001: 1344).

6.3. Kamu Kesimi Büyüklüğü

Çeşitli teorik tartışmalar, kamu tüketiminin GSYH'ye oranıyla ölçülen, siyasi kurumların doğası ile hükümetin büyüklüğü arasında nedensel bir bağlantıya işaret etmektedir. Bu teorik çalışmalarda, demokrasilerin olduğu yönetimlerde politikalar, baskı ve çıkar gruplarının etkisi altında kaldığından ve bu çıkar gruplarının daha çok rant ve etki alanına yönelik talepleri nedeniyle kamu kesimi harcamalarını yükselteceğinden söz edilmiştir (Tavares ve Wacziarg, 2001: 1345-6). Kamu kesiminin büyüklüğüne bağlı olarak artan kamu harcamaları, ekonomik büyüme üzerinde büyük bir yük oluşturabilir. Gereğinden fazla artan kamu harcamaları, ülkedeki tasarrufların azalmasına, ulusal gelirin bu harcamaların finansmanı için kullanılan kredilerin borç faiz ödemelerinde kullanılmasına ve bir süre sonra kaynak ve borç yönetimi kontrol edilemediği için finansal krizlere neden olabilir. Yaşanan bu finansal krizler de ekonomik büyüme ve kalkınmanın gerçekleşmesini sekteye uğratabilir (Doğan, 2005: 12).

Diğer taraftan otokrasi yönetimlerindeki diktatörler de ekonomik politikalar üzerindeki kontrol güçlerini arttırmak için devletin faaliyet alanlarını daha çok genişletme eğiliminde olurlar ve böylece kamu kesiminin büyüklüğünü de artırırlar. Eğer otokratlar kamu kaynaklarını daha çok yoksullara yönelik harcamalarda kullanırlarsa, uzun dönemli ekonomik büyüme ve kalkınma için yeterince kaynak aktarımı sağlayamayabilirler. Bu durum da daha düşük bir büyümeye yol açabilir. Özetle, demokrasilerin otokrasilerden daha az mı yoksa daha çok mu harcadığı

teorik olarak belirsizdir, bu yüzden konu ampirik inceleme gerektirir (Tavares ve Wacziarg, 2001: 1345-1346).

6.4. Beşerî Sermaye Düzeyi

Siyasi rejimlerdeki farklılıklar, farklı toplumsal seçimlere öncülük ederek ekonomik büyümeyi de etkileyebilir. Demokrasi rejimlerinin, toplumun temel ihtiyaçlarına yönelik taleplerine karşı cevap verme konusunda, diktatörlük rejimlerine nazaran daha fazla duyarlı olduğu düşünüldüğünde, demokrasi yönetimlerinde daha çok beşerî sermaye birikimini teşvik eden politikalar seçilecektir. Daha yüksek düzeyde bir beşerî sermaye, demokrasi rejimlerinin sonuçlarından biri olmasının yanı sıra demokrasinin temel bir belirleyicisidir. Demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki bağlantı, eğitimin demokrasi talebini arttırması gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Çünkü beşerî sermaye, demokrasi unsuru üzerinden ekonomik büyümeyi etkileyen önemli bir kanaldır (Tavares ve Wacziarg, 2001: 1346).

6.5. Gelir Eşitsizliği

Gelir dağılımındaki eşitsizliğin derecesi, siyasi rejimlerin etkisi altında alınan toplumsal seçimlerden kaynaklanmaktadır. Diktatörlük rejimlerinden demokrasiye geçiş aşamalarında, ortak kararların oluşturulmasında daha çok yoksullara yönelik politikaların tercih edilmesi gerektiği düşünülür. Politikaları belirleme gücü olan yoksul kesim, siyasi süreci faydaları için değerlendirebilir ve eşitsizliği azaltan gelir dağılımını gerçekleştirmek için hükümeti etkileyebilir. Gelir dağılımında eşitsizliğin yüksek olduğu ve ekonomide optimal olmayan yüksek vergileme politikasının benimsendiği bir ülkede, ekonomik büyümede düşüşler meydana gelecektir (Tavares ve Wacziarg, 2001: 1347).

6.6. Dış Ticarete Serbestleşme ve Dış Ticaret Dengesi

Dış ticarete açıklık derecesi, siyasi özgürlüklerin kapsamından etkilenebilir. Ekonomiler daha çok korumacı politikaları uygulamaya koyma eğilimindedir. Bu korumacı politikalar da çok sayıda tüketici kitlesi pahasına birkaç üreticiye yarar sağlamaktadır. Demokrasi rejimleri otokratik yönetimlere göre daha çok tüketici kitlesine ait tercihlere yoğunlaşır ve böylece daha az korumacı politikalara yönelmektedir. Ancak, oy kullanma ve lobicilikle içsel koruma ekonomi modelleri, demokrasilerde de kolayca yüksek düzeyde koruma sağlayabilir. Bu yüzden demokrasi ile ticaret rejimi üzerindeki etkisi günümüzde bile cevabını bekleyen açık bir ampirik sorudur. Çok sayıda çalışma, ticaret açıklığının ekonomik büyüme üzerindeki güçlü olumlu etkisini belgelemektedir. Uluslararası ticaret, ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğün tüm avantajlarından faydalanmalarını sağlar. Böylece hem kişi başına düşen gelirin istikrarlı düzeyini hem de geçiş hızını yükseltir. Ticaret aynı zamanda iç piyasadaki ürün rekabetini arttırır, teknolojinin aktarılmasını teşvik eder, daha büyük pazarlara erişim imkânı sağlar ve bölgesel veya küresel ekonomik

düzenlemeler yoluyla daha fazla politika disiplini için teşvik sağlayabilir (Tavares ve Wacziarg, 2001: 1347).

6.7. Fiziki Sermaye Düzeyi

Son olarak, demokrasi derecesinin fiziksel sermaye birikimi düzeyi aracılığıyla ekonomik büyümeyi etkileyebileceği ifade edilmiştir. Siyasi demokrasi sürecinin, sendikalar gibi kuruluşlar sayesinde işçilerin menfaatlerini daha etkili savunma imkânı sağladığı düşünülmektedir. Buda milli gelirin dağılımında sermayeden ziyade daha çok emeğin lehine bir değişikliğin oluşmasını sağlayabilir. İktisadi koşulların "ceteris paribus" olduğunu varsayarsak, demokrasilerin hâkim olduğu yönetimlerde emeğin gelirinin artmasına ve sermayenin kazancında ise bir azalmaya neden olacaktır. Dolayısıyla özel sektör yatırımlarının da düşmesine sebep olacaktır (Tavares ve Wacziarg, 2001: 1348). Demokratik yönetimlerin yatırımlar üzerinde negatif bir etki oluşturduğunu söyleyen çalışmalara göre, ekonomik birimler tek başlarına tüketim harcamalarını kısımlar ya da tasarruf ve yatırımlarını artıramazlar. Çünkü yatırım artışı sağlamak, uzun vadeli bir planı, dolayısıyla gelecekte elde edilecek daha büyük fayda için bugünkü faydadan vazgeçecek bir vizyona sahip olmayı gerektirir. Bu görüşe göre, demokrasi rejimleri yatırım artışı için popüler nitelikte olmayan politika araçlarını kullanamaz. Sadece otokrasi yönetimleri bu politikaları kullanabilir. Özetle, özel sektör yatırımlarını düşürdüğü için, demokratik yönetimler iktisadi büyüme ve kalkınmayı negatif yönde etkilemektedir (Kurzman, Werum ve Burkhart, 2002: 6).

Öte yandan, mülkiyet haklarını daha iyi güvence altına alarak ve sözleşmenin uygulanmasını kolaylaştırarak, demokrasiler yatırımın getirisini artırabilir. Bunu politik, sosyal ve ekonomik belirsizliğin derecesini azaltarak da yapabilirler. Bu etkinin bir kısmı siyasi istikrarsızlık kanalı tarafından ele alınabilir de demokrasi aynı zamanda yatırımı belirleyen diğer belirsizlik türlerini de etkileyebilir (Tavares ve Wacziarg, 2001: 1348).

7. Sonuç

Daha önceleri pek dikkate alınmamış olan, ancak günümüz çalışmalarında genel bir kabul gören "kurumsal faktörler", ekonomik büyümeyi tetikleyen etkenlerden biri olmuştur. Bu kurumsal faktörlerden biri de siyasi kurumlardır. Siyasi kurumlarda temel olarak demokrasi ve otokrasi rejimleri olmak üzere ikili bir ayrıma sahiptir. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda bazıları demokrasi rejimlerinin, bazıları ise otokrasi rejimlerinin ekonomik büyüme için daha uygun bir yönetim sistemi olacağını savunmuştur. Bu ikisinden ayrı olarak üçüncü bir görüş ise, bu yönetim sistemleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin açık ve net olmadığını savunmuştur.

Demokratik rejimler, bireylere sağlanan sivil haklar ve siyasi özgürlüklerin kapsamını genişletir. Aynı zamanda, bireylerin devlet yönetimine etkili bir biçimde katılmasını ve bireylere sağlanan bu sivil ve politik haklar aracılığıyla

toplumsal hayatın gelişmesini sağlar. Ayrıca demokrasiler, insani gelişmeye önem veren bir sistem olmasının yanı sıra, hukukun üstünlüğü ile mülkiyet haklarının muhafaza edilmesinde de etkin politikalar sundukları için ekonomik büyüme ve kalkınmaya önemli katkılar sağlamaktadır.

Otokratik rejimlerle karşılaştırıldığında, demokratik rejimler büyüme ve kalkınma üzerinde daha fazla katkı sağlamaktadırlar. Öncelikle demokratik rejimler, toplumda oluşan çatışmaları daha iyi yönetmekte ve politik istikrarı sağlama konusunda otokratik rejimlere nazaran daha başarılı olmaktadır. Öte yandan demokratik rejimler, kıtlık gibi toplumsal yıkımları önleme konusunda da yine daha üstündürler. Demokratik yönetim, ekonomiye yönelik yetki devrinin daha kolay yapılmasını ve yatırımlar için daha istikrarlı bir ortamın var olmasını sağlar. Ülkedeki enerji, hammadde ve diğer üretim faktörlerinin ekonomik büyüme ve kalkınma için ihtiyaç duyulan alanlara doğru hareketliliğini hızlandırır. Demokrasi, beşerî ve beşerî olmayan sermaye stokunu da artırır. Aynı zamanda daha adil bir gelir dağılımı sunarak, gelir eşitsizliğini azaltmakta ve böylece ekonomik büyüme ve kalkınmaya önemli derecede destek olmaktadır.

Son olarak dünyadaki gelişmiş ülkelerinin demokrasi ile yönetilmesi bir rastlantı değildir. Aksine demokrasinin siyasal, sosyal ve ekonomik hayat üzerindeki çift yönlü etkileşimin bir sonucudur. Ancak tüm bu ifadelerle rağmen, henüz demokrasi ve ekonomik büyüme/kalkınma ilişkisi için kesin bir yargı belirtmek oldukça zordur. Bu ilişkinin tam olarak belirlenmesi için bu yönde araştırmalara hâlâ ihtiyaç vardır.

Kaynakça

- Acaravcı, A., Bozkurt, C., & Erdoğan, S. (2015). MENA Ülkelerinde Demokrasi-Ekonomik Büyüme İlişkisi. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 3 (4), 119-129.
- Acemoglu, D., Johnson, S., Robinson, J. A., & Yared, P. (2008). Income and Democracy. *American Economic Review*, 93 (3), 808-842.
- Adejumobi, S. (2000). *Between Democracy and Development In Africa: What Are The Missing Links?*. (Accessed on 21.11.2019), <http://documents.worldbank.org/curated/en/143061468741593788/Between-democracy-and-development-in-Africa-what-are-the-missing-links>
- Aktan, C. C. (1999). 21. Yüzyıl ve Anayasal Demokrasi. *Yeni Türkiye Dergisi* (29), 600-606.
- Bardhan, P. (2004). *Democracy and Development: A Complex Relationship*. (Accessed on 16.11.2019), <https://eml.berkeley.edu/~webfac/bardhan/papers/BardhanDemoc.pdf>
- Barış, S., & Erdoğan, M. (2018). 21. Yüzyılda Demokrasi Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bir Literatür İncelemesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 9 (20), 83-102.

- Barro, R. J. (1996). Democracy and Growth. *Journal of Economic Growth*, 1-27.
- Beşkaya, A., & Manan, Ö. (2009). Ekonomik Özgürlükler ve Demokrasi ile Ekonomik Performans Arasındaki İlişkinin Zaman Serileri ile Analizi: Türkiye Örneği. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 47-76.
- Bhagwati, J. N. (2002). Democracy and Development: Cruel Dilemma or Symbiotic Relationship? *Review of Development Economics*, 6 (2), 151-162.
- Cevizli, İ. (2013). Demokrasi ve Ekonomik Gelişme İlişkisi. *(Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi)*. Aydın.
- Cirhinlioğlu, Z. (1999). *Az gelişmişliğin Toplumsal Boyutu*. Ankara: Imge Ki tabevi Yayınları.
- Çukurçayır, S., & Tezcan, K. (2011). Demokratikleşme ve Ekonomik Kalkınma: Etkileşim Analizi. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 6 (2), 48-76.
- Doğan, A. (2005). Demokrasi ve Ekonomik Gelişme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* (25), 1-19.
- Fayad, G., Bates, R. H., & Hoeffler, A. (2011). *Income and Democracy: Lipset's Law Inverted*. (Accessed on 30.11.2019), https://scholar.harvard.edu/files/rbates/files/fayad_bates_hoeffler.pdf
- Freedom House. (2018a). *Freedom in the World 2018 Methodology*. (Accessed on 16.11.2019), <https://freedomhouse.org/report/methodology-freedom-world-2018>
- Freedom House. (2018b). *Freedom In The World 2018 Table Of Country Scores*. (Accessed on 16.11.2019), <https://freedomhouse.org/report-types/freedom-world>
- Ghali, B. (2003). *The Interaction Between Democracy and Development, UNESCO*. (Accessed on 21.11.2019), <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000128283?posInSet=1&queryId=N-EXPLORE-d8b1c072-22c0-40ba-9c51-632778bb30d7>
- Gözler, K. (2004). Demokrasi. İçinde: *Anayasa Hukukuna Giriş* (s. 112-126). Bursa Ekin Kitabevi.
- Hayaloğlu, P. (2015). MINT Ülkelerinde Demokrasi Ekonomik Büyüme Nasıl Etkilemektedir? *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 1 (1), 17-29.
- HDI. (2018). *Human Development Indices and Indicators 2018 Statistical Update*. UNDP.
- Helliwell, J. F. (1994). Empirical Linkages Between Democracy and Economic Growth. *British Journal of Political Science*, 24 (2), 225-248.
- Karakayalı, H., & Yanıkkaya, H. (2005). Kurumsal Faktörlerin Ekonomik Büyüme Etkileri. C. C. Editör:

- Aktan içinde, *Kurumsal İktisat –Kurullar, Kurumlar ve Ekonomik Gelişme* (s. 115-138). SPK.
- Koçak, E., & Uzay, N. (2017). Türkiye’de Demokrasi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Ampirik Bir Araştırma*. *Yönetim Ve Ekonomi Dergisi Manisa Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F.*, 24(3), 705-723.
- Kurzman, C., Werum, R., & Burkhart, R. E. (2002). Democracy’s Effect on Economic Growth: A Pooled: Time-Series Analysis, 1951-1980. *Studies in Comparative International Development*, 37 (1), 3-33.
- Lipset, S. M. (1959). Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy. *The American Political Science Review*, 53 (1), 69-105.
- Manan, Ö. (2009). Kurumsal Yapı Olarak Demokrasi ve Ekonomik Özgürlüklerin Ekonomik Performansa Etkisi: Türkiye Örneği. Zonguldak: (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi).
- Muller, E. N. (1995). Economic Determinants of Democracy. *American Sociological Review*, 60 (6), 966-982.
- Olk, S. (2003). *The Relationship Between Economic Development And Democracy In Africa: A Quantitative And Qualitative Perspective*. (Accessed on 27.11.2019), https://www.uni-trier.de/fileadmin/fb3/POL/Studium/Ausgewaehlte_Abschlussarbeiten/olk.pdf
- Persson, T. (2005). *Forms of Democracy, Policy and Economic Development*. (Accessed on 21.11.2019), <https://www.nber.org/papers/w11171.pdf> adresinden alındı
- Rivera-Batiz, F. L. (2002). Democracy, Governance, and Economic Growth:Theory and Evidence. *Review of Development Economics* , 6 (2), 225–247.
- Schmidt, M. G. (2001). *Demokrasi Kuramlarına Giriş*. (M. E. Köktaş, Çev.) Ankara: Vadi Yayınları.
- Şanlısoy, S. (2010). Politik İstikrarsızlık-Ekonomik Süreç Politikaları Etkileşimi. *Sosyoekonomi Dergisi* , 191-214.
- Tavares, J., & Wacziarg, R. (2001). How Democracy Affects Growth. *European Economic Review*, 1341-1378.
- Tunç, H. (2008). Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* , XII (1-2), 1117.
- UNDP. (2002). *Human Development Report 2002: Deepening Democracy in a Fragmented World*. New York: Oxford University Press.
- Yay, G. G. (2002). İktisadi Gelişme ve Demokrasi İlişkisi Üzerine Bir Sınama. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 52 (1), 27-54.

Araştırma Makalesi • Research Article

Sabit Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Afganistan Üzerine Ampirik Bir Analiz *

The Relationship Between Fixed Capital Investments and Economic Growth: An Empirical Analysis on Afghanistan

Ethem Esen ^{a,**}, Muhammad Akbar Farahmand ^b

^a Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Eskişehir/Türkiye.

ORCID: 0000-0002-5356-1798

^b Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Yüksek Lisans Programı, Eskişehir/Türkiye.

ORCID: 0000-0002-5457-9105

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 11 Şubat 2020

Düzeltilme tarihi: 25 Şubat 2020

Kabul tarihi: 6 Mart 2020

Anahtar Kelimeler:

Ekonomik Büyüme

Sabit Sermaye Yatırımları

ARDL

Nedensellik

ARTICLE INFO

Article history:

Received February 11, 2020

Received in revised form February 25, 2020

Accepted March 6, 2020

Keywords:

Economic Growth

Fixed Capital Investments

ARDL

Causality

ÖZ

Günümüzde küreselleşmenin arttığı Dünya Ekonomisinde ülkelerin ekonomik büyümelerinde sabit sermaye yatırımlarının önemli bir rolü bulunmaktadır. Bu çalışmada, Afganistan'da sabit sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmak için gecikmesi dağıtılmış otoregresif (ARDL) sınır testi yaklaşımı ve Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Yıllık verilerin kullanıldığı çalışmada, dönem olarak 1980 ile 2017 yılları arası ele alınmıştır. Çalışmada verilerin durağanlıklarının tespiti için yapılan birim kök testlerinde, sabit sermaye yatırımları verisinin düzey değerinde ve ekonomik büyüme verisinin ise birinci farkında durağanlık koşulunu sağladıkları görülmüştür. Bu nedenle çalışmada, ARDL sınır testi yaklaşımı uygulanmıştır. ARDL modeli sonucunda, sabit sermaye yatırımlarıyla ekonomik büyüme arasında herhangi bir eşbütünlük ilişkisi elde edilmemiştir. Daha sonra, uygulanan Granger nedensellik testi sonucuna göre, sabit sermaye yatırımlarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır.

ABSTRACT

In today's world economy where globalization is increasing, fixed capital investments play an important role in the economic growth of countries. In this study, autoregressive distributed lag (ARDL) bounds testing approach and Granger causality test were used to investigate the effect of fixed capital investments on economic growth in Afghanistan. In the study that uses the annual data, the period between 1980 and 2017 was considered. Unit root tests were performed to determine stationarities of the data. It is seen that fixed capital investments variable is stationary at the level and economic growth variable is stationary at the first difference. Therefore, ARDL bounds testing approach was applied in the study. As a result of the ARDL model, no cointegration relationship could be determined between fixed capital investments and economic growth. Then, by the Granger causality test, a one-way causality relationship was found from fixed capital investments to economic growth.

1. Giriş

Sabit sermaye yatırımları ekonomik büyümenin temel faktörleri arasında yer almaktadır. Ekonomi tarihi boyunca

gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler için ekonomik büyümenin önemli faktörlerinden biri olarak sabit sermaye yatırımları görülmüştür. Sabit sermaye yatırımların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ile ilgili tartışmalar

* Bu çalışma, 21-23 Kasım 2019 tarihlerinde Kahramanmaraş'ta düzenlenen 9th SCF International Conference on "The Future of the European Union and Turkey-European Union Relations" adlı kongrede özet bildiri olarak sunulmuştur.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: etheme@anadolu.edu.tr

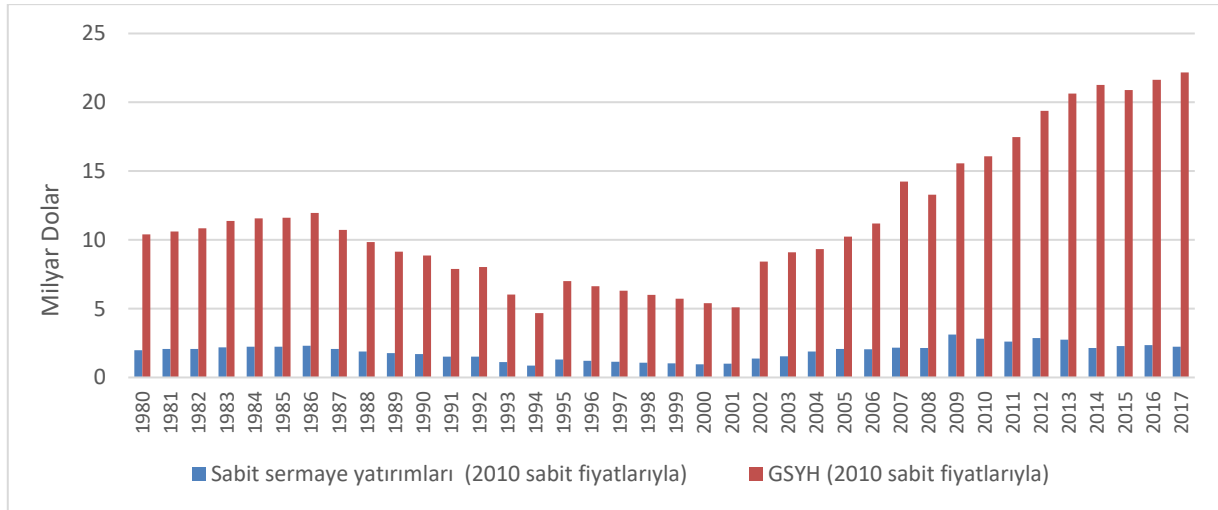
Klasik iktisatçılara kadar dayanmaktadır. Klasikler, ekonominin büyümesi açısından fiziki sermaye oluşumunun önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Keynesyen iktisatçılar da ekonomide gelir düzeyinin belirlenmesinde ve dolayısıyla ekonomik büyümenin sağlanmasında yatırım harcamalarına önemli rol atfetmişlerdir. Romer ve Lucas tarafından geliştirilen büyüme modelleri de, artan sermaye birikiminin büyüme oranlarında kalıcı bir artışa yol açabileceğini ifade etmişlerdir. 1980'lerden sonra sabit sermaye yatırımlarının büyüme üzerindeki önemi nispi olarak azalsa da, sabit sermaye yatırımları yıllarca ülkeler arasındaki gelişmişlik farklarını açıklayan önemli bir unsur olarak dikkate alınmıştır (Şahbaz, 2014).

Bu şekilde ekonomi teorisi, sabit sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme modellerinde önemli bir yere sahip olduklarını göstermiştir. Sermaye yatırımları, doğal olarak ekonomik büyüme ve kalkınma sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Sermaye oluşumu, ekonomik büyümeyi etkileyen üretim kapasitesini belirler. Sermaye yetersizliği, sürdürülebilir ekonomik büyümenin en ciddi sorunu olarak

görülmektedir (Ugochukwu ve Chinyere, 2013). Yapılan ampirik çalışmaların önemli bir kısmı, sabit sermaye yatırım oranı yüksek olan ülkelerin diğer ülkelerle karşılaştırıldığında daha yüksek bir büyüme performansı sergilediklerini ortaya koymaktadır.

Afganistan savaşlar ve çatışmalar gibi yaşadığı olumsuzluklar nedeniyle sabit sermaye yatırımları açısından fakir bir ülke olarak kalmıştır. Şekil 1'de 1980 ile 2017 arası dönemde Afganistan'ın sabit sermaye yatırımları ve gayrisafı yurt içi hasılası gösterilmiştir. 1980-2001 yılları arasında sabit sermaye yatırımlarının oranının azalmasıyla birlikte, ülkenin ekonomik büyümesinde ortalama olarak %2,54'lük negatif bir büyüme oranı kaydedilmiştir (Nasery, 2014). 2001 yılından sonra sabit sermaye yatırımları ve özellikle ekonomik büyüme oranı artmıştır. Büyüme oranındaki artışta en büyük pay, ülkeye yapılan dış yardımlara aittir. Bununla birlikte, sabit sermaye yatırımları 2001 yılında bir milyar dolar civarındayken, 2017 yılında 2 milyar 240 milyon dolar olmuştur.

Şekil 1. Afganistan'da 1980-2017 Yılları Arası Dönemde Sabit Sermaye Yatırımları ve GSYH

Kaynak: Unstats Veri Tabanı

Bu çalışmada, sabit sermaye yatırımlarının Afganistan'ın ekonomik büyümesi üzerindeki etkisinin ARDL sınır testi yaklaşımı ve Granger nedensellik testiyle incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın bundan sonraki kısmında ilk olarak sabit sermaye yatırımlarıyla ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalara ilişkin literatüre yer verilecektir. Sonraki kısımda çalışmada kullanılan veriler ve çalışmanın yöntemi tanıtılacaktır. Verilerin ve yöntemin tanıtılmasının ardından çalışmanın ampirik bulguları açıklanıp, son bölümde ise çalışmanın sonuçlarına yer verilecektir.

2. Literatür Taraması

Sabit sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ile ilgili teorik tartışmalar Klasiklere kadar uzanmaktadır. Bu konuda genel görüş, sabit sermaye

yatırımlarının ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği yönündedir. Bununla birlikte, farklı ülkeler için farklı yöntemler kullanılarak yapılan ampirik çalışmaların bazılarında bu iki değişken arasındaki ilişkiye yönelik olarak farklı sonuçlar da elde edilmiştir. Ampirik literatürde Afganistan için ekonomik büyümeyle sabit sermaye yatırımları arasındaki ilişkiyi inceleyen hiçbir çalışmaya rastlanmamıştır.

Chow (1993), Çin ekonomisi için 1952 ile 1985 yılları arasında sabit sermaye yatırımlarıyla ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi regresyon analizi yöntemiyle incelemiştir. Çalışmanın sonucunda, ilgili değişkenler arasında uzun dönem bir ilişki saptanmıştır. Aynı zamanda, sabit sermaye yatırımlarında ortaya çıkan %1'lik yükselmenin ekonomik büyüme oranını %0,045 artıracığı sonucuna ulaşılmıştır. Ugochukwu ve Chinyere (2013), 1982-2011 yılları arası

dönemde sermaye birikimlerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini Granger nedensellik ve eşbütünleşme testleriyle Nijerya için incelemiştir. Çalışmanın sonucunda Ugochukwu ve Chinyere tarafından ekonomik büyümeyle sermaye birikimleri arasında uzun dönem bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda, sermaye birikiminin ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini de bulmuşlardır. Öte yandan çalışmada, enflasyon oranının ve faiz oranının Nijerya'nın ekonomik büyümesi üzerinde olumsuz etki yarattığını ortaya koyulmuştur. Bal vd. (2016) çalışmalarında, 1970-2012 yılları arasındaki dönemde, Hindistan'da sermaye birikimiyle ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ARDL yöntemiyle analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre; sermaye birikimi, ticaret açıklığı, döviz kuru ve toplam faktör verimliliği ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkiler iken; enflasyon kısa dönemde ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Meyer ve Sanusi (2019) yaptıkları çalışmada, Johansen eşbütünleşme ve vektör hata düzeltme modelleri ile Güney Afrika verilerini kullanarak 1995:Q1-2016:Q4 dönemi için yurtiçi yatırımlar, istihdam ve ekonomik büyüme arasında ilişkileri ele almışlardır. Çalışma sonuçları; ekonomik büyüme, yurtiçi yatırımlar ve istihdam arasında uzun dönem ilişkinin olduğunu göstermiştir. Ayrıca, ekonomik büyümeden yatırımlara doğru tek yönlü bir ilişkinin varlığı saptanmıştır. Öte yandan, yurtiçi yatırımların istihdam üzerinde uzun dönemde olumlu bir etkisinin olduğu belirtilerek, yatırımlardan istihdama tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı belirlenmiştir. Çalışmada, istihdamla ekonomik büyüme arasındaki çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı da ortaya konmuştur.

Berber vd. (2001), 1968-1998 yılları arası dönemde Türkiye'de yatırım harcamalarıyla ekonomik büyüme arasında ilişki olup olmadığını analiz etmişlerdir. Çalışmadan, yatırımlarda ortaya çıkan sürekli artışların, ekonomik büyümeyi sürekli olarak arttırmayacağı bulgusu elde edilmiştir. Bayraktutan ve Aslan (2008), 1980'den 2006'ya kadar olan dönemde ekonomik büyümeyle sabit sermaye yatırımları arasındaki ilişkiyi Türkiye Ekonomisini dikkate alarak Johansen-Juselius eşbütünleşme yöntemiyle analiz etmişlerdir. Çalışma sonucunda, ele alınan değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin varlığı saptanmıştır. Buna bağlı olarak, sabit sermaye yatırımlarının uzun dönemde büyüme üzerinde pozitif bir etki yarattığı ortaya konmuştur. Teyyare ve Sayaner (2018), 1984 ile 2014 yılları arası dönemde sabit sermaye yatırımlarıyla ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye için En Küçük Kareler Yöntemiyle incelemiştir. Çalışma sonucunda, sabit sermaye yatırımlarındaki artışların, ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği saptanmıştır. Bununla birlikte, kamu borçlanmasındaki artışın ise büyümeyi olumsuz olarak etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Blomstrom, Lipsey ve Zejan (1993), 1965 ile 1985 arası dönemde yüzden fazla ülkeyi ele alarak gayrisafi yurtiçi hasıladaki sabit sermaye oluşumuyla ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisinin yönünü incelemiştir.

Çalışmada, basit regresyonlar, büyümenin çeşitli belirleyicilerini içeren çoklu regresyonlar ve nedensellik testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, yüksek oranlarda sabit sermaye oluşumunun, kişi başına gelirdeki hızlı büyümeye eşlik ettiğini göstermiştir. Bununla birlikte, sabit sermaye yatırımının ekonomik büyümenin tek ya da temel kaynağı olduğuna bir bulgu elde edilememiştir. Sinha (1999), 1950-1997 yılları arasında dokuz Asya ülkesinde, sabit sermaye yatırımları, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri Johansen eşbütünleşme yöntemiyle incelemiştir. Johansen eşbütünleşme testi sonucunda, çoğu ülkede sabit sermaye yatırımlarıyla ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki belirlenmiştir. Çetin (2012) çalışmasında, Johansen-Juselius eşbütünleşme ve Granger nedensellik testlerini kullanarak 1980-2009 yılları arasındaki dönemde farklı gelir düzeylerine sahip sekiz ülke açısından sermaye yatırımlarıyla ekonomik büyüme arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkileri incelemiştir. Eşbütünleşme testi sonucunda, sadece Malezya ekonomisinde değişkenler arasında uzun dönem ilişkinin varlığı saptanmıştır. Ancak uygulanan Granger nedensellik testine göre, Malezya ekonomisinde değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin varlığı ortaya konulamamıştır. Şahbaz (2014), 1991-2011 yılları arası dönem için sabit sermaye yatırımları, istihdam ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye için panel eşbütünleşme ve nedensellik yöntemleriyle incelemiştir. Çalışma sonucunda, sabit sermaye yatırımlarıyla istihdamdan büyümeye doğru uzun dönemli tek yönlü nedensellik ilişkisinin varlığı elde edilmiştir. Mamafih sabit sermaye yatırımlardan büyümeye doğru kısa dönemli nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

3. Veri Seti ve Yöntem

Bu çalışmada, ARDL (Oto-regresif Distributed Lag) sınır testi ile Granger nedensellik testi yaklaşımları, Afganistan'da 1980-2017 yılları arasındaki dönemde sabit sermaye yatırımlarıyla gayrisafi yurtiçi hasıla arasındaki ilişkiyi analiz etmek için kullanılmıştır. Çalışmada yer alan sabit sermaye yatırımları (SB) ve gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYH) verilerine, Unstats veri tabanından ulaşılmıştır. Çalışmada yıllık olarak kullanılan SB ve GSYH değişkenlerinin logaritmaları alınıp, birim kök testleri yapılmıştır.

Ekonometrik çalışmalarda seriler arasındaki kısa dönem ve uzun dönem ilişkisinin olup olmadığını incelemek için farklı testler kullanılmaktadır. Bu çalışmada, 1980-2017 yılları arasındaki dönemde Afganistan için sabit sermaye yatırımları ile gayrisafi yurtiçi hasıla arasındaki eşbütünleşme ilişkisi incelenirken son dönemde popüler olan ARDL sınır testi yaklaşımından faydalanılmıştır. Çünkü ARDL sınır testi yaklaşımı diğer eşbütünleşme testlerine göre birtakım avantajlara sahiptir. ARDL sınır test yaklaşımının en önemli avantajı, çalışmada kullanılan serilerin aynı dereceden I(1) durağan olmalarına gerek duymamasıdır. Dolayısıyla, birim kök testlerinin sonucunda, değişkenlerin I(0) ve I(1)'de durağanlık

koşulunu sağladıkları tespit edildikten sonra ARDL sınır testi uygulanabilir. Ancak, ARDL sınır testinde hiçbir değişkenin ikinci dereceden I(2) durağan olmaması gerekir. Bununla birlikte, ARDL yaklaşımında, VAR modelinin tersine, çalışmada kullanılan seriler farklı gecikme uzunluklarına sahip olabilirler. ARDL modelinin başka bir avantajı, uzun ve kısa dönem parametrelerinin birlikte tahmin edilebilmesidir. Modelde doğrusal dönüşüm uygulayarak uzun dönem bilgisini kaybetmeksizin kısa ve uzun dönem ilişkileri birleştiren bir hata düzeltme modeli (ECM) elde etmeye imkân tanır (Esen ve Özata, 2017). ARDL modelinin diğer önemli bir avantajı da sınırlı gözlem sayılarında bile tutarlı ve güvenilir sonuçlar vermesidir (Manyeki ve Kotosz, 2017).

$$\Delta \ln \text{GSYH}_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^p \delta_1 \Delta \ln \text{SB}_{t-i} + \sum_{i=0}^q \delta_2 \Delta \ln \text{GSYH}_{t-i} + \alpha_1 \Delta \ln \text{GSYH}_{t-1} + \alpha_2 \Delta \ln \text{SB}_{t-2} + \varepsilon_t \quad (1)$$

Denklem 1’de, $\ln \text{GSYH}$ gayrisafi yurtiçi hasılanın doğal logaritmasını ve $\ln \text{SB}$ sabit sermaye yatırımlarının doğal logaritmasını, Δ birinci fark işlemcisini, α_0 sabit terimi ve ε_t ise beyaz gürültü hata terimini ifade etmektedir. Denklem sağ tarafında yer alan α_1 ve α_2 katsayıları değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkiyi gösterirken, δ_1 ve δ_2 katsayıları değişkenlerin arasındaki kısa dönem dinamik ilişkileri göstermektedir.

ARDL modelinde öncelikle, Denklem (1) en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilir, seriler arasındaki uzun dönemli ilişkinin incelenmesi amacıyla gecikmeli serilerin katsayılarının anlamlılığının test edildiği bir F testi gerçekleştirilir. Burada sıfır hipotezi; $H_0: \alpha_1 = \alpha_2 = 0$ şeklinde olup, seriler arasında uzun dönemli ilişkinin olmadığına işaret etmektedir. Alternatif hipotez ise $H_1: \alpha_1 \neq \alpha_2 \neq 0$ şeklindedir. Hesaplanan F-istatistiği değeri, alt sınır kritik değerinden küçük çıkarsa, eşbütünlüşme ilişkisinin

$$\Delta \ln \text{GSYH}_t = \delta_0 + \sum_{i=1}^p \delta_1 \Delta \ln \text{GSYH}_{t-i} + \sum_{i=0}^q \delta_2 \Delta \ln \text{SB}_{t-1} + \varphi \text{ECM}_{t-1} + \varepsilon_t \quad (2)$$

Denklem (2)’de, δ_1 ve δ_2 modelin dengeye yaklaşmasının kısa dönem dinamik katsayılarıdır. φ ayarlanma parametresinin hızıdır ve ECM, Denklem (1)’in tahmini denge ilişkisinden elde edilen hata düzeltme terimini ifade eder. ECM hata düzeltme terimi katsayısı negatif ve istatistiksel olarak %0,05 anlam düzeyinin altında olmalıdır (Srinivasan, Kumar ve Ganesh, 2012)

4. Ampirik Bulgular

ARDL yaklaşımının uygulanabilmesi için çalışmada kullanılan değişkenler I(0) ve I(1) durağan olmaları gerekmektedir. Çünkü kullanılan değişkenlerin herhangi biri I(2) durağan olduğu tespit edilirse, F-istatistik sonuçları geçerli olmaz ve ARDL sınır testi uygulanamayacaktır. Dolayısıyla kullanılan değişkenlerin durağanlık sınaması

ARDL yaklaşımı, genel olarak üç aşamadan meydana gelmektedir. İlk aşama, analizde kullanılan değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığının test edilmesidir. Değişkenler arasında uzun dönem bir ilişki saptanırsa, daha sonraki aşamalar uzun dönem ve kısa dönem katsayıların tahmin edilmesinden oluşur (Pamuk ve Bektaş, 2014). Bunun aksine, eğer değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki saptanamazsa, kısa dönem ve uzun dönem katsayılar tahmin edilemeyecektir.

Çalışmada, ARDL sınır testi yaklaşımı belirtilen avantajlarından dolayı tercih edilmiş ve Denklem (1)’de gösterilmiştir.

olmadığı sıfır hipotez kabul edilir. Aksine, hesaplanan F-istatistiği değeri, üst sınır kritik değerden büyük çıkarsa; sıfır hipotez, modeldeki değişkenler arasında uzun dönem bir eşbütünlüşme ilişkisi olduğunu göstererek, reddedilir. Eğer hesaplanan değer sınırların içine düşerse çıkarım sonuçsuzdur.

ARDL sınır testinde kullanılan seriler arasındaki eşbütünlüşme ilişkisi bulunduktan sonra Hannan Quinn Kriteri, Schwarz Bayesian ve Akaike Bilgi Kriteri gibi model seçimi kriterleri yoluyla seriler için optimal gecikme uzunlukları tespit edilir. ARDL (p, q) biçiminde tespit edilen model için p birinci değişken $\ln \text{GSYH}$ ’nin gecikme uzunluğunu ve q ikinci değişken $\ln \text{SB}$ ’nin gecikme uzunluğunu belirtir. Son olarak, uzun dönemli tahminlerle bağlantılı bir hata düzeltme modeli tahmin edilerek, kısa dönem dinamik parametreler sağlanır. Bu, Denklem (2)’de belirtildiği gibidir:

için Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) ve Phillips Perron (PP) birim kök testleri yapılmış ve sonuçlar Tablo 1’de sunulmuştur.

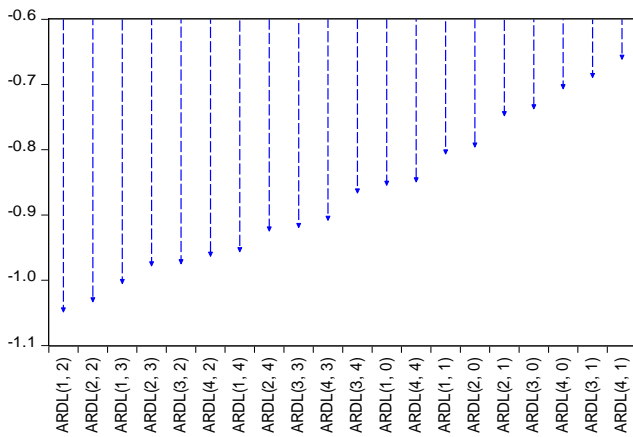
Tablo 1’den görüldüğü gibi, $\ln \text{SB}$ değişkeni ADF ve PP testlerinin neticesinde, düzey değerlerinde durağanlık koşulunu sağlamıştır. Çünkü $\ln \text{SB}$ değişkeni düzey değerlerinde olasılık değeri %0,05 altında çıkmıştır. Bu durumda, sıfır hipotezi reddedilir, yani seri durağandır. Dolayısıyla sıfır hipotezi kabul edilirse, seri durağan değildir. $\ln \text{GSYH}$ değişkeni ADF ve PP testlerinin sonucuna göre, düzey değerleri %0,05’ten büyük çıktığı için durağanlık koşulunu sağlayamamış ve seri birinci farkta durağanlaşmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenlerin ikinci dereceden durağan olmadıkları tespit edildikten sonra ARDL modeli tahmin edilir.

Tablo 1. Birim Kök Testleri

			ADF Testi		PP Testi	
			T-istatistiği	Olasılık Değeri	T-istatistiği	Olasılık Değeri
LnSB	Düzye	Sabitli-Trendli***	-5,146719	0,0009	-5,233522	0,0007
LnGSYH	Düzye	Sabitli-Trendli***	-1,08970	0,9173	-1,069226	0,9208
	1.Fark	Sabitli-Trendli***	-6,17287	0,0001	-6,17287	0,0001

Not: Tabloda yer alan *, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam seviyelerini gösterir.

Akaike Bilgi Kriteri (AIC) yoluyla uygun modelin ARDL(1,2) modeli olduğu tespit edilmiştir. Burada, lnGSYH'nin 1 ve lnSB'nin 2 gecikmesi modele katılmıştır. Şekil 2'de AIC'ye göre uygun model sıralaması sunulmuştur.

Şekil 2. AIC'ye Göre En İyi Model Sıralaması

Gayrisafi Yurtiçi Hasıla ve sabit sermaye yatırımları değişkenlerinin uygun gecikme uzunluğunun tespit edilmesinin ardından değişkenler arasındaki eşbütünlüşme ilişkisinin varlığını araştırmak amacıyla ARDL sınır testi yapılmıştır. Tablo 2'de ARDL test sonuçları ile Pesaran tarafından hesaplanan kritik değerler sunulmuştur.

Tablo 2. Eşbütünlüşme için Sınır Testi

Hesaplanan F-istatistiği: 1,922	Kritik Değerler	
	Alt Sınır I(0)	Üst Sınır I(1)
%1 anlam düzeyi	3,02	3,51
%5 anlam düzeyi	3,62	4,16
%10 anlam düzeyi	4,94	5,58

Tablo 2'de, ARDL sınır testinin sonucundaki F istatistiğinin değeri olan 1,922'nin üst sınır değerinden küçük çıktığı görülmektedir. Bu durumda, sıfır hipotezi kabul edilmiştir.

Bu durum, gayrisafi yurtiçi hasıla ve sabit sermaye yatırımları arasında uzun dönem bir eşbütünlüşme ilişkisinin olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla, uzun dönemde sabit sermaye yatırımlarıyla ekonomik büyüme serileri birlikte hareket etmemektedir.

ARDL sınır testi sonucunda, sabit sermaye yatırımlarıyla ekonomik büyüme arasında eşbütünlüşme ilişkisi elde edilmemiştir. Öte yandan, iki değişken arasındaki kısa dönem dinamik ilişkiyi değerlendirmek amacıyla VAR modeli tahmin edilerek, VAR modeline dayalı olarak nedensellik ilişkisini incelemek için Granger nedensellik testi yapılabilir. Granger nedensellik testi yapabilmek için kullanılan değişkenlerin durağan olmaları gerekir. Söz konusu Granger nedensellik testi, gecikme uzunluğunun seçimine duyarlıdır (Pamuk ve Bektaş, 2014). Tablo 1'de sunulan birim kök testlerinin sonuçlarında, sabit sermaye yatırımlarının düzey değerinde ve GSYH'nin birinci farkında durağanlık koşulunu sağladığı gösterilmiştir. Bu nedenle Granger nedensellik testi yapılmadan önce GSYH değişkeni durağanlaştırılmıştır. Tablo 3'te VAR modelinden hareketle yapılan Granger nedensellik testinin sonucu gösterilmiştir.

Tablo 3'te sunulan Granger nedensellik testinin sonuçlarına, sıfır hipotezine göre karar verilmektedir. Buna göre, olasılık değeri %0,05'ten daha büyük çıktığında sıfır hipotezi kabul edilir. Bu durum, değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığına işaret etmektedir. Buna karşın, olasılık değeri %0,05'ten küçük çıktığında sıfır hipotezi reddedilir. Bu, değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisi olduğuna işaret etmektedir. Buna bağlı olarak, yapılan Granger nedensellik testinin sonucunda, lnSB değişkeninin olasılık değeri anlam düzeyi %0,05'ten (0,0153) küçük çıktığı için sıfır hipotezi reddedilmiştir. Diğer bir ifadeyle, sabit sermaye yatırımları gayrisafi yurtiçi hasılanın nedenidir. Ancak lnGSYH değişkeninin olasılık değeri anlam düzeyi %0,05'ten (0,4676) büyük çıktığı için sıfır hipotezi kabul edilmiştir, Gayrisafi yurtiçi hasıla sabit sermaye yatırımlarının nedeni değildir. Dolayısıyla sabit sermaye yatırımlarından gayrisafi yurtiçi hasılaya doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu saptanmıştır. Sonuç olarak, Afganistan'da sabit sermaye yatırımlarının artması, ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır.

Tablo 3. Granger Nedensellik Testinin Sonucu

İlişki Yönü	Gecikme Uzunluğu	F-istatistiğinin Değeri	Olasılık Değeri
LnSB → lnGSYH	2	4,81712	0,0153
LnGSYH → lnSB	2	0,77968	0,4676

5. Sonuç

Klasik iktisatçılardan itibaren sabit sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerine etkisi günümüze kadar tartışma konusu olmuştur. Bu nedenle konu üzerinde yapılan ampirik çalışmalar da farklı ülkeler ve/veya ülke grupları için farklı yöntemlerle literatürde yer almaktadır. Literatürde sabit sermaye yatırımlarının bir ülkenin ekonomik büyümesine katkı sağladığı ve böylece ülkenin büyüme hızını artırdığı genel kabul görmektedir.

Bu çalışmada, ARDL sınır testi ve Granger nedensellik testiyle, Afganistan'da 1980'den 2017'ye olan dönemde sabit sermaye yatırımları ile gayrisafi yurtiçi hasıla arasındaki ilişki incelenmiştir. Değişkenlerin durağanlığını araştırmak için yapılan birim kök testlerinin ardından, ilgili değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisini tespit etmek amacıyla ARDL sınır testi yaklaşımı kullanılmıştır. Uygulanan testler sonucunda, sabit sermaye yatırımlarının düzey değerinde I(0) ve GSYH'nin ise birinci farkında I(1) durağan olduğu görülmüştür. Bununla birlikte, ARDL modeli sonucunda, sabit sermaye yatırımlarıyla ekonomik büyüme arasında eşbütünleşme ilişkisinin mevcudiyeti bulunamamıştır. Diğer bir ifadeyle bu çalışmadan elde edilen bulgulara göre, Afganistan için ilgili dönemde ilgili değişkenler arasında uzun dönem bir ilişki söz konusu değildir. Son olarak, bu iki değişken arasındaki kısa dönem dinamiklere bağlı olarak, nedensellik ilişkisinin varlığını ve yönünü belirlemek için VAR modeline dayalı olarak uygulanan Granger nedensellik testinin bulguları, sabit sermaye yatırımlarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığını ortaya koymuştur. Bu da göstermektedir ki, sabit sermaye yatırımları Afganistan'ın ekonomik büyümesini kısa dönemde desteklemektedir.

Kaynakça

- Bal, D. P., Dash, D. P., & Subhasish, B. (2016). The Effects of Capital Formation on Economic Growth in India: Evidence from ARDL-bound Testing Approach. *Global Business Review*, 17(6), 1388-1400.
- Bayraktutan, Y. & Arslan, İ. (2008). Türkiye'de Sabit Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Ko-Entegrasyon Analizi (1980-2006), *KMU İİBF Dergisi*, 14, 1-12.
- Berber, M., Sivri, U. & Artan, S. (2001). Türkiye'de yatırım harcamaları-ekonomik büyüme ilişkisi, *AK Modeli Testi*, 1968-1998. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (25), 61-70.
- Blomstrom, M., Lipsey, R. E., & Zejan, M. (1993). Is fixed investment the key to economic growth? (No. w4436). National Bureau of Economic Research.
- Çetin, M. (2012). Sabit sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme: Ampirik bir analiz. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(1), 211-230.
- Chow, G. (1993). Capital Formation and Economic Growth in China. *Quarterly Journal of Economics*, (108), 809-842.
- Esen, E., & Özata, E. (2017). Turizmin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Turizme Dayalı Büyüme Hipotezinin Türkiye İçin Geçerliliğinin ARDL Modeli ile Analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 43-58.
- Manyeki, J., & Kotosz, B. (2017). Empirical Analysis of the Wagner Hypothesis of Government Expenditure Growth in Kenya: ARDL Modelling Approach. *Club of Economics in Miskolc TMP*, 13(2), 45-57.
- Meyer, D., & Sanusi, K. A. (2019). A Causality Analysis of the Relationships Between Groos Fixed Capital Formation, Economic Growth and Employment in South Africa. *Studia Universitatis BaBes-Bolyai Oeconomica*, 64(1), 33-44.
- Nasery, J. A. (2014). The Economic Shock to Afghanistan Caused by Aid Reduction and Troops Withdrawal. *IEE Working Papers*, No. 202, ISBN 978-3-927276-88-8.
- Pamuk, M., & Bektaş, H. (2014). Türkiye'de Eğitim Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 77-90.
- Sinha, D. (1999). Export Instability, Investment and Economic Growth in Asian Countries: A Time Series Analysis. *Economic Growth Centre, Discussion Paper*, No:799, Yale University, 1-23.
- Srinivasan, P., Kumar, P. S., & Ganesh, L. (2012). Tourism and economic growth in Sri Lanka: An ARDL bounds testing approach. *Environment and Urbanization Asia*, 3(2), 397-405.
- Şahbaz, A. (2014). Sabit Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Nedensellik Analizi. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(1), 1-12.
- Teyyare, E., & Sayaner, K. (2018). Türkiye'de Sabit Sermaye Yatırımları, Kurumsal Kalite ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Analizi. *Social Science Studies*, 6(1), 179-196.
- Ugocukwu, U., & Chinyere, U. (2013). The Impact of Capital Formation on the Growth of Nigerian Economy. *Research Journal of Finance and Accounting*, 4(9), 36-42.

Araştırma Makalesi • Research Article

MIST Ülkelerinin Borsa Endeksleri Arasındaki Eşbütünleşme İlişkisi *

Co-integration Relationship among MIST Economies' Stock Market Indices

Seyfettin Ünal ^{a,**}, Fatma Köse İçigen ^b

^a Prof. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü, 43100, Kütahya/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-6248-4317

^b Arş. Gör. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü, 43100, Kütahya/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-5437-3844

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 13 Şubat 2020
Düzeltilme tarihi: 27 Şubat 2020
Kabul tarihi: 11 Mart 2020

Anahtar Kelimeler:

Yükselen Piyasalar
MIST
Borsa Entegrasyonu
Eşbütünleşme
Nedensellik

ARTICLE INFO

Article history:

Received February 13, 2020
Received in revised form February 27, 2020
Accepted March 11, 2020

Keywords:

Emerging Markets
MIST
Stock Market Integration
Co-integration
Causality

ÖZ

Çalışmada MIST ülkeleri olarak bilinen Meksika, Endonezya, Güney Kore ve Türkiye hisse senedi piyasalarının endeksleri arasındaki entegrasyonun incelenmesi amaçlanmıştır. 2000-2016 dönemi için ülkelere ait hisse senedi endekslerinin günlük kapanış değerleri kullanılarak Johansen eşbütünleşme ve VECM Granger nedensellik analizleri yürütülmüştür. Johansen eşbütünleşme testi sonuçları MIST ülkelerinin hisse senedi piyasaları arasında uzun dönemli bir denge ilişkisinin varlığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, bu piyasalar arasındaki kısa dönemli nedensellik ilişkisinin geçerliliği Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) ile araştırılmıştır. Nedensellik analizi sonuçlarına göre Endonezya'dan Güney Kore'ye ve Türkiye'den Meksika'ya tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. Uzun dönemde, MIST ekonomileri arasında varlığı tespit edilen eşbütünleşme ilişkisi, bu ekonomilerin hisse senedi piyasaları arasında portföy çeşitlendirmesi ve arbitraj imkânlarının sınırlılığına işaret etmektedir.

ABSTRACT

In this study, integration among the stock market indices of MIST countries, named by Goldman Sachs economist Jim O'Neill and being consist of Mexico, Indonesia, South Korea and Turkey, is examined. For the purpose, the Johansen co-integration and the VECM Granger causality analyses are performed for the period 2000-2016 by using daily closing values of these countries' stock market indices. As a result of Johansen co-integration test, a long-run equilibrium relation is identified among the stock markets of MIST countries. In addition, the validity of short-term causality relationship among these markets is investigated by the Vector Error Correction Model (VECM). The causality tests reveal the existence of a one-way causality from Indonesia to South Korea and also from Turkey to Mexico. Consequently, the identified long run co-integration among the MIST economies implies the limitations of stock market portfolio diversification and arbitrage opportunities for these economies.

1. Giriş

Özellikle 1980'lerle birlikte hız kazanan küreselleşme sonucunda, ülkelerin taşıdıkları bir takım ortak özellikleri dikkate alınarak gruplanmaya başlandığı görülmektedir. Kategorizasyonlara esas oluşturan söz konusu ortak özellikler değişkenlik gösterebilmektedir. Sınıflandırmada

dikkate alınan nitelikler bölgesel ya da sosyo-ekonomik olabildiği gibi, genellikle ülkelerin sergiledikleri makroekonomik benzerlikler etrafında yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda yapılan bazı gruplandırmalar arasında; BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika), MINT (Meksika, Endonezya, Nijerya, Türkiye), MIST (Meksika, Endonezya, Güney Kore, Türkiye), EAGLES

* Bu çalışma, 19-21 Ekim 2017'de İstanbul'da gerçekleştirilen International Congress on Afro-Eurasian Research III Sempozyumunda sunulmuş ve özet bildirisi olarak basılmıştır.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: seyfettin.unal@dpu.edu.tr

(Brezilya, Endonezya, Çin, Güney Kore, Hindistan, Meksika, Tayvan, Mısır, Rusya ve Türkiye), CIVETS (Endonezya, Güney Afrika, Kolombiya, Mısır, Türkiye, Vietnam,) N-11 (Bangladeş, Endonezya, Filipinler, Güney Kore, İran, Meksika, Mısır, Nijerya, Pakistan, Türkiye, Vietnam) ve 3G (Bangladeş, Çin, Endonezya, Filipinler, Hindistan, Irak, Vietnam, Mısır, Moğolistan, Nijerya, Sri Lanka) bulunmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte eş zamanlı olarak yaşanmakta olan finansal entegrasyonun bir sonucu olarak; gruplandırmalarda yer alan ülkelerin makroekonomik verileri kadar, finansal göstergeleri arasındaki ilişkiler de araştırmacıların ilgisini çekmektedir. Söz konusu ilginin sonucunda literatürde, olası ilişkilerin varlığını ve bunun özellikle uluslararası portföy çeşitlendirmesi bağlamında etkilerini ortaya koyan çalışmalara sıklıkla rastlanmaktadır.

Yükselen ekonomiler olarak kabul edilen ve gruplandırmalardan birisi olan MIST, ilk kez Goldman Sachs ekonomisti Jim O'Neill tarafından kullanılmış olup; Meksika, Endonezya, Güney Kore ve Türkiye'den oluşmaktadır (Narin ve Kutluay, 2013). MIST ülkeleri, jeo-ekonomik ve nüfus açısından konumlarında önemli bir güç olarak değerlendirilmektedir ve aynı grup içerisinde toplanarak küresel ekonomiye katkı sağlanması amaçlanmıştır (Güllü ve Yakışık, 2017). Söz konusu gruplandırmada bölgesel bir sınıflandırmadan bahsetmek olası değildir. Zira bu ekonomiler, birbirinden hayli farklı coğrafi konumlarda yer almaktadır.

Çalışmada "MIST" ülkelerinin hisse senedi endeksleri arasındaki entegrasyon araştırılmaktadır. Benzer özelliklere sahip olması gerekçesi ile aynı gruplandırma içerisinde yer alan MIST ülkelerinin borsa endekslerinin bu durumu destekler sonuçlara sahip olup olmadığı belirlenmeye çalışılmaktadır. İkinci bölümde literatürde borsa endeksleri arasındaki eşbütünleşmeyi araştıran çalışmalardan bahsedilmektedir. Üçüncü bölümde analizde ele alınan veri seti ve yöntemle ilgili bilgi sunulmaktadır. Son bölümde ise ekonometrik analizler sonrasında ulaşılan bulgulara yer verilmektedir. Çalışma, sonuç bölümü ile tamamlanmaktadır.

2. Literatür İncelemesi

Piyasalar arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin varlığını araştıran pek çok çalışma mevcuttur. Bunlar arasında yer alan Masih ve Masih (1997), çalışmalarında 1982-1994 yılları arasında Tayvan, Güney Kore, Singapur, ABD, İngiltere, Almanya ve Japonya borsaları arasında yüksek seviyede entegrasyon olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Masih ve Masih (1999), 1992-1997 dönemi için inceledikleri Tayland, Malezya, ABD, İngiltere, Japonya, Hong Kong ve Singapur borsaları arasında yüksek seviyede entegrasyon olduğunu belirlemişlerdir.

Min vd. (2003) çalışmalarında 1997-1998 Asya mali krizini özellikle dikkate alarak ABD, Japonya ve on Asya borsası arasında uzun ve kısa vadeli ilişkileri incelemişlerdir. Borsa entegrasyonlarının finansal

krizlerden nasıl etkilendiğini değerlendirmek için kriz öncesi, kriz dönemi ve kriz sonrası dönemlerin karşılaştırmalı analizleri yapılmıştır. Sonuçlar hem uzun vadeli eşbütünleşme ilişkilerinin hem de bu piyasalar arasındaki kısa vadeli nedensellik ilişkilerinin kriz sırasında güçlendiğini ve bu piyasaların kriz sonrasında krizden önceye göre daha fazla eşbütünleşik olduğunu göstermiştir.

Erdoğan ve Milla (2009) Fransa, Almanya ve İngiltere piyasaları arasında ilişki olup olmadığını değerlendirmişler ve uzun vadeli bir ilişki olduğunu belirlemişlerdir.

Khan (2011) ABD ve yirmi iki gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin uzun vadeli ilişkisini incelemiş ve Çin, Malezya ve Avusturya'nın ABD ile eşbütünleşik olmadığı bu nedenle yatırımcılara çeşitlendirme ile risk yönetimi avantajı sağladığı sonucuna ulaşmıştır.

Yarovaya ve Lau (2016) çalışmalarında İngiltere ile MIST ve BRICS ülkelerinin finansal kriz dönemlerinde birlikte hareket edip etmediklerini araştırmışlardır. Çok değişkenli, zamana göre değişen asimetrik bir modelin uygulanmasından elde edilen kanıtlara göre borsalar arasındaki koşullu korelasyonun, negatif şok dönemlerinde daha güçlü olduğu bulunmuştur. Ayrıca sonuçlar Çin borsasının İngiltere yatırımcısı için en cazip seçenek olduğunu göstermektedir.

Madhavan (2017) çalışmasında MIST ülkeleri sermaye piyasaları ile gelişmiş ülkeler arasındaki uzun ve kısa dönemli eşbütünleşme ilişkisini analiz etmiştir. Gelişmiş ülkelerden ABD, İngiltere, Almanya, Japonya, Hong Kong ve Singapur çalışmaya dâhil edilmiştir. Johansen eşbütünleşme testi sonucunda gelişmiş ülkeler ile MIST ülkelerinin sermaye piyasaları arasında zayıf bir eşbütünleşme ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. MIST sermaye piyasalarının uluslararası yatırımcılara portföy çeşitlendirme imkanı tanıdığı yorumunda bulunulmuştur. Kısa dönem için her bir MIST ülkesi ile gelişmiş ülke arasındaki bağlantıyı Dinamik Koşullu Korelasyon ile incelemişlerdir. Meksika ile ABD arasında yüksek, Meksika ve Japonya arasında düşük; Endonezya ve Hong Kong ile Singapur arasında yüksek, ABD ile düşük; Güney Kore ile ABD arasında düşük, Singapur, Hong Kong ve Japonya ile yüksek korelasyona sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Korkmaz ve Çevik (2008) Türkiye ile on iki gelişmiş, yirmi iki gelişmekte olan ülkenin borsaları arasındaki etkileşimi araştırdıkları çalışmalarında Johansen eşbütünleşme testini kullanmışlardır. Çalışmada Türkiye borsasının beş adet gelişmekte olan ve yedi adet gelişmiş ülkenin borsalarıyla eşbütünleşme ilişkisinin mevcut olduğu tespit edilmiştir. Yazarlar, ülkeler arasında eşbütünleşmenin bilinmesi sayesinde daha etkin portföyler oluşturulabileceğini vurgulamışlardır.

Gözbaşı (2010) çalışmasında İstanbul Menkul Kıymetler Borsası ile Arjantin, Brezilya, Hindistan, Macaristan, Malezya, Meksika Mısır ülkelerinin borsaları arasındaki

uzun dönemli ilişkiyi araştırmışlardır. Türkiye ile Mısır, Brezilya ve Hindistan borsaları arasındaki eşbütünleşme ilişkisi, nedensellik ve eşbütünleşme testleri ile belirlenmiştir. Meksika ve Macaristan borsalarının kısa dönemde eşbütünleşik olduğu tespit edilmiştir.

İbicioğlu ve Kapusuzoğlu (2011) tarafından yapılan çalışmada, Türkiye ile Akdeniz ülkelerinden Avrupa Birliği üyesi olanların borsaları arasındaki ilişki Johansen eşbütünleşme testi ile incelenmiştir ve aralarında uzun dönemli ilişkinin varlığı belirlenmiştir.

Çelik ve Boztosun (2011) çalışmalarında Türkiye ile Asya ülkelerinden Avustralya, Çin, Endonezya, Güney Kore, Hindistan, Hong Kong, Japonya, Malezya, Singapur ve Tayvan borsa endeksleri arasında uzun dönemli ilişkinin varlığını araştırmışlardır. Eşbütünleşme testi sonuçlarına göre Türkiye ile Güney Kore, Malezya, Singapur ve Tayvan arasında uzun dönemli ilişki bulunmaktadır. İncelenen dönem için Türkiye borsası ile Avustralya, Çin, Endonezya, Japonya, Hindistan ve Hong Kong borsaları arasında etkileşim mevcut değildir.

Keskin Benli vd. (2012) Avrupa Birliği üyesi olan on dört ülke ve Türkiye arasında ortak stokastik trendlerin varlığını Johansen (1988) ve Johansen ve Juselius (1990) yöntemlerini kullanarak araştırmışlardır. Sonuçlar ortak trendlerin varlığını göstermektedir ve ayrıca bu ortak trendlerin sayısının gümrük birliğinin oluşumundan sonra arttığı görülmektedir.

Samırkaş ve Düzakın (2013) Türkiye ile Avrasya ülkelerinden Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Bulgaristan, Hırvatistan, Kazakistan, Mısır, Pakistan, Romanya ve Ürdün piyasaları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Johansen eşbütünleşme testine göre Türkiye ile Mısır arasında uzun dönemde bir etkileşimin varlığı belirlenirken, Türkiye ile Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Bulgaristan, Hırvatistan, Kazakistan, Pakistan, Romanya ve Ürdün arasında ilişki tespit edilememiştir.

Kocabıyık ve Kalaycı (2014) Türkiye ile G-8 (Japonya, Rusya, İtalya, Almanya, Fransa, İngiltere, ABD ve Kanada) ülkelerinin borsa endeksleri arasındaki etkileşimi Johansen Eşbütünleşme testi ile araştırmışlar ve endekslerin uzun dönemde bir etkileşime sahip olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Şahin ve Sümer (2014) çalışmalarında Türkiye borsası ile gelişmiş ve gelişmekte olan ülke borsaları arasındaki ilişkiyi araştırmışlar ve Türkiye'nin gelişmekte olan ülkelerden daha çok etkilendiğini belirlemişlerdir.

Keskin Benli (2014), Türkiye hisse senedi piyasası ile Morgan Stanley Capital International (MSCI) Endeksinde yer alan gelişmekte olan ülkelerin hisse senedi piyasaları arasındaki uzun dönemli ilişkiyi araştırmıştır. Sonuçlara göre, uzun dönem için Türkiye ile sadece Kolombiya ve Meksika hisse senedi piyasaları arasında eşbütünleşme mevcuttur. Sonuçlar, etkileşimli olmayan diğer gelişmekte olan ülkelerin piyasa endeksleri ile portföy çeşitlendirmesi

yapılabilir ve arbitraj fırsatı yakalanabilir şeklinde yorumlanmıştır.

Yıldız ve Aksoy (2014) BİST ile MSCI endeksleri arasındaki eşbütünleşmenin incelendiği çalışmalarında, endeksler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu sonucunu elde etmişlerdir.

Akel (2015) Kırılğan Beşli (Brezilya, Güney Afrika, Endonezya, Türkiye ve Hindistan) ülkeleri arasındaki eşbütünleşme ilişkisini Johansen ve Granger nedensellik testleri ile araştırmıştır. Analiz sonuçlarına göre, ülkeler arasında hem kısa hem de uzun dönemli ilişki bulunmuştur.

Özşahin (2017) tarafından Türkiye ve BRICS ülkeleri arasındaki ilişki incelenmiş ve Brezilya dışındaki ülkelerin endeksleri ile BİST'in uzun dönemde eşbütünleşik olduğuna ulaşılmıştır.

Vuran ve Türkay (2017) BRICS ve MIST ülkelerinin hisse senedi fiyat endeksleri arasındaki ilişkiyi araştırmak için Engle-Granger ve Johansen Eşbütünleşme testleri ve Granger nedensellik testini yürütmüşlerdir. Engle-Granger analizi sonuçlarına göre BIST 100 endeksinin hem kısa hem de uzun vadede IBOVESPA, MICEX, NIFTY 100, Shanghai Kompozit, Johannesburg All Share, IPC, JKSE Kompozit ve KOSPI endeksleri ile eşbütünleşik olduğu yani uluslararası risk çeşitlendirmesi amacıyla oluşturulan ve analize dahil edilen borsa endekslerini kapsayan bir yatırım stratejisinin etkisiz olacağı anlaşılmaktadır. Johansen Eşbütünleşme Testleri sonuçlarına göre ise seçilen dönem için seçilen borsa endeksleri arasında uzun vadeli bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Bu pazar grubu içinde uzun vadeli çeşitlendirme fırsatının mümkün olduğu sonucuna varılmıştır.

3. Veri ve Yöntem

Çalışmada MIST (Meksika, Endonezya, Güney Kore ve Türkiye) ülkelerinin hisse senedi borsa endeksleri arasındaki entegrasyon araştırılmıştır. Çalışmada kullanılan endeksler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Endeksler

Ülke Adı	Endeks Adı
Meksika	IPC (MXX)
Endonezya	JKSE
Türkiye	BIST 100
Güney Kore	KOSPI Endeksi

2000-2016 dönemi için ülkelerin hisse senedi endekslerinin günlük kapanış verileri kullanılarak Johansen eşbütünleşme analizi ile VECM Granger nedensellik analizi yürütülmüştür. Her bir endeks yerel para birimi ile ifade edilmiştir. Meksika, Endonezya, Güney Kore ve Türkiye

borsa endekslerinin kapanış değerlerine Wall Street Journal'dan ulaşılmıştır (WSJ,2016). Tüm serilerin logaritmaları alınmış ve analizlere logaritmik seriler ile devam edilmiştir. Analizlerin gerçekleştirilmesinde E-Views paket programından yararlanılmıştır.

Öncelikle borsa serilerinin durağanlığına, Genişletilmiş Dickey Fuller-ADF (Dickey ve Fuller, 1979) ve Phillips Perron-PP (Phillips ve Perron, 1988) Birim Kök Testleri ile bakılmıştır. ADF (1) ve PP testlerine ait eşitlikler aşağıdadır:

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 t + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_i \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (1)$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1(t - T/2) + \alpha_2 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (2)$$

Endeksler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin araştırılmasına başlanmadan önce durağanlık analizleri yapılmıştır. Sonrasında, ilk kez Hall (1991) tarafından kullanılan Vektör Otoregresyon (VAR) analizi ile optimum gecikme uzunluğu belirlenmiştir.

Gerek makroekonomik gerekse finansal zaman serileri genellikle birim kök içermektedir. Bu nedenle zaman serilerinde durağan olmayan analizler geliştirilmiştir. Zaman serileri arasındaki uzun dönemli ilişkinin tespit edilmesi yani eşbütünleşme ilişkisinin analizi için Engle ve Granger (1987), Johansen (1988), Johansen & Juselius (1990) yöntemlerinden faydalanılmaktadır. Çalışmada kullanılan Johansen eşbütünleşme analiziyle, değişkenlerin eşbütünleşik olup olmadığı ve uzun dönemde birlikte hareket edip etmedikleri belirlenmektedir. Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi belirten eşbütünleşme vektörünün bulunması halinde, hata düzeltme modeliyle (Vector Error Correction Model, VECM) nedensellik ilişkileri incelenmelidir (Korkmaz ve Çevik, 2008). Bu

sebeple çalışmada VECM uygulanmış ve arkasından uygulanan Granger nedensellik testi ile değişkenler arasındaki ilişkinin yönü tespit edilmiştir.

4. Bulgular

Eşbütünleşme analizinin yapılabilmesi için serilerin aynı seviyede durağan olmaları gerekmektedir. Bu yüzden Augmented Dickey Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testleri ile durağanlık araştırılmıştır. Tablo 2'de serilerin (düzey değerler) birim kök testi sonuçları verilmektedir.

ADF ve PP testlerinin hem sabitli hem de sabitli ve trendli birim kök test istatistiği değerleri kritik değerlerden mutlak olarak küçüktür. Dolayısıyla, seriler birim köke sahiptir ve durağan değildir. Serilerin düzeyde durağan olmadığından bulunmasından sonra, endekslerin birinci farkları ile birim kök testleri tekrarlanmıştır. Sonuçlar Tablo 3'de sunulmaktadır.

Tablo 3'te görüleceği üzere, ADF ve PP test istatistikleri kritik değerlerden mutlak olarak büyüktür ve olasılıklar anlamlıdır. Dolayısıyla, seriler birinci farklarında hem sabitli hem de sabit ve trendli birim kök testlerine göre durağandır.

Eşbütünleşme testinden önce model değişkenleri ile kısıtsız bir VAR modeli tahmin edilmeli ve modelin gecikme sayısı tespit edilmelidir. Gecikme sayısı belirleme tablosuna ulaşıldıktan sonra, kriterlerin çoğunluğunun işaret ettiği gecikme değerini kullanmak modeli daha güvenilir hale getirmektedir.

Tablo 2. Serilerin Düzey Değerleri Birim Kök Testi Sonuçları

DÜZEY	Sabitli				Sabitli ve Trendli			
	ADF Test İstatistiği	Olasılık	PP Test İstatistiği	Olasılık	ADF Test İstatistiği	Olasılık	PP Test İstatistiği	Olasılık
Meksika	0.2861	0.9776	0.4211	0.9839	-1.7719	0.7184	-1.6672	0.7657
Endonezya	-0.5058	0.8877	-0.3343	0.9174	-1.2703	0.8945	-1.2802	0.8923
Güney Kore	-1.2952	0.6340	-1.2478	0.6557	-2.1763	0.5022	-2.0617	0.5665
Türkiye	-0.7949	0.8200	-0.7835	0.8231	-2.4663	0.345	-2.4884	0.3339

ADF ve PP testlerinin %1 düzeyindeki kritik değerleri sabitli -3,431700, sabitli ve trendli -3,960191'dir.

Tablo 3. Serilerin Birinci Fark Değerlerinin Birim Kök Testi Sonuçları

1. FARK	Sabitli				Sabitli ve Trendli			
	ADF Test İstatistiği	Olasılık	PP Test İstatistiği	Olasılık	ADF Test İstatistiği	Olasılık	PP Test İstatistiği	Olasılık
Meksika	-45.1306	0.000*	-57.6071	0.000*	-45.1396	0.000*	-57.6385	0.000*
Endonezya	-56.8394	0.000*	-56.6590	0.000*	-56.8324	0.000*	-56.6516	0.000*
Güney Kore	-63.0667	0.000*	-63.1264	0.000*	-63.0613	0.000*	-63.1211	0.000*
Türkiye	-64.2322	0.000*	-64.2244	0.000*	-64.2250	0.000*	-64.2169	0.000*

*İlgili katsayılar %1 düzeyinde anlamlıdır.
ADF ve PP testlerinin %1 düzeyindeki kritik değerleri sabitli -3,431700, sabitli ve trendli -3,960191'dir.

Literatürde genellikle Schwarz Bilgi Kriterine (SC) ve Hannan-Quinn (HQ) kriterlerine göre gecikme uzunlukları seçilmektedir. Tablo 4'te görüleceği üzere, söz konusu

kriterlere göre uygun gecikme uzunluğunun 1 olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4. Var Gecikme Sayısı Belirleme Kriter Tablosu

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	1229.465	NA	2.80e-06	-1.433292	-1.420557	-1.428579
1	19267.65	35970.89	1.96e-15	-22.51187	-22.44820*	-22.48831*
2	19286.08	36.65265	1.96e-15	-22.51471	-22.40009	-22.47229
3	19305.32	38.20186	1.96e-15	-22.51851	-22.35295	-22.45723
4	19322.89	34.78452	1.96e-15*	-22.52034*	-22.30384	-22.44021

*Kriter tarafından seçilen gecikme sayısını gösterir.

Endeks serileri arasında uzun dönemli ilişkinin olup olmadığı, Johansen (1988), Johansen ve Juselius (1990) eşbütünlük analizi ile incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre, elde edilen İz testi ve maksimum Özdeğer istatistiklerinin %5 anlam düzeyinde 3 adet eşbütünlük vektörünün bulunduğu belirlenmiştir.

Tablo 5'te İz ve Özdeğer test istatistikleri sunulmaktadır. Hipotezler kısmında eşbütünlük denklem sayıları ile test yapılmaktadır. Hipotezlerden birincisine göre; "hiç eşbütünlük vektör yoktur", ikincisine göre; "en çok 1

eşbütünlük vektör bulunmaktadır", üçüncüsüne göre; "en çok 2 eşbütünlük vektör bulunmaktadır" dördüncüsüne göre ise; "en çok 3 eşbütünlük vektör bulunmaktadır".

Birinci, ikinci ve üçüncü hipotezler için İzdeğer ve Özdeğer istatistikleri kritik değerden yüksek bulunmuş ve % 5 anlamlılıkta reddedilmiştir. Dördüncü hipotez ise reddedilememiştir. Dolayısıyla hem İz hem de maksimum Özdeğerlerine göre analize dahil edilen borsalar arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu, borsaların eşbütünlük olduğu belirlenmiştir.

Tablo 5. Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları

İz İstatistiği				Maksimum Özdeğer İstatistiği			
H_0	H_1	Test İstatistiği	Kritik Değer (%5)	H_0	H_1	Test İstatistiği	Kritik Değer (%5)
$r=0$	$r \geq 1$	139.479*	63.8761	$r=0$	$r \geq 1$	65.2406*	32.1183
$r \leq 1$	$r \geq 2$	74.2386*	42.9152	$r \leq 1$	$r \geq 2$	42.6891*	25.8232
$r \leq 2$	$r \geq 3$	31.5494*	25.8721	$r \leq 2$	$r \geq 3$	27.0885*	19.3870
$r \leq 3$	$r=4$	4.46088	12.5179	$r \leq 3$	$r=4$	4.4608	12.5179

r = eşbütünleşik vektör sayısı * %5 anlamlılık düzeyinde sıfır hipotezi reddedilmiştir.

Eşbütünleşme analizi ile sadece değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığı belirlenebilmekte, nedensellik ilişkisinin yönüne ilişkin bir bilgi elde edilememektedir. Aralarında eşbütünleşme ilişkisi bulunan değişkenlerin en azından tek yönlü nedensellik ilişkisine de

sahip oldukları Engle ve Granger (1987) tarafından savunulmaktadır. Bu nedenle, Engle ve Granger (1987) tarafından bulunan Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) ile MIST piyasaları arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Tablo 6'da VECM sonuçları sunulmaktadır.

Tablo 6. VECM Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler				
	$\Delta TÜRKiYE$	$\Delta ENDONEZYA$	$\Delta GÜNEY KORE$	$\Delta MEKSİKA$	EC_{t-1}
$\Delta TÜRKiYE$	0.008845* (0,01681)	-0.027548* (0,02518)	0.017188* (0,02258)	0.032044* (0,02773)	-0.007111** (0,00144)
$\Delta ENDONEZYA$	0.007961* (0,01109)	0.097057* (0,01661)	0.005303* (0,01490)	-0.024885* (0,01829)	-0.001442** (0,00095)
$\Delta GÜNEY KORE$	0.002157* (0,01257)	0.041347* (0,01884)	0.002510* (0,01689)	0.004068* (0,02074)	-0.004362** (0,00108)
$\Delta MEKSİKA$	-0.021029* (0,0104)	0.004216* (0,01519)	-0.002000* (0,01362)	0.077615* (0,01672)	-0.003317** (0,00087)

*%5, **%1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 6'da görüldüğü üzere tüm ülkelerin endeks değerlerinin %5 anlamlılık düzeyinde birbirinden etkilendiği görülmektedir. Hata düzeltme katsayısının istatistiki olarak anlamlı ve aynı zamanda negatif olması beklenir. Katsayının anlamlı olması, sapmanın mevcut olduğunu yansıtmaktadır. Katsayının büyüklüğü ile uzun dönemde gelinecek denge değerine yaklaşma hızı belirlenmektedir. Tüm MIST ülkelerine ait hata düzeltme katsayıları %1 güvenilirlik düzeyinde anlamlıdır. Türkiye'ye ait hata düzeltme katsayısına göre endeks

değerleri $1/0.007111=140.6$ günde, Endonezya $1/0.001442=693.5$ günde, Güney Kore $1/0.004362=229.2$ günde ve Meksika $1/0.003317=301.5$ günde dengeye gelmektedir.

Hata düzeltme analizinden sonra ülke endekslerinin birbirlerine olan nedenselliklerinin yönlerini belirlemek amacıyla Granger Causality-Block Exogeneity Wald testi gerçekleştirilmiştir. Test sonuçları sırasıyla Tablo 7, 8, 9 ve 10'da sunulmaktadır.

Tablo 7. Türkiye için Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken: Türkiye			
H_0	Ki Kare İstatistiği	Olasılık	Sonuç
Endonezya Türkiye'nin Granger nedeni değildir.	1.199	0.2734	H_0 Reddedilemez
Güney Kore Türkiye'nin Granger nedeni değildir.	0.5618	0.4535	H_0 Reddedilemez
Meksika Türkiye'nin Granger nedeni değildir.	0.9724	0.3241	H_0 Reddedilemez

Tablo 7'de sunulan Granger nedensellik testi sonuçlarına göre diğer ülkelerden hiçbirisi Türkiye'nin Granger nedeni değildir. Olasılık değerlerine göre sıfır hipotezi reddedilememiştir.

Tablo 8. Endonezya için Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken: Endonezya			
H_0	Ki Kare İstatistiği	Olasılık	Sonuç
Türkiye Endonezya'nın Granger nedeni değildir.	0.7963	0.3722	H_0 Reddedilemez
Güney Kore Endonezya'nın Granger nedeni değildir.	0.2318	0.6301	H_0 Reddedilemez
Meksika Endonezya'nın Granger nedeni değildir.	2.4669	0.1163	H_0 Reddedilemez

Tablo 8'de görüleceği üzere, Endonezya'nın bağımlı değişken olduğu testte de sıfır hipotezleri reddedilememiştir. Buna göre Türkiye, Güney Kore ve Meksika; Endonezya'nın Granger nedeni değildir.

Tablo 9. Güney Kore için Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken: Güney Kore			
H_0	Ki Kare İstatistiği	Olasılık	Sonuç
Türkiye Güney Kore'nin Granger nedeni değildir.	0.0194	0.8890	H_0 Reddedilemez
Endonezya Güney Kore'nin Granger nedeni değildir.	3.1427*	0.0763*	H_0 Red
Meksika Güney Kore'nin Granger nedeni değildir.	0.1307	0.7177	H_0 Reddedilemez

Tablo 9'da sonuçları sunulan Güney Kore'ye ilişkin nedensellik testine göre ise, sadece Endonezya'nın olasılık değeri istatistiksel olarak anlamlıdır ve sıfır hipotezi reddedilir. Dolayısıyla, Endonezya Güney Kore'nin Granger nedenidir. Güney Kore hisse senedi piyasa endeksi Endonezya'nın hisse senedi piyasası endeks hareketlerinden etkilenmektedir.

Tablo 10. Meksika için Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken: Meksika			
H_0	Ki Kare İstatistiği	Olasılık	Sonuç
Türkiye Meksika'nın Granger nedeni değildir.	5.5428*	0.0186*	H_0 Red
Endonezya Meksika'nın Granger nedeni değildir.	0.1699	0.6801	H_0 Reddedilemez
Güney Kore Meksika'nın Granger nedeni değildir.	0.3331	0.5638	H_0 Reddedilemez

Tablo 10'da görüldüğü üzere, Meksika'nın bağımlı değişken olduğu nedensellik testi sonucuna göre, Türkiye Meksika'nın Granger nedenidir. Diğer ülkeler ise Granger

nedeni değildir. Buna göre, Türkiye hisse senedi piyasa endeksinin hareketleri Meksika hisse senedi piyasa endeksini etkilemektedir.

5. Sonuç ve Öneriler

Son otuz yılda hız kazanan küreselleşme ve entegrasyonla birlikte, ekonomiler sahip oldukları bazı ortak özellikleri dikkate alınarak kategorize edilmeye başlanmıştır. Sınıflandırmalara temel teşkil eden söz konusu ortak özellikler coğrafik olabildiği gibi, genellikle ülkelerin sergiledikleri makroekonomik benzerlikler etrafında yoğunlaşmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte eş zamanlı olarak gözlemlenen finansal entegrasyonun bir sonucu olarak; BRICS, MIST ve MINT gibi kısaltmalarla anılan gruplandırmalarda yer alan ülkelerin makroekonomik verileri kadar, finansal göstergeleri arasındaki etkileşim de literatürde ilgi uyandırmaktadır. Söz konusu ilgi yoğun olarak araştırma konusu olmaktadır. Bu çalışmada, bahse konu gruplandırmalardan biri olan MIST ülkelerinin hisse senedi piyasa endeksleri arasındaki entegrasyon incelenmiştir. Bu amaçla, 2000-2016 dönemindeki günlük kapanış değerlerinin dahil edildiği Johansen eşbütünleşme testi ile analizler yürütülmüştür. İncelenen dönem için Johansen eşbütünleşme analizine göre, MIST ülkeleri arasında uzun dönemli bir denge ilişkisinin bulunduğu belirlenmiştir. Ülkeler arasında eşbütünleşik ilişkinin olduğunun belirlenmesinin ardından, ülkeler arasında nedensellik ilişkisinin olup olmadığının tespit edilmesi için Engle&Granger tarafından önerilen Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) yürütülmüştür. Ülkeler arasındaki nedenselliğin yönünün tespiti için Granger Causality-Block Exogeneity Wald testi yürütülmüştür. Nedensellik analizi sonuçlarına göre, Endonezya'dan Güney Kore'ye ve Türkiye'den Meksika'ya tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre uzun dönemde, MIST ülkeleri arasında varlığı tespit edilen eşbütünleşme ilişkisi, bu ülkeler arasında portföy çeşitlendirmesi ve arbitraj imkânlarına sınırlılık getirmektedir. Yatırımcıların ülkeler arasındaki entegrasyon nedeniyle çeşitlendirme yaparak avantaj sağlamaları uzun dönemde mümkün görünmemektedir. Çalışma sonuçları uzun dönem için Vuran ve Türkay (2017) ile benzer sonuçlara sahiptir. Ancak kısa dönem nedensellik ilişkilerinin farklılaştığı görülmektedir. Bu

durum kısa dönemli ilişkilerin dinamik olduğu ve incelenen döneme göre analiz sonuçlarının farklılaştığı göstermektedir. Analize dahil edilen dönemin sonuçlar üzerinde etkili olduğu ve çalışmanın gelecekte zaman değişkenli yöntemler kullanılarak geliştirilebileceği düşünülmektedir. Ayrıca yapısal kırılmalı analizlerin eklenmesi ile sonuçların değişebileceği göz önüne alınmalıdır.

Kaynakça

- Akel, V. (2015). Kırılgan Beşli Ülkelerinin Hisse Senedi Piyasaları Arasındaki Eşbütünleşme Analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 11(24).
- Çelik, T. & Boztosun, D. (2011). Türkiye Borsası ile Asya Ülkeleri Borsaları Arasındaki Entegrasyon İlişkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 36, 91-139.
- Dickey, D. A. & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the Estimators for Auto-regressive Time Series with a Unit Root. *Journal of the American Statistical Association*, 74, 427-431.
- Engle, R. F. & Granger, C. J. J. (1987). Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing. *Econometrica*, 55, 251-276.
- Erdinc, H. & Milla, J. (2009). Analysis of Cointegration in Capital Markets of France, Germany and United Kingdom. *Econ. Bus.J. Inquiries Perspectives*, 2(1), 109-123.
- Gözbaşı, O. (2010). İMKB ile Gelişmekte Olan Ülkelerin Hisse Senedi Piyasalarının Etkileşimi: Eşbütünleşme ve Nedensellik Yaklaşımı. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 100(35), 99-118.
- Güllü, M. & Yakışık, H. (2017). Karbon Emisyonu ve Enerji Tüketiminin Büyüme Üzerindeki Etkileri: MIST Ülkeleri Karşılaştırması. *Sosyoekonomi Dergisi*, 25(32), 239-253.
- Hall, S. G. (1991). The Effect of Varying Length VAR Models on the Maximum Likelihood Estimates of Cointegrating Vectors. *Scottish Journal of Political Economy*, (38), 317-323.
- <https://www.wsj.com/europe>, Erişim tarihi: 22 Mayıs 2017.
- İbicioğlu, M. & Kapusuzoğlu, A.. (2011). İMKB ile Avrupa Birliği Üyesi Akdeniz Ülkelerinin Hisse Senedi Piyasalarının Entegrasyonunun Ampirik Analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3), 85-102.
- Johansen, S. (1988). Statistical Analysis of Cointegration Vectors. *Journal of Economics Dynamic and Control*, 12, 231-254.

- Johansen, S. & Juselius, K. (1990). Maximum Likelihood Estimation and Inferences on Cointegration with Applications to the Demand for Money. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52, 169–210.
- Keskin Benli, Y. (2014). Türkiye Borsasının Gelişmekte Olan Ülkeler Borsaları ile Eşbütünleşme Analizi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 23, 18-32.
- Keskin Benli, Y., Basci, S. & Degirmen, S. (2012) Common Stochastic Trend and Co-Integration in the Stock Exchange Markets: European Countries and Turkey, *African Journal of Business Management*, 6(7), 2565-2577.
- Khan, T. A. C. (2011). Cointegration of International Stock Markets: An Investigation of Diversification Opportunities. *Undergraduate Economic Review*, 8(1).
- Kocabıyık, T. & Kalaycı, Ş. (2014). Borsalar Arasında Etkileşim: G-8 Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 51(594), 37-56.
- Korkmaz, T. & Çevik, E. İ. (2008). Türkiye ve Uluslararası Hisse Senedi Piyasaları Arasındaki Eşbütünleşme İlişkisi ve Portföy Tercihleri. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, 2(1), 59–84.
- Madhavan, V. (2017). How Interrelated are MIST Equity Markets with the Developed Stock Markets of the World? *Journal Cogent Economics & Finance*, 5(1).
- Masih, A. M. M. & Masih, R. (1997). Dynamic Linkages and the Propagation Mechanism Driving Major International Stock Markets: An Analysis of the Pre- and Post-Crash Eras. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 37, 859–885.
- Masih, A. M. M. & Masih, R. (1999). Are Asian Stock Market Fluctuations due Mainly to Intra-Regional Contagion Effects? Evidence based on Asian Emerging Stock Markets. *Pacific Basin Finance Journal*, 7, 251–282.
- Min, İ., Yang, J. & Kolari, J. (2003). Stock Market Integration and Financial Crises: The Case of Asia. *Applied Financial Economics*, 13(7), 477-486.
- Narin, M. & Kutluay, D. (2013). Değişen Küresel Ekonomik Düzen: BRIC, 3G ve N 11 Ülkeleri. *Dosya*, Ankara Sanayi Odası Yayını, 30-50.
- Özşahin, Ş. (2017). Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Menkul Kıymetler Borsalarının Entegrasyonu: Türkiye ve BRICS Ülkeleri Üzerine Çoklu Yapısal Kırılmalı Eş-bütünleşme Analizi. *Yönetim ve Ekonomi*, 24(2).
- Phillips, P. C. & Perron, P. (1988). Testing for a Unit Root in Time Series Regression. *Biometrika*, 75, 335–346.
- Samırkaş, M. C. & Düzakın, H. (2013). İstanbul Menkul Kıymetler Borsasının Avrasya Borsaları ile Entegrasyonu. *Akademik Bakış Dergisi*, 35 (Mart–Nisan).
- Vuran, B. & Türkay, K. (2017). Emerging Markets Stock Exchange Linkages: Evidence from BRICS and MIST Countries. *International Research Journal of Applied Finance*, 8(1), 1-11.
- Yarovaya, L. & Lau, M. C. K. (2016). Stock Market Comovements Around The Global Financial Crisis: Evidence from the UK, BRICS and MIST Markets. *Research in International Business and Finance*, 37, 605-619.
- Yıldız, A. & Aksoy, E. E. (2014). Morgan Stanley Gelişmekte Olan Borsa Endeksi ile BIST Endeksi Arasındaki Eşbütünleşme İlişkisinin Analiz Edilmesi. *Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(1), 1-19.

Balkan Journal of Social Sciences

BJSS

Derginin ana sayfası: <https://dergipark.org.tr/bsbd>

Araştırma Makalesi • Research Article

Is Economic Freedom Effective on Poverty Alleviation? *

Ekonomik Özgürlük Yoksullukla Mücadelede Etkili mi?

Cüneyt Koyuncu ^a, Hüseyin Safa Ünal ^{b,**}

^a Prof. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Bilecik/Türkiye, cuneyt.koyuncu@bilecik.edu.tr.
ORCID: 0000-0002-8638-2761

^b Arş. Gör., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Bilecik/Türkiye, hsafa.unal@bilecik.edu.tr.
ORCID: 0000-0001-7841-5685

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 21 Şubat 2020

Düzeltilme tarihi: 18 Mart 2020

Kabul tarihi: 28 Mart 2020

Anahtar Kelimeler:

Ekonomik Özgürlük

İş Özgürlüğü

Ticaret Özgürlüğü

Yoksulluk

ARTICLE INFO

Article history:

Received February 21, 2020

Received in revised form March 18, 2020

Accepted March 28, 2020

Keywords:

Economic freedom

Business freedom

Trade freedom

Poverty

ÖZ

Bu çalışmanın amacı 1995-2015 arasındaki dönemde ekonomik özgürlük ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi bulmaktır. Bu amaçla sabit etkiler modeli (FEM) ve tesadüfi etkiler modeli (REM) kullanılmaktadır. Modelin spesifikasyonuna karar vermek için Hausman test sonuçları kullanılmıştır. İş ve ticaret özgürlükleri ekonomik özgürlüğe dahil edilmesine rağmen, her üç ölçüt de modellerde ekonomik özgürlüğün ayrı ayrı göstergesi olarak kullanılmaktadır. Analizler, ekonomik özgürlük ile yoksulluk arasında negatif bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Nüfus artışı yoksulluğu artırır. Bir refah devleti olarak, hükümetin eğitim harcamalarını artırarak müdahil olması yoksulluğu azaltır. GSYH'nın ise yoksulluk üzerinde zayıf bir negatif etkisi vardır.

ABSTRACT

The aim of this study is to find the relationship between economic freedom and poverty for the period between 1995 and 2015. To this end, fixed effect models (FEM) and random effect models (REM) are put into use. Hausman test results are utilized to decide on the specification of the model. Although business and trade freedoms are included in the economic freedom, all three measures are used as the indicators of economic freedom separately in the models. Analyses revealed that there is a negative association between economic freedom and poverty. Population growth raises poverty. As a welfare state, government's involvement by increasing expenditures on education lowers poverty. GDP, on the other hand, has a small negative effect on the poverty.

1. Introduction

In the last few decades, poverty, causes and results of poverty, poverty alleviation, and poverty-related research topics have been getting attention of the social sciences. Although, policies aimed at reducing poverty have become effective considerably, an important part of the world population is still

poor. The population living on less than \$1.90 a day decreased from 36% in 1990 to 10% in 2015. However, 10% corresponds to 736 million people (World Bank, 2019a). Poverty might be a local problem in each country before. But, with globalization, increasing quality of communication and transportation, poverty has become more visible than ever before. While, globalization causes poverty to be visible on

* First version of this study entitled "The Role of Economic Freedom on Poverty" was presented in the XIII. International Balkan and Near Eastern Congress Series on Economics, Business and Management, which was held on 5-6 October 2019 in Tekirdağ/Turkey.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: hsafa.unal@bilecik.edu.tr

the one hand, it works as a reducing agent for poverty on the other. Economic agents cannot solve a problem if they are not aware of its existence. So, the visibility element is critical to overcome poverty worldwide. In this respect, freedom overall but especially freedom of trade and business are integral parts of the globalization which as a result makes poverty more visible. So, the effect of economic freedom on poverty constitutes the main topic of this article.

In a significant number of studies, economic growth is used as a synonym of the development which is seen as the key element to reduce poverty. According to Sachs (2005), economic freedom is a stimulant of economic growth and development, but economies such as China, Switzerland and African countries are exceptions. Norton and Gwartney (2008) claim that the relationship between economic freedom and poverty reduction is strongly positive. Economic growth is not the principal factor leading poverty reduction, but the institutional structures and economic freedom-targeted policies are the main sources of economic growth. So, they indirectly provide the decrease in the poverty level. Therefore, if economic growth is not accelerated by the economic freedom, then the poverty level will not decrease as it is in the sub-Saharan Africa. For Norton and Gwartney (2008), first steps toward economic freedom should be eliminating trade barriers and business regulations, improving legal system, and developing interstate highway system. These will provide the key element to reduce poverty, i.e. economic growth in their case. In addition, Easterly (2006) shows that in low and high-income countries, economic growth increases with economic freedom for the period between 1960 and 2002.

Dollar (2004) states that Vietnam's economy gained a high growth rate with the economic reforms in institutions and policies. "...legal reform, regulatory improvements, deepening of the financial system, and regulation that allows efficient infrastructure investment and thus reduces transactions costs" (Dollar, 2004, 48) are the key macroeconomic reforms for a sustained high growth rate. In other words, reforms providing economic freedom guarantee the high growth rate. However, no reform alone is enough to solve the problem. Trade liberalization and economic freedom may be the triggers of the economic growth. But without any advancement in the governance, rule of law and reduction in the corruption, economic improvement may not be possible (Tupy, 2005). For instance, foreign aid does not have any significant impact to reduce poverty in developing countries. In the study examining the impact of foreign aid on economic institutions and poverty rates between 1980 and 2005, Connors (2012) reveal that foreign aid policies have been failed to transform market structure and reduce poverty in developing countries. Even, the foreign aid might cause developing countries to postpone structural reforms that are necessary to strengthen economic freedom. Hence, foreign aid might become the reason of reluctant behavior to call crucial constructive reforms in developing or less developed countries. Connors's (2013) follow-up research on the economic institutions and the global poverty shows that economies that had institutions interiorizing high levels of

economic freedom before the reforms gained more benefits in reducing poverty.

For Hasan et al. (2003), economic freedom is not only important for economic growth, but also it is a significant factor in poverty reduction in developing countries. Especially, openness to trade and small size of the government, civil liberties, such as property rights and rule of law have an effect on poverty reduction. Unlike civil liberties, political liberties have no impact on poverty reduction though.

For capability approach, based on the works of Amartya Sen and Martha Nussbaum, poverty is a limitation of freedom (Nussbaum, 2011; Sen, 1992). Rather than economic or income related measures, freedom here refers to individual capabilities. Thus, lack of public service, health and educational opportunities constitute the unfreedom, i.e. poverty (Graf and Schweiger, 2014). Sen (2006) asserts that lack of capabilities is the definition of poverty. And, income is just one of many determinants of the individuals' capabilities. That is, economic growth may not improve the capabilities of individuals, but the freedom does. Capability is the element that let individuals live the way as they desire. Freedom, in this respect, is the main determinant of the things that individuals are capable of. Moreover, Sen sees "...development in terms of enhancement of human living and the freedom to live the kind of life that we have reason to value..." (Sen, 2006: 35). Hence, freedom is essential for reducing poverty and mitigating its effects and strengthening development.

The relationship between poverty and freedom is too complicated to be limited to a unilateral direction. While freedom or the lack of freedom affects the level of poverty, poverty also has a significant effect on freedom. Freedom of individuals weakens by the absence of the means of subsistence. So, people lose their ability of acting as moral beings (Gewirth, 2007). In contrast, Kaur (2007) claims that economic freedom has no significant effect on economic growth or on poverty. But the research shows that there is a positive effect of government intervention especially on nutrition quality. For Kaur, governments' involvement in poverty reduction policies is necessary, in contrast to the orthodox idea of liberalization after 1980. For the success of this kind of an intervention, the tools of the intervention such as government transfers and subsidies must target enhancing equality, poverty alleviation and decreasing malnutrition. Sen's (2000) view of the importance of social arrangements in the fight against poverty supports the idea of the active role of governments in poverty reduction. Social arrangements in line with individual level freedom boost development. And, there is complementarity between freedom of individuals and the social arrangements which includes involvement of institutions such as "the state, the market, the legal system, political parties, the media, public interest groups, and public discussion forums" (Sen, 2000: xii).

Findings about the relationship between economic freedom and poverty are controversial. But, existence of a negative relationship is searched between economic freedom and

poverty in this paper. The rest of the research is as follows. The second part is a summary of the data and the method. The third part reveals the empirical findings and the fourth part concludes the study.

2. Data and the Methodology

Four measures of poverty are utilized in the analyses. The first measure of poverty is the poverty headcount ratio. It is the percentage of the population living in a house where total consumption is below the poverty line. The second measure of poverty is the poverty gap index. It is defined as the “mean distance below the poverty line as a proportion of the poverty line” (World Bank, 2019b). The third measure of poverty is Watts poverty index. It is the “mean across the population of the proportionate poverty gaps, as measured by the log of the ratio of the poverty line to income” (World Bank, 2019b). Data of these three measures of poverty are from the World Bank PovcalNet database (World Bank, 2019c). Dataset covers the years between 1995 and 2015 for 123 countries.

The fourth measure of poverty is negative of the UNDP’s human development index (UNDP, 2019). HDI shows development level of the economy. But, negative of HDI can be used as an indicator showing the deepness of poverty in an economy. Poverty concept could be divided into four dimensions, such as economic, social, political and legal poverty (Ellis, 1984). Rather than disintegrating the concept, we preferred to use poverty alone. For, different dimensions of it cannot be distinguishable from each other. They are integral parts of a single problem. While solution should include many aspects, they must address all dimensions of poverty. For this aim, HDI data of 162 countries are retrieved from UNDP for the period between 1995 and 2015

In addition to four alternative measures of poverty, there are three variables showing the economic freedom levels. These are overall economic freedom, business freedom, and trade freedom indices. Individual level freedom would be the most relevant measure for the purposes of this research. Yet, it is nearly impossible to obtain an index like that at individual level. So, economic freedom itself and its two components, business and trade are utilized as the freedom indicators.

According to Heritage Foundation (2019) economic freedom is “the fundamental right of every human to control his or her own labor and property”. Its sub-components business freedom and trade freedom show how the regulatory institutions are effective and how the open markets effectively operate.

Three control variables are put into use in the study. Population growth rate is the first. It is expected to raise poverty. The second is GDP per capita. The third is the government expenditure on education as percentage of the GDP. The second and third are expected to decrease poverty. Data for the control variables are retrieved from WDI Databank of the World Bank (2019d).

To conduct empirical analyses, variations of multivariate cross-section FEM and REM are estimated. We use the Hausman test procedure to select between REM and FEM specification.

3. Empirical Findings

To decide on the specification of the models, Hausman test results are used. -HDI, as a dependent variable, changes the test results of the models in Table 1. For the models in which economic freedom is used as the main independent variable, results show that fixed effect model is the proper model specification, if the poverty measures are headcount poverty ratio, poverty gap or Watts poverty index. But, if the -HDI is the poverty measure, model should be random effects model. The situation is the same when business freedom is used as the main independent variable. If the trade freedom is used as the main independent variable, model specifications switch. The regression models in which headcount poverty ratio, poverty gap or Watts poverty index are used as the poverty indicators, random effects is the appropriate choice. On the other hand, -HDI changes the specification to fixed effects model. The number of observations increase if -HDI is used as the dependent variable in the models. Country sample increases from 123 to 162 due to availability of HDI data. So, this may be the reason why specification is different from other cases.

Table 1. Hausman Test for Period Random Effects

Independent Variables	Dependent Variable	Chi-Sq Statistic	(Fixed/Random Effects)	Model
Economic Freedom Population Growth GDP per capita Govt. Exp. on Educ.	Headcount Poverty Ratio	12.0781**	FEM	(1)
	Poverty Gap	11.9558**	FEM	(2)
	Watts Poverty Index	10.7944**	FEM	(3)
	-HDI	5.7293	REM	(4)
Business Freedom Population Growth GDP per capita Govt. Exp. on Educ.	Headcount Poverty Ratio	11.6873**	FEM	(5)
	Poverty Gap	12.0666**	FEM	(6)
	Watts Poverty Index	10.6976**	FEM	(7)

Independent Variables	Dependent Variable	Chi-Sq Statistic	(Fixed/Random Effects)	Model
	-HDI	6.6816	REM	(8)
Trade Freedom	Headcount Poverty Ratio	4.0831	REM	(9)
Population Growth	Poverty Gap	4.1369	REM	(10)
GDP per capita	Watts Poverty Index	4.7726	REM	(11)
Govt. Exp. on Educ.	-HDI	22.0169***	FEM	(12)

*, **, *** indicate significance at 0.01, 0.05, and 0.10 levels respectively.

Table 2 below summarizes the estimation of the relationship between economic freedom and poverty. Most of the coefficients are statistically significant at 1% level of significance. Although the magnitude of the relationship changes, the sign of the relationship is negative in all four models. While the weakest relationship is in model (4) in which -HDI is used as the poverty indicator, the strongest

relationship is in model (3) in which Watts poverty index is utilized. As it is expected population growth is in a significant and positive relationship with the poverty. GDP per capita and government expenditures have negative effects on the poverty. But, the effect of population growth is stronger compared to latter two.

Table 2. Economic Freedom and Poverty

	(1) Headcount Poverty Ratio	(2) Poverty Gap	(3) Watts Poverty Index	(4) -HDI
Economic Freedom	-0.3387***	-0.0976***	-0.1400***	-0.0041***
Population Growth	6.2032***	2.4821***	3.6672***	0.0446***
GDP per Capita	-0.0001***	-0.00003***	-0.00005**	-0.000005***
Gov. Exp. On Educ.	-1.2952***	-0.3894***	-0.4913**	-0.0064***
Constant	31.5999***	9.2815***	12.97278***	-0.4007***

*, **, *** indicate significance at 0.01, 0.05, and 0.10 levels respectively.

Findings about the sign of the relationship do not change if the business freedom is put into use as the freedom indicator. Table 3 summarizes those estimation results. Yet, the magnitude of the relationship between poverty and freedom

shrinks. The negative sign is kept. While, population growth has a positive effect on the poverty, GDP per capita and government expenditure are still in a negative relationship with the poverty.

Table 3. Business Freedom and Poverty

	(5) Headcount Poverty Ratio	(6) Poverty Gap	(7) Watts Poverty Index	(8) -HDI
Business Freedom	-0.1953***	-0.0572***	-0.0855***	-0.0029***
Population Growth	5.8891***	2.3892***	3.5248***	0.0412***
GDP per Capita	-0.00009***	-0.00003***	-0.00005***	-0.000005***
Gov. Exp. On Educ.	-1.0306***	-0.3122**	-0.37694*	-0.0035***
Constant	23.0335***	6.8681***	9.7138***	-0.4644***

*, **, *** indicate significance at 0.01, 0.05, and 0.10 levels respectively.

Table 4 summarizes the estimation results of the models in the third panel of Table 1. Open market operations are considered, and trade freedom is utilized as the economic freedom indicator. The negative sign is preserved. The magnitude of the relationship between freedom and poverty increases

compared to the cases in Table 3. But the magnitude is not as high as the cases of economic freedom in Table 2. Population growth is in a significant and positive relationship with the poverty. But GDP per capita and government expenditures have negative effects on the poverty as it is the case in the previous models.

Table 4. Trade Freedom and Poverty

	(9) Headcount Poverty Ratio	(10) Poverty Gap	(11) Watts Poverty Index	(12) -HDI
Trade Freedom	-0.2556***	-0.0922***	-0.1345***	-0.0028***
Population Growth	5.4858***	2.2205***	3.2734***	0.0421***
GDP per Capita	-0.0001***	-0.00004***	-0.00006***	-0.000005***
Gov. Exp. On Educ.	-1.1461***	-0.3455***	-0.425048**	-0.0036***
Constant	30.0808***	10.267***	14.5422***	-0.4574***

*, **, *** indicate significance at 0.01, 0.05, and 0.10 levels respectively.

4. Conclusion

Fight against poverty has made an important progress in the last four decades. The population living in extreme poverty has shrunk significantly. But, a significant percentage of the world population still lives in poor conditions. Freedom, especially in developing countries is a catalyzer to overcome poverty. Interaction between economic freedom and the institutions, means of production, and resources can help society to prevail in the fight against poverty. However, economic freedom alone might not be enough to solve the problem. Sen's four types of instrumental freedoms; political, economic, and social freedom, security and protection (Moreira, 2003) must work in harmony.

In most of the countries, except authoritarian governments, economic freedom simultaneously develops with other types of freedom. Although, in developing world the case is different, political liberties and economic liberties develop at the same time in the western democracies (Quibria, 2003). So, expecting a negative relationship between economic freedom and poverty is natural. Analyses show that economic freedom has a negative impact on the poverty based on the data between 1995 and 2015. Both business freedom and trade freedom negatively affect poverty level as well. On the other hand, population growth stimulates poverty. GDP has a statistically significant negative effect on the poverty level. But its magnitude is so small to be economically significant. Governments' expenditure on education is effective in the fight against poverty. However, economic freedom may increase schooling so the government expenditures on education as well.

Although a parallel finding is expected, other types of freedom could be used as independent variables for the external validity of the findings. Different country classifications, such as political regime, could be used to form country samples. This is essential to test if democracy has any impact on the effectiveness of the economic freedom in the war against

poverty. Further studies would complete those missing parts of this research.

References

- Connors, J. (2012). Foreign aid and global poverty. *Department of Economics Wake Forest University-Working Paper*, No.17.
- Connors, J. (2013). Economic Institutions and Global Poverty. *Department of Economics Wake Forest University-Working Paper*.
- Dollar, D. (2004). Reform, Growth, and Poverty. In P. Glewwe, N. Agrawal & D. Dollar (Eds.), *Economic growth, poverty, and household welfare in Vietnam* (pp. 29-51). The World Bank, Washington, D.C.
- Easterly, W. (2006). Reliving the 1950s: the big push, poverty traps, and takeoffs in economic development. *Journal of Economic Growth*, 11(4), 289-318.
- Ellis, G. F. R. (1984). The dimensions of poverty. *Social Indicators Research*, 15(3), 229-253.
- Gewirth, A. (2007). Duties to fulfill the human rights of the poor. In Thomas Pogge (Ed.) *Freedom from Poverty as a Human Right*, 219-236.
- Graf, G., & Schweiger, G. (2014). Poverty and freedom. *Human affairs*, 24(2), 258-268.
- Hasan, R., Quibria, M. G., & Kim, Y. (2003). Poverty and economic freedom: Evidence from cross-country data. *East-West Center Working Papers*, No. 60
- Heritage Foundation (2019). 2019 Index of Economic Freedom. (15.08.2019), Retrieved from: <https://www.heritage.org/index/about>
- Kaur, S. (2007). Economic freedom, inequality and poverty: re-examining the role of government. *The Indian Economic Journal*, 55(2), 96-118.
- Moreira, V. (2003). Poverty and psychopathology. In S.C. Carr & T.S. Sloan (Eds.), *Poverty and Psychology* (pp. 69-86). Springer, Boston, MA.

- Norton, S. W., & Gwartney, J. D. (2008). Economic freedom and world poverty. In *Economic Freedom of the World, 2008 Annual Report* (pp. 23-40). Economic Freedom Network.
- Nussbaum, M. C. (2011). *Creating capabilities*. Harvard University Press.
- Quibria, M. G. (2003). Growth and Poverty Reduction Does Political Regime Matter?. *MPRA Paper* No. 10302.
- Sachs, J. D. (2005). *The end of poverty: Economic possibilities for our time*. Penguin.
- Sen, A. K. (1992). *Inequality reexamined*. Oxford University Press.
- Sen, A. (2000). *Development as Freedom*. Alfred A. Knopf, Inc.: New York.
- Sen, A. (2006). Conceptualizing and measuring poverty. In Grusky, D. B., Kanbur, S. R. (Eds.). *Poverty and inequality* (pp. 30-46). Stanford University Press.
- Tupy, M. L. (2005). Trade liberalization and poverty reduction in sub-Saharan Africa. *Policy Analysis*, No. 557, Cato Institute.
- UNDP (2019). *Human Development Reports*. (10.08.2019), Retrieved from: <http://hdr.undp.org/en/data>
- World Bank (2019a). *Understanding Poverty*. (20.08.2019), Retrieved from: <https://www.worldbank.org/en/topic/poverty/overview>
- World Bank (2019b). *PovcalNet Database*. (13.08.2019), Retrieved from: <http://iresearch.worldbank.org/PovcalNet/Docs/dictionary.html>
- World Bank (2019c). *PovcalNet Database*. (10.08.2019), Retrieved from: <http://iresearch.worldbank.org/PovcalNet/home.aspx>
- World Bank (2019d). *World Development Indicators*. (10.08.2019), Retrieved from: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>

Araştırma Makalesi • Research Article

İşgücü Piyasasında Beveridge Eğrisinin Geçerliliği: Türkiye Uygulaması

Validity of the Beveridge Curve in the Labor Market: The Case of Turkey

Özer Özçelik ^{a*}, Adil Akıncı ^b

^a Dr. Öğr. Üyesi., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, 43100, Kütahya/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-9164-5020

^b Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, 11000, Bilecik/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-2181-6952

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 16 Şubat 2020

Düzeltilme tarihi: 5 Mart 2020

Kabul tarihi: 16 Mart 2020

Anahtar Kelimeler:

Beveridge Eğrisi

Hatemi-J (2008) Eşbütünleşme Testi

Hacker ve Hatemi-J (2012) Bootstrap

Nedensellik Testi

ARTICLE INFO

Article history:

Received February 16, 2020

Received in revised form March 5, 2020

Accepted March 16, 2020

Keywords:

Beveridge Curve

Hatemi-J (2008) Cointegration Test

Hacker and Hatemi-J (2012) Bootstrap

Causality Test

ÖZ

Bu çalışmada, işsizlik oranı ile açık iş oranı arasındaki negatif ilişkiyi gösteren Beveridge eğrisinin Türkiye’de 2006:01-2020:03 döneminde geçerliliği incelenmiştir. Beveridge eğrisinin incelenmesinde ekonometrik yöntemlerden Hatemi-J (2008) çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme testinden yararlanılmıştır. Uzun dönem katsayıları tespit etmek amacıyla FMOLS yönteminden yararlanılmıştır. Değişkenler arasındaki nedenselliğin yönünü tespit edebilmek için de Hacker ve Hatemi-J (2012) Bootstrap nedensellik testinden yararlanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, Türkiye’de işsizlik oranı ile açık iş oranı değişkenleri arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Uzun dönemde açık iş oranında meydana gelecek %1’lik artışın, işsizlik oranını %-0.15 oranında düşüreceği tespit edilmiştir. Hacker ve Hatemi-J (2012) bootstrap nedensellik testi sonuçlarına göre, açık iş(e) oranından işsizliğe doğru nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

ABSTRACT

In this study, the validity of the Beveridge curve which shows the negative relationship between unemployment rate and job vacant rate has been examined in Turkey in the period of 2006:01-2020:03. Hatemi-J (2008) cointegration test with multiple structural breaks has been used to analyze the Beveridge Curve. FMOLS method has been used to determine long term coefficients. Hacker and Hatemi-J (2012) bootstrap causality test has been also used to determine the direction of causality between variables. According to the results, long term cointegration relationship has been determined between the variables of unemployment and job vacant rate in Turkey. It has been determined that 1% increase in job vacant rate will decrease unemployment rate by 0.15% in the long run. According to the results of Hacker and Hatemi-J (2012) bootstrap causality tests, it has been determined that there is causality relationship from job vacant rate to unemployment.

1.Giriş

İşsizlik makroekonominin temel sorunlarından birisidir. İşsizliğin sorun olmasının en önemli sebebi

kaynaklarının ve türlerinin ülkeler bazında farklılık göstermesi ve politika yapıcılarının bu soruna yönelik aktif politika üretmemesidir. 24 yaş altı nüfusun işsizlik

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: ozel.ozcelik@dpu.edu.tr

e-ISSN: 2149-4622. © 2020 Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi. TÜBİTAK ULAKBİM DergiPark ev sahipliğinde. Her hakkı saklıdır.

[Hosting by TÜBİTAK ULAKBİM JournalPark. All rights reserved.]

oranının yüksek olması, kayıtdışı istihdamın engellenememesi, işgücünü korumaya yönelik hukuki zeminin kayganlığı, İş Kurumu ve özel istihdam bürolarının işsiz-açık iş arasındaki eşleştirmedeki başarı oranının düşük kalması, işsizliği azaltmaya yönelik kamusal harcamaların yeni istihdam alanı oluşturmaması ve niteliksiz memurlar aracılığı ile aktarılan bu paraların rant olarak düşünülmesi gibi sebeplerden dolayı Türkiye’de işsizliğin sorun olmaya devam ettiği görülmektedir. Türkiye ekonomisinin büyümesine rağmen Keynesyenlerin doğal işsizlik oranı düşük seviyelere çekilememiştir.

Beveridge eğrisi, işgücü piyasasında gerçekleşen işsizlik ile açık iş oranı arasındaki negatif ilişkiyi ortaya koymaktadır. Eğri üzerinde aşağı ve yukarı doğru hareketler işgücü piyasası ile ekonomik faaliyetlerin durumu hakkında bilgi vermektedir. Eğrinin hareketlenmesi ekonomide yapısal anlamda gerçekleşen şokları göstermektedir. Ekonomilerde işgücü piyasalarının dinamiklerinin neler olduğunun anlaşılması durumunda Beveridge Eğrisi de sağlıklı bir şekilde incelenebilir. Bu doğrultuda işsizlik sorununun giderilmesi amacı ile Beveridge Eğrisinde faydalanılabilir.

Çalışmada, Beveridge Eğrisinin teorik çerçevesi ortaya konulacak ve Beveridge Eğrisinin Türkiye için geçerliliği ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda, 2006:01-2020:03 dönemi aylık verileri İŞKUR’dan elde edilmiş ve işsizlik ile açık iş oranı arasındaki ilişki Hatemi-J (2008) çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi aracılığıyla analiz edilmiştir. Değişkenler arasındaki nedenselliğin yönünü tespit edebilmek için de Hacker ve Hatemi-J (2012) Bootstrap nedensellik testinden yararlanılmıştır.

2. Beveridge Eğrisinin Teorik Çerçevesi

Bir iş döngüsü boyunca işsizlik oranı ile açık iş oranı arasındaki negatif ilişki, makroekonominin en köklü sorunlarından birisidir. İşsizlik ve boş pozisyonlar arasındaki Beveridge eğrisi ilişkisi, son yıllarda makro iktisatçıların işgücü piyasalarını anlamalarına yönelik merkezi bir düzenleme çerçevesi olarak ortaya çıkmıştır (Beveridge, 1944:3).

İlk olarak 1958’de William Beveridge tarafından tanımlanan eğri, iktisat literatüründe geniş çapta incelenmiş ve en önemli uygulamasını Blanchard ve Diamond (1989) tarafından arama ve eşleştirme modelinde bulmuştur (Bova vd., 2016:6). Makroekonomik bakış açısından işgücü piyasası, işçilerin ve işlerin eşleştirilmesinde oldukça etkilidir, ancak bu akışlar o kadar büyüktür ki, doldurulmamış işlerle işsiz işçilerin bir arada varlığını ima eder. İşsizlik ve boş işlerin ortak hareketinin incelenmesi sonucunda eşleştirme sürecinin etkinliği ve işgücü piyasasını etkileyen şokların doğası hakkında çok şey söylenebilir (Blanchard ve Diamond, 1989:2).

Beveridge Eğrisi, işgücü piyasasının durumunu tanımlamak ve yapısal ve döngüsel değişiklikleri ayırt etmek için yaygın olarak kullanılmaktadır (Acuna vd.,2018:218). Beveridge eğrisi, işsiz işçiler ile iş ilanları arasındaki negatif ilişkiyi gösterir; bu ülkeler arasında güçlü bir bulgudur. Ekonominin eğri üzerindeki konumu, işgücü piyasasının durumu hakkında bir fikir verir. Modern temel teori, arama ve eşleştirme modelidir; işçiler ve firmalar, rastgele eşleştirmeye yol açan maliyetli arama yapan kişilerdir. Beveridge eğrisi, modelin kararlı durumunu gösterir, böylece işsizliğe girişler eşleşmeyle ortaya çıkan çıkışlara eşittir (Yashiv, 2008). Beveridge eğrileri ülkeler arasında belirgin farklılıklar gösterir ve zamanla değişir. Teoride aşağı doğru eğimli olsa da, bazı Beveridge eğrileri, ekonomilerin çok heterojen düzeyde uyumsuzluklara sahip olduğunu ima eden farklı şekillere sahiptir. Örneğin, bazı ülkeler ekonomik gerilemeden sonra uyumsuzlukları hızla azaltmayı başarırken, diğerleri bunu başaramaz (Bova vd., 2016:6).

Beveridge Eğrisi ve işsizliğin gelişimi, kriz zamanlarında daha fazla önem kazanmıştır. İktisadi bunalımların ilk aşamasında yani gerileme döneminde, işsizlik oranının artmasına rağmen boş pozisyonların önemli ölçüde düştüğü görülmektedir. Daha sonra, iyileşme aşamasında, boş pozisyonlar yavaş yavaş bir genişleme yoluna girer, ancak işsizlik seviyesi daha yüksek kalma eğilimindedir, bu da Beveridge Eğrisinden dışa doğru bir kaymaya işaret eder. Bu nedenle, eğrideki değişiklikler kriz dönemlerinde çok ilginç hale gelmektedir, çünkü işsizlik-boş iş ilişkisi dolayısıyla bir bütün olarak işgücü piyasasında yapısal değişikliklerin varlığını önerilebilir (Acuna vd.,2018:218).

Kriz olaylarının neden olduğu işsizliğin önemli ölçüde artması döngüsel faktörlere atfedilse de, işgücü arzı ile talep arasındaki farklılıklar kriz öncesi yıllara göre daha önemli hale gelmiştir. Sonuç olarak, işsizlik oranlarındaki bir artış, işgücü talebinin azlığı gibi döngüsel faktörlerden kaynaklanıyorsa veya teklif edilen özellikler ile işverenler tarafından talep edilenler arasındaki eşitsizlik gibi işgücü arz faktörlerinden kaynaklanıyorsa ekonomi politikalarının etkinliği hayati önem taşımaktadır (Bonthuis vd., 2013:2).

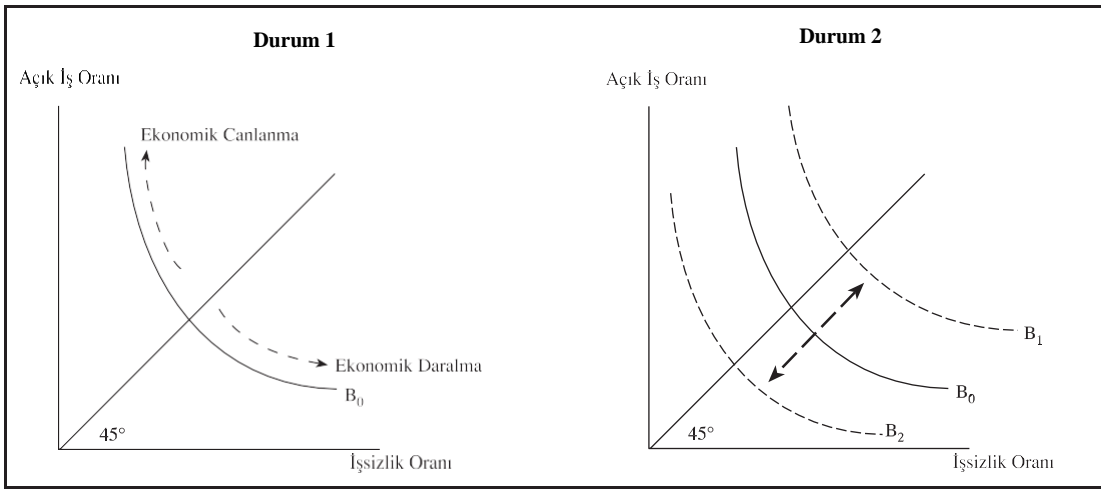
Beveridge eğrisi dinamiği, eğri üzerindeki hareketler ve eğrinin hareketleri arasında ayırt edilebilir. İstikrarlı bir ilişki varsayarsak, eğri boyunca hareketler boş pozisyonlar açılırken veya kapanırken işçiler üzerinde meydana gelir ve işçiler ya iş bulur ya da işsiz kalır. Durgunluk dönemlerinde, işsizlik yüksektir ve iş boşlukları sınırlıdır. Bu nedenle, Beveridge eğrisi - tam olarak eğri üzerindeki konum - örneğin piyasanın sıkı olup olmadığı gibi işgücü piyasasının durumunu tespit etmek için bir araç olarak kullanılabilir (Bova vd., 2016:6). Beveridge eğrisinin orijine yaklaşması ya da uzaklaşması şeklinde gerçekleşen bu durum, uzun dönemde işgücü piyasasının işverenler ile iş arayanlar arasında, nitelik açısından açık iş-işsiz uyumunu

sağlamadaki etkinliğini belirtir. Örneğin; bölgeler ve/veya sektörler arasındaki açık iş-işsiz sayısı dağılımının zaman içinde değişmesi sebebiyle açık iş-işsiz uyum sürecinin yavaşlaması, açık iş ve/veya işsizlik oranlarının yüksek olması durumunu ifade eder. Böylece Beveridge eğrisi orijinden uzaklaşmak zorunda kalır (Keskin ve Şen, 2010:200).

Dow ve Dicks-Mireaux (1958), Keynesyen maliye politikası ile toplam talepteki hızlı artış ilişkisini

inceleyerek ve işgücü piyasası verilerini de bir çalışmada ilk kez kullanarak UV (unemployment–vacancy) eğrisi ya da 1980’lerden sonraki adıyla Beveridge eğrisini oluşturmuşlardır. İşgücü piyasasındaki daralma ve canlanma dönemlerinin ortaya konmasında yararlanılan negatif eğimli bir eğri olan Beveridge eğrisi aşağıdaki gibidir:

Şekil 1. Beveridge Eğrisi

Kaynak: Bleakley ve Führer, 1997: 3

Şekil 1’de Beveridge Eğrisinin çizimi gösterilmektedir. Durum 1’de orijinden 45°’lik açı ile çıkan doğru, tam istihdam doğrusunu ifade etmektedir. Ekonomik daralma dönemlerinde, B₀ eğrisi üzerinde 45°’lik doğrunun sağ tarafına hareket edilmekte ve işsizlik oranı artmasına rağmen, açık iş oranı azalmaktadır. Ekonomik genişleme dönemlerinde ise açık iş oranları artar ve işsizlik oranları azalır, bu durum B₀ eğrisi üzerinde sol tarafa doğru hareket edilmesi halinde görülebilir (Bleakley ve Führer, 1997: 3). Beveridge Eğrisi ekonominin, konjonktürel dalgalanmanın hangi aşamasında bulunduğunu ve konjonktürel (devrevi) işsizliğin boyutlarını göz önüne sermektedir. Çünkü Beveridge Eğrisi üzerinde sağ aşağıya doğru gidildikçe ortaya çıkan işsizlik konjonktürel (devrevi) işsizliktir (Keskin ve Şen, 2010:201).

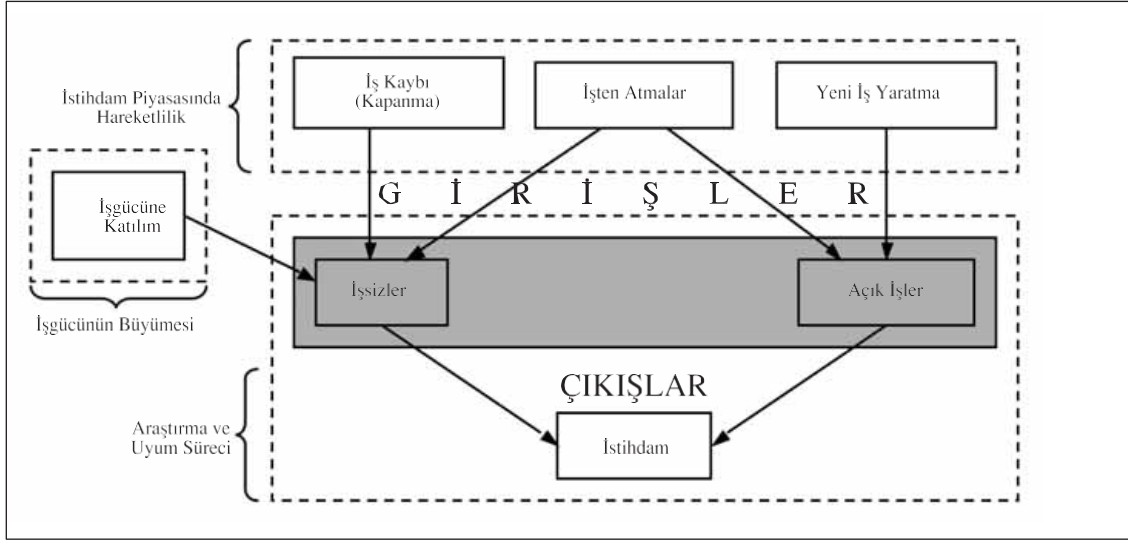
Ayrıca Durum 2’de Beveridge Eğrisinin orijinden uzaklaşması (B₀’dan B₁’e kayma) ve yaklaşması (B₀’dan B₂’ye) kayma durumları incelenmiştir.

Beveridge Eğrisinin orijinden uzaklaşmasının nedenleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Aydın, 2012: 125):

- İşverenlerin işgücünde aradığı nitelik ile işsizlerin sahip olduğu nitelik arası yapısal uyumsuzluğun oluşması,
- İşgücünün, işgücü devrinin ve işgücünün büyüme oranının artması,
- Friksiyonel ve yapısal işsizlikte ortaya çıkan artışlardır.

İstihdam sübvansiyonları; cari ücret seviyesinde işgücü arzında bir artışa sebep olurken, sabit seviyedeki mevcut açık işler ile işsizlerin eşleşme oranlarını arttırmaktadır (Aydın, 2012: 125).

Şekil 2’de Beveridge Eğrisinin Şekil 1’de gösterilen orjine göre konumundaki değişimin sebeplerini açıklamaya çalışan basit bir model ortaya koymaktadır. Bu basit model istihdam piyasasına giriş ve çıkışları nedenleri ve kaynakları ile ortaya koyan bir modeldir (Bleakley ve Führer, 1997: 6-7).

Şekil 2. Beveridge Eğrisinin Arka Planındaki Açık İş ve İşsizliğe İlişkin Basit Bir Model

Kaynak: (Bleakley ve Führer, 1997: 7)'den aktaran (Keskin ve Şen, 2010:203).

Şekil 2’de sunulan basit modelde istihdam piyasasında hareketlilik, işgücüne katılım ve araştırma ve uyum süreci olmak üzere üç ana bölüm bulunmaktadır. Beveridge Eğrisinin orijine göre aşağı veya yukarı doğru kayması aşağıdaki üç aşamada ortaya çıkan değişimlerle açıklanmaktadır (Keskin ve Şen, 2010:204):

- i. İstihdam piyasasındaki hareketliliğin yavaşlaması, yani iş arayan işsizlerin ve işçi arayan işverenlerin sayısının azalması, Beveridge Eğrisinin orijine doğru yaklaşmasını sağlar.
- ii. İstihdam piyasasının uyumlaştırma sürecinin etkinliği sabitken işgücünün yeni katılımlarla büyümesi Beveridge Eğrisinin orijinden uzaklaşmasına neden olur.
- iii. İnternet gibi iletişim araçlarının gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla uyumlaştırma sürecinin etkinliğinin artması ise Beveridge Eğrisinin orijine doğru yaklaşmasına sebeptir.

Bu basit model işgücü piyasasının tam bir tanımı olarak tasarlanmamıştır. Bunun yerine, model, sadece

Beveridge Eğrisindeki kaymaları açıklamaya yardımcı olduğuna inanılan işgücü piyasalarının özelliklerine odaklanmasına izin veren bir dizi basitleştirmeyi içermektedir. İşgücüne çok sayıda yeni giriş örneğin, üniversite mezunları işsizlik krizi olmadan istihdam edilmektedir. Bu tip akışlar basit modelde yok sayılmaktadır. Model aynı zamanda işgücü dışına çıkmayı, gizli işsizleri ve boş pozisyonların doldurulmadan önce kapanmasından da kendisini soyutlamaktadır (Bleakley ve Führer, 1997: 7).

3. Uygulama Literatürü

Beveridge Eğrisinin konumunu belirleyen faktörler ve bu faktörlerin sebepleri, hem Türkiye ekonomisi için hem de gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için araştırılmıştır. Bunun sonucunda söz konusu ülkelerin işgücü piyasası dinamikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Yapılan çalışmalar metodolojilerine, zaman aralıklarına, örneklem gruplarına göre farklılık göstermektedir.

Tablo1: Beveridge Eğrisi ile ilgili Türkiye için Yapılmış Çalışmalar

Çalışma	Metodoloji	Zaman Aralığı	Örneklem Grubu	Sonuç
Keskin ve Şen (2010)	Parametrik Olmayan Sektörel	1960-2008	Türkiye	1960'lı yıllarda Beveridge eğrisinin orijinden uzakta yer aldığı ve ancak ilerleyen yıllarda orijine yaklaştığını, 1960-2008 arasında açık iş oranlarının işsizlik oranlarının gerisinde kaldığını analiz etmişlerdir.
Bayraktar Sağlık ve Günalp (2012)	Johansen Eşbütünleşme , DOLS	1951-2008	Türkiye	Türkiye için işsizlik oranı ile açık iş oranı arasında uzun vadeli istikrarlı bir ilişki olduğu, yani negatif eğimli bir Beveridge Eğrisinin varlığı doğrulanmıştır.
Ağayev ve Bora (2012)	EKK	2005-2011	Türkiye	Türkiye'de işsizliği etkileyen en önemli faktörlerin GSYH açığı ve uzun dönem işsizlik olduğu ve 2008 finansal krizi sonrası toparlanma sürecinde Beveridge eğrisinin orijinden uzaklaşarak emek piyasasında uyum sorununun derinleştiğini tespit etmişlerdir.
Kanık vd. (2012)	EKK	2005:A1-2012:A3	Türkiye	Beveridge eğrisinin işgücü kuramları ile benzeşir şekilde açık iş ve işsizlik arasında negatif ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Tanrıöver ve Biçer (2015)	TAR ve M-TAR Asimetrik Eşbütünleşme	2005-2015	Türkiye	Açık iş ve işsizlik oranları arasında uzun dönemli asimetrik bir ilişkinin bulunmadığı yönünde tahminde bulunmuşlardır.
Altunöz (2015)	EKK	2004-2014	Türkiye	Açık iş pozisyonları ile işsizlik arasında negatif bir değiş tokuşun var olduğu sonucuna ulaşmıştır.
Tokathıoğlu (2016)	Johansen Eşbütünleşme	2005:01-2014:07	Türkiye	İşsizlik ile açık iş oranı arasında uzun dönem ilişkisi tespit edilmiştir.
Bilen vd. (2018)	VAR, VECM	1961-2013	Türkiye	Açık iş pozisyonu hem kendisinin hem de eşleştirmenin iki yıl önceki performansından etkilenmektedir. İşsizlik ise sadece kendi geçmiş performansından etkilenmektedir.
Çağlarırnak Uslu vd. (2019)	ARDL modeli ve Hatemi-J Asimetrik Nedensellik	2005:Q1-2017:Q4	Türkiye	Açık iş oranı ile işsizlik oranı arasında uzun dönemli ilişki tespit edilmiş, uzun dönemde açık işlerin işsizliği negatif yönde etkilediği, kısa dönemde ise istatistiki olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Tablo2: Beveridge Eğrisi ile ilgili Diğer Ülkeler için Yapılmış Çalışmalar

Çalışma	Metodoloji	Zaman Aralığı	Örneklem Grubu	Sonuç
Dow ve Dicks-Mireaux (1958)	-	1946-1956	İngiltere	Açık iş ve işsizlik verilerini kullanarak İngiltere için artan işgücü talebini tahmin etmişlerdir.
Kasrin ve Lang (2010)	Zaman Serisi	2004-2010	Mısır	Özel sektör açık iş oranları ile işsizlik oranları arasında negatif yönlü ilişki bulunmuştur.
Börsch ve Supan (1991)	Panel Data	1968-1988	Batı Almanya	Beveridge Eğrisindeki kaymaların nedeni olarak işgücü piyasasında yaşanan yapısal değişimler olduğu sonucuna ulaşılmıştır
Bonthuis vd. (2013)	OLS	1991Q1-2012Q1	Euro Bölgesi	2008 krizinin İspanya ve Fransa Beveridge eğrisini sağa, Almanya Beveridge eğrisini sola kaydıracağı bulgusuna ulaşmıştır.
Tagkalakis (2016)	SVAR	2000 Q1–2015 Q2	Yunanistan	İşsizlik ve boş pozisyonlar arasında 2008 krizi sonrası gelişmelerden kaynaklanan ters bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.
Pater (2017)	B-VAR	1955Q1-2016Q1	ABD	Negatif eğimli Beveridge eğrisi, toplu işgücü talebi şokunun sonucudur. Bu şok aynı zamanda boş yerler ve işsizlik için daha uzun süreli etkilere, Beveridge eğrisinin etrafındaki “döngüler” e neden oluyor. Açık pozisyonlar ve işsizlik arasında pozitif bir işbirliği yaratan şok, eşleşen iş ve verimlilik düşüşünden kaynaklanmaktadır. Bu pozitif ortak hareket, durgunluklardan sonra ve uzun vadede ortaya çıkmaktadır.
Acuna vd. (2018)	Zaman Serisi	1994Q1-2012Q4	Şili	Asya krizi sonrası işsizliğin yüksek seviyelerini koruması nedeniyle eğrinin sağa kayarak eşleşme etkinliğinin azaldığı ve 2008 krizi sonrasında işsizlikteki azalış nedeniyle eğrinin sola kayarak eşleşme etkinliğinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

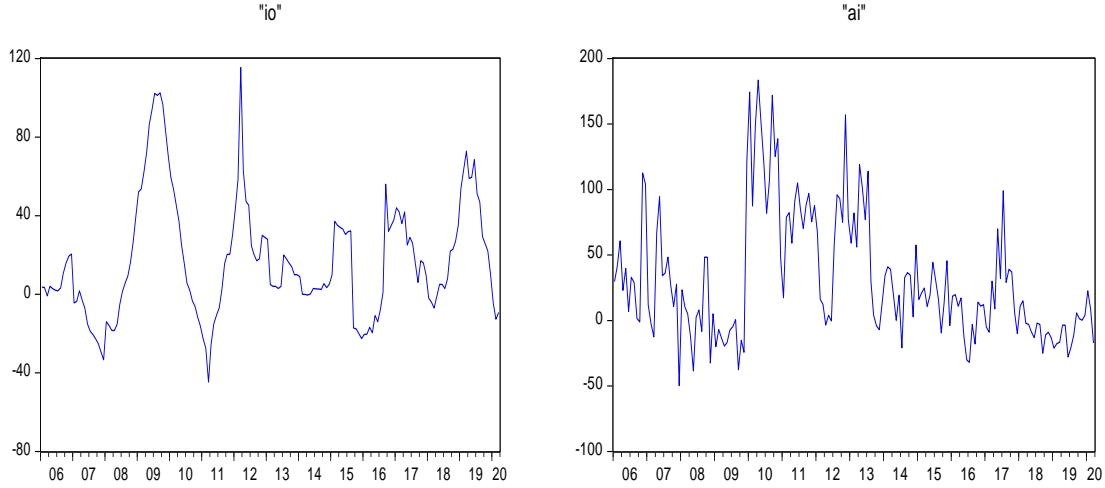
4. Uygulama

Çalışmanın uygulamasında, 2006:01-2020:03 dönemini kapsayan aylık veri seti kullanılmış olup, bağımlı değişken olarak işsizlik oranı (io), bağımsız değişken olarak açık iş oranı (ai) kullanılmıştır. Değişkenlere ait veri setleri, Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) istatistik veri tabanından elde edilmiştir. Çalışmada, ilk önce değişkenlere ait serilerin durağanlığını tespit edebilmek için, yapısal kırılmayı dikkate almayan klasik birim kök testlerinden Augmented Dickey Fuller (ADF) birim kök testi ile yapısal kırılmayı dikkate alan Lee-Strazichic

(2003) birim kök testinden yararlanılmıştır. Değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkinin tespit edilmesi için Hatemi-J (2008) çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme testinden yararlanılmıştır. Değişkenler arasındaki nedenselliğin yönünü tespit edebilmek için de Hacker ve Hatemi-J (2012) Bootstrap nedensellik testinden yararlanılmıştır.

4.1. Birim Kök Testi

Analizde kullanılan “oi” ve “ai” değişkenine ait serilerin grafikleri Şekil 3’te sunulmuştur.

Şekil 3: “io” ve “ai” Değişkenine Ait Serilerin Grafikleri

“io” ve “ai” değişkenlerine ait serilerin durağan olup olmadıkları ADF birim kök testi ile analiz edilmiş olup, ADF birim kök testi sonuçları Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 3: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	ADF	
	Sabitli-Trendli	Sabitli
io	-2.963	-2.990
Δ io	-6.161*	-6.190*
ai	-2.551	-2.228
Δ ai	-5.672*	-5.655*
Kritik Değerler		
%1	-4.012	-3.468
%5	-3.436	-2.878
%10	-3.142	-2.575

Not: * işareti %1,** işareti %5 düzeyinde değişkenin durağan olduğunu ifade etmektedir. “ Δ ” işareti ise, fark alma operatörünü, yani birinci fark değerlerini ifade etmektedir.

Tablo 3’te yer alan sonuçlara göre, istatistiki olarak %5 anlamlılık düzeyinde “io” ve “ai” değişkenlerinin düzeyde birim kök içerdikleri, değişkenlerin birinci farklarının alındıklarında durağan oldukları ADF birim kök testi sonuçlarından tespit edilmiştir. Yapısal kırılmayı dikkate almayan ADF birim kök testi ile değişkenlerin durağanlık analizinin yapılmasının

ardından, 2006:01-2020:03 döneminde yapısal kırılma olma ihtimaline karşı değişkenlerin durağanlık analizi yapısal kırılmayı dikkate alan Lee-Strazicich (2003) birim kök testi ile de analiz edilmiştir. Yapısal kırılmayı dikkate alan Lee-Strazicich (2003) birim kök testi sonuçları Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4: Lee-Strazicich (2003) Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Model A		Model C		
	Test İstatistiği	Kırılma Tarihi	Test İstatistiği	Kırılma Noktası (λ =fraction)	Kırılma Tarihi
io	-3.205	2013:02	-3.638	0.187	2008:08
Δ io	-6.164*	2008:11	-6.655*	0.506	2013:02
ai	-3.477	2009:12	-4.213	0.287	2010:01
Δ ai	-4.249**	2007:07	-7.704*	0.253	2009:7

Not: Model C’de kritik değerler kırılma noktasına göre belirlenmektedir. %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyleri için kritik değerler sırasıyla, ($\lambda=0.187$) için -5.07, -4.47, -4.20; ($\lambda=0.506$) için -5.11, -4.51, -4.17; ($\lambda=0.287$) için -5.15, -4.45, -4.18; ($\lambda=0.253$) için -5.15, -4.45, -4.18’dir. Model A için, %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde kritik değerler sırasıyla -4.545, -3.842 ve -3.504’tür.

Tablo 4’te, Lee-Strazicich (2003) birim kök testi ile hesaplanan, düzeyde meydana gelen yapısal değişimi içeren “Model A” ile düzeyde ve eğimde meydana gelen

yapısal değişimi içeren “Model C” sonuçlarına yer verilmiştir. Lee-Strazicich (2003) birim kök testi sonuçları Model A’ya göre, istatistiki olarak %5

anlamlılık düzeyinde “io” ve “ai” değişkenlerinin birim kök içerdikleri, değişkenlerin birinci farklarının alındığında ise durağan oldukları tespit edilmiştir. Model C’ye göre, istatistiki olarak %5 anlamlılık düzeyinde “io” ve “ai” değişkenlerinin birim kök içerdiği, değişkenlerin birinci farklarının alındığında ise durağan oldukları tespit edilmiştir. ADF birim kök testi ve Lee-Strazicich (2003) birim kök testi sonuçlarına göre “io” ve “ai” değişkenlerinin birinci düzeyde durağan oldukları tespit edilmiştir.

4.2. Eşbütünleşme Testi

Değişkenlere ait seriler arasındaki uzun dönemli ilişkinin incelenmesi için Hatemi-J (2008) çoklu yapısal kırılmalı

eşbütünleşme testinden yararlanılmıştır. Hatemi-J (2008) çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi sonuçlarına göre C, C/S ve C/T olmak üzere üç farklı model tahmin edilmektedir. C modeli, düzeyde kırılmayı; C/S modeli rejimde kırılmayı; C/T ise düzeyde ve eğimde kırılmayı ifade etmektedir. Hesaplanan test istatistikleri, Hatemi-J (2008)’de yer alan kritik değerleri ile karşılaştırılır ve eğer test istatistikleri kritik değerden daha küçük ise temel hipotez “Ho:Eşbütünleşme yoktur” reddedilmektedir. Tablo 5’te Hatemi-J (2008) çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 5: Hatemi-J (2008) Çoklu Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Hatemi-J (2008) Eşbütünleşme Testi								
ADF* (C)			Z _t (C/S)			Z _a (C/T)		
Test İstatistiği	Kırılma Dönemi		Test İstatistiği	Kırılma Dönemi		Test İstatistiği	Kırılma Dönemi	
-6.322	2008:05,2008:06		-4.184	2009:01,2009:02		-32.816	2009:01,2009:02	
Kritik Değerler			Kritik Değerler			Kritik Değerler		
%1	%5	%10	%1	%5	%10	%1	%5	%10
-6.503	-6.015	-5.653	-6.928	-6.458	-6.224	-90.794	-76.003	-52.232

Not: Kritik değerler Hatemi-J (2008)’deki Tablo 1’den alınmıştır.

Tablo 5’te yer alan sonuçlara göre, sadece ADF*(C) modelinde istatistiki olarak %5 anlamlılık düzeyinde eşbütünleşme ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. C/S ve C/T modellerinde eşbütünleşme ilişkisi bulunamamıştır.

Uzun dönem katsayıları tespit etmek amacıyla Dinamik En Küçük Kareler (DOLS) yönteminden yararlanılmıştır. Hatemi-J (2008) çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme

analizine göre eşbütünleşme ilişkisi sadece ADF*C modelinde bulunduğu için, ADF*C modelinde belirlenen kırılma dönemleri (D_2008:05 ve D_2008:06) için kukla değişken oluşturulmuştur. Kukla değişken, kırılma tarihine kadar 0, kırılma tarihi sonrası için 1 değeri verilerek oluşturulmuştur. Uzun dönem katsayıları Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6: Uzun Dönem Katsayıları Sonuçları

Değişkenler	DOLS Yöntemi		
	Katsayılar	t-istatistiği	Olasılık Değeri
“ai”	-0.150929	-1.657789	0.0992
D_2008:05	-33.51259	-0.582095	0.5613
D_2008:06	61.67970	1.086389	0.2789
c	-1.505433	-0.135308	0.8925

Tablo 6’da yer alan DOLS sonuçlarına göre “ai” değişkeninin istatistiki olarak %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğu, kukla değişkenlerin ise istatistiki olarak anlamlı olmadığı görülmektedir.

4.3. Nedensellik Analizi

“io” ve “ai” değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkisinin analizi amacıyla Hacker ve Hatemi-J (2012) bootstrap nedensellik testinden yararlanılmıştır. Tablo 4’te Hacker ve Hatemi-J (2012) bootstrap nedensellik testi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 4: Hacker ve Hatemi-J (2012) Bootstrap Nedensellik Testi Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	Wald Test İstatistiği	Gecikme Uzunluğu	Bootstrap	Bootstrap	Bootstrap
			Kritik Değeri	Kritik Değeri	Kritik Değeri
			%1	%5	%10
ai >oi	3.686	1	7.143	4.023	2.824
oi >ai	1.143	1	7.163	4.054	2.800

Not: Bootstrap kritik değerleri 10.000 döngüyle elde edilmiştir. Uygun gecikme uzunluğu HJC Bilgi kriterine göre belirlenmiştir.

Tablo 4'te yer alan sonuçlara göre, değişkenler arasında istatistiki olarak %5 anlamlılık düzeyinde nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Ancak, istatistiki olarak %10 anlamlılık düzeyinde "ai" değişkeninden "io" değişkenine doğru nedensellik olduğu tespit edilmiştir.

5.Sonuç

Çalışmanın uygulama bölümünden yapılan ekonometrik analiz neticesinde, "io" ve "ai" değişkenleri arasında yapılan Hatemi-J (2008) çoklu yapısal kırılmalı eşbütünlük testi sonuçlarına göre, değişkenler arasında ADF*C modelinde eşbütünlük ilişkisi tespit edilmiştir. Z_t ve Z_a modellerinde ise eşbütünlük ilişkisi bulunamamıştır. ADF*C modelinde eşbütünlük tespit edilmesinin ardından, DOLS yöntemi ile uzun dönem katsayıları hesaplanmış, "ai" değişkeninde meydana gelecek %1'lik artışın "io" değişkenini %0.15 oranında azaltacağı istatistiki olarak %10 anlamlılık düzeyinde tespit edilmiştir. Ayrıca, kırılma tarihleri için oluşturulan kukla değişkenlerin istatistiki olarak anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. Hacker ve Hatemi-J (2012) bootstrap nedensellik testi sonuçlarına göre, değişkenler arasında istatistiki olarak %5 anlamlılık düzey nedensellik ilişkisi bulunamamış olup, sadece %10 anlamlılık düzeyinde "ai" değişkeninden "io" değişkenine doğru bir nedensellik olduğu tespit edilmiştir. Hacker ve Hatemi-J (2012) bootstrap nedensellik testi sonuçlarının, DOLS yöntemi uzun katsayısı istatistikleri ile benzer yönde olduğu görülmektedir.

İşsizlik oranı ile açık iş oranı arasındaki negatif ilişkiyi gösteren Beveridge eğrisinin Türkiye'deki geçerliliğinin sınırlı çalışmada, ekonometrik analiz ile elde edilen bulgular, özellikle DOLS yöntemiyle hesaplanan uzun dönem katsayı istatistiğinin "io"- "ai" değişkenleri arasındaki ilişkinin negatif çıkması, Türkiye'de 2006:01-2020:03 döneminde Beveridge eğrisinin geçerli olduğunu göstermektedir. Kırılma tarihleri için oluşturulan kukla değişkenlerin istatistiki olarak anlamsız olması ise, söz konusu dönemlerde meydana gelen değişimlerin kalıcı etkiler yaratmadığı, ekonomideki toparlanma sürecinin hızlı bir şekilde iş oranını arttırarak işsizliği azalttığı şeklinde yorumlanabilir. Serilerin grafikleri incelendiğinde de, "io" değişkeninde ya da "ai" değişkeninde meydana gelen değişimlerin kalıcı olmadığı görülebilmektedir.

Açık iş oranı değişkenine ait seri incelendiğinde, Türkiye'de sonra yıllarda ekonomik ve siyasi gelişmelere bağlı olarak, önceki dönemlere göre bir azalış eğilimi içerisinde olduğu görülmektedir. İşsizliğin en önemli makroekonomik sorunların başında geldiği düşünüldüğünde, karar alıcıların gerek ekonomik gerekse de siyasi ve hukuki yapısal reformlar uygulayarak açık iş oranının eğilimini artışa geçirmeleri ve işsizlik oranını azaltmaları, iktisadi ve sosyal politika açısından önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Acuna, H., Carrasco, D., Carrasco, M. & Caro F. (2018), Dynamics of the Beveridge curve and global crises. *Advances in Economics and Business*, 6 (4), 218-231.
- Ağayev, S. & Bora, A. (2012). Türkiye için Beveridge eğrisi ve emek piyasası üzerine bir inceleme. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 49 (565), 23-36.
- Altunöz, U. (2015). Beveridge eğrisi ile Türkiye'nin işgücü piyasası analizi. *Kamu -İş*, 14 (2), 47-65.
- Aydın, N. (2012). İşsizlik, Beveridge eğrisi ve Türkiye işgücü piyasasına ilişkin bir değerlendirme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (35), 119 - 134.
- Bayraktar Sağlam, B. & Gunalp B. (2012). The Beveridge curve and labour market dynamics in Turkey. *Applied Economics*, 44, 3195-3202.
- Beveridge, W. H. (1944). Full employment in a free society. New York: W. W. Norton & Company.
- Bilen, Ö., Bilen Kazancık, L. & Doğan, İ. (2018). Türkiye işgücü piyasasında arama ve eşleştirme modeli. *Sayıştay Dergisi*, 108, 73-97.
- Blanchard, O.J. & Diamond, P. (1989). The Beveridge curve. *Brookings Papers on Economic Activity*, 1, 1-76.
- Bleakley, H. & Führer, J.C. (1997). Shifts in the Beveridge curve, job matching and labor market dynamics. *New England Economic Review*, September/October, 3-19.
- Bonthuis, B. Jarvis, V. & Vanhala, J. (2013). What's going on behind the Euro area beveridge curve(s)?. Working Paper Series, 1586: 1-44.
- Bova, E., Jalles, J. T., & Kolerus, C. (2016). Shifting the Beveridge curve: what affects labor market matching?. IMF Working Paper, WP/16/93.
- Börsch-Supan, A.H. (1991). Panel data analysis of the Beveridge curve: is there a macroeconomic relation between the rate of unemployment and the vacancy rate?. *Economica*, New Series, 58 (231), 279-297.
- Çağlarırnak Uslu, N., Karahan-Dursun, P. & Çer, Ş. (2019). Türkiye'de Beveridge eğrisinin geçerliliğine ilişkin ampirik bir analiz. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 43-52.
- Dickey, D., & Fuller, W. (1981), Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root, *Econometrica*, 49(4), 1057-1072.
- Dow, J. & Dicks-Mireaux, L. (1958). The excess demand for labour: a study of conditions in Great Britain, 1946-56. *Oxford Economic Papers*, 10, 1-33.

- Hacker, R. Scott. & Abdunnasser Hatemi-J (2012). A bootstrap test for causality with endogenous lag length choice: theory and application in finance. *Journal of Economic Studies*, 39 (2), 144-160.
- Hatemi-J, A. (2008), Tests for cointegration with two unknown regime shifts with an application to financial market integration, *Empirical Economics*, 35(3), 497–505.
- Kanık, B., Sunel E. & Taşkın T. (2012). Beveridge eğrisi ve eşleşme fonksiyonu: Türkiye örneği. *TCMB Ekonomi Notları*, 2012-24.
- Kasrin, Z. & Lang G. (2010). Estimating the Beveridge curve of Egypt: An econometric study for the period 2004 to 2010. *German University in Cairo. Working Paper*, 21:1-24.
- Keskin, A. & Şen, H. (2010). Beveridge eğrisi: teori ve Türkiye uygulaması. *TİSK Akademi*, 2010 (II), 199-219.
- Lee, J & Strazicich, M. C. (2013), Minimum LM unit root test with one structural break, *Economics Bulletin*, 33(4), 2483-2492.
- Pater, R. (2017). Is there a Beveridge curve in the short and the long run?. *Journal of Applied Economics*, XX (2), 283-303.
- Tagkalakis, A. O. (2016). Unemployment dynamics and the Beveridge curve in Greece. *Journal of European Labor Studies*, 5(13), 1-34.
- Tanrıöver, B. & Biçer B. (2015). Yapısal şokların emek piyasası üzerindeki etkileri: Türkiye için Beveridge eğrisi tahmini. *International Journal of Academic Value Studies*, 1(1), 12-25.
- Tokatlıoğlu, İ. (2016). Küresel kriz öncesi ve sonrası dönem için Türkiye'nin Beveridge eğrisi tahmini. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 34(3), 73-105.
- Yashiv, E. (2008), The Beveridge Curve in L. Blume, S.N. Durlauf (eds). *The New Palgrave Dictionary of Economics*, (2nd edition).
<http://www.tau.ac.il/~yashiv/beveridge.pdf>

Araştırma Makalesi • Research Article

The Role of GDP on the New Job Vacancies in Turkey: ARDL Analysis

GSYH'nin Yeni Açık İşler Üzerindeki Etkisi: ARDL Analizi

Jülide Yalçinkaya Koyuncu ^a, Hüseyin Safa Ünal ^{b,**}

^a Prof. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Bilecik/Türkiye, julide.yalcinkaya@bilecik.edu.tr. ORCID: 0000-0001-7930-4901

^b Arş. Gör., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Bilecik/Türkiye, hsafa.unal@bilecik.edu.tr. ORCID: 0000-0001-7841-5685

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 22 Şubat 2020

Düzeltilme tarihi: 20 Mart 2020

Kabul tarihi: 1 Nisan 2020

Anahtar Kelimeler:

GDP

Açık İş Oranı

ARDL

ARTICLE INFO

Article history:

Received February 22, 2020

Received in revised form March 20, 2020

Accepted April 1, 2020

Keywords:

GDP

Job Vacancies

ARDL

ÖZ

Bu çalışma, GSYİH ile Türkiye'deki yeni açık işler arasındaki ilişkiyi bulmaya çalışmaktadır. Bu amaçla 1960-2019 yılları arasındaki çeyreklik verilere dayanan ARDL model tahminlerinden yararlanılmıştır. Ampirik bulgular Türkiye'de GSYH ile yeni açık işler arasındaki uzun vadeli ilişkinin pozitif olduğunu göstermektedir. Ancak, Granger nedensellik ilgili değişkenler arasında iki taraflı sonuç vermemektedir. Granger nedenselliği GSYH'den yeni açık işler yönünde mevcut iken, nedensellik zıt yönde mevcut değildir.

ABSTRACT

This study attempts to find the relationship between GDP and new job vacancies in Turkey. For this aim, ARDL model estimates based on the quarterly data for the years between 1960 and 2019 are utilized. Empirical findings indicate that long-run association between GDP and new job vacancies is positive in Turkey. However, Granger causality is not bilateral between the variables concerned. While GDP Granger causes new job vacancies, the causality does not exist in the opposite direction.

1. Introduction

The expansion in the GDP provided by production is expected to expand existing job positions and increase the number of new job vacancies in the economy. A positive technology shock composed of inventions in the manufacturing sector does not necessarily cause an increase in the available job vacancies. It potentially leads to a rise in the productivity of the already employed workers. On the other hand, new

investments without changing the existing technology level in the economy potentially increase the number jobs available in the economy. Therefore, there must be an increase in private or government investment projects in order for job vacancies to increase.

According to Mortensen and Pissarides (1997), there are only three possible ways by which new technologies adopted. First, new technologies can destroy the number of jobs available in

* First version of this study entitled "A Case Study for the Role of the GDP on New Job Vacancies: Turkey" was presented in the XIII. International Balkan and Near Eastern Congress Series on Economics, Business and Management, which was held on 5-6 October 2019 in Tekirdağ/Turkey.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: hsafa.unal@bilecik.edu.tr

the industry. Second, new technologies may create new jobs. Third, new technology can create a renovation of the existing equipment used in the production. If the economic cost of renovation is low, a positive productivity shock reduces unemployment by increasing the efficiency. However, unemployment increases if costs exceed an intolerable threshold level (Mortensen & Pissarides, 1997). Therefore, the use of new technology creates new job positions if it does not replace existing job opportunities. It also promotes renewal in the production process and reduces unemployment conditional on that the cost of the renovation is not high. The term job vacancy is always confused with unemployment. However, an inclusive definition of the job vacancy term can be the gap between the number of job openings and job placements (Miyamoto, 2011). Hence, if the newly implemented technology causes new job openings, market's response will be a sudden increase in the job vacancies in the short run. A new equilibrium will be reached in the labor market, but it will take time for market to clear.

Although studies in favor of the positive impact of the productivity shock on job vacancies constitute a large portion of the literature, there are many exceptions such as Petrosky-Nedeau. Petrosky-Nedeau (2014) claims that within the framework of a classical search and matching model, productivity shocks combined with a wage increase do not potentially affect profits. For, the net effect on the budget of the firm is zero. Therefore, there is no incentive for firms to hire new workers. So, there is no reason to post new job vacancies or change the technological infrastructure of the production process.

New technologies or different types of productivity shocks can increase GDP. They may modify the composition of the GDP as well. However, this study tries to shed light on the relationship of GDP and new job vacancies rather than exploring the elements of the GDP. In this context, job vacancies can be considered as one of the most important economic indicators that reveal the dynamics of an industry. For Zagorsky (1998), job vacancy plans give hints about the future labor market strategies of a firm. Therefore, it is a key indicator of the business cycle because it denotes the demand in the labor market. For this purpose, a long period covering more than half a century of the Turkish economy is discussed in this study.

Literature on the vacancies primarily based on the relationship between vacancies and unemployment. Actually, this also gives hints about the link between vacancies and the production sector, so inferences can be made about the association between vacancies and GDP. For Dickerson (2003), distribution and the determinants of job vacancies have a potential to explain labor market dynamics in an economy. Relationship between vacancies and unemployment can explain most of the variation in the labor market and the working mechanism of the labor market in an economy. Álvarez and Hofstetter (2014) focus on establishing a national vacancy index for Colombia covering the period between 1976 and 2012. They find the vacancy rate is procyclical with

the Colombian business cycles. And the empirical Beveridge curves pointing out the relationship between job vacancies and unemployment rate is downward sloping. Beveridge curve is a commonly used tool since 1980s showing the labor market performance of an economy (Diamond & Blanchard, 1989; Abraham & Katz, 1986, Antolin, 1994; Bleakley & Fuhrer, 1997). Movement along the curve indicates that how the unemployment reacts to the changes in the job vacancies. An effective matching process has a key role on filling the positions available in the labor market. But matching is highly likely to be efficient in a well-functioning economy. Thus, curve can also be a good indicator of the overall economic performance. Although, Beveridge curve is expected to be downward sloping, the characteristics of the curve reflects the structure of the labor market of the corresponding economy. Empirical findings of Justiniano and Michelacci (2011) reveal that the vacancies and unemployment are not necessarily in a negative association. While labor markets of US, Germany, Norway and Sweden fit to general rules of Beveridge curve, UK and France do not represent the traditional properties of the curve. 1961- 1987 data show that Netherlands also follows the common properties of Beveridge curve (Van Ours, 1991). Although the efficiency of the labor market is not stable over the years, market fits to the negatively sloped Beveridge curve characteristics.

Increase in the vacancies in a period would be consistent with the expansion in the economy. And decrease in the vacancies is expected to be parallel with the slowing down of production. However, if a revolutionary technological development that substitute existing job vacancies with human-free methods of production occurred, then GDP would increase with a decline in the job vacancies. But, the change in the physical capital structure of the production in the industry would not respond very fast. So, the change in the statistics on the job vacancies would not be dramatic. Rather, a slow adjustment process would exist. Yet, Fujita and Ramey (2007) shows that vacancies' response to productivity shocks is excessively rapid. For them, that is the reason why adjustment of vacancy-unemployment ratio and employment itself is sluggish following productivity shocks.

According to Pissarides (1986), expansion in the aggregate demand affects vacancies very quickly but does not affect unemployment rapidly. Pissarides asserts that macroeconomic policy can have a temporary effect on the vacancies and unemployment. However, an expansion can improve the microeconomic efficiency of the labor market so that workers can be allocated to jobs in a better way. So, whole structure of the labor market may change.

Not only the number of job vacancies, but also the features of them are important on the functioning of the industry. If filling the vacancies is hard, or job vacancies last too long, these vacancies may become the indicators that restrain producers from investing more. So, they limit new capital investments in the economy (Van Ours, 1989). This is hazardous both for employment and for growth of the economy. In this context, unemployment insurance is crucial on the vacancy and

unemployment ratios. For, unemployment insurance affects an employee's decision on the duration to occupy a position. Or, workers may quit the job to benefit from unemployment insurance (Zhang, 2008). They are not counted as unemployed because they do not participate in the labor force. They do not actually search for a job while they collect benefits from unemployment insurance. It is also a fact that education, which can be seen as a partly preference of employee, and gender affect the duration of work or the duration of unemployment after leaving work. For instance, a married woman spends more time than a man does to find a job. Although, the duration of time a high-educated person spends to find a job is not longer than a less-educated individual, better-educated job-seekers do not stay unemployed significantly longer compared to the ones with secondary or primary education in Russian (Foley, 1997). But, Russian labor market at the beginning of the 1990s is not expected to perform similar to a market in a long-liberalized economy. Hence, market specific characteristics have an important role on the functioning of the labor market. So, response of the economy to the changes in the job vacancies would depend on the efficiency of the labor market mechanism. In the opposite direction, reaction of the job vacancies to the changes in the GDP will be determined by the structure of the labor market as well.

In the study searching for the features of the Thailand labor market, vacancies and employment, Pholphirul (2013) focuses on the effects of immigrant workers. Pholphirul asserts that job vacancies are filled by both unskilled and skilled immigrant workers. Unskilled immigrants are employed especially in food and textile industries while skilled immigrants work for manufacturing and equipment firms in general. Because of wars and conflict in the neighboring countries of Turkey, there exists an ongoing migration process towards Turkey. So, it is highly likely that a likewise immigrant situation is on the agenda in Turkey as well. Therefore, expected new job vacancies as a result of increase in GDP may not be posted in Turkey. Thus, economic growth may not result in an increase in job vacancies. Or the impact of economic growth on job vacancies cannot be fully determined.

The rest of the study is as follows. The second part summarizes the data and method. In the third part, empirical findings are discussed. The last part is for the conclusion of the study.

2. Data and the Methodology

The research area of this study is based on two variables for Turkey. Quarterly GDP data are utilized first. 2015 GDP data is chosen as 100. Total new job vacancies are the second variable used in the study. The period subject to research covers the years between 1960 and 2019. OECD Main

Economic Indicators-complete database (2019) is used to reproduce the data by Federal Reserve Bank of St. Louis (2019). Complete dataset is for the main economic indicators of the OECD-member countries. Both series are seasonally adjusted. Logarithmic transformations of the series are used for a more intuitive interpretation of the empirical findings.

The job vacancies data is mainly produced to show estimates of the unfilled job vacancy numbers for the whole national economy. It represents the demand side in the labor market OECD (2020). On the other hand, unemployment can be seen as the indicator of the supply side. So, the Beveridge curve in the literature combining the vacancies and unemployment data in one graph actually show the equilibria in the labor market in an economy.

To perform an ARDL analysis, the stationarity of the series must be checked as an initial step. For this aim, unit root tests are conducted. Phillips-Perron test statistics are used to decide on the stationarity. Next, based on the appropriate information criterion, the best model specification has to be selected. Akaike information criterion is used for this analysis. Then, to determine whether there is a long-term relationship between the variables, ARDL bounds test is conducted. If the F-statistics is lower than the critical value of $I(0)$ bound, we will fail to reject null hypothesis. If the F-statistics lies in between the $I(0)$ and $I(1)$ bound critical values, test will be inconclusive. If the F-statistics is larger than the critical value of $I(1)$ bound, the null hypothesis is rejected. The null hypothesis is that there exists no long-run relationship.

If the bounds test results show that there is a long-run relationship between the series concerned, cointegrating form and long-run coefficients are estimated. After, heteroscedasticity and serial correlation tests are conducted. Then CUSUM stability test is done. Finally, Granger causality tests are carried out.

3. Empirical Findings

Checking the stationarity status is the first step of the ARDL analysis. For this aim, unit root tests are conducted and documented in Table 1. The null hypothesis of the first test is that log vacancies have a unit root. The null hypothesis cannot be rejected at 1% significance level. Therefore, the series is non-stationary. But the first difference of the series is stationary because the null hypothesis of unit root is rejected. In addition, null hypothesis indicating that there is a unit root in the log GDP index at level cannot be rejected as well. And it is rejected after the first difference is considered. So, log GDP is non-stationary at level, and becomes stationary after the first difference is used. Thus, both series are integrated of order 1, i.e. $I(1)$.

Table 1. Stationarity

<i>Null: Log Vacancies has a unit root</i>			
	Adj. t-stat	Prob.	%1 Critical Value
Phillips-Perron test statistic	-1.1804	0.9115	-3.9974
<i>Null: ΔLog Vacancies has a unit root</i>			
	Adj. t-stat	Prob.	%1 Critical Value
Phillips-Perron test statistic	-19.5689***	0	-3.9976
<i>Null: Log GDP has a unit root</i>			
	Adj. t-stat	Prob.	%1 Critical Value
Phillips-Perron test statistic	-2.7733	0.2087	-3.9974
<i>Null: ΔLog GDP has a unit root</i>			
	Adj. t-stat	Prob.	%1 Critical Value
Phillips-Perron test statistic	-13.6747***	0	-3.9976

*** indicates 1% level of significance

20 of the ARDL models that are tested are listed in Table 2 according to Akaike information criteria. The lowest Akaike information criterion, -0.756041, belongs to model 7 which

has ARDL (3.3) specification. The result is robust even the Bayesian or Hannan-Quinn information criterion are used for model selection criteria.

Table 2. Model Selection Criteria

Dependent Variable: log Vacancies

Model	LogL	AIC	BIC	HQ	Adj. R-sq	Specification
7	95.078819	-0.756041	-0.652362	-0.714233	0.953065	ARDL(3, 3)
6	95.836557	-0.753962	-0.635471	-0.706181	0.953162	ARDL(3, 4)
2	95.097907	-0.747622	-0.629131	-0.699841	0.952864	ARDL(4, 3)
1	95.921363	-0.746106	-0.612804	-0.692353	0.952987	ARDL(4, 4)
12	90.241379	-0.723102	-0.634234	-0.687266	0.951290	ARDL(2, 3)
11	90.661290	-0.718123	-0.614443	-0.676315	0.951251	ARDL(2, 4)
9	84.600573	-0.683267	-0.60921	-0.653404	0.949098	ARDL(3, 1)
8	85.213919	-0.679948	-0.59108	-0.644112	0.949142	ARDL(3, 2)
10	82.836884	-0.676711	-0.617466	-0.652821	0.948547	ARDL(3, 0)
4	84.605764	-0.674728	-0.58586	-0.638892	0.948876	ARDL(4, 1)
3	85.222570	-0.671438	-0.567759	-0.62963	0.948921	ARDL(4, 2)
17	83.127664	-0.670624	-0.596567	-0.640761	0.948451	ARDL(1, 3)
5	82.837161	-0.66813	-0.594074	-0.638267	0.948322	ARDL(4, 0)
14	81.515481	-0.665369	-0.606124	-0.641479	0.947960	ARDL(2, 1)
16	83.127688	-0.66204	-0.573172	-0.626205	0.948223	ARDL(1, 4)
13	82.093821	-0.66175	-0.587693	-0.631887	0.947991	ARDL(2, 2)
15	79.857900	-0.659724	-0.61529	-0.641807	0.947444	ARDL(2, 0)

19	75.657991	-0.623674	-0.57924	-0.605756	0.945515	ARDL(1, 1)
20	73.959955	-0.617682	-0.588059	-0.605737	0.944954	ARDL(1, 0)
18	75.880102	-0.616997	-0.557751	-0.593106	0.945381	ARDL(1, 2)

Table 3 summarizes the ARDL bounds test results. The F-statistic is computed based on the ARDL(1,1) model. There are three possible results that bounds test can reveal. If the corresponding F-statistics is below the critical value of the lower bound, i.e. I(0), there is no long run association between the variables because the null hypothesis stating that there is no long run relationship cannot be rejected. If the corresponding F-statistics is above the critical value of the upper bound, i.e. I(1), there is long run association

between the variables. For, the same null hypothesis is rejected. If the corresponding F-statistics is in between the lower and upper bounds, test will be inconclusive. Since the F-statistics is larger than the I(1) bound critical value (6.319996 > 6.02) at 1% level of significance, the null hypothesis is rejected. So, there is a long run relationship between new job vacancies and GDP in Turkey between 1960 and 2019.

Table 3. ARDL Bounds Test

Null Hypothesis: No long-run relationships exist

	Value	k
F-statistic	6.319996	1

Critical Value Bounds

Significance	I(0) Bound	I(1) Bound
10%	2.44	3.28
5%	3.15	4.11
2.50%	3.88	4.92
1%	4.81	6.02

Cointegration term has the statistically significant negative sign as expected in Table 4. So, there is a cointegrating relationship between new job vacancies and GDP in Turkey for the period analyzed. 1% increase in GDP results in a 2.4% increase in new job vacancies in the long run. In

addition, it takes a quarter to correct 1.7% of the errors of the previous quarter. It means, deviation from the long run equilibrium because of a one-time shock is cleared in 58.82 quarters, i.e. 14.7 years.

Table 4. ARDL Cointegrating and Long Run Form
Dependent Variable: log Vacancies

Cointegrating Form

Variable	Coefficient	Prob.
Dlog(Vacancies(-1))	-0.2780***	-4.486279
Dlog(Vacancies(-2))	-0.1933***	-3.116889
Dlog(GDP)	0.8381	1.610793
Dlog(GDP(-1))	0.3879	0.740522
Dlog(GDP(-2))	2.4408***	4.648386
CointEq(-1)	-0.0170***	-3.563099

Long Run Coefficients

Variable	Coefficient	t-Statistic
log(GDP)	2.402487***	9.273254

Results of the ARCH Heteroskedasticity Test reveals that there is no heteroskedasticity problem in the ARDL model. In addition, Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test

results show that there is no autocorrelation problem in the model as we

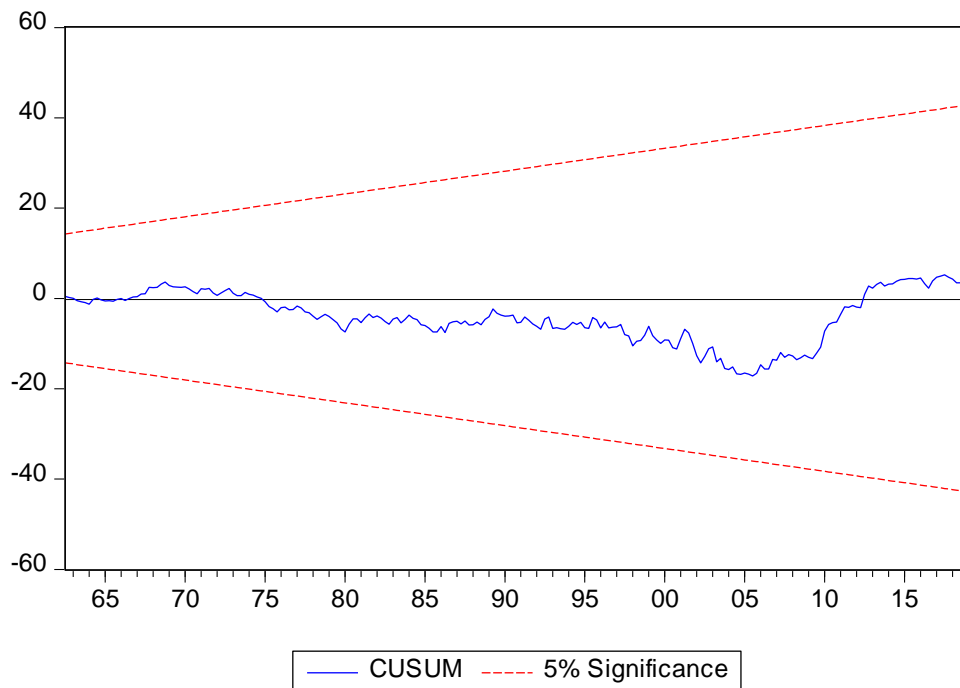
Table 5. Heteroskedasticity and Serial Correlation Tests

ARCH Heteroskedasticity Test	
F-statistic	Prob. F(1,231)
1.135	0.2878
Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test	
F-statistic	Prob. F(2,225)
1.7657	0.1734

Cumulative sum of residues lies inside the bounds of 5% level of significance.

So, the coefficients of the model are stable, regarding the CUSUM coefficient stability test.

Figure 1: CUSUM Coefficient Stability Test

A VAR(p) model has to be estimated, where $p=k+d_{max}$, to check the causality relationship between the variables. Optimal lag length is 3 (i.e., $k=3$) based on the Akaike information criteria of the possible Vector Autoregression Estimations listed in Table 6. Besides, the unit root test

results of Table 1 show that the maximum integration order is 1 (i.e. $d_{max} = 1$). Hence, A VAR(4) model has to be estimated because the proper order of the Vector Autoregression is $p= 3+1=4$. Table 6 summarizes the statistics of Vector Autoregressive models from 1 to 4.

Table 6. Vector Autoregression Estimations

VAR(k) Model	AIC
VAR(1)	-5.6098
VAR(2)	-5.6319
VAR(3)	-5.7079
VAR(4)	-5.6799

The statistics to check Granger causality based on VAR(4) model are summarized in Table 7. Granger causality is statistically significant in only one direction. GDP Granger

causes new job vacancies in Turkey between 1960 and 2019. But new job vacancies do not Granger cause GDP.

Table 7. VAR Granger Causality/Block Exogeneity Wald Tests

Dependent variable: log Vacancies			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
log GDP	30.2066	4	0.0000
Dependent variable: log GDP			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
log Vacancies	1.6140	4	0.8063

4. Conclusion

This study sheds light on the cointegrating relationship between GDP and new job vacancies in Turkey between 1960 and 2019. Direction of the causality in the framework of this long run association is unilateral from GDP to new job vacancies. 1% increase in the GDP index causes a 2.4% increase in the number of new job vacancies in the long run. However, new job vacancies that have increased because of the rise in GDP growth will only increase if the boost in the production is due to new investments in the economy.

These results are valid only for Turkey for the period between 1960 and 2019. The behavior of the relationship can change from period to period. So, additional analyses based on the subperiods may have different results. 1980 is a turning point for most of the developing economies including Turkey. For, markets are begun to be liberalized especially after 1980s. In 1990 most of the economies,

including their financial system, production sector and labor markets had already been liberalized. Hence, results may change for the years before 1980 or after 1990s. Findings of Justiniano and Michelacci (2011) show that the relationship between vacancies and unemployment does not represent the same structure in different economies. That is, the relationship between vacancies and the real sector cannot be identical in different economies. Cross-country studies may reveal the similarity and the differentiation across countries.

References

- Abraham, K. G., & Katz, L. F. (1986). Cyclical unemployment: sectoral shifts or aggregate disturbances?. *Journal of political Economy*, 94(3, Part 1), 507-522.
- Álvarez, A., & Hofstetter, M. (2014). Job vacancies in Colombia: 1976–2012. *IZA Journal of Labor & Development*, 3(1), 1-11.

- Antolín, P. (1994). Unemployment flows and vacancies in Spain (No. 158). *University of Oxford, Institute of Economics and Statistics*.
- Bleakley, H., & Fuhrer, J. C. (1997). Shifts in the Beveridge curve, job matching, and labor market dynamics. *New England Economic Review*, 28, 3-19.
- Diamond, P., & Blanchard, O. J. (1989). The beveridge curve. *Brookings Papers on Economic Activity*, 1, 1-76.
- Dickerson, A. (2003). The distribution and determinants of job vacancies: evidence from the 2001 employers skill survey. *Institute for Employment Research Working Paper*, University of Warwick.
- Foley, M. C. (1997). Determinants of unemployment duration in Russia. *The Davidson Institute Working Paper Series*, Working paper No.81. The William Davidson Institute at the University of Michigan Business School.
- Federal Reserve Bank of St. Louis (2019). FRED Economic Data. (16.08.2019), Retrieved from: <https://fred.stlouisfed.org/series/LMJVTTNVTRQ647S>
- Fujita, S., & Ramey, G. (2007). Job matching and propagation. *Journal of Economic dynamics and control*, 31(11), 3671-3698.
- Justiniano, A., & Michelacci, C. (2011). The cyclical behavior of equilibrium unemployment and vacancies in the US and Europe. *National Bureau of Economic Research*, Working paper No.17429. National Bureau of Economic Research.
- Miyamoto, H. (2011). Cyclical behavior of unemployment and job vacancies in Japan. *Japan and the World Economy*, 23(3), 214-225.
- Mortensen, D. T., & Pissarides, C. A. (1998). Technological progress, job creation, and job destruction. *Review of Economic dynamics*, 1(4), 733-753.
- OECD (2019). Main Economic Indicators-complete database. (16.08.2019), Retrieved from: https://www.oecd-ilibrary.org/economics/data/main-economic-indicators/main-economic-indicators-complete-database_data-00052-en
- OECD (2020). OECD.Stat. (15.05.2020) Retrieved from: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=LAB_REG_VAC
- Petrosky-Nadeau, N. (2014). Credit, vacancies and unemployment fluctuations. *Review of Economic Dynamics*, 17(2), 191-205.
- Pholphirul, P. (2013). Immigration, job vacancies, and employment dynamics: Evidence from Thai manufacturers. *Journal of Asian Economics*, 24, 1-16.
- Pissarides, C. (1986). Unemployment and vacancies in Britain. *Economic policy*, 1(3), 499-541.
- Van Ours, J. C. (1989). Durations of Dutch job vacancies. *De Economist*, 137(3), 309-327.
- Van Ours, J. C. (1991). The efficiency of the Dutch labour market in matching unemployment and vacancies. *De Economist*, 139(3), 358-378.
- Zagorsky, J. L. (1998). Job vacancies in the United States: 1923 to 1994. *Review of Economics and Statistics*, 80(2), 338-345.
- Zhang, M. (2008). Cyclical behavior of unemployment and job vacancies: a comparison between Canada and the United States. *The BE Journal of Macroeconomics*, 8(1).

Balkan Journal of Social Sciences

BJSS

Derginin ana sayfası: <https://dergipark.org.tr/bsbd>*Araştırma Makalesi • Research Article*

David Harvey'in Mekân-Zaman Sabiteleri Kuramının 2008 Sonrası Konut Üretimini Desantralizasyonunda İzdüşümü: Atkinson Bölgesel Eşitsizlik Endeksi Yöntemiyle Türkiye'den Bir Kanıt

Projection of David Harvey's Spatio-Temporal Fixe Model on the Housing Production Decentralization Post- 2008: An Evidence from Turkey with the Atkinson Regional Inequality Index Method

Murat Çiftçi^{a,*}

^a Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, 22030, Edirne/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-6277-6360

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 13 Şubat 2020

Düzeltilme tarihi: 15 Mart 2020

Kabul tarihi: 4 Nisan 2020

Anahtar Kelimeler:

Bölge planlama

Bölgesel iktisat

Mekan-zaman sabitesi

ARTICLE INFO

Article history:

Received February 13, 2020

Received in revised form March 15, 2020

Accepted April 4, 2020

Keywords:

Regional planning

Regional economics

Spatio-Temporal fix

ÖZ

Harvey, mekan-zaman sabiteleri yaklaşımında ilk olarak aşırı sermaye birikiminin, sermayede değer kaybına yol açacağını ifade eder. Aşırı sermaye birikiminin değer kaybını frenlemek içinse, sermayenin aşırı kısmını üretimden çekmek gerekir. Çünkü bu süreçte üretimde de ihtiyaç fazlası olacak ölçüde aşırılık vardır. Artık sermayenin değer kaybını önlemek için mekana yönlendirerek yeni değer yaratımının takip edileceğini savunur. Hem 2008 krizinin çıkışında, hem de devletlerin kurtarma paketleriyle krizden geçici süreyle çıkışı sağlamaları sonrasında değer kaybını engellemenin gerekeceği küresel ölçüde aşırı sermaye sorunuyla karşılaşmıştır. Değer kaybının önlenmesindeki yatırım enstrümanı da emlak piyasasıdır. Bu durum bina üretiminin doygun olmayan bölgelere de yayılımını gerektirdiğinden, üretimin desantralizasyonu gerekir. Türkiye de aşırı sermaye akımının yaşandığı ülkelerdendir. Uygulamada konut üretiminin bölgelerarası dağılımındaki eşitsizliğin 2007-2019 arasındaki gelişimi analiz edilmiştir. Uygulamada Atkinson endeksi kullanılmıştır. Veriler TÜLK'ten derlenmiştir. Elde edilen bulgular, konut üretiminin bölgelerarasındaki eşitsizlikte 2008 sonrası için şiddetli yakınsamayı göstermiştir. Bu durum, konut üretiminin desantralize oluşunu kanıtlamaktadır. Bu da küresel ölçüdeki aşırı sermaye birikimiyle emlak sektöründe yaşanan genişlemenin Türkiye ölçeğinde de hakim olduğunu göstermektedir.

ABSTRACT

In the approach of space-time constants, Harvey first states that excessive accumulation of capital will lead to depreciation of the capital. To curb the depreciation of excessive capital accumulation, it is necessary to withdraw excess part of the capital from production. Because in this process, there is a surplus in production too in a manner that it is excessive. Harvey, now defends that the creation of new value will be followed by directing the capital to the "place" to prevent the depreciation of capital. Both, at the rise of the 2008 crisis and after the governments temporarily ensured the exit from the crisis with their rescue packages, a global excessive capital problem encountered in which there would be a need to prevent the decrease in value. The real estate market is an investment instrument that should be used for the prevention of depreciation. Since this requires the spread of building production to unsaturated regions, decentralization of production is required. Turkey is one of the countries that also experience strong capital inflows. In the application process, the development of inequality in the interregional distribution of housing production between the years of 2007 and 2019 is analyzed. In the application process, Atkinson index is used. The data is compiled from TSI. Obtained findings showed a severe convergence after 2008 for the interregional inequality of the housing production. This situation proves that housing production is decentralized. This shows that, expansion experienced in the real estate sector with excess capital accumulation on a global scale is also dominant in the scale of Turkey

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: muratciftci@trakya.edu.tr

1. Giriş

Aşırı sermaye birikiminin üretim alanını oluşturan birinci çevrimde talep doygunluğundan dolayı yatırıma dönüştürülemezdir. Bu nedenle oluşan krizi geçici olarak aşmak için aşırı sermaye birikimi, yapılı çevreyi oluşturan ikinci çevrime kayar. Bu durumsa gayrimenkul geliştirme sürecinin itici gücünü oluşturur. Aman-mekan sabitesi kuramını uzun dönemli tarihsel gelişimi inceleyerek ortaya koyan David Harvey, sermayenin dolaşımı ve yapılı çevrenin üretiminde sermayenin etkisi konusundaki pek çok çalışmayı etkilemiştir (Han, 2011: 19). Altınok ve Enlil (2012: 37) Harvey'in mekân-zaman sabiteleri kuramının, kentsel mekânın yeniden organizasyonu sürecinin ekonomi-politik açıdan ele alınmasında yeterli bir çerçeveye sunduğunu ifade etmektedirler.

Harvey (2012a: 223), geçmişte de olageldiği gibi sermayedarların birikimlerini yeni mekânlara yönleltmeksizin güçlerini koruyamayacaklarına işaret etmektedir. Bu durum aslında bir yönüyle merkez ülkelerden çevre ülkelere sermayenin desantranralizasyonunu ifade ederken, diğer yönüyle de ülkeler içerisinde bölgeler arasında sermayenin desantralizasyonu anlamını taşımaktadır.

Krizler, emek ve sermaye fazlasının toplum için gerçekleştirilecek kullanışlı işlerin ifasında bir araya getirilememesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Sistem içerisinde aşırı sermaye birikimindeki artık kısmın emilimi gerçekleşmezse, sermaye fazlasını emmek için yeni alanlar bulunması zorunlu olur. İşte bu alanlar içerisinde coğrafi yayılma ile mekânsal yeniden örgütlenme, artık sermayeyi emmede bir seçenek oluşturur (Harvey, 2004a: 23).

Atıl kalan ve atıl kaldığı müddetçe değer kaybına uğrayarak eriyecek olan aşırı sermayenin değer yaratıcısı konumuna erişen konut, aynı zamanda işgücü maliyetlerinin belirlenmesinde de önem taşır. Harvey (2008: 146) bu konunun işçi dolaşımının meydana geldiği koşulları belirleyen faaliyetler içerisinde olduğuna işaret etmektedir. Türkiye'de üç metropolde temelleri 1930'lara dayansa da 1950'lerden itibaren sıçrama yapan gecekondulaşma örneğini düşünelim. Gecekondulaşmayla iki temel üretim bileşeninden birisini oluşturan emeğin maliyetini düşürmede nasıl işlevsel olduğunu hatırlayalım. Dolayısıyla konut bir yandan değer yaratıcısıyken diğer yandan tıpkı Mill'in ücret fonu yaklaşımındaki işçiye ayrılan sabitlenmiş bütçenin işçiler arasındaki dağıtımını da organize eder görünmektedir. Yani vafâ, gelire göre kendi içerisinde mekânsal kademelenme de yaşamaktadır.

İşgücünün ya istihdam edilmemesi ya da toplumun talep ve ihtiyaçlarına dayanmayan ürünlerin imalatında kullanılmasına dönük yaklaşımın hâkim olması, beraberinde değer kaybına yol açacaktır. Sermayenin sürekli hareket halindeyken kendini yeniden üretebilmesi, durağanlaştığı anda değer kaybına uğramasına sebep olunca olanaksızlaşır (Harvey, 2012b: 265). Dolayısıyla da sermayenin değer kaybının olmaması ya da en azından sınırlandırılması için sürekli hareket halinde olması gerekir. Bir diğer noktaysa krizin temel nedeni olmamakla birlikte eksik tüketimin, genelde sıklıkla karşılaşılan kriz belirtisi olduğudur (Harvey, 2002). Bu noktada toplumda yeni istek ve ihtiyaçlar yaratıp, 20. yüzyıl için otomobil örneğinde olduğu gibi bütünüyle yeni ürün hatları geliştirmek ve sermaye birikiminin rasyonel hale gelmesi için ekonomiye istikrar kazandıracak inşaat ürünlerine talebi genişletecek sosyal konut programları gibi tüketimi yeniden düzenlemek yoluna da gidilir (Harvey, 2012c: 292). Nitekim Castells (2008a: 493-494), Avrupa'da hanehalkı büyüklüğünün daralmasına karşılık konut büyüklüklerinin arttığını, evin genişlemesiyle rahatlamış bir alan özelliğine bürünmesi sebebiyle bu durumun özellikle 1990'lardan itibaren evde geçirilen zamanı da arttırdığını ifade etmektedir. Dikkat edilecek olursa yeni bir talep yaratımının konut niteliklerine yönelik isteklerde dönüşümün sağlanmasıyla gerçekleştirildiği de görülmektedir.

Krizi kaçınılmaz kılan aşırı sermaye birikimi olduğundaysa kendisini kâr, faiz oranlarında şiddetli düşüşlerle, aşırı üretim ve stokla, kullanılmayan aşırı üretilmiş yarı mamul stoklarla, açık-gizli işsizlikteki artışla ve beraberinde emeğin değerindeki aşınmayla, gerekenin çok üzerinde ve ötesinde var edilen para rezervleri ve atıl nakit yığınlarıyla gösterir (Harvey, 2012b: 266). Bretton Woods sisteminin çökertilmesi sonrasında, bir yönüyle aşırı para rezervleri atıl nakit yığınları kaydı olarak yaratılırken, bir yandan da atıl kalan aşırı sermayenin küresel ölçekte dolaşımının önündeki tüm engeller kaldırılmıştır.

Süreç incelendiğinde, finans sektörü üzerindeki kontrollerin ABD'nde başlamak üzere 1970'lerden itibaren kaldırıldığı, yaşanan finansal liberalizasyonla da stagflasyonist bir sürece girildiği görülmektedir. Eurodolar piyasasındaki kontrolsüz büyümesi, Bretton Woods sisteminin çöküşü sonrasında zorunlu bir seçenek olarak kabul gördü. Bretton Woods sistemi boyunca küresel sisteme hakimiyet ABD'nin elindeyken, sistem değişimiyle bu defa son derece riskli ve ademi merkezîyetçi özellikte bir küresel finans sistemine geçilmiş oldu. Bu geçiş süreci temelde 1968'de başlamış olup, 1979-85 arasında esas derinleşmesini başlattı ve "küreselleşme" kavramına da yeni bir icatmış gibi popülerlik kazandırıldı. Bu arada "küreselleşme" kavramına

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: muratciftci@trakya.edu.tr

popülerlik kazandırılırken, finansal piyasalarda bölgeselleşmenin önemine de vurgular yapılarak bölgesel bloklar oluşturulması süreci takip edildi (Harvey, 2008: 83).

Aşırı sermaye birikiminin mekâna sabitlenmesi Bretton Woods sisteminin çökertilmesi sonrasında finans kapital temelli morgage sistemiyle inşa edilirken, Harvey (2004b: 34)'in işaret ettiği 1846-50 arasındaki ilk büyük krizde de benzer bir süreç takip edilmişti. Bu dönemde Paris'in dönüştürülüp Avrupa'nın pek çok ülkesinde su, kanalizasyon, yol inşasıyla şekillenen altyapı yatırımları ile konut ve kamu tesislerine özel önem gösterilmesi, aşırı sermaye birikiminin mekâna sabitlenmesinin primatif versiyonuydu. Bugünse henüz kazanılmamış gelecekteki kimi zaman 30 yıla varan vadeler sebebiyle 30 yıllık gelecekteki gelirin ipotek altına alınmasıyla çok daha geniş ölçekli uygulamaya gidilmektedir. Esasen bu durum aşırı sermaye birikimindeki şişmenin devasa boyutlara varmasının doğal sonucudur.

Castells (2008b: 309) de Japonya özelinde Tokyo'da emlak piyasasında yaşanan köpüğün nedenlerini gerek küresel ölçekte gerekse de ihracata yönelik üretim yapan ekonomi içerisinde oluşan hızlı sermaye birikiminin emlak piyasasını fonlamasına bağlıyor. Banka ve finans kurumlarının nakitle dolup taşmasının, kredi vermeye can atan bir davranış sergilenmesine yol açtığını vurguluyor. Kar marjının son derece düşük olduğu bir piyasa yapısında da finansörlerin nispeten düşük riskli alanlarda geniş hacimde borç verme yoluna gittiklerinin altını çiziyor.

Gelinen noktada Harvey (2004b)'in de vurguladığı üzere, ne zaman sabitleri ne de mekân sabitleri 1970'lerden bu yana aşırı şişmiş sermaye fazlasını orta vadede emmeye yeterli gelememektedir. 15-64 yaş grubu olarak kabul edilen aktif çalışma çağı nüfusunun iş piyasasına girişleri, 1970'lerden bu yana sürekli eğitim sürelerinin uzatılmasıyla ertelenmeye çalışılmaktadır. Yakın zamana kadar okur-yazarlık bir ülke için insani gelişmişlik göstergesiyeğin bugün öğrenim süresi temel alınmakta. Ülkemiz düşünüldüğünde temel eğitimin 5 yıldan 8 yıla çıkartılması çok uzun zaman alırken bu sürenin 12 yıla çıkartılması 13-14 yılda gerçekleşti. Keza 3 yıllık süreli ortaöğretim süresi, ciddi bir müfredat değişikliği olmadan 4 yıla yayılarak 1 yıl eklemeye gidildi. Yükseköğretimde okullaşma oranı süratle arttırılarak 7 milyonu aşkın üniversiteliye ulaşıldı. Ülkemizde nüfusun neredeyse onda biri üniversite öğrencisi oldu. Artık önlisans-lisans derecesi de yetersiz görülüp yüksek lisans ve doktora eğitimlerinin yaygınlaştırılması hedeflenmekte. Yaygın burs ve kredi mekanizmasıyla eğitimin 20 yılı aşan bir süreye çıkartılması söz konusu. Aynı zamanda Hollanda'da %40'ları aşan, ülkemizde de %15'i aşan yarı zamanlı çalışma modelleri, eksik istihdamı her geçen gün daha da derinleştirmekte. Dolayısıyla zaman sabitesiyle işgücünün iş piyasasına girişi küresel ölçekte olduğu gibi ülkemizde de erteleniyor ve istihdam yaratmayan büyüme, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de derinleşmiş bir sorun olarak varlığını sürdürüyor.

Mekân sabitesinin aşırı sermaye birikimini orta vadede absorbe edememesi, konut kredi vadelerinde istikrarlı bir artışı kaçınılmaz kılmaktadır. 2008 krizinin tetikleyicisi olan subprime morgage kredileri de ödeme gücünden yoksun düşük gelirli kesimleri konut kredisine bağlamaya kadar riskli uygulamalara girilmesine yol açabilmiş durumda. Tüketim doygunluğu oluştuğunda, konut ve arazide de üretim gidilemeyince şişen emlak fiyatlarında patlama kaçınılmaz oluyor. Talep sorununu çözmek içinse henüz piyasalaşmamış veya piyasalaşma düzeyi son derece sığ kalmış olan mekânlara doğru imar-inşaat faaliyetlerinin desantralizasyonu kaçınılmaz olmaktadır.

Türkiye'deki bölgelerarası üretim farklılaşmasını düşünelim. Ağrı gibi bir ilde temel ekonomik faaliyet tarım ve hayvancılıktır, Kocaeli veya Bilecik gibi bir ildeyse sanayidir. İstanbul ise finans merkezi olarak hizmet sektörünün baskın olduğu bir megakent. Dolayısıyla her birisinin piyasalaşma düzeyi birbirinden farklıdır. Doğal olarak tüketici talep yapıları da birbirinden ayrışmaktadır. Böyle bir ortamda olması beklenirse piyasa ekonomisinin kurumsallaştığı illerde konut üretiminde yığılma olmasıdır. Bu çalışmanın hazırlanmasındaki çıkış noktası da, 2008 krizinden bu yana yıllık konut üretiminde nüfus kriterlerine göre 81 il arasındaki dağılımdaki eşitsizlikte yaşanan gelişimin analiz edilmesidir. Nihayetinde iller arasında nüfus kriterlerine göre konut üretiminde bir yakınsama varsa, İstanbul gibi doygun merkezlerin yeterli talep üretmemesi sonucunda, birbirinden çok farklı ekonomik yapıya sahip illerde konut üretiminin yaygınlaştığı, diğer bir deyişle desantralize olduğu tespit edilebilecektir. Bu durumsa tıpkı ABD Japonya gibi küresel merkezlerdeki emlak balonlarının merkezi kentlerde patlaması gibi bir sürecin ülkemizde bu defa şiddeti farklılaşsa da en azından reel fiyatlar bazında ülke bütününde yaşanması tehlikesinin ipuçlarını verecektir. Böyle bir bölgelerarası yakınsamanın doğal neticesi de 2020 Corona 19 pandemisiyle tetiklenen küresel krizin ülkemizdeki yansımalarının da bu defa İstanbul başta olmak üzere yüksek kurumsallaşma düzeyine sahip merkezlerle sınırlı kalmaması, ülke bütününde şiddeti farklılaşmakla birlikte gerçekleşmesi ihtimali oldukça yüksek olacaktır. Dolayısıyla alınacak makroekonomik önlemlerin tüm bölgeleri kapsayacak genişlikte olması, olası krizin etkilerini hafifletmek açısından kritik öneme sahip olacaktır. Yakınsamanın varlığı ve şiddetine dönük hazırlanan çalışmanın literatüre ve politika yapıcılara katkı sağlama hedefi de buradan ileri gelmektedir.

2. Literatür İncelemesi

Bölgeler arası dağılımın tespitinde tekli eşitsizlik endekslerinin kullanıldığı ulusal ve uluslararası literatürde çok sayıda çalışma mevcuttur. Temelde bu çalışmalar gelir dağılımını ölçmeyi hedefler. Ancak servet dağılımı da sıklıkla bu endeksler kanalıyla ölçülmektedir. Üç açıdan yapılan çalışma örneklerinin aktarımı, kapsam genişletmeme adına daha çok katkı sağlayacaktır. Buna göre:

- Bölgeler arası üretimde dağılım
- Bölgelerarası servette dağılım
- Gayrimenkul arzı veya üretiminde dağılımdır.

Üretimin bölgelerarası dağılımına dair bazı örnekler şunlardır: Andreasch vd (2009) Avusturya'daki finansal varlıkların dağılımını tekli eşitsizlik endeksleriyle analiz etmiştir. Çiftçi (2015a, 2015b) Rusya ve Kazakistan'daki üretimin bölgelerarası dağılımını tekli eşitsizlik endeksleriyle analiz etmiştir. Fisher vd (2016), servetin dağılımındaki eşitsizliği, gelir ve tüketimdeki eşitsizlikle karşılaştırmada tekli eşitsizlik endekslerinden yararlanmıştır. Sarma vd (2017) Hindistan'daki gayrisafi varlıkların dağılımını kır-kent ve ülke bütünü olarak tespit, tekli eşitsizlik endekslerinden faydalanmışlardır. Goschin (2018) Romanya'da kişi başına düşen üretimin uzun dönemdeki dağılımında yaşanan gelişimi tekli eşitsizlik endeksleriyle analiz etmiştir. Çiftçi (2018b) çalışmasında GSYİH'nın istihdama göre bölgesel dağılımını tekli eşitsizlik endeksleriyle tespit etmiştir. Maslikhina (2018) Rusya'daki bölgelerarası eşitsizlikte yaşanan gelişimi tekli eşitsizlik endeksleri vasıtasıyla analiz etmiştir. Kındap ve Doğan (2019) GSYİH'nın düzey 2'ye göre Türkiye'deki bölgeler arası yakınsamanın tespitinde tekli eşitsizlik endekslerini kullanmışlardır.

Servetin bölgelerarası dağılımını konu alan çalışma örnekleri şunlardır: James (1988) 18. yüzyıl İngilteresi'ndeki servetin dağılımını mesleklere göre tespit, tekli eşitsizlik endekslerinden yararlanmıştır. Chaudhry (1990) Pakistan'da arazi büyüklüklerinin dağılımında tekli eşitsizlik endekslerini kullanmıştır. Çiftçi (2009a,b) menkul-gayrimenkul sermayenin ve üretimin Türkiye'de iller arası dağılımını tespit, tekli eşitsizlik endekslerinden yararlanmıştır. Çiftçi (2018a) Türkiye'de tasarruf mevduatlarının iller arası dağılımını tekli eşitsizlik endeksleriyle analize tabi tutmuştur.

Gayrimenkulün bölgelerarası dağılımına ilişkin örnekler şunlardır: Rahman ve Ali (1984) Bangladeş'teki arazi büyüklüklerine göre dağılım dengesizliğini tespit, tekli eşitsizlik endekslerinden yararlanmışlardır. Muller vd (1989) Latin Amerika ve Ortadoğu'da arazilerin dağılımındaki eşitsizlikle politik şiddet ilişkisini analiz etmede tekli eşitsizlik endekslerinden yararlanmışlardır. Conley ve Gifford (2006) çalışmalarında yirmi ülkedeki konut sahipliğinin dağılımını tespiti yönelik olarak tekli eşitsizlik endekslerini uygulamışlardır. Vollrath (2007) tarım arazilerinin büyüklüklerine göre ülkelerde bölgesel dağılım eşitsizliğini tekli eşitsizlik endeksleri vasıtasıyla anali etmiştir. Çiftçi ve Tekin (2008) Türkiye'deki kütüphanelerin iller arası dağılımını tekli eşitsizlik endeksleriyle tespit etmiştir. Çiftçi (2010a) Osmanlı'daki kütüphanelerin bölgeler arası dağılımını tekli eşitsizlik endeksleriyle analiz etmiştir. Bell (2011), Brezilya'da arazilerin **rancherlara** göre dağılımını ölçmede tekli eşitsizlik endekslerinden yararlanmıştır. Martinelli (2012) iki savaş arası dönemde İtalya'da arazi sahipliğine göre

arazilerin dağılımında yaşanan eşitsizliği, tekli eşitsizlik endeksleriyle ölçmüştür. Zheng vd (2013) Çin'de illere göre tarım arazilerinin, imar içindeki alanların ve kullanılmayan arazileri dağılımının ölçümünde tekli eşitsizlik endekslerinden yararlanmışlardır. Çiftçi (2015c) Türkiye'deki spor tesislerinin iller arası dağılımını tekli eşitsizlik endeksleriyle ölçmüştür. Coomes vd (2016) Peru'daki Amazon yerlisi çiftçilere göre arazi dağılımında yaşanan eşitsizliğin ölçümünde tekli eşitsizlik endekslerinden yararlanmışlardır. Ben-Shahar ve Warszawski (2016) konut alınabilirliğinin dağılımını ölçmede tekli eşitsizlik endekslerinden yararlanmışlardır.

3. Yöntem

3.1. Araştırmanın Amacı

Çalışmada, 2007-2019 yılları arasındaki on üç yıllık dönemde yıllık konut üretiminin bölgelerarası dağılımında yaşanan eşitsizlikten kaynaklanan sosyal refah kaybının tespitine odaklanılmıştır. Gerçekleştirilen uygulama ile hem zamana dayalı gelişimi hem de üç ana yaş grubuna göre ayrışmanın varlığı- varsa da ne şekilde gerçekleşmenin yaşandığının ipuçlarını tespit etmek mümkün olacaktır. Böylece üretiminde bölgelerarasında yakınsamanın mı iraksamanın mı olduğunu tespit etme imkânı oluşmaktadır. Yakınsamanın varlığı Harvey'in zaman-mekan sabitesi kuramının ülke geneline yayıldığını, iraksamanın varlığıysa merkezileştirdiğini destekleyecektir. Bu da oluşacak krizlere yönelik alınması gereken makro ekonomik önlemlerin mekânsal izdüşümünü oluşturmada katkı sağlama potansiyelinde olup, çalışmanın odaklandığı ana unsur hedeflenen katkıdır.

3.2. Analizde Veri Düzeyi ve Gözlem Sayısı

Uygulamada ülke bütününde düzey 3 yani il düzeyine göre bölgelerarası eşitsizliğinin ölçümü gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple gözlem sayısı 2007 ve 2008 istisnaları dışında 81'dir. 2007'de Ardahan, 2008'de ise Ardahan ve Batman uygulama dışına çıkartılmıştır. Dolayısıyla gözlem sayısı da 2007 yılında 80, 2008 yılında ise 79'dur. Söz konusu illerin analiz dışına çıkartılmasının sebebi ise, 2007 ve 2008 tarihlerinde yapı kullanım izni alınan konutun bu illerde bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Veriler Türkiye İstatistik Kurumu'ndan derlenmiştir.

3.3. Analiz Yöntemleri

Eşitsizliklerin ölçümünde tekli eşitsizlik endeksleri önemli fonksiyon görür. Bu kapsamda mevcut olan çok sayıdaki tekli eşitsizlik endeksi içerisinde ilki, 1912'de Cordoba Gini tarafından türetilen Gini katsayısıdır. Literatürde en çok tanınırlığı olan tekli eşitsizlik endeksi de Gini katsayısıdır. Tekli eşitsizlik endeksleri içerisinde Atkinson endeksiyse, Gini katsayısıyla yüksek ilişkiye sahip olan ve yapılan istatistik sınamalarda Gini katsayısı kadar tatminkâr ve kimi çalışmalarda daha da tatminkâr bulunan ölçüm aracı özelliğindedir. Teorik açıdansa diğer endekslerden

ayrışmaktadır (Çiftçi, 2010b, 2015a). Aynı zamanda Gini ve Theil endeksleri gibi eşitsizlik ölçümünde aksiyom (tüm diğer önermelerin temeli) olma konusunda yeterli konumda görülen bir endekstir (Fields, 1979). Gelir dağılımındaki sosyal adaleti ölçmeyi amaçlayan Atkinson endeksinin diğer endekslerden ayırıcı özelliklerini de beş farklı açıdan sıralamak mümkündür. Bunlar:

- (i) Eşitsizliklerin ölçümünde modern etik uygulama biçimini sunmaktadır.
- (ii) Tam eşit dağılım durumunda sağlanacak sosyal refaha göre eşitsizliğin sebep olduğu sosyal refah kaybının ölçümüne imkân veren çok duyarlı bir yoksulluk endeksidir.
- (iii) Eşitsiz dağılımdan kaynaklanan sosyal refah kaybını oran olarak tespit etmeyi mümkün kılar. Böylece dağıtım yapılan toplum veya toplum katmanlarının mevcut eşitsizlik sebebiyle dağıtım yapılan değer gerçekte yüzde cinsinden ne kadarını hissettiğini ortaya koyar. Aynı zamanda hissedilemeyen kısım da sosyal refah kaybını yine oran cinsinden tespit imkânını sunar. Böylece eşitsizliğin yol açtığı hissedilmeyen değer kısmını oran cinsinden tespit etmeyi de mümkün kılar. Örneğin katsayı değeri 0,20 ise toplumun eşitsiz dağılımdan dolayı mevcut değerden %20'lik sosyal refah kaybına uğradığını, dolayısıyla da sosyal refahın %80 ile sınırlı kaldığını ifade eder (Redigor vd, 2003).
- (iv) Sosyal refah ve sosyal refah kaybının yüzde cinsinden tespiti, dağıtım yapılan değer hissedilen ve hissedilemeyen kısmını miktar olarak raporlamada bulunmayı da mümkün kılar.
- (v) Hissedilen ve hissedilemeyen tutarların hesaplanabilmesi, aynı zamanda dağıtım yapıldığı toplum veya toplum katmanında kişi başına düşen hissedilen ve hissedilemeyen miktarı da hesaplama olanağını sunar.

Atkinson (1970) eşitsizlik endeksi katsayısı hesaplanması aşağıdaki gibi formüle edilmiştir.

$$I = 1 - \left[\sum_i \left(\frac{y_i}{\mu} \right)^{1-\varepsilon} f(y_i) \right]^{\frac{1}{1-\varepsilon}} \quad [1]$$

Denklemden y geliri, μ ortalama geliri, ε farklı gelir dilimlerinde gelir transferlerine karşı duyarlılık düzeyini ifade eder. Orijinal denkleme dayanarak bölgesel birimler arasındaki eşitsizliğin ölçümü için yeni bir denklem daha türetilmiştir. Denklemden formülasyon da

$$A_{(\Omega)} = 1 - \left[\frac{P_i}{P} \times \sum_{i=1}^n \frac{H_i/P_i}{H/P} \right]^{\frac{1}{1-\Omega}} \quad \text{eğer } \Omega \neq 1 \quad [2]$$

şekline dönüştürülmüştür. Buna göre $A_{(\Omega)}$, 81 il için Atkinson endeksini; Ω hesaplama kolaylığı sebebiyle genelde 2 değeri verilen duyarlılık katsayısını; H_i , i bölgesindeki yıllık konut üretimini; P_i , i bölgesinde nüfus kriterlerinin miktarını simgelemektedir. \bar{H} ise 81 ildeki ağırlıksız ortalamaya göre yıllık konut üretim miktarını tanımlamakta olup, Türkiye toplamının 81'e bölünmesiyle bulunur. \bar{P} de 81 ildeki ağırlıksız ortalamaya göre nüfus bütünü ya da nüfus kriterlerini tanımlamakta olup, yine Türkiye toplamının 81'e bölünmesiyle hesaplanmaktadır.

Atkinson endeks katsayısına göre sosyal refah ve sosyal

refah kayıplarıysa şu şekilde hesaplanmaktadır:

$$Konut_{sosyal\ refah} = \%((1 - A_{(\Omega)}) \times 100) \quad [3]$$

$$Konut_{sosyal\ refah\ kaybı} = \%(A_{(\Omega)} \times 100) \quad [4]$$

Sosyal refah ve sosyal refah kaybına göre toplum / toplum katmanı tarafından hissedilen ve hissedilemeyen konut üretiminin hesaplanması ise şu şekilde gerçekleştirilmektedir:

$$Konut_{Hissedilen\ tutar} = (1 - A_{(\Omega)}) \times 100 \times \sum H \quad [5]$$

$$Konut_{Hissedilmeyen\ tutar} = A_{(\Omega)} \times 100 \times \sum H \quad [6]$$

Kişi başına düşen yıllık konut üretiminin hissedilen ve hissedilemeyen kısmının hesaplanması ise şu şekildedir:

$$FBKonut_{Hissedilen\ tutar} = \frac{(1 - A_{(\Omega)}) \times 100 \times \sum H}{\sum P} \quad [5]$$

$$FBKonut_{Hissedilmeyen\ tutar} = \frac{A_{(\Omega)} \times 100 \times \sum H}{\sum P} \quad [6]$$

3.4. Araştırmanın Hipotezleri

Çalışmada aşağıdaki hipotezler test edilmiştir.

- (i) H₁: Yeni konut üretiminde bina yüzölçümünün nüfus kriterlerine göre bölgesel desantralizasyonu görülmektedir.
- (ii) H₂: Yeni konut üretiminde bina sayılarının nüfus kriterlerine göre bölgesel desantralizasyonu görülmektedir.
- (iii) H₃: Yeni konut üretiminde daire sayılarının nüfus kriterlerine göre bölgesel desantralizasyonu görülmektedir.
- (iv) Yeni konut üretiminde nüfus kriterlerine göre bölgesel desantralizasyonu ayrılmaktadır.

4. Bulgular

Uygulama üç aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada yıl içerisinde illerde yapı kullanım izni verilen ikamet amaçlı bina yüzölçümünün il nüfuslarına göre bölgeler arasındaki dengesizliğine göre toplumun ve üç ana yaş grubuna göre konut üretiminden elde ettikleri sosyal refah düzeyleri, uğradıkları sosyal refah kayıpları ve buna göre mevcut, hissedilen ve hissedilemeyen konut alanlarının tespiti gerçekleştirilmiştir. Böylece bölgeler arasında yakınsamaya dayalı desantralizasyon süreci analiz edilmiştir. Aynı uygulama prosedürü ikinci aşamada yıl içerisinde illerde yapı kullanım izni verilen ikamet amaçlı bina sayılarına, üçüncü aşamada yıl içerisinde illerde yapı kullanım izni verilen ikamet amaçlı daire sayılarına göre tekrarlanmasıyla tamamlanmıştır.

4.1. Yüzölçümü Olarak Yıl İçerisinde Yapı Kullanım İzni Verilen İkamet Amaçlı Binalardan Sağlanan/Sağlanamayan Sosyal Refah

Uygulama, illerdeki üç ana yaş grubu ve nüfus bütününe göre dört nüfus kriterine göre gerçekleştirilmiştir. Buna göre hesaplanan Atkinson endeks değerlerinin her dört nüfus kriterine göre de 2007-2019 arasında istikrarlı şekilde 0'a yaklaştığı görülmektedir. On üç yıllık dönemdeki iki istisnai yılsa 2012 ve 2017 yıllarıdır. Söz konusu iki yılda, bir

önceki yıla göre 0'dan hafif iraksama yaşandığı sonucuyla karşılaşılmıştır. 2017'deki iraksama 2012'ye göre daha şiddetlidir. Darbe girişimini takip eden yıl olması, söz konusu iraksamayı açıklamaktadır.

Üç ana yaş grubu kriterine göre yapılan hesaplamalarda, istisnasız her yıl, diğer iki yaş grubuna göre aktif nüfus ya da çalışma çağı nüfusu olarak ifade edilen 15-64 yaş grubuna göre dağılımın 0'a daha yakın olduğu görülmektedir. 0'dan en uzak yaş grubuysa demografik açıdan çocuk bağımlıları ifade eden 0-14 yaş grubudur. Dikkat çekici olan noktaysa yaşlı bağımlı nüfusu ifade eden 65 ve üstü yaştaki nüfusa göre dağılımın 2013 yılına kadar aktif çalışma çağı nüfusuna göre bölgelerarası dağılımının çok yakın seyretmesine karşılık 2013 yılından itibaren aradaki makasın açılmasıdır. Bu açılmayı da konut kredisi kullanmada yaş sınırının oluşuna dayandırmak mümkündür.

Tablo 1. Yapı Kullanım İzni Verilen İkamet Amaçlı Bina Yüzölçümlerine Göre Atkinson Katsayı Değerleri

Yıllar	Toplam	0-14 yaş	15-64 yaş	65+ yaş
2007	0,4163	0,4949	0,3932	0,3978
2008	0,5524	0,6383	0,5309	0,4829
2009	0,2375	0,3208	0,2156	0,2300
2010	0,2389	0,3239	0,2183	0,2246
2011	0,1713	0,2607	0,1503	0,1648
2012	0,1726	0,2674	0,1508	0,1621
2013	0,1423	0,2294	0,1249	0,1673
2014	0,1241	0,2021	0,1083	0,1521
2015	0,1121	0,1898	0,0995	0,1280
2016	0,0916	0,1703	0,0794	0,1024
2017	0,1131	0,1934	0,1003	0,1028
2018	0,1076	0,1853	0,0980	0,0956
2019	0,0976	0,1586	0,0917	0,1107

Atkinson endeksine dayanarak hesaplanan toplumun konut üretiminden elde ettiği sosyal refah düzeylerinin, her dört nüfus kriteri açısından da süratli şekilde yükseldiği görülmektedir. Nüfus bütününe elde ettiği sosyal refah düzeyi 2007'de %58,4 iken bu oran 2019'a gelindiğinde %90,2'ye yükselmiştir. 0-14 yaş grubundaki çocuk bağımlıların sağladığı sosyal refah düzeyi ise %50,5'ten %84,1'e çıkmıştır. 15-64 yaş grubundaki çalışma nüfusunun sağladığı sosyal refah düzeyi de %60,7'den %90,8'e yükselmiştir. 65 ve üstü yaştaki yaşlı bağımlıların sağladığı sosyal refahsa %60,2'den %88,9'a çıktığı görülmektedir.

Bulgularda dikkat çeken temel nokta, üretimin bölge düzeyinde merkezileşmesiyle 2008 krizinin önce bölgeler arası dengeden iraksamaya yol açması, ertesi yılsa bu defa bölge düzeyinde desantralizasyonu çok şiddetli bir yakınsamayı beraberinde getirmesidir. Buna göre toplum bütününe sağladığı sosyal refah bir önceki %58,4'lük orandan 2008'de %44,8'e inmişken sadece 1 yıl sonrasını ifade eden 2009'da bu oran %76,3'e çıkmıştır. Bu değişim 0-14 yaş grubundaki çocuk bağımlılarda 2007-2008 arası için %50,5'ten %36,2'ye iniş, ardından 2009'daysa %67,9'a çıkış şeklindedir. 15-64 yaş grubundaki çalışma çağı

nüfusundaysa 2007-2009 arasında önce %60,7'den %46,9'a düşüş yaşanmış, ardından da 2009 yılında %78,4'e çıkış gerçekleşmiştir. 65 yaş ve üstündeki yaşlı bağımlılar açısından da 2007 yılında %60,2 olan sosyal refah düzeyi, 2008 yılında %51,7'ye geriledikten sonra, 2009'da bu defa %77'ye yükselmiştir.

Üç ana yaş grubuna göre çalışma çağı nüfusunun sağladığı sosyal refah düzeyinin, diğer iki bağımlı "çocuk ve yaşlı" yaş grubundaki nüfus dilimine göre istisnasız her yıl en yüksek sosyal refahı sağlayan nüfus dilimi olması da diğer dikkat çekici durumu oluşturmaktadır. Çünkü 15-64 yaş grubundaki nüfus, üretimi gerçekleştiren ana nüfus grubudur. Dolayısıyla da üretilen konutları satın alacak ana grup çalışma çağı nüfustur. Bu durum, ana tüketici yaş grubuyla dengeli gerçekleştirilen konut üretimi sebebiyle konut üretiminde de rasyonel davranışın varlığını desteklemektedir.

Tablo 2. Yapı Kullanım İzni Verilen İkamet Amaçlı Binalardan Sağlanan Sosyal Refah Oranları, %

Yıllar	Toplam	0-14 yaş	15-64 yaş	65+ yaş
2007	58,4	50,5	60,7	60,2
2008	44,8	36,2	46,9	51,7
2009	76,3	67,9	78,4	77,0
2010	76,1	67,6	78,2	77,5
2011	82,9	73,9	85,0	83,5
2012	82,7	73,3	84,9	83,8
2013	85,8	77,1	87,5	83,3
2014	87,6	79,8	89,2	84,8
2015	88,8	81,0	90,1	87,2
2016	90,8	83,0	92,1	89,8
2017	88,7	80,7	90,0	89,7
2018	89,2	81,5	90,2	90,4
2019	90,2	84,1	90,8	88,9

Nüfus kriterlerine göre sosyal refah kayıpları açısından bakıldığında da 2008 kırılmasına kadar konut üretimindeki merkezileşme sebebiyle çok şiddetli sosyal refah kayıplarının yaşandığı, 2009 yılından itibaren sosyal refah kayıplarında keskin bir düşüşün gerçekleştiği görülmektedir. Yine 13 yılın tamamında en düşük sosyal refah kaybı yaşayan yaş grubundaki nüfus dilimi, aktif çalışma çağı nüfusunun oluşturduğu üretken, gelir elde eden 15-64 yaş grubundakilerdir. İkinci sırayı işgal eden yaşlı bağımlıların büyük ölçüde üretkenliklerinin sınırlandırılmasına rağmen, geçmişteki çalışmalarına dayalı olarak sahip oldukları varlık da, çalışma çağı nüfusunun sosyal refah kaybının çok düşük düzeyde üzerinde gerçekleşmesine yol açmıştır. Dolayısıyla konut üretimindeki rasyonellik, sadece çalışıp düzenli gelir elde eden değil, aynı zamanda sermaye birikimi yapma olasılığı yüksek olan yaşlı bağımlıların da hedef almaktadır.

Bir diğer dikkat çekici nokta ise çalışma çağı nüfusu ile yaşlı bağımlıların arasındaki açılma günümüze doğru gelindikçe artış göstermesidir. Özellikle konut kredisi mekanizmasının yayılmasıyla bu açılmayı ilişkilendirmeye gitmek de

mümkündür. Hâlbuki üretken olmayan ve ehliyet sahibi olmadığı için varlık sahibi olsa bile sahip olduğu servetin üzerinde tasarrufta bulunma hakkı hukuken bulunmayan çocuk bağımlıların sosyal refah kaybı istisnasız her yıl çalışma çağı nüfusununkinden oldukça yüksek seviyede gerçekleşmiştir.

Tablo 4. Yapı Kullanım İzni Verilen İkamet Amaçlı Binalardan Sağlanan Sosyal Refahtaki Kayıp Oranları, %

Yıllar	Toplam	0-14 yaş	15-64 yaş	65+ yaş
2007	41,6	49,5	39,3	39,8
2008	55,2	63,8	53,1	48,3
2009	23,7	32,1	21,6	23,0
2010	23,9	32,4	21,8	22,5
2011	17,1	26,1	15,0	16,5
2012	17,3	26,7	15,1	16,2
2013	14,2	22,9	12,5	16,7
2014	12,4	20,2	10,8	15,2
2015	11,2	19,0	9,9	12,8
2016	9,2	17,0	7,9	10,2
2017	11,3	19,3	10,0	10,3
2018	10,8	18,5	9,8	9,6
2019	9,8	15,9	9,2	11,1

Yapı kullanım izni verilen ikamet amaçlı bina yüzölçümlerinin 2007-2019 arasındaki 13 yıllık dönemde gelişimi incelendiğinde, 47,6 milyon m²'lik yıllık üretimin 2,9 katlık artışla 2018 yılında 137,8 milyon m² ile zirve yaptığı, baş gösteren ekonomik sorunlara karşılık 2019 yılında da 118,3 milyon m²'ye ulaştığı görülmektedir. En düşük ve en yüksek konut üretim yıllarını ifade eden 2007 ile 2018 yıllarının nüfus dilimlerine göre hissettiği ya da

Tablo 5. Yapı Kullanım İzni Verilen İkamet Amaçlı Bina Yüzölçümleri (Mevcut, Hissedilen ve Hissedilemeyen; milyon m²)

Yıllar	Mevcut yüzölçümü (milyon m ²)	Toplam nüfusa göre (milyon m ²)		0-14 yaş grubuna göre (milyon m ²)		15-64 yaş grubuna göre (milyon m ²)		65+ yaş grubuna göre (milyon m ²)	
		Hissedilen yüzölçümü	Hissedilmeyen yüzölçümü	Hissedilen yüzölçümü	Hissedilmeyen yüzölçümü	Hissedilen yüzölçümü	Hissedilmeyen yüzölçümü	Hissedilen yüzölçümü	Hissedilmeyen yüzölçümü
2007	47,6	27,8	19,8	24,0	23,5	28,9	18,7	28,6	18,9
2008	52,5	23,5	29,0	19,0	33,5	24,6	27,9	27,1	25,3
2009	70,1	53,4	16,6	47,6	22,5	54,9	15,1	53,9	16,1
2010	63,7	48,5	15,2	43,1	20,6	49,8	13,9	49,4	14,3
2011	81,5	67,5	14,0	60,2	21,2	69,2	12,3	68,0	13,4
2012	80,7	66,8	13,9	59,1	21,6	68,5	12,2	67,6	13,1
2013	105,6	90,5	15,0	81,3	24,2	92,4	13,2	87,9	17,7
2014	116,4	101,9	14,4	92,8	23,5	103,8	12,6	98,7	17,7
2015	110,7	98,3	12,4	89,7	21,0	99,7	11,0	96,6	14,2
2016	116,5	105,8	10,7	96,6	19,8	107,2	9,2	104,5	11,9
2017	129,1	114,5	14,6	104,1	25,0	116,2	13,0	115,8	13,3
2018	137,8	123,0	14,8	112,3	25,5	124,3	13,5	124,7	13,2
2019	118,3	106,8	11,5	99,5	18,8	107,4	10,9	105,2	13,1

Nüfus bütünü ve nüfus dilimlerine göre kişi başına düşen yıllık konut üretimi açısından konu ele alındığında da mevcut, hissedilen konut büyüklüğünde 2008 sonrası için belirgin artış yaşandığı, hissedilemeyen konut

hissedemediği konut yüzölçümleri ise şu şekilde gerçekleşmiştir:

- Nüfus bütünü hissettiği konut üretimi 2007'de 27,8 milyon m² iken 2018'de 4,42 katlık artışla 123 milyon m²'ye yükselmiştir. Buna karşılık sosyal refah kaybı olarak kabul edilen hissedilemeyen konut üretimi ise 19,8 milyon m²'den 14,8 milyon m²'ye gerilemiştir.
- 0-14 yaş grubundaki çocuk bağımlı nüfus diliminin hissettiği konut üretimi 2007'de 24 milyon m² iken 2018'de 4,68 katlık artışla 112,3 milyon m²'ye yükselmiştir. Buna karşılık sosyal refah kaybı olarak kabul edilen hissedilemeyen konut üretimi ise 23,5 milyon m²'den 18,8 milyon m²'ye gerilemiştir.
- 15-64 yaş grubundaki çalışma çağı nüfusunun hissettiği konut üretimi 2007'de 28,9 milyon m² iken 2018'de 4,3 katlık artışla 124,3 milyon m²'ye yükselmiştir. Ancak sosyal refah kaybı olarak kabul edilen hissedilemeyen konut üretimi 18,7 milyon m²'den 10,9 milyon m²'ye gerilemiştir.
- 65 ve üstü yaş grubundaki yaşlı bağımlı nüfus diliminin hissettiği konut üretimi 2007'de 28,6 milyon m² iken 2018'de 4,36 katlık artışla 124,7 milyon m²'ye yükselmiştir. Buna karşılık sosyal refah kaybı olarak kabul edilen hissedilemeyen konut üretimi ise 18,9 milyon m²'den 13,2 milyon m²'ye gerilemiştir.

büyüklüğündeyse büyük düşüş yaşandığı görülmektedir. Buna göre:

- Nüfus bütünü esas alındığında mevcut kişi başına düşen yıllık ilave konut üretim büyüklüğü 2007-2018 arasında 2,5 katlık artışla 0,67 m²'den 1,68 m²'ye yükselmiştir. 0-14 yaş grubundaki çocuk bağımlı nüfus diliminde bu artış 2,41 kat olarak gerçekleşerek 2,55 m²'den 6,16 m²'ye çıkmıştır. 15-64 yaş grubundaki çalışma çağı nüfusunda da bu yükseliş 2 katı aşarak 1,01 m²'den 2,10 m²'ye erişmiştir. 65 ve üstü yaş grubundaki yaşlı bağımlı nüfus dilimindeyse %65'lik yükselişle 9,51 m²'den 15,67 m²'ye çıkış yaşanmıştır.
- Hissedilen kişi başına düşen yıllık ilave konut üretimiye nüfus bütünü esas alındığında 3,85 katlık artışla 0,39 m²'den 1,50 m²'ye yükselmiştir. Çocuk bağımlı nüfus dilimindeyse 3,81 katlık artışla 1,29 m²'den 5,18 m²'ye erişmiştir. 15-64 yaş grubundaki çalışma çağı nüfusunda 3,65 katlık artışla 0,61 m²'den 1,91 m²'ye ulaşmıştır. Yaşlı bağımlı nüfus dilimindeyse 3,02 katlık artışla 5,73 m²'den 17,35 m²'ye çıkmıştır.
- Hissedilmeyen kişi başına düşen yıllık ilave konut üretimindeyse çocuk bağımlı nüfusa göre görülen sınırlı istisna dışında belirgin düşüş yaşanmıştır. Nüfus bütünü esas alındığında 0,28 m²'den 0,18 m²'ye düşmüştür. Çocuk bağımlı nüfus diliminde 1,26 m²'den 1,33 m²'ye çok sınırlı bir yükseliş yaşanmıştır. Çalışma çağı nüfusunda 0,40 m²'den 0,24 m²'ye gerilemiştir. Yaşlı bağımlı nüfus dilimindeyse 3,78 m²'den 1,73 m²'ye inmiştir.

Tablo 6. Kişi Başına Düşen Yapı Kullanım İzni Verilen İkamet Amaçlı Bina Yüzölçümleri (Mevcut, Hissedilen ve Hissedilmeyen; m²)

Yıllar	Toplam nüfusa göre, m ²			0-14 yaş grubuna göre, m ²			15-64 yaş grubuna göre, m ²			65+ yaş grubuna göre, m ²		
	Mevcut yüzölçümü	Hissedilen yüzölçümü	Hissedilmeyen yüzölçümü	Mevcut yüzölçümü	Hissedilen yüzölçümü	Hissedilmeyen yüzölçümü	Mevcut yüzölçümü	Hissedilen yüzölçümü	Hissedilmeyen yüzölçümü	Mevcut yüzölçümü	Hissedilen yüzölçümü	Hissedilmeyen yüzölçümü
2007	0,67	0,39	0,28	2,55	1,29	1,26	1,01	0,61	0,40	9,51	5,73	3,78
2008	0,73	0,33	0,41	2,79	1,01	1,78	1,10	0,51	0,58	10,72	5,54	5,18
2009	0,97	0,74	0,23	3,71	2,52	1,19	1,44	1,13	0,31	13,78	10,61	3,17
2010	0,86	0,66	0,21	3,37	2,28	1,09	1,29	1,01	0,28	11,95	9,27	2,68
2011	1,09	0,90	0,19	4,31	3,19	1,12	1,62	1,38	0,24	14,84	12,39	2,45
2012	1,07	0,88	0,18	4,28	3,14	1,14	1,58	1,34	0,24	14,21	11,90	2,30
2013	1,38	1,18	0,20	5,60	4,32	1,28	2,03	1,78	0,25	17,92	14,92	3,00
2014	1,50	1,31	0,19	6,17	4,92	1,25	2,21	1,97	0,24	18,79	15,93	2,86
2015	1,41	1,25	0,16	5,86	4,75	1,11	2,08	1,87	0,21	17,05	14,87	2,18
2016	1,46	1,33	0,13	6,15	5,11	1,05	2,15	1,98	0,17	17,51	15,72	1,79
2017	1,60	1,42	0,18	6,78	5,47	1,31	2,35	2,12	0,24	18,72	16,80	1,93
2018	1,68	1,50	0,18	7,18	5,85	1,33	2,48	2,23	0,24	19,18	17,35	1,83
2019	1,42	1,28	0,14	6,16	5,18	0,98	2,10	1,91	0,19	15,67	13,93	1,73

4.2. Adet Olarak Yıl İçerisinde Yapı Kullanım İzni Verilen İkamet Amaçlı Bina Sayısından Sağlanan/Sağlanamayan Sosyal Refah

Uygulama bu aşamada da illerdeki üç ana yaş grubu ve nüfus bütünü olmak üzere dört nüfus kriterine göre gerçekleştirilmiştir. Buna göre hesaplanan Atkinson endeks değerlerinin her dört nüfus kriterine göre de 2007-2019 arasında kısmen dalgalı da olsa 0'a yaklaştığı sonucuyla karşılaşılmıştır.

Üç ana yaş grubu kriterine göre yapılan hesaplamalarda, diğer iki yaş grubuna göre demografik açıdan yaşlı bağımlılar olarak ifade edilen 65 ve üstü yaştaki yaşlı grubuna göre dağılımın 0'a daha yakın olduğu görülmektedir. 0'dan en uzak yaş grubuysa demografik açıdan çocuk bağımlıları ifade eden 0-14 yaş grubudur.

Tablo 7. Yapı Kullanım İzni Verilen İkamet Amaçlı Bina Sayısına Göre Atkinson Katsayı Değerleri

Yıllar	Toplam	0-14 yaş	15-64 yaş	65+ yaş
2007	0,4439	0,5288	0,4239	0,3699
2008	0,4331	0,5239	0,4146	0,3284
2009	0,3397	0,4378	0,3186	0,2542
2010	0,3078	0,4169	0,2871	0,2065
2011	0,2656	0,3759	0,2460	0,1622
2012	0,2812	0,3930	0,2607	0,1851
2013	0,2339	0,3441	0,2142	0,1518
2014	0,2258	0,3304	0,2082	0,1549
2015	0,2222	0,3266	0,2057	0,1512
2016	0,2326	0,3370	0,2162	0,1578
2017	0,2465	0,3467	0,2317	0,1677
2018	0,2539	0,3520	0,2412	0,1694

2019	0,2269	0,3217	0,2170	0,1478
------	--------	--------	--------	--------

Atkinson endeksine dayanarak hesaplanan toplumun bina sayısı kriterine göre konut üretiminden elde ettiği sosyal refah düzeylerinin, her dört nüfus kriteri açısından da süratli şekilde yükseldiği görülmektedir. Nüfus bütününe elde ettiği sosyal refah düzeyi 2007'de %55,6 iken bu oran 2019'a gelindiğinde %77,3'e yükselmiştir. 0-14 yaş grubundaki çocuk bağımlıların sağladığı sosyal refah %47,1'den %67,8'e; 15-64 yaş grubundaki çalışma çağı nüfusunun sağladığı sosyal refah %57,6'dan %78,3'e; 65 ve üstü yaştaki yaşlı bağımlıların sağladığı sosyal refahsa %63'ten %85,2'ye yükselmiştir.

Tablo 8. Yapı Kullanım İzni Verilen İkamet Amaçlı Bina Sayısından Sağlanan Sosyal Refah Oranları, %

Yıllar	Toplam	0-14 yaş	15-64 yaş	65+ yaş
2007	55,6	47,1	57,6	63,0
2008	56,7	47,6	58,5	67,2
2009	66,0	56,2	68,1	74,6
2010	69,2	58,3	71,3	79,3
2011	73,4	62,4	75,4	83,8
2012	71,9	60,7	73,9	81,5
2013	76,6	65,6	78,6	84,8
2014	77,4	67,0	79,2	84,5
2015	77,8	67,3	79,4	84,9
2016	76,7	66,3	78,4	84,2
2017	75,4	65,3	76,8	83,2
2018	74,6	64,8	75,9	83,1
2019	77,3	67,8	78,3	85,2

Nüfus kriterlerine göre sosyal refah kayıpları açısından bakıldığında 2008 yılındaki kırılmasına kadar konut üretimindeki merkezileşme sebebiyle çok şiddetli sosyal refah kayıpları varken, 2009 yılından itibaren sosyal refah kayıplarında keskin bir düşüşün yaşandığı sonucuyla karşılaşılmaktadır. Yine 13 yıllık periyodun tamamında en düşük sosyal refah kaybı yaşayan yaş grubundaki nüfus dilimi, 65 ve üstü yaştaki demografik açıdan yaşlı bağımlılar olarak ifade edilen yaş grubundakilerdir. İkinci sırayı 15-64 yaş diliminde yer alan çalışma çağı nüfusundakiler alırken en yüksek sosyal refah kaybının 0-14 yaş grubunu oluşturan çocuk bağımlılar olduğu görülmektedir.

Tablo 9. Yapı Kullanım İzni Verilen İkamet Amaçlı Binalardan Sağlanan Sosyal Refahtaki Kayıp Oranları, %

Yıllar	Toplam	0-14 yaş	15-64 yaş	65+ yaş
2007	44,4	52,9	42,4	37,0
2008	43,3	52,4	41,5	32,8
2009	34,0	43,8	31,9	25,4
2010	30,8	41,7	28,7	20,7

Tablo 10. Yapı Kullanım İzni Verilen İkamet Amaçlı Bina Sayıları (Mevcut, Hissedilen ve Hissedilemeyen; adet)

Yıllar	Mevcut	Toplam nüfusa göre (milyon m ²)		0-14 yaş grubuna göre (milyon m ²)		15-64 yaş grubuna göre (milyon m ²)		65+ yaş grubuna göre (milyon m ²)	
		Hissedilen	Hissedilmeyen	Hissedilen	Hissedilmeyen	Hissedilen	Hissedilmeyen	Hissedilen	Hissedilmeyen
2007	56.739	31.550	25.189	26.738	30.001	32.685	24.054	35.749	20.990

2011	26,6	37,6	24,6	16,2
2012	28,1	39,3	26,1	18,5
2013	23,4	34,4	21,4	15,2
2014	22,6	33,0	20,8	15,5
2015	22,2	32,7	20,6	15,1
2016	23,3	33,7	21,6	15,8
2017	24,6	34,7	23,2	16,8
2018	25,4	35,2	24,1	16,9
2019	22,7	32,2	21,7	14,8

Yapı kullanım izni verilen ikamet amaçlı bina sayılarının 2007-2019 arasındaki 13 yıllık dönemdeki gelişimi incelendiğinde 56,739 adetlik yıllık üretimin %95'lik artışla 2018 yılında 110,337 adete yükselerek zirve yaptığı, baş gösteren ekonomik sorunlara karşılık 2019 yılında da 80,651 adete ulaştığı görülmektedir. En düşük ve en yüksek konut üretim yıllarını ifade eden 2007 ile 2018 yıllarının nüfus dilimlerinde hissettiği ya da hissedemediği konut adetleri şu şekilde gerçekleşmiştir:

- Nüfus bütününe hissettiği konut üretimi 2007'de 31,550 bina iken 2018'de 2,6 katlık artışla 82,320 binaya yükselmiştir. Sosyal refah kaybı olarak kabul edilen hissedilemeyen konut üretimindeyse nispeten çok düşük düzeyde bir artış yaşanarak 25,189 binadan 28,017 binaya yükseliş gerçekleşmiştir.
- 0-14 yaş grubundaki çocuk bağımlı nüfus diliminin hissettiği konut üretimi 2007'de 26,738 bina iken 2018'de 2 katın üzerindeki artışla 54,706 binaya yükselmiştir. Sosyal refah kaybı olarak kabul edilen hissedilemeyen konut üretimiyse yine sınırlı bir artışla 30,001 binadan 38,834 binaya yükselmiştir.
- 15-64 yaş grubundaki çalışma çağı nüfusunun hissettiği konut üretimi 2007'de 32,685 bina iken 2018'de 2,56 katlık artışla 83,721 binaya yükselmiştir. Sosyal refah kaybı olarak kabul edilen hissedilemeyen konut üretimiyse bu yaş diliminde de oldukça sınırlı bir artış göstererek 24,054 binadan 26,616 binaya yükselmiştir.
- 65 ve üstü yaş grubundaki yaşlı bağımlı nüfus diliminin hissettiği konut üretimi 2007'de 35,749 binayken 2018'de 4,36 katlık artışla 91,647 binaya yükselmiştir. Buna karşılık sosyal refah kaybı olarak kabul edilen hissedilemeyen konut üretimiyse 20,990 binadan 18,690 binaya gerilemiştir.

2008	64.094	36.337	27.757	30.515	33.579	37.523	26.571	43.048	21.046
2009	80.765	53.331	27.434	45.405	35.360	55.033	25.732	60.237	20.528
2010	70.767	48.984	21.783	41.261	29.506	50.448	20.319	56.150	14.617
2011	85.836	63.040	22.796	53.571	32.265	64.720	21.116	71.911	13.925
2012	82.824	59.536	23.288	50.271	32.553	61.231	21.593	67.493	15.331
2013	102.702	78.680	24.022	67.365	35.337	80.708	21.994	87.107	15.595
2014	105.060	81.339	23.721	70.347	34.713	83.187	21.873	88.787	16.273
2015	94.896	73.812	21.084	63.907	30.989	75.380	19.516	80.551	14.345
2016	95.772	73.495	22.277	63.500	32.272	75.063	20.709	80.658	15.114
2017	104.442	78.701	25.741	68.228	36.214	80.245	24.197	86.925	17.517
2018	110.337	82.320	28.017	71.503	38.834	83.721	26.616	91.647	18.690
2019	80.651	62.349	18.302	54.706	25.945	63.147	17.504	68.729	11.922

Nüfus bütünü ve nüfus dilimlerine göre bin kişi başına düşen yıllık ikamet amaçlı bina üretimi açısından konu ele alındığında da mevcut, hissedilen ve hissedilemeyen konut büyüklüklerinde 2008 yılı sonrası için belirgin artış yaşandığı görülmektedir. Buna göre:

- Nüfus bütünü esas alındığında mevcut bin kişi başına düşen yıllık ilave konut üretimi 2007-2018 arasında 0,80 binadan 1,35 binaya yükselmiştir. 0-14 yaş grubundaki çocuk bağımlı nüfus diliminde bu artış, 3,04 binadan 5,75 binaya çıkmıştır. 15-64 yaş grubundaki çalışma çağı nüfusunda, 1,21 binadan 1,98 binaya erişmiştir. 65 ve üstü yaş grubundaki yaşlı bağımlı nüfus dilimindeyse 11,35 binadan 15,35 binaya çıkmıştır.
- Hissedilen kişi başına düşen yıllık ilave konut üretimiye nüfus bütünü esas alındığında 0,45

binadan 0,75 binaya yükselmiştir. 0-14 yaş grubundaki çocuk bağımlı nüfus dilimindeyse 1,43 binadan 3,73 binaya erişmiştir. 15-64 yaş grubundaki çalışma çağı nüfusunda 0,70 binadan 1,50 binaya ulaşmıştır. 65 ve üstü yaş grubundaki yaşlı bağımlı nüfus dilimindeyse 7,15 binadan 12,75 binaya çıkmıştır.

- Hissedilmeyen kişi başına düşen yıllık ilave konut üretimiye nüfus bütünü esas alındığında 0,36 binadan 0,34 binaya düşmüştür. 0-14 yaş grubundaki çocuk bağımlı nüfus diliminde 1,61 binadan 2,02 binaya yükselmiştir. 15-64 yaş grubundaki çalışma çağı nüfusundaysa 0,51 binadan 0,48 binaya gerilemiştir. 65 ve üstü yaş grubundaki yaşlı bağımlı nüfus dilimindeyse 4,20 binadan 2,60 binaya inmiştir.

Tablo 11. Bin Kişi Başına Düşen Yapı Kullanım İzni Verilen İkamet Amaçlı Bina Sayıları (Mevcut, Hissedilen ve Hissedilemeyen)

Yıllar	Toplam nüfusa göre, m ²			0-14 yaş grubuna göre, m ²			15-64 yaş grubuna göre			65+ yaş grubuna göre, m ²		
	Mevcut yüzölçümü	Hissedilen yüzölçümü	Hissedilmeyen yüzölçümü	Mevcut yüzölçümü	Hissedilen yüzölçümü	Hissedilmeyen yüzölçümü	Mevcut yüzölçümü	Hissedilen yüzölçümü	Hissedilmeyen yüzölçümü	Mevcut yüzölçümü	Hissedilen yüzölçümü	Hissedilmeyen yüzölçümü
2007	0,80	0,45	0,36	3,04	1,43	1,61	1,21	0,70	0,51	11,35	7,15	4,20
2008	0,90	0,51	0,39	3,41	1,62	1,79	1,34	0,78	0,56	13,10	8,80	4,30
2009	1,11	0,73	0,38	4,28	2,41	1,87	1,66	1,13	0,53	15,89	11,85	4,04
2010	0,96	0,66	0,30	3,75	2,19	1,56	1,43	1,02	0,41	13,28	10,54	2,74
2011	1,15	0,84	0,31	4,54	2,84	1,71	1,70	1,29	0,42	15,63	13,10	2,54
2012	1,10	0,79	0,31	4,39	2,67	1,73	1,62	1,20	0,42	14,58	11,88	2,70
2013	1,34	1,03	0,31	5,45	3,57	1,87	1,98	1,55	0,42	17,43	14,78	2,65
2014	1,35	1,05	0,31	5,57	3,73	1,84	2,00	1,58	0,42	16,96	14,34	2,63
2015	1,21	0,94	0,27	5,02	3,38	1,64	1,78	1,41	0,37	14,61	12,40	2,21
2016	1,20	0,92	0,28	5,06	3,36	1,71	1,77	1,38	0,38	14,40	12,13	2,27
2017	1,29	0,97	0,32	5,49	3,58	1,90	1,90	1,46	0,44	15,15	12,61	2,54
2018	1,35	1,00	0,34	5,75	3,73	2,02	1,98	1,50	0,48	15,35	12,75	2,60

2019	0,97	0,75	0,22	4,20	2,85	1,35	1,43	1,12	0,31	10,68	9,10	1,58
------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	-------	------	------

4.3. Adet Olarak Yıl İçerisinde Yapı Kullanım İzni Verilen İkamet Amaçlı Daire Sayısından Sağlanan/Sağlanamayan Sosyal Refah

Uygulama bu aşamada da illerdeki üç ana yaş grubu ve nüfus bütünü olmak üzere dört nüfus kriterine göre gerçekleştirilmiştir. Buna göre hesaplanan Atkinson endeks değerlerinin her dört nüfus kriterine göre de 2007-2019 arasında kısmen dalgalı da olsa 0'a yaklaştığı yani yakınsadığı görülmektedir.

Üç ana yaş grubu kriterine göre yapılan hesaplamalarda, diğer iki yaş grubuna göre demografik açıdan yaşlı bağımlılar olarak ifade edilen 65 ve üstü yaştaki yaşlı grubuna göre dağılımın 0'a daha yakın olduğu görülmektedir. 0'dan en uzak yaş grubuysa demografik açıdan çocuk bağımlıları ifade eden 0-14 yaş grubudur.

Tablo 12. Yapı Kullanım İzni Verilen İkamet Amaçlı Daire Sayılarına Göre Atkinson Katsayı Değerleri

Yıllar	Toplam	0-14 yaş	15-64 yaş	65+ yaş
2007	0,4608	0,5431	0,4380	0,4214
2008	0,5878	0,6721	0,5669	0,5101
2009	0,2590	0,3499	0,2355	0,2381
2010	0,2295	0,3288	0,2061	0,1950
2011	0,1646	0,2680	0,1405	0,1447
2012	0,1817	0,2909	0,1564	0,1577
2013	0,1457	0,2434	0,1254	0,1667
2014	0,1251	0,2149	0,1054	0,1469
2015	0,1224	0,2113	0,1048	0,1376
2016	0,1084	0,1985	0,0912	0,1192
2017	0,1214	0,2142	0,1048	0,1060
2018	0,1215	0,2131	0,1080	0,0969
2019	0,0925	0,1717	0,0821	0,0917

Atkinson endeksine dayanarak hesaplanan toplumun konut üretiminden elde ettiği sosyal refah düzeylerinin, her dört nüfus kriteri açısından da süratli şekilde yükseldiği sonucuyla karşılaşılmaktadır. Nüfus bütününe göre üretiminden elde ettiği sosyal refah düzeyi 2007'de 53,9 iken bu oran 2019'a gelindiğinde %90,8'e yükselmiştir. 0-14 yaş grubundaki çocuk bağımlıların sağladığı sosyal refah %45,7'den %82,8'e; 15-64 yaş grubundaki çalışma nüfusunun sağladığı sosyal refah %56,2'den %91,8'e; 65 ve üstü yaştaki yaşlı bağımlıların sağladığı sosyal refahsa %57,9'dan %90,8'e yükselmiştir.

Bulgularda dikkat çeken temel nokta, konut yüzölçümünde olduğu gibi üretimin bölge düzeyinde merkezileşmesiyle 2008 krizinin önce bölgeler arası dengeden iraksamaya yol açması, ertesi yıla bu defa bölge düzeyinde desantralizasyonu çok şiddetli bir yakınsamayı beraberinde getirmesidir.

Üç ana yaş grubuna göre çalışma çağı nüfusunun sağladığı sosyal refah düzeyi ile yaşlı bağımlıların sağladığı sosyal refah düzeyleri birbirine çok yakındır. Çocuk bağımlılardaysa diğer iki yaş kriterindekilere göre elde edilen sosyal refah düzeyinde belirgin düşüşün olduğu görülmektedir.

Tablo 13. Yapı Kullanım İzni Verilen İkamet Amaçlı Daire Sayılarından Sağlanan Sosyal Refah Oranları, %

Yıllar	Toplam	0-14 yaş	15-64 yaş	65+ yaş
2007	53,9	45,7	56,2	57,9
2008	41,2	32,8	43,3	49,0
2009	74,1	65,0	76,4	76,2
2010	77,1	67,1	79,4	80,5
2011	83,5	73,2	85,9	85,5
2012	81,8	70,9	84,4	84,2
2013	85,4	75,7	87,5	83,3
2014	87,5	78,5	89,5	85,3
2015	87,8	78,9	89,5	86,2
2016	89,2	80,2	90,9	88,1
2017	87,9	78,6	89,5	89,4
2018	87,9	78,7	89,2	90,3
2019	90,8	82,8	91,8	90,8

Nüfus kriterlerine göre sosyal refah kayıpları açısından bakıldığında da 2008 kırılmasına kadar konut üretimindeki merkezileşme sebebiyle çok şiddetli sosyal refah kayıpları varken, 2009'dan itibaren sosyal refah kayıplarında keskin bir düşüşün yaşandığı görülmektedir.

Tablo 14. Yapı Kullanım İzni Verilen İkamet Amaçlı Daire Sayılarından Sağlanan Sosyal Refahtaki Kayıp Oranları, %

Yıllar	Toplam	0-14 yaş	15-64 yaş	65+ yaş
2007	46,1	54,3	43,8	42,1
2008	58,8	67,2	56,7	51,0
2009	25,9	35,0	23,6	23,8
2010	22,9	32,9	20,6	19,5
2011	16,5	26,8	14,1	14,5
2012	18,2	29,1	15,6	15,8
2013	14,6	24,3	12,5	16,7
2014	12,5	21,5	10,5	14,7
2015	12,2	21,1	10,5	13,8
2016	10,8	19,8	9,1	11,9
2017	12,1	21,4	10,5	10,6
2018	12,1	21,3	10,8	9,7
2019	9,2	17,2	8,2	9,2

Yapı kullanım izni verilen ikamet amaçlı binalardaki daire sayılarının 2007-2019 arasındaki 13 yıllık dönemde gelişimi incelendiğinde, 325,255 adetlik yıllık üretimin 2,73 katlık artışla 2018 yılında 889,982 adet ile zirve yaptığı, baş gösteren ekonomik sorunlara karşılık 2019 yılında da 730,585 adete ulaştığı görülmektedir. En düşük ve en

yüksek konut üretim yıllarını ifade eden 2007 ile 2018 yıllarının nüfus dilimlerine hissettiği ya da hissedemediği daire sayılarıyla şu şekilde gerçekleşmiştir:

- Nüfus bütününe hissettiği konut üretimi 2007'de 175,372 adet iken 2018'de 4,46 katlık artışla 781,885 adete yükselmiştir. Buna karşılık sosyal refah kaybı olarak kabul edilen hissedilemeyen konut nitelikli daire üretimi ise 149,883 adetten 108,097 adete gerilemiştir.
- 0-14 yaş grubundaki çocuk bağımlı nüfus diliminin hissettiği konut üretimi 2007'de 148,606 adet iken 2018'de 4,71 katlık artışla 700,305 adete yükselmiştir. Sosyal refah kaybı olarak kabul edilen hissedilemeyen konut nitelikli daire üretimi ise 176,649 adetten 189,677 adete sınırlı düzeyde yükselmiştir.

- 15-64 yaş grubundaki çalışma çağı nüfusunun hissettiği konut üretimi 2007'de 182,795 adet iken 2018'de 4,34 katlık artışla 793,882 adete yükselmiştir. Buna karşılık sosyal refah kaybı olarak kabul edilen hissedilemeyen konut nitelikli daire üretimi ise 142,460 adetten 96,100 adete gerilemiştir.
- 65 ve üstü yaş grubundaki yaşlı bağımlı nüfus diliminin hissettiği konut üretimi 2007'de 188,204 adet iken 2018'de 4,27 katlık artışla 803,752 adete yükselmiştir. Buna karşılık sosyal refah kaybı olarak kabul edilen hissedilemeyen konut nitelikli daire üretimi ise 137,051 adetten 86,230 adete gerilemiştir.

Tablo 15. Yapı Kullanım İzni Verilen İkamet Amaçlı Daire Sayıları (Mevcut, Hissedilen ve Hissedilemeyen; adet)

Yıllar	Mevcut	Toplam nüfusa göre		0-14 yaş grubuna göre		15-64 yaş grubuna göre		65+ yaş grubuna göre	
		Hissedilen	Hissedilmeyen	Hissedilen	Hissedilmeyen	Hissedilen	Hissedilmeyen	Hissedilen	Hissedilmeyen
2007	325.255	175.372	149.883	148.606	176.649	182.795	142.460	188.204	137.051
2008	356.358	146.884	209.474	116.858	239.500	154.330	202.028	174.582	181.776
2009	468.134	346.899	121.235	304.341	163.793	357.884	110.250	356.656	111.478
2010	428.045	329.826	98.219	287.318	140.727	339.828	88.217	344.595	83.450
2011	554.485	463.194	91.291	405.895	148.590	476.570	77.915	474.273	80.212
2012	554.255	453.550	100.705	393.044	161.211	467.573	86.682	466.865	87.390
2013	723.556	618.137	105.419	547.472	176.084	632.828	90.728	602.933	120.623
2014	775.014	678.098	96.916	608.449	166.565	693.303	81.711	661.131	113.883
2015	730.027	640.654	89.373	575.754	154.273	653.540	76.487	629.565	100.462
2016	750.744	669.354	81.390	601.735	149.009	682.259	68.485	661.273	89.471
2017	830.297	729.479	100.818	652.424	177.873	743.284	87.013	742.300	87.997
2018	889.982	781.885	108.097	700.305	189.677	793.882	96.100	803.752	86.230
2019	730.585	663.024	67.561	605.138	125.447	670.581	60.004	663.615	66.970

Nüfus bütünü ve nüfus dilimlerine göre bin kişi başına düşen yıllık konut nitelikli daire üretimi açısından konu ele alındığında da mevcut, hissedilen daire sayısında 2008 yılı sonrası için belirgin düzeyde artış yaşandığı görülmektedir. Buna karşılık hissedilemeyen konut nitelikli daire sayısında düşüş yaşanmıştır. Buna göre:

- Nüfus bütününe esas alındığında mevcut kişi başına düşen yıllık ilave konut nitelikli daire üretimi 2007-2018 arasında 2,35 katlık artışla bin kişi başına 4,61 adetten 10,85 adete yükselmiştir. 0-14 yaş grubundaki çocuk bağımlı nüfus diliminde bu artış 2,66 kata ulaşarak bin kişi başına 17,45 adetten 46,39 adete çıkmıştır. 15-64 yaş grubundaki çalışma çağı nüfusunda 2,3 katlık artışla bin kişi başına 6,93 adetten 16 adete erişmiştir. 65 ve üstü yaş grubundaki yaşlı bağımlı nüfus dilimindeyse 2,83 katlık artışla bin kişi başına 65,05 adetten 123,85 adete çıkmıştır.

- Hissedilen kişi başına düşen yıllık ilave konut nitelikli daire üretimi ise nüfus bütününe esas alındığında bin kişi başına 2,48 adetten 9,53 adete yükselmiştir. 0-14 yaş grubundaki çocuk bağımlı nüfus dilimindeyse bin kişi başına 7,97 adetten 36,50 adete erişmiştir. 15-64 yaş grubundaki çalışma çağı nüfusunda bin kişi başına 3,89 adetten 14,27 adete ulaşmıştır. 65 ve üstü yaş grubundaki yaşlı bağımlı nüfus dilimindeyse bin kişi başına 37,64 adetten 111,85 adete çıkmıştır.
- Hissedilmeyen kişi başına düşen yıllık ilave konut nitelikli daire üretimi ise yaşlı bağımlılar istisnası dışında, daire üretim hacmindeki süratli yükselişin etkisiyle hissedilen miktarlardaki kadar olmamakla birlikte artış göstermiştir.

Tablo 16. Bin Kişi Başına Düşen Yapı Kullanım İzni Verilen İkamet Amaçlı Daire Sayıları (Mevcut, Hissedilen ve Hissedilmeyen; adet)

Yıllar	Toplam nüfusa göre			0-14 yaş grubuna göre			15-64 yaş grubuna göre			65+ yaş grubuna göre		
	Mevcut yüzölçümü	Hissedilen yüzölçümü	Hissedilmeyen yüzölçümü	Mevcut yüzölçümü	Hissedilen yüzölçümü	Hissedilmeyen yüzölçümü	Mevcut yüzölçümü	Hissedilen yüzölçümü	Hissedilmeyen yüzölçümü	Mevcut yüzölçümü	Hissedilen yüzölçümü	Hissedilmeyen yüzölçümü
2007	4,61	2,48	2,12	17,45	7,97	9,48	6,93	3,89	3,03	65,05	37,64	27,41
2008	4,98	2,05	2,93	18,97	6,22	12,75	7,45	3,23	4,22	72,82	35,68	37,15
2009	6,45	4,78	1,67	24,82	16,14	8,68	9,63	7,36	2,27	92,09	70,16	21,93
2010	5,81	4,47	1,33	22,67	15,22	7,45	8,64	6,86	1,78	80,34	64,68	15,66
2011	7,42	6,20	1,22	29,36	21,49	7,87	11,01	9,47	1,55	100,99	86,38	14,61
2012	7,33	6,00	1,33	29,39	20,84	8,55	10,85	9,15	1,70	97,55	82,17	15,38
2013	9,44	8,06	1,38	38,39	29,04	9,34	13,93	12,19	1,75	122,81	102,34	20,47
2014	9,97	8,73	1,25	41,09	32,26	8,83	14,72	13,17	1,55	125,14	106,76	18,39
2015	9,27	8,14	1,14	38,65	30,49	8,17	13,68	12,25	1,43	112,39	96,93	15,47
2016	9,41	8,39	1,02	39,67	31,79	7,87	13,84	12,58	1,26	112,87	99,42	13,45
2017	10,27	9,03	1,25	43,62	34,28	9,35	15,13	13,54	1,59	120,41	107,65	12,76
2018	10,85	9,53	1,32	46,39	36,50	9,89	16,00	14,27	1,73	123,85	111,85	12,00
2019	8,79	7,97	0,81	38,03	31,50	6,53	12,96	11,89	1,06	96,76	87,89	8,87

5. Sonuç ve Öneriler

Konutun anlamı günümüzde temel barınma ihtiyacının karşılanması amacının dışında, konfor artışı sağlama ve belki de daha önemlisi yatırım amacına evrilmiş durumdadır. Konut alıcıları açısından yaşanan bu dönüşüm ise, konut piyasasının genişlemesinde önemli bir tetikleyici özelliği göstermektedir. Pek çok konut sahibi, mevcut konutunu yenileme, daha yüksek standarda sahip alternatifleriyle değiştirme ve ilave konut sahibi olmayı amaçlamaktadır. 2007 sonrasında hayatımıza hızla giren ipotekli konut satın alma ya da daha bilinen adıyla mortgage sistemi, henüz elde edilmemiş gelirin yani gelecekteki olası gelirlerin ipotek edilmesine dayalı olarak konut alımı imkânını görünürde kolaylaştırmıştır. Bu noktada şu soruyu sormak gerekir: Kredilerin kaynağı nereden gelmektedir?

Nihai tüketici açısından kabaca bu şekilde özetlenecek mekanizma, esasen üretici açısından da çok farklı değildir. İster özel sektörün inşa ettiği yüksek gelir düzeyini hedefleyen dikey kapalı konutlar / rezidanslar veya yatay kapalı konut özellikli lüks villalar olsun isterse de TOKİ'nin düşük gelir grubuna yönelik inşa ettiği sosyal konutlar veya karma-gelir grubu konutları olsun konut üreticilerinin üretim sürecinde kullandıkları sermaye içerisinde özkaynak

kullanımları çok düşüktür. Dolayısıyla üretici de büyük ölçüde tıpkı tüketici gibi yabancı sermayeye dayanmaktadır. Yani borçlanma yoluyla finansmanı gerçekleştirilmektedir. O halde konut piyasasını hacimsel olarak genişleten ana saikin özkaynaklara dayanan tüketici veya üretici olduğunu savunma imkânı büyük ölçüde ortadan kalkmaktadır. Bu noktada Harvey'in zaman-mekan sabitesi kuramının işlediği sonucuna dönülmektedir. Neticede 2008 küresel krizi sonrasında konut üretiminde devasa bir artışın yaşandığı açıkça görülmektedir. Üstelik genişleme o kadar büyük ölçekli olmuştur ki merkezlerde toplanan bir üretim yığılmasından çok uzaktır. Nitekim çalışma kapsamında gerçekleştirilen uygulama bulguları, konut üretimindeki devasa artışın yanı sıra tüm ülkeye yayıldığını göstermektedir. Yakınsama çok süratli gerçekleşmiş, neredeyse tam denge noktasını ifade eden 0'a yaklaşan katsayı değerine gelinmiştir. Normal şartlarda homojen ekonomik yapıya sahip bir ülke açısından bu durum makul karşılanabilir. Halbuki ülke içerisinde bir bölüm kentler sanayi kentiye bir bölümü hizmet sektörünün hakim olduğu kentlerdir. Hatta bazı illerde geleneksel ekonomiyi ifade eden tarım ve hayvancılık, temel ekonomik faaliyet olmaya devam etmektedir. bazı illerde kamu ve eğitim eksenli ekonomik yapı derinleşmişken, kimisindeyse üretim odaklı yapı hakimdir. Özetle birbiriyle benzemez pek çok

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: muratciftci@trakya.edu.tr

ilin olduğu bir coğrafyada %10'lara kadar gerileyen bir sosyal refah kaybına yol açacak düzeyde yakınsamanın konut üretiminde gerçekleşmesi, normal şartlarda olanaksızdır. Ancak aşırı sermaye birikiminin yol açtığı sermaye bolluğuyla yabancı kaynağa dayalı şekilde üretilen yeni nesil konutlar, bu olanaksızlığı olanaklı kılmıştır.

Mart 2020'den bu yana Covid 19 pandemisiyle tetiklenen küresel kriz yaşanmaktadır. Bu krizin etkileri son derece şiddetli olmuş, milyonlarca kişi işsiz kalmış, üretimini durduran firmaları kurtarmak için devletler tarafından oluşturulan destek paketleri de yetersiz kalmıştır. Aynı zamanda sonbaharla birlikte aynı sürecin tekrarlanacağına ve bu defa çok daha uzun süreli gerçekleşeceğine yönelik beklentiler, tıp çevrelerince defaten dile getirilmektedir. Böyle bir ortamda orta vadede bile aşırı sermaye birikiminin değer kaybını önleyemeyen konut piyasasının uzun vadede dahi bu işlevini yerine getiremeyeceği açıktır. Türkiye açısından konu ele alındığında mevcut yakınsamanın işaret ettiği üzere ülke bütününe yayılmış bir konut üretimi süreci yaşanmıştır. Bir yönüyle elde kalan konutların eritilmesi ihtiyacı varken diğer yandan krediyle konut satın alan veya mütevazı birikimlerini konuta bağlayan milyonların, sahip oldukları konutları üzerindeki mülkiyet haklarını korumaları her geçen gün güçleşmektedir. Bu noktada devlete büyük görev düştüyse açıktır. Küresel sermayeye dayalı üretim gerçekleştiğinden, söz konusu aşırı sermaye birikiminin değerini korumak için Türkiye'ye yoğun baskılar yapılması kuvvetle muhtemeldir. Ama aynı zamanda konut sahiplerinin en azından uzun vadede yatırdıkları sermayelerini nasıl koruyacakları da ayrı bir muammadır. Bu noktada yönetimin küresel sermaye sahiplerinin baskısı ile vatandaşlarının servetlerini koruma sorumluluğu arasında kalacağı bir süreç yaşanacaktır. Elbette beklenen vatandaşın servetini korumak yönünde tavır göstermesidir. Ancak bu süreç de oldukça zordur. Çünkü kaynak sıkıntısının yaşanacağı bir dönemde karşılıksız para basarak fonlama yapılması, enflasyon ve döviz kuru üzerinde baskıya yol açacaktır. Normal şartlarda enflasyonist bir süreç esasen toplumu derinden etkilemeyebilir. Hatta döviz kurlarındaki şiddetli artışlar, bir yandan ihracat olanaklarını döviz cinsinden üretim maliyetlerinin düşecek olması sebebiyle güçlendirir. Ancak bunun ön koşulu üretimdeki yerli girdi ağırlığının çok yüksek olmasıdır. Şayet üretim ithalata dayalıysa oluşacak kur artışları, söz konusu rekabet gücünü artırıcı etkiyi gösteremeyecektir. Aynı zamanda borç yükü de yüksekse, borç yükümlülüklerinde de artışların oluşumuna yol açacaktır.

O zaman yapılması gereken nedir noktasında çok zorlu bir sürecin yaşanması olasılığının ön kabulüyle başlamak gerekir. İkinci olarak Türk bankacılık sisteminin yabancı sermayeye dayanmasını fırsata çevirmenin yolları aranmalıdır. Olası döviz kuru artışları, doğrudan bu sürecin sorumlusu gözükten aşırı sermaye birikimini eritici fonksiyon görecektir. Devletin geçmiş yönetimlerin yaptığı gibi batan bankaları kamulaştırmak yerine iflas süreci uygulaması çok yerinde bir hamle olacaktır. Çoğu banka

yabancı sendikasyonlara dayanarak ülkeye getirdikleri döviz TL'ye çevirerek konut kredilerinin finansmanını sağlamıştır. İflas süreciyle karşılaşacak bankaların yaşayacağı finansman sorunuysa döviz kurunda yaşanacak artış sonrasında çevrilemez hale dönüşecektir.

Üçüncü önemli nokta, olabildiğince döviz cinsinden kamu borç stoğunu minimize etmektir. Devletler her zaman güçlüdür ve Rusya dahi 1998'de moratoryum ilan etmiştir. Gereğinde bu seçenek de tercih edilebilir. Ancak karşılık olarak yaşanacak yaptırımlara karşı, iç piyasada milli imkanlarla talebin karşılanmasına imkan tanıyacak düzeyde üretim kabiliyetine sahip olunmalıdır. Daha önce de vurgulandığı üzere üretimde yerli girdi ağırlığının süratle arttırılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Türkiye'nin mevcut kaynakları, bu zorlu süreçlerin üstesinden gelmeye fazlasıyla yeterlidir. Sadece dünyanın ne denli zorlu bir süreçte girdiğinin ve bu sürecin uzun zaman boyunca ve çok şiddetli şekilde yıkıcı etkilerinin olacağına bilincinde olunması, en az hasarla sorunların çözümünü sağlamanın en az yarısıdır.

Kaynakça

- Altınok, E., Enlil, Z. (2012). Mekânın yeniden organizasyonunun ekonomi politikası. *Sigma Dergisi*, Özel Sayı 4, 37-44.
- Andreasch, M., Fessler, P. & Schürz, M. (2009). Austrian households' equity capital – evidence from microdata. *Monetary Policy and the Economy*, 4/9, 66-84.
- Atkinson A. B. (1970). On the measurement of inequality. *Journal of Economic Theory*, 2, 244-63.
- Bell, A.R. (2011). Environmental licensing and land aggregation an agent-based approach to understanding ranching and land use in rural Rondônia. *Ecology and Society*, 16(1), 31.
- Ben-Shahar, D., & Warszawski, J. (2016). Inequality in housing affordability: Measurement and estimation. *Urban Studies*, 53(6), 1178-1202.
- Castell, Ms. (2008a). *Enformasyon çağı: Ekonomi, toplum ve kültür. C. 1, Ağ toplumunun yükselişi*. 2. Baskı, Çeviren İ. Kılıç, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları.
- Castells, M. (2008b). *Enformasyon çağı: Ekonomi, toplum ve kültür. C. 3, Bin yılın sonu*. 2. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları.
- Chaudhry, M. G. (1990). Land agglomeration under changing technology: Some inferences from Pakistan. *The Pakistan Development Review*
- Conley, D. & Gifford, B. (2006). Home ownership, social insurance, and the welfare state. *Sociological Forum*, 21(1), 55-82.
- Coomes, O. T., Y. Takasaki. and J. M. Rhemtulla. 2016. Forests as landscapes of social inequality: tropical forest cover and land distribution among shifting cultivators. *Ecology and Society*, 21(3): 20.

- Çiftçi, M. (2009). *Bireysel servetin bölgesel dağılımı perspektifiyle Türkiye' nin AB' ye uyum sorunu*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Ekonometri Bölümü Yayını,
- Çiftçi, M. (2009). *Üretimin bölgesel dağılımı perspektifiyle Türkiye' nin AB' ye uyum sorunu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Ekonometri Bölümü Yayını.
- Çiftçi, M. (2010a). Hanedanlıktan cumhuriyete halk kütüphanelerinden sağlanan sosyal faydanın demografik analizi: 1897 ve 2000 Mukayesesi. *Turkish Studies*, 5(2): 934-963.
- Çiftçi, M. (2015a). Rusya'da üretimin bölgeler arası dengesizliğinden kaynaklanan sosyal refah kaybı. *Avrasya Çalışmaları Dergisi*, 1 (1): 20-40
- Çiftçi, M. (2015b). Büyüme kutupları yaklaşımıyla Kazakistan'da 2003-10 arası bölgelerarası büyüme. *Avrasya Çalışmaları*, 2: 29-47.
- Çiftçi, M. (2015c). Türkiye'de spor tesislerinde bölgesel dağılımın dengesizliği. *Avrasya Bilimler Akademisi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (4): 49-66.
- Çiftçi, M. (2018b). Sosyal politika perspektifiyle istihdamın GSYİH'nın bölgesel dağılımından sağladığı sosyal refah düzeyleri (2004-2014). *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(1): 403-423.
- Çiftçi, M. ve M. Tekin (2008). Halk Kütüphanelerinin Bölgesel Dağılım Trendi: Gini katsayılarıyla 1995 – 2005 dönemi için uygulamalar. *Bilgi Dünyası*, 9 (2), 505–526.
- Çiftçi, M., (2010b). İç göçte GSYİH bileşenleri olarak çekici faktör kademelenmesi: Atkinson bölgesel eşitsizlik endeksiyle 1995–2000 dönemi için bir istatistiksel uygulama. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 1385-1406.
- Çiftçi, Murat (2018a), Sosyal politika perspektifiyle Türkiye'de tasarruf mevduatının iller arası dağılımından kaynaklanan sosyal refah kaybının analizi (2000-2016). s. 106-112, VII. *İnternaonal Balkan and Near Eastern Social Sciences Congress Series - Tekirdag / Turkey*, isbn. 978-605-67281-1-2.
- Doğan, T., & Kırdap, A. (2019). Regional economic convergence and spatial spillovers in Turkey. *International Econometric Review*, 11(1), 1-23.
- Fields, G. S. (1979). Decomposing LDC inequality. *Oxford Economic Papers*, 31(3), 437-459.
- Fisher, J., Johnson, D., Latner, J.P., Smeeding, T.& Thompson, J. (2016). Inequality and mobility using income, consumption, and wealth for the same individuals. *The Russell Sage Foundation Journal of the Social Sciences*, 2(6), 44-58.
- Goschin, Z. (2018). Variations of regional inequalities in Romania in the long run. *Management Strategies Journal*, 42(4), 91-99.
- Han, N. (2011). *Gayrimenkul piyasasına eleştirel bakış: İstanbul kent örneği (1980-2010 dönemi)*. Doktora Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir Planlama Programı.
- Harvey, D. (2002). Sınıfsal Yapı ve Mekânsal Farklılaşma Kuramı. s. 147-172, Ayten Alkan, Bülent Duru (Der. ve Çev.), *20. Yüzyıl Kenti*, Ankara: İmge Yayınevi.
- Harvey, D. (2004). *Yeni emperyalizm*. Çev. H. Güldü. İstanbul: Everest yayınları.
- Harvey, D. (2004a). Sınıfsal yapı ve mekânsal farklılaşma kuramı. Çev. E.M.Dinçer, *Praksis. Yüzyıl Kenti*, 11: 23-48.
- Harvey, D. (2008). *Umut mekanları*. Çev. Z. Gambetti. İstanbul: Metis yayınevi.
- Harvey, D. (2012a). *Sermaye muamması – Kapitalizmin krizleri*. Çev. S. Savran. İstanbul: Sel yayınları.
- Harvey, D. (2012b). *Sermayenin sınırları*. Çev. U. Balaban. Ankara: Tan yayınevi.
- James, J.A. (1988). Personal wealth distribution in late eighteenth-century Britain. *The economic history review*, 41 (4), 543-565.
- Martinelli, P. (2012). *Latifundia Revisited. Market Power, Land Inequality*, EHES Working Paper, No. 20.
- Maslikhina, V. (2018). Patterns of spatial development: Evidence from Russia. *Regional Science Inquiry*, 10(2), 153-161
- Muller, E. N., Seligson, M. A., Fu, H. & Midlarsky, M. I. (1989). Land inequality and political violence. *The American Political Science Review*, 83(2), 577-596.
- Rahman, M. & Ali, M. (1984). Distribution of land holdings and its inequality in Bangladesh. *Indian Journal of Agricultural Economics*, 39(1), 40-52.
- Regidor, E., Calle, M. E., Navarro, P. & Domínguez, V., (2003). Trends in the association between average income, poverty and income inequality and life expectancy in Spain. *Social Science & Medicine*, 56(5), 961-971.
- Sarma, M., Saha, P. & Jayakumar, N. (2017). Asset inequality in India: going from bad to worse. *Social Scientist*, 45(3/4), 53-67.
- Vollrath, D. (2007). Land distribution and international agricultural productivity. *American Journal of Agricultural Economics*, 89(1), 202-216.
- Wealth Inequality: Economic and Social Dimensions (October 2016), pp. 24-43.
- Wolff, E. N. (2016). Household wealth trends in the United States, 1962 to 2013: What happened over the Great Recession? *The Russell Sage Foundation Journal of the Social Sciences*, 2(6), 24-43.
- Zheng X., Xia T., Yang X., Yuan T. & Hu, Y. (2013) The land gini coefficient and its application for land use structure analysis in China. *PLoS ONE* 8(10): e76165.

Araştırma Makalesi • Research Article

Enflasyon ve Faiz Oranlarının Hisse Senedi Getirilerine Etkisinin Araştırılması: BİST Mali Endeksi Üzerinde Ampirik Uygulama

Analysis of Inflation and Interest Rates Effects on Stock Returns: Empirical Application on BIST Financial Index

Selim Yıldırım^a, Serdar Ögel^b, Omar Alhajrabee^{c*}

^aDoç. Dr., Anadolu Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü. selimuy@anadolu.edu.tr ORCID: 0000-0002-7900-6813

^bDr. Öğr. Üyesi. Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. İşletme Bölümü. serdarogel@aku.edu.tr ORCID: 0000-0002-7151-1671

^cYüksek Lisans Öğrencisi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. omaralhajrabee@anadolu.edu.tr ORCID: 0000-0002-6149-955X

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 20 Şubat 2020

Düzeltilme tarihi: 27 Mart 2020

Kabul tarihi: 5 Nisan 2020

Anahtar Kelimeler:

Enflasyon
Faiz Oranları
BİST Mali
VAR Modeli

ARTICLE INFO

Article history:

Received February 20, 2020

Received in revised form March 27, 2020

Accepted April 5, 2020

Keywords:

Inflation Rate
Interest Rate
BIST Financial
VAR Model

ÖZ

Bu çalışmada Borsa İstanbul alt endeksi olan BİST Mali getirileri ile enflasyon ve faiz oranları arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu ilişkiyi araştırmak üzere Ocak 2013-Mart 2020 dönemine ait aylık veriler ele alınmıştır. Çalışma kapsamında VAR modeli çerçevesinde, Granger nedensellik testi, Etki-Tepki ve Varyans Ayrıştırması analizleri uygulanmıştır. Analizde kurulan VAR 10 modelinde, %10 anlamlılık düzeyinde değişkenlerin durağan olduğu ve arasında değişen varyans ve otokorelasyon sorunları olmadığı tespit edilmiştir. Analizden elde edilen bulgular faizden BİST Mali endeksine doğru tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca enflasyondan hisse senedi endeksine herhangi nedensellik ilişkisi bulunmamışken hisse senedi endeksinden enflasyona doğru bir Granger nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

ABSTRACT

In this research, the relationship between BIST Financial returns, inflation and interest rates was analyzed. Monthly data from January 2013-March 2020 were examined to investigate this relationship. Within the scope of the study, Granger Causality Test, Impulse-Response and Variance Decomposition Analysis were applied within the framework of the VAR model. In the VAR 10 model, which was established in the analysis, it was confirmed that the variables were stationary at 10% significance level and there were no variance and autocorrelation problems varying between them. Findings from the analysis show that there is one-way causality relationship from interest rates to BIST Financial index and another one-way causality relationship from BIST Financial to inflation rate.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: omaralhajrabee@anadolu.edu.tr

1. Giriş

Bir ülkede enflasyon oranı ve faiz oranı ekonomik işleyişte önemli etkilere sahiptir.

Literatürde enflasyon genel olarak, fiyatlar genel seviyesinde sürekli artış şeklinde tanımlanmaktadır. Enflasyon temelde ikiye ayrılmaktadır, bunlar talep enflasyonu ve maliyet enflasyonudur. Her iki enflasyon türünde fiyatlarda oluşan artıştan dolayı, şirketlerin cirolarında artışlar yaşanmaktadır. Bu artışların menkul kıymet piyasalarında işlem gören hisse senetleri fiyatlarına yansımaları beklemek yanlış olmayacaktır. Aynı zamanda, yatırımdan beklenen getiri oranı enflasyon oranının altında kaldığı durumda, negatif reel getiriye yol açmaktadır.

Faiz oranları ise tüm ekonomiye yön veren bir makroekonomik değişkendir. Bir ülkede faiz oranları düşerse ekonominin canlanması beklenirken, faiz oranları artarsa ekonomide bir yavaşlama beklenmektedir. Bunun nedeni ise, faiz oranları arttığında fon sahiplerinin reel yatırımları bırakarak faiz getirisi sağlayan yatırım alternatiflerine yönelmesidir. Aynı zamanda faiz oranları yatırımcıların kararlarına yön verdiği için faiz oranlarında meydana gelen değişimlerin bankacılık kesiminin getirisi üzerinde doğrudan bir etkisi bulunmaktadır.

Açıklanan gerekçeler ile hisse senedi getirileri, finansal piyasalarda yatırım kararları verilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Enflasyon oranı, faiz oranı ve Borsa İstanbul alt endeksi olan BİST Mali getirileri üzerindeki etkisini anlamak bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. BİST Mali endeksinin seçilmesinin nedeni, Borsa İstanbul bünyesinde endeksin yarattığı işlem hacmi ile borsanın genel endeksindeki ağırlığıdır.

2. Literatür Taraması

Literatürde makroekonomik değişkenlerin finansal piyasalara etkisini inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır. Özellikle enflasyon ve faiz oranları ile hisse senedi fiyatları arasındaki ilişkinin yatırım kararlarına etkisinden dolayı, dünyanın çeşitli yerlerinde araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Bu ilişkiyi inceleyen çalışmalar farklı sonuçlar elde etmiştir, bazı çalışmalarda, söz konusu değişkenlerin arasında pozitif bir ilişkiyi bulunurken, diğer çalışmalarda ters ilişki bazılarında ise hiçbir ilişki bulunmamıştır. Bu çalışmaların bir bölümüne ilerleyen bölümde yer verilmiştir.

Gunasekarage vd. (2004) Sri Lanka'daki makroekonomik değişkenlerin Kolombo borsası endeksi ile ilişkisini aylık veriler kullanarak Vektör Hata Düzeltme Modeli VECM ile incelemiştir, çalışmada makroekonomik değişken olarak, para arzı, enflasyon, faiz oranı ve döviz kuru kullanılmıştır. Bulgulara göre enflasyon, para arzı ve faiz oranının borsa üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur (Gunasekarage, Pisedtasalasai, & Power, 2004).

Hosseini vd. (2011) çalışmalarında, Çin ve Hindistan'da borsa endeksleri ile ham petrol fiyatı, para arzı, sanayi üretimi ve enflasyon oranı arasındaki ilişkileri araştırmıştır. Johansen-Juselius (1990) Eşbütünleşme ve Vektör Hata

Düzeltme Modeli teknikleri kullanılmıştır, her iki modelde makroekonomik değişken ile borsa endeksleri arasında hem uzun hem de kısa vadede bağlantılar olduğu belirlenmiştir (Hosseini, Ahmad, & Lai, 2011).

Sayılgan ve Süslü (2011) çalışmalarında, içinde Türkiye dahil olmak üzere 11 ülkenin hisse senedi getirileri ile faiz oranı, para arzı, döviz kuru, tüketici fiyat endeksi, GSYİH, Standard & Poors ve petrol fiyatları değişkenleri arasındaki ilişkiyi dengeli panel veri analizi yöntemi ile analiz etmişlerdir. Elde edilen bulgular hisse senedi fiyatları ile enflasyon oranı, döviz kuru ve S&P500 endeksi ile anlamlı ilişki olduğunu gösterirken, faiz oranı, petrol fiyatı ve para arzı ile hisse senedi endeksi arasında anlamlı ilişki olmadığını göstermiştir (Sayılgan & Süslü, 2011).

Hsing ve Hsieh (2012) çalışmalarında, Polonya borsa endeksi ile bazı makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi GARCH modelini uygulayarak incelemiştir. Çalışmada 2000-2010 dönemine ait çeyreklik veriler kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda faiz oranı ve kamu borcu/GSYİH oranının Polonya'nın borsa endeksinin üzerinde negatif etkiye sahip olduğu görülmüştür (Hsing & Hsieh, 2012).

Tangjitprom (2012) çalışmasında, Ocak 2001- Aralık 2010 yıllara ait aylık bazda veriler dikkate alınmıştır. Analizde kullanılan veriler ise Tayland'daki borsa endeksi ile işsizlik oranı, faiz oranı, enflasyon ve döviz kurudur. VAR modeli ve Granger nedensellik testi sonuçları, makroekonomik değişkenlerin gelecekteki hisse senedi getirisini tahmin etmek için daha az önemli olduğunu, ancak hisse senedi getirisinin makroekonomik değişkenlerin tahmininde kullanılabileceğini ortaya koymuştur (Tangjitprom, 2012).

Saleem vd. (2013), Pakistan borsasındaki KSE 100 endeks getirisi ile enflasyon oranı arasındaki uzun dönemli ilişkiyi araştırmışlardır. 1996-2011 dönemi için üç aylık veriler kullanılmıştır. Analizde kullanılan Eşbütünleşme testinden elde edilen bulgular, KSE 100 endeksi getirisi ile enflasyon oranı arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Granger nedensellik testleri ise, KSE 100 endeksi getirisi ile enflasyon oranı arasında herhangi bir yönde nedensellik olmadığını göstermektedir (Saleem, Zafar, & Rafique, 2013).

Balı vd. (2014) çalışmasında, Çoklu Doğrusal Regresyon modeli kullanarak 2003-2013 döneminde aylık veriler kullanılmıştır. Bağımlı değişken olarak BİST 100 endeksi, bağımsız değişken olarak faiz oranı, enflasyon, sanayi üretim endeksi, GSYİH ve para arzı değişkenleri analize dahil edilmiştir. Bulgulara göre enflasyon ve faiz oranı ile BİST 100 arasında negatif ilişki saptanmıştır, GSYİH ve sanayi üretim ile hisse senedi endeksi arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur, BİST 100 endeksi ve para arzı arasında herhangi bir ilişki bulunmamıştır (Balı, Ozan, & Haydar, 2014).

Eghosa ve Uwbanmewn (2015) çalışmasında, enflasyon oranının Nijerya Borsasında hisse senedi getirilerine etkisini incelemiştir. ARDL yöntemini kullanarak 1995-

2010 dönemini kapsayan aylık verileri analiz etmiştir. Sonuçlar enflasyon oranının hisse senedi getirisi üzerinde olumsuz fakat çok zayıf bir etkiye sahip olduğunu gösterirken, enflasyonun hisse senedi fiyatı değişikliklerine önemli ölçüde tepki verdiği görülmüştür (Uwubanmwem & Eghosa, 2015).

Kamışlı vd. (2016), BİST sınai, mali ve hizmet endekslerinin getirileri arasındaki volatilité yayımlarını incelemiştir. Çalışmada Hafner ve Herwartz (2006) varyansta nedensellik testi kullanılmıştır. Volatilité yayımları 2008 küresel krizi ve Yunanistan krizine temel alınarak üç farklı dönemde incelenmiştir. Bulgularda küresel kriz öncesi sınai ve mali sektör getirileri arasında oynaklık yayılımı olduğu, ancak krizlere bağlı olarak yayımların değiştiği sonucu bulunmuştur (Kamışlı, Kamışlı, & Sevil, 2016).

Uyar vd. (2016) gösterge faiz oranının, BİST TUM, BİST 100, BİST 30, BİST MALİ ve BİST BANK endekslerinin fiyatlarına etkisini incelemiştir. Çalışmada Ocak 2005-Ocak 2015 dönemine ait aylık verileri analiz etmek üzere, Eşanlı Kantil Regresyon Analizi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre faiz oranı, endeksler üzerinde negatif ve güçlü bir etkiye sahiptir, özellikle BİST MALİ ve BİST BANK endeksleri üzerindeki etkinin daha şiddetli olduğu görülmüştür (Uyar, Kangallı Uyat, & Gökçe, 2016).

Kamışlı vd. (2016) çalışmalarında, emtia getirisi şoklarının mali sektörlerin hisse senedi endeksi getirileri üzerindeki etkilerini analiz etmişlerdir. Çalışmada altın, petrol ve gümüş getirilerinde meydana gelen şokların Avrupa ülkelerinin mali sektörü getirileri üzerindeki etkileri Hatemi-J Asimetrik nedensellik ve Granger nedensellik testleri ile analiz edilmiştir. Ampirik sonuçlar, Asimetrik nedensellik testinin ilişkileri tespit etmek için Granger nedensellik testinden daha iyi performans gösterdiğini bulmuştur. Analiz sonuçları, Avrupa ülkelerinin mali sektörü getirilerinin altın getirileri ile petrol ve gümüş getirilerinden daha asimetrik ilişkilere sahip olduğunu göstermiştir (Kamışlı, Kamışlı, Temizel, & Esen, 2016).

Kendirli ve Çankaya (2016) çalışmalarında, döviz hareketleri ile enflasyon oranı BİST Banka endeksi üzerinde etkisini Johansen Eşbütünleşme testi ile incelemiştir. Çalışmada Ocak 2009 – Mart 2013 dönemine ait aylık veriler kullanılmıştır. Bulgulara göre borsa endeksine enflasyon ve döviz kurlarının %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir etkisi bulunmamışken, %10 anlamlılık düzeyinde borsa endeksinden Döviz'e doğru tek taraflı bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir (Kendirli & Çankaya, 2016).

Temizel (2018) çalışmasında, gelişmekte olan ülkelerde bazı makroekonomik değişkenler ile hisse senedi getirileri arasındaki Asimetrik nedensellik ilişkisini araştırmıştır. Bulgularda, Türkiye hisse senedi piyasası için, kısa ve uzun vadeli faiz oranları, enflasyon, ekonomik politika belirsizliği ve petrol fiyatları ile hisse senedi fiyatları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır, bununla birlikte döviz kurları, para arzı ve büyüme ile hisse senedi fiyatları arasındaki anlamlı asimetrik nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir (Temizel, 2018).

Kamışlı vd. (2018) çalışmalarında, Borsa İstanbul Taş-Toprak alt sektör getirisi ile enflasyon, tüketici güven endeksi, dış ticaret dengesi ve büyüme değişkenleri arasındaki ilişkiyi VAR modeli ile incelemiştir. Araştırmada 2007-2017 yılları kapsayan çeyreklik verilerden yararlanılmıştır. Bulgular, tüketici güven endeksi ile dış ticaret dengesinin Taş-Toprak endeks getirisinin nedeni olduğu tespit edilmiştir. Enflasyon ve büyüme değişkenlerinden hisse senedi endeksine doğru herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmamıştır (Kamışlı, Temizel, & Şahin, 2018).

Temizel vd (2018) çalışmalarında, faiz oranı, işsizlik, büyüme ve sanayi üretim değişkenlerinin Borsa İstanbul'daki METALANA endeksi üzerindeki etkisini VAR modeli kullanarak araştırmışlardır. Çalışmada 2007-2017 dönemi için çeyreklik verilerden faydalanılmıştır. Sonuçlarda sadece faiz oranından hisse senedi endeksine doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur (Temizel, Peker, Esen, & Kostakoğlu, 2018).

Yıldırım vd. (2018) çalışmasında, makroekonomik değişkenlerin Borsa İstanbul alt endeksi olan BİST GIDA İÇECEK endeksinin getirilerine etkisi incelenmiştir. Çalışmada VAR modeli kullanarak XGIDA, GSYİH, enflasyon, dolar kuru ve kapasite kullanım oranı değişkenlere ait 2007-2017 dönemi kapsayan üç aylık veriler kullanılmıştır. Bulgularda sadece kapasite kullanım oranının endeks getirisinin nedeni olduğu, enflasyonun ve diğer değişkenlerin endeks getirisinin nedeni olmadığı belirtilmiştir (Yıldırım, Gazel, Temizel, & Esen, 2018).

Temizel vd. (2018) çalışmalarında, makroekonomik değişkenlerin Borsa İstanbul Tekstil, Deri alt sektör getirisi üzerindeki etkilerini VAR modeli ile incelemiştir. Çalışmada 2007-2017 dönemi için üç aylık veriler analiz edilmiştir. Çalışmada ihracat, dış ticaret dengesi, Dolar kuru, büyüme ve enflasyon makroekonomik değişken olarak seçilmiştir. Elde edilen bulgularda dış ticaret dengesinin, hisse senedi endeksinin nedeni olduğu gözlemlenmiştir. Diğer makroekonomik değişkenlerden borsa endeksine herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir (Temizel, Yetkin, & Kostakoğlu, 2018).

Çulha (2019) çalışmasında, Borsa İstanbul'un alt endeksleri olan BIST Banka, Mali, Bilişim, Elektrik ve İletişim Endeksleri ile faiz oranı arasındaki ilişkiyi 2010-2018 arasında aylık veriler kullanarak Eşbütünleşme ve nedensellik testleri ile incelemiştir. Analizin sonucunda faiz oranının alt sektör endekslerine olumsuz etkisi olduğu bulunmuştur. Banka, Bilişim ve Mali endekslerden faiz oranına doğru nedensellik ilişkisi görülmüştür (Çulha, 2019).

Ögel (2019) çalışmasında, Türkiye ekonomisi için faiz oranlarının bankacılık ve gayrimenkul endeksleri ile ilişkisi araştırılmıştır. Çalışmada 2014-2018 yıllarını kapsayan aylık veriler kullanılarak Regresyon, Eşbütünleşme ve Granger nedensellik analizleri uygulanmıştır. Bulgularda faiz oranından hisse senedi endekslerine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi gözlemlenmiştir. Ayrıca değişkenler

arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmemiştir (Ögel, 2019).

Yaghi (2020) çalışmasında, Şam Menkul Kıymetler Borsasında endeksin fiyatları DWX ile enflasyon oranı arasındaki nedensellik ilişkisini incelemek için, VAR modeli çerçevesinde Granger nedensellik testi analizi kullanmıştır. Çalışmada 2011-2017 dönemine ait aylık verilerden faydalanılmıştır. Elde edilen sonuçlar, enflasyonun hisse senedi endeksine herhangi bir etkisi ortaya koymamaktadır. Öte yandan hisse senedi endeksinden enflasyona doğru nedensellik ilişkisi belirlenmiştir (Yaghi, 2020).

Yukarıda görüldüğü gibi, enflasyon ve faiz oranı ile borsa endeksi arasındaki ilişkiyi araştırarak bazı güncel çalışmalar inceledikten sonra, iki değişken arasındaki ilişkinin doğru ve kesin bir tanımına ulaşmanın mümkün olmadığı görülmüştür. Bu çalışma ile süregelen tartışmalara güncel bir katkıının yapılması hedeflenmektedir.

3. Yöntem ve Veri Seti

Bu çalışma, Ocak 2013 - Mart 2020 dönemi kapsayan aylık verilerden yararlanarak enflasyon ve faiz oranlarının Borsa İstanbul'un BİST Mali endeksi getirilerine etkisini araştırmaktadır. Çalışmada kullanılan seriler arasındaki ölçüm farklarını en az düzeye indirmek amacıyla serilerin doğal logaritması alınmıştır. Analizde kullanılan enflasyon ve hisse senedi endeksine ait veriler T.C. Merkez Bankası veri tabanından elde edilmiştir, faiz oranlarına ait veriler ise investing.com sitesinden alınmıştır. Enflasyon verileri Tüketici Fiyat Endeksi TÜFE bazında, faiz verileri ise 5 yıllık tahvil gösterge faiz oranı olarak alınmıştır.

Çalışmadaki ekonometrik yöntem olarak VAR modeli çerçevesinde; Durağanlık sorunu olup olmadığını test etmek için Augmented Dickey-Fuller birim kök testi uygulanmıştır. Durağanlık testi sonucunda, birinci farkları alındıktan sonra durağan olduğu görülmüştür. Daha sonra VAR modeli kurulmuştur. Modelde otokorelasyon ve değişen varyans sorunları olmadığı tespit edildikten sonra VAR 10 modeli analizi yapmak için uygun model olarak seçilmiştir.

Nedensellik ilişkileri incelemek üzere Granger nedensellik testinden faydalanılmıştır. Ardından Etki-Tepki ve Varyans Ayırıştırması analizleri uygulanmıştır. Çalışmada anlamlılık düzeyi %10 olarak belirlenmiştir.

Modelin genel hipotezi ise aşağıdaki şekilde açıklanmıştır;

- (i) H0: BİST Mali getirileri ile enflasyon ve faiz oranları arasında ilişki yoktur.
- (ii) H1: BİST Mali getirileri ile enflasyon ve faiz oranları arasında ilişki vardır.

Bu hipotezleri test etmek için modelin genel denklemi şu şekilde oluşturulmuştur;

$$lnmali_t = \beta_0 + \beta_1 lntufe + \beta_2 lnfaiz + \varepsilon_t \quad (1)$$

Çalışmada, BİST Mali endeksin getirileri bağımlı değişken

olarak, enflasyon ve faiz oranlarının bağımsız değişken olarak ele alınmıştır.

4. Bulgular

Tablo 1. Tanımlayıcı İstatistikler

Tanımlayıcı İstatistikler	LNMALİ	LNTUFE	LNFAİZ
Ort	11,39	5,69	2,38
Med.	11,91	5,64	2,34
Max.	12,26	6,11	3,22
Min.	11,57	5,38	1,74
S.D	0,14	0,22	0,29
Çarpıklık	0,1	0,4	0,57
Basıklık	2,89	1,93	3,31
Jarque-Bera	0,1973*	6,5	5,08
J-B Prob.	0,9060*	0,0387	0,0785
ADF	-2,4926	1,7457	-0,9666

Tablo 1'de çalışmadaki kullanılan değişkenlere ait tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir. Tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde, sadece BİST Mali değişkeni normal dağılıma sahip olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca ADF testinin sonuçlarına göre, değişkenlerin düzeyde durağan olmadıkları görülmüştür. Düzeyde durağan olmayan LNMALİ, LNTUFE ve LNFAİZ değişkenlerine ait serilerin birinci farkı alınarak durağan hale geldiği görülmüştür. Birinci farkları alındıktan sonra ADF testi sonuçları Tablo 2'de gösterilmiştir. Olasılık değerlerinin %10'dan küçük olması değişkenlerin durağan olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Birim Kök Testi Sonuçları

Null Hypothesis: Unit root (individual unit root process)
Series: DLNMALİ, DLNTUFE, DLNFAİZ
Date: 05/16/20 Time: 04:24
Sample: 2013M01 2020M03
Exogenous variables: Individual effects
Automatic selection of maximum lags
Automatic lag length selection based on SIC: 0 to 3
Total number of observations: 252
Cross-sections included: 3

Method	Statistic	Prob.**
Im, Pesaran and Shin W-stat	-11.5360	0.0000

** Probabilities are computed assuming asymptotic normality

Intermediate ADF test results

Series	t-Stat	Prob.	E(t)	E(Var)	Lag	Max Lag	Obs
DLNMALİ	-8.5648	0.0000	-1.528	0.736	0	11	85
DLNTUFE	-5.0218	0.0001	-1.502	0.774	3	11	82
DLNFAİZ	-8.2544	0.0000	-1.528	0.736	0	11	85
Average	-7.2803		-1.519	0.748			

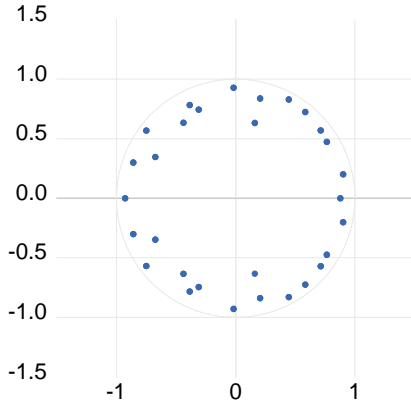
Kaynak: Uygulamada kullanılan Eviews 10 yazılımından alınmıştır.

Kurulan VAR 10 modelinde otokorelasyon ve değişen varyans sorunları içermediği doğrulanmıştır. Ayrıca AR karakteristik polinom testi sonucuna göre, tahmin edilen modelin ters köklerinin birim çemberin içinde yer alıp

almadığı test edilmiştir. Bulgularda modele ait tüm ters köklerin birim çember içerisinde yer alması, kurulan modelin istikrarlı olduğunu göstermektedir.

Şekil 1. AR Karakteristik Polinomun Ters Köklerinin Birim Çember İçerisindeki Konumu

Inverse Roots of AR Characteristic Polynomial

4.1 Nedensellik Testi

Değişkenlerin arasında nedensellik ilişkisi olup olmadığı Granger nedensellik testi ile incelenmiştir. Tablo 3'te testin sonuçları gösterilmektedir. Bulgulara göre %10 anlamlılık düzeyinde, faizden hisse senedi endeksine doğru tek taraflı Granger nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Enflasyondan hisse senedi endeksine doğru her hangi bir nedensellik ilişkisi bulunmamışken, BİST Mali endeksinden enflasyon oranlarına doğru Granger nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Tablo 3. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

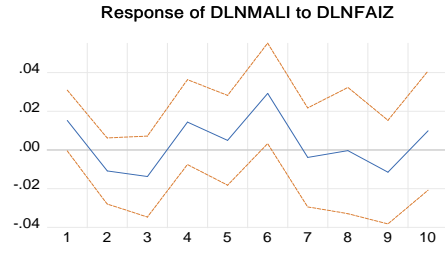
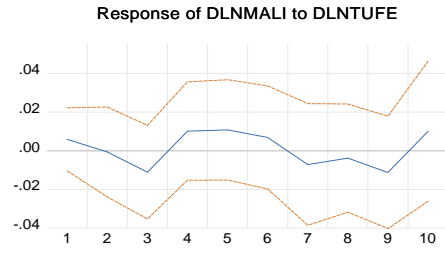
H0 Hipotezi	Olasılık Değeri	Karar
DLNTUFE \neq >DLNMALİ	0,2417	KABUL
DLNFAİZ \neq >DLNMALİ	0,0558*	RED
DLNMALİ \neq >DLNTUFE	0,0061*	RED
DLNMALİ \neq >DLNFAİZ	0,1603	KABUL

4.2 Etki-Tepki Analizi

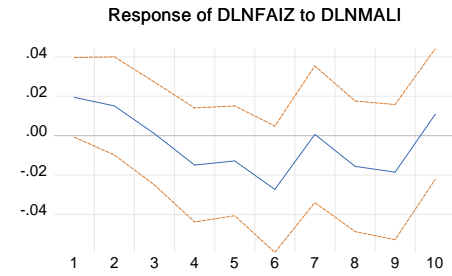
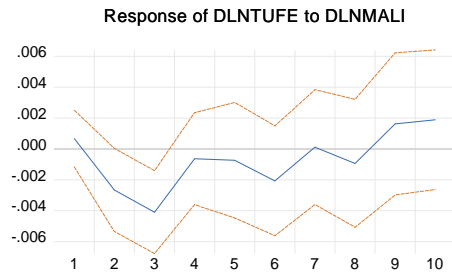
Şekil 2'de Etki-Tepki Analizi sonuçları gösterilmiştir. Grafiklerde kesikli çizgiler güven aralıklarını göstermektedir. Kesikli çizgilerden birini 0 ekseninin altında, diğerinin 0 ekseninin üzerinde yer alması nedeniyle elde edilen sonuçların anlamlı olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla şekil 2'deki gösterilen grafikler için anlamlı yorum yapılamaz.

Şekil 2. Etki-Tepki Analizi Sonuçları

Response to Generalized One S.D. Innovations – 2 S.E.

Response to Generalized One S.D. Innovations – 2 S.E.

4.3 Varyans Ayrıştırması Analizi

Tablo 4. Varyans Ayrıştırması Sonuçları

DLNMALİ		
DLNMALİ	DLNTUFE	DLNFAİZ
80,49	5,11	14,11
DLNTUFE		
DLNTUFE	DLNMALİ	DLNFAİZ
76,09	18,66	5,25
DLNFAİZ		
DLNFAİZ	DLNMALİ	DLNTUFE
83,71	13,09	3,2

Tablo 4'te ortalama 10 aylık periyota ait sonuçların Varyans Ayrıştırması sonuçları gösterilmiştir. Sonuçlara göre BİST Mali getirilerinde meydana gelen bir değişimin %80,5'i

endeksin iç dinamiklerinden, %5'i enflasyondan ve %14'ü faizden kaynaklanmaktadır.

Enflasyondaki değişimlerin ise %76'sını kendisi, %18,66'sını BİST Mali ve %5,25'ini faiz açıklamaktadır. Son olarak faiz oranlarında meydana gelen bir değişimin %83,71'i kendisinden, %13,09'ü BİST Mali getirilerinden, %3,2'sinin enflasyondan kaynaklandığı görülmüştür.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada, Türkiye ekonomisindeki Ocak 2013-Mart 2020 dönemine ait faiz oranları, enflasyon oranları ve BİST Mali endeks getirilerine ait aylık veriler kullanılarak, değişkenlerin birbirlerine ne kadar etkili olduğu ya da olmadığı VAR modeli uygulayarak incelenmiştir. Çalışmada kullanılan ADF Birim Kök testi sonuçlarına göre değişkenler yalın halinde durağan olmadığı için birinci farkları alınarak durağanlaştırılmıştır.

Granger nedensellik testinden elde edilen sonuçlarda, faiz oranlarının BİST Mali endeksinin nedeni olduğu ve BİST Mali endeks getirilerinin de enflasyonun nedeni olduğu tespit edilmiştir. Başka bir deyişle; faiz oranlarından hisse senedi endeksinde doğru ve hisse senedinden enflasyona doğru tek taraflı nedensellik ilişkileri bulunmuştur. Çalışmada yapılan Etki-Tepki analizinden anlamlı bir sonuç elde edilememiştir. Varyans Ayrıştırması sonuçlarında ise, BİST Mali endeks getirisinde meydana gelen değişimler ilk önce kendisinden daha sonra faiz oranlarından kaynaklandığı görülmüştür. Ayrıca enflasyonun hisse senedi endeksinde meydana gelen değişimler üzerindeki açıklama payı düşük görülmüştür. Diğer yandan bakıldığında istatistiksel sonuç olarak faiz değişimlerinin %13'ü enflasyon değişimlerinin ise %18,66'sı BİST Mali değişimlerinden kaynaklanmaktadır.

Çalışmadan elde edilen sonuçlar literatürdeki çalışmalarla karşılaştırıldığında, (Sayılğan ve Süslü 2011), (Yıldırım vd 2018) ve (Çulha 2019) çalışmalarıyla farklı sonuçlar gösterdiği gözlemlenmiştir. Sayılğan ve Süslü çalışmasında enflasyon ile hisse senedi arasındaki anlamlı ve faiz ile hisse senedi anlamsız bulunmuşken, bu çalışmada enflasyon ile hisse senedi arasında anlamsız, faiz ile hisse senedi arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Aynı şekilde Çulha çalışmasında hisse senedi endekslerinden faize doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmuşken, çalışmamızda ters bir sonuca ulaşılmıştır. Aynı zamanda çalışmanın bu sonuçları, literatürde yer alan (Saleem vd. 2013), (Temizel vd. 2018) ve (Ögel 2019) çalışmalarının sonuçları ile faiz ve hisse senedi ilişkisi açısından uyum göstermiştir. Bununla birlikte enflasyon ile ilgili elde edilen sonuçlar (Tangjitporm 2012), (Kamışlı vd. 2018) ve (Yaghi 2020) çalışmalarının sonuçları ile benzerlik göstermiştir.

Çalışmanın sonuçlarını baz alarak, özellikle hisse senedi yatırımcılarına faiz oranlarını takip etmeleri şiddetle önerilebilir. Faiz oranlarının aşırı yükselmesini bekleyen yatırımcılara, yatırımlarını daha az duyarlı hisse senetlerine yatırmaları da bir diğer öneri olabilir. Çalışmanın giriş bölümünde enflasyon artışlarının hisse senedi endekslerinde bir artışa neden olacağı varsayılmıştı. Ancak analizden elde edilen bulguları, bu sonucu desteklememiştir. Dolayısıyla analizin sonuçları, hisse

senedi getirileri enflasyonun tahmininde gösterge olarak kullanılabileceğini göstermektedir.

Yatırımcı sayısının yüksek olduğu piyasalarda, işlem hacmi yükselecektir. Böylece biriken tasarruflar yatırımlara dönüşerek ekonominin genelinde canlanma yaşanacak ve enflasyon oranlarında düşüş beklenecektir. Bu çalışmada ulaşılan sonuçlar baz alındığında, özellikle gelişen ülkelerde şirketlerin halka açılma oranının yükselmesi, menkul kıymet piyasasına olan katılımı arttırarak enflasyonun düşmesinde önemli rol alacağı düşünülmektedir. İlerleyen çalışmalarda BİST Mali endeksi ile farklı makroekonomik değişkenlerin ve farklı zaman boyutları dikkate alınarak analiz edilmesinin literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Balı, S., Ozan, M., & Haydar, A. (2014). *Hisse Senedi Fiyatlarını Etkileyen Temel Makroekonomik Faktörlerin BİST 100 Endeksi'ne Etkisinin Ölçülmesi*. 46–50.
- Çulha, E. (2019). *Faiz Oranları, Bist-100 Endeksi VE Bist Sektör Endeksleri Arasındaki İlişki*. Pamukkale Üniversitesi.
- Gunasekarage, A., Pisedtasalasai, A., & Power, D. M. (2004). Macroeconomic Influence on the Stock Market: Evidence from an Emerging Market in South Asia. *Journal of Emerging Market Finance*, 3(3), 285–304. <https://doi.org/10.1177/097265270400300304>
- Hosseini, S. M., Ahmad, Z., & Lai, Y. W. (2011). The Role of Macroeconomic Variables on Stock Market Index in China and India. *International Journal of Economics and Finance*, 3(6). <https://doi.org/10.5539/ijef.v3n6p233>
- Hsing, Y., & Hsieh, W. jen. (2012). Impacts of macroeconomic variables on the stock market index in Poland: New evidence. *Journal of Business Economics and Management*, 13(2), 334–343. <https://doi.org/10.3846/16111699.2011.620133>
- Kamışlı, M., Kamışlı, S., & Sevil, G. (2016). The Effects of Crises on Volatility Spillovers Between Borsa Istanbul Sector Indexes. *Advances in Economics and Business*, 4(7), 339–344. <https://doi.org/10.13189/aeb.2016.040703>
- Kamışlı, M., Kamışlı, S., Temizel, F., & Esen, E. (2016). Do Commodity Return Shocks Affect Financial Sector Index Returns Asymmetrically? The Case of Euro Area. *International Research Journal of Applied Finance*, 7(11), 334–349. <https://doi.org/10.0711/article-5>
- Kamışlı, M., Temizel, F., & Şahin, H. İ. (2018). Makroekonomik Değişkenler İle Borsa İstanbul Alt Sektör Endeks Getiri İlişkisi: Taş-Toprak Endeksi (XTAST) Uygulaması. In F. Temizel (Ed.), *Sanayi Sektörü Getirilerinin Belirleyicileri* (1st ed., pp. 118–130). Beta Basım Yayım A.Ş.
- Kendirli, S., & Çankaya, M. (2016). Döviz Kuru ve Enflasyonun Bist Banka Endeksi Üzerindeki Etkisi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 215–227.
- Ögel, S. (2019). Faiz Oranlarının Bankacılık (XBANK) ve Gayrimenkul (XGMYO) Endeksleri İle İlişkisi. In F.

- Temizel (Ed.), *İşletme ve Finans Yazıları II* (1st ed., pp. 241–258). Beta Basım Yayım A.Ş.
- Saleem, F. saleem, Zafar, L., & Rafique, B. (2013). Long Run Relationship between Inflation and Stock Return: Evidence from Pakistan. *Academic Research International*, 4(2), 407–415. Retrieved from [http://www.savap.org.pk/journals/ARInt./Vol.4\(2\)/2013\(4.2-42\).pdf](http://www.savap.org.pk/journals/ARInt./Vol.4(2)/2013(4.2-42).pdf)
- Sayılgan, G., & Süslü, C. (2011). Makroekonomik Faktörlerin Hisse Senedi Getirilerine Etkisi: Türkiye ve Gelişmekte Olan Piyasalar Üzerine Bir İnceleme. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 5(1), 73–97.
- Tangjitprom, N. (2012). Macroeconomic Factors of Emerging Stock Market: The Evidence from Thailand. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1957697>
- Temizel, F. (2018). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Makroekonomik Değişkenlerin Hisse Senedi Piyasalarına Asimetrik Etkileri* (1st ed.). Beta Basım Yayım A.Ş.
- Temizel, F., Peker, G., Esen, E., & Kostakoğlu, F. (2018). Seçilmiş Makroekonomik Değişkenleri Borsa İstanbul METALANA Endeksi (XMANA) Getirileri Üzerine Etkilerinin Belirlenmesi. In F. Temizel (Ed.), *Sanayi Sektörü Getirilerinin Belirleyicileri* (1st ed., pp. 76–91). Beta Basım Yayım A.Ş.
- Temizel, F., Yetkin, S., & Kostakoğlu, F. (2018). Bist XTEKS Getirisi İle Makroekonomik Değişkenler Arasındaki İlişkinin Analizi. In F. Temizel (Ed.), *Sanayi Sektörü Getirilerinin Belirleyicileri* (1st ed., pp. 132–149). Beta Basım Yayım A.Ş.
- Uwubanmwun, A., & Eghosa, I. L. (2015). Inflation Rate and Stock Returns : Evidence from the Nigerian Stock Market . *Inflation Rate and Stock Returns : Evidence from the Nigerian Stock Market .*, 6(11), 155–167.
- Uyar, Um., Kangallı Uyat, S., & Gökçe, A. (2016). *Gösterge Faiz Oranı Dalgalanmaları ve Bist Endeksleri Arasındaki İlişkinin Eşanlı Kantil Regresyon İle Analizi*. 16(4), 587–598.
- Yaghi, K. M. (2020). Causality between Inflation Rate and Stock Prices Index (Evidence from Damascus Securities Exchange). *Tishreen University Journal for Research and Scientific Studies*, 42(1).
- Yıldırım, K., Gazel, Y., Temizel, F., & Esen, E. (2018). Borsa İstanbul Gıda İçecek Endeksi (XGIDA) Getirisini Etkileyen Değişkenler. In F. Temizel (Ed.), *Sanayi Sektörü Getirilerinin Belirleyicileri* (1st ed., pp. 13–34). Beta Basım Yayım A.Ş.

Araştırma Makalesi • Research Article

MacIntyre’ın Erdem Peşinde Eserinde İktisadi Adalet

Economic Justice in MacIntyre’s After Virtue

Yaşar Alkan ^a

^a Öğr. Gör. Dr., Manisa Celal Üniversitesi, Kula Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, İşletme Yönetimi Programı, 45000, Manisa/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-9553-5646

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 27 Şubat 2020
Düzeltilme tarihi: 29 Mart 2020
Kabul tarihi: 9 Nisan 2020

Anahtar Kelimeler:

MacIntyre
Erdem Peşinde
İçsel ve Dışsal İyiler
Pratikler
İktisadi Adalet

ARTICLE INFO

Article history:

Received February 27, 2020
Received in revised form March 29, 2020
Accepted April 9, 2020

Keywords:

MacIntyre
After Virtue
Internal and External Goods
Practices
Economic Justice

ÖZ

Bu çalışma MacIntyre’ın *Erdem Peşinde* eserinde yapılan değerlendirmelere istinaden iktisadi adaleti sağlamaya yönelik birey ve toplum motifine dayanak oluşturacak gerekçelendirmeleri analiz etme amacı gütmektedir. Buna uygun olarak öncelikle MacIntyre’ın ilgi alanlarını oluşturan zihinsel geçmişi ve bazı eserleri bağlamında ahlak felsefesine yaptığı katkılar ele alınacaktır. Sonra iktisadi adaleti tesis etme hususunda tanımlayarak açıkladığı erdemler, içsel ve dışsal iyiler, pratikler ve kurumlar irdelenecektir. Bu tanımlamalara bağlı olarak şekillendiği öngörülen öyküsel hayat (insan hayatının öyküsel birliği, bütünlüğü) ve öyküsel yapı betimlemeleri değerlendirilecektir. Sonra “birçok erdemden tek bir erdeme ve sonrası” ile toplumun ahlaklılığa ve üretim kalıplarına dair inşa ettiği kurallar bütününe etik temeller ve gerekçelendirmeler sunma arzusunun oluşturduğu ödev ve yükümlülük bilincinin makuliyeti tartışılacaktır. Eylem şekli kapsamında dağıtıcı adalet, prosedürel adalet ve iktisadi adalet üzerine yürütülen faaliyetlerin ve oluşturulan organizasyonların başarısızlığına bağlı olarak bireysel ve toplumsal sorunların çözümü hususunda MacIntyre’ın görüşleri sonuç bağlamında değerlendirilecektir.

ABSTRACT

This study aims to analyze the justifications that will be grounded the individual and the society motifs to ensure economic justice based on the evaluations of MacIntyre’s *After Virtue*. Accordingly first will be contextualised MacIntyre’s mental background which is the subject of his interest areas and his contributions to moral philosophy in the context of some of his works. Then will be examined the virtues that with regard to establish economic justice defined internal and external goods, practices and institutions. Within assumed to be shaped according to these definitions will be evaluated the depictions of narrative life (narrative unity of human life) and narrative structure. Then will be discussed “from the virtues to virtue and after virtue” with the reasonableness of the duty and responsibility awareness of the society’s desire to present ethical grounds and justifications to the rules that the society builds on morality and production patterns. Within the scope of the form of action will be evaluated MacIntyre’s views as a conclusion on the solution of individual and social problems in that activities conducted based on the failure of distributive justice, procedural justice and economic justice and the organizations formed.

1. Giriş

Alasdair MacIntyre bir ahlak filozofu olarak oldukça tartışmalı ve kapsamlı bir tasarım dâhilinde modern toplumların içinde buldukları ahlaki yozlaşma ve tutarsızlık hallerinin meydana getirdiği sorunları

irdellemektedir. Ona göre problemin merkezinde günümüz toplumlarında rasyonel olarak savunulabilir, tutarlı ve belirgin ölçütlerin yoksunluğu vardır (Kaptan, 2014). 50 yıla yakın bir süredir ahlâk felsefesi alanında eserler üreten MacIntyre’ın görüşleri içerik bakımından dil felsefesini, eylem teorisini ve hatta sosyal bilimler felsefesini bir arada

ele almıştır. Bu faaliyetlerini ahlâk felsefesinin tarihine yönelik araştırmalarıyla da birleştirerek çalışma alanını genişletmiştir. Soğuk savaş döneminin ideolojik çatışmalarını, 1960'ların devrimci hareketlerini benliğinde hissedilen MacIntyre bunlardan büyük ölçüde etkilenmiştir (Gürler, 2004). Entelektüel gelişimini ivmelendiren bu gelişmeler sayesinde verimli ve bütüncül analizler yapma imkânı elde eden MacIntyre'nin erdemler, pratikler, kurumlar, içsel ve dışsal iyiler bağlamında yetkinliğe kavuşan birey motifi iktisadi adaletin sağlanmasında başat aktör misyonu elde edebilecektir.

Adaletin ve iktisadi adaletin çeşitli boyutlarını irdeleyerek geniş bir perspektif sunan düşünürlerden olan MacIntyre'nin analizleri, toplum içerisinde çeşitli faaliyetlerde bulunarak onlar gerekçelendirip diğerleriyle paylaşan birey motifini daha anlaşılabilir kılmaları açısından önem arz etmektedir. Nitekim McDonald'ın, *Erdem Peşinde* eserinden hareketle vurguladığı üzere diğer bazı adalet türlerinin aksine dağıtıcı adalet nosyonu –iktisadi adalet bağlamında- sadece salt istenileni gerçekleştirmenin ötesinde olası tüm ilgililerin ortaklaşa iyilerini, çıkarlarını ve hayata ilişkin beklentilerini olumlayarak sürdürülebilirliği tesis etmelidir (McDonald, 1986: 23; Levine, 1983: 703-705). Dolayısıyla MacIntyre'nin ortaya koyduğu birey açıklaması; bilgi, birikim, katkı ve toplumsal ahenk açısından ihtiyaç duyulan unsurları içermektedir.

Bu çalışma, *J. Rawls'in İktisadi Adalet Teorisi* (Alkan, 2018a), *J. Rawls'in İktisadi Adalet Teorisi ve Türkiye Ekonomisi* (Alkan, 2018b) ve Rawls ile Nozick'in eserlerini de kapsayan geniş bir perspektifte temellendirilmektedir. MacIntyre'nin erdemlere dayandırdığı analizler sayesinde ideal birey ve toplum üzerine görüşlerinin geçerliliği açıklanmaktadır.

2. Erdemlerin Doğası: İçsel ve Dışsal İyiler, Pratikler, Kurumlar

Erdem (Os. *Fazilet*; İng. *virtue*; Fr. *vertu*; Al. *eigenschaft*) tanım olarak ahlaki açıdan her zaman ve sürekli şekilde iyi olma eğilimidir. Buna istinaden doğru ve iyi eylemlerde bulunmaya yatkınlığı içermektedir. Dolayısıyla insan varlığının en zengin yani donanımlı, en gerekli ve dolgun anlamını veren ahlaki niteliklerinin toplamı olarak ele alınabilir. Kişinin benliğine mündemiç iradesinin gerektiği takdirde büyük ve istenilen özverilerde bulunup ciddi engelleri aşmak pahasına ahlaki iyiliği amaçlamasını ve iyilik uğruna hareket etme güdüsünü de içermektedir (Cevizci, 1999). Erdemler ve onlara atfedilen değerler zamanla değişir. Eski Yunan, Ortaçağ Hristiyan ve modern felsefecilerin erdemleri ele alış biçimi farklıdır. Bu bazıları o zamaninkilerden üstün ya da aşağı yapmaz. Dolayısıyla erdemler kendi mantık silsileleri içinde ve çağın gereklerine göre ele alınmalıdır.

MacIntyre erdemi; sahip olunması, yaşamın işleyişinde aktif hale geçirilmesi elzem addedilen, pratiklere içkin halde bulunan ve iyileri başarmayı olanaklı kılmaya yönelik olan, yoksunluğu bu tür herhangi bir iyiyi başarmaktan büyük ölçüde alıkoyan, edinilmiş insani bir nitelik şeklinde tanımlanmaktadır (MacIntyre, 1981/2001a). Erdem, iyi

insanın sahip olduğu ve uyguladığı şeydir (MacIntyre, 1966/2001b). Erdem ilkeleri ve listeleri sunan düşünürler de vardır. Bunlardan bazılarının erdem tanımları şöyledir: Homeros'a göre erdem bir kişinin toplumsal aksiyon içinde kendine düşen rolünü yerine getirebilmesini mümkün kılan bir niteliktir. Sınırları tam olarak belirlenen tipleri gerekçelendirerek hayatın içinde anlamlı hale getiren erdemler birlikte yaşamının teminatıdır. Aristoteles, Yeni Ahit ve Thomas Aquinas'tan hareketle erdem, -ister doğal ister doğaüstü olsun- bir bireyin insana özgü olan *telos*'una doğru ilerlemesini olanaklı kılan bir niteliktir. Benjamin Franklin ise erdemi hem bu dünyalık hem de ahirete yönelik (semavi) başarıya ulaşmada faydalı olan olan nitelik şeklinde tanımlar (MacIntyre, 1981/2001a). Ayrıca erdem teriminin kendine has işlevini en ideal bir biçimde yerine getirme anlamına gelen Yunanca *arete* sözcüğü bağlamında insan ve insan etkinliklerinin mahiyeti şeklinde kullanan Sokrates, bu hamleyle erdemi felsefe literatürüne sokmuştur (Cevizci, 1999). Belli başlı erdemler yiğitlik, cömertlik, adalet, akletmek, tutarlılık, güzel söyleyiş, iyi yönetme, güçlü olma, yüksek ruhluluk, soyluluk, hoşagiderlik, temizlik, çalışkanlık, sessizlik vb. şeklinde sayılabilirler. Erdem hususunda anılan düşünürlerin ortaya koydukları gerekçelendirmeler bağdaşmaz gibi görünmektedir. Yer ve zaman etkisi kadar kültürler de mühimdir. Dolayısıyla tek ve çekirdek bir ilkeler seti belirlemek ütöpiktir. Zikredilen düşünürler için bazılarının anlamları ve etkileri diğerlerine göre daha yükündür. Filozofların belirledikleri erdemler çeşitli açılardan ele alınıp onaylanabilir veya reddedebilir ki bunlar da pratikler içinde anlam bulur.

Pratik, "toplumsal olarak oluşturulmuş yardımlaşmacı insansal etkinliğin, kendisi aracılığıyla o etkinliğe içsel olan iyilerin, o etkinlik biçimine uygun ve kısmen kesin olan üstünlük standartlarına ulaşmaya çalışma sürecinde, içerilen insansal iyi ve amaç tasarımlarının ve üstünlükleri başarmak için gerekli insansal gücün düzenli olarak genişletilmesiyle sonuçlanacak biçimde gerçekleştirildiği, herhangi bir tutarlı ve karmaşık biçimdir" (MacIntyre, 1981/2001a: 278). Pratik, iş yapış biçiminden ziyade toplumda zamanla oluşan işlerin her gün plebisitle elde edildiği mesleklerde anlam bulur. Ürün ekmek, biçmek ve her yıl yapmak pratik sayılmaz, pratik olan çiftçiliktir. Pratiği değerli kılan da toplumun inşa ettiği kurumlardır (MacIntyre, 1981/2001a). MacIntyre'a göre herhangi bir toplumsal pratik hakkında sorulan soru, onun özünde yerel olan alanının mı yoksa özünde evrensel olan alanın mı parçası olduğudur. Buna istinaden kişinin kendisinin kılacağı kuralları veya gözeteceği sınırlamaları seçmek onun elimde midir sorusu da ortaya çıkar (MacIntyre, 1966/2001b). Bütün bu sorular kapsamlı sistemin çeşitli unsurlarını anlamlandıracak bileşenleri irdeleme hususunda anekdotlar ihtiva etmektedir. MacIntyre bu ele alışlardan hareketle hepsini kapsayabilecek bir erdem kavramı elde edilip edilemeyeceğini sormaktadır. Tartışmaya açtığı şey, geleneğin farklı evrelerinden damıtılarak parçaları bütünleştiren ve karmaşık fakat kompleks bir erdem anlayışını ortaya koymaktır. Bu hususta erdemlerin gerekçelendirilmesini toplumsal ve tarihi etkileri

içselleştiren, ahlaksal öğeleri kanıksayarak açıklanan ve tanımlanan, önceden benimsenen çatı bir erdemler setiyle somutlaştırmak ister. Çekirdek erdem dediği şeyi ilk aşamada arka plan açıklaması adını verdiği etkinlikle, ikinci evrede tek bir insan hayatının öyküsü ve onun yapısı olarak adlandırdığı şeyi, üçüncü aşamada da ahlaki geleneği oluşturan şeyin kendisinin şu ana kadar yaptıklarından daha kapsamlı şekilde açıklanması olarak betimler. Silsile etkisiyle sonra gelen her evre öncekinin açıklanmasını gerekli kılar fakat tam tersinde böyle bir zorunluluk yoktur. Tarihi birikim bu mantık adımlarıyla açıklanır (MacIntyre, 1981/2001a). Bir kere saptandığında erdemleri uygulatabilecek iradeye ihtiyaç vardır. Homeros'tan bu yana (en azından bilinegelen literatürde) üstünlük bunun anahtarıdır. Ailede, mecliste, devlette ve kurumlarda bazı üstünler diğerlerini yönlendirir. Erdemlerin sergilendiği alanlar içinde üstünlük ihtişamıyla kitleleri etkiler. Diğer öğeleri anlamlandırdığı gibi iktisadi adaleti sağlayabilecek ehil kişilerin sahip olması gereken erdemleri ve onların uygulama yöntemlerini bu sınırlar dâhilinde ele almak gerekir.

Toplumun oluşturduğu veya onun işleyişinden türeyen çeşitli iyiler (çıkarlar, yararlar, menfaatler) insanlar için cezbedicidir. Onlara ulaşmanın her daim çeşitli alternatif yolları bulunabilir ve mütemediyen çoğu pratikler mahiyetleri itibariyle önyak olurlar. Fakat erdemlere uygun süreçleri çalıştırdıkları şüphelidir. Salt erdemlerin ve kişisel saygıyı pekiştirmenin mi yoksa şan, şeref, zenginlik, hükümrana yakınlık gibi dışsal iyilerin edinimi için mi kullanıldıkları mühimdir. Yüksek adalet, etik, erdem, ahlak nosyonlarına sahip olan halklar, iyilerin arka plan zihniyetinde çıkarı ikinci plana atarlar. Adaletin bir boyutu olan iktisadi adalet de feragat içererek diğerleriyle daha uygun paylaşım koşullarını ihdas etmeyi öngerektiren sürecin betimleyicisidir. Erdemlere sahip bireyler ve toplumlar iktisadi adaleti hayata geçirebilecek pratikleri işler kılabilirler. Klasik dönem Osmanlı toplumu bu konuda güzel bir örnektir (Duran ve Çamlı, 2019: 163-169).

Elde edildiklerinde her daim tek tek bireylerin malı olmak dışsal iyi adı verilen iyilerin karakteristiğini yansıtmaktadır. Ek olarak çoğunluğun aza, azınlığın çoğa sahip olması bunların diğer özelliği şeklinde ortaya çıkmaktadır. Vaziyet kimi zaman ün ve güçte olduğuna benzerlik gösterircesine zorunlu olarak böyledir. Bazen parada gelişen rastlantıya dayalı koşulların etkisiyle böyledir. Dışsal iyiler bütün bu sayılanlardan dolayı hem kazananların hem de kaybedenlerin olduğu, olması gerektiği karakteristiği yansıtan ve zikredilenlere uygun rekabet nesnelere. İçsel iyiler özünde daha üstün olmaya yönelik çabanın ürünüdürler. Fakat başarılmaları, pratik işlem sürecine katılan bütün kişilerin oluşturduğu topluluğun geneli için iyi olması, bu iyilerin ayırt edici özelliğidir. Tüm hayat boyunca ve toplum mekanikleri içinde kilit rol oynayan erdemler alanı hakkında yapılan etkinliklere içsel iyiler kapısının kapalı olması, pratiğe özgü eylem biçimlerini gerçekleştirirken kişilerin kendilerini ikinci sıraya koymasını zorunlu hale getirmektedir. Zira cesaret, adalet, dürüstlük gibi erdemler üstünlük standartlarına mündemiç

ve her içsel iyiye sahip pratiklerin olmazsa olmaz özellikleridir. İnsanlar karşılıklı etkileşimi sürdürebilmek için bunları benimsemelidir. Çünkü her pratik, onun işleyişine katılanlar arasında birtakım belirli ilişkilerin var olmasını gerektirir. Ortak iyileri takip etme çabası bireyler arasında sorumluluk duygusunun gelişmesine vesile olarak yalan söylememe, bilgileri doğru paylaşma gibi yükümlülükleri ortaya çıkarmaktadır. Adalet ise kişisel olmayan ve standart davranışları zorunlu kılar. Cesaret de tehlike ve zarar riskini üstlenmeyi gerektirerek koruma, kollama faaliyetlerini bünyesinde barındıran bir erdemdir. Her biri içsel iyileri içselleştirdiği kadar diğerleriyle ilişkileri yönlendirme açısından dışsal iyileri ihtiva etmektedir (MacIntyre, 1981/2001a).

MacIntyre bu sayılanlara istinaden pratiklerin toplumlarda farklı kodlarla gelişebileceğini söylemektedir. Pratikler erdemlere değer verilmeyen zamanlarda ve toplumlarda gelişim gösteremez. Oysa ortak hedefleri gerçekleştirmeye yönelik aktivitelerden olan teknik beceri hizmetleri ve kurumlar rahatlıkla başarabilir. Bunlar zıt kutuplardadır. Zira pratikler kolektif faaliyeti, ödülü, otoriteyi onaylamayı, standartlara riayet etmeyi, dürüstlüğü, adilliyi, yargılara güvenme istekliliğini, tehlikeleri göze alma riskini gerektirir. Erdemlere ihtiyaç duyulan yerlerde zaafaların da ortaya çıkma olasılığı ödülleri ve cezaları beraberinde getirmektedir. Pratiğin ayırt edici özelliği, onunla ilgili iyiler ve amaçlar tasarımının insani gücünün bu türden bir artışı ve her bir pratik türünü kısmen veya tamamen belirleyen içsel iyilere gösterilen hürmet ile dönüştürülerek zenginleştirilen biçimi olmasıdır. Pratikler zaman içinde değişmektedir ve çeşitli amaçlara sahip olarak etkinliğin kendi tarihi süreci içinde de değişime uğramaktadır. Dolayısıyla geçmişten güncele hiç tanışmadığınız insanlarla da etkileşime girilmesine imkân verir. Erdemler eskinin birikimini koruyup geleceğe aktarmada rol alırlar. Örneklerden hareketle pratikleri ve kurumları ayırmak gerekir. MacIntyre tıp, fizik, satranç vb. şeyleri pratik sınıfına dâhil eder. Hastaneleri, üniversiteleri, araştırma merkezlerini, satranç kulüplerini ise kurumlar şeklinde tasnif etmektedir. Ona göre kurumlar zorunlu ve karakteristik olarak dışsal iyilerle ilgilidir. Güç, statü, maddi menfaat dağıtması itibariyle belirli bir pratik silsilesini önsel olarak gerektirirler. Aynı zamanda kurumlara dayanmayan pratiklerin uzun süre ayakta kalamayacağını söyler. Pratiklerin erdemlerden bağımsız olduğu müddetçe kurumların yıkıcı etkilerine ve gücüne karşı direnemeyeceğini düşünmektedir (MacIntyre, 1981/2001a). Kurumlar iktisadi adaletin tesis edilebileceği pratiklerin icra alanlarındandır.

Kurumlar da varlıklarını sürdürebilmek için toplum biçimine adapte olmalıdır. Bunu yaparken erdemlerden dayanak bulan pratiklerin, içsel ve dışsal iyilerin inşa edici desteğine muhtaçtırlar. Sistemin, devlet aygıtının ve kurumların liberal bireycilikle mi yoksa antik ve ortaçağ görüşünden türeyen politik toplulukçuluk argümanlarıyla mı oluşturulacağı önem arz etmektedir. MacIntyre'a göre bunların çatışmasından dolayı, eğer o doğru ise, zaafılar ve erdemler tarihi olmadığı sürece kurumlar ve pratikler tarihi yazılma imkânı olmayacaktır. Zamanın belirli dönemlerinde

keskin kopuşlar sonucunda modern devlete, liberal anlayışa evrilmesi, toplulukçuluğun birikiminin dışlandığı düşüncesine yol verebilir (MacIntyre, 1981/2001a).

Erdemlerin kendileri toplumsal kurumların kimi özel türlerince desteklenirken bazıları da onları tehdit eder. Buradan hareketle MacIntyre tezinin bir yönden ampirik içeriğe sahip olduğunu söyler. Etkinliklerle ilintili erdemler olmaz ise içsel iyileri özümsemeyen ve sadece dışsal iyilere ilişkin bir kabul görmenin ve takdirin var olabileceğini belirtmektedir. Böyle bir toplum ise tümüyle rekabetin kuşatması altındadır. Dolayısıyla erdemlere sahip olmak içsel iyilere ulaşabilmenin zorunlu koşuludur fakat kesin bir şekilde dışsal iyilere ulaşmayı engelleyebilir. MacIntyre dışsal iyileri taksimlerinin cömertlik ve adalet erdemlerine anlam katması ve insan arzularının karakteristik nesnelere olmalarından dolayı değil ikiyüzlüler haricinde kimsenin onları küçümsememesi nedeniyle gerçekten iyi olarak tasvir eder. Onları elde etmek için peşinde koşmanın rağbet gördüğü toplumlarda yığınla sahte erdem türemektedir. Hazzın çeşitleri de hem Aristotelesçi hem de modern çağın düşünürlerinin ana konularından biri olarak dışsal iyilerin yansımalarını irdeleme hususunda faydalıdır (MacIntyre, 1981/2001a). Dışsal iyileri ihtiva eden etkinliklerin getirilerini ve götürülerini uyumlulaştırma faaliyetlerinin bütünü olarak ele alındığında iktisadi adalet, çeşitli kurumların bünyesinde belirli kurallar dâhilinde gerçekleştirilen pratiklerle geçerlilik kazanan bir uğraşı şeklinde tanımlanabilir. Dolayısıyla sahte erdemlerin topluma sirayet etmesini engellemek için üretimde, tüketimde, bölüşümde (gelir dağılımında) ve servetlerin intikalinde uygun politikalar demetini seçebilmek ancak içsel iyilerin özümsemişi pratikleri aktif hale getiren kurumların mevcudiyetini zorunlu kılmaktadır (Duran ve Çamlı, 2019: 171-172).

MacIntyre içsel iyileri erdemlerin ödülü olarak ele almaktadır. Onların oluşum sürecinde etkili olabilmesi bir erdem karakteri olarak ortaya çıkaracağı sonuçlar göz önüne alınmaksızın hayata geçirilme gerekliliğine bağlıdır. Zira nihayetinde görülen durumda erdemlerin her ne kadar sayılan iyilerin elde edilmesine dönük nitelikleri olsa bile yüzleşilen herhangi bir rastlantıya dayalı koşul veya koşullar gözetilmeksizin yerine getirilmezse zikredilen iyilerin oluşumuna imkân verse de vermese de erdemlere sahip olduğu hiçbir şekilde söylenemez. Hem de bu olgusal bir iddia olmasıyla sınırlanabilmektedir. Şartların gereklerini icra ettiğinde *a priori* kişiler olası her vaziyette kendilerini dürüst ya da cesur addedemezler. Dahası, erdemlerin geliştirilmesi bireyleri her daim dünyevi başarının emaresi olarak gösterilen dışsal iyilere ulaşmaktan alıkoyabilir ki mütemadiyen böyle olur. Dolayısıyla MacIntyre'a göre her çeşit yararcılık bir etkinliğe yönelik dışsal iyiler veya içsel iyiler ayrımına gidemez. İyileri (haz, zevk türleri, mutluluk) tek bir tasarım içinde veya formülde toplulaştırma hiç bir anlam ifade etmemektedir (MacIntyre, 1981/2001a).

MacIntyre için Aristoteles'in ele alış tarzıyla irdelendiğinde sadece bazı edimleri erdem ya da erdemleri sergiliyor ya da sergilemiyor şeklinde nitelendirmek asla bir analiz olarak kabul edilmemelidir. Ona göre bu, bir anlamda niye şu

edimin değil de bu edimin gerçekleştirildiğini açıklamaya yönelik ilk adımı da atmaktır. Nitekim adaletsizlik ile adaletin, korkaklık ile cesaretin insan hayatında oynadığı role dolaylı bile olsa göndermede bulunmadan çok az şey gerçek manada açıklanabilmektedir. Dolayısıyla MacIntyre'a göre metodolojik ilkesi "olguların" her çeşit analizden ayrı tutulması olan modern sosyal bilimlerin açıklayıcı olma iddiasındaki tasarılarının çoğunluğu başarısızlıkla yüzleşmek zorundadır ve buna da mahkumdur. Bireyin adil yahut cesurca hareket edememiş olması veya bunları istese de başaramadığı şeklindeki olgusu, anılan metodolojik ilkeyi kabul etmiş olanlarca "bir olgu" olarak kabul edilemez (MacIntyre, 1981/2001a).

MacIntyre daha ileri bir sorun olarak, eğilimler kötülük doğuran bazı pratikleri ayakta tutan türden bir eğilim şeklinde ise nasıl erdem sayılabileceği konusunu tartışmaktadır. Yanıtı öncelikle kavramı kendi algıladığı şekliyle kötü olan pratiklerin varlığını kabul etmek şeklindedir. Diğer yandan mahiyeti itibariyle iyiye, güzele, kaliteye, entelektüel birikime yönelik öngörüler sunan pratiklerin hepsi yahut herhangi biri şartlar oluştuğunda kötülükler yol açabilir. Onurlu amaçlar felaketlere neden olabilir. Örneğin adalet ve iktisadi adalete ilkin pratiklerin devam ettirilebilmesi için kendine özgü formuyla zorunluluk arz eden bir eğilim olarak tanımlanabilmektedir. Fakat bu özellikten ve türlerinden bir pratiğin isteklerini yerine getirme faaliyeti süresince ortaya çıkacak adalet, iktisadi adalet ve hak ihlallerinin, sömürülerinin kınanmayacağı sonucu çıkamaz. Dolayısıyla erdemler, kişilerin yaşamlarında kapsadığı ve etki ettiği alan başlangıç tanımının ve idrak edilenin, onlara göre dizayn edilmiş pratiklerin ötesine taşmaktadır. Erdemler hem tutarlılık hem çelişki hem de aidiyet getirir. Modern insanı içsel ve dışsal iyiler, pratikler, kurumlar ve erdemler kıskacında zorlu bir yolculuk beklemektedir. Muhtemelen en çok ihtiyaç duyduğu erdem ise yakınmadan fakat umudunu da yitirmeden beklemeyi içeren sabırdır. Kişi; erdemlerin yokluğunda pratiklerin, kurumların, içsel ve dışsal iyilerin yıkıcı keyfi etkileriyle baş başa kalabilir. Dolayısıyla erdemler insanların tutunacakları dallardır. Bütünlük erdemi diğerleriyle anlam bulmaktadır ve bireyi zorluklara karşı direnme gücüyle donatır (MacIntyre, 1981/2001a).

3. Öyküsel Hayat ve Öyküsel Yapı

Yaşamın karmaşıklığı içerisinde sosyal, ekonomik, politik, kültürel ve psikolojik yönleriyle bütün halinde bir bilginin nasıl edinileceği arayışı mühimdir. Bu hususta nelerin bilgi olarak kabul edilebileceği, toplumlarla ilgili olanlarının nasıl aktarılabilirliği ve bunlara bağlı olarak geçmişten güncel insanların dünya tarihinde olup bitenleri etkileyip etkileyemeyeceği soruları cevaplanırken belirli bir bağlam ve dayanak ihtiyacı ortaya çıkmaktadır (Bocock, 1967/1997). Bu da etkileşimli, köklü ve tarihin süzgecinden geçip gelen erdemlerin, pratiklerin, kurumların ve iyilerin mevcudiyetiyle birlikte onları aktaranların olmasını gerektirmektedir. İnsanların doğumundan ölümüne değin süren gelişiminde yaşadığı toplumdaki kişilerle -istese de

istemese de- giriştiği etkileşim yoğunluğu onların öyküsünü etkilemektedir. Bireyin çocukluğunda, yetişkin dönemlerinde ve yaşlılığında bir bütün olarak değerlendirilmesi felsefi argümanları kapsam bakımından zorlamaktadır. Dahası onların gelişimini gözleme sürecinde insanların hayatlarının tümüyle değil parçalanıp evreler itibariyle ele alınması ve yaşamlarının belirli dönemlerine etki eden faktörlere dayalı olarak yorumlanması felsefi geleneklerden biridir. Temel edim olarak insanın çevresi ile girdiği ilişkiler toplamını değişik açıdan ele alan filozoflar bulunmaktadır. MacIntyre kendi rolünden Sartreci tarzda koparılan bireyin Aristotelesçi erdemlerin işleyiş mantalitesiyle toplumsal ilişkiler arenasında rolünü yerine getireceğini söylemektedir. İnsanın basmakalıp toplumsal münasebetlerinde sahteliği reddetmesi ile birlikte geleneksel kurumların ve onların eylem biçimlerinin, fonksiyonlarının sorgulanırlığı artmaktadır. Erdem, profesyonel becerileri değil de kendi sistematığı içerisinde birtakım özel durumlarda başarıya koşan eğilimi ortaya çıkarmaktadır. Kişi öyküsel hayatı içerisinde annesiyle, babasıyla, arkadaşlarıyla, patronuyla, sokakta gördüğü kişilerle, parkta spor yaptığı insanlarla ve dahası kulüplerde fikir paylaşımında bulunduğu bireylerle sürekli bir bilgi alışverişi içindedir. Çünkü modern toplum eskisine nazaran daha çok insanı barındırması itibariyle bu ilişkilerin karmaşıklığını ve çeşitliliğini zorunlu kılmaktadır. Nitekim insan, doğumundan ölümüne değin bir ölçü bütününde dizayn edilen kişilik kavramına muhtaçtır. Bireyi, toplumdan yalıtılmış halde tek ve kendi başına duran; erdemleri, içsel ve dışsal iyileri, pratikleri olan özel benlik olarak düşünmek teoride güzel olsa dahi günlük hayatın işleyişinde sorunlara yol açmaktadır. Nitekim insanın ailesiyle, arkadaşlarıyla, dostlarıyla patronuyla, işyerindeki çalışma ekibiyle, sokakta tanıdığı ve tanımadığı insanlarla etkileşimi onu diğerleriyle ortak iyilere sahip olma hususunda ayırıştırır yahut birleştirir. Fikir paylaşımında düşüncelerini ve argümanlarını öne sürdüğünde kabul görme arzunu karşı tarafa yansıtmaktadır. İstedığı kişiyi hayat öyküsünün belirli bir kısmına dâhil edebilir. Kendi öyküsel hayatına tutunarak ölçütler üretir, mevcut olanları kullanır ve yenilerinin inşa edilmesine ön ayak olabilir.

Bireyin birbirinden yalıtılmış bir dizi rol icra alanına kapatılarak tasfiye edilmesi Aristotelesçi anlamda erdem sayılabilecek eylemlerin hayata geçirilmesi olanağını engellemektedir. Erdem yalnızca bazı özel durumlarda başarıya koşan bir eğilimin ötesinde iyi bir algı ve icraat sürecinin tezahürüdür. Nitekim doğruluk, cesaret, dürüstlük, yiğitlik, ahlaklılık, bilgi düzeyinin yükselmesi gibi modern öncesi döneme ait yüksek erdemler günümüzde tamamen olmasa bile kısmen etkisini sürdürmektedir. Eski çağların hüküm makamını elde etme kaynağı ve yöntemi olarak örneğin teke tek dövüşte toplumdaki tüm rakipleri yenerek lider konumuna gelme algısı modern çağda yüksek bir erdem olarak kabul edilmektedir. Cesaret ve yiğitlik odaklı bu mücadele türü yerini daha çok akıl yürütme sayesinde kitleleri etkileme vesilesiyle elde edilen ve karizmatik liderlik içeren bilgi ve ikna erdemlerine

bırakmıştır (Duran ve Çamlı, 2019: 22). Seçim sürecinde kamuoyunun desteğini almayı güçleştiren ve fakat elde edilebildiğinde olası her alanda görüş bildirme imkânı sunan bilgi ve birikim nosyonları modern zamanların geçer akçesidir. Asıl konu ise her bireyin -yöneten de yönetilen de olsa- diğerlerinin hayat öykülerine etki ederek toplumun hayat planını şekillendirdiğidir.

Her insan öyküsel hayatının baş aktörü olmasına rağmen diğer kişilerin öyküsel hayatının yan aktörüdür. Büyük ihtimalle etkileşime girilen insanların yoğunluğu onların önem derecesini belirlemektedir. Nitekim etkin bir siyasetçi medya aracılığıyla -yazılı, görsel ve sanal- neredeyse her gün insanların zihin dünyasına girerek onları etkiler. Öyküsel hayatlarına katkıda bulunur. Öyküsel planın kendi tasarımı doğrultusunda gerçekleştirilmesi için faaliyetlerde bulunur. Buradan hareketle iktisadi adaletin tesisine dair algının -elde edilmiş olsun veya olmasın, mevcudiyetini sürdürsün ya da sürdürmesin- öyküsel hayata etki eden birisi tarafından dillendirildiğinde daha fazla benimseneceği rahatlıkla söylenebilir. Fakat yetkin olmayan kişiler bir anda öyküsel hayat planlarında silinip gidebilirler. Dolayısıyla bu eylem biçiminin tezahürü çetrefilli, bıçak sırtı bir süreçtir. Bütün bunların ötesinde erdemlerin tek başlarına etki alanları sınırlı olmasına rağmen onları bütünüyle tek bir amaç için yahut kimi durumlarda birden fazla gaye için toplulaştırıp uygulayan insan, erdemlerin içsel ve dışsal iyileri harekete geçirmesine vesile olur. Dolayısıyla hayatın pratiklerine anlam kazandırılmasını sağlar. Öyküsel hayat planları çeşitli işlemlerin birikimiyle oluşur ve onları silsile gereği gerekçelendirmek için erdemler, içsel ve dışsal iyiler, pratikler ve kurumlar vardır.

Hayatın belirli bir döneminde kendi amaçlarına önsel benlik olarak insanın konumu yadırganmak ile birlikte toplumun işleyiş içerisinde önemi gitgide daha mühim hale gelmektedir. Zira roller, etkileşime girilen kişiler, onların hayat öykülerinin kattıkları, keşif edilen iyiler vb. bireyi zorlu yaşam yolculuğunda şekillendirerek evrilmektedir. Bir anne yahut baba insanın öyküsel hayatında, hangi döneminde ne kadar etki edebilmektedir? Evladına ahlaki, etik, erdemli, iyiye yönelik hangi bilgileri öğretmiştir? Onunla birlikte yaşanan (geçirilen) zaman kişiye neler katmaktadır? Zihin dünyasında farklılaşmalara yol açarak küçüklükten bugüne değişikliklere neden olan farklı düşünce tarzları bireyleri birbirlerine yakınlaştırmakta veya uzaklaştırmaktadır. Buradan hareketle insanın öyküsel hayatında anne ve babanın rolü küçümsemese dahi onlarla etkileşime girilen süreç özellikle yetişkinlik dönemlerinde kısalmaktadır. Dolayısıyla bu durum onların artık başat aktörler olmasını engellemektedir. Yeni çevreler yani ortamlar öyküsel hayatı daha yoğun etkilemektedir. Ortamdan kasıt sosyal, siyasi ve ekonomik bağlamı olan kompleks yapının mevcut olduğu ortamdır. Kurumları, pratikleri içerebilir ve daha fazlası beşeri çevre de olabilir. Fakat ortam temel bir özelliğe sahiptir ki bu belirli bir tarihe haiz olmasıdır. İçerisinde, bireysel faillerinin tarihlerinin yansıdığı fakat tam olarak oturtulması, oluşturulması kümülatif bir tarihe karşılık gelen alandır. Örneğin varlığı ve bütünlüğü yüz yıllara dayanan bir kafe şu anda vardır.

Bunun ötesinde geçmişin izlerini yansıtan çeşitli eşyaları, anıları, öğeleri, çalışanları da barındırır. Dolayısıyla onun ihtiva ettiği tarih sadece binanın salt içeriği değildir. Nice insanların öyküsel hayatına şahittir.

İster istemez belirli bir ortamda dünyaya gelen ve orada yaşayan insan çeşitli nedenlerden ötürü hayatını sürdürmek için diğer insanlarla ilişkiye girmektedir. Fakat bunun hangi erdemler, içsel ve dışsal iyiler, pratikler ve bunlara mündemiç kurumlarla gerçekleştirildiği önemlidir. Nitekim liberal toplumlarda mütemadiyen belirli kurallar silsilesi doğrultusunda çatışan ve yarışan çıkarların dağılımı toplumdaki bireyleri gizli yahut zımnî bir uzlaşya götürmektedir. Zira onların elde etmeyi umdukları yararlar (faydalar, menfaatler) bir şekilde başkalarının öyküsel hayatını etkilemektedir. Çeşitli kesişim noktaları oluşturan bu hayat planlarının birlikteliği ve ayrışması öyküsel planı inşa etmektedir. Davranış biçimleri bunun sahte mi yoksa gerçeğe mi dayalı olacağını belirler. İnsanlar buldukları yapının, ortamın tarihteki rolüne göndermede bulunur ve onun günümüzde ne anlam ifade ettiğini çözerek kavramları irdelemeye çalışır. Kişi toplum içerisindeki rolünü üstlenirken öyküsel hayatını başkalarının öykülerinde yardımcı bir aktör olarak geçirmeyi kabul eder, etmese bile bir süre sonra bunun mecburiyetini idrak eder.

Dil üzerine kurulu ve karşılıklı anlaşmayı sağlamaya yönelik edimler belirli bir kültürü, tarihi, bilgi ve birikimi, ortak yaşayış geleneğini *a priori* gerektirmektedir. Zira insanların en başta kelimelerle iletişimini gerçekleştirdiği öngörüldüğünde edimleri anlamlandırılan faaliyetler konuşmalarda anlaşılabilirliği zorunlu hale getirmektedir. Birbirini dinlemek istese de anlayamayan, ortak noktada buluşamayan ve söylenenlere kapalı olan bireylerin müzakereci iletişimi ortaya çıkarması çok küçük bir ihtimaldir. Dolayısıyla ahlaki edimleri (sevinç, üzüntü, istek, coşku, karamsarlık vb.) olumlu ve diğer duyguları belirten düşünce tarzları olarak ele almak mümkündür. Bu nedenle uygun bir anlaşılabilirlik düzeyinde karşı tarafa iletilmeyen her öğe medeniyet üretimini sekteye uğratmaktadır.

İnsan, an itibariyle işgal ettiği konuma istinaden belirli ve anlaşılabilir bir yaşam düzeyini ve ondan türeyen hak, adalet, yarar (menfaat, çıkar) isteğini ortaya koyar. Bunu gerçekleştirirken diğerlerinin edimlerini makul ve rasyonel bulsa bile onların kapladıkları alana göre pozisyon alır. Yahut herhangi bir güçleri olmasa dahi onların toplumda birer canlı olarak anlam ifade ettiğini idrak etmesiyle toplumsal kültürün üretimine katkısını algılayabilir. Peki, bunu sağlayan eylem biçimi nedir? Anılan olay mütemadiyen "sohbet" ile gerçekleşmektedir. Sohbet çok çeşitli türlerde görülmektedir. Kişiler arkadaş, aile, dost, flört, sevgili, patron, iş arkadaşı ve daha nice kişilerle onların toplum içerisinde büründükleri roller nispetinde sohbet ederler. İnsan bazen diğerleriyle sohbet eder, genellikle de etmek zorunda kalır. Zira bunlar çok çeşitli amaçlar uğruna gerçekleştirilir. Kimi zaman sadece kendini ifade etme olarak gerçekleşirken bazen üstünlük kurma, bazen olumlama, kimi durumlarda ise karşıdaki ile fikir alışverişi yapma edimine yönelik olur. Muhteviyatı

itibariyle sohbetler genelde gülünç, saçma, trajik olguları paylaşma üzerine kuruludur fakat arka planında türlü amaçlar, öyküsel hayatlar ve dramalar bulunmaktadır. Sohbetler planlı veya plansız (spontane) gelişip gerçekleşebilir fakat başladıktan sonra onların belirli bir amaca yönelik eylem biçimi sergileyen insanların müzakere aracı olduğu görülebilir. Sohbetlerde giriş, gelişme ve sonuç bölümleri olmaktadır. Öncelikle bireyler, kavramları açıklayıcı bazı tanımlamaları yaparak sohbete başlarlar, ilerleyen süreçte kendi argümanlarını öne sürerler ve sonuç kısmında talep ettikleri şeyin yahut şeylerin elde edilip edilemeyeceğini tartarlar. Mikro kapsamda iktisadi, siyasi, hukuki ve sosyal talepler sepetini içeren bu konuşmalar çeşitli dengeleri azamileştirmektedir. Nihayetinde insanların karşılıklı hak ve yarar paylaşımı hususunda gerçekleştirdikleri sohbetler herhangi bir yaptırıma bağlanmasa bile zımnî olarak bir değiş tokuşu sağlar. Sohbetlerde kişiler farkında olmadan kendi öyküsel hayatlarının parçalarını diğer insanlara aktarmaktadırlar. Fakat bütün bir transfer olmadığı sürece kısım kısım ve mütemadiyen açıklanmak istenilen zaman dilimi sübjektif kriterler dâhilinde dile getirilmektedir. Bu dramalar genellikle etkileşimde bulunan insanların o kişilere dair oluşturduğu perspektiften damıtılarak elde edilen öyküsel hayatın tezahürüdür. Bireyler sohbetlerde açıkladıkları bölümler itibariyle öyküsel hayat ve öyküsel plana dair kendi dramalarını sunmaktadırlar. Erdemlerin, pratiklerin ve amaçların birer koz olarak tartışmaya sunulduğu bu şekildeki iletişim türü, herhangi bir düzeyde, diğerlerinin öyküsel hayatlarına ve dramalarına gömülü halde bulunan yansımaları ortaya çıkarmaktadır.

Öyküsel formdaki iletişim karakterize edilmeden önce olası bir öykünün birleştirilmemiş parçalarını sunmak apaçık bir şekilde insanın kendi tarihsel arka planının çerçevesini arama eylemini paylaşmaktan başka bir şey yapmaması demektir. Genellikle bu öykü, imgesel karakterlerle gerçek karakterler arasındaki farkı ve onların olma derecelerini; yani varlık düzeylerini insanlara aktarma hususunda birer anekdot içermektedir. Daha fazlası ise bir bireyin tüm hayatını irdeleme fonksiyonuna ihtiyaç duyar ki MacIntyre'a göre insan, edimlerde ve pratiklerde en az kurgularda olduğu kadar öz olarak öykü anlatan bir hayvandır. O, özü gereği değil ama kendi tarihi içinde hakikati arzulayan öykülerin bir anlatıcısı haline gelmektedir. Dolayısıyla bu hayatta ne yapmam gerekiyor sorusunun oluşturduğu dramın parçası ben miyim yoksa diğerlerinin bir gölgesi miyim sorularını sormalıdır (MacIntyre, 1981/2001a).

İşte bu bütün sayılanların ardından empiristler, liberteryenler, egaliteryenler ve onların fikir çatışmalarından türeyen modern hayat; insanlara kendi amaçları ve çıkarları doğrultusunda yarışan ve çatışan farklı yaşam planları bütünü sunmaktadır. Öyküsel plan, diğerleri ile birlikte olası tüm aktörlerin öyküsel hayatını belirli bir kavram silsilesi içine oturtan tanımdır. Nasıl ki tarih bir edimler silsilesi olmadığı halde edim, tarih içinde işleyiş ve birikim açısından zamanın sürekliliğini zorunlu kılıyor ise günümüz toplumu da tarihten mutlak anlamda kopuşu değil onun

geleneğini, kültürünü, birikimini içselleştiren bir yaşam anlayışını gerektirmektedir. Aksi halde büyük kopmalar anlamdan yoksun, meta üzerine mutluluk inşa eden fakat özünde erdem bulunmayan bir yaşam anlayışına sahip (maruz) insanlık ortaya çıkarmaktadır (MacIntyre, 1981/2001a).

MacIntyre burada yine erdemın önemine vurgu yapmaktadır. Zira erdemler sadece pratikleri ayakta tutan ve onlara içsel olan iyileri başarmaya olanaklı hale getiren eğilimler değildir. Bunun ötesinde karşılaşılan kötülöklere, tehlikelere, hayatın getirdiği tüm güçlüklerle karşı direnebilmeyi sağlayan, iyiyi arama sürecinde kişilere destek olan ve yükselen ben bilgisine ulaşip onunla donanmayı mümkün hale getiren eylemlerdir (MacIntyre, 1981/2001a: 323-324). İktisadi adaleti sağlama süreci de bu tür eylemlerden türeyen gerçekleştirmelerin tezahürüdür.

İnsan, yaşadığı dünyaya belirli bir geçmişı idrak etmek ve ondan türeyen kapsamlı sisteme adapte olmak için gelmektedir. Hayatını sürdürdüğü zaman diliminde mümkünse onun kötü yönlerini eleştirip değiştirmeye ehil olan ve bu donatılarla doğduğu öngörülen birey, kendisiyle ilişkisini koparmadığı sürece anlam kaybı yaşamayacaktır. Toplumdaki kimliğine körü körüne bağlanmadan olası alternatif dinleri, ideolojileri, düşünce tarzlarını, felsefeleri, paradigmaları ve bilgi-birikim setleriyle birlikte bunların da ötesinde adalet ilkelerini test edecek erdemleri, iyileri, pratikleri oluşturabilecek niteliğe *a priori* sahiptir. Dolayısıyla eskiyi özümseyip yeniyi inşa edebilen, erdemleri, içsel ve dışsal iyileri çağın gereklerine uygun olarak yorumlayarak icatlar çıkarabilen, statükoyu eleştirerek yeni bir anlayış ortaya koyabilen ve kendi statükosunu dizayn edebilen birey (fail), toplumda ortak yaşama bilincinin inşa edilmesinde başat aktördür (MacIntyre, 1981/2001a; Kallenberg, 2011: 22). İktisadi adaleti tesis etmesi öngörülen bu birey motifi Rawls'ın kuramında makul ve rasyonel siyasal özne olarak betimlenmekte iken MacIntyre için erdemleri içselleştirmiş, köklü geleneğe haiz kişi olarak ortaya çıkmaktadır.

4. Birçok Erdemden Tek Bir Erdeme ve Sonrası

MacIntyre'a göre erdemlerin zaman içerisindeki değişiminin modern çağlarda yaşayan insanları öz tüketimi aşan üretim kalıplarıyla sanayileşmeye yönelttiği ve nihayetinde toplumun büyük planı içerisinde kendi öyküsel bütünlüklerini bastıran bir hayat evrenine sürüklediği söylenebilir. Fakat bunların ötesinde insan, geleneksel erdem şemalarını modern alt kültürlerde kamuya açık tartışmaların içerisinde uygulayamaz hale gelmiştir. Birey, kendi argümanlarını toplumun tartışma alanlarında bastırmak zorunda kalmıştır. Savlarını dile getirdiğinde fiziki yahut sözlü şekilde tehdit eden çoğulculuğa karşı ezilen ve susan bir konuma getirilmiştir. Zira bunlardan

hareketle söylenebilecek şey, modernliğin insanları çeşitli sınıflara ayırarak onları belirli özellikler itibarıyla azınlıkların ilgi ve uğraş alanı statüsüne indirgemesidir. Yönetim, sanat, bilim, ekonomi, sinema, medya vs. kendi içsel dinamikleri içerisinde erdemlerden azade olmuşlardır. Geleneksel argümanları reddeden James Mill'in anladığı anlamda modern dünya sakinleri kendi içsel iyilerine sahip bir pratiğin doğasına göre anlaşılabilir ve gerekçeli makul nedenlere sahiptirler. İlgili nedenleri gerekçelendirme hususu ise, üretimin hanenin dışına çıkmasıyla evi aşan ve öz tüketimi geçen, maddi kazancı ön plana alan, insanların kapitalist birikim sürecini gerekçelendirmek için çalıştığı bir yaşam döngüsüne girişı ifade etmektedir. Nitekim MacIntyre'a göre Aristotelesçi çerçevede ele alındığında bir zaaf olan *pleonexia** günümüzde modern üretim faaliyetinin itici gücü haline gelmiştir. Bütün bunlara istinaden söylenebilir ki insanın öyküsel kavrayışı kendini aşmıştır ve fakat kendinden de kopmuştur. Artık onun amacı piyasalarda, fabrikalarda, bürokraside ahlaksal hareket noktalarını idrak edip onların çizdiği rotalarda ve fakat kendine bırakılan küçük alanlarda rasyonel ve bağımsız varlıklar olarak mutluluklarını kendi adına belirleyebilecek koşulları elde edecek ürünleri üretmektir (MacIntyre, 1981/2001a; Frankena, 1983).

Ahlaklılığın önemi artsa bile içeriği boşaltılmıştır. Aristotelesçi müşterek iyilik savunusu modern zamanların kapitalist iyilik argümanına yenik düşmekten kurtulamamıştır. 17. ve 18. asırdaki düşünürlerin paylaştığı insansal iyi fikriyle Aristotelesçilik ve modern çağların özellikle de David Hume'un paylaştığı iyi insan ve erdem tasarımı farklıdır. Hume eskilerin düşüncelerini acımasızca eleştirmektedir. Kendi çağının gereklerine uygun olarak kişisel çıkarlar temelinde toplumun geleneksel kabullerini yıkıcı etkiler gösteren argümanları savunmaktadır. Ona göre kendi adına uygun bulduğu kurallardan emindir. Bunların dışındaki yasalara itaat etmenin uygun düşmediği durumlarda problemler, adaletli olmanın uzun vadede kişilerin yararına olacağı sonucuna ulaşmaya çalışılarak çözümlür. Öncülerinin güvence altına aldığı şey insanların genelde adaletli olmasına ve geniş perspektifte hakka yönelik çıkarımlar yapacağına dair bir inanca bağlıdır. Geçmişin erdem katalogları gününün erdem listeleriyle uyuşmadığında hangisi kabul edilmelidir? Hume'a göre kendi belirlediği ve her çağda uygulanabilecek ilkeleri belirleyerek ölçmek, tartmak gerekir. İnsanın erdemleri, içsel iyileri idrak edişı ve dışsal iyilerle uyumlulaşması mühimdir. Peki, belirli pratikleri hayatına uygulayabilmesi için tespit etmesi gereken kataloglar ona uygun mudur? Hume'a göre insanlar istemeden itiraf etmek zorunda kalsalar da çözümsüz görünen durumlar için her daim geçmişin sağlam erdemlerine tutunma eğilimindedirler. Zira ahlaklılık hususunda çeşitliliklere, farklılıklara ve değişen koşullara uyum sağlayan aynı insan doğası olarak

* Servet ve maddi edinimler, menfaatler için büyük bir hırs ve

açgözlülük göstermek

açıklanmalıdır. Gelişmekte olan dünyanın, kalabalıklaşan nüfusun, daralan yaşam ve üretim alanlarının insanları dışsal iyileri elde etmeye yönelik büyük bir rekabetin içine sürüklediği aşıkardır. Dolayısıyla bir soru akla gelmektedir. Kimlerin tercihleri egemen olacaktır? Hume kadında iffeti, mülkiyetin sadece yasal varise geçmesini güvenceye alan bir erdemi, mülkiyetin kalıcılığını benimseyen erdemi seçenlerin hâkim olacağını söyler. Geçen zaman içerisinde baskı ve şiddetle elde edilmiş olana meşruluk kazandıracağına inananların tercihlerinin egemen olacağını düşünür ki bu MacIntyre'a göre Hannoverli elit yöneticilerin önyargılarını yansıtmaktadır. Sayılan özellikler itibariyle Hume anlayışı için adalet erdemi, yargı erkinin benimsediği adalet nosyonuna boyun eğmekten başka bir şey değildir. Rawls için ise duyarlılığı belirten erdemler daha organize, adil ve yüksek bir düzen arzusunun tezahürüdür. Adalet, ilgili hususları ahlaksal ilkelere uygun şekilde eyleme isteğinin erdem boyutunda gerçekleştirilmesidir (MacIntyre, 1981/2001a).

Hume'un ele alış biçimine uygun şekilde MacIntyre çoğul erdem tasarımının tekil olana geçiş yapılarak esasen onsekizinci yüzyıl filozoflarının da bu mantık silsilesinde ilerleyip "ahlaklı" ile "erdemli" sözcüklerini eşanlamlı kullandıklarını söylemektedir. Aynı algılayışa göre günümüzde "ödev" ve "yükümlülük" de mütemadiyen aynı manaya gelmektedir. MacIntyre tanımlanan vaziyetin *mélange* (karişik, anlam karmaşası) olduğunu söyler. Ahlak dilini yozlaştıran kavramlar dile yerleşebilir. Bir noktadan sonra erdemler, karşılıklı anlam bağlarını toplumun dil örgüsü içinde yitirdiklerinde kendi kendilerinin amacı, ödülü, itici gücü olurlar ve olmak zorundadırlar. Zamanla değişen dilin nedeni aslında üretim ve tüketim kalıplarıyla şekillenen dünyanın insanların zihin dünyasını değiştirmesidir. Nitekim bu durum Stoacılar ile Adam Smith'in erdemlere, yararlılara, adalete ilişkin yorum farklılıklarından anlaşılabilir. Smith'in kendine göre daha önce adalet kurallarının tek tek sıralanmayışını eleştirmesi yahut öyle bir girişime rastlamaması (okuduğu eserlere de bağlı olmakla birlikte) muhtemelen sosyal ve hukuki ilişkilerin antik çağlarda o kadar karmaşık olmamasındandır. Smith, yaşadığı devirde kapitalizmin ivmelenişine şahitlik etmektedir. Artan işlemler daha önce görülmemiş kurallara ihtiyaç duyulmasına yol açmıştır. Dolayısıyla Smith, içinde gereksinim duyulan şeyi kuralların veremeyeceği bir ahlak alanının mevcudiyetini idrak ve kabul etmektedir. Ahlak felsefesi üzerine çalışırken karşılaştığı "hangi kuralın izlenmesi gerektiği nasıl bilinecektir?" sorusu yorucudur. Marjinalleşme, erdemleri faydacılıkla bütünleştirme ve tutkuları en üst düzeyde olumlama faaliyeti problemlerin kapsadığı alanı genişletir. Artık yeni bir projeye ihtiyaç duyulmaktadır (MacIntyre, 1981/2001a).

5. Çözüm Projesi Olarak Erdemli Bireylerden Oluşan Toplum

MacIntyre çözümü cumhuriyetçiliği özümsemiş bireylerden oluşan toplumda görmektedir. 18. yüzyılda bir *erdem*

cemaatini yeniden inşa etme tasarımı olarak Yunanlı kaynaklardan ziyade Romalılardan miras kalan külliyyat içerisinde dizayn etme gayesi ağır basmaktadır. Temel argüman, toplumsal menfaati bireysel istekler ve çıkarlar toplamında bağımsız şekilde karakterize etmektir ki bu da Machiavelli savlarıyla gerçekleştirilir. MacIntyre cumhuriyetçiliği klasik geleneğin kısmi bir restorasyonu olarak görür. Bu doktrin Aristotelesçi üsluptan kendini azade ederek ortaçağ mirasını hem devletten hem kiliseden hem de toplumdan silmeye çalışır. Fakat eşitlik tutkusu miras olarak benimsenmiştir. Politik topluluk, yoldaşlık, yurttaşlık, eşitlik, özgürlük, kardeşlik, adalete (Tanrı kanununa) hizmet etmek dönemin yüksek erdemlerini yansıtmaktadır. Verimli ve yararlı işleri yapmak, toplumun sevdiği simgeleri kullanmak geçer akçelerdir. Fakat bir süre sonra (Jakobenler örneğinde görüldüğü gibi) tek tipçi uygulamaları öngören erdemler kataloğu hem ulusa hem de entelektüel üst kesime hitap etmemeye başladığında yeni bir ahlaklılık oluşturma girişiminin başarısızlığı görülmüştür (MacIntyre, 1981/2001a).

Peki bütün bu süreç içerisinde belirli erdem kataloglarının ele alınış biçimleri zaman içinde değişiyorsa ve modern hayat onları sınırlıyorsa elde ne kalır? Jane Austen'den hareketle MacIntyre, insanların görmediği yahut görmek istemediği acı gerçeği dillendirmektedir. Erdemli yaşam sınırlı bir toplumsal ve kültürel yaşama mahkûm edilmiştir. Anlam kaybı her alana sirayet etmiştir. Klasik ve ortaçağ erdemleri, modern çağda etkilerini yitirerek kendilerinin gücsüz yedeklerine bırakmışlardır (MacIntyre, 1981/2001a). Erdem tasarımına geri dönülmesi elzemdir.

Aristo adalet erdemini onun tasarımından yoksun olan herhangi bir topluluğun politik toplum oluşturmak için gerekli temele sahip olamadığı en önemli erdem minvalinde ele almaktadır. Modern zamanın erdem kataloğunu oluşturmada tehlike teşkil eden bu durum çeşitli problemlere yol açar. Çağımızda erdemler kimi yasalara uyma isteği ortaya çıkaran duygular veya eğilimler şeklinde algılandığı için onların muhteviyatı ve doğası hakkında görüş birliğine varmak zorlaşmaktadır. MacIntyre'a göre mevcut bireyci kültür bu konsensüsü daha da ulaşılamaz bir konuma yükseltmektedir. Rasyonel eylem biçimlerini adalet bağlamında gerçekleştirmek eskiye nazaran daha yüksek akletmeyi gerektirmektedir. Bu hususta modern toplumun siyasi, hukuki ve ekonomik sorunlarını (bağdaşmazlıklarını) farklı nedenlerle ve çözümlerle ele alan Nozick ile Rawls'ın adalet nosyonlarını inceleyerek onların perspektiflerinden çözümün kapsayıcılığını genişletmeye çalışır. Haklı kazanç ve hak ediş ilkelerine sıkı sıkıya bağlanıp eşitlikçileri eleştiren ve minimalist devleti savunan Nozick ile bunların doğurduğu toplumsal eşitsizlikleri gerçekleştirip tazmin ederek sosyal minimumu yükseltmeye çalışan Rawls arasındaki tartışmayı değerlendirerek bu amacına dair gerçekleştirmeler ortaya koymaktadır. MacIntyre'a göre Nozick (1974/2006, 2006) adaleti belirli bir kişinin edindiği veya kazandığı şeyler bakımından inceler. Bireyin neyi, nasıl hak ettiğiyle ilgili bir anlayış üzerine oturtma gayesindedir. Rawls (1971/1999, 2000a, 1993/2000b, 2000/2006, 1993/2007, 1999/2017) ise kuramını toplumdaki

tüm bireylerin temel ihtiyaçlarda ve onları karşılama araçlarından pay almada eşit olduğu iddialarından oluşan bir anlayış kapsamında savunur. Nozick kişilerin malları, mülkleri, mali kaynakları -yasal olarak- kazanmalarıyla mutlak hak sahibi olduğunu söyler. Rawls bunlardan ve elde edilen maddi menfaatlardan bir kısmının onlara daha çok ihtiyaç duyan insanlara verilmesi gerektiğini düşünür. Şayet verilmezse bu insanlar temel gereksinimlerini karşılayamayacaklarını iddia etme eğiliminde olacaklardır. MacIntyre'a göre mevcut çoğulcu kültür, yasal hak ediş üzerine oturtulmuş iddialar ile karşısında bulunan ihtiyaç üzerine kurulu iddialar arasında karar vermeyi olanaklı kılabilecek ölçütlere sahip değildir. Aksi yönde olan savları da tartabilecek bir yöntemden yoksundur (MacIntyre, 1981/2001a; Barbour, 1983; Gill, 1992)

6. Sonuç

MacIntyre, modern toplumları kuşattığını düşündüğü ahlaki yozlaşmayı, bundan türeyen gündelik ve salt olaylar bazında gerçekleşen tutarsızlıkları analiz ederek çözümler üretme amacı gütmektedir. Bu bağlamda metodoloji açısından Rawls ile Nozick savlarının tanım ve karşılaştırma silsilesini uygulamaktadır. Dolayısıyla Homeros, Aristo, Aquinas gibi düşünürlerden hareketle temellendirip gerekçelendirdiği erdemi, adaleti ve evleviyetle iktisadi adaleti gerçekleştirebilecek toplumsal aksiyon kapsamında ele almaktadır.

MacIntyre'a göre ne Nozick'in ne de Rawls'ın adalet ilkeleri seti içerisinde liyakate gerektiği gibi ve gerektiği kadar yer verilmemiştir. O, Amerika'da ve Anglo-Amerikan doktrine uygun şekilde hayatını sürdüren insanların yoğun olduğu bölgelerde adaletsizliğin kültürel yozlaşmayı körüklediğini, bunlara istinaden Rawls ve Nozick gibi düşünürlerin de vahim durumun sonucu olarak ortaya çıktığını söylemektedir. Marjinalleşmeler itidale yönelik talebi artırmaktadır ki Rawls teorisi bunun tezahürüdür. Zira MacIntyre toplumunun siyasi, ekonomik ve politik çözümsüzlüklerden dolayı ahlak alanında kapsamlı bir konsensüse ulaşma ümidini dahi besleyemeyeceğini düşünmektedir (MacIntyre, 1981/2001a). MacIntyre için adalet erdemi, modern toplumların gerçekten ulaşmak isteyip istemediği meçhul olan uzak, sönük bir yıldız gibidir. Herkes bir noktada onu talep etmektedir fakat insanlar tarihi arka planını ve özünü değil işine gelen, yararını maksimize eden türde bir adaleti ve iktisadi adaleti arzulamaktadır. Dolayısıyla çatışan ve yarışan çıkarlar silsilesi içinde adalet ilkelerini elde etmek ne kadar meşakkatli ise onları tatbik edip istenilen sonuca ulaşmak da bir kadar zordur.

Adaletten türeyen iktisadi adaleti tesis etmek için adaleti özümsemiş bireylerden oluşan toplumu oluşturmak gerekmektedir. MacIntyre'ın da belirttiği üzere eskiyi (geçmişin köklerini) özümsemekle birlikte yeniyi inşa edebilen, erdemleri, içsel ve dışsal iyileri çağın gereklerine uygun olarak değerlendirebilen, statükoyu eleştirerek yeni bir anlayış ortaya koyabilen ve kendi statükosunu dizayn edebilen kişi motifine sahip insanlar iktisadi adaleti

sağlaması öngörülen rol modellerdir. Bu bireylerin birleşiminden ve kolektif uyumundan ortaya çıkan toplum da MacIntyre'ın deyimiyle erdemli toplumu oluşturmaktadır. İnsanlığın ihtiyaç duyduğu adaleti, iktisadi adaleti tesis edebilme ihtimali yüksek olan dizayn, bu temel ve gerekçelendirme üzerine kurulabilir.

Kaynakça

- Alkan, Y. (2018a). *J. Rawls'ın iktisadi adalet teorisi*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Alkan, Y. (2018b). *J. Rawls'ın iktisadi adalet teorisi ve Türkiye ekonomisi*. Yayımlanmamış doktora tezi. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Barbour, J. (1983). The Virtues in a Pluralistic Context. *The Journal of Religion*, 63(2), 175-182.
- Bocock, R. (1997). *Tüketim*. (İ. Kutluk, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi. (Orijinal eserin yayın tarihi 1967).
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe sözlüğü* (3. Baskı). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Duran, B., Çamlı, A. Y. (2019). *Klasik dönem Osmanlı toplumu'nun sosyo-ekonomik yapısı (Max Weber'in patrimonyalizm teorisi çerçevesinde incelenmesi)*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Frankena, W. (1983). MacIntyre and Modern Morality. *Ethics*, 93(3), 579-587.
- Gill, E. (1992). MacIntyre, Rationality, & the Liberal Tradition. *Polity*, 24(3), 433-457.
- Gürler, S. (2004). *Alasdair macintyre'ın adalet teorisinin analiz ve eleştirisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul.
- Kallenberg, B. (2011). The Master Argument of MacIntyre's 'After Virtue'. İçinde: Charles E. Curran & Lisa A. Fullam (Ed.), *Virtue: Readings in Moral Theology No. 16*.(s.21-50). Philadelphia: Paulist Press.
- Kaptan, F. E. (2014). Erdem merkezli bir adalet teorisi. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*. LXXII(1), 759-804.
- Levine, D. (1983). Sociology After MacIntyre. *American Journal of Sociology*, 89(3), 700-707.
- MacIntyre, A. (1988). *Whose justice? which rationality?* Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press.
- MacIntyre, A. (2001a). *Erdem peşinde ahlak teorisi üzerine bir çalışma*. (M. Özcan, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1981).
- MacIntyre, A. (2001b). *Homerik çağdan yirminci yüzyıla etik'in kısa tarihi*. (H. Ünler ve S. Z. Ünler, Çev.). İstanbul: Paradigma Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1966).
- McDonald, M. (1986). After Virtue, Taking Rights Seriously. *Journal of Business Ethics*, 5(1), 21-28.
- Nozick, R. (1974). *Anarchy, state and utopia*. New York: Basic Books.
- Nozick, R. (2006). *Anarşi, devlet ve ütopya* (2. Baskı). (A. Oktay, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1974).

- Rawls, J. (1999). *A theory of justice revised edition*. Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press Cambridge. (Orijinal eserin yayın tarihi 1971).
- Rawls, J. (2000a). *Lectures on the history of moral philosophy*. (Dü. B. Herman). Massachusetts: Harvard University Press.
- Rawls, J. (2000b). *The law of peoples: with "the idea of public reason revisited"* (2. Baskı). Cambridge, Massachusetts, ABD: Harvard University Press. (Orijinal eserin yayın tarihi 1993).
- Rawls, J. (2006). *Halkların yasası ve "kamusal akıl düşüncesinin yeniden ele alınması"* (2. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 2000).
- Rawls, J. (2007). *Siyasal liberalizm* (1. Baskı). (M. F. Bilgin, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1993).
- Rawls, J. (2017). *Bir adalet teorisi*. (V. A. Coşar, Çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi. (Orijinal eserin yayın tarihi 1999).

Araştırma Makalesi • Research Article

Talcott Parsons'ın Düşüncesinde Pratik-Rasyonellik Tasarımı

Practical-Rationality Design in Talcott Parsons' Thought

Ahmet Yavuz Çamlı ^a

^a Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, ahmetyavuz.camli@cbu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-0746-9755.

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 17 Şubat 2020

Düzeltilme tarihi: 19 Mart 2020

Kabul tarihi: 2 Nisan 2020

Anahtar Kelimeler:

Parsons

Weber

Pratik-Rasyonellik

Toplumsal Eylem

ARTICLE INFO

Article history:

Received February 17, 2020

Received in revised form March 19, 2020

Accepted April 2, 2020

Keywords:

Parsons

Weber

Practical-Rationality

Social Action

ÖZ

Yirminci yüzyılın en önemli düşünürlerinden biri olan Talcott Parsons, pratik-rasyonellik tasarımına toplumsal eylemi inşa ederek başlar. Bireylerin eylemlerini motive eden unsurlar arasında modern hayatta dahi değerlerin ön planda olduğunu öne sürmesi onun toplumsal eylem teorisinin özünü oluşturur. Bu bakımdan Parsons'ın sosyolojisi uzun soluklu bir kapitalizm savunuculuğunun hikayesidir denebilir. Mesela düşünür, adeta vahşi kapitalizmin izlerini silmeye çalışan bir tavırla modern toplumun ulaştığı ekonomik gelişme, bireysel özgürlük, demokratik yaşam, biçimsel hukuk gibi unsurları ön plana çıkarır. Bu aşamada o, kapitalizmin sosyo-kültürel hayatı pasifize edip Batılı bireyin maruz kaldığı psikolojik-patolojik problemleri göz ardı eder. Buna rağmen Parsons'ın toplumsal bütünleşme kurgusu ve bunun dini motiflerin egemen olduğu kültürel sistem ile başlanabileceği vurgusu önemlidir. Bu bağlamda çalışmada Parsons'ın toplumsal düzeni sistemleştirmede en önemli dinamiği olan toplumsal eylem konusu işlenecek, onun karmakarışık sosyolojisinden temel düşüncelerine odaklanıp günümüz toplumlarının acil ihtiyaç duyduğu pratik-rasyonellik olgusu ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Bu süreçte Parsons'ı derinden etkileyen Weber'e çokça başvurulacaktır.

ABSTRACT

Talcott Parsons, one of the most important thinkers of the twentieth century, begins practical-rationality design by building social action. The fact that values are at the forefront even in modern life among the factors that motivate the actions of individuals constitutes the essence of his theory of social action. Parsons's sociology can be said to be a story of a long-term advocacy of capitalism. He brings forward elements such as economic development, individual freedom, democratic life and formal law that modern society has reached. But it is important that Parsons' social integration construct and the emphasis that this can be achieved with the cultural system dominated by religious motifs. In this context, the subject of social action will be studied and it will be tried to reveal the practical-rationality phenomenon that today's societies need urgently. In this process, Weber will be widely consulted which deeply affects Parsons.

1. Giriş

Habermas'ın modern düşünürlerin ziyaret etmesi gereken mutlak bir durak olarak gördüğü Parsons toplumsal hayatı sistemleştirme çalışmalarına kendini adayan en önemli isimler arasında kabul edilir. Amerikalı sosyolog, Kant geleneğinden esinlenerek sosyolojinin geçmişten devraldığı miras ile yeni çağın şartlarını, imkanlarını ve problemlerini gözetken,

evrensel özelliklere sahip rasyonel bir toplumsal düzen monografisi ortaya çıkarma peşindedir. Bu amaca istinaden ilk adım olarak 1937 yılında The Structure of Social Action adlı eserini yayımlar. II. Dünya Savaşı döneminde ortaya çıkan manzara Parsons'ın rasyonel ve evrensel toplum özlemine daha da pekiştirir. Hayalindeki evrensel nitelikli düzeni tesis etme amacıyla yayımladığı Social System adlı eserini de bu doğrultuda tasarlar. Öyle ki 19. yüzyılın son çeyreğinden

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: ahmetyavuz.camli@cbu.edu.tr

temin ettiği malzeme birikimi ile inşasına giriştiği sosyolojik temelde, tasavvur ettiği aktör modeli Batı dünyasında yüzyılın son çeyreğine kadar popüler bir sosyolojik özne olarak belirir.

Bu bağlamda Parsons, vahşi kapitalizmin oluşturduğu iklimde Durkheim, Marshall, Pareto ve Weber gibi isimlerin düşünce dünyalarını anlama ve anlamlandırmaya çalışmakla işe başlar. Ona göre bu dört düşünür, rasyonel topluma giden yoldaki çıkmazları aşmaya çalışan birer öncüdür. Topluma ilişkin meselelerde özellikle toplumsal eylem konusunda ciddi adımlar atarak modern sosyolojinin kurucu unsurları arasında yerlerini alırlar. Parsons da bu dört ismin eserlerini iradeci eylem teorisi çizgisinde inceleyip bu paralelde olan düşünceleri haznesine alır. Onun modernite savunuculuğunda veya rasyonalizmi/kapitalizmi revize etme gayretinde temel argümanı 'toplumsal eylem'dir. Düşünürün temel dinamik olarak işaret ettiği toplumsal eylem kurgusu esasında Weber'in pratik-rasyonellik teorisine bir kapı aralar. Parsons'ın toplumsal eylemini sağlıklı şekilde açıklayabilmek ve sistemini çözümleyebilmek için özellikle eylemin zihinlerde yerli yerine oturtulması gerekir. Aşağıda ilk önce Weberyen sosyolojideki pratik-rasyonellik olgusuna kısaca değinilecek, sonrasında Parsons'ın sosyolojisinden hareketle bu olgunun inşasına çalışılacaktır.

2. Weberyen Sosyolojide Pratik-Rasyonellik

Max Weber'e göre rasyonel eylem bireyin önce rasyonel bir amaç belirlemesi, sonrasında amacına ulaşmak için mevcut seçeneklerden en verimli olanı seçmesi ve bu sayede amacına ulaşması olarak tanımlanır (Weber, 1950: 24). Birey sadece kendi faydasını, çıkarını, başarısını düşünüyorsa amaç-rasyonel eylemde bulunur (Weber, 1978: 64); kendi faydasını düşünmekle birlikte başkalarının faydasını düşünüyor ve ilkeli-değersel bir şekilde hareket ediyorsa pratik-rasyonel eylemde bulunur denilebilir. En genel tabirle bu şekilde ifade edilen rasyonel eylem çeşitleri Weber'in eserlerinde formel-rasyonellik, değer-rasyonellik, moral-rasyonellik, araç-rasyonellik gibi farklı isimler altında çeşitli anlamlar yüklü olarak bulunabilir (Duran, 2017: 15-17). Bu çalışma açısından temel argüman pratik-rasyonellik olduğu için burada sadece pratik-rasyonel eyleme değinilecektir.

Derinlemesine ele alındığında pratik-rasyonel eylem; bireyin ihtiyacını gidermek için rasyonel amaç veya amaçlar belirlemesi, belirle amaç ya da amaçları gerçekleştirebilecek en verimli, akılcı, uygun, geçerli, etkin ve az maliyetli araçları ya da yöntemleri araştırıp kıyaslaması, araçları kullanma sürecinde tezahür edebilecek tüm ihtimalleri gözden geçirip her birine karşı stratejiler geliştirmesi, kendi faydasını, çıkarını, başarısını düşündüğü gibi dini, ahlaki ve kültürel değerlere göre hareket etmesidir (Weber, 1950: 71).

Başka bir ifadeyle teknik gereksinimlerin karşılanması ve etkin yöntemlerin hazır ve işler hale getirilmesini ifade eden araçsal-rasyonellik; araç çeşitleri arasından doğru ve tutarlı bir seçimde bulunulmasını ifade eden seçimsel-rasyonellik; dini ve ahlaki değerlerin, ilkeli ve sistemli bir etik kapsamında yönlendiriciliğinin hakim olduğu değersel-rasyonellik kalıplarının bir eylemde içselleştirilmesine pratik-rasyonel eylem denir (Habermas, 1984: 250).

Weber bu kavramı kapsamlı bir şekilde inceleyerek rasyonel aklın ortaya koyduğu ekonomik başarının temelinde rasyonel-dini aklın (pratik-rasyonel) faaliyette olduğunu ileri sürüp Batı toplumunu şaşkına çeviren bir görüş ortaya atar. Düşünür, modern kapitalizm organizatörleri olan ilk dönem Protestan burjuvazilerin eylem ve etkinliklerini pratik-rasyonel eylemin somutlaşmış bir örneği olarak lanse eder. O, modern toplumun inşasında Protestanlık ilke ve değerlerinin ekonomik, siyasi, hukuki faaliyetleri motive edici rolünü ve buna bağlı olarak faaliyetleri yönlendirmesini yoğun şekilde vurgular. Pratik-rasyonellik 'ben'i, 'sen'i ve 'biz'i birlikte öne çıkaran bir olgu olarak hem modern toplumların oluşmasını hem de gelişmesini sağlar.

Pratik-rasyonellik kavramının temelinde bireyin günlük etkinliklerini kolaylaştırma, toplumsal barışı ve bütünleşmeyi sağlama, maksimum fayda ve kârı değersel çerçevede elde etme, istişareye, rızaya ve gönüllülüğe dayalı karar almayı kurumsallaştırma, katılımcı siyasi anlayışı tesis etme, özgür ve mutlu sosyolojik bireyi yetiştirme, iktisadi adaleti başarma gibi hedefler, idealler ve özelemler yer alır.

Parsons'a göre Weber'in bu toplumsal kuram dinamiği yirminci yüzyılın sistemsel ayrışmalarında toplumsal bütünleşmeyi gerçekleştirebilecek ve iyi-modern toplumun sürdürülebilirliğini tesis edebilecek niteliktedir. Bu bakımdan o da pratik-rasyonellik tasarımını kendi yaşadığı zamana, şartlara ve toplumsal olaylara göre kurgulama çabasıdır.

3. T. Parsons'ın Sosyolojisinde Pratik-Rasyonellik

Parsons'ın erken dönem çalışmalarında en çok M. Weber'den etkilendiği açıktır (Parsons, 1947: 40; Turner, 2005: 304). Weber gibi o da kapitalizmin ya da modernizmin Batı toplumlarındaki gelişimini dinsel motivasyondaki değişme ile ifade etme gayretindedir (Pinney, 1940: 164). Parsons genel olarak modernleşen, sekülerleşen, rasyonelleşen toplumdaki kültür odakları arasındaki ilişkileri, ekonomik gelişme ve büyümeyi, katılımcı siyasi anlayış gibi yapısal reformları açıklama içindedir. Onun için sanayi devrimi, demokratik devrim ve eğitim devrimi Batı toplumları için rasyonelleşmeyi hızlandıran dönüm noktalarıdır. O da Weber gibi İngiltere, Hollanda ve Fransa'yı rasyonelleşme, modernleşme, kapitalistleşme süreçlerinde öncü toplumlar olarak gösterir (Parsons, 1937: 329).

Düşünür, modern hayatta ortaya çıkan tüm olumsuzlukları yumuşatarak işlevsel hale getirmeye ve kazanmaya özen gösterir. Birçok düşünürden ayrıldığı nokta eski (geleneksel) ile yeni (modern) arasına keskin bir hat çekmek yerine bu iki unsuru barıştırma ve bütünleştirmeyi tercih eder. Tabii bu süreçte gözlerin doğrudan çevrildiği nokta dinin mahiyeti ve fonksiyonudur. Bu bakımdan o, dinin etkisinin iddia edildiği gibi yok olup gitmediğini, hala devam ettiğini hatta modern hayatta yönlendirici bir rol üstlendiğini iddia eder. Düşünürün dine ilişkin bu genel gözlemine ulaşmak için önce eyleme yönelik düşüncelerine göz atılmalıdır.

3.1. T. Parsons'ın Eylem Anlayışı

Parsons, Kant'ın bakış açısını gözeterik toplumsal eylem kurgusunda tümünden gelim yoluyla merkezde insan davranışlarına odaklanır. Çünkü eylemler insan davranışlarının pratiğe dökümüdür. Ona göre bir davranışın eyleme dönüşmesi; belirli amaç ya da amaçlara yönelik olması, güdülenmesi, değerlere bağlı olması ve gerçekleşmesi aşamalarını içerir. Dikkat edilirse düşünürün eylem anlayışında değersel motifler ön plandadır (Münch, 1981: 709; Turner, 2011: 49).

Davranış ya da rolün eyleme geçmesi için iki ana kalıptan söz edilebilir. Bunlar motivasyon içerikli ve değer içerikli kalıplardır. Birey, kendi çıkarına göre davranıyorsa motivasyon içerikli, norm ve değerlere göre davranış sergiliyorsa değer içerikli eğilimden bahsedilir. Düşünür, ilk dönemki eserlerinde rasyonel toplumun dinamiği olarak değer içerikli eylemi arz eder. Zaten incelendiğinde Parsons'ın eylem modelinde değer unsurunun adeta katalizör görevi gördüğünü anlamak zor değildir (Parsons, 1934: 529). Maalesef ki Parsons'ın savını dünya toplumları acı bir şekilde tecrübe eder (Gerhardt, 2009: 32). Parsons savaş döneminde yayımladığı eserinde toplumsal düzen ve bütünleşmenin önemine bir kez daha atıf yaparak pratik-rasyonellik özlemini dile getirir (Parsons, 1947: 242). O, sosyolojik çabasını toplumsal sistemi oluşturma adına sarf eder. Bunun için toplumdaki bireylerin eylem ve etkinliklerini ele alır. Yapı-fail olayında fiilin motivasyonunu da yapının dinamiklerini de belirleyen norm ve değerlerdir (Parsons, 1949: vii). Ancak Parsons, bu görüşünü sonraki eserlerinde revize ederek toplumsal eylemi şekillendiren temel olgunun toplumsal sistemin unsurları olduğunu ileri sürer.

3.1.1. Toplumsal Eylemin Teorik Dizaynı

Parsons toplumsal eylemin teorisel dizaynına iki ana yaklaşımdan söz ederek başlar. Bu yaklaşımlar radikal pozitivizm ve idealist yaklaşımlardır. Radikal pozitivizm geleneğinde insan maddenin ya da metanın esiri olmuş, duygularından soyutlanmış, mekanik olarak hareket eden ve yönlendirilen bir şeydir. Tamamen dış etkenlerin baskısı ile eyleme geçen pasif bir araçtır (Parsons, 1976: 178-179; Velthuis, 1999: 632). İdealist geleneğe ise faydacı anlayışı işaret eder. Bu çerçevedeki

birey ise eylemlerini çıkar odaklı gerçekleştirir. Karşısındakini, toplumu veya değerleri göz önüne almadan bireysel bir mekanizma gibi hareket eder (Turner, 2011: 49).

Bu iki kutup arasında daha ılımlı olmayı tercih eden anlayış 19. yüzyılın sonralarına doğru ortaya çıkar. Parsons'ın diğer görüşlere göre denge noktası kabul ettiği düşünce ikliminin aktörleri kendisinin de referans olarak aldığı Durkheim, Marshall, Pareto ve Weber'dir. Ona göre bu isimler eylem kavramını özüne daha yakışır şekilde sunma becerisini gösterirler ve bunların ileri sürdüğü eylem teorisi iradeci eylem teorisinin inşasına zemin hazırlar. Ona göre iradeci eylem teorisinde zıtlıklardan ortak bir payda çıkarılır (Turner, 1991: xix; 2011: 50; Münch, 2010: 123-124; Bendix and Roth, 1971: 245).

3.1.2. Eylemin Unsurları

Parsons bir eylemin dört unsurdan oluştuğunu söyler: Özne, amaç, bağlam ve ilişki. Bu dört unsurun tam anlamıyla düşünürün arzuladığı gibi bütünleşmesi eylemi meydana getirir. Birey, günlük hayatındaki faaliyetlerinde çoğunlukla nihai karar vericidir. Ancak eylem, öznenin dışsal etkide kaldığı ve yönlendirildiği bir süreçte gerçekleşebilir. Yine de özne özgür bir şekilde amaca yönelik araçları seçebilir. Amaç ve araçlar arasındaki ilişkide motivasyon sağlayan değerlerdir. Yani eylemin normatifliği söz konusudur (Parsons, 1991a: 49). Değerlere yönelim gerçekleşiyorsa tercih edilebilecek seçenekler daha en başta nicelik olarak doğrudan azalabilir. Böylelikle kişinin önünde daha net bir tablo oluşur. Bu durum kişinin herhangi bir seçim yapmadan ön tercihte bulunması olarak da ifade edilebilir. Ön tercih hususu Parsons'ın gönüllü eylem kuramını işaret eder. Öznenin normatif eylemi benimsemesi ve değerlere göre hareket etmesi onun dünyasında toplumsal düzenin korunması için temel kriterlerden biridir. Bu nedenle Parsons'ın sosyolojik öznesi; kişisel çıkarları doğrultusunda rasyonel davrandığı gibi toplumsal bütünleşmeye katkı sağlayıp değer yönelimli hareket eden kişidir.

3.2. Tercih Motivasyonları

Birey günlük hayatında herhangi bir durum karşısında tercihte bulunacağı zaman tabii olarak birçok seçeneğe sahip olabilir. Parsons'ın sosyolojik öznesi, toplumsal sorumluluğu üstlenip kendisinden arzu edilen çerçevede hareket eder. Aynı zamanda kendisi için de en faydalı olanı tercih eder. Yani bir eylemi yerine getirirken çıkar ve değer yönelimli seçimde bulunur (Parsons, 1934: 533).

Öte yandan birey bu iki motivasyondan birini seçme zorunluluğu olan bir durumla karşılaşabilir. Toplumsal sorumluluk duygusu yoğun olan, statülü mesleği olan veya bir gruba, derneğe, vakfa üyeliği bulunan bir kişinin diğerlerine göre tercihlerinde daha çok ikileme düştüğü bilinir. Bu tarz ikilemlerli durumlarda tercih

yapma önceki duruma göre daha zordur. Birey ya toplumun kendisinden beklediği gibi davranacak ya da mutlak faydasını esas alacaktır. Bireyin yapacağı tercih Parsons'a göre onun ait olduğu toplum hakkında fikir edinilmesini kolaylaştırır. Parsons tasarladığı tercih şemasında ikelemin iki ucuna farklı nitelikteki toplumları yerleştirir. Birey tercih sürecinde duygusal davranıyorsa cemaat tipi ve mekanik dayanışmanın hakim olduğu topluma aittir. Şayet birey akılcı davranıyorsa cemiyet tipi ve organik dayanışmanın görüldüğü bir toplumdan söz edilir. Parsons'ın Durkheim, Tönnies ve Weber'den mayasını alıp oluşturduğu ikilemsel tablodaki tercih motivasyonları genel olarak; duygululuk ve duygusal tarafsızlık, belirginlik ve yaygınlık, evrenselcilik ve özelliklilik, atıf ve başarı, kendine yönelim ve topluma yönelim olarak belirtilebilir (Schachinger, 1991: 532-535).

3.3. A.G.I.L. Şeması

Eylemi oluşturan alt şubeler belirli bir sistem dahilinde işlerlik göstermelidir. Belirli bir düzenin sağlanabilmesi için temel mekanizmaların sağlıklı bir şekilde işlemesi gerekir. Parsons'ın sosyolojisinde daha sonraki dönemlerde AGIL şeması olarak ifade edilen kurgusal paradigmadaki (Parsons ve Platt, 1973: 10-15); uyum, hedefe ulaşma, bütünleşme ve değerleri koruma unsurları yer alır. Parsons bu kurgusal paradigmayı tasarlamaya çalıştığı genel eylem sistemiyle içselleştirir. Buna göre uyum (A) olgusunu davranış biçimleriyle, amaca ulaşma (G) olgusunu kişilik kategorileriyle, bütünleşme (I) olgusunu toplumsal sistemle ve düzeni koruma (L) olgusunu kültürel sistemle özdeşleştirir (Parsons, 1967: 261). Uyum sağlama işlevinin ekonomik alanla, amaca ulaşmanın siyasi alanla, bütünleşmenin hukuki kurumlarla ve geleneklerle, düzenin sağlanması işlevinin ise kültürü oluşturan inançlar sistemi, ahlak, aile ve eğitim gibi yapılarla sağlandığını ileri sürer.

3.4. Toplumsal Eylemin Temeli: Kültür

Parsons modern hayatta kültür sistemine büyük önem verir. Ona göre kültürün kurumsallaşması, toplumsal bütünleşmenin harcını oluşturur. Kültürde meydana gelecek bir erezyon değer alanında deformasyona, değer alanında ortaya çıkan tahribat ise toplumsal eylemin fonksiyonelliğine zarar verir. Anlaşıldığı gibi Parsons toplumsal eylemin temelini kültür olduğunu ifade eder. Toplumsal sistem gerçek anlamda, genelleşmiş değer içerikli kültür sisteminin tesis edilmesiyle ortaya çıkabilir. Eylemin toplumsal nitelikte olmasını sağlayan işte bu değer içerikli kültür sistemidir. Eylemlere, kararlara, etkinliklere anlam üreten değer ve bilgi hazinesi kültür sistemi içinde muhafaza edilir; geçmişten günümüze, günümüzden geleceğe sürekli devredilir. Yani birey kendi eylemini veya başkalarının eylemini herkes tarafından müracaat edilen ve kabul gören ortak bir kültür sistemine dayanarak anlamlı kılabilir.

Bu bağlamda Parsons kültür sistemini; değersel motiflerin oluşturduğu, kural ve kararlara yön verip standartları belirleyen bir eylem kılavuzu olarak görür. Tabiki düşünür kültür ve dini iç içe ele alır. Bireyin toplumun bir öznesi olmasına yardımcı olan kültür sisteminin dinsel motiflerle dolu olduğunu belirtir. Hatta kültürün bazı dinamiklerinin din ile eşanlı olduğunu ifade eder (Parsons, 1982: 300).

Düşünür, motive edici kültürel kalıpları din, dil, sosyal örgütlenme ve teknoloji olarak belirtir. Din, insanların anlam üretme, aidiyet hissetme gibi ihtiyaçlarını giderir, ortaya çıkabilecek belirsiz ve çelişkili durumlarda nasıl davranmaları gerektiği konusunda insanları yönlendirir. Dil toplumun üyeleri arasındaki ilişkilerin esas ögesidir. İletişim kurmayı sağlayarak ilişkilerin sürekliliğini korur. Sosyal örgütlenmede aile ve akrabalık önem arz eder. Bu kurumlar neslin devamını sağlar, kültürün aktarımını kolaylaştırır ve meşrulaştırır, bu şekilde paylaşma ve dayanışma da toplumda teşvik edilir. Teknoloji ise çevrenin dayattığı problemlere karşı insan hayatını kolaylaştırmaya yarar (Parsons, 1964: 342). Bu dinamikler hem rasyonel toplumun kurulabilmesi hem de mevcut toplumların rasyonellik seviyelerinin yükseltilmesi için zorunlu şartlardır. Bu şubeler içinde kültür ya da içeriği çok geniş olmakla birlikte kültür sistemi; insanlığın modern yönde evrilmesi, gelişmesi ve sürekli ilerlemesi için merkezi konumda yer alır. Sosyo-kültürel sistemin diğer alanlara meşruluk sağlaması ve değer üretmesi gerekir. Parsons, toplumsal bütünleşme hayalini gerçekleştirecek öncü kuvvet rolünü değerlerle süslenmiş bir kültür sistemine atfeder.

Parsons gelişmiş ya da modernleşmiş toplumların kültür ve bilgi stoklarındaki değersel motiflerin, bireylerin gönüllü ve özgür tercihleri ve toplumsal yönlendirme sonucu verdikleri karar ve eylemlerinde etkin olduğunu söyler. Ona göre kültür sisteminin temellendirdiği modern toplumların pratik-rasyonel yapıları; farklı görüşlerin saygıyla ve hoşgörülle karşılandığı, katılımcı siyasi anlayışın hakim olduğu, ekonomide işbölümü ve uzmanlaşmanın yerleştiği, rasyonel ve kişiler üstü hukuk sisteminin düzeni sağladığı, bürokrasinin işlerlik kazandığı özellikler barındırır (Parsons, 1964: 356).

Ona göre modern toplumsal sistemin yapı taşlarını temsil eden para, otorite, etki ve değerlerden herhangi birinin harmoniyi bozmasından kaynaklanan problemler ortaya çıkabilir ancak bunlar Weberyen sosyolojideki gibi patolojik sonuçlar doğurmaz.

3.5. Pratik-Rasyonellikte Dinin Fonksiyonu

Parsons sosyolojisinde din temel bir konumda yer alsada sürekli dine ya da dini kavramlara atıf yapılmadığı ancak kültür üzerinden dinin fonksiyon ve etkisinin vurgulandığı görülür. Onun düşüncesinde din toplumsal düzenin omurgasıdır, bunun yanında toplumsal

değerleri üreten ve ilişkileri organize eden bir olgudur. Dinin fonksiyonelliğini yitirdiği bir ortamda gerek bireyler gerekse kurumlar arasında kaotik ilişkiler ortaya çıkar. Uyum sağlayıcı ve değer üretici mekanizmanın yokluğu problemlerin kronikleşmesine yol açar. Mekanikleşen ilişkiler bireyin hem iç dünyasını hem de dış çevre ile olan hayatını anlamsızlaştırır (Parsons, 1966: 136).

Geleneksel ve modern toplumlarda dinin fonksiyonu üzerine eğilen Parsons iddia edilenin aksine dinin modern ya da seküler toplumda kenara itilmediğini, kültürel unsurlar kapsamında etkinliğini sürdürdüğünü belirtir. Ona göre din; yönetim, ekonomi, hukuk gibi toplumsal sistemlerin temellendirilmesinde baş roldedir. Dünya dinleri toplumsal organizasyonu kuşattığı gibi toplumları daha ileri seviyeye taşıma gücüne de sahiptir (Parsons, 1978: 196-197).

Rasyonel toplumlarda din insan hayatını kolaylaştıran ve geliştiren niteliktedir. Bireylerin çıkar çatışmalarını törpüleyerek dayanışmayı tesis eder (Parsons, 1982: 301). Ayrıca Parsons'a göre din hukuk sistemine de referans sağlar. Kültür sistemiyle içselleştirilen din olgusu modern toplumlarda dinsel değer yönelimlerinin dünyevileştirilmesi aracılığıyla toplumsal kurumlardaki belirleyici işlevine devam eder (Parsons, 1958: 78).

4. M. Weber ve T. Parsons'da Pratik-Rasyonelliğin Somutlaşması

Max Weber pratik-rasyonellik teorisini hayata geçirmeyi başaran toplumların yalnızca Protestan toplumlar olduğunu ifade eder. Weber modern kapitalizmin ortaya çıkışını araştırdığında Protestanlık ilke ve değerlerinin toplumları etkileme derecesini büyük bir hayranlıkla anlatır (Weber, 1968: 226). Ona göre Batı toplumlarının modern kapitalizm aşamasına yönelmeleri rasyonelleşme sürecini başlatır ki bu olgu önce dinin rasyonelleşmesi şeklinde tezahür eder (Habermas, 1989: 81). Bilhassa Protestanlığın Kalvinizm kolunun başlıca değerleri, mensuplarına daha önce hiçbir dinin sunmadığı gelişme imkanları sağlar. Burada Püritanizm de olarak bilinen Kalvinist dogma modern kapitalizmi refere eden dinamikleri oluşturan en önemli kaynaktır. Bu dinamikler metodiklik, kadercilik, meslek anlayışı ve asketizm olarak sıralanabilir (Weber, 1950: 76).

Weber'e göre pratik-rasyonellik eyleminin somutlaşmasını ifade eden Protestanlığın Batı toplumlarına dokunuşu şu şekilde izah edilebilir: Kalvinizm inanisinde, insanlar seçilmişler ve lanetlenmişler olarak iki kategoride afişe edilir. Ancak hangi grupta yer aldıklarını bilme yetisini yaratıcı insanlığına bahşetmemiştir. Belirsiz bir öteki dünya inanışının verdiği derin endişe insanı harap ve bitap düşürebilir. Bu nedenle Kalvinistlere göre yaratan, kullarına işaretlere sarılmalarını emreder. Kalvinist için bu dünyada var olmanın esas amacı öteki dünyada (cennette) bir hak elde etmek olduğundan seçilmiş kul

olmanın işaretleri insanlara sunulur. Bu noktada Kalvinizm insanlara adeta onları ömür boyu canlı tutacak bir kapı aralar: Kalvinist Tanrı kullarının meslek sahibi olmaları gerektiğini söyler. İnanan, çeşitli meslek dalları arasından kendisine en uygun olanda karar kılmalı ve o meslekte sürekli kendini geliştirmelidir. Kişinin işi dolayısıyla zengin veya başarılı olması onun cennete gideceğinin bir göstergesidir. Bu şekilde Kalvinizm'de mesleki etkinlik bir ibadet hatta gitgide tek ibadet şeklini alır. Daha anlaşılır olması açısından manastırlarda soğuk duvarlar arasında bir ömür geçiren inançlı kimseler artık Tanrı'nın yeryüzü krallığını şenlendirmeye çalışan birer azize dönüşürler. Weber'in deyişle; Batı toplumlarında yaygın ve hakim olan irrasyonel eylemden dünyaya egemen olacak rasyonel eyleme geçilir. Kalvinist inanan yüzünü dünyaya döner, hayatını disipline eder, davranışlarını bir etik çerçevesinde kontrol eder, mesleğinin ihtiyaç duyduğu bilgi ve beceriyi en kısa ve en iyi şekilde öğrenir, sistematik ve metodik bir hayata angaje olur. Bireylerin sürekli ve şartlanmış bir şekilde mesleğinde başarılı olmaya adanmaları tabii olarak zenginliği de beraberinde getirir. Dini yasak ve emirlerle elde edilen servetin muhafaza edilmesi ve sürekli artması ekonomik gelişme ve büyümeyi sağlar. Protestanlık, pratik-rasyonel eylemi hayata geçirerek Batı toplumlarının biricikliğini garanti eder (Weber, 1965: 252-261; Parsons, 1935b: 654).

Tarihsel sürecin bu noktasında Weber ve Parsons'ın görüş ayrılığına vardığı görülür. Parsons'ın bahsettiğine göre pratik-rasyonel bir toplumun var olması, değerler sisteminin merkezde yer almasına bağlıdır. Onun düşünce dünyasında ahlaklı ve erdemli bir toplum imajı sergilenir. Böyle bir toplumda inançlar, ilkesel bütünlüğü temin eder. Dinin emrettiklerini yerine getirmek ise oluşan bağları kuvvetlendirir. Dinin kurumsallaşması eylem ve faaliyetlere anlam üretir (Parsons, 1991a: 267). Ortaya çıkan eylemsel motivasyonlardan davranışsal etik oluşmaya başlar. Etiğin toplum katında benimsenmesiyle bireylerin eylemleri rasyonel ve değer yönelimli (pratik-rasyonel) gerçekleşir. Görüldüğü üzere Parsons, Weber'in izinden giderek modernleşme sürecinde değerlerin rolüne odaklanır.

Her iki düşünür de Protestan etiğe modern kapitalizm, modernleşme, rasyonelleşme, sekülerleşme süreçlerinde büyük önem atfeder. Ancak Weber modern kapitalizm organizasyonunun gelişme sürecinde Protestan ilke ve değerlerin en şiddetli savunucuları (burjuvazi) tarafından giderek pasifize edildiğini ve pratik hayattan soyutlandığını ileri sürer. Maddi ve teknolojik ilerlemenin inanılmaz boyutlara ulaşmasına rağmen dinin sosyo-kültürel hayattaki fonksiyonunu yitirmesi Batı insanını anlam kaybı ve özgürlük kaybı gibi problemlere maruz bırakırken adeta demir bir kafesin içinde binlerce yeni putla yaşamaya mahkum eder.

Parsons'ın sosyolojisinde Protestanlığın bireysel sorumluluğu üstlenmesi, asketik yaşam biçimini içselleştirmesi, rasyonelleşmeyi motive ve sistematize etmesi ile Batı dünyasında modern kapitalizmin doğuşu ve olgunlaşması eşzamanlı olarak ilerler (Parsons, 1958: 78). Amerikalı sosyolog, Amerikan toplumunun bu süreci en çok içselleştiren toplum olduğunu belirtir (Parsons, 1978: 207-209). Habermas'a göre hayat evreni ifadesinin tam anlamıyla yerli yerine oturtulmadığı Parsons'ın sosyolojisinde (Habermas, 1981: 175), Weber'den farklı olarak modernleşme ile Protestanlık arasındaki eşgüdümlü ilerlemenin iddia edildiği gibi sona ermediği aksine yirminci yüzyılda da devam ettiği öne sürülür (Parsons, 1982: 329). Parsons dini alan ile seküler alanın temas halinde olduğunu söyler. Protestanlık ilke ve değerleri modern hayata dinsel bir meşruiyet sağlar (Parsons, 1991b: 49). Modernleşme süreci yapısal bir farklılaşmaya yol açar. Farklılaşma ile kastedilen din ile siyasetin ayrışmasıdır. Protestanlık kültür, ahlak, hukuk, ekonomi ve eğitim alanlarda etkisini sürdürmeye devam eder (Parsons, 1978: 196; Parsons, 1982: 301). Yani modern bireyin eylemleri, etkinlikleri, davranışları üzerinde dini ilke ve değerlerin yönlendirmesi görülür (Zaret, 1980: 1197).

Bunun yanında Parsons toplumsal bütünleşme kurgusunda toplumsal eylemin ideal taşıyıcı kadrosu olarak ahlaki önderleri öne sürer (Pinney, 1940: 173). Toplumsal bütünleşmeyi hızlandıracak, teşvik edecek ahlaki önderlerin öncü ve örnek olabileceklerini belirtir. Ahlaki önderler, rasyonel kararlar verebilen, ilkeli bir hayat sürdüren, eylemlerini dini, ahlaki, kültürel unsurlara göre düzenleyen ve toplumsal sorumluluğu üstlenen kişilerdir. Parsons modern toplumların sosyo-kültürel gelişmelerinin bu kadro tarafından sağlanabileceğini savunur (Parsons, 1968: 472).

Yani Parsons'ın pratik-rasyonellik tasarımında temel argümanlar toplumsal eylem, değer ve kültürdür. Rasyonel ve değer yönelimli eylemin taşıyıcı kadrosu olan ahlaki önderlerin toplumsal eylemi gerçekleştirmeleri ile sosyo-kültürel sistemin modern hayatta anlam üretme işlevini geleneksel dönemdeki gibi sürdürdüğünü düşünür.

Özetle Talcott Parsons hayatını iyi bir toplum dizaynına adanmış bir sosyologtur. Pek çok modernite düşünürü gibi o da modernite savunuculuğu çabasıdadır. Modern kapitalizm ya da modernleşme sürecinde Amerikan toplumunun geldiği zirve noktasında dinsel değerlerin rolüne odaklanır. Ancak düşünür, Weber'den farklı olarak dinin modern hayatta dışlandığını, pasifize edildiğini kabul etmez. Ona göre modernleşmeyle birlikte değişen, dini kurumların işlevidir. Dini motifler geleneksel toplumlardaki gibi kurumlar (kilise) üzerinden etkisini göstermez. Bireylerin moral-rasyonel eylemlerine bakıldığında davranışsal etik olgusunun ne derece dini içerikli olduğu anlaşılabilir, bu da dinin bireylerin eylemleri üzerindeki gücünü gösterir. Toplumsal bütünleşmeyi sağlayan geleneksel

toplumlarda olduğu gibi modern toplumlarda da dindir. Parsons'a göre Amerikan toplumu bu konuda güzel bir örnektir.

5. Sonuç

Parsons'ın çalışmaları titiz bir şekilde takip edildiğinde onun teorisini ya da hayalini kurgulamak adına pek çok durumu görmezden geldiği görülür. Weber'in modern kapitalizm aşamasından sonra Batı toplumları için ileri sürdüğü patolojik sonuçların vuku bulmadığını söylemesi bu açıdan en çarpıcı örneklerden biridir. Gerçekten de Batı toplumları modernleşmenin neticesinde Weberyen sosyolojide belirtildiği üzere anlam kaybı, özgürlük kaybı, demir kafes, yeni putperestlik gibi problemlerle boğuşma içine girer. Tarihsel süreçte, toplumsal yapıda kronik hale dönüşen bu problemlere çözüm üretilmeyip işlevsiz hale getirilen sosyo-kültürel hayatın modern toplumlarda bütünleştirici rolünün vurgulanması Parsons'ın pratik-rasyonellik tasarımındaki çelişkilerin başında gelir.

Buna rağmen düşünürün eylemin değersel temelini vurgulaması ve gelinen noktada dini unsurların, ahlakın, kültürün ne derece etkili olduğunu ortaya çıkarmaya çalışması takdire şayandır. Parsons'ın bu uzun soluklu çabası yirminci yüzyılın büyük düşünürleri tarafından da onaylandığı üzere onun pratik-rasyonellik tasarımından hareketle rasyonel topluma ilişkin çok çeşitli teoriler ortaya atılır. Şu an tüm dünya toplumlarının ihtiyacı olan pratik-rasyonel anlayışın inşası için Parsons'ın eserleri büyük bir adım olarak kabul edilebilir.

Pratik-rasyonellik 'ben'i, 'sen'i ve 'biz'i birlikte öne çıkaran bir olgu olarak hem modern toplumların oluşmasını hem de gelişmesini sağlar. Pratik-rasyonellik kavramının temelinde bireyin günlük etkinliklerini kolaylaştırma, toplumsal barışı ve bütünleşmeyi sağlama, maksimum fayda ve kârı değersel çerçevede elde etme, istişareye, rızaya ve gönüllülüğe dayalı karar almayı kurumsallaştırma, katılımcı siyasi anlayışı tesis etme, özgür ve mutlu sosyolojik bireyi yetiştirme, iktisadi adaleti başarma gibi hedefler, idealler ve özlemler yer alır. Dolayısıyla bu toplumsal kuram dinamiği yirminci yüzyılın sistemsel ayrışmalarında toplumsal bütünleşmeyi gerçekleştirebilecek ve iyi-modern toplumun sürdürülebilirliğini tesis edebilecek niteliktedir.

Kaynakça

Bendix, R. and Roth, G. (1971), *Scholarship and Partisanship: Essays on Max Weber*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

Duran, B. (2017), *Din ve Kapitalizm*, LAP Lambert Academic Publishing.

- Gerhardt, U. (2009), *Understanding the Structure of Social Action*, Cambridge University Press.
- Habermas, J. (1989), *Toward a Rational Society: Technology and Science as "Ideology"*, Tr. J. Shapiro, Cambridge: Polity Press.
- Habermas, J. (1984), *The Theory of Communicative Action Volume 1: Reason and the Rationalization of Society*, Boston: Beacon Press.
- Habermas, J. (1981), Talcott Parsons: Problems of Theory Construction, *Sociological Inquiry*, 51(3-4): 173-196.
- Münch, R. (2010), *Theory of Action Towards a New Synthesis Going Beyond Parsons*, Taylor & Francis.
- Münch, R. (1981), Talcott Parsons and the Theory of Action. I. The Structure of the Kantian Core, *American Journal of Sociology*, 86(4): 709-739.
- Parsons, T. (1934), Some Reflections on "The Nature and Significance of Economics", *Quarterly Journal of Economics*, 48(3): 511-545.
- Parsons, T. (1935a), Sociological Elements in Economic Thought 1, Historical, *Quarterly Journal of Economics*, 49, 414-453.
- Parsons, T. (1935b), Sociological Elements in Economic Thought II. The Analytical Factor View, *Quarterly Journal of Economics*, 49, 646-667.
- Parsons, T. (1937), *The Structure of Social Action: A Study of Social Theory with Special Reference to a Group of Recent European Writers*, McGraw Hill Book C.
- Parsons, T. (1947), *Weber's Economic Sociology, M. Weber: The Theory of Social and Economic Organization*, New York, The Free Press.
- Parsons, T. (1949), *Essays in Sociological Theory*, Glencoe: Free Press.
- Parsons, T. (1958), The Pattern of Religious Organization in the United States, in *Daedalus*, 87(3): 65-85.
- Parsons, T. (1964), Evolutionary Universals in Society, *American Sociological Review*, 29(3): 339-357.
- Parsons, T. (1966), Religion in a Modern Pluralistic Society, *Review of Religious Research*, 7(3): 125-146.
- Parsons, T. (1976), Religion in Postindustrial America: The Problem of Secularization, *Social Research*, 41(2): 193-225.
- Parsons, T. (1978), *Action Theory of Human Condition*, New York, Free Press.
- Parsons, T. (1982), *Talcott Parsons on Institutions and Social Evolution: Selected Writings*, ed. Leon H. Mayhew, Chicago, University of Chicago Press.
- Parsons, T. (1991a), *The Social System*, London: Roudledge.
- Parsons, T. (1991b), A Tentative Outline of American Values, in *Talcott Parsons Theorist of Modernity*, London: Sage Publication, 37-65.
- Pinney, H. (1940), The Structure of Social Action, *Ethics*, (50)2: 164-192.
- Schachinger M. (1991), Tönnies in the Literature: The Reductionist Approach of Talcott Parsons, in *Hundert Jahre*, Wiesbaden.
- Turner, B. S. (2011), *Religion and the Modern Society: Citizenship, Secularization and the State*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Turner, B. S. (2005), Talcott Parsons's Sociology of Religion and the Expressive Revolution: The Problem of Western Individualism, *Journal of Classical Sociology*, 5(6): 303-318.
- Turner, B. S. (1991), Preface to the New Edition, in *The Social System*, London, Roudlege, xiii-xxx.
- Velthuis, O. (1999), The Changing Relationship between Economic Sociology and Institutional Economics: From Talcott Parsons to Mark Granovetter, *The American Journal of Economics and Sociology*, 58(4): 629-649.
- Weber, M. (1978), *Economy and Society*, Ed. G. Roth And C. Wittich, California: University of California Press.
- Weber, M. (1968), *The Religion of China*, Ed. G. Roth And C. Wittich, Tr. H. H. Gerth, Ny: The Free Press.
- Weber, M. (1965), *The Sociology of Religion*. Tr. E. Fischoff, Boston: Beacon Press.
- Weber, M. (1950), *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, Third Impression. Tr. T. Parsons, New York: Charles Scripner's Son.
- Zaret, D. (1980), From Weber to Parsons and Schutz: The Eclipse of History in Modern Social Theory, *American Journal of Sociology*, 85(5): 1180-1201.

Araştırma Makalesi • Research Article

General Data Protection Regulation: A Transformative Law

Genel Veri Koruma Düzenlemesi: Dönüştürücü Bir Yasa

Hassan SYED^a, Sema YILMAZ GENÇ^b^a Dr., BPP University, Islamic Finance Law, London, UK, h.syed2@my.bpp.com, Orcid:0000-0003-2114-2473^b Assoc. Prof. Dr. Kocaeli University, Marketing and Advertising, Kocaeli, Turkey. semayilmazgenc@gmail.com, Orcid: 0000-0002-3138-1622

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 28 Şubat 2020

Düzeltilme tarihi: 30 Mart 2020

Kabul tarihi: 15 Nisan 2020

Anahtar Kelimeler:

Veri
Kişisel Veriler
Veri Hakları
Kimlik
GVKD

ARTICLE INFO

Article history:

Received February 28, 2020

Received in revised form March 30, 2020

Accepted April 15, 2020

Keywords:

Data
Personel Data
Data Rights
Identity
GDPR

ÖZ

Bireylerin kişisel verileri, 1940 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nden bu yana uluslararası hukukun merkezinde yer almıştır. Bu haklar, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde vurgulanan diğer kişisel haklarla iç içe geçmiştir. Avrupa Birliği (AB), bütün bir kıtanın bir topluluk oluşturmak üzere bir araya gelmesinin eşsiz bir sosyal örneğidir. AB Hukuku, AB Üye Devletleri'nin yerel yasaları üzerinde üstünlüğe sahip uluslararası bir hukuktur. AB, insan onuru ve hakları ile ilgili yasaları yapma konusunda hep ön planda yer almıştır. AB Haklar Şartı, Madde 8'de kişisel verileri bir temel insan hakkı olarak tanımlamaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ise, kişisel veri hakkını kişisel özgürlüklerin bir parçası olarak tanımaktadır. AB Genel Veri Koruma Düzenlemesi, Mayıs 2018'de yürürlüğe girmiştir. Yürürlüğe girdiğinden bu yana dönüştürücü olmuştur. Bu çalışma, Avrupa Mahkemelerinin İçtihatları çerçevesinde Genel Veri Koruma Düzenlemesi'nin dönüştürücü niteliğini vurgulamaktadır. Çalışma ayrıca, kimlik ve vatandaşlığın veri koruma haklarını daha geniş kavramlar altında ele almaktadır.

ABSTRACT

From the beginning people seeking fundamental rights which they have from existing, had to face struggle with tyranny. End of the long process in the idea of human rights, people reached very fundamentally right those still continued to evolve. The personal data of individuals has been at the centre of international law since the 1940's Universal Declaration of Human Rights (UDHR) by the United Nations (UN). Those rights were intertwined with other personal rights asserted in the UDHR. The European Union (EU) is a unique social example of an entire Continent coming together to form a community. The EU Law is a supranational law that has supremacy over the municipal laws of the EU Member States. EU has been at the forefront of legislating laws that concern human dignity and rights. The Charter of Rights (CFR) of the EU under Article 8, defines personal data as a fundamental human right. The European Convention ECHR recognizes personal data right as part of personal freedoms. EU General Data Protection Regulation (GDPR) came into force in May 2018. It has been transformative since it's coming into force. This paper highlights the transformative nature of the GDPR under the Case Law of the European Courts. The paper also considers data protection rights under the broader concepts of identity and citizenship.

1. Introduction

The EU Law GDPR has given new meanings to the human rights pertaining to data under Article 8 CFR. GDPR has also placed new emphasis on the terms such as personal

information in its broadest within the scope of international law (Goddard, 2017). Personal information has the socio-political dimension of *identity*. The economic dimension of personal information carries the scope of *privacy*. The law

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: semayilmazgenc@gmail.com

enforcement and the added aims of national security concerning information on the world wide web have added the dimension of using the information to fight crime in the realm of *cyber warfare* (Reidenberg, 1996).

Within its narrowest definition, the personal data offers *monetary value* that has the potential to generate economic gains based on the data subject's valuation of the 'price' attached to their privacy (Schwartz, 2003). Policymakers for socio-economic policies and the lawmakers are grappling with the ever-increasing reliance of all measures of economic activity that places personal data as its focal point (Doyle, 2018).

The *Purpose Limitation* is recognized as the guiding principle for most of the existing international legal instruments for data protection (Forgó & et. al, 2017). There is consensus within the Academy that any analysis of international law on data protection rights must be viewed under the *Purpose Limitation Principle*. It is also agreed that under the Purpose limitation, the legitimacy of collecting, storing and accessing a person's personal data or information must be for specific purposes that are guided under transparent laws on how that data should be collected, stored and accessed (Von Grafenstein, 2018).

The principle of the *Purpose Limitation* still does not answer the fundamental question of *why* identity, information and specific data should be protected as a fundamental right. It also follows up with the question of the necessity for laws that must guarantee the right to privacy of such information. It was perhaps these question that the European Union's much-celebrated *Supranational* data protection legislation General Data Protection Regulation (GDPR) EU 2016/679 emerged. This paper examines the above questions with the view to examine if GDPR aims to transform the existing regimes of data protection and if GDPR may prove to transformative across the narrowly defined objectives of this new EU data protection law. It will examine the global impact of General Data Protection Regulations and the interaction process between changing information age and regulations. Furthermore, it will review the position of regulations for globalization and its effect on public opinion and human rights violations.

2. End of Globalization

The emergence of nationalist politics in North America under the US President Trump and the epic loss of Labour Party to the EU-loathing Conservative in the UK marks the end of globalization in western politics (Virdee & McGeever, 2018). The hype of globalization that gained momentum during the 1980s has died an unnatural death due to *protectionist* and *ultra-nationalist* policies becoming the popular socio-political rhetoric of western leaders.

Scholars have criticized the US and its western allies for waging Middle East Wars for Oil (Jones, 2012). A type of conflict has merged in the global economic space. This conflict is about controlling the *personal data* of billions of worldwide web users using various web-enabled devices. The US, UK, EU, China, Russia and India are all players in this war to get an upper hand in who controls the global flow

of personal data that drives the massive global data markets (Wu & et. al, 2013). The massive role of personal data in driving the global economy has been recognized as the biggest disruptor of the 21st century (Tattersall & Grant, 2016).

The US and EU including European nations that are not part of the EU have been trying to find a *legal* way to share global data of persons collected by their security agencies. The data collected by the US and its allies in Europe also consists of persons who are neither US citizens nor Europeans, rather they reside in Asia, Africa and Australia etc. (Yoo, 2014). The United States Transportation Security Agency (TSA) requires data of all foreign nationals prior to them boarding any flights either transiting or flying to the US (Gubit, 2004). Such arrangements of overt and covert collection of personal data of individuals were not the subject of general public debate. The US Security Contractor Edward Snowden drew global attention to the United States 'Prism' program of secret collection of personal data from around the globe. The UK was running its own covert collection of mass personal data without any legal oversight under its *Tempora* program (Lyon, 2014).

Post Snowden revelations, the European Union Data Security Supervisors were pushed into action and EU Data Protection laws were brought under review by the EU Parliament (Wright & Kreissl, 2014). The Court of Justice of the European Union (CJEU), Luxembourg and the European Court of Human Rights (ECtHR), Strasbourg started to take a fresh look at the handling of mass data collection, storage and access by technology giants such as Google, Facebook and Microsoft. The foremost concerns of the two Courts followed the political demands of holding the tech-giants responsible for any violations of data protection rights (Nesterova, 2017).

It seems that the GDPR is a direct and accumulative consequence of the demands by the civil society, liberal politicians, human rights and legal activists who took a serious view of the intrusion in their privacy by the State agencies through tech-giants willing to share individual data without any legal oversight. The US government, the conservative government in the UK including the tech-giants like Google, Microsoft, Amazon, Facebook and Apple are all against any proposed restrictions such as those imposed by the GDPR to limit their ability to collect, store and access personal data without impunity (Ciriani, 2015).

3. Data Versus Identity

Personal data, in general, revolves around the intrinsic core concept of identity. Identity also helps to lend the element of something personal when any data that is classified as personal data is used in the context of information. Information is in itself a neutral concept if there is no *specific* identity assigned to the information. The description of the information once assigned to the general activities concerning any unique and specific physical body then raises the question of certain rights (Floridi, 2011). Michel Foucault's ideas about the non-fixed notion of identity concern a legal person. Identity in Foucault's view is

contingent, provisional, achieved not given (de Leeuw & Bergstra, 2007).

In social literature, not only is *identity* a difficult concept to be formally defined, even the *individual* is a problematic definition to reconcile. In the milieu of the problematic definitions of *identity* and *individual*, the resultant argument is further complicated by the diachronic nature of an individual's identity within the community. The diachronic identity means that the individual's identity is established through continuously *emerging* or *reappearing* in various events within the community. Thus, the diachronic identification is not concerned with establishing *separate identities* between individuals in the society; rather it concerns the same individual's identity with reference to different events. This argument is based on the correlation between 'identity and person' linked to events that take place within a community. The significant factor to consider in this argument in case of identity is the *object* of identity which is the person. Identity, therefore, can be a hollow concept in the absence of its object, the person. Also, the person's identity can only be recognized if the community events are determined as a frame of reference for the purposes of the person's identity. What has emerged from our discussion is the establishment of a theoretical framework for how significant is the *identity* once it is linked to the events within a community. The person's identity, therefore, remains critical to identify that person as long as the community exists.

The idea of *identity management* is by corollary intrinsically linked with the concepts of *community management*. The management of this *contingent* and *achieved identity* gives rise to questioning the purpose of *identity management*. It seems that the 'management' of identity is a label and not the purpose. We assert this as the use of the word *management* in the context of *personal identity* or *personal data* lends it a meaning for *securing* the identity. One can argue that identity management is, therefore, an advertisement to create the notion of *security* for the *data subjects*. The actual security of the data would be an altogether different mechanism that has been labeled as a system for identity management. So, we are not really sure what exactly is a settled meaning of personal identity and personal data. It is for this reason that socioeconomic studies refer to the legal domain for these definitions through Statutes and Case Law.

The GDPR Article 4(1) defines 'personal data' within the limitation of four intrinsic interconnected elements. It states that personal data is any information relating to an identified or identifiable natural person. Interestingly the four elements that constitute *personal data* within the definition of GDPR speak to the earlier discussion on the identity connected to resurfacing and emerging of a person in various events.

The personal identity is then always in a perpetual state of development and is not a static idea. The sciences of data management, therefore, convey the idea that perhaps once identity becomes data, there exists a system that can secure that data through a process of *management*, thereby giving

the data subject a *secure identity*. The State has a positive obligation to operate under laws such as GDPR to ensure that the aims defined at the core of prescribing such laws are upheld (de Than, 2003).

4. Development of Data Rights

There are two distinct and independent law-making bodies that prescribe laws within Continental Europe. The first is the Council of Europe (COE), Strasbourg France and the second is the European Union (EU) Brussels. Both owe their genesis moments to the events and atrocities committed by Europe against each other and other nations during the Second World War. The Council of Europe is linked with the *United States of Europe* concept under the Truman Doctrine (Merrill, 2006). The so-called Truman Declaration to the US Senate by US President H.S. Truman in March 1947 called for immediate aid to Greece and Turkey to prevent both the countries from falling under the influence of the Soviet Union. The doctrine evolved from Great Britain's inability to offer any economic assistance to both the countries that were crucial to secure the Mediterranean gateway to Europe. Following President Truman's announcement of delivering US\$ 4 Billion aid package to secure the European sea routes from the Soviets, the British Prime Minister W. Churchill in his September 1946 speech at Zurich University floated the idea of the *United States of Europe* (Lénárt, 2003).

The UK was struggling with the impact of losing its colonies around the world during the 1940s. Thus, the UK accepted a subservient role to the new leading power of the world, United States. The US conceived Europe to be the ally that would protect the interests of the United States for times to come. The precipitation of the UK's power in the late 1940s forced the UK to save its economic interests globally by aligning itself with the American socioeconomic agendas for Europe. Churchill subsequently chaired the Hauge meeting of the *Congress of Europe* that laid the foundation for a European Assembly and Court of Human Rights. The UK's supportive role resulted in the London signing of the *Statute of the Council of Europe* on May 5, 1949. The statute came into force on August 3, 1949 (Marston, 1993).

The Council of Europe's most famous legislation is the European Convention on Human Rights (ECHR). ECHR was adopted by its 10 original members on November 4, 1950. The signatory states to the ECHR are called *High Contracting Parties*. Presently 27-member states of EU along with other nations comprise the 47-member states today. The ECHR is enforced through its own judicial body, the European Court of Human Rights (ECtHR), Strasbourg. ECHR protects fundamental human rights. There is no separate right within ECHR for personal data protection. The ECHR determined and interpreted the data protection right as, *the mere storing of data relating to the private life of an individual amounts to an interference within the meaning of Article 8 of the European Convention on Human Rights* (Kokott & Sobotta, 2013).

The European Union (EU) is a distinct and unique legislative body of Institutions in the world. It has been described as a

unique social experiment by social scholars. In that, it gave rise to a body of law that is enforceable across the continent of Europe and takes precedence over national laws of the member states in areas provided under its law. The EU's genesis can perhaps be attributed to the signing of the *Customs Convention* in September 1944 (Bantaş & Beldiman, 2017). The purpose of this treaty was to remove trade barriers between the BeNeLux nations (Belgium, Netherlands, and Luxembourg).

The European Coal and Steel Community (ECSC) followed in April 1951. Originally only envisaged between France and West Germany, the final signatories were France, West Germany, Italy and the BeNeLux nations. The aim of the treaty was to remove the control of steel and coal by the wartime industries and divert the steel and coal resources to the rebuilding of Europe. ECSC's framework provided for the establishment of a *High Authority* comprising a *Council of Ministers* representing the member states. It also provided for an *Assembly* and a *Court of Justice* to deal with all matters arising from the *Acts* of the Council of Ministers. This legally unique and independent organization was the creation of a truly *internationally enforceable* agreement. The agreement allowed for the transfer of sovereignty for the matters covered under the agreement from the member states to the institutions of ECSC. This is the legal foundation that led to the later creation of the European Economic Community (EEC) signed in a treaty by the same six signatory nationals of ECSC in 1958 (Dedman, 2006).

The signing of the Brussels Treaty in 1965 and the Single European Act (SEA) in 1986 paved the way for the 1993 Maastricht Treaty. Maastricht Treaty is also known as The Treaty of European Union (TEU). TEU laid down the broad European intergovernmental cooperation through the so-called *Three Pillars* established through the TEU. The first pillar was the unification of all previous bodies such as EEC, ECSC etc. The second pillar speaks to intergovernmental cooperation for security and foreign affairs. The third pillar concerns justice and home affairs (Wessels, 1994).

The Treaty of Lisbon signed in December 2007 and enforced in December 2009, retained the TEU and renamed the EC Treaty as Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU). Both TEU and TFEU are the basis of the primary sources of the EU Law. TFEU also proposed the European Charter of Fundamental Rights (CFR). Article 8(1) to 8(3) guarantees the protection of personal data under Title II of Freedoms. This is not an absolute right under the CFR. The EU member state's interference with this right is permissible under certain exceptions. It must also be noted the later development of EU Data Protection laws through TEU and TFEU is an expansion of this right.

The EU data protection laws distinctively uphold the principles of protecting fundamental human rights and the rule of law. The EU data protection law ensures broader and much deeper cooperation for socioeconomic freedoms as the principal aims of the 27-member states union. The cornerstone of EU law is to guarantee the so-called four freedoms, the free movement of *people, goods, services* and *capital* within the EU under Article 26(2) TFEU. Both the

Council of Europe and the EU share the same *fundamental values* that guarantee fundamental rights for data protection under the principle of the rule of law (Mantelero, 2017).

5. European Identity & Data Rights

The Council of Europe's Convention 108 is the first *European* internationally enforceable legal instrument for data protection (Rodotà, 2009). The EU's first supranational data protection law came as a *Data Protection Directive* in 1995 (Simitis, 1994). Article 16 TFEU affirms the distinct data protection right under Article 8 of the EU Charter for Fundamental Rights (Cate & et. al, 2018). GDPR and Article 16 TFEU is an interplay between the EU's primary and secondary law that comprehensively addresses the protection of personal data under the EU Law.

At the heart of all EU lawmaking for the protection of data is the idea of the *European* identity (Cate, 1994). It is a separate debate, and beyond the scope of this paper, how the *European identity* operates within the scope of various *national* identities amongst the EU member states.

The question of what defines the European identity within the scope of data rights is an important one. A clear understanding of the European identity within the context of data rights can further facilitate the importance of data protection under the GDPR regime. Such an understanding should be able to clarify that the GDPR proposes to *protect* the *freedoms* attached to the personal identity of the EU citizens de (Andrade, 2010).

Within the context of EU Law, the identity of EU citizens has been reconciled as the *political* identity of the EU citizens. This concept of political identity is further attached to the concept of *European Citizenship* (Fossum, 2001). EU Citizenship emerged as a concept within the 1993 Maastricht Treaty. Article 8 TEU, which is now Article 20 TFEU conferred European citizenship to all individuals who are nationals of the EU Member States. The EU citizenship concept with the underlying political identity is aimed to strengthen the shared economic prosperity concept across the EU (Van den Brink, 2012).

This discussion allows for a few conclusions. The political identity of the EU citizens aims to further the proposed goals of ensuring shared prosperity through EU citizenship as a legal identity. To fully understand this point within the context of *identity* and the supranational nature of EU Citizenship, the national identity is subsumed within these political and legal concepts of identity within the EU Law.

If the EU law for data protection, which is a supranational legal regime, protects the data rights of a person at the levels of municipal law, then the supranational nature of EU data protection law must ensure the same level of protection at the EU citizenship level. All these protections are linked with the identity of the individual.

The EU law also allows for interference with the individual rights of data protection conferred by Article 8 of EU CFR and a right as an extension of ECHR's Article 8 right for respect of personal family. The State's right to interference with data rights under the EU Law is covered under the Official Authority. Article 51 TFEU describes what

constitutes the exercise of Official Authority (De Hert & Papakonstantinou, 2016):

“The provisions of this Chapter shall not apply, so far as any given Member State is concerned, to activities which in that State are connected, even occasionally, with the exercise of official authority. The European Parliament and the Council, acting in accordance with the ordinary legislative procedure, may rule that the provisions of this Chapter shall not apply to certain activities”.

A cursory reading of Article 51 suggests a very broad definition of the exercise of the official authority. Also, the wording *certain activities* do not clearly define the exact nature of how to exercise the official authority to interfere with the data protection right.

In the seminal CJEU case of *Rayner’s v the Belgian State*¹, the Court defined the Official Authority as, “Official authority is that which arises from the sovereignty and majesty of the state; for him who exercises it, it implies the power of enjoying the prerogatives outside the general law, privileges of official power and powers of coercion over citizens.”

The definition of Official Authority in the case of *Re Rayner’s* links the concept to the Sovereignty of the State, which in itself is an abstract concept. The concept of sovereignty is further diminished due to the rising powers of the international law (Lewis, 1982). CJEU has narrowly defined the use of official authority to *process* or *manage* any personal the case of *Commission v Italy (Data Processing)*.² The Court held that the exception of *Official Authority* did not extend to the design and operation of data-processing systems for public authorities.

In the seminal joint cases of *Volker und Markus Schecke GbR*³ concerning the protection of natural persons with regard to the processing of personal data, the CJEU held (Para 52-54):

“The right to respect for private life with regard to the processing of personal data, recognized by Articles 7 and 8 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union, concerns any information relating to an identified or identifiable individual. Legal persons can thus claim the protection of Articles 7 and 8 of the Charter only in so far as the official title of the legal person identifies one or more natural persons. That is the case where the official title of a partnership directly identifies natural persons who are its partners.”

The CJEU clearly stated that data protection concerns the identity of the legal person. Further clarification by the Court that a legal person is a natural person is perhaps for drawing a distinction between the company law definition of a corporation being a legal person as well. In this instance, the legal person referred to a human or a natural person. The word *officially* lays emphasis on the *political* construct attached to the meaning defining the identity of the natural person. The CJEU in the same case laid down the guidelines

about the situations in which the data rights could be interfered with by the State (Para 52-65):

“Article 52(1) of the Charter of Fundamental Rights of the European Union accepts that limitations may be imposed on the exercise of rights such as those set forth in Articles 7 and 8 of the Charter, as long as the limitations are provided for by law, respect the essence of those rights and freedoms, and, subject to the principle of proportionality, are necessary and genuinely meet objectives of general interest recognized by the European Union or the need to protect the rights and freedoms of others. The limitations which may lawfully be imposed on the right to the protection of personal data correspond to those tolerated in relation to Article 8 of the European Convention on Human Rights.”

The EU Directive 2006/24/EC came to strengthen the post 9/11 EU Directive 2002/58/EC. The purpose of both the directives was to allow law enforcement agencies to access information about the personal identities related to ICT communications of the subscribers within the EU. The Directives allowed for storage and access of such information to be held by law enforcement agencies between six months and up to two years.

The mass data collection and storage of such ICT identities were challenged in the seminal CJEU case of *Re: Digital Rights Ireland*.⁴ The Court declared the EU Directive 2006/24/EC to be invalid while giving a joint judgment of two such cases in the same instance.⁵ The Court held that the EU Directive was in direct violation of the Article 8 Charter Rights for Data Protection. The Court also stated guidelines for what would constitute lawful interference with the data protection rights under Article 8. The Court held that any interference with the data protection rights required a *proper legal basis*, for the purposes of *fighting serious organized crime including terrorism* and should not go *beyond strictly necessary*. The Court finally held that the data must be retained within the EU and must comply with the *strict limits* of the prescribed retention period of between six months and not beyond two years.

The Court finally addressed the issue of identity within the scope of elements of communication (Para 32):

“This is defined as a subset of communications data that identifies the sender or recipient of a communication; the time or duration of a communication; the type, method, pattern, or fact of communication; the system from, to, or through which a communication is transmitted; or the location of any such system.”

Article 48 GDPR reads:

“No judgment of a court or tribunal and no decision of an administrative authority of a third country requiring a controller or processor to disclose personal data shall be recognized or be enforceable in any manner, without prejudice to a mutual legal assistance treaty or an international agreement in force between the requesting third country and the Union or a Member State.”

Article 48 GDPR prevents any data disclosures of any data subject of EU to any third country without the presence of an

¹ CJEU: *Reyners v The Belgian State* (Case 2/74) (1974) ECR 63.

² CJEU: *Commission v Italy (Data Processing)* (Case C-3/88) (1989) ECR 4035

³ CJEU: *Joined Cases C-92/09 and C-93/09*

⁴ CJEU: *Digital Rights Ireland C-293/12*

⁵ CJEU: *Joined Cases C-293/12 and C-594/12, Judgment April 8th, 2014.*

internationally binding agreement between the EU and that country. This is a powerful clause that would prevent any of the EU Member States from violating the data protection rights of an EU Citizen if any emergency orders are made by an official agency without a treaty in place.

The UK was the first country to opt-out of this clause of the GDPR. The UK took the opt-out of Article 48 GDPR under Protocol No. 21 of TFEU that allows UK and Ireland to opt-out of any EU laws that UK and Ireland do not want to adopt in the areas of Freedom, Justice and Security. This does not mean that any actions by the UK or Ireland that violate Article 48 of GDPR in violation of any data protection rights cannot be challenged in the Courts of law. The option of a *Judicial Review* within the UK and Ireland and also the possibility to approach the CJEU remains open for the enforcement of Article 48 GDPR.

GDPR is a law that is transformative in nature. Mr. Jan-Philipp Albrecht, the German Member of EU Parliament and German representative for the consultative committee for GDPR attributed the delay in the implementation of GDPR to the resistance by state covert intelligence agencies. He stressed that the reasons delay is due to increased *covert* access to European data by US and UK intelligence agencies. The implementation of the GDPR will not only transform data rights, but it will transform the rights within the context of the security and defense of the EU (Fleming, 2015).

6. Economic Transformation

The GDPR has come into force in May 2018. It is far too early to critically examine any of its tangible impacts on the economies of the EU. However, the EU leadership is acutely aware of the economic significance of the personal data of its citizens (Reding, 2014). The GDPR aims to balance the monetary benefits of personal data with the need to protect the privacy and all afforded data rights of the EU citizens.

The European Economic Association (EEA) through its European Free Trade Association (EFTA) Agreements formed the single largest economic market in the world in 2016.⁶ Pursuant to Article 7(a) of the EEA, all member states are obligated to adopt GDPR nationally. Article 288 TFEU makes GDPR *applicable* to all EU Member States in all matters including the economy. Article 288 TFEU refers to the *binding* nature of the EU's secondary source of law that is the EU Regulations, of which GDPR is one such Regulation. Article 288 (2) makes GDPR binding on all, "*a regulation shall have general application. It shall be binding in its entirety and directly applicable in all Member States.*"

The EEA Agreement Articles 102(1) through 102(6) prescribe *five-stages* to comply with EC Regulation No.2894/94 concerning enforcement of any EU law such as GDPR across the Member States, that are signatory to the EEA. So far the Stage-1 has been decided. The Stage-1 Agreement of EEA compliance makes GDPR mandatory of all economic activities defined under the EEA agreement. The subsequent stages will involve participation by the

representatives of the EEA Member States to provide consultative advice to the EU Commission. The proposal would then go through the EU legislative process for any necessary adjustments if required in the GDPR.

The purpose of the EU Legislative process concerning GDPR within the EEA is to ensure that the process would result in the most transparent and predictable application of GDPR within the EEA zone. GDPR has a huge impact *within* the European markets through its adoption for the purposes of the European Economic Association (EEA) under Articles 217 and 288 of TFEU.

7. GDPR International Impact

The international scope of GDPR makes it a complex problem within the international treaty law. The Vienna Convention for Treaty Law 1969 (VCTL 1969) is an inter-state legal regime. GDPR requires inter-state as well as international organization treaties. Vienna Convention for Treaty Law- International Organization 1986 (VCTL-IO 1986) is still not enforced. Thus, GDPR has to be resolved under international law regimes that make it difficult to enforce outside of the EU.

The US is the largest trade partner of the EU along with Japan, China and Russia. The US Constitution does not provide any specific data protection rights. The Constitution of Japan also does not provide any such protections. Both the USA and Japan, have adopted the *Market-Based* strategy to apply minimum restraints through legislative and regulatory interventions in the area of data protection. In the market-based regime, the ICT Industry leads the way in advising the legislature on policies that balance the data privacy and protection rights versus the economic interest of the market. In short, the legal regime follows the rules of the self-regulated market.

China and Russia use state-control to strictly regulate the ICT industry. Such controls also impact the economic activities connected with the flow of data and privacy rights. In China and Russia, cybersecurity is treated as an exclusive policy-making domain of the national security institutions for all matters concerning storage and excess of mass data.

Canada and Australia follow the interventionist strategy to deal with data usage. The *interventionist* approach aims to seek comprehensive coverage of all aspects of data and information services regardless of its application. It includes data used for purposes such as economic, social or cybersecurity.

The GDPR falls under the interventionist approach. GDPR is supranational legislation that does not concern itself with the existing national legislation on data protection and privacy in any of its Member states. Due to its supranational nature, GDPR has direct an effect both vertically and horizontally all across Europe. While the legal discussion of the *Vertical and Horizontal Effects* of EU legislation is beyond the scope of this paper. It would suffice for the general understating that *Vertical Effect* concerns State Institutions that must comply with the legislations while the *Horizontal Effect* can include persons and organizations that are not part of the State.

⁶Agreement on The European Economic Area (OJ No L 1, 3.1.1994, p. 3; and EFTA States' official gazette.

It is this doctrine of *Horizontal Effect* of the GDPR that binds states, companies and individuals to comply with GDPR. The GDPR legal regime of enforcement through CJEU prescribes strict financial penalties for any violations under the GDPR. These penalties are directly enforceable within the EU. CJEU cases such as *Google v Spain*⁷ are based on this doctrine of *direct-effect* and *vertical and horizontal effect*.

Article 45(2) of the GDPR concerns the assessment of the level of protection afforded to the data of EU citizens by a third-party or a third-country. The EU Commission decides the adequacy of such measures. One of the elements to be assessed by the EU Commission under Article 45(2) is the matter of international commitments of the EU related to personal data protection. The adequacy assessment is complex when it concerns vast internetworks carrying massive amounts of personal data across various time-zones in nanoseconds. This complexity of the *physical infrastructure* of global ICT communications networks poses real challenges to determine adequacy of protection since the data may or may not be *permanent* in one geographical location at a given time. Such assessments can not only delay the process of the adequacy but it may also pose issues of international obligation concerning bilateral trade agreements affected by Article 45(2) compliance.

EU Commission's position for the purposes of adequacy requirements pertaining to data pursuant to Article 45 GDPR creates a preference for those countries outside the EU that fall in the list of countries that are already considered satisfying the adequacy requirement under Article 45 GDPR. The international obligations of the EU under the World Trade Organization's (WTO) GATS⁸ MNF⁹ structure may create potential violations under GATS Article XVII¹⁰ due to non-compliance with the adequacy requirement under GDPR Article 45.

8. Conclusion

GDPR is in its formative years. Case law is emerging from the CJEU that points to the seriousness of the Court to address any violations of GDPR without impunity. The resulting effect of GDPR has also created friction between the EU and the US concerning the operation of the US technology giants like Google, Microsoft and Apple within the EU. The US President Donald Trump has threatened the EU with economic sanctions over any proposed limits on the operation of the US tech giants in the EU.

It is a unique legal instrument that gives a new lease to data protection rights which became obscure post 9/11 in the western countries. GDPR also has the potential to give rise to a new generation of international rights order concerning personal data. To confine the scope of GDPR to its economic impacts would mean denying the disruptive role of information technologies to human life in the contemporary age. GDPR has drawn the attention of the world to the importance of personal data protection in the heightened environment of human rights violations across the globe. GDPR is the step in the right direction seeing how data is continuing to transform the face of human interactions in all spheres of life.

References

- Bantaş, D. A., & Beldiman, E. (2017). Postwar international organizations predecessor of the European Union. *Challenges of the Knowledge Society*, 374-383.
- Cate, F. H. (1994). The EU data protection directive, information privacy, and the public interest. *Iowa L. Rev.*, 80, 431.
- Cate, F. H., Kuner, C., Lynskey, O., Millard, C., Ni Loideain, N., & Svantesson, D. J. B. (2018). An Unstoppable Force and an Immoveable Object? EU Data Protection Law and National Security.
- Ciriani, S. (2015). The economic impact of the European reform of data protection. *Communications & Strategies*, (97), 41-58.
- de Andrade, N. N. G. (2010). Data protection, privacy and identity: distinguishing concepts and articulating rights. In *IFIP PrimeLife International Summer School on Privacy and Identity Management for Life* (pp. 90-107). Springer, Berlin, Heidelberg.
- De Hert, P., & Papakonstantinou, V. (2016). The new General Data Protection Regulation: Still a sound system for the protection of individuals?. *Computer law & security review*, 32(2), 179-194.
- de Leeuw, K. M. M., & Bergstra, J. (Eds.). (2007). *The history of information security: a comprehensive handbook*. Elsevier.
- de Than, C. (2003). Positive obligations under the European Convention on Human Rights: towards the human rights of victims and vulnerable witnesses?. *The Journal of Criminal Law*, 67(2), 165-182.
- Dedman, M. (2006). *The origins and development of the European Union 1945-1995: a history of European integration*. Routledge.
- Doyle, J. (2018). *Unreal objects: Digital materialities, technoscientific projects and political realities*, Kate O'Riordan, SAGE Publications, England.
- Fleming, J. (2015). EU Lawmaker Warns of Data Protection Rules Delay till 2016, (Accessed on: 20.01.2020), <https://www.euractiv.com/section/digital/news/eu-lawmaker-warns-of-data-protection-rules-delay-till-2016/>.
- Floridi, L. (2011). The informational nature of personal identity. *Minds and machines*, 21(4), 549.

⁷ *Google v Spain* (Right to be Forgotten). Decided 13 May 2014. Case No. number C-131/1

⁸ GATS:WTO's General Agreement on Trade and Services (GATS). The creation of the GATS was one of the landmark achievements of the Uruguay Round, whose results entered into force in January 1995. https://www.wto.org/english/tratop_e/serv_e/gatsqa_e.htm

⁹ MNF: WTO's Most Favoured Nation concept allows for equal trade advantages by the recipient country.

https://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/regatt_e.htm

¹⁰ GATS Article XVII: Provides for obligations on Members in respect of the activities of the state trading enterprises referred to in paragraph 1 of Article XVII, which are required to be consistent with the general principles of non-discriminatory treatment prescribed in GATT 1994 for governmental measures affecting imports or exports by private traders.

- Forgó, N., Hänold, S., & Schütze, B. (2017). The principle of purpose limitation and big data. In *New technology, big data and the law* (pp. 17-42). Springer, Singapore.
- Fossum, J. E. (2001). Identity-politics in the European Union. *Journal of European Integration*, 23(4), 373-406.
- Gubitz, A. S. (2004). The US Aviation and Transportation Security Act of 2001 in Conflict With the EU Data Protection Laws: How Much Access to Airline Passenger Data Does the United States Need to Combat Terrorism. *New Eng. L. Rev.*, 39, 431.
- Jones, T. C. (2012). America, oil, and war in the Middle East. *The Journal of American History*, 99(1), 208-218.
- Kokott, J., & Sobotta, C. (2013). The distinction between privacy and data protection in the jurisprudence of the CJEU and the ECtHR. *International Data Privacy Law*, 3(4), 222-228.
- Lénárt, L. (2003). Sir Winston Spencer Churchill and the Movement of the Unification of Europe. *European Integration Studies*, 2(2), 17-28.
- Lewis Jr, H. S. (1982). Three Deaths of State Sovereignty and the Curse of Abstraction in the Jurisprudence of Personal Jurisdiction. *Notre Dame L. Rev.*, 58, 699.
- Lyon, D. (2014). Surveillance, Snowden, and big data: Capacities, consequences, critique. *Big data & society*, 1(2).
- Mantelero, A. (2017). Regulating big data. The guidelines of the Council of Europe in the context of the European data protection framework. *Computer law & security review*, 33(5), 584-602.
- Marston, G. (1993). The United Kingdom part in the preparation of the European convention on human rights, 1950. *International & Comparative Law Quarterly*, 42(4), 796-826.
- Merrill, D. (2006). The Truman doctrine: containing communism and modernity. *Presidential Studies Quarterly*, 36(1), 27-37.
- Nesterova, I. (2017). Crisis of Privacy and Sacrifice of Personal Data in the Name of National Security: The CJEU Rulings Strengthening EU Data Protection Standards. In *European Society of International Law (ESIL) 2016 Annual Conference (Riga)*.
- Reding, V. (2014). A data protection compact for Europe. European Commission, (Accessed on: 04.01.2020), https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/de/SPEECH_14_62.
- Rodotà, S. (2009). Data protection as a fundamental right. In *Reinventing Data Protection?* (pp. 77-82). Springer, Dordrecht.
- Schwartz, P. M. (2003). Property, privacy, and personal data. *Harv. L. Rev.*, 117, 2056.
- Simitis, S. (1994). From the market to the polis: The EU directive on the protection of personal data. *Iowa L. Rev.*, 80, 445.
- Tattersall, A., & Grant, M. J. (2016). Big Data—What is it and why it matters. *Health Information & Libraries Journal*, 33(2), 89-91.
- Van den Brink, M. J. (2012). EU citizenship and EU fundamental rights: taking EU citizenship rights seriously?. *Legal Issues of Economic Integration*, 39(2), 273-289.
- Virdee, S., & McGeever, B. (2018). Racism, crisis, brexit. *Ethnic and racial studies*, 41(10), 1802-1819.
- Von Grafenstein, M. (2018). *Principle of Purpose Limitation in Data Protection Laws*. Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Company KG.
- Wessels, W. (1994). Rationalizing Maastricht: the search for an optimal strategy of the new Europe. *International Affairs*, 70(3), 445-457.
- Wright, D., & Kreissl, R. (2014). European responses to the Snowden revelations. In *Surveillance in Europe* (pp. 20-64). Routledge.
- Wu, X., Zhu, X., Wu, G. Q., & Ding, W. (2013). Data mining with big data. *IEEE transactions on knowledge and data engineering*, 26(1), 97-107.
- Yoo, J. (2014). The Legality of the National Security Agency's Bulk Data Surveillance Programs. *Harv. JL & Pub. Pol'y*, 37, 901.

Okuyucu Mektupları / Letters

Balkan Sosyal Bilimler Dergisi'nde (BJSS) yayımlanan alışmalar hakkındaki değerli grüşlerinizi, yorumlarınızı ve önerilerinizi lütfen dergi editörüne iletiniz.

Prof. Dr. Rasim YILMAZ
rasimyilmaz@nku.edu.tr